

308/200 29154
ΝΕΟΚΛΕΟΥΣ ΚΑΖΑΖΗ

Προέδρου τῆς Ἑταιρείας τοῦ «Ἑλληνισμοῦ»
Καθηγητοῦ τοῦ ἐθν. Πανεπιστημίου.

Ο ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΣΜΟΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

(ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ „ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ“

1—Ὁδὸς Σοφοκλέους—1

1910

Εκδόσεις

ΝΕΟΚΛΕΟ.

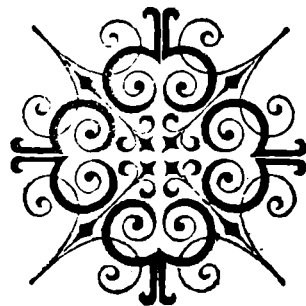
Προέδρον τῆς Ἑταιρείας,

Καθηγητοῦ τοῦ ἐθν. Λ.

Ο ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΣΜΟΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

Σπ. Μανδρινάκης

(ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ „ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ“

1—Ὁδὸς Σοφοκλέους—1

1910

Αγορά 1975 δια Έδραν Διφ. Διαι.

Τα 9 29

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Αί ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει δημοσιευόμεναι αὗται σελίδες περὶ τοῦ ἐν Ἑλλάδι λειτουργοῦντος κοινοβουλευτικοῦ συστήματος ἐδημοσιεύθησαν κατὰ πρῶτον ἐν σειρᾷ ἁρθρῶν ἐπὶ ὁλόκληρον πενταετίαν ἐν τῇ ἡφμερίδι «Ἑλληνισμῶ», τινὲς δ' ἐξ αὐτῶν καὶ ἐν ἄλλοις ὀργάνοις τοῦ ἑλληνικοῦ τύπου ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν : Ἡ Χρεωκοπία τοῦ Κοινοβουλευτισμοῦ ἐν Ἑλλάδι. Ἡ πρωτοστατήσασα ἰδέα ἦτο ἡ καταδίκη τῆς ὑπὸ τὴν κοινοβουλευτικὴν φαινομενικότητα ἐπικρατησάσης κομματικῆς ὀλιγαρχίας. Τὰ ἄρθρα ταῦτα δὲν εἶνε προϊόντα μελέτης καὶ ἐργασίας σπουδαστικοῦ γραφείου· εἶνε ἀποτελέσματα ἐντυπώσεων, κρίσεων, σκέψεων, προελθουσῶν ἐκ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ πολιτικοῦ γεγονότος ἐν Ἑλλάδι, ἐκ ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς προσωπικῆς σκέψεως καὶ ἀντιλήψεως περὶ τοῦ πολιτικοῦ αὐτῆς καὶ κοινοβουλευτικοῦ βίου.

Ὅφειλω τούτου ἔνεκα νὰ ὁμολογήσω, ὅτι ὀλίγαι ἐκ τῶν σελίδων τούτων ἐγράφησαν ἐν Ἀθήναις. Κατὰ τὴν τελευταίαν ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ περιπλάνησίν μου ἦτο ἐπόμενονον πρωτίστως νὰ με ἀπασχολῇ τὸ πρόβλημα καὶ ἡ κατάστασις τῆς πατρίδος μου, καὶ διὰ τοῦ ἐλευθέρου τούτου κράτους, τοῦ ὑπὸ τῆς ἱστορικῆς προνοίας τεταγμένου προσκόπου τῆς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας καὶ ἐκτελεστοῦ τῆς πολιτικῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, συλλήβδην εἰπεῖν τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος. Παρέβαλλον τὴν κίνησιν, τὴν ἐξελίξιν, τὴν σταδιοδρομίαν, τὴν πολιτικὴν ὀργάνωσιν τῆς ἑλληνι-

β'.

κῆς φυλῆς πρὸς τὴν κατάστασιν ἄλλων λαῶν, τὸ μὲν προηγηθέντων ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῶν ἀποκαταστάσει, τὸ δὲ συγχρόνως ἐξελθόντων ἐκ τῆς ἱστορικῆς ἀφανείας καὶ ἀδρανείας, ἐνίων δὲ καὶ βραδύτερον. Ὡς κράτος τὸ ἐλληνικὸν ἐναπελείφθη καὶ ὑστέρησε παντὸς ἐτέρου ἐν Εὐρώπῃ. Τούτου ἀντελήφθη ἐκ τῶν πραγμάτων, διὰ τῶν ἰδίων ὀφθαλμῶν, οὐχὶ δὲ ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν περὶ τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτικοῦ βίου ἐντυπώσεων καὶ κρίσεων ξένων παρατηρητῶν, εὐμενῶς ἢ δυσμενῶς πρὸς τὰ ἐλληνικὰ πράγματα διατεθειμένων.

Τὸ αἷτιον τῆς τοιαύτης ἐκπτώσεως τοῦ ἐλευθέρου ἐλληνικοῦ κράτους ἀνεζήτησα ἀπὸ δεκαετηρίδων ἤδη διὰ προσωπικῶν ἐρευνῶν, καὶ πάντοτε κατέληξα εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα : Ὑπεύθυνος ἐπὶ τῇ ἀποτυχίᾳ τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους εἶνε ἡ ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἐλληνικῆς παλιγγενεσίας κρατήσασα ὀλιγαρχικὴ πολιτικὴ.

Ἐν τοῖς «Πολιτικοῖς» αὐτοῦ ὁ Ἀριστοτέλης τὸ ἐκ τῶν πολιτευμάτων χερίστον θεωρεῖ τὸ ὀλιγαρχικόν. Τὸ μέγα νόσημα τῶν ἀρχαίων πολιτειῶν ἦτο τὸ κυβερνητικὸν τοῦτο σύστημα, ἐν τῇ ἐξελίξει αὐτοῦ τοῦ λαοῦ μὴ ἀντιτασσομένου, ἀλλ' ἀδρανοῦντος καὶ ὑποβοηθοῦντος ἐκ τῆς ἀδρανείας ταύτης. Ἐν ταῖς ὑστάταις τῶν ἡμερῶν τοῦ πολιτικοῦ βίου τῇ : Ἀρχαίας Ἑλλάδος εἶχεν ἐξιχθῇ ἡ ὀλιγαρχία μέχρι τοιοῦτου σημείου θρασύτητος, ὥστε οἱ ὀλιγαρχικοί, ἀναλαμβάνοντες τὴν ἐξουσίαν, δὲν ἐδίσταζον νὰ ὀμνύωσι τὸν περιβόητον ἐκεῖνον ὄρκον :

«καὶ τῇ δῆμῳ κακίους ἔσσομαι, καὶ βουλεύσω ὅτι ἂν ἔχω κακίον».

Ἡ νεωτέρα ὀλιγαρχία, ἐν τῇ ἐπικρατήσῃ κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους αἰῶνας τῶν ἀρχῶν τῆς φιλοσοφικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῆς χριστιανικῆς ιδέας, δὲν θὰ ἰδύνατο νὰ προβῇ εἰς τὴν ἀνακήρυξιν τοιοῦτου δόγματος. Τοῦτο δ' ἔτι μᾶλλον ἐκ τοῦ αἰτίου, ὅτι ἡ κοινοβουλευτικὴν ἔχουσα ἐπίφασιν ὀλιγαρχία αὕτη, ἀντιθέτως πρὸς τὴν βενετικὴν καὶ πᾶσαν ἄλλην τοῦ γένους ἢ τοῦ πλοῦτος ὀλιγαρχίαν, βασιίζεται διὰ τῆς πανδήμου ψήφου ἐπὶ τῆς λαϊκῆς βουλήσεως καὶ γνώμης.

Καὶ ἐν τούτοις, παρὰ τὸν λαϊκὸν αὐτῆς κατ' ἐπίφασιν χαρακτηῖρα, ἡ ἐλληνικὴ ὀλιγαρχία ἀπὸ πολλῶν δεκαετηρίδων οὐδὲν γενναῖον καὶ σωστικὸν ἐδημιούργησεν ὑπὲρ τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Ἐν τῇ εἰλικρινεῖ καὶ ἀμερολήπτῳ ἀναλύσει τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, τῶν ἐπελθόντων ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, καταδηλοῦται, ὅτι οὐχὶ τὸ ἐθνικὸν συμφέρον ἐπρωτοστάτησεν ἐν τῇ διοικήσει τῶν κοινῶν πραγμάτων, ἀλλὰ τὸ κομματικόν, ἢ ἀπὸ κομματικῆς ἀπόψεως ἀντίληψις. Ἡ ὀλιγαρχία, βασιζομένη κατὰ πλάσμα ἐπὶ τῆς λαϊκῆς βουλήσεως, ἐξετράπη εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε νὰ μὴ διστάσῃ νὰ κηρύξῃ πλεόν ἢ ἅπαξ ἀνυποκρίτως τὴν ἀνάγκην τῆς θυσίας τῶν γενικῶν συμφερόντων εἰς τὰ μερικά, τὰ κομματικά. Καὶ ταῦτα ἐν ὀνόματι τοῦ Κοινοβουλευτισμοῦ, τῶν Θεσμῶν.

Ἡ κοινοβουλευτικὴ νόσος κατέστη κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἐν τῶν χειρίστων κακῶν, τῶν ἀπειλούντων τὴν εὐημερίαν καὶ τὴν πρόοδον τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν. Δηλητηριώδης ἔκφυσις τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ, δὲν δύναται ἢ νὰ περιαγάγῃ εἰς ἀποσύνθεσιν καὶ καταστροφὴν πάντα λαόν, ἐκ τοῦ κοινοβουλίου ἀπεκδεχόμενον μόνον τὴν φυσικὴν καὶ ἠθικὴν αὐτοῦ ἐνίσχυσιν καὶ σωτηρίαν. Κατὰ τὸ φαινόμενον, κατὰ τύπους μόνον μετέχει ὁ λαὸς εἰς τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν πραγμάτων. Κατ' οὐσίαν ὁ διὰ τῆς διοικήσεως καὶ πάσης ἄλλης μαγγανείας ἐπιβαλλόμενος ἐπὶ τῆς ψήφου τοῦ εἶνε ὁ ἀπόλυτος δεσπότης καὶ κυρίαρχος, οὗ τὰ συμφέροντα ἀσυνειδήτως ἐξυπηρετεῖ ἡ λαϊκὴ ψήφος.

«Ὁ Κοινοβουλευτισμός, ἔγραφε πρό τινος καιροῦ ὁ Lombroso, ἐξαναγκάζει τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς λαϊκῆς δυνάμεως νὰ παραβλέπωσι τὰ μεγάλα τοῦ κράτους συμφέροντα, ἐξωθῶν αὐτοὺς εἰς τὴν κάλυψιν τῶν εὐθυνῶν καὶ πρὸ τοῦ ἐγκλήματος. Οἱ ἀντιπρόσωποι οὗτοι καθίστανται ἔνεκα τούτου ἐγκληματίαι ὥς ἐκ τῶν περιστάσεων, καὶ ἐν ἧ περιπτώσει δὲν ἐγεννήθησαν τοιοῦτοι.

«Ὁ βασιλεὺς κατατάσσεται εἰς δευτέραν μοῖραν ἐν ταῖς συγχρόνοις κοινοβουλευτικαῖς πολιτείαις, ἀλλ' οἱ ψευδοβασιλεῖς, οἱ ἀνευθύνως κυβερνῶντες τὰς χώρας, εἶνε ἐπιθετικώτεροι καὶ εἰς μείζονα βαθμὸν ἐπικίνδυνοι, διότι δὲν ἀποκαλύπτονται, εἰς-

άγουσι δὲ διὰ πάσις θύρας τὴν ἀδικίαν ἐντὸς τοῦ κράτους, μέχρι τῶν μᾶλλον ἀποκέντρων ἐσχατιῶν, αἵτινες εἶχον τὸ ἀτύχημα νὰ πέμψωσιν ἀντιπρόσωπον ἐν τῷ κοινοβουλίῳ».

Ὁ ρηζικέλευθος Ἰταλὸς ψυχίατρος καὶ κοινωνιολόγος, δικαιολογῶν τὴν πρὸς τὸν κοινοβουλευτισμὸν ἀποστροφὴν του, ἀναφέρει πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅτι καθ' ἣν ἡμέραν ἐν τῇ ἰταλικῇ βουλῇ ὀλόκληρον τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον ἠγείρετο πρὸς ὑπεράσπισιν προνομιούχου, κλέψαντος ἑκατομμύρια, ἡ ἀστυνομία τοῦ Τουρίνου συνελάμβανε καὶ κατεδίκαζεν εἰς φυλάκισιν πολλῶν μνηῶν πτωχὸν παῖδα, ἐκ τῆς πείνης ἀναγκασθέντα νὰ ὑπεξαιρέσῃ παρὰ παντοπωλείου εὐτελῇ ρέγκαν.

Ἄν ὁ πολυθρύλητος συγγραφεὺς ἔζη οὐχὶ ἐν Ἰταλίᾳ, ἢ ἀλλοῦ τῆς Εὐρώπης, ἐνθα ἡ διοίκησις καὶ ἡ δικαιοσύνη διεκδικοῦσιν ἀνεξαρτησίαν τινὰ ἀπὸ τῆς πολιτικῆς, ἀλλ' ἐν Ἑλλάδι, ἐν ἣ ἡ διοίκησις ἐξαρτᾶται τέλεον ἀπ' αὐτῆς, ἐν ἣ τὸ ἄτομον οὐδεμίαν κεκτηται σημασίαν, ὑφιστάμενόν κατὰ πᾶσαν στιγμὴν τὸ κράτος τῆς πατρίδας, ἀντικαθιστάσης τὸ κράτος τοῦ νόμου, θὰ ἐχαρακτήριζε μετὰ μείζονος ἔτι πραγματισμοῦ καὶ ἀγανακτίσεως τὸν ἐν Ἑλλάδι κοινοβουλευτισμὸν, μὴ διστάζοντα νὰ ἐυρτάσῃ ἐπὶ ἐρειπίων τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἰδέαν, ἣτις εἶνε ἰδέα τοῦ μέρους καὶ οὐχὶ τοῦ συνόλου.

Ὁ ὀλιγαρχικὸς τύπος τῆς πολιτείας παρουσιάζει ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐξελίξει τοῦ ἀνθρωπίνου γένους φαινόμενον χεῖρον τοῦ τῆς ἀπολύτου μοναρχίας. Ὁ μονάρχης, ὅσον καὶ ἂν διατελῇ ἀποκλεισμένος πάσης συνεπαφῆς καὶ ἐπικοινωνίας μετὰ τοῦ λαοῦ, ἂν δὲν εἶνε ὁδρανὴς ἐκ φύσεως καὶ ἀνατροφῆς, ἐλαύνεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ προσωπικῆς φιλοδοξίας, ἀφοσιούμενος ὑπὲρ τῆς χώρας, ἣν ἐτάχθη νὰ κυβερνήσῃ. Εἴτε τυγχάνων κληρονομικὸς μονάρχης, εἴτε αἰρετός, φιλοτιμεῖται ν' ἀναδειχθῇ ἐπ' ἀξίῳ. Ἄλλ' ἡ ὀλιγαρχία, ὡς ἐκ τοῦ χαρακτῆρος αὐτῆς, ὑπ' οὐδενὸς ἐλαύνεται ἰδεάδους· μεριμνᾷ ἀποκλειστικῶς ὑπὲρ τῶν ἰδίων συμφερόντων· ἡ πολιτικὴ αὐτῆς δὲν ἀποβλέπει εἰς τὴν λαϊκὴν ἐπίδοσιν καὶ εὐημερίαν, εἰς τὴν πολιτικὴν ἢ ἐθνικὴν ἐξάπλωσιν· εἶνε οἰκογενειακὴ ὑπὸ τὴν χειρίστην καὶ ὀλεθριωτάτην

σημασίαν τῆς λέξεως. Ἡ παλαιὰ Καρχηδὼν τότε μόνον καθίσταται ἀξία λόγου ἱστορικὴ δύναμις, ὅποτε τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν πραγμάτων αὐτῆς ὑπέροχος ἀνὴρ ἐξ ἐκείνων τῶν προνομιούχων χαρακτήρων, πιστεύων εἰς τὸν ἀστέρα αὐτοῦ, φιλοδοξῶν νὰ μεγαλουργήσῃ, ἓνα μόνον ἔχων πόθον—νὰ δοξάσῃ τὴν πατρίδα του καὶ νὰ δοξασθῇ. Ἡ νεωτέρα Βενετία ὀφείλει τὴν ἀκμὴν αὐτῆς καὶ τὴν ἰσχὺν ἥκιστα εἰς τὸ συντηρητικὸν ὀλιγαρχικὸν πολίτευμα, ἀλλ' ἰδίᾳ εἰς τὴν κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν κατάστασιν τῆς Εὐρώπης, ἐπιτρέπουσαν εἰς τὴν δέσποιναν τῆς Ἀδριατικῆς νὰ ἐπικρατήσῃ καὶ νὰ καταστῇ μία τῶν πρώτων πολιτικῶν Δυνάμεων τῶν μέσων αἰώνων ὑπὸ ὀλιγαρχικὴν κυβέρνησιν. Ἐν ἀπορίᾳ μεγάλων πολιτικῶν συστημάτων, εἴτε μοναρχικῶν, εἴτε δημοκρατικῶν, δυναμένων ν' ἀμφισβητήσωσι πρὸς αὐτὴν τὴν ὑπεροχὴν ἐν τῇ διεθνείᾳ πολιτικῇ, ἐπικρατεῖ ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἰδίᾳ Μεσογείῳ. Τῆς Βενετίας ἡ διεθνὴς πολιτικὴ ἀκμὴ συμπίπτει τῇ διαλύσει καὶ ἀποσυνθέσει τῆς εὐρωπαϊκῆς μοναρχίας ἐν Γερμανίᾳ, Γαλλίᾳ, Ἰταλίᾳ καὶ Ἰσπανίᾳ, τῇ ὁσημέραι προιούσῃ ἐξαντλήσει τῆς βυζαντινῆς μοναρχίας. Ἀλλ' ὅτε ὁ Μέγας Τοῦρκος ἀντικατέστησε τὸν Βυζαντινὸν Αὐτοκράτορα, πλήρης σφρίγγους καὶ κατακτητικῶν ὀρέξεων, ἡ γαληνοτάτη Δημοκρατία, ἥτις ἅμα τῇ κατακτίσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰργάζετο νὰ προκαλέσῃ σταυροφορίαν κατὰ τοῦ Σαρακηνοῦ, τοῦ ἐγκαθιδρυθέντος ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ, μετὰ παρέλευσιν μόλις δεκαετίας προσέρχεται δῶρα φέρουσα καὶ ἐπιδιώκουσα ἐμπορικὴν ἐπικοινωνίαν.

Τοιοῦτος εἶνε ὁ χαρακτήρ τῆς ὀλιγαρχίας. Ἡ τάξις, ἡ οἰκογένεια, τὸ συμφέρον. Περὶ τοῦ συνόλου ἐλαχίστη φροντίς. Ἡ κοινωνικὴ ἀλληλεγγύη ἀκατανόητος.

Κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους αἰῶνας ἡ ἐπανάστασις ἐν πολλαῖς χώραις τῆς Εὐρώπης καὶ Ἀμερικῆς, συντρίψασα τὰς πέδας τοῦ παρελθόντος, ἐγκατέστησε νέαν κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν τάξιν πραγμάτων. Ἀπασῶν τούτων ἡ ἐπιτυχία ὀφείλεται κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν δρᾶσιν ὑπερόχων ἀνδρῶν, συγκεντρωσάντων τὸ σύνολον τῶν λαϊκῶν ὁμάδων ὑπὲρ τῆς ἐπιτεύξεως τοῦ ἔθνι-

κοῦ προγράμματος. Ὁ Ὀλιβιέρος Κρόμβελλος κατὰ τὸν δέκατον ἑβδόμον αἰῶνα ἀντιγράφει μίαν σελίδα τοῦ Ἡγεμὸνος τοῦ Μακιαβέλλι, ὡς ἐπεβάλλετο ὑπὸ τῶν περιστάσεων, πατάσσει τὴν τε μοναρχίαν ἐν τῷ προσώπῳ ἐνὸς μονάρχου τοῦ θείου δικαίου ἐκ τοῦ γένους τῶν Στυαρτῶν καὶ τὴν ὀλιγαρχίαν διὰ τῆς βιαίας διαλύσεως ἀφιλοτίμου κοινοβουλίου, μὴ σεβασθεῖς τὸ κρατοῦν δόγμα, ὅτι οὐδεμία δύναμις εἶνε ἱκανὴ νὰ διαλύσῃ τὸ κοινοβούλιον ἢ αὐτὸ ἑαυτὸ καὶ μόνον, τολμηρῶς ἀναλαμβάνων ὑπὸ προσωπικὴν εὐθύνην τὴν ἐξάσκησιν ἀπολύτου ἐξουσίας, ἀναγνωριζόμενος Προστάτης, ἀλλὰ καὶ δημιουργὸς τῆς Νέας Ἀγγλίας. Ἐν Πρωσσίᾳ οἱ δύο Χοεντζόλλερν, ὁ Μέγας Ἐκλέκτωρ καὶ ὁ μέγας Φρειδερίκος, δι' αὐταρχικῆς κυβερνητικῆς μεθόδου δημιουργοῦσι πολιτικὴν δύναμιν, ὑποκαθιστάμενοι εἰς τὴν αὐστριακὴν ὑπεροχὴν ἐπὶ τῆς μεσαιωνικῆς Γερμανίας. Ἐν τῇ βορείῳ Ἀμερικῇ, ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, οἱ Κουάκεροι, οἱ Μεθοδισταί, οἱ ἐλευθερόφρονες τοῦ Πένν καὶ τοῦ Κνώξ, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ στρατηγοῦ Βασιγκτῶνος, περὶ τὸν ὁποῖον στρέφονται δίκην πλανητῶν οἱ ἰδρυταί τῆς δημοκρατίας, ὁ Φραγκλῖνος καὶ ὁ Ἰέφφερσων, ὁ Χάμιλτων καὶ ὁ Τζῶν Ἀδαμς, θέτουσι τὰς βάσεις τῆς ἐλευθερωτέρας πολιτείας, ἣν ἐγνώρισέ ποτε ἡ ἱστορία.

Κατὰ τὸν δέκατον ἑνατον αἰῶνα ἔτι μᾶλλον ἐκδηλοῦται ἡ μοχθηρία καὶ ἡ ἀνικανότης τῆς ὀλιγαρχίας πρὸς σύμπηξιν ἐνιαίας καὶ ἰσχυρᾶς πολιτικῆς δυνάμεως. Ναπολέων ὁ πρῶτος ἀπαλλάσσει τὴν Γαλλίαν τῆς βασιλείας τῶν κοινοβουλευτικῶν ραδιούργων ἐξ ὀνόματος τῆς ἐθνικῆς ιδέας τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ. Καὶ ἂν δὲν παρεφρόνει, ἅμα τῇ καταλήψει τῆς Ὑπατείας, ἡδύνατο νὰ καταστή τύπος τελείου λαϊκοῦ ἡγεμόνος, οἷον ὑπεδείκνυον τοῦ καιροῦ ἐκείνου τὰ πράγματα. Ἐν Πρωσσίᾳ, ἔνεκα τῆς ἀνικανότητος τῶν ὀλιγαρχικῶν (Junkers) καταβληθείση ὑπὸ τὴν πτέρναν τῶν στρατιῶν τοῦ Ναπολέοντος ἐν Ἰένῃ, ἀναλαμβάνει τῇ ἐνισχύσει τοῦ Πρώσσου βασιλέως τὴν ἀποκατάστασιν τῆς πρωσσικῆς δυνάμεως καὶ τῆς γερμανικῆς ἐνότητος ὁ βαρῶνος Στάϊν μετὰ τῶν συνεργατῶν αὐτοῦ, καὶ ἰδίᾳ τῶν στρατηγῶν Σχιάρνχωρστ καὶ Γναϊζενάου, προπαρασκευάζων μετὰ παρέλευσιν δύο γενεῶν

τὸ ἔργον τοῦ σιδηροῦ Ἀρχικαγγελαρίου, κατορθώσαντος διὰ τῆς μοναρχίας, συμπραξάντων τῶν φιλελευθέρων καὶ τῶν προοδευτικῶν, διὰ τῆς πολιτικῆς τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ σιδήρου, τὴν ἐπιτευσιν τοῦ τέως θεωρουμένου χιμαιρικοῦ ὄνείρου τῆς γερμανικῆς ἐνότητος, οἷαν ἐφαντάσθη ἡ Συνέλευσις τοῦ Ἀγίου Παύλου τοῦ Φραγκοφορτίου. Ἐν τῇ Νοτίῳ Ἀμερικῇ ὁ ἐλευθερωτῆς Βόλιβαρ, ὁ εὐγενὴς αὐτῆς Τιμολέων, παρακολουθῶν τοῖς ἵχνεσι τοῦ στρατηγοῦ Βασιγκτῶνος, ἀποκαθίστησι τὴν τάξιν, τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν πρόοδον ἐν τῇ τετραγαμένῃ χώρᾳ. Ἐν Μεξικῷ ἡ πολιτικὴ τάξις μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἰσπανικῆς διοικήσεως, μὴ ἐπιτευχθεῖσα ὑπὸ τῆς φιλοπάτριδος δημοκρατικῆς πολιτικῆς τῶν περὶ τὸν Ζουαρέζ, ἢ τῆς αὐτοκρατορικῆς τοῦ Μαξιμιλιανοῦ, πραγματοποιεῖται διὰ τῆς αὐταρχικῆς, ἀλλὰ λαϊκῆς πολιτικῆς τοῦ ἱατροῦ στρατηγοῦ Πορφυρίου Διάζ.

Ἀκόμη ἐμφανεστέρα ἡ θεωρία τῆς πραγματώσεως τῶν μεγάλων ἔργων, οὐχὶ διὰ τῆς ἐγωϊστικῆς κοινοβουλευτικῆς πολιτικῆς, ἀλλὰ διὰ τῆς λαϊκομοναρχικῆς, ἀποκαλύπτεται ἐν τῇ νεωτέρᾳ Ἰταλίᾳ, τῇ μακιαβελλικῇ, τῇ γιβελλινικῇ, ἐπιδιωκούσῃ τὴν δημιουργίαν τῆς νέας Ἰταλίας, ἀναλαμβάνουσης νὰ ἐγκαινίσῃ ἐκ νέου τὴν κοσμδύστορικὴν ἀποστολὴν τῆς παλαιᾶς Ρώμης μετὰ τὸ θρησκευτικολαϊκὸν μυστικὸν πρόγραμμα τοῦ Ἰωσήφ Ματσίνη, Dio è Popolo, καὶ μετὰ τὴν σπάθην τοῦ Ἰωσήφ Γαριβάλδη καὶ τοῦ re Galantuomo τοῦ Πεδεμοντίου. Ἡ νέα Ἰταλία ἐδημιουργήθη πρωτίστως «per la Spada, pel Senno, per la Costanza» ! Ταῦτα ἀναγράφει σήμερον πατριωτικὴ ἐπιγραφή ἐπὶ τινος ἀφιερωτικῆς πλακὸς τοῦ Καπιτωλίου.

Ἐν τῇ νοτιοανατολικῇ Εὐρώπῃ τὸ αὐτὸ ἐξελίσσεται φαινόμενον τῆς δράσεως προνομιούχων ἀνδρῶν, ἀσπαστῶν τῷ λαῷ, ἀπορρεόντων ἐκ τῆς συνειδήσεως αὐτοῦ, ἐξαναγκαζόντων τὴν ὑποταγὴν τῆς ὀλιγαρχίας εἰς τὰ γεγονότα. Ἐν Σερβίᾳ τίθησι τὰς βάσεις τῆς πολιτικῆς αὐτῆς ἰσχύος ὁ ρηζικέλευθος Ὁβρένοβιτς, ὀνειροπολῶν νὰ καταστήσῃ τὴν πατρίδα τοῦ νέου Πεδεμόντιον τῆς Ἀνατολῆς. Καὶ ἂν δὲν διεδέχοντο πίθηκοι τὸν λέοντα, ἡ νοτιοσλαβικὴ ιδέα θὰ εἶχε πολιτικὸν κέντρον αὐτῆς κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην τὴν πρωτεύουσαν τοῦ σερβικοῦ κράτους, τὴν πόλιν, ἣτις

η'.

πρό τινων αἰώνων διὰ τοῦ εὐγενοῦς ἱπποτοῦ, τοῦ πρίγκιπος τῆς Σαβοΐας, ἔσωσε τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τῆς τουρκικῆς ἐπελάσεως. Ἡ Μολδοβλαχία τῶν Βογιάρων, τὸ μέχρις ἐσχάτων καταφρονούμενον ἐν Εὐρώπῃ ἔκφυλον ἄθροισμα ἀνθρώπων, ἄνευ ἐθνικῆς συνοχῆς καὶ πολιτικῆς ἀρετῆς, κατέστη εὐρωπαϊκὸν κράτος, προσελκῦον τὴν ἐκτίμησιν καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην τῆς ἐπισήμου καὶ ἀνεπισήμου Εὐρώπης. Καὶ τοῦτο ἐν χρονικῷ διαστήματι μιᾶς γενεᾶς, χάρις εἰς τὴν ἀκοίμητον ἐργασίαν ἐνὸς πρίγκιπος ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Χοεντζόλλερν, ἀφιερώσαντος τὸν βίον αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς νέας πατρίδος, ὑπὲρ λαοῦ, ὅστις πρὸ ὀλίγου ἀκόμη ἐστερεῖτο τῆς συνειδήσεως τῆς πατρίδος. "Ετι μᾶλλον ἡ δρᾶσις τοῦ Γερμανοῦ βασιλέως τῶν Καρπαθίων κατεδείχθη ἐν τῇ συντάξει καὶ τῇ ὀργανώσει πραγματικοῦ ἐθνικοῦ στρατοῦ, ἀνδραγαθήσαντος ἐν τῇ πολυθρυλήτῳ μάχῃ τῆς Πλέβνας. Αὐτὸ τὸ Μαυροβούνιον ὑπὸ τὴν σιδηρᾶν πυγμὴν τοῦ ἡγεμόνος Νικήτα λαμβάνεται ὑπ' ὄψει σήμερον ἐν τοῖς διαβουλίαις τῶν ἰσχυρῶν ὡς ἀξία λόγου στρατιωτικὴ δύναμις, βαρύνουσα ἐν τῷ διακανονισμῷ τῶν πραγμάτων τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου.

Ἀλλὰ τὸ ἐκπληκτικώτερον καὶ διδακτικώτερον τῶν φαινομένων τῆς πολιτικῆς ἐργασίας ἐνὸς ἡγεμόνος παρίστησιν ἡ χθесινὴ Βουλγαρία, τὸ ἄθροισμα ἐκεῖνο τῶν παρὰ τὸν Αἴμον καὶ τὸν Δούναβιν ἀξέστων χωρικῶν, ὧν οἱ πρόκριτοι πρὸ τεσσαράκοντα ἀκόμη ἐτῶν ἐφιλοδόξουν νὰ λέγωνται "Ελληνες. Διὰ τῶν ἀποφάσεων τῆς βερολινείου Συνόδου καταστᾶσα ἡμιαυτόνομος ἡγεμονία, ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν διατελοῦσα τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ἡ Βουλγαρία, λαβοῦσα παραχρῆμα ἐθνικὴν ἐαυτῆς συνείδησιν, ἀποδιώξασα ἐν ἐλαχίστῳ χρονικῷ διαστήματι τοὺς Ρώσους αὐτῆς πολιτικοὺς ὀργανωτὰς καὶ κηδεμόνας, μίαν μόνην ἐξ ἀρχῆς τρέφει φιλοδοξίαν, τὴν πραγμάτων τῆς Συνθήκης τοῦ Ἀγίου Στεφάνου. Πρὸς τοῦτο νυχθημερόν ἐργάζεται. Κατὰ πρῶτον ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου Βάττεμπεργ, ὅστις μετὰ βραχυχρόνιον δρᾶσιν ἔμελλε νὰ κληθῇ ὁ λέων τῆς Σλιβνίτσης, διὰ ν' ἀπελαθῇ τῇ ραδιουργίᾳ τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς ὀλίγον χρόνον μετὰ τὸ ἡρωϊκὸν τοῦτο κατόρθωμα, καὶ μετὰ ταῦτα ὑπὸ τὴν πολύτροπον καὶ πεφωτισμένην ἐνέργειαν Φερδινάνδου τοῦ

Κοβούργου, ἐνέργειαν διοικητικήν, στρατιωτικήν, διπλωματικήν, προκαλέσαντος τὴν ἐκτίμησιν, μονονουχὶ τὸν θαυμασμόν καὶ αὐτῶν τῶν δυσμενῶς πρὸς τὴν βουλγαρικήν φυλὴν διατελούντων ξένων. Κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην τὸ νεότευκτον βουλγαρικὸν κράτος, ἐν μιᾷ τριακονταετίᾳ ἀκαταπονήτου δράσεως καὶ καιροσκοπικῆς πολιτικῆς, πλέον ἢ ἅπαζ κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον καιρὸν παραβληθὲν πρὸς τὴν Πρωσσίαν, πρὸς τὸ Πεδεμόντιον, πρὸς τὴν Ἰαπωνίαν, ἐκπροσωπεῖ τὴν στρατιωτικωτέραν καὶ ἰσχυροτέραν τῶν Δυνάμεων τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Καὶ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ κρατεῖ ὁ Κοινοβουλευτισμός. ὁ Βούλγαρος πολιτικὸς κέκτηται τὰ ἐλαττώματα τῆς φυλῆς, εἶνε ἐστερημένος πάσης κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἀνατροφῆς, ἀρετῆς, θὰ ἔλεγεν ὁ Μοντέσκιος. Γινώσκει ἐν τούτοις ἐν δεδομένῃ περιπτώσει νὰ ὑποχωρῇ, νὰ θυσιάσῃ τὰ ἀτομικὰ συμφέροντα εἰς τὰ ἐθνικά, ἐν μόνον ἔχων πρόγραμμα—τὴν διὰ παντὸς μέσου, δεμιτοῦ καὶ ἀθεμίτου, πραγμάτων τῆς Συνθήκης τοῦ Ἀγίου Στεφάνου, τὴν ἐξάπλωσιν τῆς βουλγαρικῆς δυνάμεως καθ' ἅπασαν τὴν Μακεδονίαν καὶ Θράκην, ἐπ' αὐτῶν τῶν ἀκτῶν τοῦ Αἰγαίου. Καὶ τοῖς τυφλοῖς δῆλον, κατὰ πόσον ἡ βουλγαρικὴ αὕτη πολιτικὴ ἐπεσπάσατο κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον καιρὸν τὴν προσοχὴν τῶν ἰσχυόντων εὐρωπαϊκῶν κύκλων, ἔχουσα νὰ ἐπιδείξῃ ὑπὲρ ἑαυτῆς ζωὴν, σθένος, πεποίθησιν, καὶ ὅτι ἄλλο δημιουργεῖ τὴν ἱστορικὴν τῶν λαῶν ἀποστολήν. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς πολιτικῆς ταύτης πυραμίδος ἵσταται πρῶτος πάντων ὁ τσάρος Φερδινάνδος.

Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἐγγύς Ἀνατολῆς ἀποστρέφων τὸ βλέμμα καὶ διευθύνων αὐτὸ πρὸς τὴν ἄπω, παρατηρῶ τὸ αὐτὸ φαινόμενον ἱστορικῆς μεγαουργίας, τὴν ἀναγέννησιν τῆς κιτρίνης φυλῆς ἐν τῷ κράτει τοῦ ἡλίου, τὴν δημιουργικὴν ἀποκάλυψιν ἐν τῇ συγχρόνῳ ἱστορίᾳ τῆς Ἰαπωνίας, ἐν μιᾷ τριακονταετίᾳ ἐκδηλωσάσης ἀκατάσχετον ἐθνικὸν καὶ στρατιωτικὸν σθένος, οὐχὶ μόνον ἐν τῇ ἐσωτερικῇ αὐτῆς ἀναγεννήσει, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐξωτερικῇ ἐξαπλώσει. Πᾶσα ἐπιτυχία ὀφείλεται πρωτίστως εἰς ἓνα μεταρρυθμιστὴν Μικάδον, συνεργασθέντων εἰς τὸ ἀνακαινιστικὸν καὶ δημιουργικὸν αὐτοῦ κοτόρθωμα πάντων τῶν πεφωτισμένων κοινωνικῶν παραγόντων τοῦ ἰαπωνικοῦ λαοῦ, τῶν πρὸ ὀλί-

γου ἀκόμη χρόνου ἐμπορουμένων θεοκρατικῶν καὶ τιμαριωτικῶν ἐνστίκτων. Πεφωτισμένη βούλησις, ἐνεργὸς ἰσχὺς ἐνὸς μονάρχου μετέβαλε τὸ ἀπὸ αἰώνων ἐν θεοκρατικῇ ἀτονίᾳ διατελοῦν ἀνατολικὸν κράτος εἰς δυτικόν, εὐρωπαϊκόν, ἵνα μεταχειρισθῶ τὴν συνήθη φρασεολογίαν. Καὶ ἤδη ἡ χώρα τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου συναμιλλᾶται ἐν τῇ ἐκπολιτιστικῇ αὐτῆς σταδιοδρομίᾳ πρὸς τὰ μᾶλλον προηγμένα ἔθνη τῆς συγχρόνου ἱστορίας.

Τί κατώρθωσε τὸ ἐλληνικὸν κράτος ἐν διαστήματι ὀγδοήκοντα ἐτῶν ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ ἀποκαταστάσεως; Ὑπὸ τὴν πτέρναν τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, ὑπὸ τὴν ἀδράνειαν τῆς βασιλικῆς δυνάμεως, ὑπὸ τὴν ἀτονίαν καὶ τὴν ἀδιαφορίαν τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, τὴν ἐγκληματικωτέραν ἀδιαφορίαν τῶν λεγομένων διευθυνουσῶν τάξεων, ἐπεσώρευσεν ἐρείπια ἐπὶ ἐρείπιοις, κατεσπίλωσε τὴν ἐθνικὴν ιδέαν, ἐγκληματικῶς ἐπολιτεύθη ἐν τῇ διεξαγωγῇ παντὸς ἐνδιαφέροντος ζητήματος, μερικοῦ ἢ γενικοῦ, λαϊκοῦ ἢ ἐθνικοῦ, καὶ σήμερον ἐκπροσωπεῖ τὴν ἀνισχυροτέραν τῶν ἐθνικῶν καὶ πολιτικῶν Δυνάμεων τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου.

Ὁ Κοινοβουλευτισμός, οὗτος ὁ ἐχθρός.

Τὴν δεκάτην πέμπτην Αὐγούστου τοῦ παρελθόντος ἔτους ἀντελήφθη ὁ ἐλληνικὸς λαὸς στρατιωτικῆς συνωμοτικῆς ἐξεγέρσεως κατὰ τοῦ κρατοῦντος κοινοβουλευτικοῦ καθεστώτος.

Ἀναγινάσκω πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐν τῷ πρὸς τὸν ἐλληνικὸν λαὸν ἀπευθυνθέντι Ὑπομνήματι τῶν ἀξιωματικῶν, τῶν ἀναλαβόντων τὴν πρωτοβουλίαν τῆς διεξαγωγῆς τοῦ στασιαστικοῦ κινήματος, τὰ ἐπόμενα :

«Ἡ πατρίς μας εὐρίσκεται ὑπὸ δυσχερεστάτας περιστάσεις, τὸ δὲ ἐπίσημον κράτος, ὕβρισθὲν καὶ ταπεινωθὲν, ἀδυνατεῖ νὰ κινηθῇ πρὸς ἄμυναν τῶν δικαίων του.

«Ἄπας ὁ Ἑλληνισμός, βαρυαλγὼν διὰ τὴν λυπηρὰν ταύτην κατάστασιν, ἐξεδήλωσεν, ὅτι ποθεῖ διακαῶς τὴν λῆψιν συντόνων μέτρων πρὸς ἀποτροπὴν παρομοίων κινδύνων ἐν τῷ μέλλοντι. Ἄλλως τε ὑπὸ ζένων ἀκόμη, ἐπισήμων καὶ μὴ, ἐπανειλημμένως ὑπεδείχθη, ὅτι τὸ ἔθνος μας δὲν θὰ ὑφίστατο ἀτυχήματα

καὶ τοὺς ἐξευτελισμούς, οὓς μέχρι τοῦδε ὑπέστη, ἐὰν εἶχομεν παρεσκευασμένην πρὸς ἄμυναν στρατιωτικὴν καὶ ναυτικὴν δύναμιν ἐπαρκῇ».

Ἡ πλατύστομος στρατιωτικὴ συνωμοσία, εὐθύς ὥς ἀντελήφθη τοῦ κράτους αὐτῆς καὶ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ προγράμματος ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, παρέδωκε τὴν διεξαγωγὴν τοῦ ἔργου δυστυχῶς εἰς τὴν κομματικὴν πολιτικὴν, τὴν κοινοβουλευτικὴν, παρασχοῦσαν πρωτοφανὲς παράδειγμα ἐξευτελισμοῦ πολιτικοῦ, μονονουχὶ ἀνθρωπίνου, ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἀλλὰ καθυπέταξεν αὐτὴν εἰς τὰ αὐθαίρετα καὶ ἀπολυταρχικά κελεύσματα τῆς καὶ ἐδημιούργησε κατάστασιν πραγμάτων, κατ' εὐφημισμὸν καὶ πρὸς εἰρωνείαν κληθεῖσαν Ἀ ν ό ρ θ ω σ ι ν, ἥς αἱ συνέπειαι ἀναποδράστως ἔσονται ἢ ἀναρχία, ἢ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ἀποσύνθεσις, ἢ ἔκπτωσις ἡμῶν ὥς κράτους καὶ ὥς ἔθνους. Ἡ βασιλεία, κατάπληκτος, ὑπὸ δέους καταληφθεῖσα πρὸ τῶν τελουμένων, πρὸ τῶν στασιαστικῶν καὶ ἀναρχικῶν κινήματων, ἐστερημένη πάσης ἐνισχύσεως, λαϊκῆς, διοικητικῆς, πολιτικῆς, ἐξανασθθεῖσα ὑπ' αὐτῶν τῶν συμβούλων τῆς, ἐπανειλημμένως ὑπέγραψε τὴν ἀμνήστευσιν τῶν τελεσθέντων στρατιωτικῶν τολμημάτων. Καὶ ὁ ἐλληνικὸς λαός; Ἀπεδέξατο καὶ ἀποδέχεται τὰ τετελεσμένα γεγονότα μετὰ τῆς συνήθους ἐπιπολαιότητος. Ὑπὸ τὴν αἰγίδα κυβερνήσεων, κατὰ τύπους νομίμων, τῆς βουλῆς ἐνισχυοῦσης, τῆς βασιλείας συγκατατιθεμένης, διεπράχθησαν καὶ θὰ διαπραχθῶσιν ἴσως ἀκόμη χεῖρονα ἀνοσιουργήματα, χαρακτηριστικὰ ἐκφύλου κοινωνίας, προθύμου νὰ παραδοθῇ εἰς τὸν πρῶτον τολμηρὸν τυχοδιώκτην.

Ἡ στρατιωτικὴ συνωμοσία, μετὰ ἐξάμηνον δρᾶσιν, ἐξασφαλίσασα βαθμοὺς καὶ ἀξιώματα, παρέδωκε διὰ πρωτοκόλλου τὸν ἐλληνικὸν λαὸν ὑποχείριον εἰς τὴν αὐθαιρεσίαν καὶ πάλιν τῶν προσωπικῶν κοινοβουλευτικῶν κομμάτων, εἰς κυβέρνησιν ἐξ αὐτῶν τούτων προερχομένην, ὑπὸ τὴν ὑποχρέωσιν συγκλίσεως ἐντὸς τοῦ ἔτους Ἀ ν α θ ε ω ρ η τ ι κ ῆς Β ο υ λ ῆς πρὸς ἐπιθεώρησιν καὶ τροποποίησιν δευτερευουσῶν καὶ τριτευουσῶν διατάξεων τοῦ καταστατικοῦ Χάρτου τῆς πολιτείας, ὀρισθεῖσῶν ἐκ τῶν προτέρων ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν τῶν κομμάτων καὶ τῶν διευθυνόντων τὰ τοῦ Στρα-

τιωτικοῦ Συνδέσμου, δηλώσαντος, ὅτι ἀναλαμβάνει τὴν ἐπιτήρησιν τῶν κελευσμάτων του καὶ ἀπειλοῦντος τὴν ἐκ νέου ἐμφάνειαν ἐπὶ τῆς πολιτικῆς δράσεως, ἐν ἣ περιπτώσει αἱ ἀξιώσεις αὐτοῦ, ἀξιώσεις παρὰ τὸν λόγον καὶ τὸν νόμον διατυπωθεῖσαι, δὲν ἤθελον τύχη τῆς προσηκούσης πραγματώσεως.

Ἡ βασιλεία καὶ πάλιν πανηγυρικῶς ἐξεδήλωσε τὴν ἀποδοχὴν τῶν κελευσμάτων τούτων τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου. Ἐν τῷ δημοσιευομένῳ βιβλίῳ, γραφέντι πρὸ τῆς δεκάτης πέμπτῃς Αὐγούστου, δὲν ἐκηρύχθην πολέμιος τῆς συγκλήσεως Ἐθνοσυνελεύσεως. Τοῦναντίον ἐθεώρησα αὐτὴν ὡς τὸ τελευταῖον φάρμακον τῆς θεραπείας. Ἀλλ' ἐνόουν σύγκλησιν Ἐθνοσυνελεύσεως Συντακτικῆς, καὶ τοῦτο μετὰ τὴν αἰσίαν λύσιν τοῦ ἐκκρεμοῦς εἰσέτι διατελοῦντος κρητικοῦ προβλήματος ἔνεκα πολιτικῶν ἡμῶν ἀνομιῶν καὶ ἀμαρτημάτων.

Ἐν τῇ κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην κρατούσῃ ἠθικῇ, κοινωνικῇ καὶ πολιτικῇ ἀναρχίᾳ, ἐν τῇ ψυχικῇ καταπτώσει καὶ ἀδρανείᾳ τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, οἰαδήποτε θεμελιώδους πολιτικῆς ἐνέργειας ἀποτέλεσμα ἔξει ἀναντιρρήτως νέας ὑποχωρήσεις, θρίαμβον ἄρα καὶ ἐπικράτησιν τῆς πολιτικῆς ὀλιγαρχίας, συνεπίκουρον ἐχούσης τὴν εὐρυτάτην ἐκλογικὴν περιφέρειαν, ἐκ τῆς κάλπης τῆς ὁποίας ὑπὸ τὴν κρατοῦσαν διοίκησιν θέλει ἐξέλθῃ σύσσωμος καὶ πάλιν ἡ ὀλιγαρχία, τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ ἀπεμπολοῦντος τὰ δικαιώματά του, τῆς δὲ βασιλείας, κατὰ τὸ σῶνθηες, ἄνευ διαμαρτυρίας ἀποδεχομένης καὶ ἐπιδοκιμαζούσης τὰ τετελεσμένα γεγονότα, κατὰ τὴν παράδοξον ἐξήγησιν τοῦ συνταγματικοῦ ἀξιώματος: ὁ βασιλεὺς βασιλεύει καὶ δὲν κυβερνᾷ.

Ὁ πολιτικὸς φαιναντισμὸς τῶν κυβερνώντων εἶνε ἔν τῶν φοβερωτάτων συμπτωμάτων τῆς προϋούσης ἐπὶ τὰ χεῖρω ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς καταστάσεως κοινωνίας τινός, βαθμιαίας αὐτοκτονίας. Ἀλλὰ καθίσταται ἐχθρὸς τῆς πατρίδος ὁ ἀποδεχόμενος τὰ συμβαίνοντα ἄνευ διαμαρτυρίας· προπαρασκευάζει τὴν πτῶσιν ἑαυτοῦ καὶ τὴν πτῶσιν τοῦ ἔθνους.

Ὁ Κοινοβουλευτισμὸς κατεδικάσθη καὶ καταδικάζεται κατὰ

τὸν τελευταῖον τοῦτον καιρὸν ὑπὸ ἐπισήμων καὶ ἀνεπισήμων ἐπιστημονικῶν καὶ πολιτικῶν κύκλων. Καταδείκνυται ἀσύμφωνος πρὸς τὴν δημοκρατίαν, πρὸς τὴν πάνδημον ψῆφον. Ὁ κοινοβουλευτισμὸς ἐν τῇ πράξει εἶνε ἢ σὺν τῷ χρόνῳ ἐπικράτησις τῶν ὀλίγων, τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος πολιτευομένων, δημιουργούντων ὑπὲρ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν δυναστικὰς ἀξιώσεις καὶ προνομίας. Ὑπὸ τὸ τοιοῦτον πολιτικὸν καθεστῶς ἡ βασιλικὴ δύναμις ἐκμηδενίζεται, παραβιαζομένη ἐνίοτε, ὁ δὲ λαός, ἐστερημένος αὐτοδιοικήσεως, πρωτοβουλίας, καθίσταται, ἀσυνειδήτως, ἐκ πολιτικῆς ἢ κομματικῆς ἐμπαθείας καὶ συμφέροντος, ἔρμαιον ἢ ὄργανον τῶν ἀκολάστων ὁρμῶν τῆς κοινοβουλευτικῆς ὀλιγαρχίας. Πρὸ τοῦ εἰδώλου αὐτῆς συντρίβεται καὶ ὑποχωρεῖ πᾶσα ἐναντία ἢ μὴ συμβιβαζομένη κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ δύναμις ἢ ἰδέα.

Παρακολουθήσωμεν ἀπὸ τοῦ 1862 τὴν ἐξέλιξιν τοῦ πρωσσικοῦ κράτους, καταστάντος ἀνεπαισθήτως γερμανικοῦ. Ἡ ἀνθρωπιστικὴ, ἡ θεωρητικὴ, ἡ ἰδεολογικὴ Γερμανία τοῦ Καντίου καὶ τοῦ Φίχτου ἐδέξατο τὸ ἱστορικὸν καὶ πολιτικὸν πρόγραμμα τοῦ Ἐγέλου καὶ τῆς Νέας Πρωσσίας, αὐτοῦ τοῦ Φίχτου ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν νέων περιστάσεων ἀλλαξοπιστήσαντος. Ὁ ἀνὴρ τοῦ αἵματος καὶ τοῦ σιδήρου ἀνέλαβε μετὰ τινα χρόνον τὴν πραγμάτωσιν τοῦ προγράμματος. Κατ' ἀνάγκην ἔμελλε νὰ ἔλθῃ εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς ἰδεολόγους ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐν τῇ λαϊκῇ ἀντιπροσωπείᾳ. Καὶ ἡ σύγκρουσις αὕτη, ἡ ἀντικοινοβουλευτικὴ πολιτικὴ, ἐπέπρωτο νὰ δημιουργήσῃ τὴν ἰσχύν, τὴν νίκην, τὸ μεγαλεῖον τῆς γερμανικῆς πατρίδος.

Eisern, eisern ist die Zeit, εἶπεν ἐν μιᾷ τῶν ἐμπνευσμένων αὐτοῦ ᾠδῶν ὁ ποιητὴς Geibel. N ū n γὰ ρ δ ἡ γένος ἐστὶ σιδήρεον. Μόνον διὰ τοῦ σιδήρου εἶνε δυνατόν νὰ πραγματωθῶσι τὰ πολιτικά, τὰ ἔθνικά, τὰ ἱστορικά τῶν λαῶν ἰδεώδη. Πρωτοστάτης ἰσχυρὸς ἀνὴρ, p r o f e t a a r m a t o, συμβολίζων τὴν ἐθνικὴν ἐνότητα καὶ ἰσχύν.

Ὁ φαινεαντισμὸς εἶνε κατὰ τῆς ἱστορίας. Οὐαὶ εἰς τοὺς ἐκπροσωποῦντας αὐτόν, οὐαὶ εἰς τοὺς λαούς, τοὺς ἀποδεχομένους καὶ ἐπευφημοῦντας τὴν νοσηρὰν, τὴν ἔκρυθμον ταύτην κατάστασιν, ἀσφαλῶς ἄγουσιν αὐτοὺς πρὸς τὴν πτῶσιν καὶ τὴν αἰσχύνην!

Ὁ Κοινοβουλευτισμός, οὗτος ὁ ἐχθρός. Ἐχρεωκόπησεν αὐτὸς ἐξ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ μετ' αὐτοῦ ἐχρεωκόπησε καὶ τὸ ἐλληνικὸν κράτος. Σωτηρία ἀπὸ τῆς καταστάσεως ταύτης ὁ λαὸς καὶ ὁ βασιλεὺς. Τοῦτο εἶνε τὸ θέμα τοῦ βιβλίου. Ἔσομαι εὐτυχής, ἂν ὁ ἐλληνικὸς λαὸς ἀντιληφθῇ τῶν πραγμάτων, ἂν συναισθανθῇ τὰ καθήκοντά του καὶ τὰ δικαιώματα, ἂν προσέλθῃ εἰς τὰς κάλπας τῆς συγκαλουμένης Συνελεύσεως, ἔχων ἰδίαν γνώμην—πρωτίστως κατανοῶν τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματά του. Τὸ πρόβλημα ἐλύθη. Ἡ βασιλεία κατ' ἀνάγκην θὰ παρακολουθήσῃ τὴν λαϊκὴν βούλησιν. Εὐτυχὲς δὲ τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος, ἂν πράγματι ὁ βασιλεὺς αὐτοῦ καταστῇ ὁ profeta armato τῆς ἱστορικῆς παλιγγενεσίας καὶ δημιουργίας.

Οὗτος καὶ μόνος εἶνε ὁ σκοπὸς τοῦ βιβλίου.

Ἐγγραφον κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον τοῦ 1910.

Ο ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΣΜΟΣ Ε Ν Ε Λ Λ Α Δ Ι

Α'.

3 Ματίου 1905

Ὁ πολυθρύλητος αὐτοκρατορικὸς Ἐπίτροπος παρὰ τῇ ἱερᾷ Συνόδῳ τῆς Ρωσσίας Ποβιεντονόσιτσεφ, σχολιάζων ἐν εἰδικῇ συγγραφῇ πρὸ τινων ἐτῶν τὸ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα, ἵνα τὸ καταρθῇ, ἵνα τὸ προπηλακίσῃ, καὶ ζητῶν παραδείγματα κατ' αὐτοῦ ἐκ τῶν πραγμάτων, ἐκ τῶν συγχρόνων ἐν Εὐρώπῃ ἱστορικῶν δεδομένων, ἐπικαλεῖται τὴν Ἑλλάδα. «Ὅστις θέλει νὰ κατανοήσῃ μέχρι τίνος σημείου καταπτώσεως δύναται νὰ ἐξωθήσῃ ἕνα λαὸν καὶ ἐν κράτος ὁ ἀπόλυτος κοινοβουλευτισμός, ὥς ἐπισκεφθῇ τὴν δ υ σ τ υ χ ῇ Ἑλλάδα». Ταῦτα περίπου λέγει ὁ ἀπολογητὴς καὶ ὑπέρμαχος τοῦ μᾶλλον ἀπολύτου δεσποτισμοῦ, ὁ πρὸ ὀλίγων ἔτι μηνῶν διακηρύξας, ὅτι ὁ Τσάρος εἶνε ὁ ἐπίγειος θεός, πρὸ τοῦ ὁποίου πᾶσα ἄλλη βούλησις ἢ ἐνέργεια ὀφείλει νὰ ὑποκύψῃ καὶ νὰ ἐκμηδενισθῇ. Ὅτε κατὰ πρῶτον ἀνέγειν τὸν ἀφορισμὸν τοῦ νέου Δεμαίτρου τῆς Πειρουπόλεως κατὰ τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτεύματος, τοῦ κατ' εὐφημισμὸν καλουμένου κοινοβουλευτικοῦ, ἀνεπόλησα ἐν τῷ νῶ τὴν φλογερὰν ἐκείνην ἀποστροφήν, ἣν κατὰ ζοφερὰν περίοδον τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἐξετόξευσε κατὰ τῶν τρομοκρατικῶν τῆς Γαλλίας ὁ Κάμιλλος Δεμουλέν : «Ἄθλιοι, δὲν βλέπετε, ὅτι οἱ βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης καὶ οἱ φίλοι των, θέλοντες νὰ ἐξευτελίωσι τὴν δημοκρατίαν, φέρουσιν ὥς παράδειγμα σᾶς καὶ τὴν Γαλλίαν ;»

Διατί κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην, ἀρχόμενος σοβαρᾶς ὅσον καὶ θλιβερᾶς ἐπισκοπῆσεως τοῦ ἐν Ἑλλάδι Κοινοβουλευτισμοῦ, μελέτης περὶ τῆς

ἀποτυχίας αὐτοῦ, ἔνεκα ὠρισμένων, ἀναμφισβητήτων, ὁμολογουμένων παρὰ πάντων αἰτίων, νὰ μὴ ἐπαναλάβω ἀνάλογον ἀποσιτροφὴν πρὸς τοὺς ἀπὸ τεσσαρακονταετίας συντελέσαντας καὶ συντελοῦντας ἐν τῇ ταλαίνῃ ἡμῶν πατρίδι εἰς τὴν ἐξαχρείωσιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀτίμωσιν, διατί νὰ μὴ ρίψω εἰς τὸ πρόσωπον αὐτῶν τὴν ἀγανάκτησιν, ἣτίς μὲ κατέχει ἐπὶ τοῖς τελεσθεῖσι καὶ τελουμένοις ἐγκλήμασι κατὰ τοῦ δυσμοίρου ἐλληνικοῦ ἔθνους ; « Δυστυχεῖς δὲν ἐνοήσατε ἐπὶ τέλους, ὅτι πάντες οἱ περὶ τῆς ἡμετέρας πατρίδος ἀσχολούμενοι, ἐχθροὶ ἢ φίλοι, θέλοντες νὰ καταργείωσι τὸ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα, φέρουσιν ὥς παράδειγμα τὸ ἐλληνικὸν τοῦτο κράτος καὶ τοὺς στραγγαλιστὰς πάσης ἐθνικῆς τιμῆς καὶ προόδου ; »

Τὸ ἐλληνικὸν πολίτευμα, ἔλεγε πρὸ ἐτῶν ὁ Taine, κατέστη triste plaisanterie. "Οχι· καὶ χειρότερον. Τὸ ἐλληνικὸν πολίτευμα καὶ τὸ δι' αὐτοῦ λειτουργοῦν ἐλληνικὸν κράτος κατέστη τὸ κοιμητήριον τοῦ ἐλευθέρου ἐλληνικοῦ λαοῦ, τὸ ἱκρίωμα, ἐφ' οὗ ἀπαγχονίζεται ὁσημέραι ἡ ἐθνικὴ συνείδησις καὶ ἰδέα.

Ἐπιβάλλεται εἰς πάντα Ἑλλήνα τὸ καθήκον ν' ἀναλύσῃ τὸ καθεστὼς τοῦτο, νὰ τὸ ἀνατάμῃ, νὰ τὸ μελετήσῃ. Δύναται νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν, νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν ἱστορίαν τῶν τελευταίων τεσσαράκοντα ἐτῶν, κατὰ τὸ διάστημα τῶν ὁποίων λειτουργεῖ ἄνευ διακοπῆς. Τί γενναῖον ἀπετελέσθη κατὰ τὰς τέσσαρας ταύτας δεκαετηρίδας ; Πλέον ἢ ἅπαξ ἡ Ἑλλὰς ἐστιγματίσθη καὶ ὥς ἔθνος καὶ ὥς κράτος. Ἄν τι ἀγαθὸν ἐγένετο, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν τύχην, εἰς εὐνοϊκὰς περιστάσεις, εἰς μερικὰ ἄτομα, εἰς τὰς συμπαθείας πρὸς τὴν προγονικὴν εὐκλειαν. Οὐδὲν ἐτελέσθη διὰ τοῦ κράτους. Πρὸ τεσσαρακονταετίας ἐδόθη ἐπίσημος ὑπόσχεσις νὰ καταστῇ ἡ Ἑλλὰς πρότυπον κράτους. Ἀλλ' ὅπως τὰ πράγματα ἀπέδειξαν, ὁ Ἑλληνισμὸς ὥς κράτος κατῆλθεν εἰς τὴν τελευταίαν βαθμίδα.

Καθ' ὃν χρόνον, ἐν ἔτει 1864, ἐκανονίζετο τὸ νέον κοινοβουλευτικὸν καθεστὼς, ἐν μόνον αὐτόνομον, ὑπὸ ἐλευθέρους θεσμοὺς διατελοῦν, ὑφίστατο κράτος ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου. Ἦτο ἡ Ἑλλὰς. Πάντες οἱ λοιποὶ χριστιανικοὶ λαοὶ τῆς Χερσονήσου ταύτης ἐξηρτῶντο ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἀπὸ τῆς τουρκικῆς δεσποτείας. Ἡ Ρωμανία, ἡ Σερβία, τὸ Μαυροβούνιον ἦσαν ἡμιαυτόνομα κρατίδια, ἐστρατημένα

πάσης ἐθνικῆς συνειδήσεως, πάσης πολιτικῆς συντάξεως καὶ ὁργανώσεως.

Ἡ Βουλγαρία ἦτο τουρκικὴ ἐπαρχία, περὶ τῆς ὁποίας οὐδὲ λόγος ἐγίνετο.

Ἡ ἐλευθέρα Ἑλλὰς ἐθεωρεῖτο τὸ κέντρον καὶ ὁ πυρὴν τοῦ μέλλοντος χριστιανικοῦ κράτους ἐν τῇ ὁσημέραι ἀπὸ τῆς τουρκικῆς βαρβαρότητος ἀποσπωμένη Ἑλληνικῇ Χερσονήσῳ. Πρὸς αὐτὴν ἔστρεφον τὴν προσοχὴν αὐτῶν καὶ τὴν ἀγάπην οἱ πλεῖστοι τῶν ὑποδούλων. Ἠγεῖτο ἐν τῇ ἐκπολιτιστικῇ σταδιοδρομίᾳ τῶν λαῶν, οἵτινες ἀπειτέλουν ἄλλοτε τὸ καθ' ἑστίως τῆς ἐλληνοβυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας. Ὑπῆρχον μάλιστα καὶ οἱ φρονοῦντες, ὅτι ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῆς ἐλληνικῆς ιδέας οἱ ἀλλόφυλοι λαοὶ τῆς Χερσονήσου θὰ ἐξηγείροντο ἀπὸ τῆς δουλείας εἰς ἐλεύθερον βίον, τηροῦντες τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν ὑπόστασιν καὶ αὐτονομίαν, ἃν οὐχὶ πολιτικῶς, ἀλλὰ θρησκευτικῶς καὶ ἐκκλησιαστικῶς, συντεταγμένοι ὑπὸ μίαν ἀρχήν, τὴν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ ὁποίου τοσούτους αἰῶνας διῆλθον ἐν θλίψει, ἀλλὰ καὶ ἐν παραμυθίᾳ, καὶ ἐν ἐλπίσιν.

Οὐδὲν τούτων. Καθ' ὃν χρόνον τὸ ἐλεύθερον ἑλληνικὸν κράτος, ἐγκαταλιπὼν τὸ ἐθνικὸν αὐτοῦ πρόγραμμα, ἀπέστη πάσης σοβαρᾶς σκέψεως καὶ ἐνεργείας πρὸς πραγμάτωσιν αὐτοῦ, περιορίσθη εἰς χυδαίους καὶ ἀγόνους ἐσωτερικοὺς διαπληκτισμούς, καταστὰν ἀντικείμενον τῆς χλεύης καὶ τῆς ὀλιγωρίας τῶν φίλων καὶ τῶν ἐχθρῶν, οἱ ἄγνωστοι τῆς προτεραίας λαοί, οἱ ἀπὸ αἰώνων στρεφόμενοι περὶ τὸν ἑλληνικὸν ἀστέρα, ἤρξαντο τὸ μὲν λαμβάνοντες ἐθνικὴν αὐτοσυνειδησίαν, τὸ δὲ καὶ ἀμφισβητοῦντες τὰ σκῆπτρα, οὐ μόνον τῆς ὑπεροχῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐπικρατήσεως ἐν τῇ περιμαχίτῳ Ἑλληνικῇ Χερσονήσῳ. Ἡ Ρωμουνία, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν ἀξιωτάτου ἡγεμόνος, συμπραττόντων μετ' αὐτοῦ πολιτικῶν ἀνδρῶν, φιλελευθέρων τε καὶ συντηρητικῶν, μὴ ὑποτασσόντων τὸ γενικὸν συμφέρον εἰς τὰ ἀτομικά, καί ἐστι κράτος εὐρωπαϊκὸν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, ὁργανώθη κατὰ τὰς νεωτάτας μεθόδους τῆς κοινωνικῆς προόδου, ἐκ τοῦ μηδενὸς συνέταξε στρατόν, ἀμιλλώμενον ἤδη πρὸς τοὺς ἀρίστους τῶν εὐρωπαϊκῶν, καὶ δὲν διστάζει κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην νὰ ὑψώσῃ τὴν σημαίαν μακεδονικῆς πολιτικῆς, ἔστω καὶ ἐπὶ ἐδάφους λίαν ἀγόνου δι' αὐτὴν καὶ ἀπροσφόρου. Ἡ Σερβία, παρὰ τὰ ἀνυγμήματα αὐτῆς, παρὰ τὰς δυναστικὰς παρεκτροπὰς, αἵτινες οὐ σμικρὸν τὴν ἐβλαψαν ἐν τῇ

ἐκτιμήσει τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, προσπαθοῦσα παντὶ τρόπῳ τὰ διατελῇ τοῦλάχιστον στρατιωτικῶς συντεταγμένη, ἀναμιμνησκομένη τῶν ἀρχαίων πολεμικῶν παραδόσεων, ἑπεριτερεῖ ἐν τούτῳ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν τὸ ἐλληνικὸν κράτος, μὴ διστάζουσα ἐπίσης, ὥς καὶ ἡ Ρωμουνία, τὰ διεκδικῇ ὑπὲρ ἑαυτῆς ἅπασαν τὴν Μακεδονίαν, παρὰ τὸ ὀλιγάριθμον τῶν σερβοφώνων ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ.

Ἄλλ' ὅτι καταπλήττει τὸν παρακολουθοῦντα τὴν ἐξέλιξιν τῶν πολιτικῶν σχέσεων καὶ πραγμάτων τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, εἶνε ἡ κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην χρονικὴν περίοδον σύνταξις καὶ ὁργάνωσις τῆς Νέας Βουλγαρίας. Γράφω ταῦτα μετ' ὀδύνης, ἀλλὰ καὶ ἀγανακτήσεως. Πρὸ εἰκοσιπενταετίας μόλις, πρὸ τῆς Συνθήκης τοῦ Ἀγίου Στεφάνου καὶ τοῦ Βερολίνου, δὲν ὑφίστατο πρᾶγματι Βουλγαρία. Βουλγαρογλωσσὸι πληθυσμοί, τέως ἐστερημένοι ἐθνικῆς συνειδήσεως, φυλετικὰ μόνον κεκτημένοι ἔθνη, διὰ τῆς μεσολαβήσεως καὶ τῆς ἐνεργείας ξένης, καὶ δὴ ἀνθελληνικῆς πολιτικῆς, μόλις ἀπειτέλεσαν αὐτόνομον ἡγεμονίαν, ἔστω καὶ ἐξηρητημένην μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης ἐκ τῆς τουρκικῆς δεσποτείας, ἀπέδειξαν ἑκτακτον ψυχικὸν σθένος, ἐδημιούργησαν κράτος, λαμβανόμενον ἤδη ὑπ' ὄψει ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου, ἐπαγγέλλονται δὲ μεγάλην πολιτικὴν καὶ πέρα τῶν ὁρίων τῆς πατρίδος τῶν, ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ, ὡς ἀμφισβητοῦσιν ὡς ἀνηκούσας αὐτοῖς ἐκ τῶν ἱστορικῶν καὶ τῶν συγχρότων ἐθνολογικῶν δεδομένων, ἅτινα ἐπιτηδεύματα διαστρέφουσι καὶ πλαστογραφοῦσι, τείνοντες πρὸς κατάκτησιν αὐτῶν *per fas et nefas*. Ἡ πρόοδος τῆς Βουλγαρίας, ἀπορρέουσα ἀπὸ σοβαρᾶς δικητικῆς ὁργανώσεως ἐν τῷ ἐσωτερικῷ, βασιζομένη δὲ ἐπὶ ἀρίστης στρατιωτικῆς συντάξεως, διδάσκει τί δύναται τὰ πράξει λαός, ὅσον οὗτος καὶ ἂν ὑστερῇ πνευματικῶς ἄλλων λαῶν, ἀλλὰ διατελῶν ὑπὸ κυβέρνησιν σοβαρὰν καὶ ἰσχυράν, ἔχουσαν μέθοδον καὶ πρόγραμμα. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἡ Βουλγαρία κατέστη ἐπικίνδυνος. Βλέπω ἐν τῇ πολιτικῇ τοῦ ἡγεμόνος Φερδινάνδου τὴν πολιτικὴν Φιλίππου τοῦ Μακεδόνα. Οὐαὶ τοῖς τυφλώττουσι! Τὸ παράδειγμα τῆς χθесινῆς Βουλγαρίας ἔπρεπε τὰ συνείσῃ, ἀλλὰ καὶ τὰ διδάξῃ ἄλλους λαούς, πνευματικῶς ὑπεριτέρους, ἄλλα κράτη παλαιότερα.

Τί ἔπραξεν ἡ Ἑλλάς, τὸ ἀρχαιότερον τῶν κρατῶν τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου, ὁ λαὸς τῶν μεγάλων προσδοκιῶν, οὗ ἡ ἱστορικὴ παλιγγενεσία ἐξέπληξε τὸν κόσμον ὀλόκληρον, ἀρχομένου τοῦ δεκάτου ἐνάτου

αἰῶνος ; Τί γενναῖον δύναται νὰ παρουσιάσῃ ὡς κρότος κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην τεσσαρακονταετίαν ; Δύο ἐπιστρατείας, προκαλεσάσας τὰ μειδιάματα, ἂν μὴ τὴν καταφρόνησιν φίλων καὶ ἐχθρῶν. Μίαν πτώχευσιν, ἐπευφημηθεῖσαν ἐν τῷ ἀθλίῳ ἐλληνικῷ Κοινοβουλίῳ, ἀλλ' ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας ὑπῆρξεν ἡ οἰκονομικὴ ὑποδούλωσις τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος ὑπὸ ξένην οἰκονομικὴν ἐποπτείαν καὶ διοίκησιν. Καὶ ἐπὶ τέλους, φοβερὸν εἶπεῖν, ὁ ἐγκληματικὸς ἐκεῖνος πόλεμος τοῦ 1897, τὸ μέγα, τὸ ἀνεξήλειπτον σίγμα τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, βαρύνον αὐτὸ τὸ πολιτικὸν καθεστῶς καὶ μόνον, οὐχὶ δὲ τὸ ἐλληνικὸν γένος, ἐλεύθερόν τε καὶ ἀλύτρωτον, τὸ ὁποῖον δὲν ἐδίστασεν, εὐθὺς ὡς ἐκλήθη, νὰ προσενέγκῃ τὸ χρῆμα αὐτοῦ καὶ τὸ αἷμα ὑπὲρ τῆς πραγματώσεως τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ προορισμοῦ του. Τίνος λόγου ἔνεκα ἠτιμώσθη ὁ Ἑλληνισμὸς κατὰ τὸν κομμικοτραγικὸν ἐκεῖνον πόλεμον ; Τίνα βαρύνει ἡ ἐξ αὐτοῦ εὐθύνη ; Ὁ ἐλεύθερος ἐλληνικὸς λαὸς, μὴ κατανοῶν, ὅτι εἶνε ἐλεύθερος, ἀλλὰ καὶ ὑπεύθυνος ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ὅλου γένους, μεθ' οὗ διατελεῖ εἰς ἀλληλεγγύην, οὐδέποτε ἐσκέφθη νὰ ζητήσῃ εὐθύνας παρὰ τῶν αἰτίων τῆς ἐθνικῆς ἀτιμώσεως· ἀλλὰ, χεῖρον ἔτι, οὐδέποτε ἐσκέφθη περὶ οἰκονομικῆς περισυλλογῆς, περὶ στρατιωτικῆς ἀνορθώσεως καὶ συντάξεως. Ἡ πολιτικὴ ἀκολασία, αὐτοῦ ἐπινεύοντος καὶ ἐπευφημοῦντος, ἐξακολουθεῖ. Τίς σωφροῶν δὲν προβλέπει, οὕτως ἐξακολουθούντων τῶν πραγμάτων, ἐπιδεινωθέντων μάλιστα ἀπὸ τῶν τελευταίων τοῦ πολέμου συμφορῶν, νέαν οἰκονομικὴν πτώχευσιν, φοβερωτέραν τῆς πρώτης, καὶ νέας ἐθνικὰς καταστροφάς, λαμβάνοντος ὑπόστασιν καὶ πραγμάτων τοῦ βουλγαρικοῦ προγράμματος, δαπάναις τῶν ἐλληνικῶν ῥικαίων, ἐν Μακεδονίᾳ καὶ ἐν Θράκῃ, ἀποσπωμένης τῆς Ἠπείρου καὶ πάσης ἄλλης ἐλληνίδος χώρας ἀπὸ τῶν κόλπων τῆς μεγάλης μητρὸς, αὐτῆς πιθανώτατα τῆς ἐλευθέρας πατρίδος ὑποδουλουμένης ;

Κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην, κρισιμωτάτην ἴσως πασῶν, καθ' ἣν ὁ βουλγαρικὸς ποὺς ἐτοιμάζεται νὰ πατήσῃ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης, καθ' ἣν τὸ ἀλύτρωτον γένος τρέμει καὶ φοριζοῖ πρὸ τῶν κινδύνων παρουσιαζομένης καταστροφῆς, ὁ ἐλεύθερος ἐλληνικὸς λαὸς σκέπτεται μόνον περὶ τῆς ἐσωτερικῆς μικροπολιτικῆς, περὶ τῶν ἐπαρχιακῶν του συμφερόντων. Μεταξὺ ἐκλογέων καὶ ἀντιπροσώπων ὑφίσταται ἡ εὐτυχεστέρα ἐπικοινωνία. Ἐπεμβάσεις εἰς ὅλους τοὺς κλάδους τῆς διοικήσεως. Ἡ διοίκησις λειτουργεῖ κατ' ἐπίφρασιν, τῶν

πάντων ἀδιαφορούντων. Εἰς τοιοῦτο θλιθερὸν σημεῖον περιῆλθον κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον καιρὸν τὰ τῆς ἐλληνικῆς πολιτείας.

Οὐδεὶς ὁ διαμαρτυρόμενος πρὸ τῆς μεγάλης ταύτης πολιτικῆς ἀκοσμίας, οὐδεὶς ὁ δυσφορῶν πρὸ τῶν ἐπαπειλουμένων νέων ἐθνικῶν καταστρεφῶν. Εὐρῶσκουσι πάντες τὰ τελούμενα ταῦτα τόσον φυσικά, ἄρα λογικά. Τίς σκέπτεται ὑπὲρ τοῦ γένους, ὃ π ἐ ρ π ί σ τ ε ω ς κ α ἰ π α τ ρ ί δ ο ς, ὑπὲρ συνεχίσεως τοῦ προγράμματος τῆς ἐλληνικῆς ἰδέας; Κοῦφα πάντα ταῦτα, ξῶλα, ἀνάξια σοβαρῶν ἀνθρώπων, κανονικῶς λειτουργούντων ἐγκεφάλων.

Τὸ κ ὁ μ μ α, τ ὸ κ ὁ μ μ α! Ἡ ρίζη τοῦτου καὶ ἡ ἐπικράτησις εἶνε ὁ ἀπόρρητος πόθος, ἡ μεγύλη ἰδέα τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ.

Τοιαύτη ἡ σημερινή εἰκὼν τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τοῦ ἐλευθέρου κράτους. Ποῖον τὸ συμπέρασμα;

Ἡ χρεωκοπία τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ.

B.'

8 Μαρτίου 1905

Πρὸς θεραπείαν ὀργανικοῦ νοσήματος ἀνάγκη πρωτίστως νὰ προηγηθῇ ἡ διάγνωσις αὐτοῦ. Ἀλλὰ μετὰ τὴν διάγνωσιν, πρέπει νὰ ἀρχίσῃ ἡ θεραπεία, ἔστω καὶ διὰ τῆς χρήσεως τῶν πικροτάτων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἰσχυροτάτων φαρμάκων.

Τοιαῦτα εἶνε τὰ διδάγματα τῆς παθολογίας τοῦ τε ἀτομικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ.

Ὁ ὀργανισμὸς τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους νοσεῖ καὶ νοσεῖ ἀπὸ πολλοῦ χρόνου. Πλεῖστοι ἐμελέτησαν τὸ νόσημα καὶ συνέστησαν ταῦτα ἢ ἐκεῖνα τὰ φάρμακα πρὸς θεραπείαν. Δυστυχῶς οὐδὲν ἐγένετο μέχρι τοῦδε. Ἡ νόσος ἐξακολουθεῖ παρατεινομένη κατέστη χρονία. Ἀλλοίμονον δὲ καὶ εἰς τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος, εἰς τὸ ἐξακολουθήσῃ ἡ αὐτὴ ἀδράνεια πρὸς θεραπείαν. Ἀλλοίμονον, ἂν ἀφεθῇ εἰς τὴν τύχην νὰ πράξῃ ὅτι ἀδυνατοῦσιν ἢ δὲν θέλουσιν οἱ ἄνθρωποι. Θὰ ἐπέλθῃ μοιραίως ἡ πλήρης ἀτονία, ὁ μαρασμὸς, ἡ καταστροφή.

Τὸ ἐλληνικὸν πολίτευμα, ὅπως κατενοήθη καὶ ἐφαρμόζεται κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην τεσσαρακονταετίαν, εἶνε ὕμνησις πολιτεύματος. Κατὰ

τὸ φαινόμενον εἶνε δημοκρατικόν, τοῦ μοναρχικοῦ παράγοντος ἐλάχιστα σημαίνοντος ἐν τῇ ὅλῃ λειτουργίᾳ. Ἀλλὰ κατ' οὐσίαν, πράγματι, εἶνε ὀλιγαρχικόν, καὶ ὀλιγαρχικὸν τοῦ χειρίστου εἵδους, πρότερον μὲν βασιζόμενον ἐπὶ οἰκογενειακῶν πολιτικῶν ἐπιρροῶν, δημιουργηθεισῶν τὸ πρῶτον ἐξ ἱστορικῶν λόγων, καὶ μετὰ ταῦτα διὰ τῆς βίας καὶ τῆς καταστρατηγήσεως τῶν νόμων, ἀπὸ τινος δὲ χρόνου καὶ ἐπὶ τοῦ πλούτου, ἀδιάφορον τίνι τρόπῳ ἀποκτηθέντος.

Πρὸ τοιούτου πολιτικοῦ συστήματος ἡ βασιλικὴ ἐξουσία ἐξουδετερώθη, ἡ δύναμις τοῦ λαοῦ ἐξεμηδενίσθη. Ὁ λαὸς λαμβάνει ὄντοτητα καὶ ὑπόστασιν μόνον κατὰ τὰς ἐκλογάς. Ψηφίζει ἄνευ συνειδήσεως· ψηφίζει πρόσωπα μόνον, οὐχὶ δὲ ἰδέας, οὐχὶ πολιτικὰ συστήματα. Μετὰ ταῦτα, ἐν ἔχει καθῆκον. τὴν καταβολὴν φόρων.

Ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ λαοῦ καὶ τῆς βασιλείας ἐγκαθιδρύθη ἡ ὀλιγαρχία, ἀπόλυτος, στυγνὴ, ἐγωϊστικὴ. Οὐαὶ εἰς τοὺς κατ' αὐτῆς ἀντιπράττοντας ! θὰ ὑποκύψωσιν. Ἐχει μεθ' ἑαυτῆς ἀκατάβλητον ἔρεισμα αὐτὸν τὸν λαόν, ὅστις τὴν παρακολουθεῖ καὶ τὴν ἐνισχύει ἄνευ ἐπιγνώσεως. Ἐργάζεται ὑπὲρ τῆς ὀλιγαρχίας, ἐν τῇ ἀκρίσίᾳ του φρονῶν, ὅτι ἐργάζεται ὑπὲρ ἑαυτοῦ. Οἷα χονδροειδὴς πλάνη ! Καὶ ὁμως οὕτως ἔχουσι τὰ πράγματα.

Τὸ φαινόμενον τοῦτο τῆς ὀλιγαρχικῆς παμβασιλείας δὲν καταγγέλλεται ταύτῃ τῇ στιγμῇ κατὰ πρῶτον. Οὐκ ὀλίγοι τῶν μελετησάντων τὴν νεωτέραν τῆς Ἑλλάδος ἱστορίαν, ἰθαγενεῖς τε καὶ ἀλλόφυλοι, κατήγγειλαν τὸ κακόηθες νεόπλασμα, τὸ λυμαινόμενον καὶ καταβιβρωσκον τὸν ἐλληνικὸν ὀργανισμόν. Αὐστηχῶς ἐλάχισται ἐγένοντο ἀπόπειραι πρὸς θεραπείαν, ἀλλὰ καὶ αὐταὶ ἡστόχησαν ἢ ἀπέτυχον.

Καὶ ἐν τούτοις πρέπει νὰ παταχθῇ ἡ ὀλιγαρχία αὕτη. Εἶνε ὁ μέγας ἐχθρός, ὁ παρακωλύων τὴν πλήρη ἀναγέννησιν, τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν τυχῶν τοῦ ἐλληνικοῦ γένους.

Συνοφίζω τὴν ἱστορίαν τῆς ἐλληνικῆς παλιγγενεσίας ἀπὸ τοῦ σωτηρίου ἔτους 1821.

Ἡ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ὑπερφυῆς ἔντασις τῶν ἀτομικῶν καὶ κοινωνικῶν δυνάμεων τοῦ ἐλληνικοῦ γένους δὲν ἐπήνεγκε τὰ ἀποτελέσματα, ἅτινα ἀνεμένοντο εὐλόγως καὶ παρ' αὐτῶν τῶν πολεμίων τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος. Ἀνέλυσα ἐν ἄλλῃ μελέτῃ τὰ αἷτια τῆς μὴ πλήρους ἐπιτυχίας τῆς Ἐπαναστάσεως, παρὰ τὰς θυσίας καὶ τὸν

ἡρωϊσμόν τῶν ἀντιπροσώπων τῆς ἀπαρμιλλοῦ ἐκείνης γενεᾶς. Ἐπιτραπήτω μοι ἤδη νὰ ἐπαναλάβω ἐνταῦθα τὰς πρὸ τετραετίας δημοσιευθείσας περὶ τοῦ ζητήματος τούτου σκέψεις.

«Ἡ ἐλληνικὴ Ἐπανάστασις ἠδύνατο νὰ θριαμβεύσῃ καὶ ἄνευ τῆς ἐπεμβάσεως τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, ἂν ἐγίνωσκε τὸ ἔθνος ν' ἀναζητήσῃ καὶ νὰ εὗρῃ ἐκεῖνο, οὗ ἔστερεῖτο καὶ οὗ ἡ ἔλλειψις ἐπήνεγκε τὰς μεγίστας τῶν συμφορῶν καὶ οὐκ ὀλίγας ἀποτυχίας. Ἐλείπεν ἀπὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἡ πολιτικὴ ἐνότης, ἡ ψυχὴ, ἡ συγκέντρωσις τῶν διεσπασμένων δυνάμεων τοῦ ἔθνους καὶ ἡ ἀνάθεσις αὐτῶν εἰς ἐνιαίαν διεύθυνσιν. Ἡ παλαιὰ ἁμαρτία τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου ἐπανελαμβάνετο αὖθις ἐν τῇ ἀναβιώσει αὐτοῦ. Ἀτομισμὸς ὑπέρομετρος, μέχρις ἐγκλήματος προβαίνων ἐνίοτε, ἦτο ἀδύνατον νὰ κατανοήσῃ τὰ ἐκ τῆς ἐνώσεως καὶ συνεργασίας ἀγαθὰ. Ἐκαστον τμήμα, ἐκάστη ἐπαρχία, ἕκαστος ἀρχηγὸς διεξεδίκει ἰδίαν ἀτομικότητα καὶ ἴδιον κύκλον ἐνεργείας. Τὸ τοιοῦτο δὲν ἠδύνατο ἢ νὰ διασπάρῃ τὰς ἐθνικὰς δυνάμεις, νὰ ἐξασθενήσῃ αὐτάς, πλέον δ' ἢ ἅπαξ νὰ διακυβεύσῃ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἀγῶνος. Ἄν ἐξ αὐτοῦ ἀνεδεικνύετο ὑπέροχος τις προσωπικότης, κεκτημένη τὰς προσηκούσας πρὸς τὸ ἔργον ἀρετάς, συγκεντροῦσα ἐπὶ τὸ αὐτὸ τὰς τε ἠθικὰς καὶ τὰς ὑλικὰς τοῦ ἔθνους δυνάμεις, δεξιῶς αὐτὰς χειραγωγοῦσα καὶ διευθύνουσα, συνεννοουμένη καταλλήλως μετὰ τῆς ἐπισήμου Εὐρώπης, ἐμπνέουσα εἰς αὐτὴν ἐμπιστοσύνην, ἴσως τὰ ἐλληνικὰ πράγματα θ' ἐλάμβανον ἄλλοίαν, διάφορον τροπὴν. Δυστυχῶς ὁ ἐλληνικὸς ἀγὼν ὑστέρησεν ἐν τούτῳ. Ἀλλ' ἔσωσεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς καταστροφῆς ἡ μεγαλουργία, ἡ αὐτοθυσία, τὸ ἀκατάβλητον σθένος, δι' οὗ ἐπεβλήθη ἡ Ἑλλάς ἐπὶ τέλους καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν αὐτῆς, καὶ αὐτῶν τῶν ἐκ συστήματος δυσμενῶς διακειμένων. Ὁ ἡρωϊσμὸς ἔσωσε καὶ ἀνέστησε τὴν Ἑλλάδα»¹.

Ἡ ἐλληνικὴ Ἐπανάστασις ἔστερεῖτο ἐνιαίον, μονίμου ἀρχηγοῦ, εἴτε ἰθαγενοῦς, εἴτε ἀλλογενοῦς, κατὰ τὴν ἑρικώδη ἐκείνην ἐπταετίαν, καθ' ἣν τὸ ἔθνος διεξῆγε τὸν ἀπέλπιδα περὶ πίστεως καὶ πατρίδος ἀγῶνα. Ἡ κεντρικὴ ἐνότης θὰ ἦτο ἀκαταδάμαστος δύναμις. Ὡς μὴ ὥφειλεν, ἡ πολυαρχία ἐπεκράτησε καθ' ἅπαν τοῦτο τὸ χρονικὸν διάστημα, μέχρι τῆς

¹ Ὁ Ἑλληνισμὸς κατὰ τὸν δέκατον ἑνῶν αἰῶνα («Ἑλληνισμὸς» Ἰανουάριος τοῦ 1901).

ἡμέρας, καθ' ἣν ἐν Ναυαρίνῳ διὰ τῆς ὑπὸ τῶν σιόλων Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ρωσσίας ναυμαχίας παρίστατο ἡ τελευταία σκηνὴ τοῦ φρικαλέου δράματος. Ἡ Πελοπόννησος, ἡ Στερεά, αἱ ναυτικαὶ νῆσοι εἶχον τοὺς ἰδίους ἀρχηγούς, διεσπασμένους ἀρχηγούς, μὴ διστάζοντας καὶ πρὸ τῶν ἐμφυλίων ρήξεων πρὸς κορεσμόν τοπικῶν φιλοδοξιῶν. Ἑτεραι ἐπίσης ἐπαρχιακαὶ διαιρέσεις μεταξὺ τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν προεστώτων συνετέλουν ἔτι μᾶλλον εἰς τὴν ἐθνικὴν διαίρεσιν καὶ ἀποσύνθεσιν. Οὐδεὶς ἐκ τῶν στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν, τῶν διαπρεφάντων κατὰ τὸν ὑπερφυᾶ ἐκείνον ἀγῶνα, οὔτε ὁ Κολοκοτρώνης, οὔτε ὁ Καραϊσκάκης, κατώρθωσε νὰ ἐπιβληθῇ, νὰ ἀναγνωρισθῇ ὡς ἀρχηγὸς τῆς Ἐπαναστάσεως. Τὸ κακόηθες μικρόβιον τῆς διαιρέσεως, τοῦ κομματισμοῦ, τῆς πολυαρχίας, (ἢ κυριολεκτικώτερον τῆς ὀλιγαρχίας) διὰ τὸ μὴ εἶπω τοῦ κοτσαμπασισμοῦ καὶ τοῦ ἀρματωλισμοῦ, δὲν ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀνάδειξιν ἐνὸς ἀρχηγοῦ, ἐνὸς ἐμπνευσμένου ἐν ὁπλίῳ πρῶφ ἢ τοῦ, οἷος ἀπαιτεῖται κατ' ἀνάγκην ἱστορικὴν πρὸς ἐπίτευξιν τοσοῦτον μεγάλου σκοποῦ καὶ ἔργου, οἷον εἶπε ἡ ἐπίτευξις τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος, καὶ ἔτι μᾶλλον ἢ ἀπελευθέρωσις.

Ἐπὶ μίαν στιγμὴν, μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ναυαρίνου, ἠδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι ἡ πλέον ἢ ἅπαξ παρακωλύσασα τὴν ἐπιτυχίαν τῆς Ἐπαναστάσεως ὀλιγαρχία ἔμελλεν ὀριστικῶς νὰ ὑποχωρήσῃ διὰ τῆς εἰς Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος ἀναρρήσεως τοῦ Ἰωάννου Καποδιστρίου. Ἐξέκρητο ὁ ἀνὴρ πάντα τὰ πρὸς τοῦτο προσόντα. Εἶχεν ὑπηρετήσῃ ἀπὸ τῆς πρώτης νεότητος τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλληνικῆς παλιγγενεσίας ὡς Κερκυραῖος, ὡς ὑπουργὸς τῆς ρωσικῆς αὐτοκρατορίας, καὶ μετὰ ταῦτα ὡς ἀπόμαχος τῆς ἐνεργοῦ πολιτικῆς ἐν Γενεύῃ. Ὡς πολιτικὸς ἀνὴρ, διακρινθεὶς κατὰ τοὺς θυελλώδεις καιροὺς τῆς δευτέρας δεκαετηρίδος τοῦ 19ου αἰῶνος, εἶχεν ἐφελκύσῃ τὴν ἐκτίμησιν πάντων τῶν ἐκ τοῦ σύνεγγυς γνωρισάντων αὐτόν. Ὁ Γάλλος δοῦξ de Broglie ἔγραψε πολλὰ ἔτη μετὰ τὸν πρόωρον, ὅσον καὶ ἄδικον θάνατον τοῦ Καποδιστρίου, τὰ ἐπόμενα : « Ἦτο ἀγαθὸς ἀνὴρ, ὑπέροχος ψυχὴ, ἀκράδαντος χαρακτήρ, πνεῦμα φαινόν, πολύπειρος εἰς μεγάλα κατορθώματα, δικαίως τιμώμενος ὑπὸ πάντων τῶν μεγάλων πολιτευτῶν, ὧν ἡ γνώμη εἶχε κῦρος ἐν Εὐρώπῃ ». Τοιαῦτα φέρων ἐφόδια ὁ Καποδίστριας, ἐδικαιούτο νὰ προσελκύσῃ εἰς ἑαυτὸν τοὺς ἄνδρας τῆς Ἐπαναστάσεως, ὧν ἡ ἀποστολὴ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥτιον εἶχε λήξῃ, πρὸς ἔναρξιν τοῦ ἔργου

τῆς ἀνοικοδομήσεως. Δυστυχῶς δὲν ἐγένετο τοῦτο. Τὸ μὲν ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ στρατιωτικὴ ὀλιγαρχία, τὸ δὲ ἡ ἰδεολογία, ἡ ἐπιζητήσις τουτέστι πολιτεύματος, τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ, τοῦ κοινοβουλευτικοῦ, οἷον μόλις τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἤρξατο εἰσαγόμενον ἐν τισι χώραις τῆς Εὐρώπης, προηγμέναις ἤδη κατὰ πολιτισμόν, κατὰ κοινωνικὴν ὁργάνωσιν, παρεκώλυσαν καὶ ἀντέδρασαν πρὸς πᾶσαν πολιτικὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος. Τὸ δόγμα τοῦ Κυβερνήτου ἦτο : *Δ α ῖ κ ἡ π ο λ ι τ ε ῖ α ὑ π ὸ ἰ σ χ υ ρ ά ν , π ε ρ ω τ ι σ μ ῆ ν η ν κ α ῖ ἄ μ ε ρ ό λ η π τ ο ν ἡ γ ε σ ί α ν ἐ ν ὃ ς ἄ ν δ ρ ό ς .* Ἄλλ' εὗρεν ἀντίπαλον ἀκατάσχετον τὴν ὀλιγαρχίαν, τὸν κοτσαμπασισμόν, λείψανον περιωθὲν ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας.

Οὕτως ἐκαλεῖτο ὁ παραγνωρισθεὶς ἀνὴρ νὰ διεξαγάγῃ, ἅμα καταλαβὼν τὴν ἐξουσίαν, διπλοῦν ἀγῶνα. Τὸ μὲν, τὸν δημιουργικὸν ἀγῶνα τῆς ἐγκαταστάσεως κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς εὐκοσμίας ἐν τῇ ἀπὸ αἰώνων κατεστραμμένῃ χώρᾳ, τὸ δὲ ἀγῶνα ὑπάρξεως προσωπικῆς κατὰ τῶν ἀμειλίκτων ἀντιπάλων του. Καὶ ἐν τούτοις ἡ κυβερνήσις αὐτοῦ ὑπῆρξεν εὐδόκιμος. Δὲν ἐπηγγέλετο μὲν μεγάλας ἰδέας, δὲν ἔφερεν εἰς τὰ χεῖλη του μεγάλας μεταρρυθμίσεις· ἀλλ' εἰσγάζετο πρὸς ἀποκατάστασιν *χ ρ η σ τ ῆ ς δ ι ο ι κ ῆ σ ε ω ς*· τοῦτο καὶ μόνον. Τὰ λοιπά, εὐημερία, πρόοδος, πραγματώσεις ἐθνικῶν πόθων, θὰ ἦσαν ἀποτελέσματα τῆς διοικήσεως ταύτης. Πρώτῃ μέριμνά του ὑπῆρξεν ἡ λαϊκὴ ἐκπαίδευσις· ἐκτίσε σχολεῖα, ὧν πολλὰ διατηροῦνται μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης· εἰσγάσθη ἐπίσης καὶ ὑπὲρ τῆς γεωργίας, ἰδούσας ἅμα καὶ Σχολὴν πρὸς διδασκαλίαν αὐτῆς. Πενιχρότατος ἦτο ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ ἀρτισυστάτου κράτους, ἀλλὰ τοιαύτη ἦτο ἡ περὶ τὴν διαχείρισιν τῶν οἰκονομικῶν φειδῶν αὐτοῦ, ὥστε καὶ στρατὸν κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν ἐπαρκῆ συνετήρει, φρονῶν, ὅτι ἡ ἀναγεννηθεῖσα Ἑλλὰς ἔπρεπε νὰ συμπληρώσῃ τὴν ἱστορικὴν αὐτῆς ἀποστολὴν διὰ τῶν ἰδίων στρατιωτικῶν δυνάμεων.

Τοιοῦτος ὁ πρῶτος Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος· ἄξιος νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν Βασιγκιτῶνα καὶ τὸν Βολιβάρ. *Δ α ῖ κ ό ς ,* φιλόπολις ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν. Ἄλλ' ἡ ὀλιγαρχία ἦτο ἀδύνατον νὰ τὸν ἐννοήσῃ, νὰ τὸν ἐκτιμήσῃ, νὰ τὸν ἀνεχθῇ...

Ἐπαγγελλομένη μετὰ τῶν εὐαρίθμων ἰδεολόγων, ἐπιδιωκόντων τὴν ἐμφύτευσιν ἐν τῷ ἀκαλλιμεργήτῳ ἀγρῷ τῆς νέας Ἑλλάδος τῶν θεω-

ριῶν τοῦ Μοντεσκιού καὶ τοῦ Βένθαμ, τὴν πρόμαχον τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν, κατώρθωσε τὸν διὰ τῆς βίας θάνατόν του. Ἡ ἐν Ὑδρα μὲ ἐ λ λ η ν ι κ á ! ! ! στοιχεῖα ἐκτυπουμενῇ ἡφemeris « Ἀπόλλων » ἔγραψε τὰ ἐπόμενα τὴν ἐπαύριον τοῦ θανάτου του : « Ἐπese τὸ » τέρας τῆς τυραννίας, ἔπese ὁ τύραννος, ἔπese θῦμα τῆς ἀκραιφνοῦς » φιλοπατρίας νέων Ἀρμοδίων καὶ Ἀριστογλειτόνων, νέων Βρούτων καὶ » Κασσίων. Βλέπομεν διὰ τῆς εὐγενοῦς ταύτης πράξεως τὴν ὑψηλὴν τῆς » θείας δίκης ἀπόφασιν, ἐκπληρωνομένην εἰς ἀμοιβὴν τῶν ἀρρήτων καὶ » ἀθεμίτων κακῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ Ἑλλὰς εἶχεν ὑπερπληρωθῇ!!!...»

Καὶ τίς φέρει τὴν εὐθύνην τῆς στυγερᾶς πράξεως ; οἱ φανατισθέντες φονεῖς ; Ὁχι. Ἡ θεία Πρόνοια, ὡς ἀξιοῖ ὁ Ἀπόλλων ; Ὁχι. Ὁ ἐλληνικὸς λαός ; Ἀκόμῃ περισσότερον ὄχι. Διότι ὁ ἐλληνικὸς λαὸς ἐλάτρευε τὸν Κυβερνήτην του, τὸν Μ π á ρ μ π α Γ ι á ν ν η ν.

Ἀπασαν τὴν εὐθύνην τοῦ ἀνοσίτου φόνου φέρει ἡ ἐν Ὑδρα ἐγκατασιῶσα ὀλιγαρχικὴ φατρία, ἐπικούρου προσελθούσης αὐτῇ καὶ τῆς φάραριωτικῆς ἰδεολογίας.

Ἐκτοτε ἡ ὀλιγαρχία οὐδεμίαν ἠνέχθη λαϊκὴν, εὐκοσμον κυβερνήσιν. Τοῦτο θ' ἀποδειχθῇ ἐκ τῶν ἐπομένων.

Γ'.

17 Μαρτίου 1905

Διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Καποδιστριαίου ἡ ὀλιγαρχία, θρασυνηθεῖσα ἐπὶ μᾶλλον, ἐτέλεσε φοβερὰ ὄργια εἰς βάρος τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ βασιλέως Ὁθωνος. Ἐν ὀνόματι τῆς ἐλευθερίας, τῆς συνταγματικῆς κατ' ὄνομα, πράγματι τῶν εὐαρίθμων προκρίτων, τῶν ἀξιούντων νὰ κυβερνῶσι τὸ δυστυχὲς ἀρτισύστατον ἐλληνικὸν κράτος, διεπράχθησαν στυγερὰ ἐγκλήματα, ὠθοῦντα τὸν τόπον πρὸς τὴν ἀναρχίαν. Σύγχρονος αὐτόπτης μάρτυς ἀναφέρει, « ὅτι οὐδεὶς πλέον ἐκήδετο τῆς πατρίδος, ὅτι ἀπεσβέσθη καὶ ὁ τελευταῖος τῆς φιλοπατρίας σπινθήρ, καὶ ὅτι πάντες ἐφρόντιζον περὶ τῶν ἰδίων. Τίς πρῶτος ν' ἀρπάσῃ τὴν ἀρχήν, ἵνα κατὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ βασιλέως εὐρεθῇ κατέχων αὐτήν· οὗτος ὑπῆρξεν ὁ καθυπέρτατος σκοπός, περὶ ὃν διεμάχοντο μὲν οἱ λογάδες τοῦ ἔθνους, κατεστρέφετο δὲ τὸ ἔθνος αὐτό ». Ἄλλος ξένος ἔγραφε

τὰ ἀκόλουθα: « Ἐν ὅσῳ ὑπάρχει ἡ παροῦσα γενεά, οἱ προὔχοντες, ἕνεκα συμφερόντων καὶ παθῶν συνενοῦμεναι, θὰ παραλύωσι ρυθιουργοῦντες πᾶσαν οἰανδῆποτε τάξιν πραγμάτων, οὐδέποτε δὲ θὰ ὑποστηρίξωσι, καὶ τὸ χεῖριστον, οὐδέποτε θὰ δημιουργήσωσι Κυβέρνησιν. Ὁ Ἄγγλος ἀντιπρόεδρος εἶπέ μοι πολλάκις, ὅτι εἶποτε κληθῶσιν οἱ ἄνθρωποι οὗτοι εἰς καταρτισμὸν Κυβερνήσεως, ἡ χώρα θὰ ὑποκύρῃ αἰῶνις εἰς πανώλεθρον ἀναρχίαν¹ ». Τοιαύτη ἐπῆλθεν ἐν Ἑλλάδι κατάστασις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καποδιστρίου. Κράτος ἄνευ Κυβερνήσεως, ἄνευ δικαιοσύνης, ἄνευ ασφαλείας, ἄνευ ιδιοκτησίας.

Δὲν παρήρχετο πολὺς χρόνος, καὶ ὁ βασιλεὺς Ὀθων κατήρχετο εἰς τὴν Ἑλλάδα. Καὶ ἐκέκτητο μὲν ἱκανὰ προσόντα, ἵνα ἀναγνωρισθῇ καὶ ἐπιβληθῇ, πρωτίστως τὴν καταγωγὴν, ὥς υἱὸς μεγάλου φιλέλληρος, διὰ λόγων καὶ δι' ἔργων συνδραμόντος τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλληνικῆς παλληγγευσίας, ἀλλ' ἐστερεῖτο δυστυχῶς ἐτέρων προσόντων, ἵνα καταστῇ ἄξιος ἡγεμὼν τῆς Ἑλλάδος. Ἦτο νεώτατος τὴν ἡλικίαν, ἡ δὲ ἀντιβασιλεία, ἣτις ἐδόθη εἰς αὐτόν, ἀποτελουμένη ἐξ ἀνδρῶν, ἀγνοούντων τὰ τοῦ τόπου, ἐστερημένων πρακτικοῦ πνεύματος, μετ' ὀλίγον δὲ καὶ διαιρεθέντων πρὸς ἀλλήλους, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτελέσῃ τὴν ἀποστολὴν αὐτῆς ὥς ἔδει. Ἐκ τῆς αἰτίας ταύτης ἡ ὀλιγαρχία ἐνισχύθη μᾶλλον ἢ ἐξησθένησε κατὰ τὴν περίοδον τῆς βασιλικῆς ἀντιβασιλείας. Ὅτε δὲ ἐπῆλθεν ἐπὶ τέλος ἡ ἐνηλικιότης τοῦ Ὀθωνος, καὶ ὁ νέος βασιλεὺς ἀνελάμβανε τὰ ἥγνια τῆς ἐξουσίας, κατεδεικνύετό τι θλιβερόν, ὅτι ὁ πρῶτος βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος ἦτο μὲν ἀγαθὸς καὶ ἐνάρετος, ἀλλ' ἐστερεῖτο ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν τῶν πλεονεκτημάτων δημοουργικοῦ ἀνδρός, οἷος ἀπαιτεῖτο κατὰ τοὺς πρῶτους ἐκείνους χρόνους τῆς ἐλληνικῆς Πολιτείας. Καὶ ἦτο μὲν ἐπίμονος, λεπτολόγος, ἀρχικός, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιδείξῃ τὴν ὑπεροχὴν ἐκείνην, ἣτις ἀπαιτεῖται πρὸς ἐπιβολὴν ἐν κοινωνίαις ἀκαταρτίστοις. Ἡ ἀναγεννηθεῖσα Ἑλλὰς, ἣτις κατὰ τοὺς θυελλώδεις χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως δὲν εὔρε τὸν παράκλητον ἡγεμόνα, ἵνα τὴν ὁδηγήσῃ πρὸς τὴν νίκην καὶ τὴν ἐπιτυχίαν, ἣτις βραδύτερον ἐν τῷ Κυβερνήτῃ εὔρε τὸν ὑπέροχον μόνον διοικητικὸν ἄνδρα, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὸν στρατιωτικὸν ἀρχηγόν, ὅστις νὰ ἐπιβληθῇ ἐπὶ τῶν δυσυποτάκτων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρχόντων διὰ τῆς πυγμῆς, ὅσον καὶ διὰ τοῦ νόμου, θὰ ἦτο

1 Ν. Δραγοῦμη Ἱστορικαὶ ἀναμνήσεις.

εὐτυχεστάτη, ἃν εὔρισκε τὸν τοιοῦτον βασιλέα ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ὀθωνος. Τίς ἐκ τῶν ἀξιούτων νὰ κυβερνήσῃ τὸν τόπον ὀλιγαρχικῶν ἐπὶ καθημερινῇ παραβίσει τῶν νόμων θὰ ἐτόλμα νὰ προσβλέψῃ πρὸς βασιλέα σιδηροφοροῦντα : Ἐφόρει ὁ Ὀθων τὴν φουστανέλλαν, τὸ ἐθνικὸν ἔνδυμα, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο δι' αὐτῆς καὶ μόνης νὰ ἐπιβληθῇ. Ὁ βασιλικὸς αὐτοῦ τίτλος δὲν ἦτο ἐπαρκὴς νὰ τὸν καταστήσῃ σεβαστὸν ἐν τῷ μέσῳ κοινωνίας, μόνις ἐξεληθούσης ἐκ τῆς ἀναρχίας καὶ τῆς δουλείας, αὐταρχικῶς δὲ κυβερνωμένης ὑπὸ ἰδιοτελοῦς ὀλιγαρχίας. Οὕτω συνετρίβετο ὁσημέραι καὶ ὑπεχώρει ἡ βασιλικὴ δύναμις πρὸ τοῦ κοιταμπασισμοῦ τῶν προκρίτων, πρὸ τοῦ ἀρματολισμοῦ τῶν στρατιωτικῶν, οἵτινες ἐπικαλούμενοι τὰς λαϊκὰς ἐλευθερίας, ἐξηνάγχαζον τὸν βασιλέα διὰ στρατιωτικῆς ἐν Ἀθήναις στάσεως, εἰς ἣν ὅμως συμμετεῖχον καὶ ἐπρωτοστάτουν οἱ πολιτικοί, νὰ παραχωρήσῃ τῇ Ἑλλάδι Σύνταγμα, κληθείσης πρὸς τοῦτο τῆς περιφήμου Ἐθνοσυνελεύσεως τοῦ 1843.

Εἶνε περίφημος ἡ Ἐθνοσυνέλευσις αὕτη. Οὐχὶ διότι συνέταξε τὸ προσῆκον πολίτευμα, οὐχὶ διότι συνετέλεσεν εἰς τὴν κρείττονα καὶ σκοπιμωτέραν ὁργάνωσιν τῆς ἐλληνικῆς πολιτείας. Ἄν ἐφιλοτιμεῖτο τοῦλάχιστον νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ διοικητικὸν πρόγραμμα τοῦ Καποδιστρίου ! Ὅτι κατώρθωσε νὰ πράξῃ εἶνε ἡ ἀντιγραφὴ συνταγματικῶν τινος χάριτος ἐκ τῶν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ὑποδεικνυομένων ὡς πανάκεια παντὸς κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ νοσήματος· ἀλλ' ἤκιστα ἐμερίμνησε τίνι τρόπῳ ἠδύνατο νὰ ὁργανωθῇ τὸ νέον ἐλληνικὸν κράτος στρατιωτικώτερον, καθ' ὅσιν ἡμέραν τινὰ ἱκανὸν νὰ συνεχίσῃ τὸ ἔργον τῆς ἄρτι ἐκλιπούσης γενεᾶς, ἐν τοῖς κόλποις τῆς ὁποίας ἐπρωτοστάτησαν καὶ οἱ ἀγωνισαὶ τῆς Τρίτης Σεπτεμβρίου. Οὔτε ὁ βασιλεὺς, οὔτε οἱ δημιουργοὶ τοῦ Συντάγματος κατενόησαν τὰς ὑποχρεώσεις αὐτῶν. Ἐνερπίσθη, ἐκνυρώθη τὸ ἐλληνικὸν Σύνταγμα. Ἀλλ' ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἔμεινε χάριτης ἄγραφος, μηδενὸς τηρήσαντος τὰς διατάξεις αὐτοῦ, μήτε τῶν ὀλιγαρχικῶν, οἵτινες προὐκάλεσαν τὴν πολιτικὴν ἐκείνην μεταβολήν, μήτε τοῦ Ὀθωνος, ὅστις τὸ ἀπεσιτρέφετο.

Ὅσάκις οἱ ἀρχηγοὶ τῆς Τρίτης Σεπτεμβρίου, οἱ πολιτικοὶ τοῦ Συντάγματος, ἀνελάμβανον τὴν ἐξουσίαν, ἀπεδείκνυνον διὰ τῶν πραγμάτων, διὰ τῶν ἐκλογικῶν ἐπεμβάσεων καὶ τῶν συναφῶν αὐταῖς παρανομιῶν, ὅτι ἦσαν Συνταγματικοί, ἐφ' ὅσον διετέλουν ἐκτὸς τῆς ἐξουσίας, ἀλλ' ἐν τῇ ἐξουσίᾳ μετεμορφοῦντο εἰς τοὺς χειρόστους ἀντισυνταγματικούς.

Ὁ Ὀθων δὲν ἠδύνατο ἢ τὰ εὐφραίνειται ἐπὶ τῷ θλιβερῷ τούτῳ φαινομένῳ, τῆς πολιτικῆς ἀλλαξοπιστίας τοῦ χειρίστου εἵδους, δικαιολογῶν οὕτω τὴν ἑαυτοῦ πολιτικὴν, ὅτι ὁ ἐλληνικὸς λαὸς δὲν ἦτο ὥριμος πρὸς συνταγματικὰς ἐλευθερίας. Καὶ τίς ἡ ἀφορμὴ τῆς ἀποτυχίας ταύτης ; Τὸ πολιτικῶς ἄωρον τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ ; Βεβαίως καὶ τοῦτο· ἀλλ' ὑπὲρ τὴν ἔλλειψιν πολιτικῆς ὥριμότητος τοῦ λαοῦ ἦτο ἡ ἔλλειψις πολιτικῆς εὐσυνειδησίας καὶ εἰλικρινείας τῶν προκρίτων, τῶν κοτσαμπάσιδων, οἵτινες ἔφερον τὸ ὄνομα τῆς ἐλευθερίας ἀνὰ τὰ χεῖλη μόνον, ὅτε δὲν ἐνέμοντο ἢ μᾶλλον δὲν ἐλυμαίνοντο τὰ δημόσια, ἀλλὰ καταλαμβάνοντες τὴν ἐξουσίαν, μετεμορφοῦντο εἰς τοὺς χειρίστους δαίμονας τῆς ἀκολασίας, τῆς παρανομίας καὶ τῆς αὐθαιρεσίας.

Ἀλλ' εἶνε ἀξία ἰδιαιτέρας ἀναγραφῆς καὶ μνείας ἡ περίφημος αὕτη Ἐθνοσυνέλευσις τῆς Τρίτης Σεπτεμβρίου καὶ δι' ἄλλο αὐτῆς κατόρθωμα, ἢ μᾶλλον πραξικόπημα κατὰ τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος τοῦ ἐλληνικοῦ γένους. Τίς ἀγνοεῖ, ὅτι τὸ νέον ἐλληνικὸν κράτος ἰδρύνθη διὰ ποταμῶν αἱμάτων τῶν πανελλήνων, διὰ τῶν θυσιῶν πάντων τῶν τμημάτων τῆς ἐλληνικῆς πατρίδος ; Ἡ Πελοπόννησος, ἡ Στερεὰ Ἑλλάς, ἡ Ἡπειρος, ἡ Θεσσαλία, ἡ Μακεδονία, ἡ Θράκη, ἡ ἐλληνικὴ Μικρασία μεθ' ἁπασῶν τῶν ἐλληνίδων νήσων προσήνεγκον τὸν λίθον αὐτῶν πρὸς οἰκοδομὴν τοῦ μεγάρου τῆς ἐλληνικῆς πολιτείας. Ἐν αὐτῇ τῇ Ἐθνοσυνελεύσει παρήδρευον ἀντιπρόσωποι πάντων τούτων τῶν τμημάτων τοῦ τε ἐλευθέρου καὶ τοῦ ἀλυτρώτου Ἑλληνισμοῦ. Καὶ ἐν τούτοις, κατ' ἀποφράδα τινὰ ἡμέραν, συνεζήτητο ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει ταύτῃ ἀνόσιος καὶ μαρὰ πρότασις, ἡ τοῦ χωρισμοῦ τῶν Ἑλλήνων εἰς αὐτόχθονας καὶ ἑτερόχθονας, καὶ ἐξεδίδετο ἀμέσως τὸ διαβόητον ψήφισμα, δι' οὗ κατετέμνετο ἠθικῶς καὶ πνευματικῶς ὁ Ἑλληνισμός. Ὁ σάραξ τῆς διαιρέσεως εἰσήρχετο εἰς τὸν ὄργανισμὸν τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς. Πλεῖστοι τῶν Ἑλλήνων κατέλειπον τὸ ἐεύθερον ἔδαφος τῆς διὰ τοῦ αἵματος αὐτῶν ἐλευθέρωθείσης πατρίδος. Οἱ δὲ ἐν ἐπιμιξίᾳ καὶ ἐπικοινωνίᾳ διατελοῦντες ὁμογενεῖς μετὰ τῶν Μολδοβλίων, τῶν Σέρβων, τῶν Βουλγάρων προσήγγιζον αὐτούς, συνεταιριζόμενοι σὺν τῷ χρόνῳ πρὸς ἐπιδίωξιν ἰδίας ἐθνικῆς καὶ πολιτικῆς ἀποκαταστάσεως καὶ αὐτονομίας. Οὐκ ὀλίγοι καθίσταντο ἄρχηγοὶ τῆς νέας ταύτης ἱστορικῆς κινήσεως ἐν ταῖς μὴ ἐλληνοφώροις ταύταις χώραις τοῦ Αἴμου. Αἱ πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ τοὺς Ἑλληνας συμπάθειαι ἀπεσβέννυντο, παρεμβαινούσης

καὶ τῆς ξένης ἀνθελληνικῆς πολιτικῆς. Ἡ ἐλευθέρα Ἑλλάς, ἀντὶ τὰ φιλοτιμηθῆναι κατὰσπῆ κέντρον καὶ πυρῆν, οὐ μόνον ἐθνικῆς πανελληνίου κινήσεως, ἀλλὰ καὶ χριστιανικῆς ἀκόμης, περιετυλίχθη εἰς τὰ σάβανα τοῦ αὐτοχθονισμοῦ. Καὶ ἔπεσε μὲν ἡ θεωρία αὕτη ὑπὸ τὴν κατακραυγὴν καὶ τὴν καταδίκην τοῦ πανελληνίου, τῶν τε ἐλευθέρων καὶ τῶν ἀλυτρώτων, ἀλλὰ τὸ ρῆγμα ἐγένετο, ἡ διάστασις ἐτελέσθη. Παρατηρητέον ἐν τούτοις, ὅτι ἡ θεωρία αὕτη τοῦ αὐτοχθονισμοῦ, ἀκρίτως ριφθεῖσα ἐν τοῖς κόλποις τῆς Συνελεύσεως ἐκείνης, ὑπεστηρίχθη μετὰ ζήλου ὑπὸ τῆς ἐξωτερικῆς ἐκείνης πολιτικῆς, ἥτις ἀπὸ τῆς τετάρτης ἤδη δεκαετηρίδος τοῦ δεκάτου ἐνῆντος αἰῶνος ἤρξατο ὑπονομεύουσα τὰ θεμέλια τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους. Ὁ σκοπὸς ἐπετεύχθη, ἐπῆλθεν ἡ ψυχρότης, ἡ ἀδιαφορία μεταξὺ τῶν ὁμοφύλων, ὧν οὐκ ὀλίγοι προσῆλθον εἰς συνεργασίαν μετὰ λαῶν ἄλλοφύλων, καταστάντες ἐπὶ τέλους ἐχθροὶ ἀμείλικτοι, ἀποστάται τῆς ἰδίας πατρίδος.

Εἰς τίνα ν' ἀποδοθῇ τὰ πραξικόπημα τοῦτο κατὰ τῆς ἐλληνικῆς ἐνότητος, τὸ προκληθὲν διὰ τοῦ ψηφίσματος τῶν αὐτοχθόνων καὶ ἐτεροχθόνων; Εἰς τὸν βασιλέα Ὁθωνα; Ὁχι. Ἐκεῖνος ἦτο καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς βασιλείας του ὁ πανελληνικώτατος τῶν Ἑλλήνων, μεγαλοϊδεάτης ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ψυχῇ τε καὶ σώματι. Εἰς τὸν ἐλληνικὸν λαόν; Ὁ αὐτοχθὴς λαός, ἐξ ὀνόματος τοῦ ὁποίου τοσαῦτα ἐτελέσθησαν ἐγκλήματα κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους διάστημα, ὑπῆρξεν ὅλως ξένος καὶ ἀμέτοχος πρὸς τὰς συζητήσεις τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, ἥτις κατὰ τύπους μόνον τὸν ἐξεπροσώπει. Ἡ ὀλιγαρχία, ἐν τῇ διανομῇ τῶν λαφύρων τῆς ἐξουσίας, εἶνε ἡ προκαλέσασα τὴν καταχθόνιον καὶ ἀντεθνικὴν συζήτησιν. Ἡ ζήτησις μεγάλη, ἡ προσφορὰ ἐλαχίστη. Ἐπρεπε νὰ κατασιῶσιν ἐκποδὼν ἀπαιτηταί τινες καὶ ἐγένετο ἡ ἐφεύρεσις αὕτη. Οἱ Ἕλληνες διηρέθησαν εἰς αὐτόχθονας καὶ ἐτερόχθονας!

Ἀλλ' ἄλλοι λαοί, σοβαρώτεροι ἡμῶν καὶ ἐμβριθέστεροι, εἰ καὶ κατώτεροι τὴν πνευματικὴν φύσιν, ἄλλως ἐσκέφθησαν καὶ ἔπραξαν.

Ὁ βουλγαρικὸς ἐγκέφαλος δὲν ἔχει κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἅπαντα τὰ πνευματικὰ συστατικὰ τοῦ ἐλληνικοῦ ἐγκεφάλου.

Ἀλλ' ἔχει τι, οὗ στερεῖται ὁ ἐλληνικός· ἀντιλαμβάνεται τῶν πραγμάτων, ὅπως ἔχουσι· πρωτίστως ζητεῖ τὸ χρήσιμον καὶ τὸ συμφέρον. Ὅτε ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Τουρκίας συνέστη ἡ νέα Βουλγαρία,

ἡ βουλγαρικὴ πολιτικὴ δὲν περιορίσθη ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ἡγεμονίας· κατ' ἐξοχὴν ἐξεδηλώθη ἐν Μακεδονίᾳ. Οἱ ἐκ τῆς χώρας ταύτης σλαυόφωνοι καὶ βουλγαρόφωνοι, εἴποτε καὶ ἑλληνόφωνοι πληθυσμοί, μεταβαίνοντες εἰς Βουλγαρίαν, εὐρίσκουσιν ὑποδοχὴν, παροχὴν δημοσίων θέσεων καὶ ὅτι ἄλλο δύναται νὰ γοητεύσῃ συνήθως τὸν ἄνθρωπον. Τοιοῦτό τι δὲν ἐγένετο πρότερον καὶ δὲν γίνεται μέχρι τῆς σήμερον καὶ ἐν Ρωμανίᾳ καὶ ἐν Σερβίᾳ ; Οἱ Μακεδόνες οὗτοι, ἐν Βουλγαρίᾳ ἐγκαθιστάμενοι, τιμώμενοι καὶ ἰσχυροὶ καθιστάμενοι ἐν τῇ χώρᾳ, μεταβάλλονται σὺν τῷ χρόνῳ εἰς φανατικωτάτους Βουλγάρους, τοῦθ' ὃ περ σημαίνει εἰς φανατικωτάτους μισέλληνας. Εἰς χιλιάδας ἀριθμοῦνται οἱ ἐκ Μακεδονίας ὑπηρετοῦντες σήμερον ἐν τῷ βουλγαρικῷ στρατῷ καὶ τῇ βουλγαρικῇ διοικήσει, οἱ πλείστοι τούτων ἑλληνόφωνοι. Διὰ τῆς μεθόδου ταύτης κατώρθωσεν ἡ ἀκατέργαστος Βουλγαρία νὰ δημιουργήσῃ βουλγαρικὸν ζήτημα ἐν Μακεδονίᾳ. Ἄλλ' ὃ ὑπέρροχος ἑλληνικὸς ἐγκέφαλος ἔπραξε πᾶν τοῦναντίον διὰ τοῦ ψηφίσματος τῶν αὐτοχθόνων καὶ ἐτεροσχθόνων.

Ἐπαναλαμβάνω καὶ πάλιν. Διὰ τὸ μέγα τοῦτο ἔγκλημα κατὰ τῆς ἐθνικῆς ιδέας εὐθύνεται ἡ ὀλιγαρχία, ὑποθέσασα ὅτι τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἰδρύνθη πρὸς πορισμὸν τῶν συμφερόντων εὐαριθμῶν οἰκογενειῶν. Διότι τὸ ὀλιγαρχικὸν σύστημα εἶνε τὸ φιλαντιότατον τῶν πολιτικῶν συστημάτων. Ἡ δημοκρατία κέκμηται ἀείποτε εὐγενέστατα αἰσθήματα· ἡ μοναρχία ἔχει ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον φιλοδοξίας· ἀλλ' ἡ ὀλιγαρχία, ὅπως μαρτυρεῖ ἡ ἱστορία, σπανιώτατα κατελήφθη ἐκ φιλοδοξίας· ἀποβλέπει πρωτίστως εἰς τὰ συμφέροντα τῆς τάξεως, εἰς τὴν ἐν ὁριστῶν ἁπόλυσιν τῶν ἀγαθῶν τῆς ἐξουσίας.

Ἡ ἑλληνικὴ ὀλιγαρχία δὲν ἠδύνατο νὰ διαφύγῃ τὸν κανόνα τοῦτον. Ἐκ τούτου ἡ ἀποτυχία τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, παρὰ τὰς καταδήλους ἐπιτυχίας τοῦ ἔθνους, ἐπιτυχίας παρὰ τε τῶν ἐχθρῶν καὶ τῶν φίλων ἀνομολογουμένης.

Δ'.

28 Μαρτίου 1905

Οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες, οἱ διενεργήσαντες τὴν μεταπολίτευσιν τοῦ Σεπτεμβρίου, δὲν ἐστεροῦντο φιλοπατρίας, ἀλλ' ἔλειπεν ἀπὸ τῶν πλείστων ἐξ αὐτῶν ἡ γνῶσις τῶν πραγμάτων, ἡ κατανόησις τῶν συμφερόντων τοῦ λαοῦ, ὑπὲρ οὗ ἠξίουσαν νὰ βουλευώμεθα καὶ νὰ πολιτεύωμεθα. Τὸ ἐλευθέρως ὅσον καὶ κοινωφελῶς πολιτεύεσθαι προϋποθέτει καὶ τὴν προσήκουσαν πολιτικὴν ἀνατροφὴν τοῦ τε λαοῦ καὶ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτοῦ, πρωτίστως ἀνεξαρτησίαν χαρακτῆρος, ἡθους, τῶν τελευταίων τούτων. Ἀλλ' ὥς μὴ ὥφειλε, τὰ κατὰ τὴν ἑλληνικὴν πολιτείαν ἦσαν ἀσυμβίβαστα πρὸς τὸ πολίτευμα, ὃ περ ἐχορηγήθη αὐτῇ. Ὁ ἑλληνικὸς λαός, μόλις τυχὼν ἐλευθερίας, κατόπιν μακρῆς δουλείας, πένης ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, ἐστερημένος πάσης εὐμαρείας, δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ τὴν ἐλαχίστην ἀντίληψιν πολιτικῶν καθηκόντων καὶ δικαιωμάτων. Ἡ παιδεία αὐτοῦ ἦτο τῷ καιρῷ ἐκείνῳ στοιχειωδесτάτη, ἡγνόει ἐξ ὀλοκλήρου τὴν σημασίαν τῆς ψήφου, ἐψήφισε τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ πρόσωπον, ἀμεριμνῶν περὶ τοῦ ἀποτελέσματος. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ ψηφοφορία καὶ ἐν τοῖς πλείστοις τῶν μεγάλων κοινωνικῶν κέντρων διεξήγετο διὰ τῆς στρατιωτικῆς βίας, διὰ τῆς πολιτικῆς δολιότητος, διὰ τοῦ ψυχολογικοῦ καταναγκασμοῦ, διὰ τῆς κα λ π ο ν ο θ ε ύ σ ε ω ς. Διὰ τοιούτων μέσων ἐδημιουργεῖτο ἡ βουλευτικὴ πλειονοψηφία, ἥς προΐσταντο οἱ χθῆς καὶ πρόην Σ υ ν τ α γ μ α τ ι κ ο ί, τοῦ βασιλέως Ὁθωνος μὴ δυσαρεστουμένου ἐπὶ τῷ τοιούτῳ ἐκφανλισμῷ τοῦ πολιτεύματος. Τὸ περιζήτητον Σύνταγμα κατέστη ὄργανον κυβερνητικῆς ἐπικρατήσεως ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς πολιτικῆς ομάδος, ἣτις ἐπιτλοφορεῖτο συνήθως μὲ ξένον ὄνομα, γ α λ λ ι κ ὸ ν κ ὀ μ μ α, ἀ γ γ λ ι κ ὸ ν, ρ ω σ σ ι κ ὸ ν· οὐδέποτε ἐθνικόν. Οἱ ἄνδρες τῆς Ἐπαναστάσεως, οἱ ὑπηρετήσαντες τὴν πατρίδα μετὰ τοσαύτης ἀφοσιώσεως καὶ πίστεως κατὰ τὸν μέγαν ἀγῶνα, μετεβλήθησαν εἰς χυδαίους πολιτικοὺς κομματάρχας καὶ ἐκμεταλλεντὰς κατὰ τὴν συνταγματικὴν ταύτην περίοδον τῆς βασιλείας τοῦ Ὁθωνος. Τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῶν περιορίζετο ἤδη εἰς τὴν ἐπικράτησιν κομματικῶν καὶ ἐπαρχιακῶν ἢ προσωπικῶν συμφερόντων. Αἱ μεγάλαι ἐθνικαὶ βλέψεις καὶ ἰδέαι ἐτίθεντο ἐν ἥττονι μοίρῃ. Περὶ

διοργανώσεως τοῦ κράτους, καθισταμένου κέντρου καὶ πυρῆνος πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς μεγάλης ἐθνικῆς ιδέας, οὐδεμία ὑπῆρχε σαφῆς γνώμη.

Δύναται τις νὰ εἶνε ἀκατάβλητος ἥρως κατὰ ψυχὴν καὶ χαρακτῆρα ἐν πολέμῳ, ἀλλὰ πολλάκις ἐν εἰρήνῃ δύναται νὰ καταστῇ κατώτερος τῆς στρατιωτικῆς αὐτοῦ ἰσχύος. Τοῦτο ἀπεδεικνύετο καθ' ἐκάστην κατὰ τὴν διαρρεῦσασαν συνταγματικὴν περίοδον, ἐπὶ εἰκοσαετίαν περίπου, τῆς βασιλείας τοῦ Ὁθωνος. Οἱ ἀγωνισταὶ τῆς Ἐπαναστάσεως κατεδείχθησαν ἀνίκανοι ὀργανωταὶ καὶ διαχειρισταὶ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Ἡ λαϊκὴ πρόοδος καὶ εὐημερία διετέλει στάσιμος· καὶ τοῦτο διὰ τὸν λόγον, ὅτι αἱ κυβερνήσεις ἀπερροφῶντο ὑπὸ τοῦ ἐνστίκτου τῆς αὐτοσυντηρησίας. Ἐμφύλιος κομματικὸς πόλεμος, διεξαγόμενος ἐν τοῖς κόλποις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐξαντλῶν αὐτὸν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, ἐν ᾗ ἐπρωτοστάτουν αὐταὶ αἱ κυβερνήσεις, ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς οἰανδήποτε κυβέρνησιν, ὅσον αὕτη καὶ ἂν ἐνεφορεῖτο ἀγαθῶν προθέσεων, νὰ θέτῃ τὰς βάσεις εὐνόμου διοικήσεως. Τοιαύτη μονονουχὶ δὲν ὑφίστατο ἐν Ἑλλάδι.

Τὰ πολιτικὰ κόμματα κατέστησαν πολιτικὰ καπεταναῖα. Ἐπὶ τῆς δευτέρας συνταγματικῆς βασιλείας ὁ Ἀγγλος ἱστορικὸς Φίνλαιϋ, εἰς τῶν ὀξυνουσιῶν μελετητῶν τοῦ συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ, ἔγραφεν εἰς τοὺς «Καιροὺς» τοῦ Λονδίνου τὴν ἐπομένην ἀκριβῆ, ὅσον καὶ θλιβερὰν εἰκόνα τοῦ ἐν Ἑλλάδι κοινοβουλευτικοῦ βίου. «Τὰ πολιτικὰ κόμματα, ἔλεγεν ὁ ὀξύχολος συγγραφεὺς, τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος ἔχουσι πολλὴν τὴν ὁμοιότητα πρὸς τὰ στρατιωτικὰ καπεταναῖα τῶν πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως χρόνων. Ἡ κυβέρνησις τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους θεωρεῖται ἄρματωλίκι, πρὸς κατάληψιν τοῦ ὁποίου νυχθημερὸν ἐργάζονται καὶ συνωμοτοῦσιν οἱ πολιτικοὶ καπεταναῖοι. Ἐν ὅσῳ μὲν κατέχουσιν αὐτό, δηλαδὴ εὐρίσκονται ἐν τῇ ἐξουσίᾳ, μεριμνῶντες περὶ τοῦ σιτισμοῦ τῶν παλληκαριῶν τοῦ κόμματος ἐκ τοῦ ταμείου τοῦ Προϊπολαγισμοῦ, τὰ πάντα ἔχουσι καλῶς, ὁ τόπος εὐημερεῖ. Ἀλλ' ὅταν πέσωσιν ἐκ τῆς ἐξουσίας, ὅταν ἀφαιρεθῇ ἀπ' αὐτῶν τὸ ἄρματωλίκι διὰ τινος στάσεως, διὰ τινος ἐκβιασμοῦ, διὰ τινος στρατιωτικῆς συνωμοσίας, τότε καθίστανται πάλιν ἐχθροὶ τῆς ἐξουσίας, τῆς τάξεως, μέχρις οὗ ἐπανακτῶνται τὸ πολυφίλητον ἄρματωλίκι».

Ἡ εἰκὼν αὕτη τοῦ Φίνλαιϋ ἐλήφθη ἐκ τοῦ φυσικοῦ. Ἀπὸ ἐξηκονταετίας ἤδη ἡ Ἑλλὰς παρουσιάζει τὸ ἐκπληκτικὸν τοῦτο φαινόμενον πο-

λιτικοῦ ἀλληλοσπαραγμοῦ, ἐλλείπει τάξεως καὶ δικαιοσύνης. Ὑφ' οὓς ὄρους πολιτεύεται, δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ διοίκησις. Διότι διοικήσις μεροληπτικὴ εἶνε ἄρνησις διοικήσεως. Ὁ ἐλληνικὸς λαὸς πᾶν ὅτι πράττει, τὸ πράττει ὁρμεμφύτως. Ἡ διοίκησις εἰς οὐδὲν συντελεῖ παρακωλύει μᾶλλον, δεσμεύει ἢ ἐνισχύει.

Εἰς τὴν ἔκτροπον ταύτην ἐφαρμογὴν τοῦ πολιτεύματος συνετέλει δυστυχῶς καὶ ὁ Ὑθων. Μὴ δυνάμενος νὰ τὸ καταργήσῃ, τὸ ἐξηντέλιζε. Δὲν φέρουσι τὴν ἱστορικὴν ἐπὶ τῇ ἀποτυχίᾳ εὐθύνην μόνοι οἱ πολιτικοὶ κομματάρχαι, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς. Ποῖον τὸ ὄφελος, ἀφοῦ ἡ ἀποτυχία τοῦ πολιτεύματος δὲν θὰ ἐξημίον μόνον τὰ κόμματα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν τόπον; Τίνος λόγου ἔνεκα δὲν εἰργάζετο εἰλικρινέστερον διὰ νὰ περισωθῇ ὅτι ἦτο δυνατόν; Θὰ εἰσῆρχετο ἴσως ὁ τόπος εἰς στάδιον δράσεως καὶ προόδου γενναιοτέρας. Ὁ ἐλληνικὸς λαὸς ἀπέτισε σκληρῶς, μείνας στάσιμος, τὴν ἐσφαλμένην πολιτικὴν ἀντίληψιν τοῦ βασιλέως καὶ τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ ἀνδρῶν. Ἀλλὰ καὶ ὁ βασιλεὺς Ὑθων ἀπέτισε σκληρότερον τὴν πλάνην του. Δὲν ἠθέλησεν, εἰλικρινῶς συνεργαζόμενος μετὰ τῶν ψευδοσυνταγματικῶν, νὰ βελτιώσῃ ὅσον ἦτο δυνατόν τὴν ἔκτροπον κατὰστασιν. Πόλεμος ἐμφύλιος μετὰ βασιλέως καὶ κομμάτων, πόλεμος ἐμφύλιος τῶν κομμάτων πρὸς ἄλληλα.

Τοιαύτη ἡ εἰκὼν τῆς πολιτικῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ὑθωνος. Τὰ ἀποτελέσματα γνωστά. Ἐσωτερικαὶ στάσεις τῶν καπεταναίων καὶ τῶν κοτσαμπασίδων. Ἀποκλεισμός τῶν ἐλληνικῶν παραλίων ὑπὸ τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου. Ἀκατανόητος, ἄνευ στρατιωτικῆς προπαρασκευῆς, συμμετοχὴ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν Ἀνατολικὸν πόλεμον, οἷονεὶ κήρυγμα πολέμου κατὰ τῶν προστατίδων Δυνάμεων Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας. Διεθνὴς στρατιωτικὴ κατοχὴ τοῦ ἐλληνικοῦ ἐδάφους. Ἐκ τίνων αἰτίων προῆλθον πάντα τὰ δεινά; Ἐκ τῆς ἐλλείψεως σοβαρᾶς, μονίμου, ἐνιστάς κυβερνήσεως. Ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τούτου ἢ ἐκείνου τῶν κομμάτων, εἰς τὴν ἰσχὺν τῶν ὁποίων ἠναγκάζετο νὰ ὑποχωρῇ ὁ βασιλεὺς, κομμάτων ἐχόντων ξενικὸν καὶ οὐχὶ ἐθνικὸν ὄνομα, κυβερνήσεις πραγματικὴ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ. Τοῦτο ἀποδεικνύεται καθ' ἀπάσας τὰς κρίσιμους περιστάσεις, καὶ δὴ κατὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην τοῦ Ἀνατολικοῦ πολέμου. Δὲν ὑπῆρχεν ἐν Ἑλλάδι κυβερνήσις. Ἡ ὀλιγαρχία δὲν ἠδύνατο ν' ἀνεχθῇ τὸ τοιοῦτον. Ὁ βασιλεὺς Ὑθων δὲν εἶχε τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν δύναμιν νὰ ἐπιβληθῇ. Διότι ὁ στρατὸς ὑπῆκουεν εἰς

τὰ κόμματα μᾶλλον ἢ εἰς τὸν βασιλέα. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἐφείλκε τὴν δυσμένειαν τῆς δημοσίας εὐρωπαϊκῆς γνώμης. Ἦρξατο κηρυττόμενον τὸ φοβερὸν δόγμα. — « Ὁ Ἑλληνισμὸς ἀπέτυχεν ὡς κράτος ». Εἰς τὴν κρίσιν ταύτην συνετέλεσε τὸ μὲν ἡ πολιτικὴ ἀδεξιότης τοῦ Ὀθωνος, τὸ δὲ ἡ ἐξαχρείωσις τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος εἰς ὀλιγαρχικόν.

Ὁ ἀτυχὴς βασιλεὺς, ὅστις ἂν ἐκέκτητο στρατιωτικὴν ἱκανότητα καὶ ἐνέργειαν, θὰ ἠδύνατο ἴσως, ἔστω καὶ διὰ τῆς βίας, νὰ ἐπιβληθῇ καὶ νὰ κατισχύσῃ τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν καπετανάτων, τῶν ἀμφισβητούντων τὰ ράκη τῆς ἐξουσίας, ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν κατέπιπτεν ἐν τῇ συνειδήσει τῶν κομμάτων. Ἐτι δὲ μᾶλλον συνετέλει εἰς τοῦτο ἡ δεδηλωμένη αὐτοῦ ἀντισυνταγματικὴ πολιτικὴ, καθισταμένη προσωπικὴ ὁσημέραι ἄνευ τιτὸς πρακτικοῦ σκοποῦ.

Ἀλλ' ἡ ὀλιγαρχικὴ ἰδέα, ὑπὸ τὸ προσωπεῖον τῆς συνταγματικῆς, ἐθροιάμβευεν. Ἡ Γερουσία, ἀποτελουμένη ἐκ τῶν λειψάνων τοῦ παλαιοῦ κοτσαμπασισμοῦ, κατεξανίστατο κατὰ τῶν ἀντικαινοβουλευτικῶν ροπῶν τοῦ Ὀθωνος· ὁ στρατός, ὑφιστάμενος τὴν ἐπιρροὴν τῶν ἐν τῇ Γερουσίᾳ καὶ τῇ Βουλῇ ὀλιγαρχικῶν, ἤρξατο ζωηρῶς ἀναμειγνύμενος εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα. Ἐγρᾶφη τότε καὶ διευρυνήθη ἀσύνηθες, ὅσον καὶ ἀνόσιον δόγμα, — ὁ στρατιώτης εἶνε καὶ πολίτης· τὸ καθῆκόν του δὲν περιορίζεται μόνον ἐν τῷ στρατῷ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐνεργῷ πολιτικῇ ! . .

Πῶς νὰ μὴ διαφθαρῇ καὶ νὰ μὴ παρεκτραπῇ εὐέξαπτος στρατιωτικὴ νεότης, ἀποτελουμένη κατ' ἐξοχὴν ἐκ τῶν υἱῶν καὶ τῶν συγγενῶν τῶν ἐν τῇ Γερουσίᾳ καὶ τῇ Βουλῇ ὀλιγαρχικῶν ;

Ἀποτέλεσμα τῶν τριούτων διδαγμάτων ὑπῆρξεν ἡ στρατιωτικὴ κατὰ τοῦ Ὀθωνος ἐξέγερσις ἐν Ναυπλίῳ καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους. Τελευταία πασῶν ὑπῆρξεν ἡ στρατιωτικὴ καὶ ὀλιγαρχικὴ ἐπανάστασις ἐν Ἀθήναις. Οὕτε εἴκοσιν ἔτη εἶχον παρέλθῃ ἀπὸ τῆς πολιτικῆς μεταβολῆς τοῦ Σεπτεμβρίου.

Τὰ δεῖνὰ τῆς Ἑλλάδος εἶχον παύσῃ. Ὁ βασιλεὺς Ὀθων ἀπεδιώκετο ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ ἐδάφους. Ἐν ὀνόματι τῆς μεγαλειότητος τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ ἐγκαθίστατο εὐθὺς παρίσχυρος ἐν Ἑλλάδι ὀλιγαρχικὴ κυβέρνησις, προσκαλέσασα αὐτὸν νὰ ἐκλέξῃ ἀντιπροσώπους. Οὕτω κατηρτίσθη ἡ Ἐθνοσυνέλευσις τοῦ 1862.

Ε'.

1 Νοεμβρίου 1905

Ἡ κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1862 ἐπελθοῦσα πολιτικὴ μεταβολὴ κατὰ τὸ φαινόμενον μὲν ἐτελέσθη ὑπὲρ τῶν ἑλευθέρων πολιτικῶν θεσμῶν, πράγματι δ' ἀπέβλεπε πρὸς κορεσμόν τῆς ἀρχολιπαρίας τῶν κατ' αὐτὴν πρωτοστατησάντων. Οὐδεμία κεντρικὴ, δημιουργικὴ ἰδέα καθωδήγει τοὺς πλείστους ἐξ αὐτῶν ἐν τῇ κατὰ τοῦ βασιλέως Ὀθωνος ἐξεγέρσει καὶ τῇ ἀποπομπῇ αὐτοῦ ἐξ Ἑλλάδος, ἣν τοσοῦτον ἠγάπησεν καὶ ὑπὲρ ἧς εἰργάσθη μετὰ πάσης ἀφοσιώσεως καὶ εἰλικρινείας. Ἡ κυριωτάτη τῶν ἀφορμῶν ὑπῆρξεν ἡ κομματικὴ φιλαυτία, ἡ διὰ παντὸς τρόπου, θεμιτοῦ καὶ ἀθεμίτου, κατάληψις τῆς ἐξουσίας. Πρὸς τοῦτο οἱ πρωταγωνισταὶ τῆς ἐπαναστάσεως δὲν ἐδίστασαν νὰ προβῶσι καὶ μέχρι τῆς ἐξώσεως τοῦ βασιλέως. Σημειωτέον δ' ὅτι οὐκ ὀλίγοι ἐκ τούτων μέχρι πρὸ ὀλίγου χρόνου εἶχον ἐξυπηρετήσῃ μετὰ ζήλου καὶ ἐπὶ ζημίᾳ τῶν κοινῶν τὸ ὑφιστάμενον πολιτικὸν σύστημα, ἢ καὶ πολλαχῶς εὐθρογῇ τήθησαν παρὰ τοῦ ἐκδιωχθέντος βασιλέως. Ἐν διαστήματι ὀλίγου χρόνου μετεβλήθησαν ἀπὸ θεραπόντων εἰς κατηγοροῦς, μὴ ἀναμετρούσαντες, ἐν τῇ σπουδαρικῇ αὐτῶν πλεονεξίᾳ, τὰ δεινὰ, ἅτινα ἠδύνατο νὰ ὑποστῇ χώρα, ἣτις τοσάκις ἐταλαιπωρήθη ἐκ τῶν δεινῶν τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν στάσεων, μόλις δ' ἤρξατο ν' ἀποκαθίσταται ἐν αὐτῇ εὐνομία καὶ τάξις.

Πρὸς κατανόησιν τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς πολιτικῆς ἀντιλήψεως τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες προὐκάλεσαν τὴν μεταβολὴν τοῦ Ὀκτωβρίου καὶ παρέσυραν εἰς τὰ ὀλιγαρχικὰ αὐτῶν δίκτυα τὸν εὐέξαπτον, ὅσον καὶ πολιτικῶς ἀμόρφωτον ἑλληνικὸν λαόν, ἀρκεῖ τὸ ἐπόμενον πρὸς αὐτὸν κυβερνητικὸν ἔγγραφον, δι' οὗ ἐδικαιολογεῖτο ἡ τελεσθεῖσα μεταβολή :

« Σύστημα πολιτικῆς, ταπεινοῦν τὴν ἠθικὴν ἀξίαν, ἐπάγον δὲ τὴν κατὰπτωσιν τῶν ἡθῶν, σύστημα κυβερνήσεως, ἀθετῆσαν τὸ πρὸς τοὺς νόμους τῆς ἐπικρατείας καὶ τὰς συνειδήσεις τῶν πολιτῶν αἶσθημα, εἶπετο νὰ διεγείρῃ καθ' ἑαυτοῦ τὰς πεποιθήσεις τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ νὰ ὠθήσῃ αὐτὸ εἰς ἐπανάστασιν. Διὰ τοῦτο πρὸ μικροῦ πλείσται ἐπαρχίαι ἐπεχείρησαν τὸ μέγα τοῦτο ἔργον, καὶ ἤδη πᾶσαι σχεδὸν αἱ ἐπαρχίαι τοῦ κράτους, ἐγερθεῖσαι κατέλυσαν τὰς ὑφισταμένας ἀρχάς· ὑποστηρικθῆ-

σαι δὲ ὑπὸ τοῦ εὐγενοῦς καὶ γενναίου στρατοῦ, κατέστησαν τοπικὰς διοικήσεις. Ἡ αὐτὴ ἀνάγκη καὶ ὁ αὐτὸς πόθος ἤγειρε κατὰ τὴν νύκτα τῆς χθὲς πρὸς τὴν σήμερον καὶ τὸν λαὸν τῆς πρωτεοσύνης, ὅστις ἐφάμιλλος κατὰ τὸν πατριωτισμὸν πρὸς τὸν λαὸν τῶν ἐπαρχιῶν, ἐπεζήτησε τὴν κατάλυσιν τῆς καθεστῶσης τάξεως· ὁ δὲ στρατός, πιστὸς θεματοφύλαξ τῆς πρὸς πίστωσιν τῶν ὄρκων καὶ κύρωσιν τῶν νόμων ἀποτεθιμένης αὐτῷ ὑπὸ τοῦ ἔθνους παρακαταθήκης, ἄξιος τοῦ ὀνόματος ἑλληνικοῦ στρατοῦ, τὸ ὁπῆλον κοσμεῖ αὐτόν, ὑπεστήριξε τὴν ἐπιχείρησιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, καὶ οὕτω, τῇ κοινῇ αὐτοῦ συμπράξει, κατελύθη ἡ καθεστῶσα τάξις, κηρυχθέντος ἐκπιώτου τοῦ θρόνου τῆς Ἑλλάδος τοῦ ἐπ' αὐτοῦ καθημένου, καταργηθέντων καὶ τῶν πρὸς τὴν ἀντιβασιλείαν δικαιοματίων τῆς συζύγου αὐτοῦ....»

Τὸ θλιβερώτερον ἐν τῇ μεταβολῇ ταύτῃ εἶνε, ὅτι ἐπρωτοστάτησεν ἐν αὐτῇ ἡ ξενικὴ πολιτικὴ. Ὁ βασιλεὺς Ὕθων ἀπὸ μακροῦ ἤδη χρόνου διετέλει ὑπὸ δυσμένειαν ἐν Ἀγγλίᾳ. Ὁ παρτοδύναμος κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ὑπουργὸς Πάλμερστον ἦτο κεκηρυγμένος ἐχθρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Ἑλλάδος, ἡ ἔχθρα δ' αὕτη ἔτι μᾶλλον ἐπεξετάθη ἔνεκα τῆς μετὰ τὴν ἀρξαμένην ἀποκατάστασιν τῆς ἰταλικῆς ἐνότητος ζωηρότερον ἐκδηλωθείσης ἐθνικῆς πολιτικῆς τοῦ Ὕθωνος. Ἦδη ἦτο γνωστόν, ὅτι οὗτος διετέλει εἰς συνεννοήσεις μετὰ τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ κόμματος τῆς ἐνεργείας, ἀποστείλας ἐπὶ τούτῳ ἐμπειπιστευμένα πρόσωπα πρὸς τὸν ὑπουργὸν Οὐρβανὸν Ραττάτζην καὶ πρὸς τὸν στρατιωτικὸν ἡγέτην τῆς ἰταλικῆς ἐπαναστάσεως, τὸν Γαριβάλδην. Ἐμελειᾶτο ἡ ἐξέγερσις τῶν ὑπὸ τὴν Τουρκίαν ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν. Ἰταλὸς βουλευτὴς, ἀνήκων εἰς τὴν ἐπαναστατικὴν μερίδα, ἐβεβαίουν ἐν τῇ ἰταλικῇ Βουλῇ, ὅτι τὴν μὲν Ρώμην θὰ καταλάβωσιν οἱ Ἰταλοί, τὴν δὲ Κωνσταντινούπολιν οἱ Ἕλληνες. Δὲν ἐθεωρεῖτο τοῦτο ἀπίθανον καὶ ὑπερβολικὸν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ. Δάβωμεν ὑπ' ὧφει, ὅτι τὰ μετὰ τὴν μεγάλην ρωσσοτουρκικὴν σύγκρουσιν τοῦ 1877 τελεσθέντα διὰ τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου, δηλαδή ἡ δημιουργία νέων ἀνεξαρτήτων κρατῶν, ὧν τὰ συμφέροντα ἀντέκειντο πρὸς τὰ ἑλληνικὰ συμφέροντα, οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ προΐδῃ καὶ νὰ φαντασθῇ ἐν ἔτει 1862. Ἀπὸ τριακοσταετίας ἤδη ἡ Ἑλλὰς ἦτο τὸ μόνον κράτος ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου, τὸ ὁποῖον ἠδύνατο ν' ἀξιῶσθαι τίτλους διαδοχῆς ἐπὶ τοῦ ὁσημέραι φθίνοντος ὀθωμανικοῦ κράτους. Ἕλληνες καὶ μὴ ἀπέβλεπον πρὸς τὰς Ἀθήνας. Καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος,

ἐμπεφορμημένος τῶν ἰδεῶν τούτων, μόλις ἐγκατασταθείσης ποιᾶς τινος τάξεως καὶ πολιτικῆς εὐκοσμίας ἐν τῷ ἀρτισυστάτῳ κράτει, κυριώτατον ἔσχε μέλημα τὴν θεραπείαν τῆς μεγάλης ἐλληνικῆς Ἰδέας, τὴν μεταφορὰν τῆς πρωτενούσης τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τὰ θλιβερὰ γεγονότα τῆς κατὰ τὸν Ἀνατολικὸν πόλεμον πολιτικῆς δὲν τὸν ἀπεθάρρυναν· τοῦναντίον ἔκτοτε κατέβαλλε μείζονα δραστηριότητα πρὸς πραγμάτωσιν τοῦ ἐθνικοῦ προγράμματος, πρὸς συνένωσιν τῶν ἐλευθέρων καὶ τῶν ἀλυτρώτων Ἑλλήνων ἐν ἐνιαίῳ ἐλευθέρῳ κράτει.

Δὲν ἠδύνατο νὰ σκεφθῇ ἢ νὰ πράξῃ ἄλλως. Ἡ μεγάλη Ἰδέα ἦτο τὸ ἐθνικὸν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ πρόγραμμα· ἡ δὲ ἐπιτυχία τῆς ἰταλικῆς παλιγγενεσίας καὶ ἐνότητος ἔτι μᾶλλον ἐνίσχυε τὴν πίστιν τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἐπιδίωξιν τῆς ἐλληνικῆς ἐνότητος.

Ἄλλως ὅμως ἔδοξε τῇ ἀγγλικῇ πολιτικῇ. Ἡ ἀκεραιότης τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἦτο τὸ κρατοῦν δόγμα ἐν τοῖς εὐρωπαϊκοῖς ἀνακτοβουλίοις. Διαπρυσιώτατος δὲ κῆρυξ τοῦ δόγματος τούτου ἦτο τὸ βρεττανικὸν ἀνακτοβούλιον. Ἐπὶ τῇ πληροφορίᾳ, ὅτι ὁ Ὄθων, ἐν συνεννοήσῃ μετὰ τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ κόμματος τῆς ἐνεργείας διατελῶν, προπαρεσκεύαζεν ἐξέγερσιν ἐν τισιν ἐλληνικοῖς τμήμασι τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἐσκέφθη τίνι τρόπῳ ἠδύνατο νὰ ματαιώσῃ τὴν τοιαύτην πολιτικὴν ἐνέργειαν. Πρὸς τοῦτο δ' ὁ Πάλμερστον ὑπεσχέθη εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἑλλάδος τὴν προσάρτησιν τῶν Ἰονίων Νήσων, ὧν ἡ ἀντιπροσωπεία πλέον ἢ ἅπαξ ἐκῆρυξε τὴν ἐνωσιν μετὰ τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους. Ἀλλ' ἐνόει ὁ Ἀγγλος ὑπουργός, ὅτι ὥφειλεν ὁ Ὄθων ν' ἀπόσχη ἐν τῷ μέλλοντι «ἀπὸ πάσης ἐνεργείας καὶ ἀπὸ πάσης ἐπιθέσεως κατὰ τῆς γείτονος ἐπικρατείας, εἴτε φανερά, εἴτε μυστικά!»

Ὁ Ὄθων ἀπέκρουσε τὴν ἐπονείδιστον ταύτην πρότασιν. Ἀντὶ πινακίου φακῆς ἀπηξίου νὰ καταδικάσῃ εἰς δουλείαν μέγα μέρος τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς. Ἦτο ἐθνικὴ ἡ σκέψις του αὕτη. Διετέλουν μὲν καὶ αἱ Ἰόνιοι Νῆσοι ὑπὸ ξενικὴν κυριαρχίαν· ἀλλ' ἡ κυριαρχία ἦτο εὐρωπαϊκὴ· οὐδεμία δὲ ἀμφιβολία, ὅτι ἠθελεν ἐπιτευχθῇ μετὰ μακρὸν ἢ βραχὺν χρόνον ἡ ποθητὴ ἐνωσις.

Ἡ ἄρνησις τοῦ Ὄθωνος ἐπηύξησεν ἔτι μᾶλλον τὴν ἀγγλικὴν μῆνιν, οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἀφίκετο εἰς Ἀθήνας, ἔκτακτον ἔχων ἀποστολήν, Ἀγγλος διπλωμάτης, ὁ Ἑλλιστ, τῇ 1 Μαρτίου 1862. Ἠξίωσε δ' αἰῆθις παρὰ τοῦ Ὄθωνος, ὅπως οὗτος καταπαύσῃ πᾶσαν

ἐπαναστατικὴν ἐνέργειαν ἐν τῇ τουρκικῇ αὐτοκρατορίᾳ. Ἀπεκρίθη ὁ Ὅθων : « Δὲν γίνομαι προδότης τοῦ ἔθνους μου, προκρίνω τὴν ἀπώλειαν τοῦ στέμματός μου... » Μετ' ὀλίγον, μηνὶ Αὐγούστου τοῦ 1862, ὁ τότε διευθύνων τὴν ἀγγλικὴν πρεσβείαν ἐν Ἀθήναις παρηγγέλλετο ὑπὸ τοῦ βρετανικοῦ ἀνακτοβουλίου νὰ καταδείξῃ τῇ ἐλληνικῇ κυβερνήσει « τὰ σπουδαῖα ἐπακόλουθα, ἅτινα ἐνδέχεται νὰ προκύψωσιν ἐκ πάσης ἐπιθέσεως τῆς Ἑλλάδος κατὰ τῆς Τουρκίας ». « Γνωστοποιήσον, προσθέτει ὁ Ρῶσσελ, ἐξαιρέτως τὸν βασιλέα τῆς Ἑλλάδος, ὅτι πόλεμος κατὰ τῆς Τουρκίας θέλει φέρῃ ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου τὴν ἐκθρόνισιν καὶ τὴν καθάρεισιν αὐτοῦ. Πᾶν δὲ κίνημα κατὰ τὰς Ἰονίους Νήσους, βοηθούμερον ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως, θέλει ἐκθέσῃ τὴν κυβέρνησιν ταύτην εἰς τὸν κίνδυνον νὰ ζητηθῇ παρ' αὐτῆς αὐστηρὸς λόγος ὑπὸ τῆς Μεγάλης Βρετανίας ». Μεταγενεστέρως δ' ὁ αὐτὸς πρέσβυς δι' ἐγγράφου τῆς 20ῆς Αὐγούστου τοῦ 1862 διεβίβασε τῇ ἐλληνικῇ κυβερνήσει διακοίνωσιν, καθ' ἣν τὸ ἀγγλικὸν ἀνακτοβούλιον κατεῖχεν ἐγγράφους ἀποδείξεις τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Ὁθωνος καὶ ὅτι « καθῆκον αὐτῆς θεωρεῖ ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις διὰ τελευταίαν φορὰν ν' ἀναγγεῖλῃ, ὅτι ἐν περιπτώσει οἰουδήποτε κινήματος ἡ Ἀγγλία θέλει θεωρήσῃ ὑπεύθυνον τὴν βασιλείαν καὶ θέλει κάμῃ χρῆσιν περισταλτικῶν μέτρων... »

Δὲν μ' ἐκπλήττει τὸ παράπαν ἡ ἀνθελληνικὴ αὕτη πολιτικὴ τοῦ ἀγγλικοῦ ἀνακτοβουλίου, ὑποσκάφαντος παντὶ τρόπῳ τὸν θρόνον τοῦ Ὁθωνος, ἕνεκα τῶν ἐθνικῶν αὐτοῦ ἐνεργειῶν, οὐδ' ἐξετάζω τὰ ἐλατήρια τῆς πολιτικῆς ταύτης. Ὅτι μὲ θλίβει εἶνε ἡ ἀπαισία ἐργασία τῶν ἐν Ἑλλάδι ὀλιγαρχικῶν, μὴ διστασάντων νὰ κατασιῶσιν ἐν γνώσει ἢ ἀνεπιγνώτως ὄργανα τῶν ξένων πρὸς κορεσμόν τῆς φιλαρχίας αὐτῶν. Δὲν ἐδίστασαν νὰ προβῶσι μέχρι τῆς ἐκθρονίσεως τοῦ φιλοπάτριδος ἡγεμόνος, παρ' οἷ οὐκ ὀλίγοι ἐκ τῶν τυχαρπάσιων τούτων καὶ προσωπικῶς εἶχον εὐεργετηθῇ. Ἡ πολωνικὴ ὀλιγαρχία οὐδὲν ἔπραττε χεῖρον, ὁπότε συνεμάχει μετὰ τῶν ξένων ἐπὶ ζημίᾳ καὶ ἐπιβουλῇ τῶν τιμαλφεστάτων τῆς πατρίδος δικαίων καὶ συμφερόντων. Ἡ Πολωνία ἀπώλεσε τὴν πολιτικὴν αὐτῆς ἀνεξαρτησίαν καὶ ἐνότητά. Τίς ἄρα μοῖρα ἐπιφυλάσσεται τῷ ἐλληνικῷ κόσμῳ, τοῦ ἐλευθέρου κορύτους πολιτευομένου ἔκτοτε μετὰ τῆς αὐτῆς ἀσυνεσίας καὶ ἀβελτηρίας, τῶν δὲ ἡγετῶν αὐτοῦ μεριμνώντων διὰ τὸ ἴδιον μᾶλλον ἢ τὸ γενικὸν συμφέρον ; . .

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς πολιτικῆς ταύτης ἐξεδηλώθησαν ἔκτοτε ἐπα-

νειλημμένως. Κατὰ τὴν στιγμήν δὲ ταύτην, μετὰ τοιαύτας δοκιμασίας, χωρὶς νὰ συνετισθῶμεν, χωρὶς ν' ἀλλάξωμεν τὴν ἐσωτερικὴν ἡμῶν πολιτικὴν, ἢ κρίσις ἐξακολουθεῖ ἐπὶ τὰ χεῖρω, εἰ καὶ ὁ κώδων τῆς ἐπερχομένης ἐθνικῆς καταστροφῆς ὁσημέραι ἤχεϊ φοβερώτερον. Οὐδεὶς ἀφνπνίζεται ἐκ τῶν πέριξ ἡμῶν συμβαινόντων, πάντες διατελοῦσιν ἀφωσιωμένοι εἰς τὴν θεραπείαν τῶν ἑαυτῶν συμφερόντων μᾶλλον ἢ εἰς τὸ ἐθνικὸν συμφέρον. Ἡ ὑπὸ τῆς μετὰ τὴν καθάρσεων τοῦ Ὀθωνος ἐν ὀχλοβοῇ καθιδρυθεῖσα προσωρινὴ Κυβέρνησις, ἣς ἐδημοσίευσεν ἤδη ἀνωτέρω τὴν πρὸς τὸν ἐλληνικὸν λαὸν προκήρυξιν, κατ' οὐσίαν ἦτο συνέχεια τῶν προηγούμενων κυβερνήσεων, ἐκ τῶν αὐτῶν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥτιον ἀποτελουμένη ὀλιγαρχικῶν στοιχείων. Ἀλλ' ἡ ἀναρχία ὑπῆρξεν ἄμεσον ἀποτέλεσμα τῆς μεταβολῆς. Ἐν ὀνόματι τῆς συνταγματικῆς ἐλευθερίας τὰ ἀκάθαρτα στοιχεῖα, ἐρειδόμενα ἐπὶ τῆς προστασίας τῶν ἰσχυρῶν, κατὰ τὴν ὁμολογίαν ἀνωτέρου ἀξιωματικῶν, δροῖσαντος ὑπὲρ τῆς τάξεως κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ἠνέφξαν τὰς θύρας τῶν φυλακῶν τοῦ κράτους, ἀπέλυσαν δὲ πάντας τοὺς ἐν αὐταῖς ἐγκαθειρμένους κακούργους, ὧν ἔνιοι ἐπεδόθησαν ἄμέσως εἰς τὸν ληστρικὸν βίον, ἢ παρουσία τῶν φίλησύνων πολιτῶν πολλαχοῦ τοῦ κράτους διηρπάζετο. Γενικὴ ἀτιμωρησία.

Ἡ νέα λαϊκὴ κυβέρνησις κατηνάλισκε πολὺτιμον χρόνον περὶ τὴν θεραπείαν τῶν προσωπικῶν συμφερόντων ἑαυτῆς καὶ τῶν φίλων. Ἡ λεηλασία τοῦ δημοσίου ταμείου ὑπῆρξε τὸ ὕψιστον τῶν δικαιωμάτων τῶν πρωτοστατῶν τῆς Ἐπαναστάσεως. Τίς ἐιόλμα νὰ καταγγείλῃ αὐτοὺς παρεκτρεπομένους; Ἦσαν ἐν τῷ δικαίῳ αὐτῶν, τῷ δικαίῳ τῆς Ἐπαναστάσεως.

Ὁ Κοινοβουλευτισμὸς εἶχε θριαμβεύσῃ διὰ τῆς ἐξώσεως τοῦ βασιλέως. Ἡ δὲ ὑπὸ τὰς ἄνω εἰρημένας συνθήκας τῆς αὐθαιρεσίας ἐκλεγείσα Ἐθνοσυνέλευσις, ἐπομένη τοῖς δόγμασι τῆς πολιτικῆς μεταβολῆς, περὶ οὐδενὸς σοβαροῦ ἀντικειμένου ἐμερίμνησε. Διασπασθεῖσα εἰς πολιτικὰς ὁμάδας, προσλαβούσας κατὰ ζῆλον τῆς γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ἥτις κακῶς ἀντεγράφετο, τὴν ὀνομασίαν τῶν ὀρεῖων καὶ πεδίων, οὐδὲν κατώρθου ἄξιον λόγου· τοῦναντίον προὐκάλεσε τὴν ἀναρχίαν, ἐξωθηθεῖσαν μέχρις ἐμφυλίων σπαραγμῶν. Ἡ δημοσία γνώμη τῆς Εὐρώπης, ἢ εὐμενέστερον διατεθειμένη πρὸς τὸν Ἑλληνισμόν, ἠγανάκτησεν ἐπὶ τῇ κρατούσῃ πολιτικῇ ἀκολασίᾳ, δι' ἣν κατηγγέλλετο ἀπαξίαν

τὸ ἐλληνικὸν γένος ὥς ἀδιοίκητον. Τὸ ἔθνος ἀπέτιε τὰς ἁμαρτίας καὶ τὰς παρεκτροπὰς τοῦ κράτους.

Ἡ Συνέλευσις ἠδιαφόρει. Τὰ κομματικὰ συμφέροντα ἀπερρόφησαν αὐτὴν ἐξ ὀλοκλήρου. Διοίξεις, δημοσία ἀσφάλεια, δικαιοσύνη ἐξέλιπον, ἡ στρατιωτικὴ δύναμις διελύετο ἡμέρα τῇ ἡμέρα, χρεωκοπία πολιτική. Τοιοῦτο τὸ ἀποτέλεσμα τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ Ὀκτωβρίου.

Ἐνῶ ταῦτα συνέβαινον ἐν τῷ ἔλειθέρῳ κράτει, τὸ βρετανικὸν ἀνακτοβούλιον περιῆγεν ἀνὰ τὴν Εὐρώπην, γελωτοποιηθὲν πλέον, τὸ ἐλληνικὸν στέμμα. Φεῦ! εἶχεν ἀπολέσῃ τὴν αἴγλην αὐτοῦ. Ἐτι δὲ μᾶλλον, διότι ἐζητοῦντο παρὰ τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς βαρύντατοι ὄροι πρὸς ἀποδοχὴν.

Ἄλλ' εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐξετασθῇ λεπτομερέστερον τὸ ἔργον τῆς Συνελεύσεως ἐκείνης, ἡ ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ αὐτῆς πολιτικὴ.

Τοῦτο γενήσεται ἐν προσεχέσιν ἄρθροις.

ΣΤ'.

7 Νοεμβρίου 1905

Ἐκ τῆς μελέτης τῆς ἱστορίας μαρτυρεῖται, ὅτι δυσχερέστατον τυγχάνει, ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, νὰ ληφθῇ γενναία καὶ λελογισμένη ἀπόφασις ἀπὸ τῶν κόλπων πολυμελοῦς ὁμηγύρεως, ὅσον καὶ δὲν διαχωρίζωσιν αὐτὴν ποικίλαι γνῶμαι, ἀντίθετοι ὁραί, κοινωνικὰ πάθη, κομματικὰ συμφέροντα. Δὲν εἶνε εὐκόλος ἡ συνεννόησις μεταξὺ ἑκατοντῶν προσώπων, μὴ συνδεομένων ἀλλήλοις διὰ τῆς αὐτῆς πολιτικῆς πίστεως. Ἡ ἐλαχίστη αἰτία προκαλεῖ ἐρεθισμόν, ὑποψίας, συγκρούσεις, ἐπερχομένης ἐπὶ τέλους τῆς διασπάσεως. Δὲν πρωτοστατεῖ, ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὁ ὀρθὸς λόγος, ἀλλ' οἱ ἐπιτήδριοι καὶ τολμηροὶ καθηγεμόνες τῶν πολιτικῶν ὁμίδων, εἰς ἃς τυγχάνουσι κατατετμημένοι αἱ ἐν ταῖς τοιαύταις Συνελεύσεσιν ὁμάδες. Αἱ ἀποφάσεις λαμβάνονται καὶ θ' ὑποβόλην, διὰ ψυχολογικοῦ καταναγκασμοῦ. Ἐκαστον τῶν μελῶν, τῶν ἀποτελούντων τὴν Συνέλευσιν, σκέπτεται συνήθως ὀρθότερον καὶ λογικώτερον.

Ποῖον ἔσται τὸ ἔργον τοιοῦτου πολιτικοῦ ὁμίλου, ἐν ᾧ διευθύνουσιν οἱ νευρικοί, οἱ εὐφάνταστοι, οἱ τολμηροὶ φατριασταί, τῶν λοιπῶν παρακολουθούντων ἀσυνειδήτως καὶ ἀκρίτως; Ἡ μωροτέρα ἰδέα θὰ ἐξέλθῃ

ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τοῦ πολιτικοῦ τούτου Λεβιάθαν, πρὸ τῆς ὁποίας δὲν θὰ ἐδίσταζον νὰ ἐρεθριάσωσι τὰ πλεῖστα τῶν μελῶν τοῦ ὁμίλου, εὐθὺς ὥς παριήρχοντο αἱ πρῶται ἐκ τῆς ὑποβολῆς συγκινήσεις καὶ αἱ πρῶται ἐντυπώσεις.

Παραλείπων τὰς πλείστας τῶν παλαιότερων ἐν τῇ νεωτέρᾳ Εὐρώπῃ Συνελεύσεων, περιορίζομαι μόνον νὰ ὑπομνήσω τὰς γαλλικὰς Συνελεύσεις κατὰ τὸν δέκατον ὄγδοον καὶ δέκατον ἑνατον αἰῶνα, ὥς καὶ τὴν ἐν Φραγκοφορτίᾳ παγγερμανικὴν Συνέλευσιν τοῦ 1848. Ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ νευρικοῦ ἐρεθισμοῦ, μεθ' οὗ διεξήγοντο αἱ συζητήσεις, οὐδὲν ἄξιον λόγου ἐτελέσθη, ἐπῆλθε δὲ μετ' ἐλάχιστον χρόνον ἡ ἀποσύνθεσις καὶ ἡ ἀποτυχία.

Ἡ συνεπείᾳ τῆς πολιτικῆς μεταβολῆς τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1862 συνελθούσα ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων συνέλευσις ἀπετελεῖτο, δύνатаί τις εἰπεῖν, ἐξ ἀντιπροσώπων τοῦ τε ἐλευθέρου καὶ τοῦ ἀλυτρώτου ἑλληνικοῦ κόσμου. Δὲν ἀπέστειλαν ἀντιπροσώπους μόνον αἱ ἐπαρχίαι τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ἀλλ' ἰδιαίτερος ἐξέλεξαν καὶ οἱ ἐν αὐτῷ ἐγκατεστημένοι ὁμογενεῖς ἐκ τῶν ἀλυτρώτων ἑλληνικῶν χωρῶν, ὥς καὶ οἱ ἐν ταῖς διαφόροις προξενικαῖς περιφερείαις παρεπιδημοῦντες Ἕλληνες πολῖται. Οὕτως ἡ Συνέλευσις ἦτο πράγματι πανελλήνιος. Γενναῖα προᾶξις βεβαίως τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως, τῆς διαδεχθείσης τὸν Ὀθωνα. Πάντες ἀνέμενον κρείττονα ἀντίληπιν τῶν ἐθνικῶν πραγμάτων ἐκ τῆς ἐν τῇ αὐτῇ αἰθούρῃ συνεντεύξεως καὶ ἐργασίας ὁμογενῶν, ἀντιπροσωπευόντων ἐμμέσως τοῦλάχιστον ὁλόκληρον τὸ ἑλληνικὸν γένος. Ὑπετίθετο, ὅτι ὁ πολιτικὸς καὶ ἐθνικὸς αὐτῶν ὁρίζων θὰ ἦτο εὐρύτερος, ὅτι δὲν θὰ ὑφίσταντο τὴν ἐπιρροὴν τοῦ πολιτικοῦ περιέχοντος τῆς ἑλληνικῆς πρωτεύουσῃς. Δυστυχῶς ἐλάχιστοι προσῆλθον ἐκ τῶν ἔξω ὁμογενῶν. Οἱ πλεῖστοι ἐξελέγησαν ἐκ τῶν ἐν Ἀθήναις ἐγκατεστημένων. Καὶ οὕτω τὸ μiasματικὸν πολιτικὸν περιέχον τῆς πρωτεύουσῃς ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς Συνελεύσεως, ἀδυνατούσης νὰ σκεφθῇ γενναιότερον καὶ γενικώτερον, προκειμένου περὶ διακανονισμοῦ τοῦ ἐθνικοῦ καὶ πολιτικοῦ μέλλοντος τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Ἡ ἐθνοσυνέλευσις αὕτη ἐξεπροσώπει τὰ προσωπικὰ καὶ πολιτικὰ πάθη ὀλίγων φιλοδόξων καὶ μικροορραδιούργων, οἵτινες ἀκαταλογίστως εἶχον προκαλέσῃ τὴν ἔξωσιν τοῦ πρώτου βασιλέως, παρὰσύραντες εἰς τοῦτο τὴν εὐέξαπτον ἀκαδημαϊκὴν νεότητα, τοὺς ἀπείρους ἀξιωματικοὺς τοῦ στρατοῦ καὶ οὐ σμι-

κρὸν μέρος τῶν ἔξω τοῦ ἐλευθέρου κράτους ἐγκαταβιούντων ὁμογενῶν.

Ἡ Συνέλευσις παρηκολούθησε τὰ πάθη καὶ τὰ συμφέροντα τῶν πατριῶν. Ἡ διοίκησις, ἡ δικαιοσύνη ἐξετροχιάσθησαν· ἡ δημοσία ἀσφάλεια ὑφίστατο κατ' ὄνομα μόνον. Τὰ κακοποιὰ στοιχεῖα ἀπεθροσύνηθησαν. Οἱ λησταὶ ἔστηναν τὰ λημέριά των εἰς τὰ πρόθυρα τῶν Ἀθηνῶν, πολλάκις προσφέροντες τὴν συνδρομὴν αὐτῶν εἰς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ἀνταγωνιζόμενον πολιτικὸν κόμμα. Ὑπὸ τρόμου κατελήφθησαν τὰ φιλειρηνικὰ στοιχεῖα τῶν πρωτευουσῶν πόλεων τοῦ Κράτους. Ἦρξατο μετ' ὀλίγον ἐκδηλουμένη ἡ ἐπιθυμία πρὸς ἐπάνοδον τοῦ ἐκδιωχθέντος βασιλέως καὶ συνωμοσία ἐξυφάνθη πρὸς τοῦτο. Εἰκότως, διότι ἡ διοίκησις τῶν ἐλευθερωτῶν τῆς παιρίδος ἦτο κατωτέρα τῆς ἐπὶ Ὀθωνος διοικήσεως. Τὸ δημόσιον χρήμα δὲν ἐσπαταλᾶτο μετὰ περισσῆς ἀσπλαγχνίας ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως τοῦ βασιλέως, οὗ ἡ παρομιώδης φειδὼ ἦρξατο ἤδη καταρρομένη καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν τέως δυσμενῶς πρὸς αὐτὸν διατεθειμένων. Ἀλλ' ὁ Ὀθων ἦτο γενναῖος καὶ μεγαλόψυχος. Ἐξωσθεῖς ἅπαξ ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ ἐδάφους, ἐγκαταλιπὼν αὐτὸ πρὸς ἀποφυγὴν ἐμφυλίων σπαραγμῶν, δὲν ἐνόει νὰ ἐπανέλθῃ διὰ συνωμοσίας. Ἐὰν τὸ ἔθνος μετεμέλετο καὶ ἀνεκάλει αὐτὸν ἐκ τῆς ἐξορίας, ἡδύνατο ἴσως νὰ ἐπανέλθῃ. Ἀλλ' ἀπέκρουε βεβαίως τοιαύτην ἐπάνοδον, μὴ προσήκουσαν ἡγεμόνι, ὅστις πρὸ τριακονταετίας μόλις ἐπάτει τὸ ἐλληνικὸν ἔδαφος, ὥς ὁ παράκλητος τῶν ἀπὸ αἰῶνων ἐθνικῶν προσδοκιῶν καὶ ἐλπίδων.

Ἀνέγνω ἔν τιμι βιογραφίᾳ τοῦ Ὀθωνος, ὅτι κατὰ τὰς θλιβερὰς ἐκείνας ἡμέρας τῆς κυριαρχίας τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, ὁπότε σωρεία ὑπαξιωματικῶν προήχθη εἰς ἀνθυπασπιστάς, μέλλοντας ἀναμφιβόλως ταγματάρχας καὶ συνταγματάρχας, ὁ ἔκπτωτος βασιλεὺς, διαμένων ἤδη ἐν Μονάχῳ, κατελήφθη ἐκ βαθυτάτης θλίψεως ἐπὶ τῇ ἀναγγελίᾳ τοῦ γεγονότος τούτου, κλονίζοντος ἐκ βάθρων τὴν στρατιωτικὴν πειθαρχίαν καὶ τάξιν. Ἀπευθυνόμενος δὲ πρὸς τὸν παρ' αὐτῷ παριστάμενον Ἑλληνα στρατηγόν, ἐπεφώνει : « Καὶ πῶς θὰ οἰκονομηθῶσι τῶρα ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἀνθυπασπισταί ; Πόθεν θὰ πληρωθῶσι ; Ποία πειθαρχία θὰ ὑπάρξῃ ἐν τῷ στρατεύματι ἐξ ἀνθυπασπιστῶν τοιαύτης ἐπαναστατικῆς προελεύσεως ; ... » Ὁ ἀτυχὴς βασιλεὺς δὲν εἶχε λάβῃ γνώσιν ἐτέρου γεγονότος τῷ καιρῷ ἐκείνῳ· δηλαδή τοῦ προβιβασμοῦ λοχίου εἰς ἀνθυπασπιστήν, δι' ἄλλο κατόρθωμα—διὰ τὴν ἐπιτηδειότητα, μεθ' ἧς ἐξε-

πωμάτισε φιάλην καμπανίτου ἐν τινι ζαχαροπλαστείῳ, οὗ ὁ ὑπηρέτης ἐδείκνυτο ἀδέξιος. Ὁ διατάξας τὸν καμπανίτην ἦτο ὁ πρῶτος ἐπὶ τῆς Μεταπολιτεύσεως ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν, ὁ καὶ αὐθωρεὶ ἀνταμείρας τὴν γενναίαν προᾶξιν τοῦ λοχίου, ἀκολούθου αὐτοῦ κατὰ τὴν στιγμήν ἐκείνην.

Καθ' ἐκείστην παρόμοια πραξικοπήματα ἐτελοῦντο ἐν τῷ στρατῷ. Διοικητὴς τάγματος, ἀποτελουμένου ἐξ ὑπερχιλίων ἀνδρῶν, εἶχε διορισθῇ ὑπὸ τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως ἀνθυπολοχαγός, ὑποδιοικητὴς δὲ ἀνθυπασπιστὴς — ἐπαναστατικῷ δικαιώματι. Πολλάκις ἐν τούτοις ἡ διοίκησις τῶν στρατιωτικῶν σωμάτων ἠρπάζετο ὑπὸ τοῦ στρατοῦ καὶ ἀντιτίθετο εἰς τοῦτον ἢ ἐκείνῳ τὸν ἐ ν ο ο ὕ μ ε ν ο ν, ὅστις θὰ ἐχρησίμευε κατάλληλον ὄργανον τῶν ὁρέξεων τοῦ σώματος.

Τῇ κρατούσῃ ὀλιγαρχίᾳ προσετέθη ἡ στρατοκρατία. Οὐκ ὀλίγοι τῶν ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει ἐκείνῃ παρεδρευόντων πληρεξουσίων ἦσαν στρατιωτικοί, εἰσελθόντες ἐν αὐτῇ ἐπαναστατικῷ δικαιώματι. Δὲν ἔχει τις ἢ τὰ φυλλομετρήσῃ τὰ στενογραφημένα πρακτικὰ τῆς «Ἐφημερίδος τῆς Συνελεύσεως,» διὰ τὰ λάβῃ γνῶσιν τῶν ἐν αὐτῇ συμβαινόντων ἐκτροπῶν. Διεξήγοντο συζητήσεις μετὰ περισσοῦς σοβαρότητος μεταξὺ τούτου τοῦ ἐγκρίτου νομοδιδασκάλου καὶ ἐκείνου τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ. Πολλάκις ὁ τελευταῖος οὗτος δὲν ἐδίσταζε τὰ δώσῃ διδάγματα ἐν πολιτικοῖς ἢ νομικοῖς ζητήμασιν εἰς τὸν ταλαίπωρον καθηγητὴν καὶ τὰ διδάγματα ταῦτα τὰ ἐγκρίνῃ ἢ πλειονοψηφία τῆς Συνελεύσεως. Δὲν εὔρε χάριν ἐν αὐτῇ τὸ Πανεπιστήμιον, καθ' ἣν στιγμήν συνετάσσετο ὁ νέος θεμελιώδης Χάρτης τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους. Ἡ σοφία τῶν ἀνθυπολοχαγῶν ἐθεωρήθη ὑπερέτερα τῆς τῶν Ἀρεοπαγιτῶν καὶ τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου. Ἡ Συνέλευσις ἐστρατοκρατεῖτο. Οὐαὶ εἰς τὸν τολμῶντα τὰ ἐκφράσῃ ἐναντίαν γνώμην τῆς ἐπικρατούσης, οἷα ὑπεστηρίζετο καὶ ὑπερησπίζετο ὑπὸ τῶν ἐν αὐτῇ στρατιωτικῶν! Ὑπὸ τὴν ὑποβολὴν τῶν ἰσχυρουσῶν θεωριῶν καὶ οἱ σωφρονέστεροι τῶν ἐν τῇ Συνελεύσει παρεδρευόντων πληρεξουσίων ἀναγκάζονται τὰ ὑποχωρήσωσιν. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐθεωρήθη ἐπιτετραμμένον τὸ πολιτεύεσθαι εἰς τὸν στρατιωτικόν, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἀνθυπολοχαγόν.

Ποῖα ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς θεωρίας ταύτης, ἥτις εἰ καὶ πρὸ πολλοῦ χρόνου ἐξήγειρε τὴν ἀγανάκτησιν τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ξένων, κρατεῖ μέχρι τῆς σήμερον; Ὁ στρατὸς ὀλιγοσυνήθη ἢ στρατιω-

τική ἀρετὴ κατεφρονήθη. Τοῦ στρατοῦ ἐπιδοθέντος εἰς τὴν πολιτικὴν, τὸ ἐνδιαφέρον αὐτοῦ ὑπὲρ στρατιωτικῆς συντάξεως καὶ ὀργανώσεως ἐγκατελείφθη. Μετὰ τινας δεκαετηρίδας νέον πραξικόπημα ἐτελεῖτο κατὰ τῆς στρατιωτικῆς πειθαρχίας καὶ ἀξιοπρεπείας· ἀνετίθησαν εἰς τοὺς ἀξιωματικούς τοῦ στρατοῦ τὰ ἀστυνομικὰ καθήκοντα! Πλήρης ἐγκατάλειψις τοῦ ἐθνικοῦ αὐτοῦ προορισμοῦ. Καὶ σήμερον λαός, ἔχων ἔντιμον καὶ ἐνδοξον στρατιωτικὴν ἱστορίαν, κινδυνεύει ν' ἀπολέσῃ αὐτήν, ἂν δὲν τὴν ἀπώλεσεν ἐν ἔτει 1897. Ἦτο φυσικὸν ἐπηκολούθημα τῆς περὶ στρατοῦ ἀντιλήψεως τῶν πρωτοστατησάντων ἐν τῇ πολιτικῇ μεταβολῇ τοῦ Ὀκτωβρίου 1862.

Καὶ ἂν δὲν ὑπῆρχεν ἡ ἐλαχίστη μομφὴ καὶ κατάκρισις τοῦ πολιτικοῦ ἔργου τῆς Συνελεύσεως ταύτης, ἤρκει μόνον ἡ στρατιωτικὴ αὐτῆς πολιτικὴ πρὸς ἀμείλικτον καταδίκην. Δὲν ὑπάρχουσιν ἐλαφρυντικαὶ περιστάσεις. Ἐπὶ Ὁθωνος ὁ στρατὸς ἦτο ἱκανῶς ὀργανωμένος καὶ συντεταγμένος. Ὑφίστατο ἀκμαῖον τὸ στρατιωτικὸν φρόνημα. Σήμερον ;

Ἄντ' ἐμοῦ ἅς ἀποκριθῶσι τὰ γεγονότα.

Ζ'.

14 Νοεμβρίου 1905

Διηγεῖται ἱστορικὸς τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἐλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ὅτι καθ' ἣν ἐποχὴν συνήρχοντο ἐν Ἐπιδαύρῳ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν ἐξεγερθεῖσιν ἐπαρχιῶν πρὸς σύνταξιν πολιτεύματος, ὅσον τὸ δυνατὸν πληροῦντος τοὺς πόθους τοῦ κατὰ τῆς τυραννίας ἐξαναστάντος λαοῦ, «συνῆλθον οἷτοι, οὐδὲν ὥρισμένον σχέδιον, οὐδεμίαν καθαρὰν ἰδέαν ἔχοντες περὶ πολιτεύματος. Καὶ ἀληθῶς μὲν ἐπεπόθουν βασιλέα, ἀλλὰ μέχρι τῆς εὐρέσεως βασιλέως, πῶς ἔπρεπε νὰ κυβερνηθῇ ἡ Ἑλλάς ;

» Ἰαλός τις ἐκ τῶν προσφύγων, Βικέντιος Γαλλίνας τὸ ὄνομα, ἀνὴρ λόγιος, ἔσωσε τοὺς νομοθέτας ἀπὸ τῆς ἀμηχανίας, αὐτοσχεδιάσας Σύνταγμα, ὃ περ ἐνεκολπώθησαν τοσούτω προθυμότερον οἱ πληρεξούσιοι, ὅσῳ, καθιεροῦν τὴν περισπούδαστον αὐτοῖς ἰσότητα, ἤνοιγε τὰς πύλας τῆς ἐξουσίας πρὸς πάντας τοὺς Ἕλληνας, ἅμα δὲ καὶ ἐθεράπευε τὴν πατροπαράδοτον ἐκείνην ἀντιζηλίαν, ἣτις καὶ εἰς ἀγνώμονα καὶ ἐπιβλαβὴ τῇ πολιτείᾳ καταδρομὴν παρεξστρέφετο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις.

Καὶ τοῦτο σχεδὸν ἐγκριθέν, ἀνεκηρύχθη Νόμος ὁργανικὸς τοῦ ἔτι ἀ ν ν -
 π ά ρ κ τ ο υ κ ρ ά τ ο υ ς . »¹ Ὁ φιλόπατρις συγγραφεὺς, οἰκτείρων τὸ
 πολιτικὸν τοῦτο πραξικόπημα, δι' οὗ διωργανοῦτο τὸ ἀνύπαρκτον
 κράτος κατὰ τὰς συγχρόνους πολιτικὰς θεωρίας, αἵτινες οὐδαμοῦ ἀλλա-
 χοῦ τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης ἔσχον πραγμάτων καὶ δι' οὗ διηγεῖτο
 ἡ πολιτικὴ ἐξουσία «εἰς βουλευτικὴν, ἐκτελεστικὴν καὶ δικαστικὴν,» πρὸ
 τῆς κρατούσης καχυποψίας μεταξὺ τῶν κυρωσάντων τὸ πολίτευμα, πρὸ
 τῶν τοπικῶν αὐτῶν συγκρούσεων καὶ ἀντιπαθειῶν, πρὸ τοῦ βδελύγ-
 ματος τῆς ἀναρχίας, πρὸ τοῦ «πρώτου κρημνοῦ, εἰς ὃν ἀπώθησαν
 τὸν κλεινὸν ἀγῶνα ἡ φιλαρχία καὶ ἡ ἰδιοτέλεια», ἐπιπροσθέτει μετὰ
 περισσοῦ ἄλλους τὰ ἐπόμενα : «Ἐως τότε, ἄνευ κεντρικῆς κυβερνήσεως
 καὶ ἄνευ ὁργανικοῦ νόμου ἐπράχθησαν πολλὰ καὶ μεγάλα· συνεκροτήθη
 στρατός, ἐξωπλίσθη στόλος, ἐκυριεύθησαν φρούρια, ἐπυροπολήθησαν
 πλοῖα, κατειροπώθησαν πολυάριθμοι δυνάμεις, καὶ οἱ χθὲς δοῦλοι ἀνύ-
 ψωσαν ἑαυτοὺς εἰς ἔθνος· ταῦτα δὲ πάντα ἄνευ πόρων καὶ ἐν βραχυ-
 τάτῳ χρόνῳ· ἕως τότε καὶ κυβερνήσεων καὶ συνταγμάτων τόπον ἐπέιχον
 ἡ φιλοπατρία καὶ ὁ ἐνθουσιασμός, ἀπὸ τοῦδε ὅμως ἡ ἔρις καὶ ἡ ἰδιο-
 τέλεια δεικνύουσι κινδύνους καὶ καταστροφάς ²».

Ὑπερτεσσαρακονταετία χωρίζει τὴν περίοδον τῆς πρώτης καὶ τῆς
 τελευταίας ἐν Ἀθήναις Ἐθνοσυνελεύσεως. Ἀπὸ τῶν ἡρωϊκῶν ἐκείνων
 ἡμερῶν τῶν πρώτων χρόνων τῆς παλιγγενεσίας ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ ἔσχε
 πολλὰ παθήματα, ἀποτελέσματα τῆς πολιτικῆς αὐτῆς ἀσυνταξίας καὶ
 κουφότητος· ἀλλ' ὥς μὴ ὥφελε, τὰ παθήματα δὲν ἐγένοντο μαθήματα.
 Μὴ στέργουσα τὰ διορθώσῃ τὸν χαρακτῆρα αὐτῆς, διαφθαρέντα ἐκ τῶν
 ἐπηρεϊῶν μακρᾶς καὶ φανλοτάτης δουλείας, ἐζήτησεν ἐκάστοτε, ἅμα τῇ
 πρώτῃ ἐθνικῇ δυσχερείᾳ, τὴν σωτηρίαν αὐτῆς ἐκ τῆς μεταρρυθμίσεως
 καὶ μεταβολῆς τῶν θεσμῶν. Ἐν τούτοις ἐφρόνει, ὅτι ἔκειτο τὸ κακόν,
 οὐχὶ δὲ ἐν τῇ διαφθορᾷ τοῦ χαρακτῆρος. Ἐζητεῖτο τὸ ἀπολύτως τέλειον
 πολίτευμα, χωρὶς τὰ γεῖνη σκέψις, ὅτι τοῦ ἀρίστου πολιτεύματος προϋ-
 ποτίθεται ἀείποτε τὸ πολιτικὸν ἦθος, ὁ χαρακτήρ. «Τὸ δὲ βέλτιον ἦθος
 βελτίονος αἷτιον πολιτείας», ἔλεγεν ὁ ἀπαράμιλλος πολιτικὸς φυσιοδί-
 φης, ὁ Ἀριστοτέλης. Πῶς εἶνε δυνατόν τὰ δημιουργηθῆναι καὶ εὐδοκι-

1 Ν. Δραγοῖμη Ἱστορικαὶ Ἀγαμνήσεις.

2 « » » »

μήση συντεταγμένη, εὐκοσμος πολιτεία, ἐλλειπόντων τῶν καταλλήλων πρὸς τοῦτο στοιχείων ; Ὡς ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ, οὕτω καὶ ἡ ἐν Ἀθήναις Συνέλευσις ἀπελείπετο τῆς συνθετικῆς αὐτῆς ἀποστολῆς, ἐστερεῖτο ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν τῶν δυνάμεων ἐκείνων, δι' ὧν ἔμελλε νὰ συνταχθῇ τὸ νέον πολίτευμα, σύμφωνον πρὸς τὴν ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν κατάστασιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ὁ Μεγαλοπολίτης Πολύβιος, φιλοσοφῶν περὶ τῶν πολιτειῶν, ἔλεγεν, ἐν τῇ διακρινούσῃ αὐτὸν περινοίᾳ καὶ πείρᾳ, ὅτι δὲν εἶνε τυχαῖόν τι ἡ πολιτικὴ σύνταξις καὶ ὀργάνωσις. «Μεγίστην δ' αἰτίαν ἡγητέον ἐν ἅπαντι πράγματι καὶ πρὸς ἐπιτυχίαν καὶ τούναντίον τὴν τῆς πολιτείας σύστασιν». Ἀληθῶς τὸ πολίτευμα εἶνε ἔργον τοῦ χρόνου μᾶλλον ἢ τῆς ἐπιστήμης· εἶνε δημιούργημα τοῦ λαοῦ, οὐχὶ δὲ τοῦ νομοθέτου, ὅστις εἶνε ὁ ἐρμηνεὺς τῆς λαϊκῆς συνειδήσεως. Τὸ τοιοῦτο, πιστούμενον ὑπὸ τῆς ἱστορίας, παρεῖδον δυστυχῶς καὶ ἄλλοι λαοί, θετικώτεροι ἡμῶν καὶ ἐμπειρότεροι· καὶ ἐντεῦθεν ἡ ἀποτυχία πλείστων νεωτέρων πολιτικῶν συνταγμάτων, λογικῶν μὲν ἴσως καὶ ὀρθῶν, ἵνα μεταχειρισθῶ τὴν φράσιν τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀλλ' ἥκιστα δυναμένων νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν σοβαρὰν τῆς πολιτείας σύστασιν. Τὸ ἑλληνικὸν πολίτευμα ἔδει νὰ συνταχθῇ συμφώνως πρὸς τὸν ἐθνικὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα, λαμβανομένων ὑπ' ὄψει τῶν ἰδεωδῶν καὶ τῆς καταστάσεως, οὐ μόνον τοῦ ἐλευθέρου λαοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀλυτρώτου ἔθνους. Καὶ ἀκριβῶς διὰ τὸν λόγον τοῦτον παρήδρευον ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει ἐκείνῃ ἀντιπρόσωποι οὐ μόνον τοῦ λαοῦ τῆς ἐλευθέρου χώρας, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἔξω Ἑλληνισμοῦ ἀπεσταλμένοι. Ἀλλ' ἡ συνέλευσις πρὸς οὐδὲν ἐκ τῶν δεδομένων τούτων ἀπέβλεψε. Συνῆλθεν ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ ἐλευθέρου κράτους ἄνευ σχεδίου, ἄνευ ὥρισμένου προγράμματος—νὰ καταρτίσῃ πολιτικὸν Σύνταγμα.

Ἀλλὰ ἄρα γε εἶχε σκεφθῇ, ἢ ἰδύνατο νὰ πράξῃ τοῦτο ἐν ψυχικῇ γαλήνῃ, ὅπως εἶχον τὰ πράγματα κατὰ τὰς θνελλώδεις ἐκείνας ἡμέρας, αἵτινες ἐπηκολούθησαν τὴν ἄσκοπον Μεταπολίτευσιν τοῦ Ὀκτωβρίου ; Εἶχε μελετήσῃ τὸ πρόγραμμα τῆς πολιτικῆς συντάξεως καὶ εἶχε τὴν ἰκανότητα, ὥς ἐκ τῶν προσώπων, ἅτινα ἐπρωτοστάτουν ἐν τῇ ἐπελθούσῃ μεταβολῇ, νὰ χορηγήσῃ τὸν προσήκοντα πολιτικὸν χάρτην εἰς τὸν ἐλεύθερον ἑλληνικὸν λαόν, χάρτην οὐ μόνον δυνάμενον ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν, τὴν ἀσφάλειαν, τὴν εὐημερίαν ἐν τῷ ἀρτισυστάτῳ κράτει, ἀλλὰ καὶ νὰ καταστήσῃ τὸ κράτος τοῦτο ἰκανὸν νὰ ἐκτελέσῃ

τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ ἀποστολὴν, νὰ τεθῇ διὰ τῆς πραγματικῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἀλυτρώτων Ἑλλήνων, νὰ ἐμπνεύσῃ ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς περιόικους λαούς, νὰ προσεταιρισθῇ αὐτοὺς ἐν τῷ ἐκπολιτιστικῷ ἔργῳ τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ ἀνὰ τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἴμου, ἐπὶ τέλους ν' ἀποδείξῃ διὰ τῶν πραγμάτων, ὅτι ἡ πολιτικὴ ἀποκατάστασις τοῦ ἐλληνικοῦ βασιλείου δὲν ὑπῆρξεν ἀτυχὲς ἔργον τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς, φαντασιούργημα, ὑπὲρ τοῦ ὁποίου συνετέλεσαν, ἵνα μεταχειρισθῶ τὴν πολυθρόνητον ρῆσιν τοῦ Λαμαρτίνου, οἱ ποιεῖται Βύρων καὶ Σατωβριάνδος ;

Δὲν εἶνε ἄγνωστον βεβαίως, ὅτι ἀπὸ τοῦ καιροῦ ἐκείνου ἤρξατο διαδομένη ἐν Εὐρώπῃ ἡ γνώμη, ὅτι τὸ ἐλληνικὸν κράτος ἀπέτυχε. Δὲν σκοπῶ κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην νὰ συζητήσω, ν' ἀποκρούσω, ἢ νὰ ἐπιδοκιμάσω τὴν θλιβερὰν ταύτην γνώμην. Ἀναφέρω ἐν γεγονός.

Σήμερον οὐκ ὀλίγοι τῶν ἐν Εὐρώπῃ, θαυμάζοντες τὴν ποικιλοτροπον ἔντασιν τῶν ἐλληνικῶν δυνάμεων ἐν τῇ ὀθωμανικῇ αὐτοκρατορίᾳ, ὥς καὶ πανταχοῦ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν διασπορᾶς, θλίβονται ἐγκαρδίως, ὅτι τὸ ἐλληνικὸν κράτος δὲν ἐπετέλεσε θετικώτερον τὴν ἐθνικὴν αὐτοῦ ἀποστολὴν. Ὁ Ἑλληνισμός, ἐπιφωνοῦσιν, εὐδοκίμεϊ ὥς ἔθνος, ἀλλ' ἀποτυγχάνει ὥς κράτος.

Τοιαύτη εἶνε ἡ ἐτυμηγορία πλείστων, καὶ ἐκ τῶν καλλίστων ἡμῶν φίλων καὶ συνηγόρων.

Οἱ ἐπίλεκτοι τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως τοῦ 1862, ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, δὲν ἠδύναντο νὰ εἰσδύσωσιν εἰς τὰ ἀπόρρητα τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τῶν ἐθνῶν. Ἐνόμιζον οἱ ταλαίπωροι, ὅτι μεταγράφοντες τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ πολιτικὸν κατασκευάσμα, τὸ ἀγγλικόν, τὸ βελγικόν, ἐπλήρουν τὴν ἀποστολὴν αὐτῶν. Ἐν τῇ σκέψει ταύτῃ ἔκειτο ἡ ἀποτυχία τοῦ πολιτικοῦ κατασκευάσματος, τὸ ὁποῖον ἐδωροφορήθη εἰς τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτοῦ. Ἀντὶ τῆς πολιτικῆς ἐνότητος, τῆς ἐπιβεβλημένης ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν περιστάσεων, ἐν αἷς διετέλει τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος, ἐνεκαινίσθη διὰ τοῦ συνταγματικοῦ χάρτου ὁ ἀπόλυτος Κοινοβουλευτισμός, οἷον ἐνόουν αὐτὸν τὰ ἐν τῇ Συνελεύσει πρωτοστατοῦντα ὀλιγαρχικὰ στοιχεῖα, ἐπίκουρον ἔχοντα εὐέξαπτον, ἀλλ' ἐστερημένην πρακτικοῦ πνεύματος νέαν γενεάν. Δεινὸν εἰπεῖν. Καθ' ἣν στιγμὴν, κατόπιν ἀτελευτήτων συζητήσεων, ἐψηφίζοντο αἱ διατάξεις τοῦ Πολιτεύματος, τὸ Πολίτευμα τοῦτο παρεβιάζετο ἐν τῇ πραγματικότητι

ὕπ' αὐτῶν τῶν συντακτῶν αὐτοῦ. Εἰς τὸ σύνολον, εἰς τὴν πολιτείαν, ὑποκαθίστατο τὸ κόμμα μὲ ὅλα αὐτοῦ τὰ πάθη, τὰ συμφέροντα, τὰς ἀξιώσεις. Ἡ κομματικὴ παμβασιλεία, ὑφοῦσα τὴν κοινοβουλευτικὴν σημαίαν, ἠδύνατο μὲν νὰ παραπλανᾷ τοὺς ἀπλουστέρους, ἐπικαλουμένη διὰ κενῶν, ἄνευ σημασίας φράσεων, μεγάλας ἰδέας καὶ δόγματα, ἀλλ' ἐν τῇ πραγματικότητι ἐπέβαλλεν ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καθεστὼς ἐστερημένον πάσης σοβαρότητος. Εἰς τὴν βασιλικὴν δύναμιν ὑποκαθίστα τὴν ἰδίαν αὐτῆς φατριαστικὴν βουλιμίαν. Ὁ βασιλεὺς βασιλεύει, ἀλλὰ δὲν κυβερνᾷ. Ὁ βασιλεὺς, διὰ νὰ εἶνε ἄξιος τοῦ συνταγματικοῦ αὐτοῦ προορισμοῦ, πρέπει νὰ καταστῇ γ ρ α φ ο μ η χ α ν ῆ, ἄνευ ἰδίας θελήσεως, ἄνευ ἐνεργείας. Ὁ ἐπικούρειος θεὸς τοῦ Σχλοπεγχάουερ ἔπρεπε νὰ εἶνε ὁ βασιλεὺς τοῦ ἑλληνικοῦ Συντάγματος. Βασιλεὺς fainéant, μηδεμίαν ἐπιτελῶν πραγματικὴν πολιτικὴν λειτουργίαν, ἐκτὸς ταπεινότερων τινῶν λειτουργιῶν, ἃς ἡυδόκει νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς αὐτὸν ἢ θριαμβεύσασα ὀλιγαρχία.

Τοιαῦται ἰδέαι ἐκυκλοφόρουν ἐν τῇ τελευταίᾳ Ἐθνοσυλεύσει.

Ἀλλ' ἡ ἱστορικὴ ἰδέα τοῦ κατόπιν αἰῶνων ἱστορικῆς ἀφανείας ἀναβιώσαντος Ἑλληνισμοῦ διάφορα ἀποτελέσματα προσεδόκα παρὰ τῆς Ἐθνοσυλεύσεως ἐκείνης. Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἀνέμενε νὰ προσβλέψῃ ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου τὸν στρατηλάτην τῶν προαιωνίων ἐλπίδων· νὰ ἴδῃ τὸ ἑλληνικὸν κράτος στρατιωτικῶς συντεταγμένον, ἄξιον ν' ἀναλάβῃ τὴν ἐθνικὴν ἡγεμονίαν. Ἀντὶ τούτου ἀντελήφθη ἰσχυροτέραν μὲν τὴν ὀλιγαρχίαν, ἀσθενεστέραν δὲ τὴν κεντρικὴν ἐξουσίαν, διὰ τῆς βασιλικῆς δυνάμεως κατ' ἐξοχὴν ἐκπροσωπούμενην ἐν ταῖς δημιουργικαῖς περιόδοις τοῦ βίου τῶν λαῶν. Κατενόει ὁ φιλόσοφος παρατηρητὴς τῶν ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει διαδραματιζομένων ἐκτροπῶν, ὅτι διὰ τοῦ μέλλοντος πολιτεύματος ἔμελλε νὰ ἐγκαινισθῇ ἀδιάλλακτος ἀγὼν μεταξὺ βασιλείας καὶ ὀλιγαρχίας, ἐν τῷ ὁποίῳ, διὰ τοὺς γινώσκοντας τὰ ἀπὸ πεντηκονταετίας συμβαίνοντα ἐν τῇ πολιτικῇ ἐξελίξει τοῦ ἐλευθέρου κράτους, ἔμελλε κατ' ἀνάγκην νὰ ἐκμηδενισθῇ ἡ κεντρικὴ, ἡ συνθετικὴ δύναμις, ἥτις ἐκπροσωπεῖται ὑπὸ τοῦ παράγοντος τῆς βασιλείας.

Τοῦτο ἐσήμενεν ἐν τῇ σκέψει τῶν πρωτοστατούντων ἐν τῇ Συνελεύσει τὴν ἀπόλυτον καὶ ἀνεξέλεγκτον ἐπικράτησιν τῆς κοινοβουλευτικῆς ἰδέας,

Η'.

6 Ἰανουαρίου 1906

Ὁ ἀναλαμβάνων τὴν πολιτικὴν σύνταξιν λαοῦ τινος, ὀφείλει πρῶτον νὰ μελετήσῃ τὸν ἱστορικὸν καὶ κοινωνικὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ, τὸ παρελθὸν καὶ τὸ ἐνεστώς. Τὸ πολίτευμα δέον νὰ εἴνε σχετικὸν πρὸς τὸν λαόν. Τέλειον πολίτευμα προϋποτίθῃσι τελείους ἀνθρώπους. Τούτου μὴ τυγχάνοντος, τὸ πολίτευμα ἀστοχεῖ τοῦ προορισμοῦ του, μὴ δυνάμενον ν' ἀποφέρῃ τοὺς προσήκοντας καρπούς.

Εἴνε ἀληθὲς τοῦτο ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν. Διότι τὸ πολίτευμα δὲν εἴνε κατασκεύασμα τοῦ σπουδαστηρίου, δὲν ἐξέρχεται ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ἑνὸς ἀνδρός, ὅσον οὗτος καὶ ἂν τυγχάνῃ μεγαλοφυΐας, εἴνε τὸ ἱστορικὸν κατασκεύασμα τῶν αἰώνων, συμφυὲς ἅρα κατ' ἀνάγκην πρὸς τὸν λαόν, παρὰ τῷ ὁποίῳ μέλλει νὰ ἐφαρμοσθῇ.

Ὁ νομοθέτης τῶν Ἀθηναίων Σόλων, μετὰ τὴν σύνταξιν τοῦ πολιτεύματός του, ἔλεγε περὶ αὐτοῦ τὰ ἐπόμενα: «Δῆμῳ μὲν γὰρ ἔδωκα τόσον κράτος, ὅσον ἐπαρκεῖ.

τιμῆς οὔτ' ἀφελών, οὔτ' ἐπορεξάμενος,
οἱ δ' εἶχον δύναμιν καὶ χρήμασιν ἦσαν ἀγῆτοί,
καὶ τοῖς ἐφρασάμην μηδὲν ἀεικέες ἔχειν.
Ἔστην δ' ἐμβαλὼν κρατερόν σάκος ἀμφοτέροισιν,
νικᾶν δ' οὔκ εἶας οὔδετέροις ἀδίκως !!!

Οὕτως εἶχον τῷ καιρῷ ἐκείνῳ τὰ πράγματα ἐν Ἀθήναις. Ἀνάλογος δὲ καὶ ἡ κλῆσις καὶ τὸ ἔργον τοῦ νομοθέτου, ἐρμηνευτοῦ τῆς ἀθηναϊκῆς συνειδήσεως. Ἡ νομοθεσία ἔπρεπε νὰ εἴνε ἁρμονικὴ νὰ μὴ προκαλῇ ἐκάστοτε τὴν σύγκρουσιν μεταξὺ τῶν ἀντὶ μάχων πολιτικῶν στοιχείων. Τούτου ἕνεκα τὸ νομοθετικὸν τοῦ Ἀθηναίου σοφοῦ κατασκεύασμα ὑπῆρξεν ἄξιον πολλοῦ λόγου· ἐπήνεγκεν ἀγλαοὺς καρπούς ἐν παραβολῇ πρὸς τὰ λοιπὰ τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος πολιτεύματα, ἐπαινεῖται δὲ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων.

Οἱ Ἕλληνες νομοθέται τῆς δεκτωβριανῆς μεταπολιτεύσεως δὲν ἠδύνατο, ἢ δὲν ἠθέλησαν ν' ἀνέλθωσιν εἰς τὴν περιωπὴν πραγματικῶν πολιτικῶν νομοθετῶν, νομοθετούντων τὰ βέλτιστα, τὰ προσήκοντα εἰς τὸν ἐλληνικὸν λαόν. Ἡ Ἐθνοσυνέλευσις, ἐπὶ διετίαν κατασπαρασσομένη

ὑπὸ φατριῶν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ δειχθῇ ἀνταξία τῆς ὑψηλῆς αὐτῆς ἀποστολῆς. Φατρίαι συμφερόντων, πλεον ἢ ἅπαξ συμμαχήσασαι καὶ μετὰ κακοποιῶν στείχειων πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ αὐτῶν, εἰς οὐδὲν ἄλλο ἀπέβλεπον ἢ εἰς τὴν κατάληψιν τῆς ἐξουσίας. Αὕτη ἦτο ἡ κρατοῦσα σκέψις τῶν φατριῶν τῆς Ἑθνοσυνελεύσεως. Ἐπῆλθεν ἐκ τούτου ἐμφύλιος σύγκρουσις, οἱ δὲ πρόεδροι τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, Ρωσσίας, Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, ἡραγκάζοντο ν' ἀπευθύνωσι φοβερὰν διακοίνωσιν πρὸς τοὺς ὑπευθύνους τοῦ κατὰ μῆνα Ἰούνιον τοῦ 1863 ἐκτραγέντος ἐμφυλίου πολέμου. Καὶ ἦσαν ὑπεύθυνοι τούτου ἀνεξαιρέτως πάντες οἱ πρωτοστοιτοῦντες τῶν φατριῶν, οὓς οὐδὲν συνεκίνηε ἢ ἐμίλασεν, οὔτε αἱ ἐπιτιμήσεις καὶ ἀπειλαὶ τῆς ἐπισήμου ἐν Ἀθήναις Εὐρώπης.

Τὰ κυριώτερα μέρη τῆς ἐν λόγῳ Διακοινώσεως, μὴ ὄντα ξένα πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἡμετέρας μελέτης, ἔχουσιν ὥς ἑξῆς :

«Οἱ ὑπογεγραμμένοι ἀνακينوῦσιν εἰς τὸν πρόεδρον τῆς Συνελεύσεως, ὅτι, ἐὰν ἐντὸς 48 ὡρῶν ἀπὸ τῆς ἀναχωρῆς τῶν ὅπλων αἱ ἐχθροπραξίαι ἐπαναληφθῶσι, θέλουσι προσκαλέσῃ τοὺς συμπαιριώτας αὐτῶν καὶ θέλουσι διακόψῃ πᾶσαν σχέσιν πρὸς χώραν, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐγένετο τόσον κακὴ χρῆσις τῆς ἀνδρείας καὶ ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἡ ἀληθὴς φιλοπατρία φαίνεται ἐξορισθεῖσα διὰ παντός . . . Ἐνεργοῦντες διὰ τὴν διακοπὴν τῶν ἐχθροπραξιῶν παρὰ τοῖς ἀρχηγοῖς τῶν διαμαχομένων μερίδων, ἐξελήρωσαν μόνον πρῶτόν τι καθήκον, ὑπολείπεται δὲ εἰς αὐτοὺς νὰ ἐκφρασθῶσι πρὸς τὴν Ἑθνοσυνέλευσιν κατὰ τρόπον, οὗ τὴν αὐστηρότητα δὲν δύναται νὰ ἐλαττώσῃ ἢ πρὸς τὴν Ἑλλάδα ζωηρὰ αὐτῶν συμπάθεια, διότι δὲν διστάζουσι νὰ διαβεβαιώσωσιν, ὅτι κατὰ τὴν γνώμην αὐτῶν ἡ φρίκη τοῦ ἀδελφοκτόνου πολέμου, τοῦ καταπαύσαντος διὰ τῶν προσπαθειῶν των, δὲν δύναται νὰ δικαιολογηθῇ οὐδὲ καὶ ἀπὸ τὰ πατριωτικὰ ἐκεῖνα αἰσθήματα, τὰ κακῶς ἐννοούμενα, ἃ περὶ συχνάκις ὥπλισαν τὰ μέλη ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους, τὰ μὲν κατὰ τῶν δέ. Ἐνταῦθα δὲν ὑπάρχουσι εἰμὴ ἔνοχοι φιλοδοξίαι, τῶν ὁποίων οὐδὲν ἀποκρύπτει τὴν βαθεῖαν ἀθλιότητα καὶ αἱ ὁποῖα διαφιλονεικοῦσιν ἐφ' ἡμερον ἐξουσίαν, ἐπὶ κινδύνῳ τοῦ νὰ ρίψωσι τὸ ἔθνος ὀλόκληρον εἰς ἄβυσσον, ἐν ᾗ δύνανται νὰ καταποντισθῶσιν αἱ τύχαι αὐτοῦ».

Δὲν δύναται τις ἢ νὰ καταληφθῇ ἐξ ἀναγκαστικῆς ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει

τοῦ ἐγγράφου τούτου. Ἄλλ' ἡ ἀγανάκτησις πρέπει νὰ στραφῇ κατὰ τῶν προκαλεσάντων, ἔνεκα ἐγκληματικῆς φιλαρχίας, τὸν ἔνοχον ἐκεῖνον ἐμφύλιον πόλεμον. Καὶ ἄλλαχοῦ, παρ' ἄλλοις λαοῖς, ὡς προσφυῶς παρατηροῦσιν οἱ ἐν Ἀθήναις ἀντιπρόσωποι τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, πολὺς ἐμφύλιοι σπαραγμοὶ ἐπῆλθον, ἀλλὰ δὲν ἦσαν τὰ προκαλέσαντα αἷτια τοσοῦτον εὐτελῆ, ὡς κατὰ τὸν ἐμφύλιον ἐκεῖνον πόλεμον τοῦ Ἰουρίου. Ἀμφιβάλλω, ἂν τὸ ἰσχυρὸν τοῦτο ῥάπισμα ἔσχεν εὐάρεστα ἀποτελέσματα ἐπὶ τοῦ πνεύματος τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Συνελεύσεως. Ὑπεχώρησαν μὲν κατ' ἀνάγκην εἰς τὴν ἐπιτακτικὴν διακοίνωσιν τῶν πρεσβευτῶν, εἰρήνευσαν καὶ ἐσυνθηκολόγησαν, ἀλλ' ἡ αὐτὴ ἐκρουθμός κατὰστασις ἐξηκολούθησε μέχρι τέλους τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς, καὶ τούτων ἐπισπευσθεισῶν αὐθις διὰ βασιλικοῦ Διαγγέλματος, ἀρκετὸν χρόνον μετὰ τὴν ἐν Ἀθήναις κἀθοδὸν τοῦ βασιλέως Γεωργίου.

Ἡ Συνέλευσις ἐξηκολούθει λογοκοποῦσα καὶ κατατρίβουσα πολῦτιμον χρόνον εἰς ματαίας συζητήσεις, ἄνευ σκοποῦ, ἄνευ ἀποτελέσματος. Σὺν τῷ χρόνῳ, ἦτο ἐπόμενον, ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, Βασιλεία καὶ Συνέλευσις νὰ ἔλθωσιν ἀντιμέτωποι. Παρετείνοντο ἄνευ λόγου αἱ ἐργασίαι τῆς Συνελεύσεως, τεινούσης ν' ἀπορροφήσῃ πᾶσαν ἐξουσίαν, ἐνῷ ἡ βασιλεία, ξένη εἰς τὸν τόπον καὶ ἀνίσχυρος, δὲν ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ τὸ παρῶπαν εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἀπὸ τριείας ἐκ τῆς ἐπαναστατικῆς θυέλλης διασαλευθείσης δημοσίας τάξεως. Ἦτο τοῦτο σημεῖον ἐθνικῆς ζωῆς καὶ ἰσχύος, ἡ ἀρχομένης ἐθνικῆς ἐξαντλήσεως, καταπτώσεως; Ὁ ἀπόλυτος Κοινοβουλευτισμός, ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας λειτουργῶν, εἶνε προφανὲς τεκμήριον ἀρχομένης πτώσεως τῶν λαῶν. Αἱ ἄσκοποι καὶ ἀδιάκοποι πολιτικαὶ συζητήσεις, παρατεινόμεναι ἐπ' ἄπειρον, παραλύουσι τὴν ἐνέργειαν τῶν κοινοβουλευτῶν καὶ τῶν ἐτόμων, καὶ κατ' ἀντανάκλασιν τὴν ἰσχὺν καὶ ἐνέργειαν τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας. Αὐτὸ τοῦτο συνέβαινεν ἐν τῇ ἐλληνικῇ Ἐθνοσυνελεύσει τοῦ 1864. Συζητήσεις, ἀλλ' οὐχὶ σύνταξις, ἀλλ' οὐχὶ ἰσχύς. Τὰ ἐκ τῶν γαλλικῶν Συνελεύσεων μαθήματα καὶ διδάγματα διέφθειρον, ἐσκοτίζον μᾶλλον ἢ ἐφώτιζον τοὺς αὐτοσχεδίους πολιτικοὺς τοῦ ἐθνικοῦ ἐκείνου Συνεδρίου. Ἑβδομάδες πολλὰς κατηναλίσκοντο πρὸς συζήτησιν καὶ φήφισιν τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἄρθρου τοῦ Συντάγματος. Τοιούτων ἐκτροπῶν τελουμένων, ὁ νέος βασιλεὺς ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν Διάγγελμα, ἀνακαλοῦν αὐτὴν εἰς τὴν τάξιν, εἰς τὰ καθήκοντά

της, Νέα ἐπιτίμῃσι μετὰ τὴν φοβερὰν ἐκείνην τῶν πρεσβευτῶν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων κατὰ τὸ προηγούμενον ἔως τοῦ ἐμφυλίου πολέμου τοῦ Ἰουνίου.

Παραθέτω μέρη τοῦ περιφήμου Διαγγέλματος :

«Ἔτις ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς μου ἐνταῦθα συμπληροῦται κατ' αὐτάς, ἐλπίζω δέ, ὅτι οὐδένα διαφεύγει ἡ ὑπομονή, μεθ' ἧς ἔκτοτε ὑπέμεινα τὴν ἀνώμαλον κατάστασιν βασιλείας, ἐχούσης παρ' ἑαυτῇ ἐθνικὴν Συνέλευσιν, λειτουργοῦσαν συγχρόνως καὶ ὡς σ υ ν τ α κ τ ι κ ῇ καὶ ὡς Βουλὴ ν ο μ ο θ ε τ ι κ ῇ... Καθῆκον ἀπαραίτητον πρὸς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν καὶ πρὸς αὐτὰ ταῦτα, τὰ ὑπὸ τοῦ Συντάγματος μέλλοντα νὰ περιφρουρηθῶσι συμφέροντα, μοὶ ἐπιβάλλει τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπιζητήσω τὸ τέλος τῆς καταστάσεως ταύτης . . . Ἐὰν ἡ ἐθνικὴ Συνέλευσις δὲν περαιώσῃ τὴν ἐργασίαν της ἐντὸς τῶν ἀνωτέρω χρονικῶν διαστημάτων (δέκα ἡμερῶν), ἐπιφυλάσσομαι πᾶσαν ἐλευθερίαν ἐπὶ τῆς μελλούσης ἀποφάσεώς μου, ὁποῖαν ἡ διαψευθεῖσα πεποίθησίς μου μοὶ ὑπαγορεύει καὶ καθιστῶ ὑπεύθυνον τὴν ἐθνικὴν Συνέλευσιν ἐπὶ ταῖς περαιτέρω συνεπείαις !!!»... Ἡ Ἐθνοσυνέλευσις ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ μετὰ τὸ ράπισμα τοῦτο, καὶ οὕτω τὴν 16 Νοεμβρίου 1864 παρίστατο ἐνώπιον αὐτῆς ὁ νέος βασιλεὺς, δίδων τὸν ἀκόλουθον ὄρκον :

«Ὁρκιζόμενος ἐπὶ τοῦ Συντάγματος, κύριοι Πληρεξούσιοι, πιστεύω, ὅτι ἡ ἀκριβὴς τήρησις καὶ πιστὴ ἐφαρμογὴ αὐτοῦ τε καὶ τῶν νόμων τοῦ Κράτους εἶνε ὑποχρέωσις ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων».

Συνεφώνει πρὸς τὸν χαρακτηῖρα, τὰ κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ ἦθη τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, τὰς ἱστορικὰς αὐτοῦ παραδόσεις καὶ τὸν ἐθνικὸν προσορισμὸν τὸ πολίτευμα τοῦτο ; Ἐκέκμητο ἐν ἑαυτῷ τὰ στοιχεῖα πολιτικῆς καὶ ἐθνικῆς δημιουργίας ; Συνετέλεσε καὶ κατ' ἐλάχιστον εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ;

Ἐρωτηθῇτω ἡ μετέπειτα ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους.

Θ.'

10 Φεβρουαρίου 1906

Τὰ κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας συμβαίνοντα ἐν τοῖς ἐκλογικοῖς παρασκηνίοις, εἴτε ἐν τῇ ἑλληνικῇ πρωτευούσῃ, εἴτε ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τοῦ ἐλευθέρου κράτους, ἐπιβεβαιῶσι διὰ τῶν πραγμάτων τοὺς διῃσχυρισμούς

μου περὶ τῆς παρ' ἡμῖν χρεωκοπίας τοῦ Κοινοβουλευτισμοῦ. Ἡ νόσος, ὡς εἶπον ἤδη, εἶνε ἀνίατος, καὶ δὲν δύναται νὰ θεραπευθῇ διὰ τῶν συνήθων φαρμάκων. Ἀπαιτεῖται δραστήριον φάρμακον, τοῦτο δὲ δὲν εἶνε ἱκαναὶ νὰ παράσχωσιν αἱ ἐν χρήσει θεραπευτικαὶ μέθοδοι. Ἀπαιτεῖται ἰατρός, οὐχὶ ἐκ τῶν συνήθων ἐμπειρικῶν, ἀλλὰ τολμηρός, μὴ δισταζὼν νὰ προβῇ εἰς τὴν θεραπείαν, παρὰ πάσας τοῦ νοσοῦντος τὰς διαμαρτυρίας. Ἀλλ' ἐν ὅσῳ δὲν ἐμφανίζεται ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς οὗτος, ἡ νόσος θὰ ἐξακολουθήσῃ, ἐξασθενίζουσα ὁσημέραι τὸν πᾶσχοντα, τὸν ἐξηντλημένον πολιτειακὸν ὀργανισμόν, μέχρις οὔτου ἐπέλθῃ τὸ μοιραῖον τέλος, ἡ καταστροφή. Ἀπαντες ἀναισθητοῦσι κατὰ τὴν στιγμήν ταύτην. Τὸ κομματικὸν συμφέρον, ἡ πολιτικὴ ἐμπάθεια ἀπεσοκότισαν τὸν νοῦν καὶ τῶν σωφρονεστάτων. Ὅταν ἐξεγερωθῶσι τινὲς ἐκ τούτων, ἐκ τῆς ἐγκληματικῆς νάρκης, ἡ ἱστορικὴ Νέμεσις ψυχρά, αὐστηρά, ἀλλὰ καὶ δικαία, θὰ ἐπιφωνήσῃ τὴν προσήκουσαν ἐτυμηγορίαν. Καὶ ἡ ἐτυμηγορία αὕτη ἔσται ἡ ἀνταπόδοσις τῶν ὑπὸ τῆς ἐλευθέρας ἑλληνικῆς πολιτείας κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην χρονικὴν περίοδον ὑφ' ἡμῶν πεπραγμένων. Συνοφίζεται ἐν τοῖς ἐπομένοις :

Τὸ ἐλεύθερον ἑλληνικὸν κράτος διὰ τῆς ἀβελτηρίας του συνετέλεσεν εἰς τὴν ἱστορικὴν καταστροφὴν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Ἐν τῷ προηγουμένῳ ἄρθρῳ ἠρώτων, ἂν τὸ ἑλληνικὸν πολίτευμα, ὡς εἶχε συνταχθῇ ὑπὸ τῆς τελευταίας Ἐθνοσυνελεύσεως, ἦτο σύμφωνον πρὸς τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰ πολιτικὰ ἥθη τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, πρὸς τὸν ἐθνικὸν προορισμόν του ; ἂν συνετέλεσε καὶ κατ' ἐλάχιστον εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ; Ἀποκρίνομαι :

Εἶνε ἀναμφισβήτητον, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, καὶ ὑπὸ τὴν στυγερωτάτην τῶν τυραννιῶν, δὲν ἀπώλεσεν ἐξ ὀλοκλήρου τὸ αἶσθημα καὶ τὴν ἔννοιαν τῆς ἐλευθερίας. Πλέον δ' ἢ ἅπαξ κατέδειξε τοῦτο διὰ τῶν πραγμάτων. Ἡ παλαιὰ δημοκρατικὴ συνείδησις, συμφυὲς τῷ ἑλληνικῷ χαρακτῆρι, δὲν ἐξέλιπεν ἐξ ὀλοκλήρου ἀπὸ τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς. Ἡρόεσκετο εἰς τὴν ἰσονομίαν· οὐδέποτε ἐπαύσατο νὰ ἐπιδιώκῃ αὐτὴν καὶ κατὰ τὰς θλιβερωτάτας τοῦ ἱστορικοῦ βίου του ἡμέρας. Ἐμίσει δ' ἐξίσου τὸν τε τύραννον, ὡς καὶ τοὺς ὁμογενεῖς τυραννίσκους ἐκείνους, οἵτινες, θωπεύοντες τὰ ἔνστικτα τῆς τυραννίας, ὑπηρετοῦντες αὐτὴν παντὶ τρόπῳ, ἐπεκάθηντο ἐπὶ τοῦ τραχήλου τοῦ ταλαιπώρου ἑλληνικοῦ γένους. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, πολλάκις ὁ ζυγὸς τῆς δυνα-

στείας καθίστατο διπλοῦς· ὁ ζυγὸς τοῦ τυράννου, καὶ ὁ ζυγὸς τῶν προεστώτων, τῶν κ ο τ σ α μ π ά σ η δ ω ν, οἵτινες τὰ προνόμια αὐτῶν καὶ τὴν ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ λαοῦ ἐβάσιζον ἐπὶ τῆς ὑποστηρίξεως φανλοτάτης πολιτικῆς ἐξουσίας.

Μετεβλήθη τὸ καθεστῶς τοῦτο διὰ τῆς ἐξεγέρσεως τοῦ 1821. Ἄλλ' ὁ πρῶτος μόνον τῶν ζυγῶν ἐξέλιπεν, ὁ ἕτερος παρέμεινεν ὁ αὐτός· ἐνισχύθη μάλιστα ἐκ τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων. Ἄν ἡ τουρκοκρατία συνετρίβη ὑπὸ τὸ κήρυγμα τοῦ ἀγῶνος ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος, ἀλλ' ὁ κοινοβουλευτισμὸς, ἐξ ὀνόματος τῆς ἀρχῆς τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας, ἐπεκράτησε μᾶλλον ἢ κατὰ τὸ παρελθόν.

Πρώτη αὐτοῦ μέριμνα ὑπῆρξεν ἡ καθυπόταξις τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων εἰς τὰ προσωπικά· οὐδ' ἐδίστασε πλέον ἢ ἅταξ, ἐπὶ ζημίᾳ τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος, νὰ ἐξωθήσῃ τὰ πράγματα μέχρι καταστροφῆς. Κατὰ τὸ πρῶτον ἀκόμῃ ἔτος τῆς παλιγγενεσίας ἡ λαϊκὴ ἀντιπροσωπεία, ὅπου αὕτη καὶ ἂν ἰδρύνθη, προσέλαβεν ἐξ ἀρχῆς ὀλιγαρχικὸν χαρακτῆρα, ἐπιβαλλομένη εἰς πᾶσαν κυβέρνησιν, παρακωλύουσα πᾶσαν αὐτῆς δημοκρατικὴν προσπάθειαν καὶ ἐνέργειαν. Μετ' ἀναγκαστικῆς ἐγγραφῆς, μηνὶ Δεκεμβρίῳ τοῦ 1821, ἔχων ὑπ' ὄψει τὴν θλιβερὰν ταύτην εἰκόνα τοῦ νέου πολιτικοῦ καθεστώτος, ἀπὸ τοῦ ἐν Περισίοις εἰρητικοῦ, ἀλλὰ τοσοῦτον ἐθνωφελοῦς ἐρημητηρίου του, ὁ ἰσχυρότερος ἴσως ἐλληνικὸς νοῦς τῶν χρόνων ἐκείνων μετὰ τὸν Ἰωάννην Καποδίστριαν, ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς πρὸς τὸν Ἰάκωβον Ρῶταν : «Οἱ περιβόητοι τὴν πλεονεξίαν καὶ πρὸ τῆς παρούσης μεταβολῆς Κοτσαμπάσιδες, φαίνεται, κατὰ τὰ θρυλούμενα, ὅτι μεταχειρίζονται τὴν ἐλευθερίαν ὡς ὄργανον τῆς φιλαρχίας των. Καὶ τοῦτο μὲ φαίνεται τόσον ὀλιγώτερον παράδοξον, ὅσον τὸ ἐπρόσμενα καὶ τὸ ἐφοβούμενον ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀρχῆς. Τὸ πρᾶγμα ἤρχισεν ἄωρον εἰς ἔθνος, τὸ ὅποῖον δὲν ἔχει ἀκόμῃ ἀρκετὰ φῶτα νὰ καταλάβῃ τὰ ἀληθῆ του συμφέροντα. Καὶ πῶς νὰ τὰ καταλάβωσιν, ὅποτε μόλις οἱ φωτισμένοι τῆς Εὐρώπης λαοὶ τὰ καταλαμβάνουν ; . . . τὸ εἶπα πολλάκις, καὶ πάλιν τὸ λέγω καὶ πιστεύω, ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν ὀρθοποδεῖ, ἂν δὲν ψοφήσωμεν ὅλοι ἡμεῖς οἱ βαρυκέφαλοι γέροντες· ὅπως ἂν εἴνε, ἡ διχόνοια θέλει μᾶς στερῆσειν τὴν χρεωστούμενην εἰς τὰς τόσας θυσίας καὶ τὰς τόσας ἡρωϊκὰς μάχας τοῦ ταλαμπόρου γένους αὐτονομίαν· καὶ θέλουν ἔλθει οἱ κοτσαμπάσιδες νὰ μᾶς σωφρονίσωσιν...»

Οἷτοι ἦσαν οἱ παραίτιοι τοσοῦτων δεινῶν τῇ Ἑλλάδι κατὰ τὴν

ἔνδοξον ἐκείνην περίοδον τῆς ἐλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Ὁ φιλόπατρις γέρον ἤρνεϊτο νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ νὰ μὴ ἔχῃ τὴν θλίψιν νὰ συναντηθῇ πρὸς Τούρκους καὶ κοτσαμπάσιδες· ἐφρόνει, ὅτι ἀμφότεροι ἦσαν οἱ λυμεῶνες τοῦ γένους. Ἀκόμῃ μετὰ παρέλευσιν δεκαετίας περίπου, τῇ 20 Ἰανουαρίου 1831, ἔγραφε πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον Κοντόσταυλον : « Ἡ ἐπανάστασις τῆς Ἑλλάδος ἦτο δικαιοσύνη· ἀλλ' ἐγένεν ἱκαίρως. Ὁ καιρὸς τῆς ἦτο τὸ 1850 ἔτος, ὅτε ἠθέλαμεν ἔχει πολλοὺς ἄπὸ τοὺς ἔτι σπουδάζοντας νέους μας, ἡλικιωμένους, ἄλλους μεταξὺ 30 καὶ 40 ἐτῶν, καὶ ἄλλους ὑπὲρ τὰ 40, καὶ διδαγμένους ἀπὸ τὰ συμβάντα καὶ συμβαίνοντα σήμερον εἰς τὴν Εὐρώπην, ἱκανοὺς νὰ δράξωσι τὰ πράγματα καὶ νὰ διαλύσωσι τὰς φατρίας.... Δὲν βλέπεις, ὅτι δὲν ἔχομεν οὐδ' ἓνα κἂν ἱεροκήρυκα ἱκανὸν νὰ διδάξῃ ἐπὶ ἄμβωνος τὰ συμφέροντα εἰς τὰς παρούσας ἀνάγκας ; Ἄν ἓνας μόνος ἀπὸ τοὺς ἱερωμένους μας εὐρίσκετο φ' ἐγόμενος ἀπὸ ὅλον τὸν ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἔρωτα τοῦ Δημοσθένους καὶ στολισμένος μὲ μικρὸν τι μέρος τῆς δημοσθενικῆς του ρητορείας, ἥ' ελε (μὴν ἀμφιβάλλῃς) κατορθώσῃ θάύματα· ἥ' θελ' ἐξάγειν εἰς πολλῶν τὰς ψυχὰς τὸ ἀληθινὸν ἅγιον Φῶς. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἄκαιρον τῆς Ἐπαναστάσεως τὸ χρεωστοῦμεν καὶ τοῦτο εἰς τὸν μωρὸν Ἀλέξανδρον (τῆς Ρωσσίας), ὅστις διήγειρε πρῶτον τὸν Ὑψηλάντην, ἔπειτα αἰσχρῶς τὸν ἀπηρνήθη !... »

Δεκαετηρίδες εἶχον παρέλθῃ, ἀφ' οὗ χρόνου ἔγραφε ταῦτα ὁ Κοραῆς, χαράσσων τὴν τραγικὴν τοῦ κοτσαμπασισμοῦ φυσιογνωμίαν. Εἰ καὶ εἶχον παρέλθῃ ἔκτοτε τοσαῦτα ἔτη, εἰ καὶ ὁ ἐλεύθερος ἐλληνικὸς λαὸς εἶχε τύχῃ ἐπαρκοῦς μορφώσεως διὰ τῆς ιδρύσεως Πανεπιστημίου καὶ ἄλλων σχολείων ἀνωτέρων σπουδῶν, ὁ κοτσαμπασισμὸς ἐν ἔτει 1864 διετέλει ἰσχυρότερος ἢ ὅτε ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Καποδιστριαίου καὶ τοῦ Κοραῆ. Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἦτο ἀκατέργαστος, τραχὺς, βάνανσος, ἀλλ' ἰσχυροῦς τῆς πολιτικῆς δυνάμεως, ἣτις ἀπορρέει συνήθως ἐκ τῆς κυβερνητικῆς προστασίας καὶ ἐνισχύσεως. Ἐν ἔτει 1864 ἡ ὀλιγαρχία ἦτο ἡ κυβέρνησις, ἡρὰ καὶ τὸ κράτος. Καὶ ἐξακολουθεῖ ἡ κατάστασις αὕτη μέχρι τῆς σήμερον ἀμετάβλητος. Αἱ μεγάλαι ἐθνικαὶ καταστροφαὶ τῆς τελευταίας ταύτης περιόδου, οἱ προφανεῖς κίνδυνοι, οὓς διατρέχει τὸ ἀλύτρωτον γένος, καὶ οὔτινες βραδύτερον θὺ ἔχωσι τὸν ἀντίκτυπον ἐπὶ τοῦ ἐλευθέρου κράτους, οὐδ' ἓνα τῶν δυναμένων συνετίζουσιν. Ὁ λαὸς ἀποχαυνοῦται ἐκ τῆς διοικητικῆς ἀτασθαλίας, ὑφ' ἧς τυραννεῖται. Ἐμφύ-

λιος πόλεμος διεξάγεται μεταξὺ ὁμαιμόνων. Τὸ ἐν τῇ ἐξουσίᾳ κόμμα πιέζει τὸ ἀντίθετον, ὃ περ πάλιν μετὰ μακρὸν ἢ βραχὺν χρόνον, καταλαμβάνον τὴν ἐξουσίαν, παρασκευάζει τὰ ἀντίποινα. Καὶ τὰ ἀντίποινα ταῦτα εἶνε ἢ ἄρνησις παντὸς δικαίου πρὸς τοὺς ἀντιθέτους.

Ὑπὸ τοιαύτην πολιτείας καὶ κοινοβουλευτικοῦ βίου ἀντίληψιν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς κατ' οὐσίαν οὐδόλως μετέχει εἰς τὰ τῆς πολιτείας. Ἐπιζητεῖται ἡ ψήφος διὰ τὴν χρησιμοποίησιν πρὸς ζημίαν του. Ἡ καθολικὴ ψηφοφορία τυγχάνει ἀπατηλὸν μέσον σαγηνεύσεως τῶν ἐκλογέων, ἀλλ' ἐν τῇ πράξει καθίσταται ὄργανον καταστροφῆς. Ὁ Ἰωάννης Ἰάκωβος Ρουσσὸ κατὰ τὸν δέκατον ὄγδον αἰῶνα, ἀναλύων τὴν σημασίαν τῆς ψήφου τοῦ Ἑγγλῶν ἐκλογέως, ἔγραφε μετ' εἰρωνείας, ὅτι ὁ Ἑγγλὸς ἐκλογεὺς εἶνε ἐλεύθερος μόνον καθ' ἣν στιγμήν προσέρχεται εἰς τὴν ἐκλογικὴν κάλπην. Τῆς στιγμῆς ἐκείνης παρελθούσης, ἐπανέρχεται ἡ αὐτὴ κατάστασις. Ὁ λαὸς οὐδαμῶς πλέον μετέχει τῶν κοινῶν, καθιστάμενος καὶ πάλιν δοῦλος. Βεβαίως ὁ τοιοῦτος χαρακτηρισμὸς τῆς λαϊκῆς ψήφου εἶνε ὑπερβάλλον, εἰμὴ ἀνυπόστατος. Ἀλλ' ἐὰν ἤθελεν αὐστηρῶς ἀναλυθῇ ἡ πάνδημος ψήφος ἐν Ἑλλάδι, ἤθελον ἐκδηλωθῇ παράδοξα φαινόμενα, ἅτινα ἤθελον ἀγάγῃ εἰς ἀπελπισίαν, ὅσον καὶ ἐνισχύσῃ τοὺς συλλογισμοὺς πλειόνων τοῦ ἐνὸς Ρουσσώ.

Ἡ ψήφος ἐν Ἑλλάδι, ὅπως λειτουργεῖ ἐν αὐτῇ τὸ κοινοβουλευτικὸν καθεστῶς, οὔτε ζυγίζεται, οὔτε ἀριθμεῖται· ρίπτεται τὸ σφαιρίδιον ἐντὸς τῆς κάλπης τυχαίως, ἄνευ λογισμοῦ περὶ τῶν συμβησομένων. Ἐν τῇ ἐκλογικῇ ψηφοφορίᾳ δὲν διαγωνίζονται ἀρχαί, ἀλλὰ πρόσωπα, συμφέροντα ὑπὸ τὴν χειρίστην αὐτῶν ἐκδήλωσιν. Ὁ λαὸς ἀνεπιγνώτως καταλαμβάνεται ἐξ ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῆς ἐπιτυχίας τούτων ἢ ἐκείνων τῶν προσώπων, πρὸς τινὰ τῶν ὁποίων συνδέεται δι' ἀθεμίτων δεσμῶν. Τὴν ἐπαύριον τῆς ἐκλογῆς, διεξαχθείσης μετὰ ζωηρότητος ἀπόκρεω, οἱ νικηταὶ εὐχαριστοῦσι τὸν λαὸν διὰ τὴν καλοκαγαθίαν αὐτοῦ. Δὲν θὰ ἐδίσταζον τὰ ὁμολογήσωσι πρὸ τῶν ἐμπίστων αὐτοῖς φίλων ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς οἱ κυνικώτεροι καὶ τὰ τὸ διατυμπανίσωσι μετὰ πομπῆς, ὅτι τὰ κομματικὰ συμφέροντα καὶ ἑαυτῶν καὶ τῶν κομματαρχῶν ὑποχρεοῦσιν αὐτοὺς τὰ μεταβίβωσι γνώμην, τὰ μεταβῶσιν ἀπὸ τοῦ ἐνὸς στρατοπέδου, μεθ' οὗ συνηγωνίζοντο, εἰς τὸ ἕτερον. Οὐδεὶς θὰ ἀγανακτήσῃ, οὐδεὶς θὰ στενοχωρηθῇ ἐπὶ τῇ αἰσχυρᾷ καὶ ἀτίμῳ ταύτῃ παλινωδίᾳ. Ἄν τυγχάνῃ ἀνήγων εἰς τὴν νέαν πολιτικὴν γενεάν ὁ ἀποστάτης,

εἶνε εὐδοίωνον σημεῖον τοῦτο μεγάλου πολιτικοῦ μέλλοντος· ἂν ἀνήκη εἰς τοὺς πρεσβυτέρους, ἢ ἀποστασία του δὲ αὕτη δὲν ἐκδηλοῦται κατὰ πρῶτον, εἶνε τρανὸν μαρτύριον πολιτικῆς ἐμπειρίας. Τίς ἐκ τῶν συναγωνιστῶν του θέλει τολμήσῃ νὰ τὸν ψέξῃ; Ὁ ἀναμάρτητος πρῶτος τὸν λίθον βαλέτω.

Θέλω παρουσιάσῃ εἰς τὸν διστακτικὸν ἀναγνώστην τῶν θλιβερῶν, ὅσον καὶ ἀπογοητευτικῶν τούτων σελίδων γεγονότα, ἐκ τῆς κοινοβουλευτικῆς ἱστορίας τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων. Τὰ ἀναγράφω *sine ira et studio*. Γεγονότα, γεγονότα. Ἡ πραγματικὴ ἱστορία ἐξελίσσεται καὶ ἐρμηνεύεται διὰ τῶν πραγμάτων. Κρινάτω ὁ ἐρευνητὴς τῶν καθ' ἡμᾶς· ὥς ἐκδώσῃ τὴν ἐτυμηγορίαν αὐτοῦ μετὰ συνειδήσεως, ἐν ἐπιγνώσει. Ὡς ἀποφασίσῃ ν' ἀμφισβητήσῃ τὸ θέμα μου, ὅτι ἂν ὁ Κοινοβουλευτισμὸς πολλαχοῦ τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς δὲν ἐπῆνεγκε τοὺς προσδοκωμένους καρπούς, ἐν Ἑλλάδι ἐπεσώρευσεν ἐρείπια. Πρὸ τῶν ἐρειπίων τούτων ἱστάμενος, ἐπικαλοῦμαι τὴν σύντονον προσοχὴν τῶν ἐνδιαφερομένων ἀκόμη περὶ τῆς ταλαίνης ταύτης χώρας, ἀλλὰ συγχρόνως ἐπικαλοῦμαι καὶ τὴν φροντίδα αὐτῶν ὑπὲρ ἀνορθώσεως. Ὡς μὴ ἀναμένωσι τὴν καταστροφὴν, μετὰ ταῦτα δὲ νὰ σκεφθῶσι περὶ ἀνορθώσεως τῶν ὁσημέραι πληθυνομένων ἐρειπίων.

Ὁ ἐλληνικὸς λαός, ὅστις κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην περίοδον τοῦ πολιτικοῦ του βίου ἀσυνειδήτως συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐξαχρείωσιν τοῦ πολιτεύματος, ἐξ' οὗ ἤλπισε τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ καὶ τὴν πρόοδον, καθῆκον ἔχει νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὰ τελούμενα κοινοβουλευτικὰ ἔκτροπα, νὰ ἀναλύσῃ τὴν κατάστασιν, νὰ μελετήσῃ, νὰ ἀποφασίσῃ περὶ τοῦ πρακτέου. Πρέπει νὰ ἐμπλήσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἢ ἀγανάκτησις ἐπὶ τοῖς τελουμένοις. Πρέπει νὰ ἐξετάσῃ τὰ γενεσιουργὰ αὐτῶν αἰτία. Τίνες οἱ ὑπαίτιοι, τίνες οἱ μεγάλοι ἔνοχοι τῆς ἐπαπειλουμένης καταστροφῆς τοῦ ἐλληνικοῦ γένους;

Καθ' ὃν χρόνον, πάντων τῶν κρατῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου ἐν μιᾷ καὶ μόνη εἰκοσιπενταετίᾳ παρασχόντων θαύματα ἐθνικῆς ἐνεργείας καὶ ὑπεροχῆς, ἡ Ἑλλὰς ἐγκατελείφθη τὸ τελευταῖον τῶν κρατῶν τούτων, πανταχόθεν προσηλακίζομενον καὶ δολοφονούμενον, καὶ δὲν δύναται νὰ διεκδικήσῃ τὰ δίκαια τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὁμολογοῦσα ἑαυτὴν ἄοπλον καὶ ἀσθενῆ, ἐπιβάλλεται εἰς τὸν ἐλληνικὸν λαὸν ἡ ἔρευνα καὶ ἡ μελέτη τῶν κυρίων αἰτίων τῆς καταστάσεως ταύτης. Ἔστω καὶ κατὰ τὰς ἱστίας συγμᾶς.

Τίς οἶδε τί τέξεται ἡ ἐπιούσα ; Ἴσως ἐκ τῶν ἐρειπίων, ἐκ τοῦ χάους, τοῦ δημιουργηθέντος ὑπὸ τῆς κοινοβουλευτικῆς ὀλιγαρχίας, ἀναμνησκούσης ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν τὴν ἀ'λίαν ἐκείνην πολωνικὴν, τὴν ὀδηγήσασαν τὴν τάλαιναν χώραν εἰς τὸν διαμελισμόν, θέλει ἐξέλθῃ ὁ παράκλητος τῆς ἐθνικῆς ιδέας δημιουργός, ἵν' ἀποτελειώσῃ τὸ ἔργον τῆς ἐποποιΐας τοῦ 1821.

Ὅστις καὶ ἂν εἴνε οὗτος, εἴτε μονάρχης, εἴτε λαός, εἶμαι ἔτοιμος νὰ κλίνω πρὸ αὐτοῦ τὸ γόνυ. Ἀλλ' ἔστω οὗτος βέβαιος, ὅτι ταυτοχρόνως καὶ πᾶσα γνησία ἐλληνικὴ ψυχὴ, ἀ'ρομένη ἄνω τῶν συμπερόντων τοῦ παρόντος, ἐπικαλουμένη παρ' αὐτοῦ τὴν ἐθνικὴν συνδρομήν, θὰ ἀναφωνήσῃ τὸ πανελλήνιον ὡσανυά, καὶ θὰ τὸν ἀκολουθήσῃ, συντρέβουσα καὶ ἐξουθενοῦσα πάντα πολέμιον.

Ἐν τῇ ἡττῇ ταύτῃ τοῦ Κοινοβουλευτισμοῦ κεῖται ἡ ἐθνικὴ σωτηρία.

Ι'.

10 Μαγτίου 1906

Τὸ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα οὐδεὶς σωφρονῶν δύναται νὰ καταδικάσῃ. Ἀλλ' ἐπιβάλλεται ὑπὸ τοῦ καθήκοντος ἡ καταδίκη αὐτοῦ, ἐν ἣ περιπτώσει δὲν λειτουργεῖ σκοπίμως καὶ προσηκόντως, ἐν τῇ φανύλῃ δ' αὐτοῦ ἐφαρμογῇ δύναται νὰ προκληθῇ ἡ καταστροφή ἀντὶ τῆς σωτηρίας. Ὁ Ρουσώ, καιαδικάζων τὸ πολίτευμα τοῦτο, ἐφ' ὅσον ὁ λαὸς δὲν συμμετέχει τῆς πολιτειακῆς λειτουργίας, ἔχει δίκαιον· ἐν τούτῳ ἔχει ἄδικαν, ἂν ὁ λαὸς δὲν περιορίζηται εἰς τὸ δίκαιον τῆς ἐκλογῆς, ἀλλὰ καὶ μετ' αὐτὴν ἐξακολουθῇ διὰ τοῦ τύπου, διὰ τῶν συναθροίσεων, διὰ παντὸς νομίμου μέσου νὰ ἐξελέγχῃ τὰς πράξεις τῶν ἀντιπροσώπων του, καλῶν αὐτοὺς ἐν πάσῃ στιγμῇ εἰς λογοδοσίαν. Ἐπιβάλλεται ἐπίσης, πρὸς εὐκοσμον καὶ κανονικὴν λειτουργίαν τοῦ πολιτεύματος, ἡ ἀρμονία μεταξὺ τῶν διαφορῶν ἐξουσιῶν, αἵτινες ἀπορρέουσιν ἀπὸ τοῦ πολιτικοῦ καθεστώτος.

Ἐπικρίνων τὸ πολίτευμα τοῦτο, καταγγέλλων τὴν ἀνικανότητά αὐτοῦ πρὸς δημιουργίαν ἐν Ἑλλάδι ἰσχυρᾶς καὶ ἐδραίας πολιτείας, δὲν ἄγνοῶ, ὅτι καὶ τὰ ἕτερα τῶν πολιτευμάτων, τῶν μᾶλλον γνωστῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, οἷα ἡ μοναρχία ὑπὸ τὰς ποικίλας αὐτῆς μορφάς, καὶ ἡ ἀπόλυτος δημοκρατία, παρουσιάζουσιν ἐπίσης πολλὰς ἐλλείψεις, προῦνάλει-

σαν δ' οὐκ ὀλίγας καταστροφάς. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα δὲν δικαιολογοῦσι τὴν λατρείαν πρὸς τὸ πολίτευμα τοῦτο, ἐξ ἀπεχθείας πρὸς τὴν μοναρχίαν ἢ τὴν δημοκρατίαν.

Τούτου τοῦ λόγου ἕνεκα ἡγοῦμαι ἐπιβαλλόμενόν μοι καθῆκον τὴν ἀνάλυσιν τοῦ λειτουργοῦντος ἐν Ἑλλάδι κοινοβουλευτισμοῦ ἀπὸ τε τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὸν ἑλληνικὸν λαόν, ὡς καὶ ἀπὸ τῆς σχέσεως πρὸς τὰ μεγάλα ἔθνη καὶ ἰδεώδη, τὰ ὅποια ἐπιδιώκει τὸ ἑλληνικὸν γένος ἀπὸ τῆς παλιγγενεσίας αὐτοῦ. Τὸ πρῶτιστον καὶ κυριώτατον τῶν ἰδεωδῶν τούτων εἶνε ἡ ἐθνικὴ ἐνότης, ἃρα ἡ ἐν τῷ μέλλοντι ἱστορικὴ ἰσχὺς καὶ ἐξέλιξις τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἦτο δυνατόν νὰ πραγματοποιθῇ τὸ ἰδεῶδες τοῦτο διὰ τοῦ ἀκράτου κοινοβουλευτισμοῦ, πάσης ἐθνικῆς δρᾶσεως ἐξαρωμένης ἀπὸ τῆς Βουλῆς, ἐκμηδενισθείσης δὲ τῆς βασιλείας ἐν τῇ ἀγαθοποιῷ αὐτῆς δρᾶσει καὶ τῇ λαϊκῇ δυνάμει ;

Ἄς μελετηθῇ ἡ ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην τεσσαρακονταετίαν.

Πολιτειολόγοι διακεκριμένοι δὲν ἐδίετασαν πολλάκις νὰ ρίψωσι τὸν λίθον τοῦ ἀναθέματος κατὰ τοῦ τοιούτου κοινοβουλευτισμοῦ· οὐχὶ βεβαίως ἐξ ἀπεχθείας πρὸς αὐτόν, ἀλλ' ἐξ ἐνδιαφέροντος· οὐχὶ ἐξ ἀποσιροφῆς πρὸς τὰς λαϊκὰς ἐλευθερίας, ἀλλ' ἐκ μερίμνης. Δὲν εἶνε φίλοι τῆς ἐλευθερίας οἱ ἐπικαλούμενοι μόνον αὐτήν, ἐφ' ὅσον ἔχουσιν ἀνάγκην, ἀλλ' ἐκεῖνοι, οἵτινες κατανοοῦσιν, ὅτι ἡ πραγματικὴ ἐλευθερία ἐδράζεται ἐπὶ τῆς νομιμότητος, τουτέστιν ἐπὶ τοῦ σεβασμοῦ τῶν δικαιῶν τῆς ζωῆς, τῆς τιμῆς, τῆς ἰδιοκτησίας, τῆς οἰκογενείας, παντὸς ἐν γένει κοινωνικοῦ ἀγαθοῦ.

Τοιούτων πεποιθήσεων ἐμφορούμενος, δὲν διστάζω νὰ καταγγείλω τὸ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα, καθ' ὃν τρόπον νοεῖται καὶ ἐφαρμόζεται ἐν Ἑλλάδι, ὡς τὴν ἄρνησιν τῆς ἰδέας τοῦ πολιτεύματος καὶ τὴν περιφρόνησιν τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ Ἑλληνος πολίτου. Οὕτω νοεῖται σήμερον παρ' ἡμῖν, οὕτως ἐφαρμόζεται. Δὲν εἶνε δύσκολον βεβαίως νὰ σκεφθῇ καὶ ν' ἀποφασίσῃ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς περὶ τῆς κρείττονος καὶ σκοπιμωτέρας αὐτοῦ ἐφαρμογῆς. Ἄς ἀνανήψῃ· ἃς σκεφθῇ καὶ ἃς πράξῃ μετ' εὐθυκρισίας.

Ὁ γνωστὸς Γάλλος οἰκονομολόγος κ. Paul Leroy-Beaulieu, κρίνων ἐπ' ἐσχάτων τὸ πολίτευμα τοῦτο, ἐρευνῶν αὐτὸ ἐξ ἀνωτέρας φιλοσοφικῆς περιωπῆς, ἀνησυχῶν πρὸ τοῦ φόβου τῆς τελείας αὐτοῦ

χρεωκοπίας, καὶ ἐν τοιαύτῃ περιστάσει τῆς ἀντικαταστάσεως ὑπὸ τῆς ἀπολύτου μοναρχίας ἢ τοῦ ἀπολύτου κοινωνισμοῦ, ἔγραψε χαρακτηριστικὰς τινὰς περὶ αὐτοῦ σελίδας. Τὰς ἀντιγράφω ἐνταῦθα. Εἶνε ἡ ψυχολογία τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, οἷαν ἀντελήφθη βαθὺς καὶ πολύπειρος κοινωνικὸς καὶ πολιτικὸς ἐρευνητής. "Ὡς τὴν μελετήσωσιν οἱ Ἕλληνες ἔκλογεῖς, καὶ μάλιστα κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας τοῦ ἐκλογικοῦ παροξυσμοῦ, ὅστις συνήθως καταλαμβάνει τὸν ἐλληνικὸν λαὸν ὀλίγας ἑβδομάδας πρὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀντιπροσώπων του, ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ ρητινίτου, καὶ οὐχὶ σπανίως μερικῶν δεκαδράχμων.

«Ἀναμφισβήτητον εἶνε, ὅτι τὸ τόσον ἐλκυστικὸν κοινοβουλευτικὸν σύστημα, ὃ περ ἐπὶ μακρὸν χρόνον παρέσχε τοσαύτην τιμὴν καὶ εὐτυχίαν εἰς τὸ βρετανικὸν ἔθνος, προξενεῖ ἀπὸ τινος πολλὰς καὶ βαθείας ἀπογοητεύσεις. Λειτουργεῖ δυσκόλως καὶ κακῶς. Αἱ ἐλλείψεις του, διὰ τὰς μὴ εἴπωμεν αἱ κακίαι του, γίνονται ὅλον ἐν καταφανέστεραι· ἂν δὲν δοθῇ σύντονος θεραπεία, τὸ σύστημα τοῦτο κινδυνεύει ἀνεπανορθώτως νὰ χρεωκοπήσῃ.

«Κατὰ τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα, κυβερνᾷ ἡ πλειοψηφία τῶν Βουλῶν. Μόνῃ ὑπολογίζεται, καὶ οὐδαμῶς ἡ μειοψηφία. Εἶσθε 51 ἀπὸ τὸ ἐν μέρος καὶ 49 ἀπὸ τὸ ἄλλο· οἱ 51 δύνανται τὰ πάντα νὰ πράξωσιν ἐναντίον τῶν 49· τὰ αἰσθήματα, αἱ ἰδέαι, τὰ συμφέροντα τῶν 49 δὲν ζυγίζουσιν οὔτε ὅσον ἐν ἄχρῳ, δὲν ὑπολογίζονται καθόλου.

«Ὑπὸ τοιοῦτους ὅρους τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα καθίσταται σύστημα ἐντελῶς ἀντικοινωνικὸν καὶ ἐναντίον πρὸς τὰ στοιχειωδέστατα δικαιώματα τοῦ πολίτου.

«Εἰς οὐδὲν ὥματεῖον ἢ ἐταιρείαν οἱ περισσότεροι ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ καταπιέξωσι τοὺς ὀλιγωτέρους. Εἶσθε πέντε ἑταῖροι, εἴτε χάριν ἐμπορικοῦ, εἴτε χάριν διασκεδαστικοῦ ἢ πνευματικοῦ σκοποῦ· οὐδέποτε θὰ εἶνε ἡθικῶς θεμιτὸν οἱ τρεῖς ἐκ τῶν πέντε νὰ μὴ λαμβάνωσιν ὑπ' ὄψιν τὴν γνώμην τῶν δύο ἄλλων. Ἡ τοιαύτη ἐταιρεία, ἐν ἣ ὁ οἱ τρεῖς τῶν ἐταίρων πρεσβεύουσιν, ὅτι οἱ δύο ἄλλοι ὀφείλουσι νὰ ὑποτάσσωνται εἰς αὐτοὺς χωρὶς ἀντιλογίαν, εἶνε ἐταιρεία βαίνουσα πρὸς τὴν διάλυσιν, ἐταιρεία βαρύνουσα ὥς ἡ κόλασις ἐπὶ τῆς μειονοψηφίας της.

»Αὐτὸ τοῦτο συμβαίνει εἰς τὰ δημόσια πράγματα· τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα δέον νὰ ἐπιφέρει ἀμοιβαίας υποχωρήσεις καὶ συμβιβασμούς, ὥς ἀπόρροίαν τῆς συζητήσεως, ἄλλως καθίσταται καταθλιπτικόν, ἄδικον,

ἀντικοινωνικόν. Δὲν ὀφείλει δὲ ἀπλῶς καὶ μόνον ἐκ γενναιοφροσύνης ἢ πλειονηφία νὰ λαμβάνη ὑπ' ὄψει, ἐν μέτρῳ ὅπως οὖν μεγάλῳ, τὰς ἰδέας, τὰ αἰσθήματα, τὰ συμφέροντα τῆς μειονοψηφίας· ἔχει ἠθικὴν ὑποχρέωσιν νὰ τὸ πράττῃ, — ὅχι βεβαίως γραπτὴν καὶ νομικὴν, ἀλλὰ πάντως ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν, διότι παραβαίνουσα αὐτήν, καθιστᾷ ἀδύνατον καὶ ὀλέθριαν τὴν λειτουργίαν τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος.

«Ὅσάκις ἡ πλειονοψηφία, μεθυσκομένη ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἀριθμητικὴ ὑπεροχὴ ἀναθέτει εἰς αὐτὴν τὸ ἀποφασίζειν, ἀποπειραθῇ νὰ χλευάσῃ ἢ νὰ συντρίψῃ τὴν μειονοψηφίαν, ἐμφανίζεται ἡ κωλυσιεργία, τὸ ὄπλον τῶν μειονοψηφιῶν—ὄπλον νομιμώτατον κατὰ τινὰς περιστάσεις. Ἀπόκειται δὲ εἰς τὴν πλειονοψηφίαν, λαμβάνουσαν ὑπ' ὄψει ἐν ἐπαρκεί καὶ δικαίῳ μέτρῳ τὴν γνώμην τῆς μειονοψηφίας, ν' ἀποτρέψῃ τὴν κωλυσιεργίαν, ἢ νὰ ἐπιρρίψῃ τὴν ἐκ ταύτης εὐθύνην εἰς τὴν μειονοψηφίαν.

»Πλὴν τῆς διαρκοῦς ἠθικῆς ὑποχρεώσεως τῶν συμβιβασμῶν, τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα, ὅπως διατηρήσῃ τὴν ἀγαθὴν αὐτοῦ φήμην, χωρὶς νὰ ἔχῃ ὀλέθρια ἀποτελέσματα, ἐπιβάλλει ὅρους τινὰς εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν ὑπουργῶν καὶ τοῦ κυβερνητικοῦ προσωπικοῦ. Κατὰ τὰ ἤδη ἐθιζόμενα, πᾶς ὁ ἔχων εὐχέρειαν λόγου καὶ συνειδησμένος νὰ μηχανορραφῇ ἐν τοῖς διαδρόμοις τῆς Βουλῆς, δύναται σήμερον ἢ αὔριον, ἄνευ τινὸς τεχνικῆς προπαρασκευῆς, νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς ἐνὸς ἐκ τῶν μεγάλων κλάδων τῆς διοικήσεως. Ὁ τυχὼν, ἀρκεῖ νὰ ἡμπορῇ νὰ λογοκοπῇ ἀπὸ τοῦ βήματος, δύναται νὰ διευθύνῃ οἷονδήποτε ὑπουργεῖον καὶ ὅλα μάλιστα ἡλληλοδιαδόχως.

«Ἵνα μὴ ἡ συνέπεια αὕτη τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος ὀδηγήσῃ εἰς μεγάλους κινδύνους, δεόν οἱ διορίζοντες τοὺς ὑπουργοὺς, τουτέστιν ὁ ἀνεύθυνος καὶ ὁ ὑπεύθυνος ἀρχηγὸς τῆς Πολιτείας, νὰ προβαίνωσιν εἰς τοῦτο μετὰ κρίσεως καὶ περισκέψεως. Δέον νὰ ἐκλέγωσιν ὑπουργοὺς ἄνδρας, ἔχοντας συναισθησιν τῶν δυσχερεῶν τοῦ ἐμπειστευμένου αὐτοῖς ἔργου, πνεῦμα μειριοπαθείας καὶ μὴ ἔχοντας πολὺ μεγάλην ἰδέαν δι' ἑαυτούς. Ἐνῶ ἀπ' ἐναντίας ἐκλέγουσι, μὲ τὴν πρόφασιν, ὅτι ἔχει τινὰ δημοτικότητα ἐν τῇ Βουλῇ καὶ τέρπει ἀπὸ τοῦ βήματος τοὺς ἀκροατὰς του, ἄνδρα θερμοαίματον, ἄλλοπρόσαλλον, οἰηματίαν, βίαιον, δοξομανῆ, ποθοῦντα τὸ πᾶν ν' ἀνατρέψῃ, ἀδιαφοροῦντα ἄλλως τε διὰ τὰ πρακτικὰ ἀποτελέσματα τῆς διοικήσεώς του, ἂν δέ, εἰς ἐπίμετρον τῆς κακοτυχίας, ὁ οὕτω διοριζόμενος ὑπουργ-

γὸς ἐκλέγη τὸ ἠνώτερον προσωπικὸν τοῦ ὑπουργείου μεταξὺ τῶν ὁμοίων του τὸν χαρακτηῖρα, εἶνε πασιφανές, ὅτι τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα καθίσταται κωμικοτραγικῶς ἐπικίνδυνον.

«Θ' ἀντείπη τις, ὅτι τὸ ἔθνος οὐδὲν λέγει καὶ φαίνεται ἀδιάφορον. Τοῦτο ἐν μέρει μόνον ἀληθεύει, διότι ὑπὲρ τὰ δύο πέμπτα τῶν ἀντιπροσώπων ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν· ἡ δὲ ἀδιαφορία του προέρχεται ἐκ τῆς συναισθήσεως τρόπον τινὰ τῆς ἀδυναμίας του. Ἐν χώρᾳ, ἐν ἣ ἡ ἐξουσία ἔχει τόσην δύναμιν ἐπὶ τοῦ ἐκλογέως, ἐν ἣ διαθέτει τόσας θέσεις καὶ τόσας παροχάς, τὸ ἔθνος ἐθίζεται νὰ σιωπᾷ, ἐκτὸς ἐὰν προβῶσι τὰ πράγματα εἰς τὸ ἀπροχώρητον καὶ τολμήσῃ τότε νὰ ἐκδηλώσῃ τὰ αἰσθηματικά του, τὰ ὅποια κρύπτει. Κατὰ τὰς συνήθεις ἐκλογὰς ὑποδουλοῦται εἰς τὴν ἐλπίδα τῶν ἰδιωτικῶν ὠφελημάτων, τὰ ὅποια εἶνε μικρά τις θέσεις διὰ τὸν ἐκλογέα, τὸν υἱὸν ἢ τὸν γαμβρόν του, κανονικὴ τις ἄδεια διὰ τὸν ἐκπληροῦντα τὴν θητείαν του συγγενῇ, ὑποτροφία ἢ ἐπιχορήγησις τις.

«Ἐνῶ ὅμως σιωπᾷ καὶ δίδει τὰς ψήφους του δι' ὅλα ταῦτα τὰ μικροσυμφεροντολογικὰ αἰτία, τὸ ἔθνος σκεπτεται, ἂν δὲ ἐπέλθῃ ἐπείσودیον τι, ἀπαλλάσσει αὐτὸ ὅλων ἐκείνων τῶν εὐτελῶν περιορισμῶν, ὁμιλεῖ μετ' ἀποφάσεως καὶ τόλμης, αἵτινες ἐκπλήττουσι καὶ διαψεύδουσι περιφανῶς τὴν προίεραν ὑποταγὴν του.

«Τούτων τῶν λόγων ἕνεκα, ἂν δὲν ἐπιτευχθῇ ἡ τροποποιήσις τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος, ἂν δὲν κατασταθῇ τοῦτο διαλλακτικώτερον, μᾶλλον κηδόμενον τῶν συμφερόντων καὶ τῶν αἰσθημάτων πάντων τῶν πολιτῶν, ἂν δὲν περιορισθῇ ἡ παντοδυναμία τῆς πλειονοψηφίας καὶ τοῦ συμπολιτευομένου βουλευτοῦ, ἂν δὲν ἐκλέγωνται οἱ ὑπουργοὶ κατὰ τρόπον εὐπρεπέστερον καὶ συμφωνότερον πρὸς τὸ δημόσιον συμφέρον, ἂν δὲν κατασιῶσιν αἱ δημόσιαι ἀρχαὶ ὀλιγώτερον μεροληπτικαὶ καὶ βάνανσοι, εἶνε κατὰδὲλον, ὅτι τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα θ' ἀπολέσῃ μὲ τὰ λάθη καὶ τὰ παραπτώματα τὴν γενικὴν ἐμπιστοσύνην, δὲν εἶνε δὲ μικρὸς ὁ κίνδυνος οὗτος».

Λαὸς κυρίαρχος πρέπει νὰ εἶνε πρωτίστως λαὸς σκεπτόμενος. Ἐν τῇ σκέψει δέον νὰ κῆται ἡ δύναμις αὐτοῦ· ἄλλως καθίσταται ἐπιβλαβεσιότης πρὸς αὐτὰ τὰ συμφέροντά του.

Κατὰ τοὺς ἐκλογικοὺς θριάμβους τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, ὅποτε οἱ ἐκλεκτοὶ αὐτοῦ ὁδηγοῦνται πρὸς τὸ ἐλληνικὸν βουλευ-

τήριον, δίκην θριαμβευτῶν, ἐν πάσῃ ἀκοσμίᾳ καὶ θρασύτητι, διὰ τὰ δημοουργήσωσι, τίς οἶδεν, ὁποίας καταστροφάς, ὥς ἐκείνην ἐπὶ παραδείγματι, μίαν ἐκ τῶν πολλῶν, ἥτις ἐν ἔτει 1897 ὠδήγησε τοὺς Τούρκους εἰς τὸ ἐλληνικὸν ἔδαφος, ἐνθυμοῦμαι πάντοτε μίαν παράδοξον σκηνὴν ἐκ τοῦ πολιτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων. Τὴν διηγεῖται ὁ Πλούταρχος, καὶ δὲν βλάπτει τὰ ὑπομνήσω αὐτήν, προσαρμόζων πρὸς τὰ καθ' ἡμᾶς πράγματα.

Ὁ Ἀλκιβιάδης, ὁ παράδοξος Ἀθηναῖος, τὸ κράμα τοῦτο πάσης ἀρετῆς καὶ πάσης κακίας, εἶδωλον ἐπὶ μακρὸν χρόνον τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων, κατὰ τινα ἡμέραν τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ παμβασιλείας—δὲν ἐπιθυμῶ τὰ μεταχειρισθῶ τὴν λέξιν ἀποθέωσιν, ἥτις ἀπώλεσε παρ' ἡμῶν τὴν σημασίαν αὐτῆς ἐπὶ τῶν πολιτικῶν θριάμβων, ὁ Ἀλκιβιάδης, παραφρονῶν, ἀσχημονῶν, ὑβρίζων, ἀδικῶν πρὸ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων, θαυμάζοντος αὐτὸν ἐπὶ τῇ ἀναισχυντίᾳ, τῶν δ' ἀντιπάλων μὴ τολμώντων τὰ προσβλέψωσι πρὸς αὐτόν, εἴτε ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Πνυκός, εἴτε πρὸ τῶν δικαστηρίων, οὐδένα εὗρισκεν ἐπικριτὴν καὶ ἀντίπαλον. Οἱ ὀλιγαρχικοὶ τὸν ἔτρεμον, ὁ λαὸς ἀπεκάλει τὰς παρεκτροπὰς αὐτοῦ νεανικὰς ἐλαφρότητας, ἀγαθῆς φύσεως ἀποπλανήσεις. Ἐν τοιαύτῃ πολιτικῇ ἀδρανεῖᾳ εὐρέθη παράδοξος Ἀθηναῖος, Τίμων ὁ μισάνθρωπος.

Καθ' ἣν στιγμήν ὁ ἑξαλλος λαὸς ὠδήγει τὸν θριαμβευτὴν δημαγωγὸν εἰς τὸν οἶκόν του, ὁ Τίμων οὗτος, περιφρονῶν τὸν ἀθηναϊκὸν ὄχλον, πλησιάσας τὸν δημαγωγὸν καὶ λαβὼν τὴν χεῖρα αὐτοῦ, ἔδειξε τὸν ὄχλον, κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ ἐκ Χαιρωνείας φιλοσόφου : «*Εὖ γ', ἔφη, ποιεῖς αὐξόμενος, ὦ παῖ· μέγα γὰρ αὖξή κακὸν ἅπασιν οὗτοις*¹. . . » Τουτέστι· «*θάρος τέκνον μου. Αὐξάνου ἐν δυνάμει· διότι ἡ δύναμις αὕτη θὰ εἴνε ἡ δυστυχία πάντων τούτων*».

Τίς ἦρε κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἣν ἀπεμνημόνευσεν εἰς ἡμᾶς ὁ ἀγαθὸς Πλούταρχος, ἐν τῷ ἰσοτεφάνῳ ἅσκει τὸν πραγματικὸν θρίαμβον ; Ὁ Ἀλκιβιάδης ; ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων ; Οὐδεὶς ἐκ τούτων.

Θριαμβευτὴς πρὸ τῆς ἱστορίας ἦτο ὁ μισάνθρωπος Τίμων, ὁ προῖδων καὶ προειπὼν τὴν καταστροφὴν τῆς πατρίδος του κατὰ τὴν ἡμέραν

¹ Πλουτάρχου Ἀλκιβιάδης XVI

ἐκείνην τοῦ θριάμβου τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἐπαξίως ἀπαθανατισθεὶς ὑπὸ τοῦ Λουκιανοῦ καὶ τοῦ Σχλιασκειπέρου.

Ταυτοχρόνως σχεδὸν ὑπὸ τοῦ δήμου τούτου ἀπεφασίζετο ἡ εἰς Σικελίαν ἐκστρατεία. Γνωστὰ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς.

Δὲν ἔχω τὴν εὐτυχίαν νὰ εἶμαι Τίμων ὁ μισάνθρωπος. Ἀλλ' ἐὰν ἡδυνάμην, δὲν θὰ ἐδίσταζον νὰ παραστήσω τοιοῦτο πρόσωπον. Τὴν ἐπαύριον τῶν προσεχῶν ἐκλογῶν, διεξαγομένων ἐν ταῖς κρισίμοις ταύταις τοῦ ἐθνικοῦ βίου ἡμέραις, ὅπως διεξάγονται ἐν πάσῃ ἀκοσμίᾳ καὶ ἀσυνειδησίᾳ, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ κυρίαρχος λαὸς τῆς ἑλληνικῆς πρωτευούσης, ἐκπροσωπῶν τὸ φρόνημα καὶ τὴν ψῆφον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, θὰ ὠδήγει οἰονδήποτε λαϊκὸν ἐκλεκτόν, χωρὶς οὗτος νὰ ἔχη οὔτε τὰς κακίας τοῦ Ἀλκιβιάδου, εἰς τὸ βουλευτήριον, θὰ προσήγγιζον αὐτόν, παρῶδῶν Τίμονα τὸν Ἀθηναῖον, θὰ τοῦ ἔσφιγγον τὴν χεῖρα, καί, ἐπαναλαμβάνων τοὺς φοβεροὺς λόγους του, θὰ τοῦ ἐδείκνυν τὸν ἑλληνικὸν λαόν :

«*Εὖ ποιεῖς αὐξόμενος· μέγα γὰρ αὖξιν κακὸν πᾶσι τούτοις*».

ΙΑ'.

1 Ἀπριλίου 1906

Τὸ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα ἔμελλε ν' ἀποτύχη ἐν Ἑλλάδι καὶ κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ περίοδον. Πολλὰ αἷτια συνετέλεσαν εἰς τοῦτο. Ὡς ὑπέδειξα ἐν προηγουμένῳ ἄρθρῳ, ἔστερεῖτο πολιτικῶν πλεονεκτημάτων, ἀνατροφῆς, οὐ μόνον ὁ ἑλληνικὸς λαός, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀξιοῦντες ν' ἀντιπροσωπεύωσιν αὐτόν ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ, οἱ πολιτευόμενοι. Δυστυχῶς, καὶ πρὸ τεσσαρακονταετίας, ὅπως καὶ σήμερον ἀκόμη, τὰ κατὰλληλα πρὸς τὸ πράττειν τὰ πολιτικὰ πρόσωπα ἦσαν ἐλάχιστα. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἀξιούντων νὰ ἐπιβληθῶσιν ἐπὶ τοῦ λαοῦ, νὰ ἀντιπροσωπεύωσιν αὐτόν, ἦσαν ἐστερημένοι τῶν ἀναγκαίων προσόντων. Ἐντεῦθεν ἡ ἀποτυχία καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς ἀποτελέσματα—ἡ φθορὰ τοῦ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ, ἡ ἐξάντλησις αὐτοῦ, ἡ θλιβερὰ κατάστασις, ἐν ἣ διατελεῖ τὸ ἐλεύθερον κράτος, ἡ *ataxie locomotrice*, παρακωλύουσα πᾶσαν δραστηριότητα καὶ ἐνέργειαν αὐτοῦ ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ ἔθνους, τὸ ὅποιον παρὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἀπεκδέχεται τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ καὶ σωτηρίαν.

Πρὸ δισχιλίων καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν, νεανίας τις Ἀθηναῖος, Γλαύκων ὀνομαζόμενος, ἡξίου νὰ πολιτευθῇ ἐν τῇ πόλει τοῦ Περικλέους. Τὰ προσωπικὰ αὐτοῦ ἐφόδια δὲν ἦσαν, ἀναμφιβόλως, πλείονα τῶν ἐφοδίων, ἅτινα κέκτληται οἱ πολιτευόμενοι τῆς σημερινῆς Ἑλλάδος. Ὁ φιλόσοφος Σωκράτης, συντυχὼν τῷ φιλοδόξῳ νεανίᾳ, κερταμένῳ μεῖζον θράσος ἢ γνῶσιν τῶν πραγμάτων, ἤρξατο μετ' αὐτοῦ τῆς ἀκούθου συνδιαλέξεως, ἥς τὰ κυριώτερα μέρη δὲν θεωρῶ ἀνάξιον ν' ἀντιγράψω ἐνταῦθα πρὸς διδασκαλίαν, ἂν μὴ πρὸς συνετισμόν, τῶν ἐν Ἑλλάδι παρομοίων Γλαυκῶνων :

Λέγει ὁ Σωκράτης πρὸς Γλαύκωνα :

« ὦ Γλαύκων, προσιατεύειν διανενόηκας τῆς πόλεως ;... Νῆ Δία, καλὸν γὰρ εἶπερ τι καὶ ἄλλο τῶν ἐν ἀνθρώποις. Δῆλον γάρ, ὅτι ἐὰν τοῦτο διαπράξῃ, δυνατὸς μὲν ἔσῃ τυγχάνειν ὅτου ἂν ἐπιθυμῇς, ἱκανὸς τοὺς φίλους ὠφελεῖν, ἐπαρεῖς δὲ τὸν πατρῶον οἶκον, αὐξήσεις δὲ τὴν πατρίδα, ὀνομαστὸς δ' ἔσῃ πρῶτον μὲν ἐν τῇ πόλει, ἔπειτα δ' ἐν τῇ Ἑλλάδι, ἴσως δέ, ὥσπερ Θεμιστοκλῆς, καὶ ἐν τοῖς βαρβάροις· ὅπου δ' ἂν ᾖς, περιβλεπτός ἔσῃ ». Ταῦτ' ἀκούων ὁ Γλαύκων ἐμεγαλύνετο καὶ ἰδέως παρέμενε. Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Σωκράτης : « Οὐκοῦν, ἔφη, τοῦτο μὲν, ὦ Γλαύκων, δῆλον, ὅτι εἶπερ τιμᾶσθαι βούλει, ὠφελήτέα σοι ἢ πόλις ἐστίν ; Πάνυ μὲν οὖν ἔφη... » Προχωρῶν ὁ Σωκράτης ἐρωτᾷ : « Λέξον ἐκ τίνων νῦν αἱ πρόσοδοι τῇ πόλει καὶ πόσαι τινές εἰσι ; δῆλον γάρ, ὅτι, ἔσκεπας, ἵνα, εἰ μὲν τινες αὐτῶν ἐνδεῶς ἔχουσιν, ἐκπληρώσης, εἰ δὲ παραλείπονται, προσπορίσης. Ἀλλὰ μὰ Δί', ἔφη ὁ Γλαύκων, ταῦτά γε οὐκ ἐπέσκεμμαι. Ἀλλ' εἰ τοῦτο, ἔφη, παρέλιπες, τίς γε δαπάνας τῆς πόλεως ἡμῖν εἶπέ· δῆλον γάρ, ὅτι καὶ τούτων τὰς περιττὰς ἀφαιρεῖν διανοῇ. Ἀλλὰ μὰ τὸν Δί', ἔφη, οὐδὲ πρὸς ταῦτά πω ἐσχόλασα ». Παρακατιὼν ἐρωτᾷ ὁ Ἀθηναῖος σοφός : « Οὐκοῦν τὸν γε βουλευσόμενον πρὸς οὓς τινες δεῖ πολεμεῖν τὴν τε τῆς πόλεως δύναμιν καὶ τὴν τῶν ἐναντίων εἰδέναι δεῖ, ἵνα, ἐὰν μὲν ἢ τῆς πόλεως κρείττων ᾖ, συμβουλεύῃ ἐπιχειρεῖν τῷ πολέμῳ, ἐὰν δὲ ἥττων τῶν ἐναντίων, εὐλαβεῖσθαι πείθῃ... Πρῶτον μὲν τοίνυν λέξον ἡμῖν τῆς πόλεως τὴν τε πεζικὴν καὶ τὴν ναυτικὴν δύναμιν, εἴτα τὴν τῶν ἐναντίων. Ἀλλὰ μὰ τὸν Δί', ἔφη, οὐκ ἂν ἔχοιμί σοι οὕτω γε ἀπὸ στόματος εἰπεῖν. Ἀλλ' εἰ γέγραπταί σοι, ἔνεγκε, ἔφη, πάνυ γὰρ ἂν ἡδέως ἂν τοῦτο ἀκούσαιμι. Ἀλλὰ μὰ τὸν Δί', ἔφη, οὐδὲ γέγραπταί μοι πω... »

Μετ'ὀλίγον τὸν ἐρωτᾷ ὁ Σωκράτης : « Ἀλλ' ἐκείνου γέ τοι οἶδ' ὅτι οὐκ ἡμέληκας, ἀλλ' ἔσκεπαι, πόσον χρόνον ἱκανὸς ἐστὶν ὁ ἐκ τῆς χώρας γιγνόμενος σῆτος διατρέφειν τὴν πόλιν, καὶ πόσον εἰς τὸν ἐνιαυτὸν προσδεῖται, ἵνα μὴ τούτου λάθῃ σέ ποτε ἡ πόλις ἐνδεὴς γενομένη, ἀλλ' εἰδὼς ἔχῃς ὑπὲρ τῶν ἀναγκαίων συμβουλεύειν τῇ πόλει, βοηθεῖν τε καὶ σφῶζειν αὐτήν. Λέγεις, ἔφη ὁ Γλαῦκων, παμμέγεθες πρᾶγμα, εἴ γε καὶ τῶν τοιούτων ἐπιμελεῖσθαι δεήσει... » Ἀφοῦ διὰ τῶν τοιούτων ἐρωτήσεων ἐπείσθη ὁ Σωκράτης, ὅτι ὁ ἀξιῶν τὰ διοικήσῃ τὴν πόλιν ἡγνέει καὶ τὰ κοινότατα τῶν πραγμάτων, καταστρέφει τὴν συνδιάλεξιν ταύτην διὰ τῶν ἐπομένων : « Φυλάττου, ὦ Γλαῦκων, ὅπως μὴ τοῦ εὐδοξεῖν ἐπιθυμῶν εἰς τοῦναντίον ἔλθῃς. Ἡ οὐχ ὁρᾷς ὥς σφαλερόν ἐστι τὸ ἃ μὴ οἶδέ τις, ταῦτα λέξιν ἢ πράττειν ; Ἐνθυμοῦ δὲ τῶν ἄλλων, ὅσους οἶσθα τοιούτους, οἳ φαίνονται καὶ λέγοντες ἃ μὴ ἴσασι καὶ πράττοντες, πότερά σοι δοκοῦσιν ἐπὶ τοῖς τοιούτοις ἐλαίνου μᾶλλον ἢ φόγον τυγχάνειν καὶ πότερον θαυμάζεσθαι μᾶλλον ἢ καταφρονεῖσθαι. Ἐνθυμοῦ δὲ καὶ τῶν εἰδότεων ὅ τι τε λέγουσι καὶ ὅ τι ποιοῦσι· καί, ὥς ἐγὼ νομίζω, εὐρήσεις ἂν πᾶσιν ἔργοις τοὺς μὲν εὐδοκιμοῦντάς τε καὶ θαυμαζομένους ἐκ τῶν μάλιστα ἐπισταμένων ὄντας, τοὺς δὲ κακοδοξοῦντάς τε καὶ καταφρονομένους ἐκ τῶν ἀμαθესτάτων. Εἰ οὖν ἐπιθυμεῖς εὐδοκιμεῖν τε καὶ θαυμάζεσθαι ἐν τῇ πόλει, πειρῶ κατεργάσασθαι ὥς μάλιστα τὸ εἰδέναι ἃ βούλει πράττειν· ἔαν γὰρ τούτῳ διενέγκας τῶν ἄλλων ἐπιχειρῇς τὰ τῆς πόλεως πράττειν, οὐκ ἂν θαυμάσαιμι, εἰ πάνυ ραδίως τύχοις ὧν ἐπιθυμεῖς »¹.

Οἱ πράττοντες τὰ πολιτικὰ κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην τεσσαρακονταετίαν, καθ' ἣν ἐφαρμόζεται τὸ Σύνταγμα, τὸ συντελεσθὲν ὑπὸ τῆς δευτέρας ἐν Ἀθήναις Συνελεύσεως, εἶνε πρεσβύτεροι τοῦ Ἀθηναίου τούτου νεανίσκου, ἀλλ' ἔαν εὐρίσκετο νέος Σωκράτης, ἦν' ἀπευθύνη αὐτοῖς ἀναλόγους ἐρωτήσεις, εἶμαι βέβαιος, ὅτι θ' ἀπεκρίνοντο κατὰ τὸν ὁμοῖον τρόπον. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι τὸ πολιτεύεσθαι κατέστη ἐν Ἑλλάδι ἐπάγγελμα, ἀλλ' ἡ πολιτεία δὲν ἀπαιτεῖ παρὰ τῶν ἐπαγγελματιῶν τούτων πιστοποιητικὰ σπουδῶν, ἄρα τῶν ἀναγκαιουσῶν πρὸς τὸ ἐπάγγελμα γνώσεων. Προνοεῖ ἡ ἐλληνικὴ νομοθεσία, ὥς καὶ πᾶσα ἄλλη, κανονικὴν σπουδὴν πρὸς ἐξάσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματος, εἴτε ἐπι-

1 Ξενοφῶντος Ἀπομνημονεύματα III, 6.

στημονικοῦ, εἴτε τεχνικοῦ. Ἐν τούτοις πρὸς ἐξάσκησιν τοῦ σπουδαιοτάτου τῶν κοινωνικῶν ἐπαγγελμάτων, τοῦ πολιτικοῦ, οὐδεὶς ἐτέθη ὄρος. Ἐκαστος, κατὰ τὸ Σύνταγμα, ἔχων τὴν νόμιμον ἡλικίαν, δύναται ν' ἀποδυθῇ εἰς τοὺς πολιτικούς ἀγῶνας, νὰ διεκδικήσῃ τὸ ὑπέρτατον τῶν ἀνθρωπίνων ἀξιωματίων, τὸ πολιτεύεσθαι. Ἡ πολιτεία δὲν δύναται νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι ἡδύναντο νὰ εἰσπηδήσωσιν ἐντὸς τοῦ βουλευτηρίου ἄνθρωποι ἀναρμόδιοι. Ἐν τούτῳ κεῖται βεβαίως τὸ μέγιστον τῶν μειονεκτημάτων τοῦ ἀντιπροσωπευτικοῦ πολιτεύματος, ὅτι παραδίδεται ἡ διοίκησις τῶν κοινῶν εἰς ἀνθρώπους, ἂν μὴ τι ἄλλο, ἀλλὰ πάντως ἑσπερημένους τῶν προσόντων διὰ τὸ ἐπιδιωκόμενον ὑπ' αὐτῶν ἔργον.

Καὶ ἐν μὲν ταῖς πλείσταis τῶν καθ' ἡμῶν πολιτειῶν ἡ ἔλλειψις αὕτη διορθοῦται διὰ τῆς πολιτικῆς ἀνατροφῆς τῶν κοινωνικῶν ἐκείνων ὁμίδων, αἷς τυγχάνει ἀνατεθειμένη ἡ μέριμνα περὶ τῶν κοινῶν συμφερόντων. Ἐν ταῖς νεωτέραις κοινοβουλευτικαῖς πολιτεῖαις ὑφίστανται καὶ λειτουργοῦσι πολιτικοὶ σύλλογοι, ἀνήκοντες εἰς ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν μερίδα, οἵτινες, συζητοῦντες, συσκεπτόμενοι, ὑποδεικνύουσιν ἐκ συμφώνου τὸ κατάλληλον πρόσωπον, ἔν' ἀντιπροσωπεύσῃ τὸν λαὸν ἐν ταύτῃ ἢ ἐκείνῃ τῇ ἐκλογικῇ περιφερείᾳ. Οἱ σύλλογοι οὗτοι ἔχουσιν ὠρισμένας ἀρχάς, σπανίως ἐν ἐκτάκτοις μόνον περιστάσεσι δυναμένας νὰ μεταβληθῶσι, τὰς ὁποίας δὲν ἐπιτρέπεται νὰ παραβῇ τις ἄνευ δεδικαιολογημένης αἰτίας. Ἐν δὲ ταῖς διεξαγομέναις βουλευτικαῖς ἐκλογαῖς οἱ ὑποψήφιοι τῶν πολιτικῶν συλλόγων ὑποστηρίζονται ὑπ' αὐτῶν καὶ ὀφείλουσι καθ' ἅπασαν τὴν βουλευτικὴν περίοδον νὰ ἐμμείνωσιν ἐν τῇ πολιτικῇ τοῦ κόμματος, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκουσι καὶ διὰ τῆς πολιτικῆς τοῦ ὁποίου ἰσχύος εἰσῆλθον εἰς τὸ κοινοβούλιον. Ἀλλ' ἐν Ἑλλάδι οὐδὲν τὸ τοιοῦτο συμβαίνει. Τὸ πολιτεύεσθαι εἶνε προσωπικὸν ἐπάγγελμα, κληρονομικόν, τὸ ὁποῖον δύναται τις νὰ ἐξασκῇ καθ' οἷονδήποτε βούλεται τρόπον, τουτέστι συμφώνως πρὸς τὰ συμφέροντα αὐτοῦ, τὰ προσωπικά, τὰ ἐπαρχιακά. Περὶ πεποιθήσεων ; Δὲν δύναται νὰ γίνηται λόγος. Ἐν ταῖς ἤδη διεξαγομέναις ἐκλογαῖς πλεῖστοι τῶν τέως ἀντιπάλων τῆς Κυβερνήσεως συνετάχθησαν μετ' αὐτῆς, ἔνεκα ἐπαρχιακῶν συμφερόντων καὶ τᾶν ἁπάντων. Ἡ ἀλλαγὴ τοῦ κόμματος εἶνέ τι σύνηθες, οὐδὲ προκαλεῖ τὴν ἐλαχίστην ἐκπληξιν ἢ κατάκρισιν. Ἡ ἐν τῇ Βουλῇ ψῆφος τοῦ βουλευτοῦ εἶνε προσωπικὴ καὶ οὐχὶ πολιτικὴ. Καὶ τοῦτο, διότι πολιτικαὶ ἀρχαὶ καὶ πεποιθήσεις ἐλλείπουσι τέλεον.

Συνέστη πρό τινος χρόνου πολιτικὸς σύλλογος, ἀποστολὴν ἔχων, ἵνα ἐνεργήσῃ παρὰ τῇ δημοσίᾳ γνώμῃ πρὸς σύγκλησιν Ἐθνοσυνελεύσεως καὶ ἀναθεώρησιν τοῦ πολιτεύματος. Ἐν τῷ καταστατικῷ αὐτοῦ καὶ τῇ προκηρῦξει ὑπέγραψαν πλεῖστοι πολιτευόμενοι, ἐκ τῶν λεγομένων ἐπιφανῶν· ὑπέσχοντο, ὅτι διὰ καταλλήλων διαλέξεων καὶ ἐνεργειῶν ἐσκόπουν νὰ φωτίσωσι τὸν ἑλληνικὸν λαὸν περὶ τῆς λυπηρᾶς καταστάσεως, ἐν ᾗ διατελοῦσι τὰ κατ' αὐτόν, τὰ αἷτια, μεταξὺ τῶν ὁποίων θὰ ἦσαν βεβαίως καὶ ἡ ἔλλειψις πολιτικῆς ἀρετῆς καὶ συνειδήσεως. Εὐτυχῶς οἱ ἐπαίοντες δὲν συνεκινήθησαν ἐπὶ τῷ γεγονότι τούτῳ· ἔσεισαν περίλυποι τὴν κεφαλὴν, ἀναμένοντες διάλυσιν τοῦ πυροτεχνήματος. Τοῦτο τάχιστα ἐπετελέσθη. Αἱ μεγάλαι καὶ ἡχηραὶ λέξεις ἀπεσβέσθησαν, πρὶν ἢ ἀπηχῆσωσιν ἔτι καθ' ἅπασαν τὴν ἑλληνικὴν χώραν. Δὲν παρήρχοντο πολλαὶ ἡμέραι, καὶ ἡ ἑλληνικὴ βουλὴ διελύετο, ὥς ἐκ τῆς κωλυσιεργίας τῶν στρατιωτικῶν βουλευτῶν, ἐκαλεῖτο δὲ μετὰ παρέλευσιν ἔτους ὁ ἑλληνικὸς λαὸς νὰ ἐκφράσῃ καὶ πάλιν γνώμην περὶ τῆς καταστάσεως διὰ τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀντιπροσώπων του. Ὅποιον θλιβερὸν θέαμα!

Ὁ περίφημος ἐκεῖνος πολιτικὸς σύλλογος οὐδ' ἅπαξ παρέστη ἐνώπιον τοῦ ἑλληνικοῦ δημοσίου, διὰ νὰ αἰτιολογήσῃ τὴν ἰδρυσίν του. Πάντες οἱ πολιτευόμενοι, ὅσοι ἀπετέλεσαν τὸν πυρῆνα αὐτοῦ, ἐλησμόνησαν τὸ κήρυγμά των καὶ τὰς ὑποσχέσεις των, ἕκαστος προσέφυγεν εἰς τὸ πολιτικὸν στρατόπεδον (τὸ καπετανάτιον), μεθ' οὗ ἠδύνατο νὰ συνεργασθῇ, ἀδιαφορῶν ἢ τὴν προτεραίαν διετέλει κατατεταγμένος εἰς ἀντίθετον στρατόπεδον. Πολλοὶ ἐκ τούτων, καὶ περ ἀνήκοιτες τέως εἰς ἐχθρικά κόμματα, συνησιώθησαν, οἱ Μοντέγιοι ἔτειναν τὴν χεῖρα εἰς τοὺς Καπουλέτους ἐπ' ἀγαθῶ τῆς πατρίδος! Εἰς μόνον ἀπέμεινεν φρουρὸς τῆς ἰδέας τῆς ἀναθεωρήσεως. Τί αἰσθάνεται ἤδη ὁ φιλόπολις ἀνὴρ ἐν τῇ ψυχῇ του; Τὸ ἐννοῶ—τὴν περιφρόνησιν.

Πάντα ταῦτα τὰ ἔκτροπα καὶ ἀνήθικα συμβαίνουσι παρ' ἡμῖν περισσότερον ἢ ἐν πάσῃ ἄλλῃ πολιτείᾳ, διότι ἐλλείπει τέλος ἐν Ἑλλάδι τὸ κοινωνικὸν κριτήριον, ὃ αὐστηρὸς οὗτος τιμωρὸς τῶν παρεκτρεπομένων ἀπὸ τοῦ καθήκοντός των. Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ὁ ἑλληνικὸς λαὸς παρακολουθεῖ ἀδιάφορος τοὺς πολιτικοὺς αὐτοῦ διευθυντάς. Τί δύναται νὰ σκεφθῇ καὶ πράξῃ, ἐστερημένος παντὸς ὁδηγοῦ; Οἱ λαοί, ὅσην καὶ ἂν ἔχωσιν ἀγαθὴν πρόθεσιν, μένουσι μάζα ἄχρηστος, ἐν ᾗ περιπτώσει δὲν εὐρίσκονται μεταξὺ αὐτῶν οἱ ἱκανοὶ καὶ οἱ ἔμπειροι τεχνῖται, οἱ δυνάμε-

νοι νὰ διαπλάσωσιν αὐτόν. "Οτι ἐλλείπει παρ' ἡμῶν πρὸς τελείαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐφαρμογὴν τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος εἶνε ἡ μέση ἐκείνη τάξις, ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῆς ἐπιδράσεως τῶν κομμάτων, ἐκπροσωποῦσα τὸ κοινωνικὸν κριτήριον, ἐκτιμῶσα καὶ ἀμείβουσα τοὺς ἐκπροσωποῦντας τὰ κοινὰ συμφέροντα, πατάσσουσα δὲ καὶ καταδικάζουσα τοὺς παρεκτρεπομένους ἀπὸ τῶν "καθηκόντων αὐτῶν. Πολιτικοὶ σύνδεσμοι, ἰδρυόμενοι ὑπὸ τοιούτων πολιτῶν, ἤθελον συντελέσῃ τὰ μάλιστα εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν κακῶς κειμένων. Δυστυχῶς ἐν Ἑλλάδι ὑπάρχουσι λαμπρά, ἀξιότιμα καὶ ἀξιομίμητα ἄτομα, ἀλλ' ἐλλείπουνσι καθ' ὁλοκληρίαν πολῖται. Ὁγδοήκοντα ἐτῶν ἐλεύθερος πολιτικὸς βίος δὲν κατώρθωσε νὰ μεταπλάσῃ ἐπὶ τὸ κρεῖττον τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ ἀνδραποδώδης θρῖξ τῆς βαρβαρότητος καὶ τῆς δουλείας παραμένει εἰσέτι ἐπὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ. Ἐπιζητεῖ τὴν ἐλευθερίον ὁ ἑλληνικὸς λαός, ἀλλὰ τοῦτο ὡς ὄργανον, καὶ οὐχὶ ὡς σκοπὸν, ὡς ἰδέαν, ὡς ἐπίτευξιν ἐθνικῶν καὶ κοινωνικῶν δικαίων. Ἀδιαφορεῖ περὶ παντὸς ὅτι δὲν συνδένται πρὸς τὸ εὐτελὲς αὐτοῦ **ἐγώ**. Ἀποτέλεσμα ἡ νάρκη καὶ ἡ ἀδιαφορία.

Ζητεῖται ἡ ἀνόρθωσις τοῦ καθεστῶτος. Ἀλλ' ἡ ἀνόρθωσις αὕτη δὲν δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ ἄλλως ἢ διὰ τῆς συμπράξεως τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν. Ὡς τοιοῦτοι εἶνε ἅμα καὶ ὑπεύθυνοι ἐπὶ τῇ ὑφισταμένῃ καταστάσει· πρὸς τί ἡ καταγγελία ὀρισμένων προσώπων; Ἡ κρατοῦσα πολιτικὴ ὀλιγαρχία δὲν ἐπιθυμεῖ, διότι δὲν συμφέρει εἰς αὐτὴν ἡ μεταβολὴ τοῦ κρατοῦντος συστήματος, ἡ μετατροπὴ τῶν κακῶς ἐχόντων. Τούτου ἕνεκα ὁ τόπος παρεδόθη εἰς τὴν ἀναρχίαν ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ ψευδοκοινοβουλευτισμοῦ. Διὰ τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας, ἀμαυθοῦς, πεπλανημένης, ἀποστελλόνται εἰς τὸ βουλευτήριον, νεώτεροι καὶ πρεσβύτεροι, ἄνδρες, ὑπομιμνήσκοντες ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις τὸν ἀφελῆ ἐκεῖνον πολιτικὸν υποψήφιον τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων, τὸν Γλαύκωνα, ζητοῦντα νὰ διοικήσῃ τὴν πατρίδα του, χωρὶς νὰ γνωρίζῃ καὶ τὰ ἐλάχιστα στοιχεῖα τῆς πολιτικῆς διοικήσεως. Εὐγενὲς καὶ ὑψηλόν, ἀρχιτεκτονικὸν τὸ πολιτεύεσθαι. Ἀλλὰ πρωτίστως ἀπαιτεῖ τοὺς καταλλήλους ἀρχιτέκτονας. "Οταν δὲν ὑπάρχωσιν οἱ τοιοῦτοι, ὅταν ἡ δημιουργία, ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ Γλαύκωνος, θρασέως ἐπιδιώκῃ τὴν κατάληψιν τῆς ἐξουσίας, χάριν αὐτῆς τῆς ἐξουσίας μόνον καὶ τῶν ἀγαθῶν αὐτῆς, οὐχὶ δὲ εὐγενεστέρων σκοπῶν ἕνεκεν, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ

εὐγενέστατον τῶν πολιτευμάτων καθίσταται τὸ πάντων ἀνοσιώτατον. Ὁ κυρίαρχος λαός, πιεζόμενος, κακοδιοικούμενος, ἐκμεταλλευνόμενος, ἀπόλλυσι σὺν τῷ χρόνῳ τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ συνείδησιν, τὸ ἐλεύθερον κριτήριον. Τὸ πολίτευμα καθίσταται ὄργανον ἀδικίας μᾶλλον καὶ καταστροφῆς ἢ εὐνομίας καὶ ἀνορθώσεως.

Ἡ ἱστορία τοῦ ἐν Ἑλλάδι κοινοβουλευτισμοῦ εἶνε τρανὸν μαρτύριον, ὅτι τὸ πολιτεύεσθαι δέον νὰ εἶνε ἔργον τῶν ἐναρέτων καὶ τῶν ἱκανῶν, ἐξαναγκαζομένων εἰς τοῦτο. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει, ὁ κοινοβουλευτισμὸς τῆς πατρίας, τῆς ἀγνοίας καὶ τοῦ συμφέροντος θέλει προκαλέσῃ ἐπὶ τέλους κατ' ἀνάγκην τὴν πλήρη κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν ἐξάντλησιν, τὴν ἀναρχίαν.

ΙΒ΄.

15 Ἀπριλίου 1906

Τὸ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ, δὲν δύναται νὰ λειτουργήσῃ ἄνευ τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς λειτουργίας τοῦ κόμματος.

Ἐν τῷ κόμματι, ἐν τῷ κομματικῷ ἀνταγωνισμῷ, ἐνυπολανθάνει κατ' ἀνάγκην ἡ ζωὴ καὶ ἡ εὐρωστία τῶν ἰδεῶν, τῶν ἀπασχολουσῶν τὰς ἐλευθέρας κοινωνίας, ἄνευ τῶν ὁποίων ὁ πολιτικὸς βίος ἐξελίσσεται ἐστερημένος πάσης ἐνεργείας. Ἡ ἰδέα ἄρα τοῦ κόμματος εἶνε ἡ ψυχὴ τοῦ πολιτικοῦ ὁργανισμοῦ.

Ὁ ἀνταγωνισμὸς οὗτος εἶνε συμφυὴς τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει. Πόλεμος πατὴρ πάντων. Οὐδὲ δύναται νὰ νοηθῇ ἡ ἀνθρωπίνη ἱστορία καὶ νὰ τελεσφορήσῃ ἄνευ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ, ὅστις καθίσταται ἡ ζωοποιὸς δύναμις τῆς συντηρήσεως καὶ τῆς προόδου.

Εὐθὺς ὡς ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία ἔσχεν ἐλευθέραν ὁργάνωσιν, εὐθὺς ὡς κατελύθη τὸ κράτος τοῦ ἀπολύτου δεσποτισμοῦ, δηλαδὴ τῆς παμβασιλείας τῆς μιᾶς βουλήσεως, ὁ ἀνθρώπος, ἐν τῇ κατανοήσει τῆς ἐλευθέρας αὐτοῦ φύσεως καὶ ἀτομικότητος, ἐνόησεν, ὅτι ἡ βούλησις αὕτη δέον νὰ τύχῃ ἀπολύτου ἐξωτερικεύσεως καὶ πραγματώσεως ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ. Περὶ οὐδενὸς ἄλλου μεριμνᾷ καὶ διαφέρεται ὁ ἀνθρώπος μετὰ τοσαύτης ἀφοσιώσεως καὶ ἐμπαθείας, ὅσον περὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ γνώμης. Ἐν τῇ θρησκευτικῇ αὐτοῦ συνειδήσει καὶ πίστει, ἐν ταῖς

φιλοσοφικαῖς, αἰσθητικαῖς, κοινωνικαῖς καὶ πολιτικαῖς ἰδέαις, ἡ προσω-
πικὴ αὐτοῦ γνώμη πρέπει νὰ εἶνε ἡ κρατοῦσα. Τοιοῦτον εἶνε τὸ ἰδεῶδες,
πρὸς ὃ φέρεται ὁ ἄνθρωπος, εὐθὺς ὡς συνειδῇ ἑαυτῷ, νὰ καταστήσῃ
εἰ δυνατόν τὴν γνώμην ταύτην κοινὸν τῆς ἀνθρωπότητος δόγμα.

Ἄλλ' ἡ γνώμη αὕτη, ἐν τῇ ἐξωτερικεύσει αὐτῆς, θέλει προσκρούσῃ
κατ' ἀνάγκην πρὸς ἑτέραν ἢ ἑτέρας γνώμας. Ἐντεῦθεν ἡ σύγκρουσις,
ἀπόρροια τῆς συζητήσεως ποικίλων γνωμῶν, τῆς διαφωνίας, ἄνευ τῆς
ὁποίας δὲν δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ἐξέλιξις τῆς ἱστορίας.

Τὸ τοιοῦτο φαινόμενον τῆς συγκρούσεως τῶν γνωμῶν, τῆς διαφω-
νίας, ἐκδηλοῦται πρωτίστως ἐν τῇ πολιτικῇ λειτουργίᾳ τῶν ἐλευθέρων
λαῶν. Ἐν παλαιότεροις καιροῖς, ὅποτε ὁ ἄνθρωπος δὲν ἦτο εἰς κατὰ-
στασιν νὰ σκεφθῇ ἀκόμη, ἀπεξεδέχετο τὰ πάντα ἀπὸ τῆς βασιλικῆς δυ-
νάμεως καὶ βουλήσεως, ἀπὸ τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου ἀνθρώπου. Ὡς ἔλε-
γεν ὁ Σπένσερ, «οἱ βασιλεῖς ἦσαν κατὰ θεῖον δίκαιον ὑπέρτατοι ἐπὶ τῆς
γῆς ἄρχοντες, διατάσσοντες δὲ ἡδύναντο τ' ἀναπλάσσωσι πάντα τὰ κατ'
ἄνθρωπον». Ἀ' λ' ἤδη διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς ἰδέας τοῦ ἐλευθέρου
ἀνθρώπου τὸ ὑπερφυεὲς εἶδωλον τῆς μοναρχίας κατέπεσεν ὑπὸ τὰ κτυ-
πήματα τῆς ἐλευθέρου σκέψεως καὶ τὸ κέντρον τῆς πολιτικῆς βαρύτη-
τος μετέστη πρὸς τὸ κέντρον τοῦ λαοῦ. Ἀποτέλεσμα τῆς μεταβολῆς ταύ-
της εἶνε ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἐλευθέρου σκέψεως, ὡς δημιουργικῆς δυνά-
μεως ἐν ταῖς πολλαῖς καὶ ποικίλαις ἐκδηλώσεσι τοῦ κατ' ἄνθρωπον βίου.

Ἐκ τῆς συγκρούσεως τῶν ἐν ταῖς κοινωνίαις κατὰ φυσικὴν ἀνάγ-
κην ἐκδηλουμένων καὶ ἀναπτυσσομένων προσωπικῶν γνωμῶν γεν-
νῶνται παρὰ τοῖς ἐλευθέροις λαοῖς τὰ λεγόμενα πολιτικὰ κόμ-
ματ α, ὅρος ἀπαράβατος τῆς ὑπάρξεως καὶ λειτουργίας τῆς ἐλευθερίας.

Ἡ ὑπαρξίς καὶ ἡ λειτουργία πολιτικῶν κομμάτων ἐν τῷ βίῳ τῶν
ἐλευθέρων λαῶν πλέον ἢ ἅπαξ ἔσχε θερμοὺς κατηγόρους καὶ ὑπερα-
σπιστάς. Ἡ περὶ αὐτῶν συζητήσις ἐξακολουθεῖ μέχρι τῆς σήμερον.
δὲν θεωρῶ δὲ ἀνάξιον τοῦ σκοποῦ, ὃν ἐπιδιώκει ἡ ἔρευνα αὕτη περὶ
τῆς παρ' ἡμῖν λειτουργίας τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος, νὰ συνο-
ψίσω σκέψεις τινας ἐγκρίτων δημοσιολόγων περὶ τοῦ ἀναγκασμοῦ ἢ τοῦ
ἐπιβλαβοῦς τῆς ἐν ταῖς κοινωνίαις ὑπάρξεως καὶ λειτουργίας πολιτικῶν
κομμάτων.

Ὁ Ἰταλὸς φιλόσοφος καὶ πολιτειολόγος Ἀντώνιος Rosmini, ἀνα-
λύων ἐν τῇ Πολιτικῇ Φιλοσοφίᾳ αὐτοῦ τὸν σκοπὸν τῆς κοινω-

νίας, δογματίζει περὶ τῶν κομμάτων τὰ ἐπόμενα : «Τὰ πολιτικὰ κόμματα παρακωλύουσι τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν κοινωνικὴν ἠθικὴν, δύνανται δὲ ν' ἀναχθῶσιν εἰς τρεῖς ἀρχάς, τὰ ὑλικά συμφέροντα, τὰς ἐπὶ ἀρχαίων δοξασιῶν καὶ ἀπηρχαιωμένων ἐθίμων ἐρειδομένας γνώμας καὶ τὰ πάθη... Τίνι τρόπῳ λοιπ' ν' θ' ἀμύνηται ἡ κοινωνία κατὰ τοῦ κινδύνου τῶν κομμάτων ; Ἴδου ἐν τῶν δυσχερεστάτων προβλημάτων, ἅτινα προτίθενται εἰς τὸν πολιτικὸν ἄνδρα καὶ τὴν πολιτικὴν φιλοσοφίαν.

«Κατὰ τοῦ κινδύνου τούτου τῶν κομμάτων, τῶν δυναμένων ν' ἀφαιρέσωσι τὴν ἡσυχίαν τῶν τε κυβερνώντων καὶ τῶν κυβερνωμένων, δύο προβάλλονται διέξοδοι :

α'. «Ἱσορροπία τῶν ἀντιπάλων κομμάτων, σύστημα τοῦ κοινωνικοῦ ἀνταγωνισμοῦ.

β'. «Κατίσχυσις τοῦ ἐνὸς κόμματος, ὥστε τὸ ἕτερον νὰ μὴ ἔχῃ ποτὲ μήτε θέλησιν, μήτε ἰσχὺν νὰ στασιάσῃ· σύστημα τοῦ ἀπολυτισμοῦ».

Καὶ τὸ μὲν πρῶτον, λέγει ὁ φιλόσοφος, συντείνει μὲν ὅπως ἡ κοινωνία μὴ διατελῇ θῦμα τῆς ἐξουσίας ἐνὸς μόνου κόμματος, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ ἐξαρκέσῃ, ὥστε διατηροῦν τοὺς πολίτας ἐν καταστάσει ἐρεθισμοῦ. Ἐκτὸς δὲ τούτου, ἂν εἶνε δυνατόν νὰ ἐπικρατήσῃ ἐπὶ τινα χρόνον ἰσορροπία τῶν μεγάλων κομμάτων πρὸς ἄλληλα (δημοκρατικοῦ, ἀριστοκρατικοῦ, μοναρχικοῦ), δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ αὕτη μεταξὺ τῶν κομμάτων, ἀπειραγίδμων ὄντων, ὥς τὰ συμφέροντα, αἱ γνώμαι, αἱ συνήθειαι. Τελευταῖον δὲ τί εἶνε τὸ δυνάμενον νὰ διατηρήσῃ τὴν ἰσορροπίαν τῶν κομμάτων ; ἢ εἶνε κόμμα καὶ τοῦτο, καὶ τότε εἰσερχόμεθα εἰς τὸ δεύτερον μέρος, ἢ εἶνε ὄν, ἰστάμενον ὑπεράνω τῶν κομμάτων, καὶ τότε δεόν νὰ εὐρεθῇ τι πάντῃ ἄσχετον πρὸς ταῦτα, τὸ ἀκίνητον σημεῖον τοῦ Ἀρχιμήδους.

«Οὐδ' εἶνε ἡ κοινωνία κάλλιον ἐξησφαλισμένη ἐν τῇ δευτέρᾳ ὑποθέσει... Ἀληθεύει μὲν, ὅτι κόμμα, ἅμα ἀνελθὼν ἐπὶ τὴν κυβέρνησιν, διορᾷ ἂφ' ἧς κατέκτησε περιοπῆς ἀπόψεις τινὰς δικαιοσύνης καὶ εὐθύτητος, αἷς ἠγγόει πρότερον, ἀλλ' ἀμνημονεῖ τῆς σκέψεως, ὅτι δεόν πάντοτε νὰ παρέλθῃ χρονικόν τι διάλειμμα, πρὶν ἢ τὸ κόμμα, ἀνελθὼν εἰς τὴν κυβέρνησιν, ἀποκτήσῃ τὰς ἑξεῖς τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἠθικῆς, τὰς ἰδιαζούσας ταῖς κυβερνήσεσι. Θὰ ἔχωμεν τότε κυβέρνησιν νόμιμον, οὐχὶ διότι κυβερνᾷ τὸ ἕτερον τῶν κομμάτων, ἀλλὰ διότι κόμμα τι ἐπαύσατο διατελοῦν κόμμα καὶ ἐγένετο νόμιμος κυβέρνησις. Ἐκτὸς δὲ τούτου αἱ

μειονοιηφίαι διαρρυθμίζονται σὺν τῷ χρόνῳ, ἀναφλέγονται καὶ ἔπειτα ἀνατρέπουσι τὸ δεσπόζον κόμμα... Ἄλλ' ἀμφοτέρω τὰ μέσα εἶνε ἀτελεσφόρητα· οὐδείς δὲ πολιτικὸς συνδυασμὸς ἐπαρκεῖ, ὅπως ἐξασφαλίσῃ διαρκῶς τὴν κοινωνίαν κατὰ τοῦ κακοῦ τῶν πολιτικῶν κομμάτων ἀποτελέσματος. Ἡ μόνη θεραπεία ἔγκειται ἐν τῇ παρακωλύσει τῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν διὰ τῆς ὑγιоῦς ἀγωγῆς τῶν μελλουσῶν γενεῶν».¹

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ὁποία εἶνε ἡ ἔννοια τοῦ πολιτικοῦ κόμματος; Ὁ αὐστηρὸς πολιτειολόγος δὲν διστάζει νὰ χαρακτηρίσῃ τοῦτο διὰ τοῦ ἐπομένου ἀφορισμοῦ: «Πολιτικὸν κόμμα εἶνε ἄθροισμα ἀνθρώπων, συνεταιριζομένων ρητῶς ἢ σιωπηλῶς, ὅπως ἐπιδράσωσιν ἐπὶ τῆς κοινωνίας καὶ ποιήσωσιν αὐτὴν ὑποχείριον τῇ ἰδίᾳ ὠφελείᾳ. Τὸ κόμμα σκοπὸν προτίθεται τὴν ἑαυτοῦ ὠφέλειαν, οὐχὶ δὲ τὴν δικαιοσύνην, τὴν εὐθύτητα, τὴν ἠθικὴν ἀρετὴν. Ὅθεν κόμμα καὶ εὐθύτης, δικαιοσύνη καὶ ἠθικὴ ἀρετὴ εἶνε ἀντίθετα.

Ἀφοῦ ἐπεκαλέσθην τὸν Rosmini ἐν τῇ ἀναλύσει ταύτῃ τῆς θεωρίας τῶν κομμάτων, δὲν θεωρῶ ἐπίσης ἄσκοπον ν' ἀναδημοσιεύσω ἐνταῦθα ἀπόσπασμα πραγματείας περὶ τῶν κομμάτων τοῦ ἐπίσης Ἰταλοῦ φιλοσόφου καὶ πολιτειολόγου Gioberti ἐκ τοῦ πολυθρυνλήτου αὐτοῦ βιβλίου «Del rinnovamento civile d'Italia». «Τὰ κόμματα, λέγει ὁ περιώνυμος συγγραφεύς, εἶνε ἀποτελέσματα στοιχειώδους καὶ ἑλλειποῦς ἐπιστήμης, εἶνε δ' ἐν μέρει κληρὸς τῆς ἀρχαίας βαρβαρότητος, ἀλλὰ βελτιωμένος. Ἐν τῇ βαρβαρότητι ἡ διαφορὰ διεξήγετο βιαίως καὶ ἐλύετο διὰ τῶν ὅπλων, ἀλλὰ σήμερον ὁ ἀγὼν τελεῖται ἐπὶ τοῦ πεδίου τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν ἔργων, ἀντικαθίσταται δὲ ἀντὶ τῶν πληγῶν καὶ τῆς βίας ἡ διάνοια καὶ ὁ λόγος... Σὺν τῇ ἐπιδόσει τοῦ πολιτισμοῦ τὰ κόμματα βελτιοῦνται, καθίστανται εὐθύτερα, ἀνεκτικώτερα, φιλοφρονέστερα καὶ συνδιαλλακτικώτερα, μεταβαίνουνσιν ἀπὸ τῶν λιβέλλων καὶ τῶν κρυφίων συνεταιρισμῶν εἰς τὸν τύπον καὶ εἰς τὰ βουλευτήρια, προσλαμβάνουσι μορφὴν μᾶλλον συγκεκριμένην καὶ ἀπρευδεστέραν, ἀπὸ ἰδιωτικῶν καὶ πολλῶν κρυφίων γίνονται δημόσια, ἀπὸ ἐπιβλαβῶν ὠφέλιμα καὶ ἀποκαλοῦνται ἀντιπολίτευσις. Πρὸς δὲ ἀποβάλλουσιν ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ τὴν σπουδαιότητα καὶ τὴν ἰσχὺν αὐτῶν, ὥστε ἂν ποτε ἡ πρόοδος ἦπτετο τοῦ καταγορύφου σημείου, τέλεον θὰ διελύοντο. Ἡ ὑπαρξὶς ἄρα κόμ-

1 Μιγ κ ε τ η τὰ πολιτικὰ Κόμματα (ἐλλήν. μετάφρασις).

ματος, κατὰ τὸν Gioberti, σημαίνει κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν ἀτέλειαν, σημαίνει τι τὸ στερητικόν, τὸ ἐλλιπές, τὸ διεφθαρμένον, τούτου δ' ἔνεκα τὰ κόμματα καὶ αἱ πολιτικαὶ φατρίαι καλοῦνται καὶ διαιρέσεις, τοῦθ' ὁ περ δηλοῖ ἔλλειψιν ἐνότητος, ἰσχύος. Ἐπῳφεῖ ἢ ἢ ἐπιβλαβῇ τὰ κόμματα ὑφίστανται, ἔχουσιν ἄρα λόγον ὑπάρξεως, τοῦλάχιστον τό γε νῦν ἔχον, κατὰ τὴν ἐνεσιῶσαν πολιτικὴν περίοδον τοῦ ἱστορικοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐκ τούτου ἢ περὶ αὐτῶν συζητήσεις καὶ αἱ διχογνωμίαι. Ἐπεκαλέσθηεν πρὸ ὀλίγου τὴν γνώμην δύο τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς ἰταλικῆς παλιγγενεσίας, τοῦ Rosmini καὶ τοῦ Gioberti, δυσμενῶς ἀμφοτέρων φρονούντων περὶ τῶν πολιτικῶν κομμάτων. Τὰναντία τούτοις φρονεῖ ὁ Γερμανοελβετὸς Bluntschli ἐν πολλοῦ λόγον ἀξίῳ συγγράμματι. Κατὰ τὸν πολιτειολόγον τοῦτον, ὑποστάντα τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Γερμανοῦ Θεοδώρου Rohmer, «τὰ πολιτικὰ κόμματα εἶνε ἐκδήλωσις τῆς κοινωνικῆς δραστηριότητος λαοῦ τινος· ἐν ἣ ὅμως περιπτώσει ταῦτα διατελοῦσιν ἀπονεαρχωμένα, ὁ λαὸς κατέχεται ἐκ ραθυμίας καὶ ἀδιαφορίας. Τὰ πολιτικὰ ἄρα κόμματα εἶνε ἐπὶ τοσοῦτον ἰσχυρὰ, καθ' ὅσον ὁ πολιτικὸς βίος εἶνε πλουσιώτερος καὶ μᾶλλον ἐλεύθερος. Ἡ ἱστορία τῆς ρωμαϊκῆς δημοκρατίας, ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἀγγλικῆς μοναρχίας καὶ τῆς ἀμερικανικῆς συμπολιτείας δὲν ἐρμηνεύονται ἄλλως ἢ διὰ τῶν κομματικῶν ἀγώνων. Ἡ κομματικὴ ἀμιλλα καὶ ὁ ἀνταγωνισμὸς ἀναδεικνύουσι τοὺς ἀρίστους πολιτικοὺς θεσμοὺς καὶ ἀποκαλύπτουσι δυνάμεις τέως λανθανούσας. Ἐκ τούτου προκύπτει, ὅτι δὲν πρέπει νὰ φρονῶμεν, ὥς δειλαί τινας ψυχαί, ὅτι τὰ πολιτικὰ κόμματα εἶνε ἀδυναμία καὶ νόσος τῶν νεωτέρων πολιτειῶν· τοῦναντίον, εἶνε τεκμήριον ζωῆς ὑγιοῦς καὶ ἰσχυροῦς.

«Δὲν εἶνε ἐνάρητος ὁ εἰς οὐδὲν κόμμα ἀνήκων πολίτης, δὲν εἶνε δ' ἔπαινος, ἀλλὰ μομφὴ ἐκτοξευομένη κατὰ τοῦ πολιτικοῦ ἀνδρός, τὸ λεγόμενον, ὅτι διατελεῖ ἀλλότριος πρὸς τὰ κόμματα. . . Μόνον παρὰ ταῖς μοναρχίαις ὑπάρχει ἀνήρ, ὅστις πρέπει νὰ μένῃ ἐκτὸς καὶ ὑπεράνω τῶν κομμάτων, ὁ βασιλεὺς. Καθῆκον ἔχει οὗτος νὰ παρέχῃ ἐκάστῳ τούτων προστασίαν καὶ κηδεμονίαν ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ κοινοῦ δικαίου, λαμβάνων δ' ὑπ' ὄψει τὸ εὐτρεπτον ρεῦμα τῆς δημοσίας γνώμης, νὰ καλῇ εἰς τὴν κυβέρνησιν τὸ κόμμα, τὸ κάλλιον αὐτὴν ἐκπροσωποῦν. Δέον ὅμως τὸ κόμμα νὰ μὴ συγχέηται πρὸς τὴν φατρίαν· αὕτη εἶνε ἡ ἐκτροπὴ καὶ ἡ παραβίασις ἐκείνου, καθίσταται δὲ τῇ πολιτείᾳ τοσοῦτον ὀλεθρία, ὅσον τὸ κόμμα εἶνε ὠφέλιμον. . . Ἡ φατρία εἶνε φιλαντία, ἥτις θριαμ-

βεύσασα καρποῦται τὴν πολιτείαν ἐπὶ ἰδίᾳ ὠφελείᾳ. Τὸ κόμμα ἔχει πάντοτε δύο συμφέροντα, ἴδιον καὶ καθολικόν, ὥς ἕκαστος πολίτης, ὥς ἕκαστον σωματεῖον· πρέπει ὁμῶς νὰ ὑποτάσῃ τὸ ἴδιον συμφέρον εἰς τὸ καθολικόν. "Ὡστε δύναται τις εἰπεῖν, ὅτι τὸ κόμμα καθίσταται φατρία, ἢ φατρία καθίσταται κόμμα δι' ἀνατροπῆς τῶν πόλων κατὰ τὸ ἐκάστοτε ὑπερισχῶν ἴδιον ἢ καθολικόν συμφέρον»¹.

Πολλοὺς αἰῶνας πρὸ τοῦ Bluntschli εἶχεν ἤδη δογματίσῃ ὁ Πλάτων, ὅτε ἡ μὲν ἐπιδίωξις ἐν τῇ πολιτείᾳ τοῦ ἰδίου συμφέροντος διασπᾷ, ἡ δὲ ἐπιδίωξις τοῦ κοινοῦ συμφέροντος συνδέει τὰς πόλεις. Ἡ ἐθνικὴ ἡμῶν ἱστορία διατελεῖ ἀψευδὲς μαρτύριον τοῦ δόγματος τούτου. Παραλείπων τὰ παλαιά, ἐπικαλοῦμαι τὰ γεγονότα τῆς ἐθνεγεροῦς τοῦ 1821. Συνηνωμένοι οἱ Ἕλληνες, ἐθαυματούργουν, ἐνῶ περιήρχοντο εἰς τὴν ἐσχάτην ἀδυναμίαν καὶ πτώσιν ἔνεκα τῶν διαιρέσεών των. Ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς τάξεως τῆς πολιτείας ἐπεκάθητο ἡ φατρία, στυγερὰ ἐρινύς, εἰς οὐδὲν ἀποβλέπουσα ἢ εἰς τὴν θεραπείαν τοῦ πάθους, τοῦ μίσους, τοῦ συμφέροντος. Μετὰ παρέλευσιν ὀγδοηκονταετίας τὰ πράγματα δὲν μετεβλήθησαν τὸ παράπαν. Ἡ φατρία εἶνε ἡ κυρία πολιτικὴ, ἢ μᾶλλον ἡ ἀντιπολιτικὴ δύναμις ἐν Ἑλλάδι. Προβαίνει τις μέχρι τοῦ σημείου νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι ἐν τῇ πατρίδι ἡμῶν, παρὰ τὰς περιπετείας καὶ δοκιμασίας, ἧς ὑπέστημεν, δὲν κατενοήθη ἔτι ἡ ἔννοια τοῦ κράτους. Τὸ πᾶν εἶνε τὸ ἄτομον, τὰ συμφέροντα τοῦ ὁποίου τίθενται συνήθως ὑπεράνω τῶν συμφερόντων τοῦ κοινοῦ. Ἐντεῦθεν ἡ ἐπικρατήσις τῆς φατρίας, κυριαρχοῦσης ἐν τῇ διευθύνσει τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, ἀδιαφοροῦσης, ἂν ἐκ τῆς ἐπικρατήσεως αὐτῆς δύνανται νὰ διακυβευθῶσιν ὑπερτάτα ἐθνικὰ συμφέροντα. Ὁ λαός, μεθυσκόμενος ἐκ τοῦ φανταστικοῦ φανατισμοῦ, παρέχει τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ εἰς ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν πολιτικὴν δυνάμιν, νομίζων, ὅτι πραγματοποιεῖται τὸ πολιτικὸν αὐτοῦ ἰδεῶδες διὰ τῆς προσελεύσεως εἰς τὴν ἐκλογικὴν κάλπην. Περὶ τῶν λοιπῶν κοινωνικῶν ἐγγυήσεων, περὶ τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ ἐλευθερίας, περὶ τῆς δημοσίας ἀσφαλείας, περὶ τῆς ἴσης ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης, περὶ τῆς συγκοινωνίας, τῆς ἐκπαιδεύσεως, τῆς στρατιωτικῆς συντάξεως, οὐ μέλλει αὐτῷ· πάντα ταῦτα θεωροῦνται δευτερεύοντα πρὸ τῆς κυριαρχίας τοῦ σφαιριδίου. Αἱ δὲ λεγόμεναι διευθυνοῦσαι τάξεις; Ὡς εἶπον ἐν τῷ

1 Character und Geist der politischen Parteien.

προηγούμενον ἄρθρον, τοιαῦται δὲν ὑπάρχουσιν ἐν Ἑλλάδι. Ὁ ἀτομισμὸς παρ' ἡμῖν διατελεῖ ἐπὶ τοσοῦτον ὑπερφίαλος, ὥστε πρὸ τοῦ ἐναγοῦς βωμοῦ τοῦ ἐγὼ, δηλαδή τοῦ προσωπικοῦ συμφέροντος, τῆς ὑποκειμενικῆς φιλαυτίας καὶ ἀδιαφορίας, θυσιάζεται πᾶσα ἀρετή, αὐτὴ ἡ ἔννοια τοῦ στοιχειωδεστάτου καθήκοντος, τῆς περὶ τῶν κοινῶν μερίμνης. Πάντες κατακρίνουσι τὰ παρ' ἡμῖν ἔκτροπα· ἀλλ' οὐδεὶς ἐννοεῖ νὰ ταράξῃ τὴν προσωπικὴν αὐτοῦ γαλήνην καὶ συντελέσῃ κατὰ τὸ ἐνὸν πρὸς βελτίωσιν τῶν κακῶς ἐχόντων. Καὶ δέον εἰς τὴν ἔνοχον ταύτην τῶν διευθυνουσῶν τάξεων ἀδιαφορίαν ν' ἀποδοθῇ ἡ φαύλη κατάστασις, ἡ στυγερὰ νόσος, ἡ ὁσημέραι ἐξαντλοῦσα καὶ ἀποσυννθέτουσα τὸν κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν ὄργανισμὸν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Τὸ πολιτικὸν κόμμα κατέστη φατρία. Τοιοῦτον εἶνε τὸ ἀποτέλεσμα πολιτικοῦ βίου ὀγδοήκοντα περίπου ἐτῶν ἐν τῷ ἀπελευθερωθέντι ἑλληνικῷ κράτει.

Ὁ γνωστὸς Ἰταλὸς συγγραφεὺς καὶ πολιτικὸς ἀνὴρ Μᾶρκος Μιγκέτης, ἐν τῇ περὶ πολιτικῶν κομμάτων καὶ τῆς ἐπιδράσεως αὐτῶν ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης πολυτίμῳ αὐτοῦ μελέτῃ, ἐξ ἧς οὐκ ὀλίγα ἐδανείσθην ἐν τῷ ἄρθρῳ τούτῳ, παρουσιάζει τὴν Ἑλλάδα ὡς τὸ χεῖριστον τῆς κοινοβουλευτικῆς ἀκολασίας ὑπόδειγμα. Μετὰ πάροδον, λέγει, ἐλευθέρου πολιτικοῦ βίου πολλῶν δεκαετηρίδων, ἡ ἀληθὴς ἐπίδοσις ἐν τῇ διοικήσει, τῇ ἐκπαιδεύσει, τοῖς δημοσίοις ἔργοις, τῇ γεωργίᾳ, ἡ αὐξήσις τοῦ δημοσίου πλούτου εἶνε ἐλαχίστη, αὐτὴ δὲ ἡ δημοσία ἀσφάλεια κακῶς πάντοτε ἐπιτηρεῖται. Ἀναγινώσκει τις ἐν τῇ πραγματείᾳ τοῦ Émile Burnouf, δημοσιευθείσῃ ἐν τῇ «Ἐπιθεωρήσει τῶν Δύο Κόσμων», τὰ ἐπόμενα ἀλγεῖνὰ περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι πολιτικῆς καταστάσεως : «Τὰ μᾶλλον ἀξιοσέβαστα πρόσωπα ἀπαξιῶσι νὰ μετάσχῃ τῆς Βουλῆς τοῦναντίον μέλη αὐτῆς διατελοῦσι μικροφιλόδοξοί τινες· ἀποδύεται εἰς τὴν πολιτικὴν ἡ ὑποστάθμη τῶν ραδιούργων καὶ τῶν μονομανῶν, αἱ βουλευτικαὶ σύνοδοι σπαταλῶνται ὁλόκληροι εἰς ἀκάρπους ἀπαγγελίας, εἰς βαναύσους ὕβρεις, εἰς προσωπικὰς κατηγορίας, ὅτε δ' ἐγγίξει ἡ τελευταία ἡμέρα, ἐπιψηφίζονται ἀσυζητητὲ ἀπαντα τὰ προταθέντα νομοσχέδια. Ἐν ἐκ τῶν μᾶλλον χαρακτηριστικῶν ἰδιωμάτων τῆς ἑλληνικῆς Βουλῆς εἶνε τοῦτο, ὅτι κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς συνόδου οἱ ἀγελαῖοι ἅπαντες εἶνε ὑπουργικοί, ἀλλ' ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν προσέρχονται εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν, μόνοι δ' οἱ ἐπιτυχόντες ἀξιώματος δια-

μένουσι πιστοί, ὥστε τῇ ἀληθείᾳ ὑπουργεῖον δὲν εἶνε δυνατόν νὰ κρατηθῇ ἐπὶ μακρὸν χρόνον κατὰ τῶν συνασπισμῶν»¹...

Ἡ θλιβερὰ εἰκὼν, καίπερ ἐκ τοῦ φυσικοῦ εἰλημμένη, δύναται νὰ θεωρηθῇ ἴσως ἐν τισιν ὑπερβολικὴ. Δυστυχῶς, εἰ καὶ παρῆλθε πλέον ἢ τριακονταπενταετία, ἀφ' ἧς ἐγράφησαν τ' ἄνωτέρω, ἡ παρ' ἡμῖν πολιτικὴ κατάστασις δὲν ἐβελτιώθη. Τὰ ὄργανα τῆς πατρίδος ἐξακολουθοῦσιν ἀναισχυντότερον τελούμενα ἐπὶ ζημίᾳ τοῦ τε ἐλευθέρου καὶ τοῦ ἀντιπρώτου ἐλληνικοῦ ἔθνους.

Ποῖα εἶνε τὰ κατορθώματα τοῦ κοινοβουλευτικοῦ φαιρισμοῦ κατὰ τὴν τελευταίαν τεσσαρακονταετίαν ;

Σημειῶ ἐνταῦθα τὰ κυριώτατα :

Ἀστοχος ἐξωτερικὴ πολιτικὴ, ἐκ τῆς μὴ ὑπάρξεως στρατοῦ καὶ ναυτικοῦ, κατὰ τὴν κρητικὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1866, κατὰ τὸν ρωσσοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1887, κατὰ τὴν ἀκαταλόγιστον ἐπιστράτευσιν τοῦ 1885. Χρεωκοπία ἐν ἔτει 1892. Καὶ κορωνὶς πάντων ὁ ἀνόσιος ἐκεῖνος πόλεμος τοῦ 1897· ἀφαίρεσις ἐλληνικοῦ ἐδάφους· οἰκονομικὴ ὑποδούλωσις τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους ὑπὸ ξενικὸν ἔλεγχον. Ἐξακολούθησις τῆς στρατιωτικῆς ἀσυνταξίας.

Ἐκ τῆς ἐν τῷ προσεχεῖ ἄρθρῳ ἐκτεθησομένης ἱστορικῆς ἐπισκοπῆσεως τῆς δράσεως τῶν ἐν Ἑλλάδι πολιτικῶν κομμάτων ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως μέχρι τῆς σήμερον θὰ καταδηλωθῶσιν ἔτι μᾶλλον διὰ τῶν πραγμάτων αἱ καταστροφαί, ὥς ἐπήνεργεν ὁ ψευδοκοινοβουλευτισμὸς ἐπὶ τοῦ ἐλευθερωθέντος ἐλληνικοῦ κράτους.

ΙΓ'.

28 Ἀπριλίον 1906

Ὡς ὑπεδείκνυν ἐν τῷ προηγουμένῳ ἄρθρῳ, κοινοβουλευτικόν, καὶ ἐν γένει ἐλεύθερον πολίτευμα, εἰς ὃ δικαιοῦνται νὰ μετέχωσι πάντες οἱ κοινωνικοὶ καὶ πολιτικοὶ παράγοντες λαοῦ τινος, δὲν δύναται τὸ παράπαν νὰ νοηθῇ ἄνευ τῆς λειτουργίας τοῦ κόμματος. Διὰ τῶν κομμάτων, τῶν ἀντιθέσεων, τῆς ἐξ αὐτῶν ἐπερχομένης συνθέσεως, ἀποκαθίσταται ἐπὶ τέλους ἡ κοινωνικὴ τάξις καὶ ἁρμονία, ὁ κόσμος, ἡ ἐνότης

¹ Revue des deux Mondes (1870, τόμ. πς'. σελ. 993).

ἐν τῇ ποικιλίᾳ. Ἡ κομματικὴ ἄμιλλα καὶ ὁ ἀνταγωνισμὸς ἀναδεικνύουσι τοὺς ἀρίστους πολιτικοὺς θεσμοὺς καὶ ἀποκαλύπτουσι δυνάμεις τέως λανθανούσας. Ἀλλ' ἡ ἄμιλλα αὕτη, πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ, προϋποτίθῃσι κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν ἀνατροφὴν, ἀρετὴν, ἄνευ τῆς ὁποίας, ὡς ἐφρόνει ὁ Μοντέσκιος, καθίσταται δυσχερὴς ἡ λειτουργία τῶν ἐλευθέρων πολιτευμάτων. Ἐν Ἑλλάδι δυστυχῶς δὲν ὑφίστατο ἡ ἀρετὴ αὕτη, καθ' ὃν χρόνον οἱ πολιτικοὶ ἰδεολόγοι ἐπεζήτουν Σύνταγμα, ἄκρατον ἐλεύθερον πολίτευμα, καὶ τοῦτο οὐχὶ ὡς μέσον, ἀλλ' ὡς σκοπόν. Ἠγνόουν, ὅτι τὸ πολίτευμα, ἵνα λειτουργήσῃ σκοπίμως καὶ θετικῶς, δεόν ν' ἀπορρέῃ ἀπὸ τῆς πολιτικῆς συνειδήσεως τοῦ λαοῦ, νὰ τυγχάνῃ δημιούργημα τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ συνθέσεως.

Ἀλλ' ὁποία ἦτο ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξις καὶ κατάστασις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ τὴν ἐπαύριον τῆς κηρύξεως τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας, ὁπότε οἱ παραστάται αὐτοῦ, οἱ ἀντιπρόσωποι, συνήρχοντο ἐν Ἐπιδαύρῳ πρὸς δημιουργίαν πολιτικοῦ καθεστώτος, εἰλημμένου ἐκ τῶν μᾶλλον φιλελευθέρων πολιτευμάτων τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῶν συγχρόνων λαῶν; Ἐν τῇ συνειδήσει τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵτινες παρὰ τὰς ὀχθὰς τοῦ Δουνάβεως, ἐν τῇ μονῇ τῆς Ἀγίας Λαύρας, ἐν Καλαμάτῃ, ἐν Ὑδρᾷ, ἐκήρυττον τὴν ἐθνικὴν ἀπελευθέρωσιν, ὁ δαίμων τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς αὐτονομίας ἦτο φλογερὸς καὶ ἀκατάβλητος, ἦσαν ἱκανοὶ νὰ προβῶσιν, ὅπως καὶ προέβησαν, εἰς τὰς ὑψίστας τῶν θυσιῶν, ἀλλ' οἱ ἄνδρες οὗτοι, παρὰ τὸ ὑπερφυῆς αὐτῶν μένος, ἦσαν ἀνίκανοι νὰ κατανοήσωσι τὰς συνθήκας τῆς συντάξεως καὶ τῆς λειτουργίας ἐλευθέρας πολιτείας. Ἄν οἱ Ἀμερικανοὶ τῆς ἐπαναστάσεως, οἱ ἀπόγονοι οὗτοι τῶν φιλελευθέρων καὶ ἀνεξαρτήτων θεμελιωτῶν τῶν βρεττανικῶν ἀπικιωῶν ἐν τῇ νέᾳ Ἡπείρῳ κατὰ τὸν δέκατον ἑβδομον καὶ δέκατον ὄγδοον αἰῶνα, ἐλεύθεροι καὶ αὐτόνομοι ἐξ ἱστορικῶν παραδόσεων καὶ ἐκ προτεσιαντικῆς ἀνατροφῆς, πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἀγῶνος αὐτῶν κατὰ τῆς Μητροπόλεως ἠναγκάζοντο ν' ἀναθέσωσι τὴν ὑπάτην ἀρχὴν εἰς τὸν ἀπαράμιλλον Βασιγκτῶνα, ἔτι μᾶλλον ὑπεχρεοῦντο νὰ πράξωσι τοῦτο οἱ ἐθνικοὶ ἐπαναστάται καὶ ἀγωνισταὶ τοῦ 1821.

Δυστυχῶς ἡ φατρία, ἐν ἀπάσαις αὐτῆς ταῖς ἐκδηλώσεσι καὶ ταῖς συνεπειαῖς, ὑπῆρξεν ὁ θεμελιώδης, ὁ ἀκρογωνιαίος λίθος τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἐπαναστάσεως. Ἐν ταῖς Βουλαῖς, ἐν τῷ Ἐκτελεστικῷ τῶν χρόνων ἐκείνων ἡ πολιτικὴ διαίρεσις

καὶ αἱ ἐξ αὐτῆς προσωπικαὶ διαμάχαι δὲν ἐπέτρεπον τὴν σύνταξιν καὶ τὴν ὁργάνωσιν εὐκόσμον καὶ ἰσχυρᾶς πολιτικῆς δυνάμεως, κυβερνήσεως, δυναμένης ν' ἀνταποκριθῇ πρὸς τὰς σοβαρὰς περιστάσεις, ὑφ' ἧς διετέλει τὸ ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἀγωνιζόμενον ἑλληνικὸν γένος. Ἄπαντες οἱ πρωταγωνισταὶ ὑπετάγησαν εἰς τὸν κομματικὸν δαίμονα, εἰς τὴν φαιρίαν, μὴ διστάζοντες νὰ προβαίνωσιν ἐνίοτε, χάριν τῆς φαιρίας, καὶ μέχρις ἐγκλήματος. Οἱ στρατιωτικοὶ ἀρχηγοὶ (οἱ καπεταναῖοι), οἱ πολιτικοὶ (οἱ κοιζαμπάσηδες), δῦσαντο πρὸς ἀλλήλους, ἀμιλλώμενοι περὶ κατισχύσεως, οὐχὶ χάριν τῆς πατρίδος, ἀλλὰ χάριν τῶν κομματικῶν αὐτῶν παθῶν καὶ συμφερόντων. Δὲν ἐδίστασαν οἱ ταλαίπωροι ἄνθρωποι νὰ προβῶσι καὶ μέχρις ἐμφυλίων σπαραγμῶν, μόλις ἀποφασίζοντες νὰ τείνωσιν ἀλλήλοις τὴν χεῖρα, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ ἐχθρὸς, ἐπωφελούμενος τῶν διαιρέσεων τούτων, ἠπέλκει αὐτὴν τὴν καταστροφὴν τῆς ἐπαναστάσεως. Ἄλλ' ὅτι καθίστησιν ἔτι μᾶλλον ἀδικαιολόγητον καὶ ἀξίαν σιγματισμοῦ τὴν σύγκρουσιν ταύτην τῶν πολιτικῶν φατριῶν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τῆς ἐπαναστάσεως, εἶνε ἢ ἐπιδιώξεις τῆς συμμαχίας ταύτης ἢ ἐκείνης τῶν εὐρωπαϊκῶν κυβερνήσεων, ἐξ ὧν οὐδεμία βεβαίως, καὶ τότε καὶ σήμερον, ἔτρεφε πραγματικὴν στοργὴν καὶ ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῆς πραγματώσεως τοῦ ἐθνικοῦ σκοποῦ τῶν ἀγωνιζομένων Ἑλλήνων, οἵτινες, ἀντὶ νὰ δίδωσι προσοχὴν εἰς τὰς συμβουλὰς τῶν πραγματικῶν φίλων τῆς ἡμετέρας πατρίδος, συνωμότουν μετὰ τῶν ραδιούργων ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς φιλοδόξου εὐρωπαϊκῆς κυβερνήσεως. Τὸ δὲ κακὸν τοῦτο τῆς ἀναμίξεως τῶν ξένων εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς Ἑλλάδος πράγματα ἔτι μᾶλλον ηὐξήθη καὶ ἀνεπτύχθη μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν ἐλευθέρως ὑπὸ τὸν Ἰωάννην Καποδίστριαν πολιτείας.

Ἐπὶ τῆς διοικήσεως τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ὅστις ἂν κατενοεῖτο προσηκόντως ὑπὸ τῶν ἐν Ἑλλάδι πολιτευομένων καὶ δὲν ἐρραδιουργεῖτο ὑπὸ τινων ἀντιπροσώπων ξένων κυβερνήσεων, ἠδύνατο νὰ κατασιῇ ὁ κατ' ἐξοχὴν συνθετικὸς καὶ δημιουργικὸς ἀνὴρ τῆς νέας πολιτείας, τὰ πολιτικὰ κόμματα, τὸ τῶν κοιζαμπάσηδων καὶ τὸ τῶν καπεταναίων, ὑποστάντα ριζικὴν μεταμόρφωσιν κατὰ τὰς πολιτικὰς ἀνάγκας τῆς ἐποχῆς, τὴν ἐπιρροὴν καὶ τὰς ραδιουργίας τῶν ἐπιτετραμμένων τῶν ξένων κυβερνήσεων, μετονωμάσθησαν ρωσικὸν κόμμα, ἀγγλικόν, γαλλικόν. Ἐφερον τὸν τίτλον τοῦτον ὑπερηφάνως, ἐσεμνύνοντο ἐπ' αὐτῷ, δὲν ἐδίσταζον

δὲ παρρησίᾳ καὶ ἀνερευθριάστως νὰ συνεννοῶνται μετὰ τῶν ξένων χάριν τῆς ἐπιτυχίας ἐσωτερικῶν κομματικῶν συμφερόντων. Αὐτὸς ὁ Καποδίστριας, ὁ ἐν παρελθόντι χρόνῳ διατελέσας εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως, ὑπεστηρίζετο ὑπὸ τῆς ρωσικῆς φατρίας, οὗ ἕνεκα προὔκάλει τὰς ἀντεκδικήσεις καὶ τὴν ἀντίδρασιν τῆς ἀγγλικῆς καὶ γαλλικῆς φατρίας, ὑποστηριζομένων ὑπὸ τῶν πολιτικῶν ἀντιπροσώπων τῶν δύο τούτων Δυνάμεων, οἵτινες πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐχαρακτηρίζοντο καὶ ὡς συνταγματικοί, πρόμαχοι τῶν φιλελευθέρων ἰδεῶν. Ἐπιπτε μετὰ τινα χρόνον εὐδοκίμου καὶ πρακτικῆς διοικήσεως ὁ ἱκανώτατος καὶ ὀξυνούστατος πολιτικὸς ἀνὴρ τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος, ἔπιπτε θῦμα τοῦ φατριασμοῦ καὶ τῆς ἀρχολιπαρίας, καὶ ἀνῆρχετο εἰς τὸν θρόνον τοῦ νεοτεύκτου ἐλληνικοῦ κράτους ὁ Ὅθων. Ἄλλ' ἢ ἀπόλυτος μοναρχία, ἢ ἐγκαθιδρυθεῖσα ἐν Ἑλλάδι, δὲν ἠδυνήθη νὰ καταστρέψῃ τὰ ξενῶνυμα κόμματα, οὐδὲ τὴν ἐπιβλαβὴ αὐτῶν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν πραγμάτων. Αὕτῃ ἢ Ἀντιβασιλείᾳ δὲν κατώρθωσε νὰ χειραφετηθῇ ἐκ τοῦ ξενικοῦ ζυγοῦ καὶ ὑπετάγῃ εἰς τὰς βλέψεις καὶ τὴν ἐπιρροὴν ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς πολιτικῆς. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ μεταβολῇ τῆς τρίτης Σεπτεμβρίου, ὅπως καὶ πρότερον, οἱ πρέσβεις τῶν Μεγάλων, τῶν καὶ προστατίδων, Δυνάμεων, οὐ σμικρὸν ἐλάμβανον μέρος, ὃ περ καὶ ἐξηκολούθησαν λαμβάνοντες καὶ μετὰ ταῦτα μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς βασιλείας τοῦ Ὁθωνος, Ὡς εἶπον δ' ἐν προηγουμένῳ ἄρθρῳ, καὶ αὕτῃ ἢ ἔξωσις αὐτοῦ ὀφείλεται πρωτίστως εἰς τὰς ραδιουργίας ξένης κυβερνήσεως, ἀπὸ πολλοῦ χρόνου δυσηρεστημένης κατὰ τοῦ ἀτυχοῦς βασιλέως, ἀγανακτούσης δὲ ἐν ἔτει 1862 ἕνεκα τῆς πανελληνίου ἐθνικῆς πολιτικῆς τοῦ πράγματι Ἑλληνοῦ ἡγεμόνος.

Εὐτυχῶς ἀπὸ τῆς ἐξώσεως τοῦ Ὁθωνος αἱ ξενικαὶ πολιτικαὶ ἐπιρροαὶ ἡλαττώθησαν οὐκ ὀλίγον, ἂν καὶ δὲν ἐξέλιπον ἐξ ὁλοκλήρου. Κατηργήθησαν οἱ ξενικοὶ τίτλοι τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ πολιτικοῦ κόμματος, ἀλλὰ τίς δύναται νὰ μὴ ἀποδεχθῇ, ὅτι καὶ κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα τῆς τελευταίας τεσσαρακονταετίας ἐν ταῖς ἐκτάκτοις καὶ κρισίμοις στιγμαῖς ἐθνικῆς τιμῆς ἀποφάσεως καὶ ἐνεργείας ἢ ξένη πολιτικὴ δὲν ἐπρωτοσιτάτησε διὰ τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν λόγον, παρακωλύσασα μετὰ στανικῆς ἐπιτηδειότητος οἵανδήποτε σοβαρὰν ἐνέργειαν, τούτου δ' ἕνεκα πλεῖστα δεινὰ ἐπεσωρεύθησαν ἐπὶ τῆς ταλαίνης πατρίδος; Ὁ φανατισμὸς, ἡ ἄρνησις καὶ ἡ ὀλιγωρία τοῦ κοινοῦ συμφέροντος ὑπέταξαν ἐν τῷ ἔλευ-

θέρω κράτει τὰς εὐρύτερας σκέψεις. Κατὰ τὴν κρητικὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1866, κατὰ τὸν ρωσοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1877, κατὰ τὴν εἰς τὴν νεότευκτον Βουλγαρίαν προσάρτησιν τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, ἐπιστρατευθέντος ἀτόπως καὶ ἀλογίστως τοῦ ἐλευθέρου κράτους, ἐν ἔτει 1885, καὶ ἐπὶ τέλους κατὰ τὸν ἐπονείδιστον πόλεμον τοῦ 1897, τὸ ἐλεύθερον κράτος, δεσποζόμενον ὑπὸ τῶν φατριῶν, δὲν ὑπῆρξεν εἰς καπάστασιν γὰρ προνοήσῃ, γὰρ πολιτευθῇ ἐπιδεξίως καὶ ἀποτελεσματικῶς, γερόμενον δὲ ὄργανον ξενικῆς πλεκτάνης, ἐστιγματίσθη ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἐπὶ μεγίστη ζημίᾳ τῶν συμφερόντων τῆς ἀλυτρώτου πατρίδος, αὐτὸ τοῦτο ὑποβληθὲν ἐπὶ τέλους ὑπὸ ξενικὴν οἰκονομικὴν κηδεμονίαν.

Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς τοῦ ἐλευθέρου κράτους ἐκέκτητο πλεῖστα στοιχεῖα ζωῆς καὶ δραστηριότητος, δεξιῶς δὲ καὶ σκοπίμως διευθυνόμενος ἠδύνατο γὰρ παραστήσῃ ἐπιφανὲς ἐκπολιτιστικὸν καὶ δημιουργικὸν πρόσωπον ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου. Οἱ ἔξω τῶν συνόρων ὁμόφυλοι ὑπερεροῦσιν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἐν τῷ ἀνταγωνισμῷ πρὸς τοὺς λοιποὺς λαοὺς τῆς Χερσονήσου. Καὶ ἐν τούτοις τὸ ἐλεύθερον κράτος ὑπὸ τὴν φάυλῃν αὐτοῦ κομματικὴν διεύθυνσιν ὑστέρησε προφανῶς κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην τριακονταετίαν ἀρτισυστάτων κρατῶν, οἷα ἡ Ρωμανία καὶ ἡ Βουλγαρία. Ἀμφότεραι αὗται αἱ χῶραι κατέστησαν ὑπὸ τὴν δεξιὰν διεύθυνσιν σοβαρῶν κυβερνήσεων ἰσχυροὶ πολιτικοὶ παράγοντες, οἵτινες δὲν δύνανται ἢ γὰρ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψει καὶ βαρύνωσι τὴν πλάστιγγα ὑπὲρ ἑαυτῶν ἐν ἐνδεχομένῳ προσεχῶς διακανονισμῷ τοῦ ἀνατολικοῦ προβλήματος. Τί δύναται γὰρ παρουσιάσῃ τὸ ἐλεύθερον κράτος, εἰς ὃ διατελοῦσιν ἀνατεθειμένα τὰ πανελλήνια δίκαια καὶ συμφέροντα; Οὐδὲν θεικὸν καὶ γενναῖον. Ὁ φατριασμός δὲν δύναται μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης ν' ἀντιληφθῇ τῶν συμβαινόντων. «Οἱ Ἕλληνες στεροῦνται τοῦ αἰσθήματος τῆς πραγματικότητος», ἔλεγε μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ πολέμου τοῦ 1897 ὁ μαρκήσιος Σώλσβαρν. Εἶχε δίκαιον. Τὰ μεγάλα ἐθνικὰ προβλήματα λύονται διὰ τῶν πραγμάτων, διὰ τῆς συγχρόνου ἐνεργείας, οὐχὶ δὲ διὰ τῶν ματαίων ἐπικλήσεων τῶν δαφνῶν τῆς προγονικῆς ἱστορίας. Οἱ λαοί, οἱ πιστεύοντες καὶ ἀφοσιούμενοι εἰς τὰ εἰδωλα τοῦ παρελθόντος, ὅσον καὶ ἂν εἴνε ταῦτα γοητευτικά, μαρτυροῦσιν ἐκφυλὸν χαρακτῆρα. Οἱ ζῶντες, οἱ ὑποσχόμενοι λαοὶ τῆς ἱστορίας, βασιζονται ἐπὶ τοῦ ἐνεστώτος, ἐπὶ τῆς πραγματικῆς αὐτῶν δυνάμεως.

Ὁ φατριασμός τοῦ ἐλευθέρου κράτους δὲν κατενόησε τοῦτο. Ὡς

ἀναμνησθῶμεν ἐν μόνον ἐπεισόδιον τῆς τελευταίας τεσσαρακοντίας — τὸν ἀσυλλόγιστον καὶ βεβιασμένον πόλεμον τοῦ 1897. Ἰδρῦθη μυστικῇ ἐταιρεία πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ ἐξεγείρῃ τὴν πατριωτικὴν εὐαισθησίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἐλευθέρου καὶ ἀλυτρώτου. Ἐξώθει τὸ δημόσιον πνεῦμα πρὸς τὸν πόλεμον ἄνευ τῆς ἐλαχίστης τοῦ κινήτους στρατιωτικῆς προπαρασκευῆς, ὑποδίκου ἔτι διατελοῦντος ἕνεκα τῆς μὴ ἐκπληρώσεως τῶν οἰκονομικῶν αὐτοῦ ὑποχρεώσεων πρὸς τοὺς δανειστάς.

— Ἀλλὰ λείπει ἡ δέουσα στρατιωτικὴ παρασκευή, ἐφώνησέ τις ἐν ὁμίλῳ πολιτικῶν συνωμοτῶν. — Καὶ πῶς θὰ πέσῃ ἡ Κυβέρνησις; Ἐπεσεν ἀληθῶς ἡ κυβέρνησις διὰ τῆς εἰσελάσεως τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων μέχρι τῶν Θερμοπυλῶν· ἀλλὰ μετ' αὐτῆς ἔπεσε καὶ κατεσπιλώθη ἡ τιμὴ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Ἡ φατρία δὲν ἠρυνθρίασε, δὲν συνεκινήθη ἐκ τῆς ἀτιμώσεως ταύτης. Ἐξακολουθεῖ ἡ αὐτὴ κατάστασις. Τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἐορτάζει, ἀλλὰ δὲν ἐργάζεται, δὲν προσπαθεῖ νὰ ἐπανορθώσῃ τὰ λάθη τοῦ παρελθόντος, ἔστω καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν περισυλλεγόμενον πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν ἐθνικῶν αὐτοῦ ὑποχρεώσεων, ἕνεκα τῶν ὁποίων καὶ ἐδημιουργήθη διὰ μεγάλων θυσιῶν καὶ ἀγῶνων.

Ἀλλαχοῦ τὸ κόμμα, ὅσον καὶ ἂν παρεκτρέπηται πολλάκις ἐν τῷ πολιτικῷ ἀνταγωνισμῷ, διατελεῖ ὅπως δήποτε ὑπὸ τὴν σημαίαν κοινωρικῆς τινος ἢ πολιτικῆς ἀρχῆς. Λαμβάνει ἐν ὄνομα ἀπὸ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ πολιτικοῦ ἐγχειριδίου. Οἱ πολιτευόμενοι τιτλοφοροῦνται συντηρητικοί, προοδευτικοί, φιλελεύθεροι, ριζοσπαστικοί, κοινωνισταί, μοναρχικοί.

Οὐδὲν ἐκ τούτων συμβαίνει ἐν Ἑλλάδι. Αἱ φατρίαι διατελοῦσιν ὑπὸ τὴν ἐξάρτησιν ἑνὸς προσώπου, ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου κατέρχονται εἰς τοὺς πολιτικοὺς ἀγῶνας. Προσωπολατρεία! τοιοῦτον εἶνε τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ πολιτικοῦ ἐκφυλισμοῦ, δι' οὗ ἐξεδηλώθη ὁ ἐξαιρεθὲς κοινοβουλευτισμὸς τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων.

Ἡ ὠργανωμένη ὀλιγαρχία ἀναγορεύει τὸν ὑπέρτατον αὐτῆς ποτίφικα, ἀκολουθεῖ αὐτόν, θαυμάζει, γεραίρει, ἐφ' ὅσον οὗτος ἐξυπηρετεῖ τὰ προσωπικὰ καὶ ἐπαρχιακὰ συμφέροντα τῶν ἀκολουθῶν του. Καθ' ἣν στιγμὴν ἡ πολιτικὴ ἐφεσία Ἀρτεμις, διὰ τῶν δεκάδων τῶν μαστῶν αὐτῆς, ἀδυνατεῖ νὰ κορέσῃ τὴν ἀκόρεστον πλεονεξίαν τῶν ἀντιπροσώπων

τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὁ πολιτικὸς ποιντίφιξ κατακρημνίζεται, διαδεχομένου αὐτὸν τοῦ ἔξω τῆς ἐξουσίας παραδοκοῦντος.

Τοιαύτη εἶνε ἡ εἰκὼν τῆς κοινοβουλευτικῆς Ἑλλάδος. Ἡ σύγχρονος πολιτικὴ ἱστορία αὐτῆς καταδικάζει ἀμειλίκτως διὰ τῶν πραγμάτων τὸν κοινοβουλευτισμὸν, οἷος ἐννοεῖται καὶ λειτουργεῖ. Ἐλάχιστοι οἱ τολμῶντες ν' ἀντεπεξέλθωσι κατ' αὐτοῦ. Ἡ πλειοψηφία πτήσσει πρὸ τοῦ γοητευτικοῦ εἰδώλου. "Ὡς διατελέσωσιν ἀκήρατοι οἱ θεσμοί, καὶ ἄς καταστραφῇ ἡ πατρίς !...

Προσβάλλω τὸν ψευδοκοινοβουλευτισμὸν ἐξ ὀνόματος τῆς ἀληθοῦς, τῆς πραγματικῆς ἐλευθερίας. Δὲν ἐξασφαλίζει αὐτὴν τὸ δίκαιον μόνον τῆς ψήφου, καθ' ὃν τρόπον παρέχεται αὕτη εἰς τὸν ὑποψήφιον. Ἐλευθερία εἶνε ἡ ἐγγύησις καὶ ἡ ἐξασφάλισις τῶν δικαίων τῆς τιμῆς, τῆς ζωῆς, τῆς ἰδιοκτησίας. Ὑπὲρ τῶν δικαίων τούτων ἀγωνιζόμενος, καὶ πρωτίστως ὑπὲρ τῆς τιμῆς καὶ τῆς σωτηρίας τῆς πατρίδος, ἐπικαλοῦμαι παντὸς φιλοπάτριδος τὴν συνεργασίαν.

Ὁ κοινοβουλευτισμὸς διατελεῖ εἰς κατάστασιν χρεωκοπίας. Ὀλίγων πολιτῶν πρωτοβουλία δύναται νὰ τὸν ἀνορθώσῃ, νὰ τὸν ἡθικοποιήσῃ, νὰ τὸν ἐξαγνίσῃ.

Θέλω ἐκθέσῃ τὴν γνώμην μου διὰ τῶν προσεχῶν ἄρθρων.

ΙΔ'.

6 Μαΐου 1906

Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς εἶνε δημοκρατικός. Καθ' ὅλας τὰς περιόδους, εὐτυχεῖς ἢ δυστυχεῖς, τοῦ ἱστορικοῦ αἵτοῦ βίου ἀείποτε ἐπέδειξε χαρακτῆρα ἐλεύθερον καὶ ἀνεξάρτητον, ρέποντα πρὸς τὴν αὐτονομίαν. Ἀκόμη κατὰ τὴν τελευταίαν, τὴν θλιβερωτάτην πασῶν, περίοδον τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως ὁ δημοκρατικὸς χαρακτήρ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐξεδηλοῦτο ἄτεγκτος καὶ πρὸ τῆς τυραννίας τῶν ἀλλαφύλων καὶ πρὸ τῆς κοινωνικῆς ὑπεροχῆς τῶν ὁμογενῶν, τῶν κεκτημένων ἰδιαιτέραν τιὰ προνομιοῦχον κατάστασιν, τουρκικῇ εὐνοίᾳ καὶ ἐπιεικείᾳ. Ἐγίνωσκε νὰ τιμᾷ τὴν ἀρετὴν· ἀλλὰ τὸν πλοῦτον, ἀλλὰ τὸ ψευδὲς ἐκεῖνο μεγαλεῖον, ὃ περ ἐπεδείκνυνον οἱ ἄρχοντες τοῦ ἐναβρυνόμενοι, κατεφρόνει παντοιοτρόπως, μὴ διστάζων νὰ ἐκδηλοῖ τὴν περιφρόνησίν του ἐν ἐκάστη σιγμῇ. Ἡ ἱεραρχία τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ἔφερε δημοκρατικὸν χαρακτῆρα· οἱ πολεμικοὶ ἀγωνισταὶ τῆς

κατὰ τοῦ δυνάστου διαμαρτυρίας ἐξήρχοντο ἐκ τῶν σπλάγγνων τοῦ ἑλληνικοῦ γένους· οἱ λόγιοι δὲν ἀνῆκον εἰς τὴν τάξιν τῶν ψευδαρχόντων κοιταμπάσηδων· ἡ ἐμπορικὴ ἐπὶ τέλους αὐτοῦ τάξις ἀπετελεῖτο ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξ εὐδοκιμησάντων βιοπαλαιστῶν, εἴτινες διὰ τῆς φιλοπονίας αὐτῶν καὶ τῆς φε.δοῦς, ταξειδεύοντες καὶ ἐγκαθιστάμενοι ἐν ξένη γῇ, ἡθροίζον πλοῦτον, χρησιμοποιοῦμενον ὑπὲρ ἐθνικῶν, ἐκπαιδευτικῶν ἢ φιλανθρωπικῶν σκοπῶν. Ὁ ἑλληνικὸς λαός, μὴ λαμβάνων ὑπ' ὄψεος τὴν καταγωγὴν τῶν ἀνδρῶν τούτων, ἀπένεμεν αὐτοῖς τὰ πρωτεῖα ἐν τῇ ἐκτιμῇ, ἀδιαφορῶν διὰ τὰς ἀμφιβόλους οἰκογενειακὰς περγαμηνὰς τῶν ἀξιούντων, δικαίῳ κοιταμπασικῷ, τὴν πρωτοκαθεδρίαν ἐν τῇ κοινωνικῇ ἱεραρχίᾳ.

Δυστυχῶς ἀπὸ τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ συντάξεως καὶ ὀργανώσεως ὁ ἐλεύθερος ἑλληνικὸς λαὸς ἀπέβαλε τὸν δημοκρατικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα. Παρεδόθη εἰς τὴν ὀλιγαρχίαν, ἣτις ἐξηυτέλισεν αὐτὸν ἡθικῶς καὶ πνευματικῶς· ὑπέκλυεν εἰς αὐτήν, ἀντὶ πινακίου φακῆς ἀπηλλοτριώσε καὶ τὰ πολιτικὰ καὶ τὰ κοινωνικὰ αὐτοῦ δίκαια. Τὸ ἑλληνικὸν πολίτευμα εἶνε δημοκρατικὸν κατὰ μορφήν, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν τυγχάνει, ἐν τῇ πραγματικῇ αὐτοῦ ἀναλύσει, πολίτευμα ὀλιγαρχικώτατον. Εἶπον ἤδη ἐν προηγουμένῳ ἄρθρῳ τῆς μελέτης ταύτης, ὅτι ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐξασκεῖ τὰ πολιτικὰ αὐτοῦ δίκαια κατὰ τὴν ὥραν τῆς ψηφοφορίας τῶν ὑποψηφίων του, μετὰ δὲ ταῦτα ὑποδουλοῦται εἰς τὴν φανλοτάτην δικαιοκρατίαν τοῦ κομματισμοῦ. Ἀπὸ τῆς ἐπαύριον τῆς ἐκλογῆς ὁ λαὸς οὐδεμίαν πλέον ἔχει σημασίαν καὶ δύνανται τὸ πᾶν εἶνε ὁ ἀντιπρόσωπος, ὁ β ο υ λ ε υ τ ή ς, αὐτὸς νομοθετικὴ, αὐτὸς ἐκτελεστικὴ ἐξουσία, καὶ ἐν τῷ δικαιώματι τούτῳ αὐτὸς παραβιαστὴς καὶ σιτραγγαλιστὴς τοῦ νόμου, ἀληθὲς μεγαθήριον, Λ ε β ι á θ α ν, ἀποπνίγων καὶ ἀπορροφῶν οἵανδήποτε ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ βούλησιν καὶ ἐξουσίαν.

Ὁ ἱστορικὸς Θουκυδίδης ἐχαρακτήριζε τὴν ἐπὶ Περικλέους πολιτείαν τῶν Ἀθηναίων ὡς «λόγῳ μὲ δημοκρατίαν, ἔργῳ δὲ τὴν τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχήν». Καὶ ἀγαθὸν μὲν βεβαίως τὸ τοιοῦτο καὶ ἐπωφελές, ἀλλ' ἐν τῇ πραγματικότητι ἐγκυμονεῖ ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κινδύνους, διακυβενομένης ἐκ τῆς ἀδρανείας καὶ τῆς ἀναισθησίας τοῦ λαοῦ αὐτῆς τῆς τιμῆς καὶ ὑπάρξεώς του. Ἐν τῇ συγχρότῳ Ἑλλάδι ἡ πολιτεία, ὅφ' ἵς συννθήκας λειτουργεῖ, ἔνεκα τῆς ἀδρανείας καὶ τῆς ἀνοχῆς τῶν παραγόντων αὐτῆς, τῆς βασιλείας καὶ τοῦ λαοῦ, ἡ πολιτεία λόγῳ

μὲν εἶνε δημοκρατία, ἅτε κατ' ἐπίφασιν ἀπορρέουσα ἀπὸ τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας καὶ τῆς λαϊκῆς βουλήσεως, ἔργῳ δὲ ὀλιγαρχία.

Πρέπει ν' ἀναδράμῃ τις εἰς συγγραφεῖς, πραγματευθέντας περὶ τῶν ἰσπανοαμερικανικῶν πολιτειῶν, διὰ τὰ εὖρη ἀντάξια πρότυπα τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου. Ἀλλ' ἐν ταῖς πολιτείαις ἐκείναις ὑπάρχουσιν αἷτια ριζικά, ὧν ἕνεκεν ἐπῆλθεν ἡ κατὰπτωσις καὶ ἡ ἑξαχρεώσεις καὶ τοῦ πολίτου καὶ τοῦ πολιτεύματος. Ἐπὶ παραδείγματι ἡ ἀργεντινὴ κοινωνία, κρᾶμα ἰσπανικοῦ καὶ αὐτόχθονος αἵματος, πλημμελὲς ὁργανισμός, ἐκ φαύλης μίξεως εὐγενοῦς καὶ διεφθαρμένου αἵματος, στερεῖται, κατὰ τὴν ἔκφρασιν διακεκριμένου συγγραφέως, καὶ βουλήσεως, καὶ ἠθικότητος, καὶ ἐνεργείας. Οἱ τόποι οὗτοι, ἀφηγεῖται ὁ αὐτὸς συγγραφεύς, διατελοῦσιν ὑπὸ τὴν σιδηρᾶν πυγμὴν προέδρων, ἐξασκούντων αὐτοκρατορικὴν ἐξουσίαν, ὥς οἱ ἐν Ἑλλάδι πρωθυπουργοί, οὐχ ἥττον ἀπόλυτον τῆς τοῦ Τσάρου πασῶν τῶν Ρωσσιῶν. Τὸ προσωπικὸν τῆς διοικήσεως ἀποτελεῖται ἀποκλειστικῶς ἐκ δημιουργημάτων αὐτῶν. Οἱ πολῖται ψηφίζουν κατ' ἰδίαν βούλησιν, ἀλλ' οὐδαμῶς λαμβάνεται ὑπ' ὄψους ἡ ψῆφος αὐτῶν. Κατ' ὄνομα μόνον τυγχάνει δημοκρατία ἡ ἀργεντινὴ πολιτεία· πράγματι εἶνε ὀλιγαρχία ἀνθρώπων, ἐμπορευομένων τὴν πολιτικὴν.

Ἀμφιβάλλω, ἂν ὑπάρχῃ διαφορὰ μεταξὺ τῶν ἀθλίων τούτων πολιτειῶν καὶ τῆς ἡμετέρας. Τὸ πολιτεύεσθαι, τὸ πράττειν τὰ πολιτικὰ παρ' ἡμῖν, κατέστη ἐπάγγελμα ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν, κληρονομικῶς μεταβιβαζόμενον ἀπὸ τοῦ πατρὸς εἰς τὰ τέκνα, εἰς τοὺς ἐξ αἵματος καὶ ἐξ ἀγχιστείας συγγενεῖς. Διότι πολλάκις ἐν τισιν ἐπαρχίαις ἡ βουλευτικὴ ἔδρα προσφέρεται καὶ ἀντὶ προικὸς εἰς τοὺς ὀργῶντας πρὸς τὰ πολιτικὰ γαμβρούς. Ἀλλ' ἐν γένει ἡ ψῆφος τοῦ συντογματικοῦ Ἑλληνος πολίτου, τοῦ ἀγρόπρου φύλακος τῶν θεσμῶν τῆς πολιτείας, δὲν ἀνήκει εἰς αὐτόν, ἀλλ' εἰς τὸν κομματάρχην, ἐκβιάζοντα αὐτὴν διὰ πολλῶν καὶ ποικίλων μεθόδων, ἀλλὰ πρωτίστως διὰ τῆς διοικητικῆς ἐπιβολῆς καὶ τρομοκρατίας.

Καὶ ἐν τούτοις ὁ ἐλεύθερος οὗτος ἑλληνικὸς λαός, τὸ θῦμα καὶ τὸ ἔρμαιον τῆς ὀλιγαρχικῆς φαυλότητος, δὲν ὁμοιάζει πρὸς τοὺς ἐκπεφυλισμένους ἐκείνους λαοὺς τῶν ἰσπανοαμερικανικῶν δημοκρατιῶν, τοὺς ἐστερημένους πάσης βουλήσεως, ἠθικότητος καὶ ἐνεργείας. Τοῦναντίον μάλιστα. Οἱ λαοὶ ἐκεῖνοι τῆς Πελοποννήσου, οἵτινες πτήσσουσι πρὸ τοῦ κομματάρχου, ψηφοφοροῦντες κατὰ τὰ συμφέροντα αὐτοῦ, ἀκολουθοῦντες αὐτόν ἄνευ βουλήσεως καὶ ἐνεργείας, αἵματοκυλιόμενοι πολλάκις

ὑπὲρ τοῦ κόμματος, εἶνε ἄξιοι πάσης τιμῆς καὶ ἀναγνωρίσεως. Δυσφοροῦντες ἐπὶ τῇ ὑφισταμένῃ ἀνομίᾳ, ἐν τῷ κινδύνῳ τῆς ζωῆς αὐτῶν καὶ τῆς ιδιοκτησίας, ἐκπατρίζονται μεταναστεύοντες εἰς τὴν βόρειον Ἀμερικὴν, τὴν Αὐστραλίαν, τὴν μεσημβρινὴν Ἀφρικὴν καὶ ὅπου ἀλλαχοῦ. Ὑπὸ τὴν αἰγίδα διαφόρων νόμων, τιμώντων, ἀναγνωρίζοντων καὶ ἐξασφαλιζόντων τὸ δίκαιον τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ πολίτου, αὐτοστιγμὲν μεταμορφοῦνται εἰς τελείους ἐλευθέρους πολίτας, ἐν πλήρει συνειδήσει τῆς ἡθικότητος αὐτῶν καὶ τῆς ἐνεργείας. Δημιουργοῦσι κοινότητας, ιδρύουσιν ἐκκλησίας, σχολεῖα, ἀποστέλλουσιν εἰς τὴν πατρίδα ἐστίαν τὰ ἀποταμιεύματα τῆς φιλοπονίας αὐτῶν καὶ τῆς ὀλιγαρχείας, μίαν μόνην φιλοδοξίαν ἔχοντες, ἓνα διακαῆ πόθον—να καταστῶσιν ἀπὸ τῆς ξένης γῆς μεγάλοι Ἕλληνες πολῖται, ἐθνικοὶ εὐεργεταί.

Πόθεν προῆλθεν ἡ μεταμόρφωσις αὕτη; Δὲν εἶνε δυσχερὴς ἡ ἐξήγησις. Τὸ φυσικὸν περιέχον τῶν χωρῶν, ἐν αἷς ἐγκατέστησαν, ὑπὸ πάσας τὰς ἐπόψεις ὑποδεέστερον τοῦ ἐλληνικοῦ, δὲν συνετέλεσεν, ὥσπερ διὰ θαυματουργοῦ δυνάμεως, εἰς τὴν μεταμόρφωσιν· οὔτε ἡ ἐπικοινωνία μετὰ τῶν ἄλλων λαῶν, πολλοὶ ἐκ τῶν ὁποίων εἶνε κατώτεροι τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ ἰσχὺς τοῦ νόμου καὶ ἡ ἐξ αὐτοῦ ἀπορρέουσα ἰσονομία, ἡ ἀσφάλεια τῆς ζωῆς καὶ τῆς περιουσίας. Ἐντεῦθεν ἡ ἐξήγησις τοῦ φαινομένου τούτου, ἥκιστα βεβαίως τιμητικοῦ διὰ τὴν ἐλληνικὴν πολιτείαν καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ λειτουργοῦντας θεσμούς.

Ὑπὸ τοιαύτας θλιβερὰς συνθήκας ἐξελίσσεται τὸ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα ἐν Ἑλλάδι. Ἀπόλυτον ὀλιγαρχικόν, ἐκπροσωπούμενον ἐν τῷ βουλευτηρίῳ διὰ τοῦ βουλευτοῦ. Πρὸ τῆς βουλήσεως αὐτοῦ κάμπτεται πᾶσα ἐξουσία καὶ πᾶς νόμος. Ἐ γ ὦ εἶ μ α ι ἡ ἐ ξ ο υ σ ί α! ἐβροντοφώνει πρὸ τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ἀρχῶν ὑποψήφιος βουλευτὴς κατὰ τὰς τελευταίας ἐκλογάς. Οὐδεμίαν τὸ τοιοῦτο δύναται νὰ ἐμποιήσῃ ἐντύπωσιν ἢ κατάπληξιν εἰς τοὺς ἀκροωμένους. Τὰ πάντα εἶνε συνήθεια, καὶ αὕτη ἡ παραβίασις τῶν νόμων.

Δὲν τολμῶ κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην, σταματᾷ ἡ χεὶρ μου, ν' ἀντιγράψω τὴν φοβερὰν ὅσον καὶ θλιβερὰν εἰκόνα τοῦ Ἑλληνος βουλευτοῦ, ἣν ἔγραψεν, ἐκ τοῦ φυσικοῦ βεβαίως, ὁ ἀλησμόνητος Ἀναστάσιος Βυζάντιος. Παραπέμπω τοὺς περιέργους ν' ἀναφυλλίσωσι τὰ ἐν Τεργέστη ἐκδοθέντα ἔργα του, σταματῶντες εἰς τὴν 110ην σελίδα. Ζητῶ συγγνώμην παρὰ τῶν ἀναγνωστικῶν μου. Ἄλλως οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν

δὲν ἔχουσιν ἀνάγκην τῆς ἀντιγραφῆς ταύτης. Ἄς ἀναζητήσωσι τὰ τελούμενα ἐν τοῖς παρασκηνίοις τοῦ βουλευτηρίου καὶ τῶν διοικητικῶν ἀρχῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους.

Πόθεν τὸ φαινόμενον τοῦτο ; Πῶς κατωρθώθη ἡ καθολικὴ ψηφοφορία νὰ δημιουργήσῃ καὶ νὰ συντηρῇ τὸ ὀλιγαρχικὸν τοῦτο ἐξουθένωμα, ὑφ' ὃ στεγάζεται ἡ ἑλληνικὴ πολιτεία ; Τὸ δόγμα τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας εἶνε κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους καιροὺς ἡ κινήτριος δύναμις τῶν κοινωνιῶν, ἰσχυρότερον παντὸς θρησκευτικοῦ δόγματος. Μικροὶ καὶ μεγάλοι λαλοῦσι περὶ τοῦ δόγματος μετὰ σεβασμοῦ. Οἱ μεγάλοι αὐτοκράτορες, ὁ μέγας Πέτρος τῆς Ρωσσίας, ὁ βασιλεὺς ἡλῖος τῆς Γαλλίας, ὁ μέγας Βοναπάρτης τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως δὲν ἐτιμήθησαν ἐπὶ τοσοῦτον, δὲν ἐκηρύχθησαν ἐπὶ τοσοῦτον ἀλάνθαστοι καὶ ἀναμάρτιτοι, ὅσον ἡ αὐτοκράτειρα πάνδημος ψῆφος. Ἡ ψῆφος αὕτη ἀνήκει εἰς τοὺς κατέχοντας αὐτήν, εἰς τὸν λαόν, εἶνε δίκαιον αὐτοῦ καὶ ἰδιοκτησία. Καὶ ὅμως ποιεῖται τοσοῦτον εὐτελεῖ χρῆσιν τοῦ δικαίου αὐτοῦ ὁ ἑλληνικὸς λαός. Δὲν ψηφίζει κατὰ συνείδησιν, ἀλλ' οὔτε κατὰ συμφέρον. Ψηφίζει καθ' ὃ π ο β ο λ ή ν. Ἐν τούτῳ κεῖται ἡ φαύλη λειτουργία τῆς πανδήμου ψήφου ἐν Ἑλλάδι.

Καὶ τοῦτο, διότι πᾶσα ἄλλη ἀντίρροπος δύναμις ἀδρανεῖ ἐξ ἑλλείψεως πολιτικοῦ συναισθήματος. Οὕτως ἀπέμεινεν ἡ ἐξάσκησις πάσης πολιτικῆς ἐξουσίας εἰς τὸν ἐξ ἐπαγγέλματος βουλευτήν. Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία συμμορφοῦται κατ' ἀνάγκην πρὸς τὰς ὑπ' αὐτοῦ διδομένας σημειώσεις, διατάγας, περὶ τοῦ διορισμοῦ, τῆς ἀπολύσεως, τῆς μεταθέσεως τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ δημοσίου λειτουργοῦ. Πρὸ τινων ἐτῶν μάλιστα, ἐπὶ τῆς διοικήσεως κοινοβουλευτικωτάτου τινὸς ὑπουργείου, ὑπῆρχεν ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ πρωθυπουργοῦ διευθυνομένῳ ὑπουργείῳ βιβλίον, ἐν ᾧ ἐσημειοῦντο τὰ παρ' ἑνὸς ἐκάστου βουλευτοῦ λαμβανόμενα ρουσφέτια. Ἐκαστος ἐδικαιοῦτο ἐπὶ ὥρισμένου ἀριθμοῦ ὑπαλλήλων. Εἰς βουλευτήν, ζητήσαντα περισσότερα, ἐδόθη ἡ ἀπάντησις ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πρωθυπουργοῦ : — Ἐλάβετε περισσότερα τῶν ὧν δικαιοῦσθε. Ἀρνήσεις ψήφου ἐν τινι νομοσχεδίῳ, ἐκουσία ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τῆς Βουλῆς ἐν στιγμαῖς κομματικῆς κρίσεως δίδει εἰς τὸ ὑπουργεῖον τὸ δικαίωμα νὰ λάβῃ ὀπίσω τὰς παροχάς.

Ταῦτα πάντα ἐν ὀνόματι τῶν θεσμῶν τοῦ Συντάγματος.

ΙΕ'.

13 Μαΐου 1906

Ἡ ἔρευνα τῆς συγχρόνου πολιτικῆς καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος μαρτυρεῖ διὰ τῶν πραγμάτων, ὅτι τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα κατελίθη ἀπὸ μακροῦ χρόνου ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ, αὐτοῦ ἐπινεύοντος, διότι ἡ σιωπή, ἣν τηρεῖ ἐπὶ τῶν ἐκάστοτε ἐν τῷ βουλευτηρίῳ διαπραττομένων παραβάσεων τοῦ συνταγματικοῦ χάριτος, ἡ ἀδιαφορία, δηλοῦν προφανῶς ἀποδοχὴν αὐτῶν. Ἡ κατάλυσις αὕτη τῶν συνταγματικῶν κανόνων, ἃν ἀπέβλεπεν εἰς τὴν πραγμάτων εὐρυτέρου πολιτικοῦ προγράμματος, ἡδύνατο ἴσως νὰ δικαιολογηθῇ ὅπως δήποτε. Ἡ ἐν τῇ ἐλληνικῇ Βουλῇ κατάλυσις τοῦ συντάγματος τελεῖται ἐκάστοτε πρὸς τὸ συμφέρον τῆς πλειονοψηφίας, τῆς κρατούσης φατρίας, ἥτις ἄξιοι, ὅτι τὰ πάντα εἶνε ἐπιτετραμμένα, διότι ἔχει ὑπὲρ ἑαυτῆς τὴν δύναμιν τῶν ἀριθμῶν. Ὡς ἐκ τούτου ἔχει καὶ τὴν δύναμιν τοῦ δικαίου. Δὲν εἶπεν ἤδη ὁ Göthe; Zahlen regieren die Welt; (Οἱ ἀριθμοὶ κυβερνῶσι τὸν κόσμον).

Ὁ ἀριθμὸς ἀποτελεῖ τὴν πολιτικὴν λογικὴν ἐν τῇ ἐλληνικῇ Βουλῇ. Οὐαὶ τῇ μειονότητι! Αὕτη εἶνε ἐστερημένη παντὸς δικαιώματος. Ὁφείλει νὰ ὑποκύψῃ. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει δὲν διστάζει καὶ αὕτη, κατὰ τῆς αὐθαιρεσίας τῆς πολιτείας ἀγωνιζομένη, νὰ διεκδικήσῃ τὰ δίκαιά της, ν' ἀμυνθῇ δι' ἀναλόγων μεθόδων. Ἐντεῦθεν αἱ ἐν ἐκάστῃ ἡμέρᾳ, καὶ οὐχὶ ἐν τακτῇ, ἐπερωτήσεις περὶ τῶν μᾶλλον ἀσημάντων ἀντικειμένων, ὥς δὲν ἀποκρούει βεβαίως καὶ ἡ πλειονοψηφία, ἵν' ἀποδείξωσιν οἱ εἰς αὐτὴν ἀνήκοντες, ὅτι γινώσκουσι νὰ ἐνδιαφέρονται ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τῶν πελατῶν αὐτῶν, τῶν ἐκλογέων, αἱ κωλυσιεργίαι, αἱ ἐνστάσεις ἀπαρτίας κατὰ πᾶσαν στιγμὴν, ἐν συνόλῳ αἱ βουλευτικαὶ ἀπεργίαι, παρατείνουσαι τὰς βουλευτικὰς συνόδους, ἐπὶ πολλοὺς μῆνας ἄνευ ἀποτελέσματος πραγματικοῦ, ἢ τούτου καὶ μόνου, νὰ ἐπενέγκωσι πλήρη διάταξιν τῆς λειτουργίας τοῦ πολιτικοῦ καθεστώτος.

Ἡ Βούλη τῶν ἀντιπροσώπων συνέρχεται μετὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν. Κατὰ τὸ Σύνταγμα, ἐκάστη βουλευτικὴ περίοδος διαρκεῖ τετραετίαν· ἀλλ' οὐδεμία Βουλὴ ἀπέθανε φυσικὸν θάνατον· ἅπασαι σχεδὸν ἠὺτοξτόνησαν ἕνεκα τῶν ὑπερβασίων αὐτῶν καὶ ὑπέστησαν τὸν διὰ τῆς διαλύσεως θάνατον. Ἡ διάλυσις τῆς Βουλῆς εἶνε ὁ ἐκ

μηχανῆς Θεός, ὁ ἐρχόμενος ἐπίκουρος πρὸς τὴν ἐκάστοτε ἐνίσχυσιν ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς φατρίας. Ἡ διάλυσις δὲν ἔχει σκοπὸν τὸν ὑπὸ τῶν πολιτικῶν ἡθῶν πάντων τῶν συνταγματικῶν λαῶν καθιερωμένον, τουτέστι τὴν ἀνάγκην, εἰς ἣν εὐρίσκεται ἐν τινι ἐκτάκτῳ περιστάσει τὸ στέμμα νὰ ζητήσῃ τὴν γνώμην τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ περὶ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἀντικειμένου. Ἡ διάλυσις ἐπίσης δὲν προέρχεται ἐξ αὐταρχικῶν διαθέσεων τοῦ στέμματος. Ἀπαγε τῆς βλασφημίας. Οὐδὲν τοιοῦτο συμβαίνει. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς καλεῖται εἰς τὰς κάλπας διὰ τῆς διαλύσεως τῆς Βουλῆς, τὸ μὲν ἵνα ἐξευρεθῇ δυνατὴ τις διέξοδος εἰς ὑφιστάμενην ἐν τῷ βουλευτηρίῳ φάυλην καὶ ἔκρουθμον κατὰστασιν, ὥς ἐκ τῶν κωλυσιεργιῶν, τὸ δὲ πρὸς ἐνίσχυσιν κόμματός τινος, ἐν ἣ περιπτώσει τοῦτο, καταχρῶμενον τῆς κυβερνητικῆς αὐτοῦ δυνάμεως καὶ αἰσθανόμενον τὸ ἔδαφος ἐξολισθαῖνον ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, ἐλαυνόμενον δ' ἐκ τοῦ ἐνστίκτου τῆς αὐτοσυντηρησίας, καταφεύγει εἰς τὴν βασιλικὴν προνομίαν τῆς διαλύσεως τῆς Βουλῆς καὶ τῆς προσφυγῆς εἰς τὴν ψευδοκυρίαρχον πάνδημον ψῆφον.

Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοιαῦτα εἶνε τὰ αἷτια τῆς διαλύσεως τῶν Βουλῶν ἐν Ἑλλάδι. Διάλυσις Βουλῆς σημαίνει πολιτικὴν πανήγυριν, διακοῦσαν ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον. Ὁ κυρίαρχος λαὸς ἀναλαμβάνει κατὰ τὰς ἡμέρας, τὰς μεσολαβούσας ἀπὸ τῆς διαλύσεως μέχρι τῆς ἐκλογῆς, ἅπαντα τὰ δικαιώματά του. Ἡ δικίησις σταματᾷ· παύει τὸ κράτος τοῦ νόμου καὶ ἐγκαθίσταται τὸ κράτος παντὸς κακοποιοῦ στοιχείου, ἀναλαμβάνοντος διὰ τῆς ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων πληθυσμῶν πολιτικῆς αὐτοῦ ἐπιρροῆς νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐκλογικὴν νίκην εἰς τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν ὑποψήφιον, ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸν φίλατῃ Κυβερνήσει φρονοῦντα, ὅστις ἄλλως τε διατελεῖ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν ἀρχῶν τοῦ Κράτους. Ἐννοεῖται, ὅτι καὶ ἡ ἀντιπολίτευσις φιλοτιμεῖται νὰ ὑπερβῇ τὸ κυβερνητικὸν κόμμα ἐν τῇ χρήσει τῶν ἐκθέσμων τρόπων πρὸς ἐπιτυχίαν.

Ἐν ἣ δὲ περιπτώσει αἱ δυνάμεις τῶν ἀνταγωνιζομένων ἐν τινι ἐπαρχίᾳ κομμάτων τυγχάνωσιν ἰσόπαλοι, ἀντὶ τῆς προσφυγῆς εἰς βίαια μέτρα, ἐπέρχεται ἐκατέρωθεν αἰφνιδίως ἡ ὑποκριτικὴ συγγνώμη. Χάριν τῶν συμφερόντων τῆς πατρίδος ὁ Θεμιστοκλῆς ὁρέγει τὴν χειρὰ εἰς τὸν Ἀριστείδην. Ἐπέρχεται ἡ συμφιλίωσις μεταξὺ τῶν δύο τιμαριωτικῶν ἀρχόντων τῆς ἐπαρχίας. Ἐναγκαλίζονται ἀλλήλους, σ υ ν δ υ ἰ ζ ο ν τ α ι, κατὰ τὴν καθιερωμένην πολιτικὴν φρασσεολογίαν. Ἐκεῖνοι, οἵτινες

πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἐν τῷ βουλευτηρίῳ ἀντηγωνίζονται μέχρις ἐξοντώσεως, ἤδη καθίστανται φίλοι, πολιτικοὶ σύμμαχοι. Τοιοῦτοτρόπως διεξαγομένων ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν, ἐστερημένων παντὸς πολιτικοῦ χαρακτῆρος, ἔχουσιν ἐξ ὁλοκλήρου χαρακτῆρα προσωπικόν, τίνα γνώμην δύναται νὰ μορφώσῃ τὸ στέμμα περὶ τῆς πολιτικῆς ἐννοίας τῆς διεξαχθείσης ἐκλογῆς; Καὶ τί ἄλλο τυγχάνει ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα ἢ ἐν τεράστιον κατὰ συνθήκην ψεῦδος; . . .

Οἱ κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἐκλεχθέντες ἀντιπρόσωποι τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, εἰσερχόμενοι ἐντὸς τοῦ βουλευτηρίου, δὲν λησμονοῦσι τὴν καταγωγὴν αὐτῶν, τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐξελέγησαν. Περὶ ἀρχῶν πολιτικῶν, περὶ ἀντιπροσωπικῶν καθηκόντων οὐδεμία μέριμνα καὶ φροντίς. Ἄρχεται παραχορῆμα ἢ πολιτικὴ λαφυραγωγία. Ἐν τούτῳ εὐτυχέστεροι τυγχάνουσιν, ὥς εἰκός, οἱ τεταγμένοι εἰς τὴν κυβερνητικὴν πτέρυγα, εἰς οὓς καὶ μόνους ἀνήκουσι τὰ σκῦλα τῆς ἐξουσίας. *Spolia victoribus*. Ἡ δὲ ἀντιπολίτευσις; Ἐκείνη κόπτεται, ἀναμένουσα ἔξω τοῦ νυμφῶνος τῆς ἐξουσίας.

Ἡ πρώτη πρᾶξις τῆς συνερχομένης Βουλῆς τυγχάνει ἡ ἐξέλεξις τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ Βουλὴ καθίσταται δικαστικὸν σῶμα· ἐξελέγχει καὶ δικάζει τὸ ἔγκυρον τῶν ἐκλογῶν. Θεωρῶ ἀνάξιον νὰ ἐπικρίνω κἂν τὸ ἀνελεύθερον καὶ ἐξαχρειωτικὸν τῶν πολιτικῶν χαρακτήρων, ὃ περ ἔγκειται ἐν τῷ συστήματι τούτῳ. Ὁ στραγγαλισμὸς τοῦ συνταγματικοῦ χάριτος τελεσφορεῖ διὰ τῆς ἀναθέσεως δικαιωμάτων, δικαστικὸν ὅπως δήποτε ἔχόντων χαρακτῆρα, εἰς τὴν Βουλὴν. Ὁ βουλευτὴς ἐκ περιτροπῆς καθίσταται δικαστὴς καὶ δικαζόμενος. Οὕτως ἔχοντας τοῦ πρῶγματος, ἐπέρχεται κατ' ἀνάγκην συναλλαγή, ἥτις καθίσταται ἔτι μᾶλλον ἀξία σιγματισμοῦ, ἐν ἣ περιπτώσει ἡ συναλλαγή διεξάγεται μεταξὺ τοῦ βουλευτοῦ καὶ τῆς πλειοψηφούσης μερίδος.

Κατὰ τὸ ἐβδομηκοστὸν ἄρθρον τοῦ ἐλληνικοῦ συντάγματος, «διὰ νὰ ἐκλεχθῇ τις βουλευτὴς ἀπαιτεῖται νὰ εἴνε πολίτης Ἕλλην, ἐκ τῆς ἐπαρχίας, παρ' ἧς ἐκλέγεται, ἢ πρὸ δύο ἐτῶν τοῦλάχιστον ἐγκατεστημένος ἐν αὐτῇ, ἀπολαμβάνων πρὸ διετίας τὰ ἀστικὰ καὶ πολιτικὰ δικαιώματα, ἔχων συμπεπληρωμένον τὸ τριακοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του, καὶ πρὸς τούτοις τὰ παρὰ τοῦ νόμου τῶν ἐκλογῶν ἀπαιτούμενα προσόντα».

Χωρὶς νὰ ἐπέλθῃ ἡ παρὰ τινων καλῇ τῇ πίστει ἐπιδιωκομένη ἀναθεώρησις τοῦ Συντάγματος, τὸ ἄρθρον τοῦτο ἐν συνόλῳ κατηργήθη· ἐξ ἀρχῆς τῆς κυρώσεως τοῦ θεμελιώδους χάριτος τῆς ἐλληνικῆς πολιτείας. Ἐξ ὀνόματος τοῦ δικαίου τῆς πλειονοψηφίας καὶ ἐν ἣ περιπώσει διατελεῖ τις εἰς τὰς τάξεις αὐτῆς, αἱ διατάξεις τοῦ ἐβδομηκοστοῦ τούτου ἁρθρου τοῦ Συντάγματος θεωροῦνται μὴ ἔχουσαι κῆρος. Εἰς δεκάδας ἀριθμοῦνται οἱ κατὰ τὴν διαρρεύσαν βουλευτικὴν τεσσαρακονταετίαν εἰσελθόντες εἰς τὴν βουλὴν ἀντιπρόσωποι τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, ἑσπερημένοι τῶν νομίμων καὶ συνταγματικῶν προσόντων. Εἷς ἢ δύο, καθ' ἃ βεβαιοῦται, ἑσπεροῦντο καὶ τῆς ἐλληνικῆς ἰθαγενείας, οἱ ἐπίλοιποι, πλεῖστοι, οὐδ' ἐγεννήθησαν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ, ἐξ ἧς ἐξελέγησαν, οὐδ' ἐκέκτηντο τὴν νόμιμον ἐγκατάστασιν.

Τὸ γράφω μετὰ θλίψεως. Τινὲς ἐκ τούτων, ἀνήκοντες εἰς ἀρίστας κοινωνικὰς τάξεις, τυχόντες τῆς προσηκούσης πνευματικῆς μορφώσεως καὶ ἀγωγῆς, εὖποροι καὶ ἀνεξάρτητοι, ἠδύναντο καὶ ὄφειλον νὰ πολιτευθῶσι, τηροῦντες τὰς διατάξεις τοῦ συνταγματικοῦ χάριτος, ἀναβάλλοντες ἐπὶ τινα ἀκόμῃ καιρὸν τὴν εἴσοδον αὐτῶν εἰς τὸ βουλευτήριον. Ἐλαυνόμενοι ὑπὸ ἀκαθέκτου νεανικοῦ ζήλου, προεείλοντο νὰ παρανομήσωσι μᾶλλον, νὰ παραβῶσι ρητὰς διατάξεις τοῦ συνταγματικοῦ χάριτος, ἢ νὰ τηρήσωσιν αὐτόν, ἀνατεθέντα εἰς τὴν ἐλληνικὴν φιλοπατρίαν.

Ἐρωτῶ. Πῶς εἶνε δυνατόν νέος ἀνὴρ, παραβιάσας ἐν τῇ πρώτῃ στιγμῇ τοῦ πολιτικοῦ σταδίου του τὸν νόμον, ὀλιγορήσας τῆς δημοσίας γνώμης, σθεναρῶς μετὰ ταῦτα καὶ εἰτόλμως νὰ πολιτευθῇ κατὰ τὸ στάδιον τοῦ βίου του ; Ὁ ἅπαξ παρεκτραπείς δὲν θέλει ὑποπέσῃ εἰς νέαν παρεκτροπὴν, γινώσκων ὅτι ἡ ἐπιτυχία προκαλεῖ τὸν ἄμεσον ἐξαγνισμόν ; Καὶ τί δύναται τις ν' ἀναμένη ἐκ Πολιτείας, ἧς οἱ πρωταγωνισταὶ οὕτως ἐγκαινίζουσι τὸ πολιτικὸν αὐτῶν στάδιον ;

Εἷς μόνον κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην τεσσαρακονταετίαν, ἀξιωματικὸς ἐκ τῶν ἐγκρίτων τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ, γενομένης κατὰ τὴν συζήτησιν τῆς ἐκλογῆς ἐνστάσεως περὶ τῆς ἡλικίας του, ὑπερηφάνως ὡμολόγησεν, ὅτι δὲν κέκταιται τὴν ὑπὸ τοῦ Συντάγματος ὀριζομένην ἡλικίαν, καὶ ἐξῆλθε τοῦ βουλευτηρίου, εἰ καὶ ἡ πλειονοψηφία ἦτο διατεθειμένη νὰ ἐπικυρώσῃ τὴν ἐκλογὴν, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι δὲν ἦτο ἡ πρώτη, οὔτε θὰ ἦτο ἡ τελευταία.

Ἄλλ' ἐὰν ὑπάρχῃ ἐλαφρυντικὴ περίπτωσις ὥς πρὸς τοὺς εἰσερχο-

μένους κατὰ τοιοῦτον τρόπον νέους ἄνδρας, ἐλαυνομένους ὑπὸ ἰσχυρᾶς φιλοτιμίας, δὲν εἶνε ἄξια καταδίκης πᾶσα πλειονοψηφία, ἀνεχομένη καὶ παρενθαρρύνουσα διὰ τῆς συνεχοῦς ἐπιεικειᾶς τὰς τοιαύτας συνταγματικὰς παραβάσεις ; Τί θέλει κερδήσῃ αὕτη ; μίαν ἢ δύο ψήφους. Ἀλλὰ θέλει ἀπολέσῃ πολλά. Τὸ πρῶτιστον πάντων, τὴν εἰς αὐτὴν ὑπόληψιν καὶ ἐμπιστοσύνην τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Καθ' ἣ παρετήρει πρό τινων ἡμερῶν εὐθαρσῆς βουλευτῆς καὶ φιλότιμος ἐν τῇ Βουλῇ, ἡ γενναιότης τῶν πλειονοψηφιῶν οὐδὲν ἐπορίσατο εἰς αὐτὰς ὠφέλημα πολιτικὸν ἐκ τῆς τοιαύτης ἀντισυνταγματικῆς γενναιοφροσύνης. Οἱ κατὰ τοιοῦτον ἐκθεσμον τρόπον ἀπολαύσαντες τοῦ βουλευτικοῦ ἀξιώματος ἐγκατέλιπον ἀνάνδρως τὴν πλειονοψηφίαν, ἅμα τῇ ἐκρήξει τῆς πρώτης πολιτικῆς καταιγίδος. Ἐν τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ τοῦ πολιτικοῦ αὐτῶν βίου παραβάντες τὸ πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὸν νόμον καθῆκον, δὲν διστάζουσι νὰ παραβῶσιν αὐτὸ ἐν τῇ πρώτῃ δοκιμασίᾳ, ἀγνωμονοῦντες πρὸς τὸν εὐεργέτην. Ἡ βουλευτικὴ στατιστικὴ παρουσιάζει οὐκ ὀλίγα παραδείγματα τοιαύτης πολιτικῆς λιποταξίας. Δὲν χαιρεκακῶ εἰς βάρος τοῦ εὐεργέτου, ἄξια πάσχοντος. Οἰκτείρω καὶ καταδικάζω τὸν κυνισμόν τῆς πολιτικῆς ἀποστασίας, ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας συντελουμένης.

Τί δηλοῦται ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων ; Ὅτι τὸ ἐλεύθερον πολίτευμα πρᾶϋποτίθῃσι πρωτίστως ἐλευθέρους καὶ ἀνεξαρτήτους πολιτικούς χαρακτῆρας.

ΙΣΤ'.

20 Μαΐου 1906

Μετὰ τὰ ἐκτεθέντα ἐν τοῖς προηγουμένοις ἄρθροις, δὲν εἶνε δυσχερὲς νὰ κατανοηθῇ ἐκ τῶν πολιτικῶν δεδομένων, ὅποῖον τῶν τριῶν πολιτειακῶν εἰδῶν ἐπικρατεῖ ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὴν διαρρεύσανσαν τεσσαρακονταετίαν. Οἱ πολιτειοδίφαι, ἀπὸ τῶν χρόνων ἤδη τοῦ Ἡροδότου, τρία ἀνεγνώρισαν πολιτειακὰ εἶδη, τὴν μοναρχίαν, τὴν ἀριστοκρατίαν καὶ τὴν δημοκρατίαν καὶ παρεκβάσεις αὐτῶν, τὴν τυραννίδα, τὴν ὀλιγαρχίαν καὶ τὴν ὀχλοκρατίαν. Ἐν Ἑλλάδι, ὃ μὲν παρὰ τὴν τῆς βασιλείας διατελεῖ μονογονυχὶ ἀδρανῆς, σπαρίως ἐκδηλῶν τὴν βούλησιν αὐτοῦ.

ὁ λαός, ἐστερημένος ἔτι πολιτικῆς μορφώσεως καὶ συνειδήσεως, διατελῶν ὑπὸ τὸ κράτος τῆς βίας καὶ τῆς παρανομίας, δὲν τολμᾷ νὰ διεκδικήσῃ πολιτικὴν αὐτονομίαν καὶ ὑπόστασιν, συνφθὰ ταῖς διατάξεσι τοῦ συνταγματικοῦ Χάρτου. Καὶ τοῦτο, διότι αἱ ἐπίλεκτοι αὐτοῦ τάξεις, αἱ classes dirigeantes, εὐρίσκουσιν ἀνετώτερον καὶ ἀξιοπρεπέστερον τὸ ἀπέχεσθαι τῶν πολιτικῶν· περιορίζονται μόνον εἰς οἰκιζμοὺς τῆς κρατούσης καταστάσεως, ἀλλ' εἰς οὐδεμίαν προβαίνουνσι θυσίαν, καὶ τὴν ἐλαχίστην, ἵνα συντελέσωσιν εἰς βελτίωσιν τῶν κακῶς ἐχόντων. Τὸ ἀνελεύθερον τοῦτο πολιτῶν, ὑπὸ τοῦ νόμου καθοριζομένων ἐλευθέρων, τυγχάνει ἀληθῶς ἄξιον μελέτης, ἀλλὰ καὶ καταδίκης. Οἱ ἐλεύθεροι λαοὶ τότε μόνον τυγχάνουσι τοιοῦτοι, ἐν ᾗ περιπτώσει ποιοῦνται προσήκουσαν χρῆσιν τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν. Σιγῶντες ἐπὶ τοῖς συμβαίνουσιν ἐκτροποῖς, μονονουχὶ ἀποδέχονται αὐτά, ἔτοιμοι ἴσως καὶ νὰ τὰ δικαιολογήσωσιν. Ἡ ἐθελοδοουλεία αὕτη εἶνε προφανὲς σύμπτωμα καὶ μαρτύριον ἀρχομένης καταλύσεως τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ὁ κυριεύων πολιτικὸς πλανήτης ἐν Ἑλλάδι εἶνε ὁ ὀλιγαρχικός. Ἐν τῇ Βουλῇ τῶν ἀντιπροσώπων ἡ μοναρχικὴ ἰδέα ὑπ' οὐδενὸς ἐκπροσωπεῖται ἀντιπροσώπου. Βουλευτῆς, ζητῶν εὐρύτερα προνόμια ὑπὲρ τοῦ στέμματος, πῦξ καὶ λάξ ἦθ' ἔλκεν ἐκβληθῇ ἐκ τῆς αἰθούσης τοῦ βουλευτηρίου. Ἡ δημοκρατικὴ ἰδέα ἐπίσης οὐδεμίαν ἔχει ὑπόστασιν παρὰ λαῶ, ὅστις ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτοῦ ἀντιλήφει σκέπτεται διὰ τοῦ κομματάρχου καὶ τοῦ βουλευτοῦ. Οὗτος ὁ τελευταῖος τυγχάνει, ὡς ἐπανειλημμένως ἀπέδειξα, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῆς πολιτικῆς πίστεως παντὸς συνταγματικοῦ πολίτου.

Κατὰ τὰ κρατοῦντα ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τῆς ἐθνικῆς αὐτῆς ἀποκαταστάσεως, ἡ πολιτικὴ δύναμις εἶνε διανεμεμένη μεταξὺ ἐκοτοντίδων τινῶν οἰκογενειῶν. Ἀποτελοῦσιν αὗται τὴν πολιτικὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ τόπου. Ἐκ τῶν μελῶν αὐτῶν ἐκλέγονται οἱ δημοτικοὶ ἄρχοντες καὶ οἱ πολιτικοὶ ἀντιπρόσωποι ἐν τῷ νομοθετικῷ σώματι. Ὁ υἱὸς διαδέχεται τὸν πατέρα, ὁ ἔγγονος τὸν πάππον, ὁ ἀνεψιὸς τὸν θεῖον, ὁ γαμβρὸς τὸν πενθερόν. Τοῦτο εἶνε δικαίωμα, τὸ ὁποῖον οὐδεὶς τολμᾷ νὰ ἀμφισβητήσῃ. Κατὰ τὴν θεωρίαν, τὸ ἐλληνικὸν κράτος εἶνε δημουργημα τῶν οἰκογενειῶν τούτων, εἰς ἃς ἄρα ἀνήκει ἡ πολιτικὴ ἐξουσία. Ἀπὸ δεκαετηρίδων ἤδη ἐξακολουθεῖ ἡ κατάστασις αὕτη, χωρὶς ἡ ἐλαχίστη ζωτικὴ πνοὴ νεωτερισμοῦ νὰ ἐξεγείρῃ τὴν ὑπνώπουσαν πολιτικὴν συνείδησιν καὶ

φιλοτιμίαν τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Ὅσakis οὗτος ἐξεγερθῇ, πρῶτι τοῦτο κατὰ παραγγελίαν, ἀκολουθεῖ ἀσυνειδήτως τοὺς ἡγήτορας αὐτοῦ, χωρὶς νὰ ζητήσῃ τὸν λόγον. Σήμερον ἀσπάζεται τὴν πολιτικὴν τῆς Κυβερνήσεως, μετὰ μίαν ἡμέραν μεταβάλλει γνώμην. Καὶ τοῦτο διότι, ἔνεκεν ἰδίων συμφερόντων, μετέβαλε γνώμην καὶ ὁ πολιτικὸς αὐτοῦ κομματάρχης.

Κατὰ τοὺς φυσικοὺς νόμους τῆς γενέσεως καὶ τῆς φθορᾶς, μία οἰκογένεια δύναται νὰ ἐκπέσῃ τῆς προτέρας αὐτῆς ἰσχύος, ἢ καὶ νὰ ἐκλίπῃ. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ ἀντικατάστασις αὐτῆς ἐπέρχεται κατ' ἀνάγκην. Δραστήριος καὶ ἐπιχειρηματικὸς νέος ἀνὴρ, arriviste, μὴ διστάζων νὰ μετέλθῃ οἰαδήποτε μέσα πρὸς πολιτικὴν ἀνύψωσιν καὶ ἐπικράτησιν διὰ τῶν παροχῶν τῆς ἐξουσίας, διὰ τῆς συνεργασίας πρὸς τοὺς ἰσχύοντας πολιτικοὺς κομματαρχίσκους, ὑποκαθίσταται, ὁμότιμος ἤδη, εἰς τὴν ἐκλιποῦσαν πολιτικὴν οἰκογένειαν. Κατέρχεται κατὰ πρῶτον εἰς τὸν ἐκλογικὸν ἀγῶνα ὡς ἀντιπολιτευόμενος, γνῶσκων, ὅτι θέλει κατακτήσῃ τὰς ψήφους ἀνεξαρτήτων ἐκλογέων, ἐν τῇ κρατούσῃ θλιβερᾷ καταστάσει νομιζόντων, ὅτι τὸ νέον τοῦτο πρόσωπον θ' ἀκολουθήσῃ διάφορον πορείαν, ὡς ὑπόσχεται τοῦλάχιστον, τῆς τῶν ἐν ἐνεργείᾳ πολιτευομένων. Μόλις ἐν τούτοις ἐκλεγῇ καὶ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Βουλὴν, πρῶτιστον αὐτοῦ μέλημα καὶ ἔργον εἶνε νὰ δηλώσῃ πίστιν εἰς τὴν πλειονοψηφίαν, τὴν σύγχρονον ἢ μέλλουσαν Κυβέρνησιν. Διὰ τοῦ συνετοῦ τούτου καὶ πολιτικοῦ διαβήματός του ἀναλαμβάνει τὴν διοίκησιν τῆς ἐπαρχίας. Ἀπὸ τῆς σιγμῆς τῆς προσχωρήσεώς του εἰς τὴν κυβέρνησιν αὐτός, οὐχὶ ὁ βασιλεὺς, διορίζει καὶ παύει τοὺς δημοσίους ὑπαλλήλους. Παρ' αὐτοῦ ἐξαριτᾶται ἡ ζωή, ἡ τιμή, ἡ περιουσία τῶν ἐκλογέων του. Ὁ ὑπουργός, δηλαδή ὁ κατ' ἐντολὴν τοῦ βασιλέως λειτουργὸς τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, εἰς οὐδεμίαν τολμᾷ νὰ προβῇ ἐνέργειαν ὡς πρὸς τὴν ἐπαρχίαν, ἂν πρότερον δὲν ἐρωτηθῇ ὁ βουλευτὴς αὐτῆς. Οὐαὶ εἰς τὸν τμηματάρχην, ὅστις δὲν ἠθέλε φροντίσῃ ν' ἀνακοινώσῃ εἰς αὐτὸν προηγουμένως κυβερνητικὴν τινα ἀπόφασιν! Θὰ κακοποιηθῇ. Καὶ τοῦτο καλόν. διότι δύναται καὶ ν' ἀπολυθῇ ἐκ τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας, ὅσον καὶ ἂν ἡ ἐν αὐτῇ λειτουργία του ὑπῆρξεν εὐδόκιμος.

—Μεγαλειότατε, τί φόρους πληρόνει τὸ Γριπονῆσι (ἡ Εὐβοία) : Ἠρώτησεν ἀφελέστατα τὸν ἀγαθὸν βασιλέα Ὁθωνα στρατηγὸς καὶ

βουλευτῆς τῆς νήσου ταύτης, ἀξιῶν νὰ ἐξασκῇ ἐπὶ τῆς διοικήσεως τῆς νήσου ἀπόλυτον ἐξουσίαν.

— Δὲν ἐνθυμοῦμαι, στρατηγέ, ἀπεκρίθη ὁ βασιλεὺς. Ἀλλὰ διατί ἡ ἐρώτησις αὕτη ;

— Εἶμαι ἔτοιμος νὰ προκαταβάλω τοὺς φόρους διὰ νὰ μοὶ ἀφεθῇ ἡ διοίκησις τῆς νήσου..... Ὁ Ὀθων ἐμειδίασε καὶ ἤλλαξεν ὁμίλιαν. Καὶ τί ἡδύνατο νὰ εἴπῃ δυσάρεστον πρὸς τὸν ἀκάθεκτον στρατηγὸν τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν ;

Πρὸ τινων ἐτῶν ἐπεσκέφθην τὴν πρωτεύουσαν νομοῦ τινος τῆς Θεσσαλίας. Τὴν νύκτα ἐν τῇ κεντρικῇ πλατείᾳ τῆς πόλεως παρεκάθησα εἰς τινα τράπεζαν μετὰ τοῦ βουλευτοῦ τῆς ἐπαρχίας, τοῦ Νομάρχου καὶ πάντων τῶν δημοσίων λειτουργῶν τοῦ νομοῦ. Ὁ νομάρχης, ἐπαγγελ-
λόμενος εἰίετε καὶ τὸν ἀντιδυναστικὸν καὶ τὸν δημοκρατικόν, ἐν ᾗ περι-
πτώσει δὲν διατελεῖ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ προϋπολογισμοῦ, πλήρης ἐξάρ-
σεως μὲ διεβεβαίον ἐνώπιον τῶν παρακαθήμενων, καὶ αὐτοῦ τοῦ βου-
λευτοῦ :— Ἐν τῷ νομῷ τούτῳ δὲν κυβερνᾷ ὁ βασιλεὺς Γεώργιος, δὲν
κυβερνᾷ ὁ Χαρίλαος Τρικούπης, ὁ Θεόδωρος Δηλιγιάννης κυβερνᾷ
ὁ..... καὶ ἐβροντοφώνει τὸ ὄνομα τοῦ δυνάστου τῆς ἐπαρχίας.

Καὶ λειτουργεῖ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ τοιαύτην
κατάστασιν πραγμάτων ; . . .

Ἐξετράπην ἐκ τῆς ἀναλύσεως τοῦ πολιτικοῦ εἴδους, τοῦ λειτουργ-
οῦντος σήμερον παρ' ἡμῖν.

Νέος τρόπος πολιτικῆς ἐπιρροῆς καὶ δυνάμεως ἐξεδηλώθη κατὰ
τοὺς τελευταίους τούτους καιροὺς. Ἡ ἐξαγορὰ τῆς πολιτικῆς δυνάμεως
διὰ τοῦ χρήματος. Δύναται τις νὰ μὴ εἶνε ἀναγεγραμμένος ἐν τῷ
μητρῷ τοῦ δήμου ἐκλογικῆς τινος περιφερείας· νὰ μὴ κατάγῃται ἐξ
αὐτῆς· νὰ μὴ ἔχῃ τὴν νόμιμον ἡλικίαν. Ἀλλὰ κέκτηται τι ἰσχυρότερον
προσὸν καὶ ὄπλον πάντων τούτων, τῶν ὑπὸ τοῦ Συντάγματος καθορι-
ζομένων προσόντων—**τὸ χρῆμα.**

Τυγχάνει ἀήττητον τοῦτο καὶ ἀκατάβλητον. Κατισχύει, ὅπως ἔχουσι
παρ' ἡμῖν τὰ πράγματα, καὶ τῶν οἰκογενειακῶν περγαμηνῶν καὶ τῆς
διὰ τῶν φυγοδίκων καὶ λοιπῶν ἀντικοινωνικῶν στοιχείων ἐπιρροῆς.
Ἀρκεῖ νὰ δαπανήσῃ τις δεκάδας τινὰς χιλιάδων δραχμῶν, ἐνίστε καὶ
μίαν καὶ δύο ἑκατοντάδας χιλιάδων, καὶ ἔχει ἄφευκτον τὴν ἐπιτυχίαν

μεθ' ἀπαξάπαντος τοῦ συνδυασμοῦ. Ἡ δωροδοκία διεξάγεται ἀνασχύντως, παραστατοῦντος ἐνίοτε καὶ θρησκευτικοῦ λειτουργοῦ, κρατοῦντος τὸ εὐαγγέλιον, ἐφ' οὗ γίνεται ἡ ὀρκωμοσία, ἵνα ἐκ φόβου Κυρίου μὴ παραβῇ ὁ ὀρκιζόμενος τὴν ὑπόσχεσίν του, ὑπ' αὐτὰ τὰ ὄμματα τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας, ἧς οἱ ἀντιπρόσωποι, καὶ ἂν εἶχον τὸ σθένος νὰ καταγγείλῃσι τὸ γεγονός, οὐδεμιᾶς ἠθέλον τύχῃ προσοχῆς, ἴσως δὲ ἠθέλον καταδιωχθῇ ὑπὸ τοῦ ἐπιτυχόντος. Τὸ γράφω μετὰ βαθυτάτης θλίψεως. Ἐπικαλοῦμαι τὴν ἀντίληψιν τῶν σωφρονούντων πολιτῶν, καὶ ἰδίᾳ τῆς ἀνωτάτης δικαστικῆς ἀρχῆς, ἣτις ἠδύνατο ἴσως νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄφει, ἀφοῦ ἡ Βουλὴ εἶνε ἀδύνατον ν' ἀνανήψῃ καὶ νὰ συνέλθῃ. Δὲν γνωρίζω χεῖρονα Πολιτείαν ἐκείνης, ἐν ἣ πρωτοστατεῖ τὸ χρῆμα καὶ κανονίζει τὴν κυβερνητικὴν αὐτῆς λειτουργίαν. Εἶνε προωρισμένη νὰ ἐκπέσῃ, νὰ ἐκμηδενισθῇ, νὰ ὑποδουλωθῇ εἰς τὸν πρῶτον ἐσωτερικὸν ἢ ἐξωτερικὸν δυνάστην. «Τιμωμένον δὴ πλούτου ἐν πόλει καὶ τῶν πλουσίων, λέγει ὁ Πλάτων, ἀτιμότερα ἀρετὴ τε καὶ οἱ ἀγαθοί· οἱ ἄνδρες καθίστανται φιλοχρηματισταὶ καὶ φιλοχρήματοι, καὶ τὸν μὲν πλούσιον ἐπαινοῦσί τε καὶ θαυμάζουσι καὶ εἰς τὰς ἀρχὰς ἄγουσι, τὸν δὲ πένητα ἀτιμάζουσι· καὶ νόμον τίθεται ὅρον πολιτείας ὀλιγαρχικῆς, ταξάμενοι πλῆθος χρημάτων.»¹

Ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία, ἀπὸ τῆς πολιωτάτης ἀρχαιότητος μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, δὲν γινώσκει Πολιτείαν χεῖρονα τῆς ἀπὸ τῶν τιμημάτων. Διὰ τοῦ χρυσίου ἀνοίγονται αἱ πύλαι παντὶ τῷ δυναμένῳ νὰ διαθέσῃ τοιοῦτιν ὑπὲρ ἐπιτεύξεως τῶν φιλοδόξων αὐτοῦ σκοπῶν, τῶν χρηματιστικῶν προθέσεων. Ἀλλὰ τὸ χρῆμα τοῦτο ἔσται τὸ χρῆμα τῆς προδοσίας, τὸ χρῆμα τῆς ἀπάτης καὶ τῆς ἀτιμίας. Οὐαὶ εἰς τοὺς λαοὺς ἐκείνους, παρ' οἷς τὸ χρυσίον δικαιολογεῖ καὶ ἐξαγνίζει τὰ πάντα! Θὰ ἔλθῃ ἡ στιγμή, καθ' ἣν ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ πολιτικοῦ συνεδρίου τὸ χρυσίον θὰ εἶνε ἡ κρατοῦσα δύναμις ἐν τῇ λύσει πάσης ἐθνικῆς ὑποθέσεως. Ὡς εἶπον ἄλλαχοῦ, ἐν τῇ μανιώδει ροπῇ τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ομάδων πρὸς κτήσιν χρήματος, θέλει δημιουργηθῇ σὺν τῷ χρόνῳ ἄκοσμος τάξις, ἐρειδομένη ἐπὶ τοῦ ὕλικου συμφέροντος μᾶλλον ἢ ἐπὶ τῆς ἠθικῆς ιδέας. Τοιαύτη κοινωνία θέλει παραστήσῃ τὸ ἀνόσιον φαινόμενον τῆς πτώσεως τῆς ρωμαϊκῆς Πολιτείας ὑπὸ τοὺς Καίσαρας, ὅποτε εἶχεν ἐκκλίπη ἢ ἠθικὴν ἰδέαν τῆς τοῦ γένους ἀρετῆς, οἱ δὲ ἐν Ρώμῃ ἐπήλυδες, κομίζοντες ἀπαν-

¹ Πολιτεία 550.

παρόθεν τῆς ὑψηλίου ἐν ἀτιμίᾳ καὶ κακουργίᾳ συναθροισθὲν χοῆμα, παρῆχον παραδείγματα ἐσχάτης ἐξαχρειώσεως καὶ βεβηλώσεως οὐχὶ τοῦ ἀτόμου, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἐν τῇ πλουτοκρατικῇ Πολιτείᾳ τὰ ἀξιώματα δὲν παρέχονται δι' ἀρετὴν, ἀλλὰ διὰ πλοῦτον. Οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν πολιτῶν εἶνε πρόθυμοι νὰ πωληθῶσιν εἰς τὸν πλειοδοτοῦντα, πληρουμένον τοῦ ὑπὸ Ἰουγούρθα περὶ Ρώμης ρηθέντος : «Urbem venalem, et mature perituram, si emtorem invenerit» (πόλις ὥριος καὶ ταχέως ἀπολουμένη, ἂν ἤθελεν εὔρη ἀγοραστήν).¹

Ἐν τῶν σπουδαιοτάτων μελημάτων τῆς ἀντιπροσωπείας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ εἶνε ἡ δι' εἰδικοῦ αὐστηροτάτου νόμου τιμωρία τῆς ἐκλογικῆς δωροδοκίας, δι' ἧς προπαρασκευάζεται παρ' ἡμῖν ἡ ἐπικράτησις τοῦ φανυλοτάτου τῶν πολιτικῶν συστημάτων, τῆς τιμοκρατικῆς ὀλιγαρχίας. Τὸ ἑλληνικὸν βουλευτήριον θέλει καταστῇ σὺν τῷ χρόνῳ χρηματιστήριον πολιτικῶν συνειδήσεων, ἀνθρωπομπορεῖον τοῦ χειρίστου εἶδους. Τίς ὁ δυνάμενος ν' ἀντεπεξέλθῃ ἐν κοινωνίᾳ κεκτημένη πολλὰς ἀνάγκας καὶ ἐλάχιστα οἰκονομικὰ μέσα πρὸς εὐμάρειαν καὶ ραστώνην κατὰ τοῦ πειρασμοῦ τῆς χρηματικῆς ἐξαγορᾶς :

Ὑστερον ἀπὸ ὅσα ἐξέθηκα περὶ τῶν μεθόδων, δι' ὧν δημιουργεῖται ἡ πολιτικὴ δύναμις ἐν Ἑλλάδι, δύναμις ἀσάλευτος, βασιζομένη ἐπὶ ψευδῶν οἰκογενειακῶν περγαμηνῶν, ἐπὶ τῆς ἐκνόμου χρησιμοποίησεως τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ ἐπὶ τοῦ χρήματος, ἐπικαλοῦμαι τὴν ἀνεξαρτησίαν παντὸς ἐλευθέρου καὶ τιμίου πολίτου : Δύναται νὰ καταλεχθῇ ἡ ἑλληνικὴ Πολιτεία εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν συνταγματικῶν Πολιτειῶν, τῶν ἀποβλεπουσῶν πρωτίστως εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου ; Ποῦ εὐρίσκεται ἡ ἀνωτάτη ἐποπτικὴ καὶ διαιτητικὴ ἐξουσία τοῦ στέμματος, ἡ ἀκοίμητος ἐγρήγορσις τοῦ λαοῦ, ἐτοίμου κατὰ πᾶσαν στιγμὴν, δι' ὧν μέσων παρέχει αὐτῷ ὁ πολιτικὸς χάρις, νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὰς ὑπερβασίας καὶ τὰς καταχρήσεις τῆς βουλευτικῆς ὀλιγαρχίας, ὀργιαζούσης ὑπὸ τὸ κοινοβουλευτικὸν προσωπεῖον ; Ἐπὶ τῶν ἐρειπίων πάσης ἐλευθερίας καὶ τοῦ σεβασμοῦ τῶν ἀτομικῶν δικαίων ἐγείρεται ἀγέρωχος ἡ βουλευτικὴ ἐξουσία, ὁ βουλευτής. Εἶνε ὁ ἀπόλυτος ἄρχων καὶ δικικητὴς τῆς ἐπαρχίας του, τοῦ τιμαρίου του, ὑπόκεινται εἰς τὰς διαταγὰς αὐτοῦ πᾶσαι αἱ ἐξουσίαι, διορίζει καὶ

1 Bellum Iugurthtinum XXXV.

παύει πάντας τοὺς ὑπαλλήλους, μεταθέτει αὐτούς, ἄνευ λόγου, διὰ τὰ ἀποδείξει μόνον, ὅτι εἶνε ἰσχυρός.

Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας λειτουργούσης ἐν Ἑλλάδι τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, δύνатаί τις τὰ ἰσχυρισθῆ, ὅτι ἦτο δυνατόν αὕτη τὰ συντελέσῃ εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ πολίτου, εἰς τὴν εὐημερίαν καὶ τὴν πρόδον τῆς κοινωνίας ;

Ἄς ἀποκριθῇ ἡ τελευταία ἱστορικὴ περίοδος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

ΙΖ'.

26 Μαΐου 1906

Ἐν τῷ προηγουμένῳ ἄρθρῳ ἔλεγον, ὅτι ἡ διοίκησις τῶν ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν, χωρὶς τὰ ἐξαιρεθῆ βεβαίως καὶ ἡ πρωτεύουσα τοῦ προτύπου ἑλληνικοῦ Κράτους, εἶνε ἀνατεθειμένη εἰς τὸν ἐκάστοτε ἰσχύοντα, δηλαδὴ τὸν κυβερνητικὸν βουλευτὴν. Οὗτος, καὶ οὐχὶ ὁ βασιλεὺς, διορίζει καὶ παύει τοὺς δημοσίους ὑπαλλήλους. Τὸ Σύνταγμα, οἱ θεσμοί, θεωρεῖται ἰσχύον διὰ πάντα ἄλλον πολίτην, ἐκτὸς τοῦ βουλευτοῦ καὶ τῶν φίλων αὐτοῦ· ἡ ἰσχὺς τοῦ νόμου κάμπτεται πρὸ τῆς πολιτικῆς ἰσχύος τοῦ ἐκλεκτοῦ τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας. Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας διοικουμένου τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, οὔσης τῆς Κυβερνήσεως ἀθύρματος καὶ ὄργανου τῆς βουλευτικῆς παντοδυναμίας, δημοσία ἀσφάλεια, δικαιοσύνη καὶ ὅτι ἄλλο τυγχάνει συμφυὲς εὐνομουμένη κοινωνία, ἐκλείπει παντελῶς ἐν Ἑλλάδι. Ὁ δημόσιος λειτουργός, ὅπως καὶ ἂν ὀνομάζεται οὗτος, νομάρχης, εἰσαγγελεὺς, ἀστυνόμος, ἐφέτης, πρωτοδίκης, εἰρηνοδίκης, καθῆκον ἔχει, ἵνα μὴ καταδιωχθῇ, ἀπολυόμενος ἐκ τῆς ὑπηρεσίας, ἢ μετατιθέμενος, τὰ ὑπακούη τυφλῶς εἰς τὰ κελεύσματα τοῦ πολιτικοῦ ἰσχυροῦ. Ἐπισκεφθῆτω, ὁ ἐπιθυμῶν τὰ ἐξακριβώσῃ τὴν ἀλήθειαν τῶν γραφομένων, εἰς αὐτὴν ἐπαρχίαν κεντρικὴν ἢ ἀπόκεντρον. Ἡ μία πολιτικὴ μερίς, ἥς ὁ ἀρχηγὸς εἶνε ἰσχυρὸς ἐν τῇ κυβερνήσει, τυραννεῖ τὴν ἑτέραν. Πρὸς τίνα τὰ καταφύγη ὁ ἀδικούμενος πολίτης ; Πρὸς τὴν Βουλὴν ; Ἀλλ' αὕτη εἶνε ὄργανον τῆς πλειονοψηφίας. Πρὸς τὸν Βασιλέα ; Ἀλλ' οὗτος, κατὰ τὴν κρατοῦσαν θεωρίαν, βασιλεύει μόνον, δὲν κυβερνᾷ, τουτέστι δὲν ἔχει γνώμην, προκειμένου περὶ τῆς ἀσφαλείας τῶν πολιτῶν, περὶ τῆς λειτουργίας τῆς δικαιοσύνης, περὶ ἰδιο-

κτησίας. Ἄν ἤθελεν ἐκφράσῃ καὶ τὴν ἐλαχίστην γνώμην, καὶ τὸ ἐλάχιστον ἐνδιαφέρον ἐπὶ τινος ὑποθέσεως, θέλει χαρακτηρισθῇ ἴσως ὥς ὑπονομεύων τὰ θεμέλια τοῦ ἐλευθέρου ἐλληνικοῦ πολιτεύματος.

Γράφω ταῦτα, ἔχων ὑπ' ὄψει τὰ πράγματα, καὶ οὐχὶ ἐξ ἀντιπαθείας πρὸς πολιτικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον εἰλικρινῶς ἐφαρμοζόμενον, δύναται νὰ συντελέσῃ τὰ μάλιστα εἰς τὴν κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν ἀποκατάστασιν καὶ ἰσχὺν παντὸς λαοῦ, καὶ μάλιστα τοῦ ἐλληνικοῦ, λαοῦ, ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν νοήμονος καὶ πεφωτισμένου. Ἀλλ' ὅτε ὑπὸ τὴν ψευδῇ αὐτοῦ ἀλουργίδα λειτουργεῖ ἡ φανλοτάτη τῶν διοικήσεων, καθῆκον ἔχει πᾶς ἐλεύθερος ἀνὴρ καὶ πολίτης νὰ διαμαρτυρηθῇ κατὰ τῆς τοιαύτης ἀντιλήψεως τοῦ πολιτεύματος, ἐνισχυοῦσης τὴν φανλοκρατίαν ἐπὶ θυσίᾳ παντὸς ἀγαθοῦ στοιχείου.

Ὡς εἶπον ἤδη, ὁ δημόσιος λειτουργὸς εἶνε τὸ κατ' ἐξοχὴν ὄργανον τῆς τοιαύτης φανλοκρατίας. Τοῦτο εἶνε γνωστὸν ἀπὸ πολλοῦ καιροῦ. Σπανιώτατα ἐν τούτοις ἐδημοσιεύθη περιγραφὴ τις τῆς λειτουργείας, τῶν περιπετειῶν, τῶν παθῶν τῶν ἀτυχῶν τούτων ἀνθρώπων, εἰς οὓς ἡ Ἑλληνικὴ Πολιτεία ἐμπιστεύει τὴν κοινωνικὴν τάξιν καὶ εὐημερίαν. Ἀπολύεται ὑπ' ἀλλήλους τις, ἐξαναγκάζεται εἰς παραίτησιν, γινώσκονται τὰ αἷτια συγκεχυμένως. Ἡ λεγομένη δημοσία ἐλληνικὴ γνώμη λαμβάνει γνῶσιν τούτων μετ' ἀδιαφορίας. Εἶνε ταῦτα τὰ δυσάρεστα τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος—ἡ ἔλλειψις ἀσφαλείας, δικαιοσύνης, ἰδιοκτησίας—ἀλλὰ θυσιασθήτωσαν ταῦτα εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἐλευθερίας. . . . Τοιαύτη εἶνε ἡ κρατοῦσα πολιτικὴ λογική. Ἐπειδὴ δὲν ἔχω τὴν γνώμην ταύτην, ἐπειδὴ νομίζω, ὅτι ἡ Πολιτεία, μὴ ἐξασφαλίζουσα τὰ δίκαια τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου, δηλαδή τὴν ζωὴν, τὴν τιμὴν, τὴν ἰδιοκτησίαν, τὴν ἐλευθερίαν, δὲν εἶνε ἐλευθέρα, εἶνε τυραννικωτάτη, ἀξία μεταρρυθμίσεως, δαπανῶ τὴν ὀλίγην μελάνην μου, τὸν ὀλίγον χάρτην, τὸν ὁποῖον δύναμαι νὰ διαθέσω, πρὸς φωτισμὸν οὐχὶ τῶν διεπόντων τὰ κοινά, τῶν ἐχόντων συμφέρον εἰς τὴν διαιώσιν τῆς καταστάσεως ταύτης, ἥτις ἐξωθεῖ τὸν ἐλληνικὸν λαὸν πρὸς τὴν ἀτίμωσιν καὶ τὴν καταστροφὴν, ἀλλ' αὐτὸν τοῦτον τὸν λαόν, ὅστις, ἂν ἔχῃ τὸ ἐλάχιστον ἔχρος πολιτικῆς συνειδήσεως καὶ τιμῆς, ὀφείλει νὰ ἀνανήψῃ καὶ νὰ ἐργασθῇ πρὸς ἀποσόβησιν τῆς ἐπαπειλουμένης καταστροφῆς. Ἀνεχόμενος ὁ ἐλληνικὸς λαὸς τὴν κατάστασιν ταύτην, εἶνε ἀνάξιος ἐλευθερίας καὶ ἐθνικοῦ μέλλοντος.

Δημόσιος ὑπάλληλος, εἰρηνοδίκης, μήτε νοημοσύνης στερούμενος, μήτε φιλοτιμίας, ἐπὶ ὀκταετίαν ὑπηρετήσας ἐν τῷ εἰρηνοδικειακῷ κλάδῳ, ἀναγκασθεὶς πρὸ τινων ἡμερῶν νὰ παραιτηθῇ τῆς θέσεώς του καὶ νὰ ἐξασκήσῃ ἐλεύθερον καὶ ἀνεξάρτητον ἐπάγγελμα, ἔσχε τὴν ἔμπνευσιν ν' ἀνακοινώσῃ διὰ τοῦ τύπου τοὺς λόγους καὶ τὰ αἷτια τῆς παρατιθέσεώς του. Νομίζω ἀναγκαῖον ν' ἀναδημοσιεύσω τὴν ἀφήγησιν αὐτοῦ. Εἶνε ἀπέριττος, πραγματικὴ σελὶς ἐλληνικοῦ πολιτικοῦ βίου. Συνιστῶ αὐτὴν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἑνδιαφερομένων νὰ κατανοήσωσι τὴν νόσον τῆς ἐλληνικῆς Πολιτείας :

«Πολλὰς εἶχον ὑποστῇ ἀλόγους μεταθέσεις κατὰ τὸ διάστημα τῆς ὑπηρεσίας μου, ἀφειτηρίαν ἐχούσας τὴν καλουμένην *Συναλλαγήν*, ἧς δὲν παρηκολούθουν τὰ κελεύσματα ὑπέμεινα ταύτας ἀγογγύστως, ἀλλ' αἱ τῶν τελευταίων μηνῶν ραγδαῖαι, ἀλλεπάλληλοι καὶ δυσμενεῖς τοιαῦται καὶ ποικίλα ἄλλα αἷτια μὲ ἐξηνάγκασαν νὰ ἀπόσχῃ τῆς ἀνιαρᾶς λειτουργίας τῆς θέσεως τοῦ εἰρηνοδίκου, ἣν εἶχον ἀναλάβῃ μετ' ἐνθουσιασμοῦ, ἐκ πλάνης φρονῶν, ὅτι ἡδυνάμην νὰ ἐκτελέσω τὸ καθήκόν μου ἐπ' ἀγαθῷ τῆς Πολιτείας.

»Τὰ αἷτια ταῦτα, ἃ διηγηματικῶς ἐκτίθημι ἐν εἶδη ἡμερολογίου, θίγουν τὸν λειτουργοῦντα θεσμὸν τῶν εἰρηνοδικείων ἀπὸ διοικητικῆς ἀπόψεως καὶ καθαρῶς δικαστικῆς.

»Εἶχον μετατεθῇ πρὸ τινος χρόνου εἰς Ἰθώμην Θεσσαλίας μηνὶ Ἰανουαρίῳ. Ἀνῆλθον μετὰ κόπου τὸν ἀνωφερῆ καὶ χιονοσκεπῆ λόφον τοῦ Φαναρίου μετὰ τῶν τέκνων μου, βυθίζομένων ἐρίοτε μέχρι τοῦ στήθους εἰς τὴν χιόνα. Καπηλίσκος τις, εἶδος κομματαρχίσκου, βαρέως ἔφερε τὴν ἐκεῖ τοποθέτησίν μου, διότι, ὥς ἔλεγε, δὲν ἔλαβεν ὁ βουλευτὴς τὴν συγκατάθεσίν του πρὸς τοῦτο, καὶ ἐνεκα τούτου μετέστη εἰς τὰς τάξεις τῶν ἀντιπάλων. Μετὰ τινος ἡμέρας, ἐνεργηθείσης βουλευτικῆς ἐκλογῆς, ὑπερίσχυσαν οἱ νέοι φίλοι τοῦ κομματαρχίσκου, ἐν οἷς καὶ δικηγόρος τῆς κοινότητος, ἀξιούσης νὰ σφετερισθῇ τὸ δάσος γαιοκτημόνος τινος, προκειμένης δὲ διεξαγωγῆς μαρτυρικῶν ἀποδείξεων περὶ τῆς νομῆς τοῦ δάσους, ὁ βουλευτὴς ἐσκέφθη, ὅτι ἐγώ, εὐθυδικῶν, ἐνδεχόμενον νὰ συντελέσω εἰς τὴν ἀπονομὴν τοῦ δικαίου ὑπὲρ τοῦ γαιοκτημόνος, πολιτικοῦ ἀντιπάλου του· οὕτω δὲ ἔχανε τὰς ψήφους τῆς κοινότητος. Τὴν εὐθυδικίαν μου ἐγίνωσκεν ἐκ πείρας· διότι πλὴν τῶν ἄλλων, πλεόν ἢ ἅπαξ ἐτιμώρησα αὐστηρότατα ὡς πταισματοδίκης τοὺς

προσκομίζοντας ἀσυστόλως ἐγγράφους συστάσεις πολιτευομένων περὶ ἀπαλλαγῆς τῶν ἐγληματιῶν. Ἐνθυμοῦμαι μίαν τῶν πολλῶν βουλευτοῦ, ἀξιοῦντος ν' ἀπαλλάξω τῆς κατηγορίας ἐπὶ ἀγροζημίᾳ διάσημον ζωοκλέπτην, οὗτινος εἶχον ἀνὰ χεῖρας τρεῖς ἐκκρεμεῖς κατηγορίας ἐπὶ ζωοκλοπῇ πρὸς ἀνάκρισιν καὶ ἀνεζήτησιν τὸν ζωοκλέπτην δι' ἐνταλμάτων. Εἰσηγουμένου λοιπὸν τοῦ κομματαρχίσκου καὶ τῆς Κοινότητος, ὁ βουλευτὴς μὲ ἐξετόπισεν εἰς τὸ ἄλλο τῆς Ἑλλάδος ἄκρον δαπάναις τοῦ Δημοσίου.

»Δὲν εἶχον ἐγκατασταθῇ εἰς τὴν νέαν μου θέσιν, ὅτε ἀκριβῶς τὴν ὁγδόην ἡμέραν τῆς ἀφίξεώς μου, μετετέθην ἐκεῖθεν, διότι ἡ τοποθέτησίς μου ἐγένετο ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ ἰσχυροῦ τῆς ἡμέρας. Ἐτοποθετήθην εἰς Στυμφαλίαν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθην νὰ μεταβῶ, διότι ὁ μικρὸς υἱός μου ὑπέστη κάταγμα τοῦ μηρικοῦ ὁστοῦ καὶ ἦτο ἀδύνατον νὰ μετενεχθῇ δι' ἡμιόνου εἰς τὸ δεκάωρον ἀπέχον ἀπὸ τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ χωρίον Καλλιάνι. Ἦλθον κατ' ἀνάγκην εἰς Ἀθήνας, ζητῶν μετάθεσιν εἰς προσσιτὸν διὰ τὴν κατὰστασίν μου γραφεῖον.

»Οἱ ἰσχυροὶ τῆς ἡμέρας μὲ ἐδέχοντο μόνον ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς παροχῆς ἀθεμίτων εὐκολιῶν εἰς τοὺς φίλους των. Ὑποστὰς ἀδικαιολογήτως τέσσαρας μεταθέσεις ἐντὸς δύο μηνῶν, ἐμόχθησα, ἐταλαιπωρήθην, ἐξηντλήθην ἐπὶ τρεῖς ὅλους μῆνας, ζητῶν μετάθεσιν εἰς παρὰλιον εἰρηνοδικεῖον πρὸς μεταφορὰν τοῦ τέκνου μου.

»Μετετέθην εἰς Ποτιδάνειαν, συστηθεὶς μάλιστα, ἀγνοῶ πῶς, ὑπὸ τοῦ κ. ὑπουργοῦ ὥς χρηστὸς ὑπάλληλος. Ἐδόξασα τὸν Θεὸν εὐελπιστῶν, ὅτι ἀνεστάλη ἡ ταλαιπωρία μου. Πλάνη.

»Τὴν ἐπαύριον τῆς ἀφίξεώς μου λίαν πρωΐ, εἰδὸς τι ἀνθρώπου, ἀστοῦ, ἢ χωρικοῦ εἰσῆλθεν ἀρειμάνιος εἰς τὸν οἶκόν μου λέγων : «Εἶμαι ἀδελφὸς τοῦ βουλευτοῦ, θὰ παύσης τὸν ἔμμισθον κλητῆρα, εἶνε ἀντίθετός μας· θὰ μεταφέρῃς τὸ εἰρηνοδικεῖον εἰς τὸ σπῆτί μου...» Ἦγανάκτησα, κατεπλάγην, ἀπηλπίσθην· ἀνέμενον ἐκ τοῦ λόγου τούτου μετάθεσιν. Ἡ Βουλὴ ἐν τῷ μεταξὺ διελύθη· ἐπέκειντο ἐκλογαί· τὴν εἰκοστήν ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς μου ἡμέραν ἔμαθον ὅτι μετετέθην.

»Ἐτοποθετήθην εἰς Κροκύλιον. Ἡ μεταφορὰ τῆς οἰκογενείας μου εἰς Κροκύλιον ἦτο ἀδύνατος, ἔνεκα τῆς δι' ἀποκρήμνων ὁρέων καὶ δυσβάτων καὶ χιονοσκεπῶν ἀτραπῶν ἀναρριχῆσεως. Ἐζήτησα ἀνάκλησιν τῆς μεταθέσεως· ἦτο τοσοῦτον ἀδύνατος ἡ τῇ αἰτήσει μου μετάθεσις, ὅσον

εὐχερεσιότη ἢ τῇ αἰτήσῃ τοῦ βουλευτοῦ δαπάναις τοῦ Δημοσίου. Ἐπιχειμένων ἐκλογῶν, εἰς Ὑπουργὸς δὲν ἐδυσκολεύθη νὰ μοὶ δώσῃ συστατικὴν δὲ ἢ ἴεν διὰ τὸν ἀρμόδιον συνάδελφόν του. Ἐτόλμησα νὰ ἐμφανισθῶ, καὶ μάλιστα νὰ παραπονεθῶ εἰς τὸν ἀρμόδιον Ὑπουργόν, ὅστις μοὶ ἀπήντησε : « μὰ δὲν ἐνόησες διατί μετετέθης ; » (!!). Ὁμολογῶ ὅτι δὲν ἐνόησα. Ὑπεσχέθη, ὅτι συνεπείᾳ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ συναδέλφου του θὰ μὲ μεταθέσῃ· ἀλλὰ τοσοῦτον εἶχετο εἰλικρινείας ἢ σύστασις τοῦ ἐνὸς ὑπουργοῦ, ὅσον εἶχετο ἀληθείας ἢ ὑπόσχεται τοῦ ἐτέρου. Οὐδεὶς ἔλεγεν ἀλήθειαν. Ἐπὶ μῆνας ἕξ δὲν εἰργάσθη ποσῶς, τὸ δὲ Δημόσιον ἐδαπάνησεν ὑπὲρ τὰς 1500 δραχμὰς δι' ἐμὲ καὶ πλείστας ἴσως διὰ τοὺς ἐκαστοτε διαδόχους μου, ἐνῶ τὰ πολλαπλᾶ συμφέροντα τῶν ἰδιωτῶν, τὰ ἀνατεθειμένα τοῖς εἰρηνοδίκαις, ἔμενον ἐν μετεώρῳ, ἐὰν μὴ ἐν κινδύνῳ. . .

» Εἴπωμεν νῦν καὶ τινα τῶν ἄλλων αἰτίων, τῶν συντελεσάντων εἰς τὴν ἀπὸ τῆς θέσεώς μου ἀπομάκρυνσιν.

1) Δὶς μετέβην ποτέ, ἀμοιβαίως ἐκτοπισθεὶς ὑπὸ συναδέλφου μου, ἐκ Σκιάθου εἰς Ἀγᾶ καὶ τὰνάπαλιν. Ὁ συνάδελφός μου ἐκεῖνος ἔλαβε δις ὁδοιπορικὰ δικαιώματα κατὰ 50 δρ. πλειότερον ἐμοῦ. Τὴν ἀπορίαν μου ταύτην ἐξεδήλωσα εἰς στενὸν φίλον τοῦ συναδέλφου. Τί ἀπάντησιν δὲ νομίζετε ἔλαβον ; « τὰ σχετικὰ ἔγγραφα δέον νὰ λιπαίνονται » ! !

» 2) Κύριός τις, ἐντεταλμένος τὴν ἐξέλεξιν τοῦ γραφείου μου, ἔκρινε καλὸν νὰ συμπεριλάβῃ τρεῖς φίλους, ἵνα συγγευματίσωσιν εἰς τὸν πτωχικὸν οἶκόν μου, ὑποδείξας καὶ τὰ φαγητά, ἅτινα ἔδει νὰ παραθέσω καὶ μετὰ τοῦτο ἀνευλαβῇ ἔδειξαν συμπεριφορὰν ἐν τῷ οἰκογενειακῷ μου ἀσύλῳ· δὲν ἐξηκρίβωσα ἂν ἔνεκα τῆς ἐπηρεείας τοῦ οἴνου, ἢ ἐξ ἐλλείψεως ἀνατροφῆς.

» 3) Μοὶ κατελογίσθη ποτὲ σφάλμα, ὅτι διώρισα ὑπογραμματέα, ἐλλείποντος γραμματέως, πρὸς ἐκτέλεσιν ἐπειγούσης δικαστικῆς ὑπηρεσίας, ἀντιστρόφως δὲ μοὶ κατελογίσθη σφάλμα, διότι δὲν διώρισα ὑπογραμματέα πρὸς ἐκτέλεσιν δικαστικῆς ὑπηρεσίας.

» 4) Ἐγνωμοδοτήσάν ποτε τῇ αἰτήσῃ μου οἱ ἀρμόδιοι, ὅτι μετὰ τὸ εἰκοσαήμερον ἀπὸ τῆς μεταθέσεώς μου οὐδεμίαν δύναμαι νὰ ἐνεργήσω ἔγκυρον δικαστικὴν πράξιν. Ἀντιστρόφως μ' ἐχαρακτήρησαν μετὰ τινα χρόνον οἱ ἀρμόδιοι ὡς ἄδαῃ, ἐρωτήσαντα, ἐὰν μετὰ τὸ εἰκοσαήμερον ἀπὸ τῆς μεταθέσεώς μου ἐγκύρως δύναμαι νὰ ἐνεργῶ δικαστικὰς πράξεις.

»Ταῦτα ἐν τῷ παρόντι ἐν τῶν προκαλεσάντων αἰτίων τὴν ἀπομάκρυνσίν μου ἀπὸ τῆς θέσεώς μου. Ἰκανὰ ἵνα καταδείξωσι τὴν Πολιτείαν ἄστοργον, τοὺς μὲν ἄδυνάτους χαρακτηήρας κάμπτουσαν, τοὺς δὲ ἰσχυροὺς ἐκτοπίζουσιν.» . . .

”Ἄν ἕκαστος τῶν ἀπολυομένων ἢ παραιτουμένων δημοσίων λειτουργῶν ἐδημοσίευσεν καὶ τὰ αἷτια τῆς ἀπολύσεως αὐτοῦ ἢ τῆς παραιτήσεως, ἢ ἤθελε καταρτισθῇ περίεργος ψυχολογικὴ βίβλος περὶ τῆς ἐλληνικῆς Πολιτείας. Ἄν μὴ τι δ’ ἄλλο, ἴσως θὰ εὐρίσκοντο φιλότιμοί τινες πολῖται, συγκινούμενοι ἐκ τῆς καταστάσεως ταύτης καὶ θέτοντες εἰς αὐτὴν τέρμα. Ἄν τοῦτο δὲν ἐπέλθῃ, ἂν ἐξακολουθήσῃ ἡ κατάστασις αὕτη παραιτεινομένη, ὥς μὲν βέβαιοι, ὅτι μεγάλα δεινὰ ἐπιφυλάττονται ἡμῖν. Κατὰ τοὺς κρισίμους τούτους καιροὺς, οὓς διέρχεται τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος, πανταχόθεν κινδυνεῦον καὶ ἐπιβουλευόμενον, μία μόνη δύναμις ἡδύνατο νὰ τὸ σώσῃ, ἡ δύναμις εὐρώστου καὶ σκοπίμως συντεταγμένης Πολιτείας. Ἄνευ τοιαύτης, ἄφενκτος θέλει ἐπέλθῃ ἡ καταστροφὴ. Δυστυχία εἰς τοὺς ὑπαίτιους! Ἀλλὰ δυστυχία μεγαλειτέρα καὶ φοβερωτέρα εἰς ὅλον τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος!

ΙΗ’.

14 Ἰουλίου 1906

Κατὰ τὰς τελευταίας ταύτας ἡμέρας μακρὸς ἐγένετο λόγος ἐν τῇ ἐλληνικῇ Βουλῇ ὑπὸ τῶν ἐν αὐτῇ ἐξεχόντων περὶ τῆς ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς καταστάσεως τῆς χώρας, περὶ τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν ἠθῶν τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, τῶν ἐντολέων καὶ τῶν ἐντολοδόχων. Συνεζητεῖτο τὸ νομοσχέδιον τῆς εὐρυτέρας ἐκλογικῆς περιφερείας, τὸ ὑποβληθὲν εἰς τὴν ψῆφον τῆς Βουλῆς ὑπὸ τῆς σημερινῆς Κυβερνήσεως. Πάντες δὲ οἱ ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἀγορεύσαντες βουλευταὶ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πτερυγῶν ἀνωμολόγησαν τὴν ὑφισταμένην πολιτικὴν ἐξαχρείωσιν, ἣν τινες ἐκ τούτων εἶχον καὶ τὴν ἀφέλειαν νὰ χαρακτηρίσωσι καὶ ὡς συμφυᾶ τῷ κοινοβουλευτικῷ πολιτεύματι. Οὕτως ἡ χρεωκοπία τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ κατεδείχθη ἀπ’ αὐτοῦ τοῦ βήματος τοῦ βουλευτηρίου διὰ στόματος τῶν πρωτίστων ρητόρων ἀμφοτέρων τῶν πολιτικῶν μερίδων, τῶν τε ὑπεραμνηομένων καὶ τῶν κατηγορούντων τὸ ὑπὸ τῆς Κυβερ-

νήσεως ὑποβληθὲν νομοσχέδιον. Δὲν σκοπεύω κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην νὰ ἐξενέγκω ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν γνώμην περὶ εὐρείας ἢ περιορισμένης ἐκλογικῆς περιφερείας. Ἀμφότερα τὰ συστήματα δύνανται νὰ ἔχωσιν ἀγαθὰ ἢ κακὰ ἀποτελέσματα ἐν σχέσει πρὸς τὰς ὑφισταμένας καὶ λειτουργούσας πολιτικὰς συνθήκας. Λαμβάνω μόνον ἀφορμὴν ἐκ τῆς συζητήσεως τοῦ νομοσχεδίου τούτου καὶ ἐκ τῶν κατ' αὐτὴν λεχθέντων ὑπὸ τινων λογάδων τοῦ ἐλληνικοῦ κοινοβουλίου νὰ ἰσχυρισθῶ, ὅτι ἡ πολιτικὴ μεταρρυθμίσις λαοῦ τινος δὲν ἐξαριᾶται ἐκ τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ πολιτικοῦ συστήματος. Ὁ Κικέρων ἔλεγε κατὰ τοὺς χρόνους τῆς πρὸς ἐξαχρείωσιν ἀκαθέκτου ὁρμῆς τῶν συμπατριωτῶν του : « Οὐδὲν οἱ νόμοι ἄνευ τῶν ἡθῶν ». Ἄς μεταρρυθμισθῶσιν οἱ πολιτικοὶ νόμοι συμφώνως πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ λαοῦ. Ἀλλὰ πρὸ αὐτῶν ἀνάγκη εἶνε νὰ μεταρρυθμισθῶσι καὶ τὰ ἥθη.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἃς μοι ἐπιτραπῇ ν' ἀντιγράψω ἐνταῦθα τεμάχιά τινα ἐκ τῶν ἀγορεύσεων ἐγκρίτων τῆς Βουλῆς ρητόρων πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἰσχυρισμοῦ μου, ὅτι ἡ κοινοβουλευτικὴ ἰδέα διατελεῖ παρ' ἡμῖν ἐν πλήρει χρεωκοπίᾳ ἀπὸ τῆς ἐπαύριον τῆς ψηφίσεως τοῦ λειτουργούντος πολιτικοῦ συντάγματος. Εἰς τῶν συντακτῶν αὐτοῦ καὶ ὁ ἐρμηνευτής, ὁ καθηγητὴς τοῦ συνταγματικοῦ δικαίου Διομήδης Κυριακός, ἔγραφεν ἐν ἔτει 1866 τὰ ἐπόμενα περὶ καταδολιεύσεως ὑπ' αὐτῆς τῆς πρώτης Βουλῆς τοῦ παρθενικοῦ ἔτι συνταγματικοῦ χάρτου : « Καὶ ὅμως ἡ τοῦ 1863 Συνέλευσις, ὡς καὶ ἡ Βουλὴ τοῦ 1865, παρέσχον τὸ σκανδαλωδέστατον θέαμα, παραδεχθεῖσαι ὡς ἐνηλίκους βουλευτὰς καὶ πληρεξουσίους ἐν γνώσει πάντων νεωτέρους τὴν ἡλικίαν... Ἀπέκειτο εἰς ἐλληνικὴν Βουλὴν νὰ δώσῃ, μάλιστα τῷ 1865, τὸ σκανδαλωδὲς θέαμα τῆς προφανοῦς καταπατήσεως τοῦ ἐκλογικοῦ νόμου περὶ τὴν ἡλικίαν καὶ τὸν χρόνον τῆς κατοικίας βουλευτῶν τινῶν ! »¹ Οὕτω σκεπτομένων καὶ πραττόντων ἄδαῶς καὶ ἀκόσμως τῶν ἀνθρώπων, καὶ μάλιστα τῶν ἀπολαύοντων τῆς λαϊκῆς ἐμπιστοσύνης, ποία ἔσται ἡ χρησιμότης οἷουδήποτε μεταρρυθμιστικοῦ ἐκλογικοῦ νόμου, ὅταν ἡ παράβασις αὐτοῦ δὲν καταδικάζεται καὶ δὲν στιγματίζεται προσηκόντως ὑπὸ τοῦ κοινωνικοῦ καὶ τοῦ πολιτικοῦ κριτηρίου τῆς χώρας ;

Ὁ βουλευτὴς Ἀρτης, πολιτικὸς νήφων καὶ πεπειραμένος, δὲν εἶνε

¹ Ἑρμηνεία τοῦ Ἑλληνικοῦ Συντάγματος (τομ. βος).

ἐρμηνευτῆς θεωρητικὸς τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτεύματος· ἀλλὰ γινώσκει τὰ κατ' αὐτὸ ἐκ πείρας, ἐκ προσωπικῆς γνώσεως, ἐκ τῆς συγχρόνου ζωῆς. Κατακρίνων τὸ σύστημα τῆς εὐρείας ἐκλογικῆς περιφερείας, βεβαιοῖ, ὅτι θέλουσιν ἐπεκταθῇ δι' αὐτοῦ ἔτι μᾶλλον οἱ βουλευτικοὶ συνδυασμοί, οἱ οὐδεμίαν ἔχοντες σχέσιν πρὸς τὰς πολιτικὰς ἀρχὰς τῶν ἀνταγωνιζομένων πολιτικῶν κομμάτων, τοῦναντίον δὲ συντελοῦντες εἰς τὴν ἐξαχρείωσιν καὶ τῶν ἐκλογέων καὶ τῶν ἐκλογίμων. «Οἱ συνδυασμοὶ οὗτοι, κατὰ τὸν ἀξιότιμον βουλευτὴν, εἶνε συνεταιρισμοὶ ἐκλογικῶν κεφαλαίων. Δὲν πρέπει δὲ νὰ πλανώμεθα, οὔτε νὰ πλανῶμεν, ἰσχυριζόμενοι, ὅτι ἡμεῖς, τῶν ὁποίων τὰ πολιτικὰ ἥθη εἶνε ἀκόμη πολὺν κατὰ ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ πολιτικὰ ἥθη ἄλλων ἐθνῶν, θὰ κατορθώσωμεν, ὥστε αἱ ἐκλογαί, αἱ γενόμεναι διὰ μεγάλων συνδυασμῶν, νὰ ἔχωσιν ὡς βάσιν ὑψηλοτέρας ἰδέας καὶ γενικώτερα συμφέροντα... Οἱ συνδυασμοὶ εἶνε συνασπισμὸς ἐκλογικῶν κεφαλαίων· ἀφοῦ δὲ εἶνε τοιοῦτοι, ποῖα εἶνε τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῶν; Πρώτη ἐμφάνις τῆς λειτουργίας τοῦ συστήματος τούτου εἶνε ἡ ἐξεύρεσις τῶν προσώπων, ἅτινα θὰ συνεταιρισθῶσι καὶ ὁ προσδιορισμὸς τῶν ὄρων, ὑφ' οὓς θὰ σχηματίσῃ τὸν συνδυασμὸν των. Πάντες γνωρίζομεν τὰς δυσκολίας, πολλάκις δὲ καὶ τὰς ἀσχημίας, τὰς ὁποίας αἱ πρὸς σχηματισμὸν τοῦ συνδυασμοῦ διαπραγματεύσεις παρουσιάζουσι. Πρόσωπα, τὰ ὁποῖα εὐρίσκονται ἐν πλήρει ἀντιθέσει ἰδεῶν καὶ πολιτικῶν συμφερόντων, τὰ ὁποῖα ἀνήκουσιν εἰς διάφορα πολιτικὰ κόμματα, εἴτε ἕνεκεν ἐκτιμῆσεως τῶν ἰδεῶν τῶν κομμάτων τούτων, εἴτε καὶ ἕνεκα ἄλλων στενωτέρων λόγων, ἔρχονται εἰς συνεννόησιν καὶ ἀποτελοῦσι τὸν συνδυασμὸν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ ἀλληλοβοηθηθῶσιν, ὅπως ἐκλεγῶσι βουλευταί, ἀδιαφοροῦντες καθ' ὅλοκληρίαν περὶ τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν γνωμῶν, τὰς ὁποίας ὁ σύντροφος ἑνὸς ἐκάστου ἐξ αὐτῶν ἔχει. Εἶνε ἡ πρώτη ἐμφάνις τῆς καταδολεῦσεως τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος, τὸ ὁποῖον ἔχει βάσιν τὴν παρὰ τοῦ λαοῦ ἐκλογὴν ἀντιπροσώπων, ἐχόντων ὠρισμένας πολιτικὰς ἰδέας, γνωστὰς εἰς τοὺς ἐκλογεῖς. Ὁ συνδυασμὸς ἀναιρεῖ τὴν ἀρχικὴν ταύτην βάσιν τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος, διότι οἱ δι' αὐτοῦ συνεταιριζόμενοι ὑποψήφιοι πράττουσι τοῦτο πρὸς τὸν σκοπὸν, ἵνα ὁ εἰς βοήθησιν τὸν ἄλλον, πείθων ἢ πιέζων τοὺς φίλους του ἐκλογεῖς νὰ ψηφίσωσιν, οὐχὶ ἐκείνους, οὓς ἐκτιμῶσιν, ἀλλὰ καὶ ἐκείνους, πρὸς τοὺς ὁποίους οὐδεμίαν ἴσως ἔχουσιν ἐκτίμησιν καὶ ἐμπιστοσύνην, καὶ τῶν

ὁποίων δὲν ἀσπάζονται τὰς γνώμας. Τοιοῦτος εἶνε γενικῶς ὁ χαρακτήρ τῶν συνδυασμῶν».

Ὁ ἤδη μνησθεὶς βουλευτὴς Ἀρτης, καταγγέλλων τὰ ἔκτροπα τῶν ἐκλογικῶν συνδυασμῶν, χαρακτηρίζων ταῦτα ὡς ἄρνησιν τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος, ἰσχυρίζεται ἐπίσης, ὅτι «ἐλάττωμα τοῦ πολιτεύματος εἶνε καὶ ἡ ἐπήρεια, ἥτις παρ' ἡμῖν ποιεῖ μεγαλειτέρα ἐντύπωση, ἡ ἐπήρεια διὰ τοῦ χρήματος». Δὲν νομίζει ἐν τούτοις, ὅτι ἡ ἀνηθικότης τῆς πράξεως ταύτης εἶνε μεγαλειτέρα τῆς δι' ἄλλων μέσων ἐπηρείας, τῆς ἐξασκουμένης παρὰ τῶν πολιτευομένων ἐπὶ τῶν ἐκλογέων. «Ἡ διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ πολιτευομένου ἀθώωσις ἐνὸς κακούργου, ὁ διὰ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ διορισμὸς καταχραστοῦ ὑπαλλήλου, καὶ ἄλλαι παρόμοιαι πράξεις εἶνε ἀνηθικώτεραι καὶ ἐπιβλαβέστεραι διὰ τὴν πολιτείαν τῆς διὰ χρημάτων ἄγρας ψήφων». Ἀλλ' ἐνῶ ἡ διὰ τοῦ χρήματος ἐπήρεια δύναται νὰ παταχθῇ διὰ τοῦ νόμου, τὸ μέσον «τῆς ἐπηρείας διὰ τῆς προστασίας κακούργων καὶ διὰ διορισμῶν καταχραστῶν ὑπαλλήλων εἶνε δύσκολον νὰ ἐξαλειφθῇ διὰ νομοθετικοῦ μέτρου. Τοῦτο ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἠθικότητος τῶν κυβερνώντων καὶ τῶν πολιτευομένων . . . »

Εἶνε ἀληθὲς τοῦτο. Ἡ δημοσία συνείδησις ἀγανακτεῖ, ὁσάκις πληροφορηθῇ, ὅτι εἰς τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ εἰσῆλθεν εἰς τὸ βουλευτήριον, καταναλώσας μικρὸν ἢ μέγα μέρος τοῦ εἰσοδήματος αὐτοῦ ἢ τῆς περιουσίας. Ἀλλ' ἀδιαφορεῖ, ἐν ἣ περιπτώσει πληροφορηθῇ, ὅτι ἡ ἐκλογικὴ ἐπιτυχία βουλεῖ τοῦ τινος ὀφείλεται εἰς πράξιν ἔτι μᾶλλον ἐπαίσχυντον καὶ διασαλεύουσαν αὐτὰ τὰ θεμέλια τοῦ κοινωνικοῦ οἰκοδομήματος, εἰς τὴν προστασίαν καὶ τὴν ἐνίσχυσιν τῶν κακοποιῶν στοιχείων, εἰς τὸν διορισμὸν καταχραστῶν ὑπαλλήλων παντὸς εἶδους, ἀπὸ τῶν ἀστυνομικῶν μέχρι τῶν δικαστῶν. Ὁ λαὸς ἀδιαφορεῖ, ἡ δημοσία γνώμη δὲν διαμαρτύρεται. Ἡ Βουλὴ, τὸ ἀνώτατον πολιτικὸν κριτήριον, ἐπιδοκιμάζει διὰ τῆς ἀποδοχῆς ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς τὸν ἀντιπρόσωπον τῆς αἰσχύνης. Πῶς θέλει πολιτευθῇ ὁ ἄνθρωπος οὗτος, ὁ ἀναλαβὼν τοιαύτας ὑποχρεώσεις πρὸ τῶν ἐντολέων αὐτοῦ; Ἐρωτηθῆτω ἡ κοινοβουλευτικὴ ἱστορία τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους κατὰ τὴν τελευταίαν τεσσαρακονταετίαν.

Ἄλλος βουλευτὴς δὲν διστάζει μετ' ἄκρας ἀφελείας νὰ συνηγορήσῃ ὑπὲρ τῆς συναλλαγῆς, ὡς συμφυοῦς, ὡς ἀναγκαίου καρποῦ τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος. «Ἀφοῦ, λέγει, ἅπαξ ἐδέχθημεν καὶ προετι-

μήσαμεν τὸ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα, ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν καὶ τὰ ἐλαττώματα αὐτοῦ, προσπαθοῦντες μόνον νὰ περιστείλωμεν ταῦτα. Τὸ δὲ ἐλάττωμα τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος εἶνε ἀκριβῶς τοῦτο, ἡ ἀένναος, ἡ διαρκής, ἡ ἐνεργὸς ἐπέμβασις τοῦ βουλευτοῦ εἰς τὰ τῆς διοικήσεως, ἡ παραφθείρουσα τὴν ἔννοιαν τοῦ πολιτεύματος· διότι ἐνῶ ἀφ' ἑνὸς ἀποσπᾷ αὐτὸν ἀπὸ τοῦ κυρίου αὐτοῦ ἔργου, τοῦ νομοθετικοῦ, ἀφ' ἑτέρου καθιστᾷ ἰδανικὸν τὸν ἔλεγχον αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Καὶ εἶνε φυσικὸν τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο. Διότι ὅταν ἄνευ τῆς εὐμενείας τοῦ ἐκλογέως καθίσταται ἀδύνατος ἡ ἐπάνοδος τοῦ βουλευτοῦ εἰς τὴν Βουλὴν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὡς ἐκ τῆς μεγάλης συγκεντρώσεως πᾶσα ἔννοια καὶ παντὸς συμφέροντος ἡ θεραπεία ἐξαρθᾷται ἐκ τῶν ὑπουργῶν, οὗτοι δὲ εὐρίσκονται εἰς τὴν ἀπόλυτον διάθεσιν τῶν φίλων των βουλευτῶν, πῶς εἶνε δυνατόν νὰ μὴ βλαστήσῃ ἡ συναλλαγή ; »

Καὶ ποία εἶνε ἡ συναλλαγή αὕτη, τίς ἡ φύσις αὐτῆς καὶ ἡ σημασία; Ὁ βουλευτὴς Πατρῶν παρέστησεν αὐτὴν ἀκολασταίνουσαν ἐντὸς τῆς αἰθούσης τοῦ βουλευτηρίου διὰ τῆς γραφικωτάτης εἰκόνης «μεγαλοδυναμίμων κομματαρχῶν, ρυμουλκούντων ἐν τῇ Βουλῇ ὅλα τὰ ἀσήμαντα πρόσωπα, τὰ ἐκλεγόμενα οὐχὶ λόγῳ ἰδεῶν, οὐχὶ διότι ἀπολαύουσι τῆς ὑπολήψεως ἢ τῆς ἐκτιμήσεως οἵασδήποτε ὁμάδος πολιτῶν, ἔστω καὶ μειοψηφούσης, ἀλλὰ μόνον καὶ μόνον, διότι εἶνε ἄνθρωποι, εὐαρέστως ὑπηρετικοὶ εἰς τοὺς ρυμουλκούντας κομματάρχας».

Ρυμουλκοῦντες καὶ ρυμουλκούμενοι, διαφθείροντες καὶ διαφθειρόμενοι, ἵνα ἐπαναλάβω φράσιν τοῦ Τακίτου ἐν ἀναλόγῳ εὐκαιρίᾳ, τοιαύτη ἡ πολιτικὴ καὶ ἠθικὴ εἰκὼν τοῦ ἑλληνικοῦ Κράτους. Ὁ πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου¹ ἐστιγμάτισε κατὰ τὴν συζήτησιν ἀκόμη ζωηρότερον καὶ διὰ πραγματικωτέρας φράσεως τὴν θλιβερὰν ταύτην κατάστασιν τοῦ ἀπολύτου κοινοβουλευτισμοῦ. «Παρ' ἡμῖν, ἐβροντοφώνησεν ἀπὸ τοῦ βήματος τοῦ βουλευτηρίου, ἡ μὲν Κυβέρνησις νομοθετεῖ, ἡ δὲ Βουλὴ διοικεῖ. Ἐν ὅσῳ δὲ ἡ Βουλὴ διοικεῖ, καὶ ἡ Κυβέρνησις νομοθετεῖ, μὴ νομίζετε, ὅτι ἔχετε κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα· πᾶν ἄλλο ἔχετε, ἀλλὰ βεβαίως οὐχὶ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα». Καταγγέλλων δὲ καὶ οὗτος, ἀξιωματικώτερον βεβαίως, τὸ ἑ τροπον φαινόμενον τῶν μικτῶν ἐκλογικῶν συνδυασμῶν, δὲν ὀρρωδεῖ ν' ἀποκηρύξῃ αὐτοὺς καὶ νὰ χαρα-

1 Ἦτο ὁ Γ. Θεοτόκης.

κτηρίῳ «ὡς ἄρνησιν τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος καὶ ἀναγνώρισιν τῆς μὴ παρ' ἡμῶν λειτουργίας τοῦ πολιτεύματος τούτου, καθ' ὃ ὁ αὐτὸς ἐκλογεὺς ψηφίζει ὑπὲρ δύο ὑποψηφίων, ἐχόντων ἀντίθετα πολιτικά φρονήματα».

Ἐν συντομίᾳ, τοιαῦτα ὁμολογήθησαν καὶ ἐρρήθησαν ἐν τῷ ἑλληνικῷ βουλευτηρίῳ. Κατόπιν τοιούτων ὁμολογιῶν, αἵτινες ἀποτελοῦσιν ἀληθῆ καταδίκην τοῦ λειτουργοῦντος κοινοβουλευτισμοῦ, ποῖον εἶνε τὸ καθήκον παντὸς φιλοπάτριδος ; Οὐχὶ ν' ἀποδεχθῇ μετὰ μοιροκρατικῆς ἀπαθείας τὰ συμβαίοντα, τὴν ἐν αὐτῷ τῷ βουλευτηρίῳ παράβασιν παντὸς θεμελιώδους θεσμοῦ καὶ κανόνος τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας, τιμωμένων καὶ γεραιρομένων τῶν παραβιασθῶν τῶν θεσμῶν τούτων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ χαρακτηριζομένων καὶ φ υ λ ά κ ω ν, — ὅποια ἀπώλεια τῆς ἐννοίας καὶ τῆς σημασίας τῶν λέξεων ! — ἀλλὰ νὰ ἐργασθῇ, νὰ ἀγωνισθῇ μετὰ ζήλου καὶ ἐρρωμένως ὑπὲρ τῆς τηρήσεως καὶ τῆς ἀναστηλώσεως τῶν παραβιαζομένων νόμων. Ἐν τοιαύτῃ μόνον ἐργασίᾳ καὶ ἐνεργείᾳ κεῖται τὸ καθήκον καὶ ἡ ἀποστολὴ τοῦ ἐλευθέρου πολίτου. Διότι τὸ ἐλεύθερον πολίτευμα προϋποτίθησι πρωτίστως καὶ ἐπιζητεῖ ἐλευθέρους πολίτας.

ΙΘ'.

6 Ἰαννουαρίου 1907

Ἐπεκαλέσθη προηγουμένως τὴν μαρτυρίαν ἐγκρίτων ἀντιπροσώπων τοῦ ἑλληνικοῦ κοινοβουλίου, καταγγειλάντων τὴν λειτουργίαν τοῦ πολιτεύματος, εἰς ὃ ὀφείλεται ἡ ἐνεσιῶσα κατάστασις τῶν πραγμάτων. Ἐπειδὴ ἴσως ἐλησμόνησαν οἱ ἀναγνώσται τί ἐρρήθη τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Βουλῆς κατὰ τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, ἐπιτραπήτω μοι νὰ συνοψίσω τὰ ὑπὸ τινων ρηθέντα. Εἰς τῶν Ἑλλήνων βουλευτῶν ὁμολόγησεν, ὅτι ἀφοῦ εἰσηγάγομεν ἐν Ἑλλάδι τὸ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα, ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν καὶ τὰ ἐλαττώματα αὐτοῦ· ταῦτα δ' εἶνε ἡ ἀένναος, ἡ διαρκὴς, ἡ ἐνεργὸς ἐπέμβασις τοῦ βουλευτοῦ εἰς τὰ τῆς διοικήσεως, ἡ παραφθείρουσα τὴν ἐννοιαν τοῦ πολιτεύματος. Ἀκόμη δὲ ἀπελπιστικώτερον καὶ ἐπισημότερον ἀνωμολογεῖτο, ὅτι ἐν τῷ

πολιτεύματι τούτῳ, ὅπως λειτουργεῖ παρ' ἡμῖν, ἡ μὲν Κυβέρνησις νομοθετεῖ, ἡ δὲ Βουλὴ διοικεῖ...

Ἄνω ποταμῶν χωροῦσιν αἱ πηγαί.

Κατόπιν τοιούτων σαφεστάτων ὁμολογιῶν περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι λειτουργίας τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος, τί ἀγαθὸν δύναται τις νὰ ἀναμένη παρ' αὐτοῦ; Καὶ ἐν τούτοις, οὐχὶ μόνον εἶνε ἀνεκτόν, ἀλλὰ καὶ ἕκαστος τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐν πάσῃ περιστάσει θεωρεῖ καθήκον νὰ ὁμολογήσῃ πανδήμως καὶ μετὰ στόμφου τὴν κοινοβουλευτικὴν αὐτοῦ πίστιν. Μέχρι τοιούτου σημείου ἐξηχρεώθη ἡ δημοσία ἀντίληψις καὶ κρίσις τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ἀπὸ τοῦ βήματος, ἀφ' οὗ ὁ κοινοβουλευτισμὸς καταγγέλλεται ὡς παραίτιος τῶν ὑφισταμένων δεινῶν, ὡς μὴ ἐπιτρέπων ἐκ τῶν συναφῶν αὐτῷ κακιῶν τὴν δημιουργίαν ἰσχυροῦ κράτους, δυνάμεως, ἱκανῆς νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν λαϊκὴν πρόοδον καὶ εὐημερίαν, ἡ κοινοβουλευτικὴ πίστις ἐξαγγέλλεται ὑπὸ τῶν ταγῶν μετὰ στόμφου. Καὶ τοῦτο θεωρεῖται ὑπὸ τῶν πλείστων ὡς ἔνδειξις πολιτικῆς νοημοσύνης.

Τὰ συμβαίνοντα εἶνε ἄξια νὰ προκαλέσωσι τὴν ἔρευναν καὶ τὴν μελέτην τῆς κοινωνικῆς παθολογίας. Πῶς εἶνε δυνατόν εὐφυῆς ὁμολογουμένως λαός, ἐν πάσῃ στιγμῇ καὶ περιστάσει παρέχων δείγματα ὀξυδερκείας καὶ μεγαλοπραγμοσύνης, νὰ στερεῖται ἐπὶ τοσοῦτον πολιτικῆς νοημοσύνης, ὥστε νὰ δίδῃ προσοχὴν καὶ νὰ μὴ ἀγανακτῇ κατὰ τῶν ἐν ὀνόματι τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ τελουμένων ἐκτροπῶν, ἅτινα ὀδηγοῦσιν αὐτὸν εἰς τὴν κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν διαφθορὰν καὶ ὀπισθοδρόμησιν; Λαός, ὅστις ἐν τῇ ἀτομικῇ αὐτοῦ ιδιότητι κέκτηται τοσαῦτα ζηλευτὰ προσόντα, ἐν τῇ κοινωνικῇ καὶ πολιτικῇ ιδιότητι ἐξελέγχεται κατώτερος καὶ τοῦ μετρίου. Εἶνε πλέον ἢ βέβαιον, ὑπὸ τῶν πραγμάτων πιστούμενον, ὅτι ἡ πολιτικὴ παρ' ἡμῖν ἀνατροφὴ καὶ πρόοδος καθ' ἑκάστην δεκαετηρίδα ἀπὸ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος οὐδὲν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ γενναῖον, τοῦναντίον δέ, ἐρείπια κοινωνικά, πολιτικά, ἐθνικά. Ὅτι ἀγαθὸν ἐν τῇ χώρᾳ τελεῖται ὀφείλεται κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν ἰδιωτικὴν πρωτοβουλίαν, ἥτις καὶ μόνη παρουσιάζει τὸ ἑλληνικὸν κράτος εὐπρόσωπον εἰς τὰ ὄμματα τῶν ἐπισκεπτομένων αὐτὸ ξένων. Τὸ δὲ κράτος; Προσομοιάζει πρὸς τὸν μυθικὸν ἐκείνον Μινώταυρον, καταβιβρώσκοντα πάσας τὰς δυνάμεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ,

χωρὶς νὰ εἶνε εἰς κατάστασιν νὰ παράσχη εἰς αὐτὸν τὸ ἐλάχιστον τῶν ἀνταλλαγμάτων.

Ὅτι συνέβαινε κατὰ τὴν τελευταίαν τεσσαρακονταετίαν, τοῦτο συνέβη καὶ κατὰ τὴν ἐνεστῶσαν Σύνοδον τῆς Βουλῆς. Συνῆλθεν αὕτη ἐν καιρῷ, ἀλλὰ τί δύναται νὰ παρουσιάσῃ ἔργον ἄξιον λόγου καὶ σοβαρὸν κατὰ τὰς ὑπερτριάκοντα συνεδρίας αὐτῆς; Λογοκοπικὰ μόνον γυμνάσματα καὶ οὐδὲν ἄλλο. Ἄν ἡ κατάστασις τοῦ κράτους εἶνε εἰς δυσάρεστον σημεῖον, ἂν τὸ ἐλληνικὸν γένος διέρχεται θλιβεράν κρίσιν, ἂν οἱ κίνδυνοι αὐτοῦ ἐπολλαπλασιάσθῃσαν, ἂν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐχθρῶν ὁσημέραι πυκνοῦται, ἂν ὁ ἐλληνικὸς ἀστὴρ ἀμαυροῦται ὑπὸ τὴν φωτεινὴν ἀκτῖνα βορειότερον ἀνατέλλοντος ἀστέρος, καὶ πρὸς τὸν ἀστέρα τοῦτον προσβλέπει σήμερον μετὰ πεποιθήσεως μέγα μέρος τῆς ἐπισήμου καὶ ἀνεπισήμου Εὐρώπης, πάντα ταῦτα δὲν συνεκίνησαν τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Συνεχίζεται ἡ αὐτὴ κοινοβουλευτικὴ τακτικὴ τῆς ἐνέδρας πρὸς κατάληψιν τῆς ἐξουσίας. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι ἐρρήθησαν ἀλήθειαι τινες παρὰ τινων βουλευτῶν, εἶνε ἀληθές, ὅτι ἀπεκαλύφθη, ἔστω καὶ διὰ μυριοστὴν φορὰν, ἡ θλιβερὰ κατάστασις τοῦ κράτους, ἡ πλήρης στρατιωτικὴ ἡμῶν γυμνότης, ἡ ἔλλειψις δημοσίας ἀσφαλείας, δικαιοσύνης, συγκοινωνίας, νομοθετικῆς ὁργανώσεως, ἀλλὰ πάντα ταῦτα ἠκούσθησαν μόνον, ἐνίοτε εὐαρέστως, ἀλλὰ καὶ δυσαρέστως.

Ἡ νόσος, ὑφ' ἧς κατατρύχεται ὁ κοινωνικὸς ἡμῶν καὶ πολιτικὸς ὁργανισμὸς, δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἀλήθειαν, δὲν ἀνέχεται τὰ δραστήρια φάρμακα. Καὶ ἔχομεν δυστυχῶς ἀνάγκην δραστηριωμάτων φαρμάκων πρὸς ἐξυγίανσιν, πρὸς θεραπείαν. Τίς ὁ τολμήσων νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν θεραπείαν ταύτην εἰς τὸν νοσοῦντα ὁργανισμόν; Δεῖπει ὁ τίς οὗτος· καὶ ἐντεῦθεν τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους ἡ νόσος καὶ ἡ κακοδαιμονία.

Ἐν τῶν σπουδαιοτάτων καθηκόντων πάσης βουλευτικῆς Συνόδου εἶνε ἡ ψήφισις τοῦ προϋπολογισμοῦ πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἔτους. Τοῦτο οὐδέποτε συνέβη ἐν Ἑλλάδι. Συμβαίνει ἀκριβῶς μάλιστα τὸ ἀντίθετον, ἔνεκα τοῦ λόγου, ὅτι ἡ μέριμνα τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ ἀποβλέπει πρωτίστως εἰς τὴν διεξαγωγὴν τῶν ἰδιωτικῶν καὶ κομματικῶν αὐτῶν ὑποθέσεων, ἥκιστα δὲ εἰς τὰ γενικώτατα καὶ ζωτικώτατα συμφέροντα τοῦ Κράτους. Γάλλος ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν, διακριθεὶς ἐπὶ οἰκονομολογικῇ ἐμπειρίᾳ, εἶπε πρὸ πολλῶν ἐτῶν τὰ ἐπόμενα, εἰσάγων τὸν προϋπολογισμόν τοῦ κράτους: «Ἡ βραδύτης τῆς ἐπισηφί-

σεως τοῦ προϋπολογισμοῦ συνεπάγεται σοβαρώτατα κακά, ἐμποδίζει πᾶσαν δυνατὴν βελτίωσιν τοῦ φορολογικοῦ συστήματος, καθίστησι φανταστικὸν τὸν ἔλεγχον ἐπὶ τῶν δημοσίων δαπανῶν, καὶ συγχρόνως ἐμποδίζει τὴν ἐλευθέραν καὶ κανονικὴν πορείαν τῆς διοικήσεως».

Τίς ἀγνοεῖ ταῦτα, οὐχὶ μόνον ἐκ τῶν πολιτευομένων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν κοινῶν πολιτῶν ἐν Ἑλλάδι; Καθ' ἕκαστον ἔτος ἀκούονται διαμαρτυρίαι τῶν σωφρονούντων, ἀλλὰ καθ' ἕκαστον ἔτος ἐπαναλαμβάνεται τὸ θλιβερὸν φαινόμενον, ἐπὶ παρακωλύσει τῆς λειτουργίας τῆς διοικήσεως. "Ο τι ἐννοεῖ νὰ ἐφαρμόζη ἐν ταῖς περιορισμέναις αὐτοῦ οἰκονομικαῖς σχέσεσιν ὁ τελευταῖος τῶν ιδιωτῶν, τοῦτο δὲν ἐννοεῖ καὶ δὲν θέλει νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ κράτος, ὃ περ οὐδὲν ἄλλο τυγχάνει ἢ τὸ ἄθροισμα τῶν ἀποτελούντων αὐτὸ ιδιωτῶν. Εὐχερὴς ἡ δικαιολογία. Τυγχάνει καὶ τοῦτο ἐκ τῶν συμφυῶν ἐλαττωμάτων τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος.

Δὲν ἀποβλέπει τοῦτο, καὶ τὸ ἐπαναλαμβάνω μετὰ θλίψεως, δὲν ἀποβλέπει εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν κοινωνικῶν, τῶν πολιτικῶν, τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων. Ἀποβλέπει ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν ιδιωτικῶν, τῶν ἐπαρχιακῶν, τῶν κομματικῶν συμφερόντων. Τοιαύτη ἡ λογικὴ καὶ ἡ ἀλήθεια τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ ἐν τῷ ἑλληνικῷ κράτει.

Εὐφυὴς δημοσιογράφος, ἐξυπηρετῶν μετὰ ζήλου καὶ ἀφοσιώσεως τὰ κοινωνικά, καὶ ἐν εὐρυτάτῃ ἀντιλήψει τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα, ἔγραφε πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἐν ἐπαρχιακῇ ἐφημερίδι τὰ ἐπόμενα περὶ τῶν συνήθων μεριμνῶν τῶν βουλευτῶν καὶ τῶν ὑπουργῶν ἐν Ἑλλάδι. Τὰ ἀναδημοσιεύω πρὸς μελέτην, πρὸς διδασκαλίαν, οὐχὶ πρὸς τέρψιν :

«Μεταξὺ τῶν ἐθνικῶν κινδύνων, τῶν ἀναγκῶν, τὰς ὁποίας οὗτοι ἐπιβάλλουσι καὶ τῆς ἱκανοποιήσεως τῶν προσωπικῶν συμφερόντων τῶν βουλευτῶν, οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες δὲν διστάζουσι. Προτιμῶσι νὰ θεραπεύσωσι τὰ προσωπικὰ συμφέροντα παρὰ νὰ ἐπιληφθῶσιν ὅλων ἐκείνων, τὰ ὅποια ἐπιβάλλουσιν αἱ περιστάσεις.

«Ἡ ἀλήθεια αὕτη προσκόπτει καὶ εἰς τὸν ἐπιπόλαιον παρατηρητὴν. Ἄλλ' ἐν παράδειγμα καθιστᾷ τὴν ἀλήθειαν σκληροτέραν.

«Θέσατε ἄφ' ἑνὸς τὸν διορισμὸν ἢ τὴν δημιουργίαν μιᾶς νέας θέσεως ἐν τῷ προϋπολογισμῷ, καὶ τὴν κατασκευὴν μιᾶς γεφύρας ἐν οἷα-δήποτε θέσει.

«Ὁ Ὑπουργὸς οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν διστάζει. Προτιμᾷ τὸν διορισμόν, τὴν δημιουργίαν τῆς νέας θέσεως, ἀπὸ τὴν κατασκευὴν τῆς γεφύρας.

«Τίς ζητεῖ τὸν διορισμόν; Εἷς ἄνθρωπος, μία οἰκογένεια.

«Πόσοι ζητοῦν τὴν γέφυραν; Ὀλόκληρος κοινωνία.

«Καὶ εἷς ἄλλος ἀκόμη, πολὺν μεγαλείτερος τῆς κοινωνικῆς ομάδος. Τὴν ζητεῖ ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ κράτους. Καὶ μία μεγαλειτέρα προσωπικότης, ἡ ἐθνικὴ ἰδέα, ἡ ἱστορικὴ ἀνάγκη τοῦ ἔθνους.

«Καὶ ὅμως ὁ Ὑπουργὸς διὰ τὸν διορισμόν ἢ τὴν δημιουργίαν νέας θέσεως θὰ ἐπινοήσῃ χίλια ψεύδη, θὰ ὑποκριθῇ μὲ τὸν ἀναξιοπρεπέστερον τρόπον καὶ θὰ ἐπικαλεσθῇ μὲ τὴν κυνικωτέραν τόλμην τὰς ἀνάγκας δῆθεν τῆς ὑπηρεσίας, ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν δαπάνην ταύτην.

«Διὰ τὴν γέφυραν θὰ ἀντιτάξῃ ἐν ξηρὸν καὶ ἀποτρόπαιον—non possumus, δὲν δυνάμεθα.

«Συνήθως ἐπαναλαμβάνουσιν ὅλοι, ὅτι αἱ γέφυραι ἐξυπηρετοῦσι τὴν συγκοινωνίαν, τὰ κοινωνικὰ συμφέροντα, τὴν πρόοδον. Ἀλλὰ καθ' ὅλα τὰ φαινόμενα δὲν ἐννοοῦσι τὴν σημασίαν τῶν λέξεων καὶ ὅλαι αὐταὶ αἱ λαμπραὶ λέξεις καταντῶσι κενὴ φρασεολογία. Διὰ νὰ ἐννοήσωσι τὸ βάθος, τὸ ὅποιον περιέχει ἡ λέξις γέφυρα, πρέπει νὰ σταθῶσιν ἐπὶ ἐνὸς λόφου καὶ νὰ ἀτενίσωσιν εἰς τὸ σημεῖον, ὅπου ἔχει στηθῇ γέφυρα. Θὰ ἴδωσι θέαμα ἀπλοῦν, ἀλλὰ τὸ ὅποιον ἐγκρύπτει ἔννοϊαν ὑψηλήν. Ἐγκρύπτει τὸ μυστήριον τῆς ζωῆς, ὅλον τὸν μηχανισμόν τῆς προόδου. Οἱ ἄνθρωποι, μικροὶ καὶ μεγάλοι, διέρχονται ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν ἀδιαλείπτως.

«Ποῦ μεταβαίνουν; εἰς τὴν ἐργασίαν. Ποῦ ἐπιστρέφουσιν; Εἰς τὴν ἀνάπαυσιν. Ποῖον τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀδιαλείπτου ταύτης κινήσεως; Ἡ συντήρησις τῆς ζωῆς, ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐμπορίου, ἡ δρεῖσις τοῦ κράτους, ἡ πρόοδος τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν.

«Ἐξαφανίσατε τὴν γέφυραν, καὶ ὅλον τὸ μυστήριον τῆς ζωῆς καὶ τῆς προόδου ἐκλείπει. Ἐξαφανίζεται ἡ δύναμις τοῦ κράτους, ἡ ἱστορία του, ἡ τιμὴ του.

«Τοιοῦτο μεγαλεῖον φέρει μία γέφυρα ἀπλουσάτη.

«Καὶ ὅμως δὲν ὑπάρχει πλέον καταφρονημένον ὄνομα ἐν τῇ πολιτικῇ ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς γεφύρας. Καὶ δὲν ὑπάρχει λέξις, ἡ ὁποία νὰ προσενῇ στενοχωρίαν τόσον μεγάλην εἰς ἓνα πολιτευόμενον, ὅσον ἡ λέξις γέφυρα».

Ἀντέγραψα τὸ παράδειγμα τῆς γεφύρας χάριν τῆς ἀντιθέσεως, τὴν ὅποιαν ἐπεκαλέσθη ὁ εὐφυῆς ἐπαρχιακὸς ἀρχογράφος, ἵνα καταδείξῃ τὴν οἰκτρούτητα τοῦ διέποντος πολιτικοῦ συστήματος, τὰς κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς σχέσεις τῆς ἑλληνικῆς ἐπικρατείας. Ἀλλ' ἡ γέφυρα δὲν εἶνε τὸ μόνον παράδειγμα, ὃ περ δύνатаί τις νὰ ἐπικαλεσθῇ, ἵνα καταδείξῃ τὰ ἔργα καὶ τὰ ἐλατήρια τῆς ἑλληνικῆς πολιτικῆς. Προκειμένου περὶ κοινωνικῆς ἐνισχύσεως, ἐκδηλοῦται ἀδιαφορία, ἀπάθεια, νάρκη. Ὁ διορισμὸς ἀργομίσθου ἐξυπηρετεῖ περισσότερον τὰ συμφέροντα τῆς πολιτείας, δηλαδὴ τὰ συμφέροντα τοῦ κόμματος, ἀπὸ τὴν κατασκευὴν μιᾶς γεφύρας, ἢ οἰουδήποτε ἄλλου εὐεργετικοῦ ἰδρύματος. Τοῦτο ἐπεπρέπετο ἴσως ν' ἀγνοῇ ἢ ἐν τῇ πρωτευούσῃ κεντρικῇ διοίκησιν. Ἀλλὰ νὰ τὸ ἀγνοῇ ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς ἐπαρχίας, νὰ μὴ τὸ ἀντιλαμβάνηται ὁ ἀποστέλλων αὐτὸν εἰς τὸ Κοινοβούλιον ἐπαρχιώτης; Ἐν τούτῳ κείται ἡ νόσος τοῦ ἑλληνικοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, νόσος καταμαράσασα καὶ καταβαρυνθῶσασα τὴν ἑλληνικὴν πολιτείαν.

Καθ' ἕκαστον κοινοβουλευτικὸν ἐνιαυτὸν ἀποστέλλονται εἰς τὸν ἄδην χιλιάδες δυστυχῶν πολιτῶν Ἑλλήνων. Πάντες οὗτοι εἶνε θύματα τῶν ἐλωδῶν πυρετῶν, οἵτινες κατεκάλυψαν τὴν ἑλληνικὴν γῆν καὶ οἵτινες ἠδύναντο νὰ ἐκλίωσι, νὰ ἐξαφανισθῶσιν ἀπὸ τοῦ προσώπου αὐτῆς, ἂν ἡ ἑλληνικὴ πολιτεία, μνήμων τῶν καθηκόντων αὐτῆς, ἐμερίμνα μᾶλλον περὶ ἀποξηράνσεως ἐνὸς τέλματος, νοσογόνου αἰτίας τῶν πυρετῶν, ἢ περὶ διορισμοῦ δεκάδος ἀργομίσθων, οἵτινες ἐπίσης, ὥς ἐκ τῆς ἀργίας, εἰς ἣν καταδικάζονται νὰ λαμβάνωσι καθ' ἕκαστον μῆνα τὸν μισθὸν αὐτῶν, χωρὶς νὰ θέσωσιν εἰς κίνησιν τὰς πνευματικὰς αὐτῶν δυνάμεις, δὲν διαφέρουσιν ἡθικῶς καὶ πνευματικῶς ἀπὸ τὰ θύματα ἐκεῖνα τῶν ἐλωδῶν πυρετῶν, τὰ βραδέως φθίνοντα καὶ ἐξαφανιζόμενα ἐκ τοῦ προσώπου τῆς ἑλληνικῆς γῆς. Τὸ ἔλος καὶ αἱ ἀναθυμιάσεις αὐτοῦ προσβάλλουσι καὶ δηλητηριάζουσι τὸν φυσικὸν ὄργανισμόν, ἀλλ' ἡ ἀργία καὶ αἱ παρομαρτοῦσαι αὐτῇ κακίαι προσβάλλουσι ἐπίσης καὶ δηλητηριάζουσι τὸν ἡθικὸν καὶ ψυχικὸν ὄργανισμόν τῶν κοινοβουλευτικῶν πολιτῶν τῆς ἑλληνικῆς ἐπικρατείας. Τίς ὁ αἷτιος τῆς καταστάσεως ταύτης; Κατηγγέλθη πρό τινων μηνῶν ἀπὸ τοῦ βήματος τοῦ ἑλληνικοῦ βουλευτηρίου. Ἡ δηλητηριώδης πολιτικὴ ἀρχή, ἡ καλουμένη Κοινοβουλευτισμός, ἡ θυσιάζουσα τὰ γενικά, τὰ κοινωνικά, τὰ ἀνθρώπινα συμφέροντα, εἰς τὰ μερικά, τὰ ἀτομικά, ἢ προτιμῶσα τὸν διορισμὸν

χιλιάδων ἀργομίσθων ἀπὸ τὴν κατασκευὴν μιᾶς γεφύρας, ἀπὸ τὴν ἀποξήρανσιν ἐνὸς τέλματος, ἀπὸ τὴν ἐξυγίανσιν δηλαδὴ ἐνὸς τεμαχίου ἐλληνικῆς γῆς, μιᾶς ομάδος Ἑλλήνων πολιτῶν.

Οἱ ἐλώδεις πυρετοὶ τῶν τελμάτων ἐξενεύρισαν καὶ ἐξεφύλισαν μυριάδας Ἑλλήνων. Ἀλλ' ἐπίσης οἱ ἐλώδεις πυρετοὶ τοῦ κοινοβουλευτικοῦ τέλματος ἐξεφάυλισαν καὶ ἐξεφύλισαν τὴν ἐλληνικὴν ψυχὴν. Τὰ ἀποτελέσματα διεξετραγωδήθησαν ἐπανειλημμένως καὶ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ βήματος τῆς ἐλληνικῆς Βουλῆς. Ἀλλὰ ποῦ εὐρίσκεται ὁ ἰσχυρὸς ἰατρὸς νὰ χορηγήσῃ τὰ προσήκοντα ἰσχυρὰ φάρμακα πρὸς ἐξυγίανσιν, πρὸς τόνωσιν, πρὸς θεραπείαν, πρὸς σωτηρίαν τοῦ κινδυνεύοντος κοινωνικοῦ καὶ ἐθνικοῦ ὁργανισμοῦ τῆς ἐλληνικῆς πολιτείας ;

Κ'.

12 Ἰανουαρίου 1907

Ἐν τῷ τελευταίῳ αὐτοῦ πολιτικῷ μυθιστορήματι, τῷ « Ἐνδυμίονι », ὁ Βενιαμὴν Διοραέλης, χαρακτηρίζων τὴν κοινοβουλευτικὴν κυβένησιν τῆς Ἀγγλίας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γεωργίου Κάνιγγς καὶ τὴν ἐν τῇ χώρᾳ ἀπόλυτον λειτουργίαν τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, τίθησιν εἰς τὸ στόμα μιᾶς τῶν ἡρωίδων του, τῆς δουκίσσης Ζηνοβίας, συζύγου μεγιστᾶνος τῆς βασιλικῆς αὐτῆς, τὰ ἐπόμενα : « Πρὸς τί ὁμιλεῖτε περὶ τῆς δημοσίας γνώμης ; δὲν γνωρίζω νὰ ὑπάρχῃ τοιαύτη, ἐκτὸς τοῦ Ἡγεμόνος καὶ τοῦ Κοινοβουλίου ». Κατὰ τὴν εὐφρεστίαν ἐκείνην κυρίαν, ὁλόκληρος ἡ πολιτικὴ ἐξουσία ἀνήκει εἰς δύο δυνάμεις : εἰς τὴν Αὐτὴν καὶ εἰς τὸ Κοινοβούλιον. Ἀλλ' ἐκ τῶν δύο τούτων δυνάμεων ἡ πρώτη ἐτύγχανεν ὀνομαστική. Ἡ βασιλεία ἀληθῶς ἐν Ἀγγλίᾳ ἐξασκεῖ μέχρι τῆς σήμερον τὸ παλαιὸν γόητρον, ἀλλὰ τοῦτο ἕνεκα τῆς λαμπηδόνης αὐτῆς μᾶλλον καὶ τῆς πολυτελείας· ἐν τούτοις πραγματικὴν δύναμιν δὲν ἐξασκεῖ, παρὰ τὴν ἐνέργειαν τῶν συντηρητικῶν στοιχείων τῆς χώρας, ὅπως τηρηθῇ ἡ παλαιὰ ἰσχὺς τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας. Πᾶσα ἡ ἐξουσία ἐν Ἀγγλίᾳ διατελεῖ ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ, καὶ ἰδίᾳ ἀπὸ τινος χρόνου ἐν τῇ βουλῇ τῶν Κοινοτήτων. Ταύτης τὰ μέλη εἶνε ἢ κατ' ἐξοχὴν κυβερνῶσα τάξις, εἴτε ὑπὸ τὴν δυναστείαν τῶν Τόρεων, εἴτε ὑπὸ τὴν τῶν Οὐίγγων, τὸ ἡνωμένον βασίλειον μετὰ τῶν ἐξαρτημάτων αὐτοῦ καθ' ἅπασαν τὴν ὑδρογειον. Μέχρις ἐπ' ἐσχάτων, μέχρι

Ἀναντιρρήτως σήμερον ἐν Ἀγγλίᾳ τὸ Κοινοβούλιον εἶνε τὸ πᾶν, περισσότερον ἀπὸ τὸν καιρὸν, καθ' ὃν ἔγραφε καὶ ἐπολιτεῖτο ὁ Βενιαμὴν Δισραέλῃς, ἀλλὰ τὸ Κοινοβούλιον δὲν ἐκπροσωπεῖ πλέον τὴν γνώμην ἢ τὰ συμφέροντα τῶν ἀποτελούντων αὐτὸ προσώπων. Ἐξω αὐτοῦ ὑφίσταται καὶ λειτουργεῖ ἑτέρα δύναμις ἀκατάβλητος, πανίσχυρος, εἰς οὐδένα ὑποχωροῦσα. Δύναται νὰ χλευάζῃ αὐτήν, περιφρονητικῶς ἐκφραζομένη, αὕτη ἢ ἐκείνη ἡ δούκιστα, ἀλλ' ἐν τῇ πραγματικότητι ὑφίσταται ἰσχυρά. Εἶνε ἡ δημοσία γνώμη· καὶ κύρια ὄργανα αὐτῆς, ὁ τύπος καὶ αἱ λαϊκαὶ συναθροίσεις. Ἡ σύγχρονος αὕτη πολιτικὴ δύναμις, ἡ κατ' ἐξοχὴν ἄνασσα τῶν καθ' ἡμᾶς καιρῶν, οἷαν μόλις προησθάνετο, καίπερ ἐκθειάζων αὐτήν, κατὰ τὸν δέκατον ὄγδοον αἰῶνα ὁ Ἰωάννης Ἰάκωβος Ρουσσώ, εἶνε ἡ ἐν Ἀγγλίᾳ δημοσία γνώμη, ἣτις, διηγεκῶς μεριμνῶσα περὶ τῶν συγχρόνων πραγμάτων, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως διαφερόντων τὴν Μεγάλην Βρεττανίαν, παρακολουθεῖ μετ' ἀγρύπνου ὀφθαλμοῦ πᾶσαν ἐνέργειαν τῆς Κυβερνήσεως, ἐνισχύουσα αὐτήν ἐν ἣ περιπτώσει εἶνε σύμφωνος πρὸς τὴν πολιτικὴν τάξιν τοῦ τόπου καὶ τὰ συμφέροντα αὐτοῦ, διαμαρτυρομένη δέ, ὅποτε ἐφαρμόζει πολιτικὴν, ἀντικειμένην πρὸς τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα καὶ τὴν πολιτικὴν ὁμολογίαν, δυνάμει τῆς ὁποίας εἶχε τύχῃ κατὰ τὰς ἐκλογὰς τῆς λαϊκῆς ἐμπιστοσύνης.

Δημοσία γνώμη ἔν τινι χώρᾳ δὲν εἶνέ τι μεταφυσικὸν καὶ ἀφηρη-
 μένον. Εἴτε θετικὸν καὶ δεδομένον. Ἐκφράζει αὐτὴν τὴν σκέψιν ἑνὸς
 λαοῦ, σκέψιν ὅσον ἔνεστιν ἀνεπηρέαστον ἀπὸ ἐξωτερικᾶς ἐπιδράσεως.
 Ἀλλ' ὅπως ἀποτελεσθῇ πραγματικὴ ἐλευθέρᾳ γνώμη ἔν τινι κοινωνίᾳ,
 δεόν αὕτη νὰ μὴ τυγχάνῃ ἐστερημένη ἀγωγῆς καὶ μορφώσεως. Διὰ μὲν
 τῆς ἀγωγῆς δηλοῦται ἡ οἰκογενειακὴ, κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ἀνατροφή
 λαοῦ τινος, ὡς ἀτόμου ἢ κοινωνικοῦ ἀθροίσματος, κεκτημένον θετικὸν
 χαρακτῆρα, βούλησιν, ἐμμονὴν εἰς τὰς πεποιθήσεις αὐτοῦ, ὥς δὲν ἀπορ-
 ρίπτει ἐκάστοτε, οὐδὲ μεταβάλλει, παρὰσυρόμενος ἐκ διαφόρων αἰτίων,

καὶ δὴ ἐκ συμφερόντων, παθῶν ἢ αἰσθημάτων, οὐδαμῶς δικαιολογούμενων· διὰ δὲ τῆς μορφώσεως νοεῖται ἡ προσήκουσα παιδεύσις, ἡ ἀνάλογος δηλαδή κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ρύθμισις τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ, καθισταμένου ἱκανοῦ ν' ἀντιληφθῇ τῶν ποικίλων προβλημάτων τοῦ βίου, τοῦ τε καθ' ὅλου καὶ τοῦ ἐπὶ μέρει. Καὶ τοῦτο βεβαίως σχετικῶς, οὐχὶ δ' ἀπολύτως. Λαός, ἐστερημένος τῆς προσηκούσης ἀγωγῆς καὶ μορφώσεως, παρὰ τὴν ἔμφυτον αὐτῷ νοημοσύνην, δὲν δύναται ἢ νὰ καθίσταται ἔρμαιον, καθ' ὅλας αὐτοῦ τὰς σχέσεις καὶ διευθύνσεις, τοῦ πρώτου τυχόντος ὑποκριτοῦ ἢ ἀπατεῶνος. Ἐὰν ἡ ἔλλειψις αὕτη κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς παιδεύσεως καὶ μορφώσεως δὲν ἐξασκῇ μεγάλην σημασίαν ἐν πολιτείαις μοναρχουμέναις ἢ ὀλιγαρχικαῖς, ἐν αἷς ὁ λαὸς οὐδεμίαν κέκτηται προσωπικὴν, ἄμεσον ἢ ἔμμεσον, δρᾶσιν ἐπὶ τῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας, ἀλλ' ἐν ταῖς δημοκρατικαῖς πολιτείαις τοῦτο εἶνε ἀναπόδραστον. Ὅτε ὁ λαὸς οὐδεμίαν κέκτηται συνείδησιν τῶν καθηκόντων αὐτοῦ καὶ τῶν δικαιωμάτων, κατ' ἐπίφασιν μόνον πολιτεύεται, δηλαδή, ὅπως ἔλεγεν ὁ Ἀριστοτέλης, μετέχει κρίσεως καὶ ἀρχῆς· πράγματι εἶνε δοῦλος ὑπὸ τὴν χειρίστην ἐκδήλωσιν τῆς λέξεως. Διότι τυγχάνει τοιοῦτος ἐν τῇ ὑποθέσει, ὅτι εἶνε κύριος καὶ δεσπότης.

Οἱ φιλοσοφῆσαντες περὶ τοῦ ἀγγλικοῦ πολιτεύματος, ἔστω καὶ μὴ βασιζομένου ἀκόμη ἐπὶ τῆς πανδήμου ψήφου, ἐξέφρασαν ἐκάστοτε διασταγμούς, ἂν εἰλικρινῶς κρατῇ παρ' αὐτῷ ἡ λαϊκὴ, ἡ ἐθνικὴ ἰδέα. Ναί, κατὰ τὸ φαινόμενον. Ἀφοῦ ὁ λαός, ἐξ ὁλοκλήρου ἢ περιορισμένως, λαμβάνει μέρος εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀντιπροσώπων του. Ἀλλ' ἐν τῇ πραγματικότητι; ὄχι. Ὅποτε προστρέχει εἰς τὰς κάλπας καὶ ψηφίζει πρόσωπα, πάθη, χωρὶς νὰ ἔχῃ πλήρη ἀντίληψιν τῶν συγχρόνων κοινωνικῶν, πολιτικῶν, παγκοσμίων προβλημάτων, δὲν πολιτεύεται πράγματι.

Ὁ πρίγκηψ Ἀλβέρτος, ὁ πεφωτισμένος σύζυγος τῆς βασιλίσσης Βικτωρίας, συνείθιζε νὰ λέγῃ, ἔχων ὑπ' ὄψιν τὰ ἐν Ἀγγλίᾳ συμβαινόντα ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῆς πολιτείας, ὅτι τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα, ὑπὸ τὴν κοινοβουλευτικὴν βεβαίως, δηλαδή τὴν ὀλιγαρχικὴν μορφήν, διατελεῖ ὑπὸ δοκιμασίαν.

Ἀπορρέει ἀπὸ τῆς λαϊκῆς βουλήσεως, ἢ ὄχι; Ἴδου τὸ ζήτημα. Εἶπον ἀνωτέρω, ὅτι κατὰ τὸ φαινόμενον ἀπορρέει ἡ κοινοβουλευτικὴ κυβέρνησις ἀπὸ τῆς λαϊκῆς βουλήσεως, ἀφοῦ ὁ λαὸς ψηφίζει τοὺς ἀντι-

προσώπους του αὐτοπροσώπως καὶ οὐχὶ διὰ πληρεξουσίου, τυγχάνοντος εἰδημονεστέρου.

Ἄλλ' ἂν μή τι ἄλλο, ὁποῖα τυγχάνει ἡ ἱκανότης περὶ τὴν διάκρισιν τῶν ἀντιπροσώπων του ; Ὡς ὁρθότατα παρατήρησαν νεώτεροι κοινωνιολόγοι, ἐν πάσῃ ἱστορικῇ ἐποχῇ ὁ δημοφιλὴς ἀνὴρ κατ' ἐλάχιστον τυγχάνει ἀνώτερος τοῦ πλήθους καὶ ἡθικῶς καὶ πνευματικῶς. Ὁ πρόγ-ματι ἀνώτερος εἶνε δυσάρεστος, ἀποκρούεται. Ὁ λαὸς ἀρέσκεται συν-ήθως, ἐκτὸς ἐξαιρέσεων, εἰς τὰς μειριότητας, καὶ τὸ χεῖριστον εἰς τοὺς κολακεύοντας αὐτόν. Ὁ κόλαξ τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς ἀρέσκεται εἰς τὴν φαλάκραν τοῦ βασιλέως, ἀπομιμεῖται αὐτήν, εὐρίσκει ἁρμονικώτατον τὸν βῆχα αὐτοῦ, καὶ ὅ τι ἄλλο χαρακτηρίζει πάντα διεφθαρ-μένον καὶ ἔκφυλον αὐλικόν. Ἀλλὰ καὶ ὁ δημοκόλαξ δὲν διστάζει νὰ θεραπεύσῃ καὶ νὰ ἐπευφημήσῃ πᾶσαν τοῦ λαοῦ μωρίαν καὶ ἰδιοτρο-πίαν. Ἐκ τούτου συμπεραίνεται, ὅτι δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ ἐπι-κοινωνία μεταξὺ τοῦ λαοῦ καὶ ἐνὸς ἀνθρώπου, ὑπερτεροῦντος αὐτὸν πνευματικῶς καὶ ἡθικῶς, μὴ ἀνεχομένου ἄρα νὰ προσπέσῃ εἰς τὰ γόνατα αὐτοῦ καὶ νὰ τὸν ἐκλιπαρήσῃ. « Ἐπὶ δέκα ἀνθρώπων, οἱ ἐν γένεα εἶνε ἐξ ὁλοκλήρου ἀνόητοι », ἔλεγεν, ὑπερβολικῶς βεβαίως, ὁ διάσημος Ἕλληνας ἱστορικὸς καὶ φιλόσοφος Carlyle. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, τί δύναται τις ν' ἀναμένῃ παρὰ τοιούτων ἀνθρώπων, προσερχομένων εἰς τὴν κάλπην ; Τοιαύτη εἶνε ἡ φυσικὴ καὶ ἡθικὴ σύστασις τῶν κοινο-νίων, οὐδεμία δ' ὑπερφυῆς ἰσχὺς δύναται νὰ μεταβάλῃ τὰ πράγματα. Ὁ εὐφυνέστερος, ὁ ἐναρετώτερος τῶν ἀνθρώπων, ἀποτεινόμενος εἰς τὴν λαϊκὴν μάζαν, ἀκατέργαστον ἡθικῶς καὶ πνευματικῶς, καὶ πᾶσαν πιθανότητα ἤθελεν ἀποτύχῃ. Καὶ ταῦτα περὶ ἀνθρώπων, μὴ ὑπερεχόν-των κατὰ πολὺ τῶν συγχρόνων αὐτῶν, τοῦ κοινωνικοῦ ἀθροίσματος. Ἄλλ' ἐν ἡ περιπτώσει οὗτος ἐτύγγανεν ἀνώτερος ὑπὸ πάσας τὰς ἐπό-ψεις τῶν περὶ αὐτὸν ἀξιούντων κοινωνικὴν ἀρχηγίαν, δὲν θὰ ἐλυθοβο-λεῖτο, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἀλλὰ θὰ ἡγνοεῖτο, ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ προθέσεως καὶ μοχθηρίας.....

Τοιοῦτοι δισταγμοὶ καὶ ἐπικρίσεις ἐκφράζονται περὶ τῆς δημοσίας γνώμης ἐν τῇ κοιτίδι, ὡς ἀναγράφεται συνήθως, τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος, τῇ Ἀγγλίᾳ.

Δὲν ἔπραξαν τοῦτο ἐκ γενετῆς ἢ ἐξ ἰδιορρουθμίας συντηρητικοί, οἵοι δὲ σύζυγος τῆς βασιλίσσης τῆς Ἀγγλίας, ἢ ὁ Carlyle. Αὐτὸς ὁ

Σπένσερ, μὲ τὴν χαρακτηρίζουσιν αὐτὸν σαφῇ καὶ λελογισμένην σκέψιν, ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ, ἄλλως τε ἐμπεφορημένοις ἐλευθεριωτάτων φρονημάτων, κατήγγειλε πλέον ἢ ἅπαξ τὸν κοινοβουλευτικὸν φετιχισμὸν ὥς μίαν τῶν θλιβερωτέρων παραπλανήσεων τῶν καθ' ἡμῶς χρόνων. Ἐκαστον πολίτευμα εἶνε καλόν, ἐφ' ὅσον συμμορφοῦται πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς τοῦ λαοῦ, οὗ τυγχάνει ἡ ἠθικὴ ἐκδήλωσις. Ἀλλ' ἐν ἡ περιπτώσει εἶνε ἀσύμφωνον, παρὰ τὰ πλεονεκτήματα αὐτοῦ τὰ φιλοσοφικά, εἶνε ἀτύχημα διὰ τὸν λαόν, τὸν ὁποῖον κέκληται νὰ κυβερνήσῃ καὶ νὰ κατευθύνῃ πρὸς τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ ἀποστολήν. Τοῦτο μαρτυρεῖ διὰ μυρίων παραδειγμάτων ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Ὁ ἀγγλικὸς κοινοβουλευτισμὸς ἀριθμεῖ εὐγενεστάτας σελίδας ἐν τῇ ἀγγλικῇ ἱστορίᾳ. Ἀλλ' ὀφείλω νὰ παρατηρήσω, ὅτι ἡ ἀγγλικὴ κοσμοκρατορία, ὁ ἱμπεριαλισμὸς, δὲν ὀφείλεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν κοινοβουλευτικὴν κυβέρνησιν, δηλαδή εἰς τὴν ἐπιτροπὴν, τὴν ἐκλεγομένην παρὰ τῶν δύο πολιτικῶν σωμάτων, τῆς βουλῆς τῶν Λόρδων καὶ τῆς τῶν Κοινοτήτων. Αὕτη ἔχει βεβαίως πλήρη ἐλευθερίαν ἐνεργείας, ἀλλ' ἐν τῷ μέτρῳ, τῷ ὑπαγορευομένῳ ὑπὸ τῶν δικαίων τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων ἔν τε τῷ ἐσωτερικῷ καὶ τῷ ἐξωτερικῷ τῆς χώρας. Ὁ ἀγγλικὸς κοινοβουλευτισμὸς, διὰ τῶν ἐλευθέρων αὐτοῦ συζητήσεων, τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὸ δίκαιον, τῆς ἀλληλεγγύης μεταξὺ τῆς κοινοβουλευτικῆς πλειονοψηφίας καὶ μειονοψηφίας, ὑπὸ πάσας τὰς ἐπὶ-ψεις, δὲν εἶνε παράσιτον φυτὸν ἐπὶ τοῦ ἰσχυροῦ κορμοῦ τοῦ παλαιάτου ἀγγλοσαξωνικοῦ δένδρου, τοῦ σκιάζοντος καὶ σκέποντος ὑπὸ τὴν εὐεργετικὴν αὐτοῦ σκιὰν τὸ βρετανικὸν ἔθνος. Ὁ ἀγγλικὸς κοινοβουλευτισμὸς, διὰ τοῦ φιλελευθέρου καὶ ἐρευνητικοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος, δὲν παρακωλύει τὴν δρᾶσιν τῆς Κυβερνήσεως καὶ τὴν αὐτονομίαν τοῦ ἀτόμου. Ὑποβοηθεῖ καὶ ταύτην καὶ ἐκείνην.

Ἐξελέγχει ἐκάστοτε τὴν Κυβέρνησιν, ἀλλὰ καὶ προασπίζει καὶ ἐξασφαλίζει τὸ ἄτομον ἐν τῇ παγκοσμίᾳ αὐτοῦ δρᾶσει καὶ ἀποστολῇ. Κατ' αὐτὴν τὴν στιγμὴν, ὑπὸ τὴν ἐν Ἀγγλίᾳ διοίκησιν τῶν φιλελευθέρων καὶ τῶν ριζοσπαστῶν, αὐτῶν τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἐργατικοῦ κόμματος, τῶν παρακαθημένων ἤδη ἐν τῇ ἀγγλικῇ κυβερνήσει, ὁ βασιλεὺς Ἐδουάρδος δὲν εἶνε *roi fainéant*, ὥς ἀξιοῖ ἡ θεωρία. Τὸ ἡ ἐ λ η σ ε καὶ κατέστη ὁ ἀληθὴς ἀντιπρόσωπος καὶ διαχειριστὴς τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Μεγάλης Βρετανίας.

Διότι ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους μαρτυρεῖ, ὅτι οἱ μεγάλοι σταθμοὶ τῆς ἱστορικῆς προόδου ὀφείλονται εἰς τὴν ὑπέροχον, τὴν ἀτομικὴν δρᾶσιν ἐνὸς ἀνθρώπου, ἣτις δρᾶσις ἐκπροσωπεῖ τὸ ἀληθές τοῦ λαοῦ πνεῦμα. Ἡ μονοκρατορία τῆς Αἰκατερίνης καὶ τοῦ Φρειδερίκου τῆς Πρωσίας ὑπῆρξεν ἐθνικωτέρα τῆς ὀλιγαρχικῆς πολυαρχίας τῆς πολωνικῆς Διαιτης, τῆς ἐξωθησάσης τὸ κράτος εἰς τὴν διάλυσιν, τὸ ἔθνος εἰς τὴν ὑποδούλωσιν.

Τοῦτο δὲν ἐνοήθη ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς πολιτικῆς αὐτῆς συστάσεως. Λαός, ἐστερημένος ἀγωγῆς καὶ μορφώσεως, δημοσία γνώμη, ἐκάστοτε παραπλανωμένη ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀπατεῶνος, παρεδόθη ἀσυνειδήτως εἰς οἰκτρὰν ὀλιγαρχίαν, ἐστερημένη πάσης φιλοδοξίας καὶ εὐγενοῦς ἀντιλήψεως τῶν ὑποχρεώσεών της. Τὰ ἐπισωρευθέντα ἀπὸ δεκαετηρίδων πολιτικὰ καὶ ἐθνικὰ ἐρείπια πρόκεινται ἐναργῆ μαρτύρια τῆς φύσεως καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς κοινοβουλευτικῆς δεισιδαιμονίας.

ΚΑ΄

5 Μαρτίου 1907

Κατὰ τὴν τελευταίαν ἐκλογὴν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἀττικῆς, πρὸς πλήρωσιν χηρευσάσης βουλευτικῆς ἑδρας ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ, παρετηρήθη ἡ ἀποχὴ ἀπὸ τῶν ἐκλογικῶν καλπῶν πλείστων ψηφοφόρων, ἀποσχόντων τῆς ψηφοφορίας καὶ τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ πολιτικοῦ αὐτῶν καθήκοντος. Ἐβεβαιώθη, ὅτι ἐκ τῶν 34,455 ψηφοφόρων τοῦ δήμου Ἀθηναίων προσῆλθον εἰς τὰς κάλπας μόνον 12,354, τουτέστι τὸ τρίτον περίπου τῶν ἐκλογέων. Τὸ αὐτὸ ἐπίσης συνέβη ἐν Πειραιεῖ, τῇ δευτέρᾳ κατὰ πληθυσμὸν ταύτῃ πόλει τοῦ κράτους, ἐνθα ἐπὶ 14,147 ψηφοφόρων ἐψηφοφόρησαν 5,174. Ἀλλ' ἐὰν ἀφαιρεθῶσιν ἐκ τῶν ψηφοφορησάντων τούτων οἱ ψηφοφορήσαντες νεκροί, οἱ ἀπόντες καὶ οἱ λοιποὶ παρειαφρόησαντες, οἱ ψηφοφορήσαντες πλέον ἢ ἅπαξ ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τούτου, ὅποῖον ἐξάγεται πόρισμα; Ὅτι αἱ ἐκλογαὶ ἐν Ἑλλάδι εἶνε φαινομενικαί, καὶ ὅτι ἡ βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, οὐ μόνον τὴν πλειονότητα αὐτοῦ δὲν ἐκπροσωπεῖ, ἀλλ' οὐδὲ τὴν μειοότητα. Παραλείπω νὰ ἐξετάσω κατὰ πόσον ἡ ψῆφος τοῦ λαοῦ σ κ έ π τ ε τ α ι, καθ' ἣν στιγμὴν ῥίπτεται ἐν τῇ κάλπῃ τοῦ

ὑποψηφίου καὶ κατὰ πόσον ὁ ψηφοφόρος ἔχει τὴν συνείδησιν τῆς πράξεως, ἣν ἐκτελεῖ, δυνάμει τοῦ πολιτικοῦ καὶ συνταγματικοῦ αὐτοῦ δικαίου.

Καὶ ἐν τούτοις πολλὰς ἡμέρας πρὸ τῆς ἐκλογῆς, ἔτι δὲ μᾶλλον κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν, οἱ ὑποψήφιοι καὶ μερὶς κατοίκων, πολλοὶ ἐκ τῶν ὁποίων δυνατὸν νὰ μὴ εἶνε δημόται, ἐνίοτε δὲ καὶ πολῖται τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, διατελοῦσιν εἰς ἀκάθεκτον κίνησιν καὶ ἐπικοινωνίαν. Ἐπέρχεται ἀναστάσις ἐγκεφάλων, στομάχων, πανταχοῦ μὲν τῶν ἐκλογικῶν κέντρων, ἀλλ' ἰδίᾳ ἐν τῇ ἐλληνικῇ πρωτευούσῃ, ἐν ἣ διατρίβουσιν οἱ πολιτικοὶ κεφαλαιοῦχοι.

Διεξάγεται ἐκλογικὴ ἐνέργεια, ἀλλ' ἡ ἐνέργεια αὕτη σκοπεῖ οὐχὶ εἰς τὴν διατύπωσιν ὠρισμένου προγράμματος, ἐγγράφου ἢ προφορικοῦ, ἀλλ' ἐπιζητεῖται ἡ ἀποπλάνησις τῶν ἀπλοϊκῶν ψηφοφόρων. Καὶ τοῦτο ἐπιτυγχάνεται πρωτίστως οὐχὶ διὰ τῆς πειθοῦς καὶ τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ διὰ τῆς δυσφημήσεως τῶν πολιτικῶν ἀντιπάλων. Ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν ἐκτοξεύονται ἐν ταῖς τριόδους ὕβρεις καὶ προπηλακισμοὶ κατ' ἐπιφανῶν προσώπων, ὑποψηφίων διὰ τὸ ὑπουργικὸν ἀξίωμα, διὰ τὴν προεδρίαν τῆς Βουλῆς, εἰς τὸ ἄκουσμα τῶν ὁποίων καταλαμβάνεται ἐκ φρίκης, ἀλλ' ἅμα καὶ ἐξ ἀγανακτήσεως, ὁ μᾶλλον πεπωρωμένος ἄνθρωπος. Ὁ λαϊκὸς ψηφοφόρος καταλαμβάνεται ἐξ ὀργισμοῦ, δὲν ἔχει συνείδησιν τῶν λόγων του, τῶν κινήματων του, τῶν πράξεών του. Ὁ δὲ τίμιος ἄνθρωπος, ὁ κεκτημένος λεπτὴν τὴν ἀκοὴν καὶ τὰ αἰσθήματα; Ὅφειλε νὰ σιωπᾷ πρὸ τῆς ἀκοσμίας, νὰ ἀποσύρηται ἐνωρὶς εἰς τὸν οἶκόν του. Κινδυνεύει νὰ παρευρεθῇ, ἀκουσίως βεβαίως, εἰς τινα συμπλοκὴν, καὶ ἐν τῇ διεξαγωγῇ αὐτῆς ν' ἀπολέσῃ ἓνα ὀφθαλμόν, ἓνα βραχίονα, ἢ καὶ τὴν ζωὴν του ἀκόμη. Τίς θέλει τὸν προστατεύσῃ; Ἡ ἀστυνομία. Ἀλλ' αὕτη δὲν ὑφίσταται κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας. Καὶ ἂν δὲ τυχαίως παρευρίσκετο ἐν τῷ τόπῳ τῆς συμπλοκῆς, δὲν θὰ ἐτόλμα νὰ ἐκτελέσῃ τὸ καθήκον αὐτῆς, φοβουμένη μὴ καταγγεληθῇ, ὅτι ἐπεμβαίνει εἰς τὰς ἐκλογάς, ζητοῦσα νὰ περιορίσῃ τὴν ἐκλογικὴν ἐλευθερίαν τοῦ Ἑλλήνος πολίτου!

Οἱ ἐν Ἀθήναις κατοικοῦντες δὲν ἐλησμόνησαν βεβαίως τὴν αἵματηρὰν σύγκρουσιν, τὴν γενομένην τὴν παραμονὴν τῆς εἰκοστῆς πέμπτης Μαρτίου τοῦ παρελθόντος ἔτους ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Συντάγματος, τῇ κεντρικωτάτῃ ταύτῃ πλατείᾳ τῆς πρωτευούσης, ὑπ' αὐτὰ τὰ ἀνάκτορα, ἔμ-

προσθεν τῶν μεγαλειτέρων καὶ τῶν μᾶλλον ὑπὸ τῶν ξένων, οἵτινες κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας ἦσαν πολυπληθέστατοι, θαμιζομένων ξενοδοχείων καὶ καφενείων. Ἀνθρώποι ἐφρονεύθησαν, ἐπληρώθησαν κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν καὶ παρ επιδημοῦντες, εἰς οὐδεμίαν διατελοῦντες σχέσιν πρὸς τοὺς θορυβοποιοὺς τῶν ἐκλογικῶν ἀγώνων, τῶν ὁποίων ἡγοῦντο αὐτοὶ οἱ ἐκλογικοὶ ὑποψήφιοι. Ποία ἐξουσία ἐτόλμησε νὰ περιορίσῃ κατὰ τὴν ὥραν τῆς συμπλοκῆς τοὺς ταραξίας, ἢ νὰ προβῇ εἰς ἀναγκάσεις μετὰ ταῦτα ἐπὶ τοῖς τελεσθεῖσιν ἐγκλήμασιν; Οὐδεὶς τῶν δικαστικῶν λειτουργῶν ἐτόλμησεν· ἐγίνωσκεν, ὅτι θὰ προσέκοπτεν ἐνώπιον τῶν ἀνευθύνων, οὐχὶ βεβαίως τῶν νόμῳ ἀνεγνωρισμένων τοιούτων, ἀλλὰ τῶν πολιτικῶν ἰσχυρῶν, τῶν διεκδικούντων τὸ ἀνεύθυνον τοῦ προσώπου. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, τίς εὐσυνείδητος πολίτης θέλει προσέλθῃ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐκλογῆς εἰς τὴν κάλπην, ἀφοῦ καλῶς γινώσκει, ὅτι δὲν εἶνε ἀσφαλὴς ἡ ζωὴ του, ἐν περιπτώσει δὲ οἰουδὴποτε δυστυχήματος, ἢ δικαιοσύνη θὰ ἐξαναγκασθῇ νὰ τηρήσῃ ἐπιφυλακτικὴν στάσιν, μὴ ἐπιτρεπομένου αὐτῇ ὑπὸ τῆς κρατούσης καταστάσεως νὰ προβῇ εἰς τὴν προσήκουσαν ἐνέργειαν; Καὶ ὅτι ἀντιγράφω ταῦτα ἀπὸ τῶν πραγμάτων, ἐπικαλοῦμαι αὐτὸ τὸ κῦρος τοῦ προέδρου καὶ τοῦ εἰσαγγελέως τοῦ Ἀρείου Πάγου, πλειστάκις διαμαρτυρηθέντων κατὰ τῆς καταστάσεως. Ἀλλ' ἡ φωνὴ αὐτῶν . . . φωνὴ βροῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ.

Ἐρωτηθῆτω οἷοςδήποτε πολίτης, ἐγγεγραμμένος ἐν τοῖς ἐκλογικοῖς καταλόγοις, αὐτόνομος, εὐσυνείδητος, ἀνεξάρτητος τὸ φρόνημα, ἀλλὰ καὶ συνταγματικὸς, ἐπιθυμῶν νὰ ἐξασκήσῃ τὸ ἐκλογικὸν αὐτοῦ δικαίωμα, ὃ περ θεωρεῖ ἐπίσης καὶ ἐπιβεβλημένον καθῆκον: Τίνος λόγου ἔνεκα ἀπέχει ἀπὸ τῆς ἐκλογικῆς κάλπης; Καὶ εἶνε πλεῖστοι οἱ τοιοῦτοι ἀπέχοντες. Θὰ σᾶς ἀποκριθῇ μετὰ πεποιθήσεως: «Πράττω τοῦτο ἔνεκα σοβαρῶν αἰτίων. Δὲν γνωρίζω ὑπὲρ τίνος θέλω ψηφοφορήσῃ. Ἐπιθυμῶ νὰ ψηφοφορήσω ὠρισμένην πολιτικὴν ἀρχήν· ἀλλὰ δὲν γινώσκω παρὰ τίνι προσώπῳ, ἐν τίνι ἐκλογικῇ ἢ πολιτικῇ αἰθούσῃ θέλω συναντήσῃ τὴν πολιτικὴν ἀρχὴν καὶ σημαίαν, ὑπὲρ τῆς ὁποίας ἐνδιαφέρομαι καὶ ὡς πολίτης, καὶ ὡς Ἕλλην. Ἐκαστος τῶν ὑποψηφίων φέρει, κατὰ τὰς περιστάσεις, τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ πολιτικὸν προσωπεῖον: σήμερον περιβαλλόμενον διὰ κλάδου ἐλαίας, αὔριον διὰ κορδονίου· σήμερον εἶνε πράσινος καὶ αὔριον κίτρινος· ἀλλάσσει μορφὴν, φρόνημα, χαρακτῆρα, κατὰ τὰς περιστάσεις, δηλαδὴ

κατὰ τὰ οἰκογενειακὰ, ἢ τὰ ἐπαρχιακὰ συμφέροντά του. Τίνος λόγου ἔνεκα νὰ ἐνθουσιασθῶ ὑπὲρ τοῦ τοιούτου ὑπονηφίου ; Εἶμαι βέβαιος, διότι τὰ αὐτὰ πρόσωπα πολιτεύονται ἀπὸ δεκαετηρίδων, ὅτι δύναμαι νὰ ψηφίσω αὐτὸν ὡς ὑπουργικόν, καὶ μόλις εἰσέλθῃ εἰς τὸ βουλευτήριον, μετὰ τὴν ἐξέλεξιν τῶν ἐκλογῶν, θὰ καταστῇ ἀντιπολιτευόμενος.

«Γινώσκουσι τοῦτο οἱ ἀρχηγοί του, οἱ σύντροφοί του, οἱ θαυμασταί του. Ὁ ἴδιος δὲν διστάζει νὰ τὸ βροντοφωνήσῃ εἰς ἐπήκοον τῶν ἐκλογέων του..... Μετὰ ταῦτα τί ζητεῖτε παρ' ἐμοῦ ; Ὑπὸ τοιούτους ὁρους πρὸς τίνα σκοπὸν νὰ ἐκτελέσω καθήκον, ἐπιβαλλόμενόν μοι ὑπὸ τῶν νόμων τῆς πολιτείας, ἀφοῦ οὐδὲν εἶνε δυνατόν νὰ προέλθῃ ἐκ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ ὑψηλοῦ, τοῦ εὐγενοῦς τούτου καθήκοντος ;»

Καὶ θὰ ἐξακολουθήσῃ οὕτω φιλοσοφῶν περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων ὁ εὐσυνείδητος πολίτης καὶ δικαιολογῶν τὴν ἀπὸ τῆς ἐκλογικῆς κάλπης ἀποχὴν του : «Δὲν ἀμφισβητῶ, ὅτι οὕτω σκεπτόμενος καὶ πράττων, φαῦλον παρέχω παράδειγμα εἰς τοὺς κατωτέρους μου, καθίσταμαι κακός, ἄχρηστος πολίτης. Ἀλλ' ἀκολουθήσατε μέχρι τέλους τὴν ὁμιλίαν μου. Ἐνθυμεῖσθε καλῶς τὰ πρὸ δεκαετίας συμβάντα ἐν τῇ πατρίδι ἡμῶν. Ὁ προαιώνιος ἐχθρὸς κατεσκήνωσεν εἰς τὴν Λαμίαν καὶ ἤθελε κατασκηνώσῃ ἐντὸς τῆς ἐλληνικῆς πρωτευούσης, ἃν δὲν παρεκώλυεν αὐτὸν ἀνωτέρα ἰσχυρὰ βούλησις· οὐχὶ ἡ ἀντίστασις καὶ ἡ ἄμυνα τοῦ μὴ ὑπάρχοντος ἐλληνικοῦ στρατεύματος. Ἡ δημοσία γνώμη τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, καὶ τοῦ ἐλευθέρου καὶ τοῦ ἀλυτρώτου, ἀπέδωκε τὴν ἐπισκήψασαν ταύτην ἐπὶ κεφαλῆς ἡμῶν μεγάλην συμφορὰν εἰς τὴν φαύλην λειτουργίαν τοῦ λεγομένου συνταγματικοῦ πολιτεύματος, εἰς τὸν πλημμελῆ καταρτισμὸν τῆς ἐλληνικῆς Βουλῆς, ἐκλεγομένων ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ ἀνθρώπων ἀνηκόντων εἰς τὴν φατρίαν μᾶλλον ἢ εἰς τὴν ἐθνικὴν πολιτικὴν. Σφοδρὸς ἔπνεεν ἄνεμος τῷ καιρῷ ἐκείνῳ κατὰ τῆς κομματικῆς πολιτικῆς. Πάντες ἐφιλοδόξουν ν' ἀποταχθῶσιν αὐτῇ. Ὁ ἐλληνικὸς λαὸς κατὰ τὰς διεξαγομένας πρώτας ἐκλογὰς μετὰ τὰς καταστροφὰς τοῦ πολέμου εἶχε κατεξανασιῇ κατὰ τῶν προσωπικῶν κομμάτων, τῶν τε ἐπαρχιακῶν καὶ τῶν κεντρικῶν. Οὐκ ὀλίγοι τότε πολιτικοί, ἡμαρτωλοὶ καὶ μὴ τοιοῦτοι, παρέσχον εἰς τοὺς ἐκλογεῖς αὐτῶν ὅσον πίστεως, πολιτικῆς ὁμολογίας, ὅτι κατέρχονται εἰς τὸν πολιτικὸν ἀγῶνα ὡς ἐχθροὶ τῶν προσωπικῶν κομμάτων, ὑποσχρόμενοι νὰ συντελέσωσιν, ἐν ἡ περιπτώσει ἐκλεγῶσιν, εἰς τὸν

ἐγκαινισμὸν νέου πολιτικοῦ συστήματος, βασιζομένου ἐπὶ τῶν ἀρχῶν καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν παροχῶν τῆς δικικῆσεως. Ὑπεσχέθησαν τοιαῦτα ὡς τίμιοι ἄνθρωποι καὶ ἐξελέγησαν.

»Τίς δὲν τὸ ἐνθυμεῖται ; Ἀπαντες σχεδὸν οὗτοι οἱ ἀνεξάρτητοι, εἰσελθόντες ἐντὸς τοῦ βουλευτηρίου, ἐλησμόνησαν καὶ ὄρκους καὶ ὑποσχέσεις τὴν ἐπαύριον τῆς ἐκλογῆς, συνετάχθησαν πρὸς τὴν ἀνελθοῦσαν μετὰ τὰς ἐκλογὰς κυβέρνησιν, καὶ κατὰ τὰς διαβεβαιώσεις τῶν προϋσταμένων τῶν διαφόρων γραφείων τοῦ κράτους, κατέστησαν πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἐπαρχιακῆς αὐτῶν δυνάμεως οἱ ἀπαιτητικώτεροι τῶν ρο υ σ φ ε τ ο λ ό γ ω ν. (Ἡ λέξις εἶνε ἀμετάφραστος καὶ παρακαλῶ τὸν ἀναγνώστην νὰ συγχωρήσῃ τὸν ἀκούσιον τοῦτον χυδαϊσμόν μου).

»Ἐν παρομοίᾳ περιστάσει ἐν Ἑλλάδι ὁ Λαμαρτῖνος, στιγματίζων ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς γαλλικῆς βουλῆς τοὺς ἡρώας πολιτικῆς τινος ἐξωμοσίας, ἀνεφώνησε πρὸς τοῖς ἄλλοις τὰ ἐπόμενα : « Ὑπάρχει τι χεῖρον τοῦ κυνισμοῦ. Εἶνε ὁ κυνισμὸς τῆς ἀποστασίας. »

Καὶ συνεχίζων τὴν ὁμιλίαν του περὶ ἀποχῆς ἀπὸ τῶν ἐκλογικῶν καλπῶν ὁ εὐσυνείδητος πολίτης θὰ εἴπῃ τὰ ἐπόμενα :

« Τὸ ἀνοσιώτερον ἅμα καὶ βδελυρώτερον τοῦ ἐν Ἑλλάδι ἐκλογικοῦ θεάματος εἶνε ὅτι ἡ ψηφοφορία τελεῖται ἐντὸς τῶν ἱερῶν ναῶν. Φρίκη ! Τὰ πάντα ἐπιτρέπονται τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Οἱ ἐπίλεκτοι τῆς κομματικῆς ἀκολασίας ἐγκαθιδρύουσι τὸ στρατηγεῖον αὐτῶν ἐντὸς τοῦ ναοῦ. Τρώγουσι, πίνουσι, μεθύσκονται, καπνίζουσιν, ἀσχημονοῦσι, βωμολοχοῦσιν, ἀγοράζουσιν καὶ πωλοῦσιν συνειδήσεις ἐν τῷ ἱερῷ ἐκείνῳ τόπῳ, ἐντὸς τοῦ οἴκου τὴν προηγουμένην Κυριακὴν ἠκούοντο ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ κῆρυξ τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος κατηχοῦντες καὶ διδάσκοντες τοὺς προσερχομένους Χριστιανοὺς εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων αὐτῶν. Ἦδη ὁ ναὸς τοῦ Κυρίου ἔλαβε μορφήν καὶ χαρακτῆρα καπηλείου τοῦ χειρίστου εἵδους. Διότι εἶνε τὰ πάντα ἐπιτετραμμένα, ὅσα διστάζει τις καὶ νὰ σκεφθῇ ἀκόμη. Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί. Μετέβαλον τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς μου εἰς οἶκον ἐμπορίου, δύναται νὰ εἴπῃ πολιτικός τις Ἰησοῦς καὶ νὰ λάβῃ εἰς χεῖρας αὐτοῦ τὸ φραγγέλιον.

» Ἀλλὰ ποῦ εὐρίσκεται ὁ ἐθνικὸς οὗτος Ἰησοῦς κατὰ τὰς πονηρὰς ταύτας ἡμέρας, ἐν αἷς εὐρίσκεται τὸ ἐλληνικὸν γένος, ἰδίᾳ ἐν τῷ

ἐλευθέρῳ κράτει ; Διαμαρτύρεται ἐκάστοτε, ἀπὸ δεκαετηρίδων ἤδη, αὕτη ἢ ἐκείνη ἢ ἐκκλησιαστικὴ Σύνοδος, οὗτος ἢ ἐκεῖνος ὁ εὐσυνειδήτος. Τίς προσέχει ; Ὁ ναὸς τοῦ Κυρίου ἐξακολουθεῖ καὶ θὰ ἐξακολουθῇ διατελῶν οἶκος ἐμπορίου μέχρι τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν θέλει ἀναφανῇ ἐν τῷ μέσῳ ἡμῶν ὁ ἔν ο π λ ο ς π ρ ο φ ῆ τ η ς . . . »

Τοιαύτη εἶνε ἡ δικαιολογία παντὸς εὐσυνειδήτου πολίτου, ἀπέχοντος πάσης ἀναμίξεως καὶ ψηφοφορίας ἐν ταῖς ἐκλογαῖς. Κατὰ θεωρίαν τυγχάνει βεβαίως ἄξιος καταδίκης. Ἀλλ' ἐν τῇ πραγματικότητι ; Τίς ὁ δικαιούμενος νὰ καταδικάσῃ τὸν τοιοῦτον πολίτην ἐπὶ ὀλιγωρίᾳ ἐκτελέσεως τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ καθηκόντων ;

Εἶχον καθῆκον νὰ γράψω τὰ ὀλίγα ταῦτα, ἐξηγῶν καὶ οὐχὶ δικαιολογῶν τὸ πολιτικὸν τοῦτο παρ' ἡμῶν φαινόμενον τῆς κατὰ μυριάδας ἀποχῆς φιλοπατρίδων καὶ διακεκριμένων ἀνδρῶν ἀπὸ τῆς ἐκλογικῆς κάλπης καὶ τῆς ἐκτελέσεως στοιχειωδেষτάτου πολιτικοῦ καθήκοντος.

Ὁ ἀ ν α μ ᾶ ρ τ η τ ο ς π ρ ῶ τ ο ς τ ὸ ν λ ί θ ο ν β α λ έ τ ω .

ΚΒ'.

10 Μαρτίου 1907

Ἐν τοῖς προηγουμένοις κεφαλαίοις προσεπάθησα ν' ἀναλύσω φυσιολογικῶς καὶ ἱστορικῶς τὸν ὀλιγαρχικὸν χαρακτῆρα τοῦ ἐν Ἑλλάδι λειτουργοῦντος κοινοβουλευτισμοῦ, οἷος ἐξειλίχθη ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς ἐλληνικῆς παλιγγενεσίας μέχρι τῶν ἡμερῶν, καθ' ὧς ἀνέλαβον ν' ἀναλύσω αὐτὸν ὑπὸ πάσας τὰς ἐπόψεις, ἐπικαλούμενος τὰ ἱστορικὰ γεγονότα καὶ τὴν ὁληθρίαν ἐπιρροήν, ἣν οὗτος ἐξήσκησε καὶ ἐξασκεῖ ἐπὶ τῶν τυχῶν τοῦ ἐλευθέρου τούτου κράτους, αὐτοῦ τοῦ ἐλληνικοῦ γένους. Καὶ ξένοι καὶ ὁμογενεῖς ἐρευνηταὶ τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων ἀνωμολόγησαν, ὅτι ὁ κοινοβουλευτισμὸς οὗτος εἶνε ὁ παραίτιος τῆς δεινῆς καταστάσεως τοῦ ἐλληνικοῦ γένους. Ἄν ὁ Ἑλληνισμὸς κατὰ τὰς τελευταίας ταύτας δεκαετηρίδας ἀπώλεσε τὴν παλαιὰν αὐτοῦ αἵγλην καὶ γοητείαν, ἂν ἡ πρὸς τὸ ἐλεύθερον κράτος ἐμπιστοσύνη τῶν τε ὁμαιμόνων καὶ τῶν περιόικων λαῶν τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου περιορίσθῃ, τοῦτο ὀφείλεται ἐξάπαντος εἰς τὴν ἐγωϊστικὴν πολιτικὴν ἀντίληψιν τῶν ἰθυνόντων τὰ πράγματα τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, καὶ πρότερον μὲν, ἀλλ' ἰδίᾳ κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην τεσσαρακονταετίαν.

Ἡ στενὴ πολιτικὴ ἐφ' ἐνὸς ἐκάστου ζητήματος, ἀναφερομένου εἰς τε τὰ ἐσωτερικὰ καὶ τὰ ἐξωτερικὰ συμφέροντα τοῦ κράτους, ἐχαρακτήρισε τὴν ἑλληνικὴν πολιτείαν, ἣτις ἐνόμισεν, ὅτι ἐδημιουργήθη μᾶλλον, ὥπως ἐκπροσωπήσῃ τὰ συμφέροντα καὶ τὰς ἀνάγκας τῶν ἐλευθερωθέντων ἀνθρώπων, τῶν ἀποτελούντων αὐτήν, οὐχὶ δὲ νὰ θεραπεύσῃ τὰ ἰδεώδη καὶ τὰς εὐγενεστάτας ἱστορικὰς ροπὰς τῶν ἑκατομμυρίων ἐκείνων, τῶν ἐγκατεστημένων ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Χερσονήσῳ, ἐν ταῖς νήσοις τοῦ Αἰγαίου καὶ ἀνὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἃς περιβρέχει ἡ Μεσόγειος καὶ ὁ Εὐξείνιος Πόντος. Ἡ ὀλιγαρχία περὶωρίσθη ἐντὸς τοῦ οἴκου αὐτῆς καὶ παρέβλεπεν ἀτόπως τὰ μεγάλα ἱστορικὰ συμφέροντα τοῦ ἑλληνικοῦ γένους χάριν τῶν μικρῶν συμφερόντων τοῦ ἐλευθέρου κράτους, ὥπως ἐνόησεν αὐτὸ καὶ ὠργάνωσεν ἡ κοινοβουλευτικὴ φατρία.

Κατὰ τῆς τοιαύτης ἀντιλήψεως τῆς πολιτικῆς ἀποστολῆς τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, παρετήρησα ἤδη τοῦτο ἐπανειλημμένως, δύο ἔπρεπε ν' ἀντιταχθῶσιν ἀντίρροπα—ἡ ἑλληνικὴ βασιλεία καὶ ὁ ἑλληνικὸς λαός. Ἀμφότεραι αὗται αἱ φυσιολογικαὶ δυνάμεις, ἔχουσαι λόγον πολιτικῆς ὑπάρξεως, ἀπορρέουσιν οὐ μόνον ἀπ' αὐτῆς τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τοῦ ἑλληνικοῦ γένους. Καὶ ἡ βασιλεία καὶ ὁ λαὸς δὲν ὑπῆρξαν ξέναι πρὸς τὴν παράδοσιν τῆς ἐθνικῆς ἰδέας, ἀφ' ἧς ἡμέρας τὸ ἑλληνικὸν γένος ἀπώλεσεν ἐν τῷ τελευταίῳ τῶν Κωνσταντίνων τὸν ὁρατὸν αὐτοῦ ἱστορικὸν ἀντιπρόσωπον· συνέζων μετὰ τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας. Ὁ μὲν ἑλληνικὸς λαός, ὥς πραγματικὴ ὑπόστασις, ἡ δὲ ἑλληνικὴ βασιλεία, ὥς ἡ συμβολίζουσα ἰδέα καὶ δύναμις τὴν ἱστορικὴν ἀνακύκλωσιν τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Καὶ τί ἄλλο ἐδηλοῦτο διὰ τοῦ θρόνου τοῦ μαρμαρωμένου βασιλέως, τί ἄλλο, ἢ ὅτι ἡ πανελλήνιος ἐθνικὴ ἰδέα ἔμελλε νὰ λάβῃ πλήρη ὑπόστασιν διὰ τῆς ἑλληνικῆς βασιλείας, ἣτις, δίκην φωτεινῆς λαμπάδος, ἔμελλε νὰ ὁδηγήσῃ τὸν περιούσιον λαὸν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας ;

Ἡ ἰδέα αὕτη, ἡ συμβολικὴ αὕτη περὶ τῆς ἐθνικῆς βασιλείας συνείδησις τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, δὲν ἀπέρρεεν ἀπὸ φανταστικῆς συλλήψεως, ἀλλ' ἀπ' αὐτῆς τῆς φύσεως καὶ τῆς ἀνάγκης τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, ὥπως ταῦτα ἐξελίσσονται ἐν τῇ ἱστορικῇ σταδιοδρομίᾳ τῶν λαῶν. Ὁ ἑλληνικὸς λαός, ὁ δοῦλος, ὁ δεδιωγμένος, ὁ ἀπόκληρος παντὸς ἀνθρώπου δικαίωματος, ἐν ταῖς ζοφερωτάταις αὐτοῦ ἡμέραις, ἐκέκτητο ἀρκοῦσαν ἀντίληψιν τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος, ὥστε νὰ πιστεύσῃ

καὶ νὰ καθιερώσῃ ὡς ἄρθρον πίστεως, ὅτι μόνον ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν ἐνὸς βασιλέως, ἐνόπλου ἡγεμόνος, ἤθελε δυνηθῇ νὰ λύσῃ τὸ ἱστορικὸν αὐτοῦ πρόβλημα, νὰ δημιουργήσῃ ἔννομον, ἰσχυρὰν πολιτείαν, δι' ἣς καὶ μόνης ἤθελε δυνηθῇ νὰ συνεχίσῃ τὴν ἀπὸ τρισχιλίων ἐτῶν μὴ διακοπεῖσαν ἐξ ὁλοκλήρου ἱστορικὴν αὐτοῦ ἐνότητα καὶ σταδιοδρομίαν. Ἡ ψυχὴ του, ἡ ποιήσις του, περιστρέφοντο διηνεκῶς περὶ τὴν μυστηριώδη εἰκόνα τοῦ μα ρ μ α ρ ω μ έ ν ο υ βασιλέως. Ἐν ἐκάστη ἐθνικῇ κρίσει ὁ παράκλητος βασιλεὺς ἠκτινοβόλει ἐπὶ τοῦ ὀρίζοντος τῶν ἐθνικῶν ἐλπίδων, ὧν ἡ πλήρωσις ἔμελλε κατ' ἐξοχὴν νὰ ἐπιτευχθῇ διὰ τῶν ἀγώνων αὐτοῦ. Ἐν τῇ ιδέᾳ ταύτῃ ἠλπισεν, ἐπίστευσε καὶ ἠγωνίσθη ἀπὸ αἰῶνων τὸ ἐλληνικὸν γένος.

Ὁ γερμανικὸς λαὸς ἐπίστευεν εἰς τὴν ἱστορικὴν παλιγγενεσίαν τοῦ παλαιοῦ Βαρβαρόσσα, τοῦ ὑπνώτιοντος ἀπὸ αἰῶνων ἐν τοῖς ἀδύτοις τοῦ Κυρχάουζερ· καὶ ἀνεγεννήθη ἐν τῇ ιδέᾳ ταύτῃ. Ὁ ἐλληνικὸς λαὸς ἐπελάθειτο τῶν παραδόσεων αὐτοῦ· ὑπέθεσεν, ὅτι ἠδύνατο νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἀποστολὴν του ἄνευ τῆς συμμετοχῆς τοῦ ποθητοῦ συμβόλου τῆς ἐθνικῆς καὶ πολιτικῆς αὐτοῦ παλιγγενεσίας.

Ἐπὶ τῆς ιδέας ταύτης ἔπρεπε νὰ βασίζηται τὸ πολιτικὸν καὶ ἐθνικὸν πρόγραμμα τοῦ δημιουργηθέντος πρὸ ὀγδοηκονταετίας, ἐν μέσῳ τῶν ἀστραπῶν καὶ τῶν βροντῶν τοῦ πολέμου, νέου ἐλληνικοῦ κράτους. Πρωτίστως ἔδει νὰ κατανοηθῇ, ὅτι τὸ μέγα πρόβλημα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ λυθῇ ἄλλως ἢ διὰ τῆς δυνάμεως, τῆς ἐνόπλου βίας, ἣτις ἠδύνατο νὰ τελεσιουργήσῃ μόνον ἐν ἡ περιπτώσει ἀντιτίθετο εἰς τὴν διεύθυνσιν ἐνὸς ἀνδρός. Ἐν πάσῃ περιπτώσει οὗτος ἠδύνατο νὰ εἶνε καὶ μονάρχης, καὶ συνταγματικὸς ἡγεμὼν, καὶ πρόεδρος δημοκρατίας· ἀλλὰ πάντως ἐξασκῶν τὴν ἐξουσίαν δυνάμει τῆς λαϊκῆς αὐτοῦ ἐντολῆς, οὐχὶ δὲ περιοριζόμενος ἐκάστοτε ὑπὸ ὁμάδος ἀνθρώπων, φιλοδοξούντων νὰ θέσωσιν τὴν προσωπικότητα αὐτῶν ὑπὲρ τὴν προσωπικότητα τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς πολιτείας.

Διὰ τοιούτων ιδεῶν ἐγαλουχήθη ἡ ἐλληνικὴ φυλὴ ἀπὸ αἰῶνων. Ἀνέμενε παρὰ τοῦ βασιλέως τὸν παράκλητον αὐτῆς ἱστορικὸν ἡγέτην. Τοῦτο δὲν κατενόηθη. Ἡ ὀλιγαρχία δὲν τὸ ἐπέτρεψε. Καὶ ἡ ἐλληνικὴ πολιτεία πελαγοδρομεῖ ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἄνευ πυξίδος, ἄνευ ὁδηγοῦ, ἀλλὰ καὶ ἄνευ ἀγκύρας.

Ἡ βασιλεία ἐν Ἑλλάδι δὲν ἐδημιουργήθη καὶ δὲν ἐφίσταται ὑπὸ τὰς αὐτὰς περιστάσεις, ὑφ' ἧς καὶ ἡ πλείστων ἄλλων λαῶν. Προϊὸν πολιτικοῦ συναλλάγματος, ἐθνικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀνάγκης, χρονολογουμένη ἀπὸ τῆς χθὲς μόλις, στερεῖται τῆς αὐθεντείας ἐκείνης ἐν τῷ τόπῳ, ἣν κέκηνται ἄλλαι βασιλεῖαι, συνδεόμεναι ἀπὸ αἰώνων μετὰ τῶν εὐτυχῶν καὶ δυστυχῶν περιπετειῶν τοῦ ἔθνους. Ἡ καταγωγὴ αὐτῆς δὲν κρύπτεται εἰς τὰ βάθη τῆς ἱστορίας, οὐδ' ἐδημιούργησεν αὐτὴν ἡ μυστικὴ ἀντίληψις τοῦ μεσαιῶνος διὰ τοῦ χρίσματος ἐλέω Θεοῦ. Νεαρὰ τὴν ἡλικίαν, μὴ ἐξασκοῦσα εἰσέτι τὴν γοητείαν τῆς παραδόσεως, ἐκέκλητο ἐπ' αἰσίοις οἰωνοῖς ἐθνικοῦ μεγαλείου, γενναίων ὑπηρεσιῶν, ν' ἀναλυθῇ ἐν τῷ χωνευτηρίῳ τῶν ἐθνικῶν ἀγώνων καὶ δοκιμασιῶν, ὅπως ἐξέλθῃ ἐξ αὐτοῦ ἰσχυροτέρα, ἀξία ἔθνους, οὗ ἡ μόνη ἀτυχία ὑπῆρξε μέχρι τοῦδε, ὅτι ὑπέκλυεν εἰς τῆς καρδίας μᾶλλον τὰς ἐμπνεύσεις ἢ εἰς τοῦ νοῦ τὰ ἐπιτάγματα.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἡ βασιλεία ἐν Ἑλλάδι δὲν ἠδύνατο, οὐδὲ δύναται νὰ ἐννοηθῇ καὶ νὰ πραγματοποιηθῇ ἐξ ὁλοκλήρου κοινοβουλευτικῶς. Ὁ ἀπόλυτος κοινοβουλευτισμὸς ἦτο ἐπόμενο ν' ἀπορροφήσῃ πᾶσαν αὐτῆς φυσικὴν καὶ ἡθικὴν ἐκμάδα ζωῆς καὶ ἐνεργείας, νὰ τὴν ἐξουδετερώσῃ. Τοῦτο ἦτο τὸ συμφέρον αὐτοῦ, ὃ περ ἐπεδίωξε *per fas et nefas* καὶ διέπραξε τὸ ἀδίκημα τοῦτο κατὰ τῆς ἐθνικῆς ἰδέας, χωρὶς ν' ἀναλογισθῇ τὰ ἀποτελέσματα. Ἀλλ' ἐὰν παρ' ἄλλοις λαοῖς, οἵτινες κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦτιον συνεπλήρωσαν τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν ὑπόστασιν, ἡ βασιλεία, ἐν τῇ πραγματικῇ αὐτῆς ἐννοίᾳ καὶ λειτουργίᾳ, νομίζεται μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης θεσμὸς ἀναγκαῖος, ἐν Ἑλλάδι, ἥτις δὲν συνεπλήρωσεν ἀκόμη τὰς ἱστορικὰς αὐτῆς τύχας, τουτέστι δὲν ἐπραγμάτωσε τὴν ἐθνικὴν αὐτῆς ἐνότητα, ὃ θεσμὸς τῆς βασιλείας ἐπεβάλλετο ὑπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων. Ἡ βασιλεία ὥφειλε νὰ καταστῇ τὸ ὁρατὸν σύμβολον τῆς ἐθνικῆς καὶ πολιτικῆς ἐνότητος τοῦ ἐλληνικοῦ γένους.

Ἡ ἐπικρατήσασα ὀλιγαρχία καὶ διὰ τοῦ Συντάγματος τοῦ 1844, ἀλλ' ἔτι μᾶλλον διὰ τοῦ Συντάγματος τοῦ 1864 εἶχε συμφέρον νὰ παρακωλύσῃ παντὶ τρόπῳ τὴν ἐξέλιξιν τῆς βασιλικῆς δυνάμεως, περιορίσασα αὐτὴν ἐντὸς ψευδοκοινοβουλευτικῶν τύπων. Ἐπρεπεν αὕτη νὰ ἐπικρατήσῃ τέλεον ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας καὶ νὰ εἴπῃ: τὸ κράτος εἶμαι ἐγώ. Ὁ βασιλεὺς βασι-

λ ε ύ ε ι, ἀ λ λ ᾶ δ ἐ ν κ υ β ε ρ ν ᾱ. Τὸ θλιβερόν σόφισμα ἐρρίφθη πρὸ τῆς συνειδήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Καὶ εὐρέθησαν οἱ παραδεχθέντες αὐτό, οἱ πιστεύσαντες. Σταυροφορία ὑπὲρ τῶν θ ε σ μ ῶ ν, ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἐστιῶν. Καὶ δὲν ἐγένοντο μὲν στάσεις πρὸς ἐπικράτησιν τῆς ἰδέας ταύτης· ἀλλ' ἡ ἠθικὴ καὶ κοινωνικὴ τάξις τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας ἐπανειλημμένως ἐκλονήθη καὶ ὑπενομεύθη ἐξ ὀνόματος τῆς ἀρχῆς ταύτης. Ἡ βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων, τὸ συνέδριον τοῦτο τῶν ὀλιγαρχικῶν, ἐξουδετέρωσε καὶ ἐξουδετεροῦ μέχρι τῆς σήμερον τὴν κυβέρνησιν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Κατ' ἀνάγκην ἔμελλε γὰρ ἐπέλθῃ ἡ ἀναρχία.

Ὁ β α σ ι λ ε ὺ ς β α σ ι λ ε ὺ ε ι καὶ δ ἐ ν κ υ β ε ρ ν ᾱ. Εἶνε ἀληθὲς τὸ δόγμα τοῦτο καὶ βασιζέται ἐπὶ τῶν πραγμάτων ; ἐπὶ τῆς φυσιολογίας τῆς συνταγματικῆς πολιτείας ;

Θέλει ἐξετασθῇ ἐν τῷ προσεχεῖ ἄρθρῳ.

ΚΓ'.

24 Μαγτίου 1907

Κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς Παλινορθώσεως καὶ ὀλίγας πρὸ τῆς δυναστικῆς μεταβολῆς τοῦ Ἰουλίου 1830 ἐν Γαλλίᾳ ὁ Ἀδόλφος Θιέρσος, γνωστὸς ἐν τῇ πατρίδι του μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης μόνον ὡς ἱστοριογράφος τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ ὡς εὐφυῆς δημοσιογράφος, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ὡς πολιτικὸς ἀνὴρ, οὐδὲ κεκτημένος ἔτι πεῖραν τῶν πολιτικῶν πραγμάτων καὶ τῶν πολιτικῶν συνθηκῶν ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς χώρας, ἐξεσφενδόνησεν ἐν τῷ «National», τῇ ἑφημερίδι, ἣν μετὰ τοῦ Ἀρμάνδου Καρρὲλ καὶ τοῦ Μινζὲ εἶχεν ἰδρύσῃ πρὸς καταπολέμησιν τῶν ὑπερβασιῶν καὶ τῶν αὐθαιρέτων πραξικοπημάτων τῆς βουρβωνικῆς δυναστείας, τὸ περιώνομον ἐκεῖνο — le roi règne et ne gouverne pas. Ἴσως ἡ ρῆσις αὕτη ἐδημιούργησεν ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Εὐρώπῃ τὴν πολιτικὴν τύχην τοῦ μέλλοντος ἰδρυτοῦ τῆς Συντηρητικῆς Δημοκρατίας, ἀλλ' ἀπεδείχθη μετὰ ταῦτα, διὰ τῶν πραγμάτων, πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης κενὴ φράσις, ἐστερημένη ἐπιστημονικῆς καὶ πολιτικῆς ἀληθείας παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν λαῶν, οἵτινες ἐξ ἀπομυμνήσεως, ἐκ κενοδοξίας, ἢ ἐκ κομματικῶν συμφερόντων, ἠθέλησαν γὰρ τὴν ἐφαρμόσωσι, μέχρι τῆς στιγμῆς δὲ ταύτης μᾶλλον

ἐπιβαρύνεται τὸ παθητικὸν ἢ τὸ ἐνεργητικὸν αὐτῆς. Ἐν Ἑλλάδι ἐπίσης, καὶ ἐπὶ τῆς προτέρας μὲν δυναστείας, ἀλλ' ἰδίᾳ κατὰ τὴν τελευταίαν τεσσαρακονταετίαν, ἡ περιώνυμος ρῆσις, ὁ βασιλεὺς βασιλεὺς, ἀλλὰ δὲ νκυβερνᾷ, εἶνε τὸ σύνθημα πασῶν τῶν πολιτικῶν φατριῶν, τῶν ἐκ περιτροπῆς ὑπὸ τὴν σημαίαν ταύτην καταλαμβανουσῶν καὶ διαχειριζομένων τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν.

Ποῖα ἦσαν τὰ αἷτια, τὰ ἐξωθήσαντα εἰς τοῦτο τὸν ἐφημεριδογράφον τοῦ κοινοβουλευτικοῦ κόμματος ἐν Γαλλίᾳ, τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ὁποίου διεχειρίζετο ὁ τότε δούξ τῆς Αὐρηλίας καὶ μετὰ ταῦτα βασιλεὺς τῶν Γάλλων, Λουδοβίκος Φίλιππος, τὸν μετέπειτα ἱστορικὸν τῆς αὐτοκρατορίας, τὸν ἐξυμνήσαντα τὸ συγκεντρωτικὸν σύστημα τοῦ πρώτου Ναπολέοντος ; Αὕτῃ ἡ κατάστασις τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας. Ὁ δημοσιογράφος, ἐκθέτων τὰς πολιτικὰς αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ἐνεστώτων γνώμας, ἀποβλέπει εἰς τὸ παραντίκα, εἰς τὸ ἐνεστώς, εἰς τὴν ἐντύπωσιν, ἣν ἐπιδιώκει, ἀπευθυνόμενος εἰς ἀναγνώστας, μὴ ἀναλύοντας τὰ πολιτικὰ θέματα μετ' αὐστηρᾶς ἐπιστημονικῆς κριτικῆς, ἀλλὰ νευρικοὺς καὶ διατελοῦντας ὑπὸ τὰς ἐντυπώσεις τῆς ἡμέρας. Καθ' ἣν στιγμὴν ἐφιλοτέχνει ὁ Θιέρσος τὸ ἄρθρον του καὶ ἐκήρυττεν εἰς τὸν γαλλικὸν λαόν, ὅτι ὁ βασιλεὺς, (ὁ συνταγματικὸς δηλαδή), βασιλεύει καὶ δὲν κυβερνᾷ, ἐπίστευεν εἰς τὸ δόγμα τοῦτο ἐπίσης ἡ πλειονότης τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ. Ὑφίσταται ἐν ταῖς συγχρόνοις κοινωνίαις τοιαύτη ἀλληλουχία ἰδεῶν, συνεργασία μεταξὺ τῆς ἐφημερίδος καὶ τῶν ἀναγνωστῶν αὐτῆς τῶν τε σκεπτομένων καὶ τῶν μὴ σκεπτομένων, ὥστε τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ἄρθρον, τὸ προκαλοῦν τὴν δημοσίαν προσοχὴν καὶ συζήτησιν, γράφεται μὲν ὑπὸ ὥρισμένου συγγραφέως, ἀλλὰ δύναται τις εἰπεῖν, ὅτι ὑποβάλλεται καὶ συντάσσεται ὑπὸ τῶν ἀναγνωστῶν τῆς ἐφημερίδος. Τοιαύτη εἶνε κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον καιρὸν ἡ ψυχολογία τοῦ ἐλευθέρου ἡμερησίου τύπου.

Καθ' ἣν στιγμὴν ὁ Θιέρσος ἐκήρυττεν ἐν Γαλλίᾳ τὸ δόγμα τοῦτο, ἡ πολιτικὴ αὐτῆς κατάστασις εἶχε περιέλθῃ εἰς θλίβεράν κρίσιν. Ἡ παλινορθωθείσα δυναστεία τῶν Βουρβόνων, μὴδὲν μαθοῦσα, μὴδὲν ἀπομαθοῦσα κατόπιν τοσούτων περιπετειῶν καὶ δοκιμασιῶν, ἐνόει νὰ συνεχίσῃ τὰς παραδόσεις τοῦ παλαιοῦ καθεστώτος, νὰ θεωρήσῃ τὸ γαλλικὸν κράτος οἰκογενειακὸν τιμᾶριον, ἐπαραλαμβάνουσα τὸ λόγιον τοῦ δεκάτου τετάρτου Λουδοβίκου—l'état c'est moi

ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς δημοσίας γνώμης ἐκαλεῖτο ἐν ἔτει 1828 εἰς τὴν ἐξουσίαν ὁ Μαρτινιάκ, ἐμπνεόμενος ἐκ φιλελευθέρων ἰδεῶν. Ἀναλαμβάνων τὴν ἐξουσίαν ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὑπέσχετο ἐν τινι συνεδρίῳ τῆς γαλλικῆς Βουλῆς νὰ διοικήσῃ μετὰ καλῆς πίστεως, ἐν συνειδήσει τῶν ἐπιβαλλομένων αὐτῷ ὑποχρεώσεων. Πρόγραμμα κυβερνητικὸν εἶχε τὴν συνδιαλλαγὴν τῶν ἀντιμαχομένων μερίδων, τῆς φιλελευθέρου καὶ τῆς αὐλικῆς. Δὲν κατώρθωσε τοῦτο. Ἡ αὐλικὴ μερίς, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχουσα τὸν βασιλέα, ἀνέτρεψεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐξουσίας, ἀνεβίβασε δ' εἰς αὐτὴν τὸν τελευταῖον πρωθυπουργὸν τῆς Παλινορθώσεως, τὸν ἀπολυτόφρονα Πολινιάκ. Ἡ ἐλευθεριάζουσα ὁπωσδήποτε Βουλὴ διελύθη, ἡ αὐταρχία ἐθροιάμβευsen. Ἐπὶ τίνος δυνάμεως ἔμελλε νὰ ἐραιοθῇ ἡ βουρβωνικὴ δυναστεία; Ἡ «Ἐφημερὶς τῶν Συζητήσεων» ἔγραφεν ἐν προκλητικῷ τόνῳ ἄρθρῳ, καταστάντι περιωνύμῳ: «Θέλουσι ζητήσῃ ἔρεισμα ἐν τῇ ἰσχύϊ τῆς λόγχης; Ἀλλὰ σήμερον ἡ λόγχη σκέπτεται, γινώσκει καὶ σέβεται τὸν νόμον».

Ἐν τοιαύτῃ ἐκρούθμῳ νευρικῇ καταστάσει τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ ὁ Θιέρσος, ὑπερθεματίζων, ἀνέκραξε μεθ' ἀπάσης τῆς γαλλικῆς κοινῶνίας—ὁ βασιλεὺς βασιλεύει, ἀλλὰ δὲν κυβερνᾷ.

Καὶ ὥς ὑπουργός, καὶ ὥς πρωθυπουργὸς τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου, ὅστις δὲν ἀπεστρέφετο τὴν πολιτικὴν τῆς βασιλικῆς αὐταρχίας, ὁ Θιέρσος δὲν διεμαρτυρήθη κατὰ τῶν ῥοπῶν τούτων, εἰμὴ μόνον κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς αὐρηλιανῆς δυναστείας, ὅποτε κατίσχυsen ἐπὶ τῆς συνειδήσεως τοῦ πολίτου βασιλέως ὁ πολιτικὸς αὐτοῦ ἀντίπαλος Γυιζῶτος. Ἀλλὰ καὶ ὥς πρόεδρος τῆς γαλλικῆς Δημοκρατίας ὁ διάσημος ἀνὴρ ὑπῆρξεν ὑπὸ πᾶσαν ἐποψιν ἀπορροφητικώτατος, ἐλαχίστην ἐπιτρέπων αὐτοβουλίαν καὶ ἐνέργειαν τοῖς ὑπουργοῖς αὐτοῦ. Διετέλει εἰς διηνεκῇ ἐπικοινωνίαν καὶ συνεργασίαν μετὰ πάντων τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων, ἀνωτέρων καὶ κατωτέρων, διαπυνθανόμενος παρ' αὐτῶν τὰ ἐλάχιστα. Ἰσχυρίζετο δικαιολογούμενος, ὅτι κατέτριβε τὸν καιρὸν του περὶ ἀσήμαντα ἀντικείμενα καὶ λεπτομερείας τῆς διοικήσεως, διότι ὁ ἀρχηγὸς τοῦ κράτους καθῆκον ἔχει νὰ εἴπῃ ὁ αἰετοεὶς διευθύνων τὴν κυβερνητικὴν μηχανήν.

Ὁ πρακτικὸς πολιτικὸς διέψευsen ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τὸν θεωρητικὸν πολιτικόν, τὸν ἰδεολόγον... Ὅτι τυγχάνει ὁρθὸν καὶ λογικὸν ἐν τῷ γραφείῳ τοῦ δευτέρου, ἔρχεται ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὰ

πράγματα, πρὸς τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας, ἀνώτερον τυγχάνον τῆς θεωρίας καὶ τῶν ἀφηρημένων ἢ μεταπολιτικῶν (τῆς μεταφυσικῆς πολιτικῆς) δογμάτων.

Ὁ ἀπαισιόδοξος Γερμανὸς φιλόσοφος Schopenhauer, γλευάζων τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐν Φραγκοφορτίῳ τὴν περιάλητον ταύτην θεωρίαν τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας, περιοριζομένης ἐντὸς τοῦ γραφείου, τοῦ σφαιριστηρίου, τοῦ σταύλου τοῦ μονάρχου, ὑπομιμνησκούσης τὴν μοναρχίαν τῶν Μεροβιγκίων rois fainéants, βασιλευόντων ψιλῷ ὀνόματι, ἀλλὰ πράγματι κυβερνώντων τῶν αὐλαρχῶν (major-domi), παρέβαλε τοὺς συνταγματικούς βασιλεῖς τῆς θεωρίας ταύτης πρὸς τοὺς θεοὺς τοῦ Ἐπικούρου, ὧν μόνη μέριμνα καὶ φροντὶς ἦτο ἡ ἀποχὴ ἀπὸ πάσης ἐργασίας, ἡ ἀμεριμνησία, τὰ ἐκ νέκταρος καὶ ἀμβροσίας δεῖπνα. Ἴσως ὑπάρχουσι θιασῶται τῆς θεωρίας ταύτης καὶ μεταξὺ τῶν βασιλέων, καὶ μεταξὺ πολιτικῶν ἀνδρῶν πάσης ἐποχῆς καὶ πάσης χώρας φιλοδόξων, ἀρεσκομένων τῶν μὲν πρώτων εἰς τὴν ἀδρανῆ ἀπραγμοσύνην, τὸ dolce far niente, ἣτις γοητεύει νυσταλέας τινὰς ψυχάς, ἀλλ' ἦν ἀποκρούει ὁ ἑαυτὸν συναισθανόμενος μεγαλοπράγμων χαρακτήρ, τῶν δὲ δευτέρων, ὡς ἐκ τοῦ χαρακτῆρος αὐτῶν καὶ τῆς δραστηριότητος, ἐπιζητούντων νὰ θέσωσι τὴν ἑαυτῶν ἐξουσίαν ὑπεράνω τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας. Ἀλλ' ἡ ἱστορία, ἣτις δὲν ἐρείδεται ἐπὶ τῆς θεωρίας, ἀλλ' ἐπὶ τῶν πραγμάτων, διὰ τῆς τυρονηρικῆς αὐτῆς σάλπιγγος διακηρύττει, ὅτι ἐν ἡ χώρᾳ κρατεῖ τὸ μοναρχικὸν καθεστῶς, εἴτε ὑπὸ περιορισμένην ἔννοιαν, εἴτε ὑπὸ εὐρεῖαν, συγκεκερασμένον δηλαδὴ ἢ ἀπόλυτον, ὁ μονάρχης, ὁ βασιλεὺς, καὶ κατὰ τὰς δύο περιπτώσεις, δὲν εἶνε ἀπλοῦν νευρόσπαστον τῆς ἐκάστοτε κρατούσης πολιτικῆς φατρίας, ἀπλῆ γραφομηχανή, ἐπικυροῦσα τοὺς ὑπὸ τῆς πλειονοψηφίας τῆς Βουλῆς, ἣτις πολλάκις τυγχάνει, ὡς ἀπέδειξα ἐν προηγουμένῳ ἄρθρῳ, καὶ μειονότης ἐν σχέσει πρὸς τὴν βούλησιν τοῦ λαοῦ, ψηφιζόμενα νομοσχέδια, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, οὐχὶ ἐν ἡρέμῳ ψυχικῇ καταστάσει, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν φαύλων κομματικῶν παθῶν καὶ συμφερόντων, καὶ ὑπογράφουσα διατάγματα, ἀντιβαίνοντα ἐνίοτε πρὸς τὴν δημοσίαν τάξιν καὶ εὐκοσμίαν.

Ἡ συνταγματικὴ μοναρχία τότε μόνον εἶνε ἁρμονικὴ, πραγματοποιῶσα τὴν ἁρμονίαν, ἐκδηλοῦσα τὸν κόσμον ἐν τῇ πολιτείᾳ, ὁπότε ὁ Βασιλεὺς συμπράττει ἐν τῇ διευθύνσει τῶν κοινῶν οὐχὶ διὰ τῆς ὑπογραφῆς

αὐτοῦ, ἀλλὰ διὰ τῆς πραγματικῆς βουλήσεως. Ἐν ἐναντία περιπτώσει καὶ τὸ πολίτευμα τοῦτο δὲν ἐκπροσωπεῖ ἄξιον λόγου πολιτικὸν ἰδεῶδες, ἀλλ' εἶνε ρωπογραφία κακότεχνος, ἧς τὴν παρέμβασιν ἐκμεταλλεύεται ἐκ περιτροπῆς οὗτος ἢ ἐκεῖνος ὁ πολιτικὸς κερδοσκόπος πρὸς ἐπιδίωξιν εὐτελῶν κομματικῶν, προσωπικῶν, ἢ οἰκογενειακῶν συμφερόντων.

Οἱ θιασῶται τῆς ἀκράτου συνταγματικῆς θεωρίας, οἱ ὁπαδοὶ τοῦ δόγματος, ὁ βασιλεὺς βασιλεύει, ἀλλὰ δὲν κυβερνᾷ, ἐπικαλοῦνται κατὰ πᾶσαν στιγμὴν τὸ παράδειγμα τοῦ ἀγγλικοῦ συντάγματος, αὐθαιρέτως καὶ παρὰ τὰ πράγματα ἐρμηνευομένου ὡς καθιεροῦντος τὸν ἐκμηδενισμόν τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας.

Τοῦτο δὲν εἶνε ἀληθές. Ἡ βασιλεία ἐν τῇ συνταγματικῇ Ἀγγλίᾳ εἶνε πραγματικὴ δύναμις, κατὰ τὴν γνώμην πάντων τῶν θεωρητικῶν. Ἀγγλων ἢ μὴ, τῶν ἀναλυσάντων τὴν λειτουργίαν τοῦ πολιτεύματος τούτου. Πάνυ ὀρθῶς λέγει ὁ Bagehot : « Ἡ βασιλεία ἐν Ἀγγλίᾳ εἶνε μορφή κυβερνήσεως, συγκεντρούσης τὴν δημοσίαν προσοχὴν ἐφ' ἑνὸς προσώπου, οὗτινος αἱ πράξεις ἐνδιαφέρουσιν ὅλον τὸν κόσμον, ἐνῶ ὑπὸ τὴν δημοκρατίαν ἡ προσοχὴ αὕτη καταμερίζεται ἐπὶ πολλῶν προσώπων, ὧν αἱ ἰδιωτικαὶ πράξεις δὲν εἶνε ἐνδιαφέρουσαι. Ἐκ τούτου ἔπεται, ὅτι ἐφ' ὅσον τὸ ἀνθρώπινον γένος θὰ ἔχῃ πολλὴν καρδίαν καὶ ὀλίγον νοῦν, ἡ βασιλεία ἔσται κυβέρνησις ἰσχυρά, διότι διατελεῖ συμφωνοῦσα μετὰ τῶν ὑπανταχοῦ διακεχυμένων αἰσθημάτων, ἡ δὲ δημοκρατία ἀσθενής, διότι ἀπευθύνεται εἰς τὸν νοῦν ». Ὑπὸ τὴν ἀντίληψιν ταύτην ἡ συνταγματικὴ μοναρχία ἐν Ἀγγλίᾳ, ὡς προσθέτει παρακατιῶν ὁ αὐτὸς ὀξυδερκῆς δημοσιολόγος, συντελεῖ εἰς τὴν καταπράϊνσιν τῶν ἐκάστοτε ἐκδηλουμένων κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν παθῶν. Ἐπιτρέπει τοῖς πράγματι κυβερνῶσι νὰ διαδέχωνται ἀλλήλους εἰς τὴν ἀρχήν, χωρὶς ὁ χυδαῖος λαὸς νὰ προσέχῃ εἰς τοῦτο. Τὰ πλήθη ἐν Ἀγγλίᾳ δὲν εἶνε κατάλληλα διὰ κυβέρνησιν ἐκλεκτικὴν. Ἐπίσης ἡ ἀγγλικὴ συνταγματικὴ μοναρχία τυγχάνει ἀγαθὸν πολύτιμον ἐν κρίσιμοις καιροῖς κοινωνικοῦ, πολιτικοῦ ἢ ἐθνικοῦ βίου. « Τὸ διευκολῦνον τὰ μάλιστα τὴν ὑποκατάστασιν κυβερνήσεως κοινοβουλευτικῆς εἰς κυβέρνησιν ἀπόλυτον εἶνε ἡ ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀνάβασις βασιλέως, εὐνοοῦντος τὸ συνταγματικὸν σύστημα καὶ ἀπόφασιν ἔχοντος νὰ τὸ ὑποστηρίξῃ. Ἡ κοινοβουλευτικὴ κυβέρνησις, ὡς νεώτερον σύστημα, οὐδεμίαν ἔχει ἰσχὺν ἐν καιροῖς ταραχῶν. Ὁ πρωθυπουργός, ὁ ἀρχηγὸς οὗτος, ἀφ' οὗ τὸ πᾶν ἐξήρτηται, καὶ ὅστις, ἐὰν ὑπάρχῃ εὐθύνη τις,

πρέπει νὰ συγκεντρώνῃ αὐτὴν ἀφ' ἑαυτοῦ, ποιούμενος χρῆσιν καὶ τῆς βίας, ἂν εἶνε ἀνάγκη προσφυγῆς εἰς αὐτήν, οὐδεμίαν ἔχει ἐγγύησιν μονιμότητος. Παρὰ λαῶν λίαν εἰθισμένῳ εἰς τὴν κυβερνητικὴν ταύτην μορφὴν, τοιοῦτος λειτουργὸς ὀφείλει νὰ ἔχῃ εὐστάθειαν· τὴν δὲ ὑποστήριξιν αὐτοῦ, εἰς δὲν εὐρίσκη παρὰ τῇ βουλῇ, πρέπει νὰ ζητήσῃ παρὰ τῷ ἔθνει, ὃ περ εὖ νοεῖ αὐτὸν καὶ ἐκτιμᾷ.... Ἄλλ' ἐν ἡ περιπτώσει ἡ κυβερνήσις προσφάτως ἐδημιουργήθη, δυσχερὲς τυγχάνει εἰς τὸν πρωθυπουργὸν νὰ ἔχῃ τὴν ἀπαραίτητον εὐστάθειαν· ἐρείδεται ὑπὲρ τὸ μέτρον ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπινου λογικοῦ καὶ λησμονεῖ τὰς ὁρμὰς τοῦ πλήθους. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἡ γοητεία, δι' ἧς ἡ παράδοσις περιβάλλει τὸν μονάρχην, παρέχει τῷ πρωθυπουργῷ ὠφέλειαν ἀνυπολόγιστον. Ἡ Ἀγγλία οὐδέποτε ἠθέλεε δυνηθῆναι νὰ διέλθῃ εὐτυχὴς τὰ πρῶτα ἔτη μετὰ τὸ 1688 ἄνευ τῆς θαυμαστῆς ἐμπειρίας Γουλιέλμου τοῦ Γ'. Οὐδέποτε ἡ Ἰταλία ἠθέλεε κατορθώσῃ νὰ ἐπιτύχῃ καὶ διατηρήσῃ τὴν ἑαυτῆς ἀνεξαρτησίαν, ἄνευ τοῦ Βίκτωρος Ἑμμανουήλ· οὔτε τοῦ Καβούρ το ἔργον, οὔτε τὸ τοῦ Γαριβάλδου ἦτο μᾶλλον ἀπαραίτητον ἢ τὸ τοῦ μονάρχου τούτου... Ἐξ οὗ συμπεραίνεται καὶ δικαιολογεῖται ὁ θεσμὸς τῆς βασιλείας ὥς ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιρροῆς, ἣν ἐνασκει ἐπὶ τοῦ πλήθους τῶν ἀνθρώπων»¹.

Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας διατελούσης, καθίσταται αὕτη παράγων ἰσχυρὸς καὶ ἀκαταγώνιστος, ἐν ἡ περιπτώσει ἐκτελεῖ τὰ καθήκοντα αὐτῆς ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῆς κυβερνητικῆς μηχανῆς, ἀξιοῦσα νὰ ἐνασκῇ ταῦτα αὐτοβούλως καὶ οὐχὶ ὑπακούουσα εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ ὑπουργείου, τῆς ἐπιτροπῆς ταύτης τῆς Βουλῆς, ἐκπροσωπούσης ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν γνώμην μερίδος τινὸς τοῦ λαοῦ, καὶ ἴσως οὐχὶ τῆς νοημονεστεράς. Ἄλλ' εἰς ἡ βασιλεία, ἀμνήμων τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς, ὑποχωρεῖ κατὰ πᾶσαν στιγμὴν εἰς τὰ κελεύσματα τῶν συμβούλων, παραιτεῖται ἐθελουσίως τῶν δικαίων αὐτῆς ἐπὶ ζημίᾳ ἀναντιρρήτῳ τῆς χώρας. Ἡ πλειονοψηφία τῆς Βουλῆς κέκτηται βεβαίως τὰ δικαιώματά της, δικαιώματα συναφῇ πρὸς τὴν λαϊκὴν δύναμιν, ἣν ἐκπροσωπεῖ καὶ ἧς τὸ πρόγραμμα ἐπαγγέλλεται νὰ ἐφαρμόσῃ, ἀλλὰ καὶ ἡ βασιλεία ἐπίσης ἐν εὐκόσμῳ συνταγματικῇ πολιτείᾳ δὲν εἶνε παθητικὴ δύναμις, ἀλλ' ἐνεργητικὴ, ὥπως καὶ ἡ βουλευτικὴ πλειονοψηφία.

Δὲν γράφω πολιτικὴν θεωρίαν. Ἀναλύω τὰ πράγματα. Καὶ τὰ

¹ Τὸ ἀγγλικὸν Σύνταγμα (ἐλληνικὴ μετάφρασις).

πράγματα διδάσκουσιν, ὅτι κοινοβουλευτικὴ Κυβέρνησις, ἀποτελουμένη ἐξ ἀνθρώπων, ἔχοντων σάρκα καὶ αἷμα, προερχομένων ἐκ πολιτικῆς ὁμάδος, ἣτις πάντοτε δὲν τίθησι τὰ καθολικὰ συμφέροντα ὑπὲρ τὰ ἀτομικά, τὰ οἰκογενειακά, τὰ κομματικά, δὲν ἐκπροσωπεῖ κυβερνητικόν τι ἰδεῶδες, ὅσον καὶ ἂν ὑποκρίνηται τοῦτο ἢ ἐπιζητεῖ ὁ διευθύνων τὴν πολιτικὴν αὐτῆς ἡγέτης τοῦ κόμματος καὶ τῆς Κυβερνήσεως. Μὴ ζητήσωμεν ἀεὶποτε παρὰ τῶν κοινοβουλευτικῶν πλειονοψηφῶν πολιτικὴν ἀρετὴν καὶ ἠθικότητα· πρωτοστατοῦσιν ἐν τοῖς κόλποις αὐτῶν τὰ ἐνστικτα μᾶλλον ἢ αἱ ἰδέαι καὶ τὰ αἰσθήματα. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ δοῦσις τοῦ μονάρχου ἐπιβάλλεται ὑπὸ τῶν πραγμάτων· εἶνε ἀναγκαία, εὐεργετική, δυναμένη ν' ἀντιμετωπίσῃ κρατερῶς τὰς ὑπερβασίας τῆς πλειονοψηφίας, ὣν κύριον ὄργανον τυγχάνει τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον. Οὐδεὶς τῶν σωφρονούντων δικαιοῦται ν' ἀμφισβητήσῃ τὸ δίκαιον τῆς τοιαύτης βασιλικῆς πορεμβολῆς. Ταύτης ἰξουδετερουμένης ἢ ἐκμηδενιζομένης, ἡ χώρα δύναται νὰ περιέλθῃ εἰς τὴν ἐσχάτην ἀναρχίαν. Ὅσον βασιλεὺς τις καὶ ἂν ἐγεννήθῃ ἀδρανὴς καὶ φυγόπονος ἐκ φύσεως, πρὸς τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον, πρὸς τὸ συμφέρον τῆς οἰκογενείας του, τῆς χώρας, ἣς αἱ τύχαι εἶνε διαπεπιστευμέναι εἰς αὐτόν, οὐδαμῶς παράδοξον νὰ συγκρουσθῇ πρὸς τὸ συμβούλιόν του. Εἶνε ἀληθές, ὅτι τὸ συμβούλιον τοῦτο διὰ πᾶσαν αὐτοῦ πρᾶξιν φέρει πολιτικὴν εὐθύνην. Ἀλλὰ καὶ ὁ βασιλεὺς, ἂν κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ συνταγματικοῦ χάρτου εἶνε πολιτικῶς ἀνεύθυνος, εὐθύνεται ἠθικῶς διὰ τὰς πράξεις τῶν συμβούλων του, τῶν ὑπευθύνων ὑπουργῶν του. Ἐναντία ἀντίληψις καὶ γνώμη εἶνε ἄγνοια τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἱστορίας.

Ὅποτε, ἐν ἔτει 1852, ἡ βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας Βικτωρία ἀπέπεμψεν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τὸν λόρδον Παλμερστοῦνα, παντοδύναμον ἐν τῷ κοινοβουλίῳ ὑπουργόν, ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι οὗτος δὲν συνεμερίζετο τὰς γνώμας αὐτῆς ὥς πρὸς τὸ πολιτικὸν τόλμημα τοῦ τρίτου Ναπολέοντος, ἐν ἰδιογράφῳ ὑπομνήματι πρὸς τὸν πρωθυπουργὸν ἠξίου «νὰ διατελῇ ἐνήμερος περὶ τῶν συμβαινόντων μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν ξένων πρέσβεων, πρὶν ἢ ἐκδώσῃ ἀποφάσεις σπουδαίας, θεμελιουμένας ἐπὶ τῶν συνδιαλέξεών των. Πιστεύει, ἔγραφεν, ὅτι θέλει λαμβάνῃ γνώσιν τῶν ἀλλοδαπῶν ἐγγράφων ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι καὶ ὅτι τὸ κείμενον τῶν νομοσχεδίων, ὅσα μέλλουσι νὰ ἐγκριθῶσι παρ' αὐτῆς, θέλουσι τῇ ὑποβάλλε-

σθαι πρὸ ἱκανοῦ χρόνου, ὅπως αὕτη δύναται νὰ λαμβάνῃ γνῶσιν πρὸ τῆς διεκπεραιώσεώς των.»

Κρατεῖ ἡ γνώμη ἐν Ἀγγλίᾳ, ὅτι ὁ μονάρχης δικαιούται ν' ἀπολαύῃ τοῦ δικαιώματος τοῦ καλεῖσθαι πρὸς παροχὴν γνώμης, τοῦ ἐνθαρρύνειν, καὶ ἐπὶ τέλους τοῦ ἀποτρέπειν. Εὐλόγως. Ὁ μονάρχης, καίπερ μὴ διατελὼν ὑπεύθυνος, κατὰ καθήκον ἐνδιαφέρεται ὑπὲρ τῶν συμβούλων αὐτοῦ, οἵτινες μὴ παρακωλυόμενοι ὑπὸ τῆς βασιλικῆς ἀρνήσεως ἐν ταῖς πράξεσιν αὐτῶν, οὐδόλως παρὰδοξον νὰ παρεκτραπῶσιν. Ἄλλως τε ὁ Βασιλεὺς, ὡς ἐκ τῆς μακροῦς ὑπ' αὐτοῦ διαχειρίσεως τῶν πραγμάτων, κέκτηται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μείζονα πείραν τῶν πραγμάτων ἢ τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον, καὶ ἂν τοῦτο ἀποτελῇται ἐξ ἀνδρῶν νοημονεστίων καὶ πεπειραμένων, ὃ περ οὐχὶ σύνηθες ἐν κοινοβουλευτικῇ κυβερνήσει, ἐφ' ἧς ἐπιβάλλονται πολλάκις πρόσωπα ἐστερημένα καὶ πείρας καὶ νοημοσύνης καὶ ἀρετῆς, μετέχοντα τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, ὡς καὶ τῆς παροχῆς ὑπ' αὐτῶν ὑπηρεσιῶν ἀμφιβόλου χρησιμότητος καὶ κοινωφελείας.

Οὕτως ἐξειλίχθη ἐν Ἀγγλίᾳ τὸ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα, ὡς καὶ ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης, ἐν αἷς τοῦτο μετεφύτεύθη καὶ ἐφηρομόσθη. Ὁ βασιλεὺς βασιλεύει, ἀλλὰ καὶ κυβερνᾷ. Λαμβάνει γνῶσιν πάντων τῶν συμβαινόντων, ἀλλὰ καὶ ἀποφαίνεται γνώμην περὶ τοῦ ποιητέου. Δὲν διατελεῖ εἰς κατάστασιν ἀπαγορεύσεως, οὔτε ἐπιβάλλεται αὐτῷ ἡ ἥκιστα κολακευτικὴ ἀποστολὴ νὰ ἐπικυρῇ νομοσχέδια, οὐδεμίαν προσπορίζοντα εὐτυχίαν εἰς τὴν χώραν, προωρισμένα μόνον νὰ ἐνισχύσωσι τὰ συμφέροντα τῆς ἐν τῇ ἐξουσίᾳ φατρίας, ἢ νὰ ὑπογράψῃ διατάγματα καταστρεπτικὰ τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας, καταδικαστικὰ κατὰ προσώπων καὶ οἰκογενειῶν, ὧν τὸ μόνον ἔγκλημα εἶνε, ὅτι δὲν καθίστανται ὄργανα τῶν κομματικῶν ἀξιώσεων εὐνοουμένου βουλευτοῦ.

Ἔχει τὴν συνείδησιν τῆς ἀποστολῆς του. Κατανοεῖ, ὅτι ὁ μὲν ὑπουργὸς θὰ παρέλθῃ, ἀλλ' ἐκεῖνος θὰ παραμείνῃ. Ὑπὸ τὴν ιδιότητα ταύτην ὁ βασιλεὺς ἐν Ἀγγλίᾳ, ὅπως ὁ Πρόεδρος τῆς δημοκρατίας ἐν Γαλλίᾳ, δὲν κέκτηται μόνον δικαιώματα, ἀλλὰ καὶ καθήκοντα. Καὶ τὸ ὕψιστον πάντων τῶν καθηκόντων εἶνε ἡ αὐστηρὰ ἐξομοίωσις τῶν πολιτῶν πρὸ τοῦ νόμου καὶ τῆς ἐξουσίας.

Ἐν τῇ πραγματώσει τῶν ἀρχῶν τούτων κεῖται ἡ ἔννοια καὶ ἡ ἀπο-

στολή τῆς συνταγματικῆς βασιλείας, ἐν τῇ πραγματικῇ αὐτῆς καὶ κανονικῇ λειτουργίᾳ.

ΚΔ'.

21 Ἀπριλίου 1907

Ἀπέδειξα, νομίζω, διὰ τῶν δύο προηγουμένων ἄρθρων περὶ τῆς ὑπὸ τῶν πραγμάτων καὶ τῶν πολιτικῶν συνθηκῶν ἐπιβαλλομένης ἀείποτε δράσεως τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας, ὅτι αὕτη, ἀφισταμένη πάσης ἐνεργείας καὶ ἐπεμβάσεως εἰς τὰ ἀφορῶντα τὴν διαχείρησιν τῶν κοινῶν, ἐπιτρέπουσα εἰς τοὺς ὑπευθύνους συμβούλους ν' ἀναλαμβάνωσι τὴν πρωτοβουλίαν ἐν παντὶ ἀντικειμένῳ, γενικὸν ἢ μερικὸν ἔχοντι σκοπὸν, παραιτεῖται τῆς ἑαυτῆς ἀποστολῆς. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη παραίτησις ἀπὸ τῶν βασιλικῶν ὑποχρεώσεων, οὐ μόνον ἐν χώραις, πολιτικῶς μὴ ὀργανωμέναις καὶ προηγμέναις, προξενεῖ ζημίαν, ἀλλὰ καὶ ἐν χώραις ἐξικομέναις εἰς ἀνωτάτην κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν περιωπὴν, ἐξασθενίζει αὐτὴν τὴν βασιλείαν, ὑφισταμένην σὺν τῷ χρόνῳ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀδρανείας. Ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτῆς ἀναφύονται τότε καὶ ἀναβλαστάνουσι νέαι δυνάμεις, αἵτινες κατ' ἀνάγκην δὲν θέλουσι διστάσῃ ἐν δεδομένη περιστάσει ν' ἀντιταχθῶσι κατ' αὐτῆς, νὰ τὴν ἐκμηδενίσωσι, νὰ τὴν καθυποτάξωσιν, ἐξαναγκάζοντες νὰ διέλθῃ νενικημένη ὑπὸ τὰ κανονικὰ δίκρανα τοῦ λαοῦ ἢ τῆς ὀλιγαρχικῆς αὐτοῦ ἀντιπροσωπείας. Τοιαῦτα εἶνε τὰ διδάγματα τῆς ἱστορίας. «Ὅπως ἐν παντὶ ὀργανισμῷ, λέγει ὁ Θεόδωρος Μόμμσεν ἐν τῇ ρωμαϊκῇ αὐτοῦ ἱστορίᾳ, οὕτω καὶ ἐν τῇ τῆς πολιτείας, ὅτε ἐν τῶν ὀργάνων περιέλθῃ εἰς ἀδράνειαν, παραβλάπτεται ἅπασα ἡ κανονικὴ λειτουργία». Ποῖον δ' ἔσται τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀδρανείας ταύτης; Ἡ ἀτρεφία τοῦ ὀργάνου, ὁ μαρasmus αὐτοῦ, μονονουχὶ ὁ θάνατος. Ἐκ τῆς τοιαύτης διαφθορᾶς τοῦ ὀργανισμοῦ ὁ σκοπὸς τῆς πολιτείας ἀναμφιβόλως θέλει ἀστοχήσῃ· καὶ τοῦτο ἐπὶ ζημίᾳ τοῦ κοινωνικοῦ σώματος. Συμπεραίνω ἐκ τούτου, ὅτι ἡ βασιλικὴ ἐξουσία ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις, ἐν αἷς ὑφίσταται, δικαιούται καὶ καθήκον ἔχει νὰ λειτουργῇ καὶ νὰ ἐπιβάλληται ἐν πάσῃ αὐτῆς τῇ φύσει καὶ τῇ δυνάμει.

Ὅτι ἡ βασιλικὴ ἐξουσία εἶε τοσοῦτον ἀναγκαία καὶ συμφέρουσα ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ, τοῦτο ὁρμεμφύτως κατενόησαν οἱ λαοὶ ἀπὸ τῶν

πρώτων ἀκόμη χρόνων τῆς ἱστορικῆς αὐτῶν ἐξελίξεως ὁρμεμφύτως, ἄνευ διδαχῆς. Ἰσχυρὸς ἀνὴρ, προνομιούχος, παράκλητος, ἀναλαμβάνει κατ' ἐντολὴν μυστικῆς καὶ δυσερμηνεύτου Δυνάμεως, νὰ καθοδηγήσῃ αὐτοὺς πρὸς κατάκτησιν τῆς ἀσφαλείας, τῆς τάξεως, τῆς δικαιοσύνης. Ὑπάρχουσι καὶ τῷ καιρῷ ἐκείνῳ αἱ διαφωνίαι, αἱ ἔριδες, αἱ συζητήσεις, ἐκδηλούμεναι βεβαίως βιαιοπαθέστερον ἢ ἐν ταῖς μετέπειτα, ταῖς πεπολιτισμέναις κοινωνίαις. Οἱ συγκρουόμενοι στεροῦνται τῆς δυνάμεως τοῦ λόγου καὶ τῶν παρεπομένων ἀφιμαχιῶν, ἵνα ἐκτοπίσωσιν ἀπὸ τῆς κοινωνικῆς παλαιστρας τοὺς ἀντιμάχους αὐτῶν, διεξάγονται δὲ οἱ ἀγῶνες διὰ τῆς πυγμῆς (*bellum omnium contra omnes*), προβαίνουσι μέχρις ἀμοιβαίας ἐξαντλήσεως, ἕως οὗ ἐπιστῇ ὁ χρόνος τῆς ἐμφανίσεως τοῦ παρακλήτου. Ἀλλὰ τὸ φαινόμενον τοῦτο δὲν διαφέρει τῶν συγκρούσεων μεταξὺ τῶν ἀντιμαχομένων πολιτικῶν ὁμάδων τῶν μετὰ ταῦτα χρόνων. Κατ' οὐσίαν παραμένει πάντοτε τὸ αὐτό. Ἄν δὲν ὑφίσταται ἀνωτέρα τις ἐξουσία, ἰσχυρά, *θεοεῖκελος*, παρὰ πάντων ἀνεγνωρισμένη καὶ τιμωμένη, (ἀναγνωρίζεται δὲ καὶ τιμᾶται ὥς ἐκ τῆς δράσεως αὐτῆς, ὁ κοινωνικὸς καὶ πολιτικὸς σκοπὸς τοῦ λαοῦ ἀστοχεῖ, ἀποτυγχάνει.

Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ἡ βασιλικὴ ἐξουσία δὲν εἶνε τυχαία τις, κατὰ συνθήκην ὑφισταμένη δύναμις, εἶνε δύναμις ἱστορικῇ, ἄνευ τῆς ὁποίας, ἐν ταῖς ἀρτισυστάτοις μάλιστα κοινωνίαις, ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξις τῶν ἀνθρώπων ἀνακόπεται καθ' ὅλοκληρίαν. Οὐδὲ ἐν γινώσκῳ ἐκ τῆς ἱστορίας παράδειγμα λαοῦ, πραγματώσαντος ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ μεγάλην ἢ μικρὰν ἀποστολὴν ἄνευ τῆς καθοδηγήσεως ἀνδρός, ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ ὁποίου καὶ τὸ ὑπέροχον κῦρος νὰ μὴ ὑποκύψῃ. Εἶνε ἀποτέλεσμα φυσικῶν καὶ ἀναλλοιώτων νόμων. Ἐντεῦθεν ἡ κοινωνικὴ συνείδησις τῶν λαῶν συμβολίζει ἐν τῇ τοιαύτῃ ἱστορικῇ, τουτέστι δρώσῃ μοναρχίᾳ, αὐτὴν τὴν ἰδέαν καὶ τὴν δύναμιν τῆς πολιτείας. Ὁ λαὸς δὲν λογικεύεται, αἰσθάνεται μόνον. Ἀλλ' ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τὸ μυστικὸν αὐτοῦ περὶ βασιλικῆς ἐξουσίας συναίσθημα εἶνε ἰσχυρότερον τῆς ἰσχυροτέρας πολιτικῆς διαλεκτικῆς. Κατανοεῖ ὁρμεμφύτως, ὅτι, προκειμένου περὶ ἐπιτεύξεως μεγάλου σκοποῦ, ἀπαιτεῖται ἐνιαία γνώμη, ἄρα καὶ ἐνιαία δύναμις. Καὶ τὴν δύναμιν ταύτην, ὅπως ἔχουσι τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, μόνον εἰς ἄνθρωπος εἶνε ἱκανὸς νὰ ἐκπροσωπήσῃ καὶ νὰ πραγματώσῃ.

Ὁ συνταγματικὸς μονάρχης, ἐκ τῶν καθεστηκότων θεσμῶν κέ-

κτηται περιορισμένην ἐξουσίαν· ἀλλὰ τοῦτο κατὰ τύπους μόνον· κατ' οὐσίαν καὶ ὁ τοιοῦτος μονάρχης δύναται καὶ δικαιοῦται νὰ ἐξασκῇ ἐξουσίαν μονονουχὶ ἀπόλυτον, ἐν ᾗ περιπτώσιν πρόκειται ἡ ἐξάσκησις τῆς ἐξουσίας ταύτης νὰ εἴνε ἀγαθοποιός, ἰδίᾳ ὁπότε ἀναλαμβάνει νὰ διεξάγῃ δίκαιον καὶ ἐπωφελεῖ ἀγῶνα κατ' ἐπιβλαβῶν στοιχείων, οἷασδὴποτε προελεύσεως, λυμαιομένων τὴν πολιτείαν, Ἡ βασιλικὴ αὕτη ἐξουσία δύναται καὶ ὀφείλει νὰ διατελῇ πανταχοῦ παροῦσα, ἐπεμβαίνουσα, διευθετοῦσα καὶ κανονίζουσα τὰ κακῶς ἐξελισσόμενα. Οὐδεὶς ὁ τολμήσων ν' ἀμφισβητήσῃ τὴν ἐνέργειαν αὐτῆς. Ὁ πονηρός, ὁ φιλόδοξος, ὅστις ἤθελεν ἀντιμετωπίσῃ τὴν ἐξουσίαν ταύτην, ἀναντιρρήτως ἤθελεν ὑποκύψῃ ὑπὸ τὴν κοινὴν ἀγανάκτησιν, ἤθελε συντριβῇ ὑπὸ τῆς βασιλικῆς δυνάμεως, ὅσον καὶ ἂν τυγχάνῃ τὸ εἶδωλον τῆς λαϊκῆς ἐκτιμῆσεως καὶ λατρείας.

Πάντα τὰ συνταγματικὰ πολιτεύματα, παλαιά τε καὶ νεώτερα, ὅσον καὶ ἂν εἶχον δυσπίστως πρὸς τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν, ὅσον καὶ ἂν ἐνεπνέοντο ἐξ ἀντιβασιλικῶν καὶ ὑπερδημοκρατικῶν ροπῶν, δὲν περιορίσαν τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν. Νὰ εἴνε, ἢ νὰ μὴ εἴνε βασιλεύς. Ἰδὸν τὸ ζήτημα. Ὅταν ἡ δύναμις τοῦ στέμματος περιορισθῇ εἰς τὸ ἐλάχιστον, ἡ παρεπομένη ἀτροφικὴ κατάστασις ἐκμηδενίζει αὐτήν, καθιστᾷσα ὑποτελῆ πάσης ἀντιπάλου δυνάμεως, λαϊκῆς, ὀλιγαρχικῆς, προσωπικῆς. Τί δύναται ἐν τοιαύτῃ περιστάσει νὰ πράξῃ ὁ ἀνὴρ οὗτος, πρὸς ὃν ἀποβλέπει ἡ κοινωνὴ συνείδησις, οὔ τὴν δρᾷσιν ἀπεκδέχεται ἐν πάσῃ πολιτικῇ ἢ ἐθνικῇ κρίσει; Ἐλαττουμένου τοῦ βασιλικοῦ παράγοντος, ἡ πολιτεία καθίσταται ἔρμαιον τοῦ πρώτου φιλοδόξου, θριαμβεύοντος ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας, κορεννύντος δαπάναις αὐτῆς τὰ πάθη, τὰ συμμέροντα, τὰς ροπὰς τῆς περὶ αὐτὸν συμμορίας.

Τὸ ἐλληνικὸν συνταγματικὸν πολίτευμα δὲν ἠδύνατο ν' ἀπομακρυνθῇ τὸ παράπαν τοῦ διαγράμματος, τοῦ διαχαραχθέντος ὑπὸ τῶν λοιπῶν συνταγματικῶς κυβερνωμένων λαῶν, τοῦ ἀγγλικοῦ, τοῦ βελγικοῦ, οἷουδὴποτε ἄλλου. Ἡ βασιλικὴ ἐξουσία δὲν ὠλιγορρήθη. Ἦτο τοῦτο σύμφωνον πρὸς τὰς ἱστορικὰς παραδόσεις τοῦ ἐλληνικοῦ γένους, πρὸς τὴν ἐνεσιτῶσαν κατάστασιν τοῦ ἐλευθερωθέντος τμήματος τῆς ἐλληνικῆς χώρας, πρὸς τὸν μέγαν προορισμόν, ὃν ὀφείλει νὰ ἐπιτελέσῃ ἡ ἐλληνικὴ βασιλεία—τὴν ἐνοποιήσιν καὶ τὴν ἰσχυρὰν σύνταξιν καὶ ὁργάν-

νωσιν τῶν ὑπὸ τὴν ξένην κυριαρχίαν ἐναπολειφθέντων τμημάτων τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου;

Ἐπὶ τούτῳ πλεῖσται διατάξεις τοῦ ἑλληνικοῦ συντάγματος, ἀναφερόμεναι εἰς τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν, παρέχουσιν αὐτῇ ἀπόλυτον δικαιοδοσίαν ἐπὶ πασῶν τῶν σχέσεων τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας. Εἶνε συνταγματικὸς ὁ βασιλεὺς, ἀλλ' ἐν τῇ ἐνασκήσει τῶν καθηκόντων αὐτοῦ εἶνε ἀπόλυτος, ἀπεριόριστος. Τοιαύτη εἶνε ἡ πραγματικὴ ἔννοια τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτεύματος. Πολλάκις ὑπὸ τῶν ἀντιφρονοῦντων κατηγγέλθη ὡς ἀναρχικόν, ὡς ἀσυμβίβαστον πρὸς τὰ πράγματα. Βεβαίως δὲν εἶνε τέλειον. Ἄλλ' αἱ ἀτέλειαι αὐτοῦ, αἱ ἐλλείψεις, δὲν εἶνε τοιαῦται, ὥστε τὰ παρακωλύηται ἡ εὐκοσμος λειτουργία.

Ἡ ἀπόλυτος κοινοβουλευτικὴ θεωρία διδάσκει, ὅτι ἡ βασιλικὴ ἐξουσία εἶνε τυπικὴ μόνον, οὐχὶ πραγματικὴ. Τοιαύτη δ' εἶνε μόνον ἡ τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, ἔλκοντος τὴν ἐμπιστοσύνην αὐτοῦ οὐχὶ ἀπὸ τοῦ βασιλέως, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀντιπροσωπείας, ἣς πάλιν ἡ δύναμις ἀπορρέει ἀπὸ τῆς λαϊκῆς βουλήσεως. Καὶ τοῦτο εἶνε σόφισμα, λαμβανομένου ὑπ' ὄψει τοῦ γεγονότος, ὅτι κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ πολιτεύματος, «ὁ βασιλεὺς διορίζει καὶ παύει τοὺς ὑπουργοὺς αὐτοῦ», ὅτι ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἐνεργεῖται διὰ τῶν παρ' αὐτοῦ διοριζομένων ὑπευθύνων ὑπουργῶν, ὑπευθύνων ἐννοεῖται ἐνώπιον αὐτοῦ, τοῦ διορίζοντος, καὶ τῆς βουλῆς, τῆς ὑποδεικνυούσης, ὅτι «αἱ δικαστικαὶ ἀποφάσεις ἐκτελοῦνται ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως», καὶ τοσαῦται ἄλλαι διατάξεις, ἐν αἷς ἀναγνωρίζεται καὶ κυροῦται ἡ ὑπερέτρα, πραγματικὴ, οὐχὶ φαινομενικὴ, θέσις τῆς βασιλείας ἐν τῇ συνταγματικῇ πολιτείᾳ.

Βεβαίως ἐν ταῖς νεωτέραις πολιτείαις, ἐν αἷς πνέει ὁ ἄνεμος τῶν δημοκρατικῶν ἐλευθεριῶν, ἡ δὲ βασιλεία κηρύσσεται κατὰ πᾶσαν στιγμὴν ὑπὸ τῶν πολεμίων αὐτῆς ὡς «σκηνὴ, ἐστημένη πρὸς ὕπνον», δὲν εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνεκτὴ, ἐν πάσῃ ἐκδηλώσει δράσεως αὐτῆς προκαλοῦσα τὴν καχυποψίαν. Οὐχ ἦτιον τὰ πράγματα συνηγοροῦσιν ὑπὲρ τῆς μείζονος σημασίας καὶ ἐπιβολῆς τῆς βασιλείας. Εἶνε ἀληθές, ὅτι πρωθυπουργὸς αὐταρχικὸς δύναται ἐν πάσῃ στιγμῇ ν' ἀνατραπῇ διὰ τῆς εὐθείας ὁδοῦ, ἣ καὶ διὰ τῆς βίας, χωρὶς τὰ διασαλευθῶσι τὰ θεμέλια τοῦ πολιτικοῦ καθεστώτος. Ἀλλὰ βασιλεὺς αὐταρχικὸς δὲν ἀνατρέπεται εὐχερῶς. Ὁ βασιλικὸς θρόνος ἵσταται ὑψηλότερον τῆς ἑδρας τοῦ πρωθυπουργικοῦ γραφείου, ὁ τυχάριαστος τῆς προτεραίας ἐκδιώκεται

ὑπὸ τῆς θελήσεως τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ λαοῦ, ὅσον καὶ ἂν κατώρθωσεν ἐπὶ τινὰ καιρὸν νὰ ἐπιβληθῇ ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν πολιτικῶν τούτων παραγόντων. Τούτου ἔνεκα οἱ νεώτεροι λαοὶ προσπαθοῦσι ν' ἀφαιρέσωσι παρὰ τῆς βασιλείας πάντα τὰ μέσα, δι' ὧν αὕτη δύναται νὰ καταστῇ ἐπικίνδυνος εἰς τὰς λαϊκὰς ἐλευθερίας. *Μέμνησο ἀπιστεῖν.* Εἶνε ἀξίωμα, ὃ περ ἕκαστος πολιτικὸς νομοθέτης ὀφείλει νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψει ἐν τῷ διακανονισμῷ τῆς ἐνεργείας τῆς βασιλικῆς δυνάμεως. Ἀνεξέλεγκτος αὕτη ἀφιεμένη, θέλει καταλήξῃ εἰς τὸν ἀπολυτισμόν, τὴν δικτατορίαν. Ἐν δὲ βῆμα μόνον διαχωρίζει τὸν δικτάτορα ἀπὸ τοῦ τυράννου.

Καὶ ὅμως ὁ συνταγματικὸς βασιλεὺς, ἐν τῇ περιορισμένῃ αὐτοῦ ἐξουσίᾳ, δὲν δύναται νὰ διατελῇ ἀπαθὴς καὶ ἀδιάφορος πρὸς τὰ περὶ αὐτὸν ὑπὸ τῶν ὑπευθύνων συμβούλων του τελούμενα. Κέκτεται τὸ δικαίωμα αὐτός, ὁ τύπῳ ἀνεύθυνος, νὰ καλέσῃ ἑκάστοτε τὸν ὑπουργόν του, νὰ τὸν ἐλέγξῃ, νὰ τὸν ἐξευτελίῃ, νὰ τὸν ἀποπέμψῃ ἐπὶ τέλους, διὰ πᾶν νομοσχέδιον, ὃ περ ἐν ἀγνοίᾳ αὐτοῦ ἤθελεν εἰσαχθῇ εἰς τὴν βουλὴν καὶ ψηφισθῇ ὑπ' αὐτῆς, καθὰ ἐδόξαζε καὶ αὐτὴ ἡ βασίλισσα Βικτωρία, νὰ ἀρνηθῇ τὴν ὑπογραφὴν ἀδίκου καὶ ἀνόμου διατάγματος διορισμοῦ ἢ ἀπολύσεως δημοσίου λειτουργοῦ, ἀποπέμπων σύναμα τὸν φατριαστὴν ὑπουργόν, νὰ ἐποπτεύῃ ἐπὶ τῆς λειτουργίας τῆς ἐκτελεστικῆς, τῆς δικαστικῆς, καὶ αὐτῆς τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, παρεκτρεπομένων. Εἶνε τοσοῦτον ὑπέροχος, τοσοῦτον περίοπτος ἢ προσωπικότης τοῦ βασιλέως, ὥστε οὐδεὶς θέλει τολμήσῃ νὰ συνοφρυωθῇ ἐκ τῶν ἐξελεγχομένων, καὶ ἐν ἡ περιπτώσει οὗτοι ἀξιοῦσιν, ὅτι τυγχάνουσιν οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς λαϊκῆς ψήφου καὶ τῆς κοινωνικῆς ἐμπιστοσύνης.

Ἄλλ' ἡ σπουδαιοτάτη ἀποστολὴ τοῦ βασιλέως ἐν τῇ συνταγματικῇ ταύτῃ πολιτείᾳ εἶνε, κατ' ἐμέ, ἐκείνη, ἣν χορηγεῖ αὐτῷ τὸ τριακοστὸν δεύτερον ἄρθρον τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος, καθ' ἣν «ὁ βασιλεὺς ἄρχει τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνάμεων». Ἐν τῇ διατάξει ταύτῃ κεῖται ἡ ἀληθής, ἡ ἀσάλευτος δύναμις τῆς βασιλείας, ἣτις εἶνε σύναμα καὶ ἡ δύναμις τῆς πολιτείας. Ἄνευ στρατιωτικῆς δυνάμεως ὁ βασιλεὺς ἐκμηδενίζεται κατὰ πᾶσαν στιγμὴν καὶ ἐξουδετεροῦται ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτοῦ ἀποστολῇ ὑπὸ τῆς φατρίας. Εἶπον ἐν προηγουμένῳ ἄρθρῳ, ὁποία ἡ ψυχολογία τῆς πολιτικῆς φατρίας! Μετ' ἐμὲ ὁ κατακλυσμὸς!... Ἡ φατρία, ὥς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς, δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ,

νὰ συλλειτουργήσῃ μετὰ τῆς βασιλείας, ἥτις καλῶς λειτουργοῦσα, εἶνε ἡ ἐκπροσώπησις τῆς πολιτικῆς ἐνότητος καὶ δυνάμεως, ἡ παρόστασις τοῦ συνόλου. Ἡ φατρία ἀντιπαθεῖ ἐκ συμφέροντος πρὸς τὴν στρατιωτικὴν σύνταξιν τῆς χώρας· τοῦτο ἀντίκειται πρὸς τοὺς σκοποὺς αὐτῆς. Παράδειγμα ἡ ὀλιγαρχουμένη Πολωνία, ἥτις κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ ἱστορικοῦ αὐτῆς βίου ἐκέκμητο πλείονας ἀξιωματικούς (προνομιούχους) ἢ στρατιώτας. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς καθῆκον ἔχει, ὑπὸ τοῦ πολιτεύματος ἐπιβαλλόμενον, νὰ καταστῇ ὁ πραγματικὸς ἄρχων τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν δυνάμεων. Ἐν τῇ τοιαύτῃ ἐξουσίᾳ ἐκπροσωπεῖ πράγματι τὴν πολιτικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἔθνους, οὗ τυγχάνει ἀρχηγὸς τεταγμένος. Καὶ ἂν ἡ ἐξουσία αὕτη εἶνε ἐπιβεβλημένη, κανονικῶς ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἐπιβάλλεται μέχρι πρᾶξι κοπήματος ἐν χρόνοις δημιουργικοῖς, προπαρασκευῆς πρὸς ἐπίτευξιν μεγάλων ἐθνικῶν σκοπῶν.

Ἄς ἔχωμεν πάντοτε ὑπ' ὄψιν τὸ ὑπὸ τοῦ Βίσμαρκ ρηθὲν πρὸ τριακονταετίας ἐν τῷ πρωσικῷ κοινοβουλίῳ : Τὰ μεγάλα ἱστορικὰ ἔργα δὲν ἐπιτελοῦνται διὰ τῶν ρητορικῶν συζητήσεων τῶν ἰδεολόγων, ἀλλὰ διὰ τῆς πολιτικῆς τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ σιδήρου. Ἡ, ὅπως ἐδογματίσεν ἀρχαῖος συγγραφεύς, «ὁ δυνάμει προέχων δικαιότερος αἰεὶ καὶ λέγειν καὶ πράττειν δοκεῖ».

ΚΕ'

28 Ἀπριλίου 1907

Ἐν τοῖς τρισὶ προηγουμένοις ἄρθροις ἀνέπτυξα διὰ τῆς ἱστορίας καὶ τῶν πραγμάτων, δι' αὐτῆς τῆς πολιτικῆς λογικῆς, ὅτι ἐν ταῖς συνταγματικῶς κυβερνωμέναις πολιτείαις ὁ βασιλικὸς παράγων εἶνε ἀναγκαιότατος καὶ χρησιμώτατος πρὸς κανονικὴν λειτουργίαν τοῦ πολιτεύματος. Τούτου μὴ συμβαίνοντος, ἡ βασιλεία ἐκπίπτει τῆς γενναίας αὐτῆς ἀποστολῆς, νωθρὰ καθισταμένη καὶ ἐξαντλουμένη σὺν τῷ χρόνῳ ἐκ τῆς ἀδρανείας καὶ τῆς ἀπραγμοσύνης. Ἐπεκαλέσθη ἰδίᾳ πρὸς κύρωσιν τῶν ἰσχυρισμῶν μου αὐτὸ τὸ παράδειγμα τῆς συνταγματικωτάτης Ἀγγλίας, τῆς κοιτίδος τῶν κοινοβουλευτικῶν ἀρχῶν, κατὰ τὴν κρατοῦσαν φρασολογίαν. Ἡ βασίλισσα Βικτωρία, εἰ καὶ ἦτο γυνή, οὐδέποτε παρη-

τήθη τῶν βασιλικῶν δικαίων καὶ ὑποχρεώσεων κατὰ τὸ διάστημα τῆς μακροχρονίου αὐτῆς βασιλικῆς διοικήσεως.

Ἐνόει νὰ λαμβάνη γνώσιν πάντων τῶν συμβαινόντων, νὰ ἔχη γνώμην ἐν τῇ διεξαγωγῇ πάσης ὑποθέσεως, ἀφορώσης εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ κράτους, εἴτε τὰ ἐσωτερικά, εἴτε τὰ ἐξωτερικά, νὰ μὴ ἐπιτρέπη ἀπόλυτον ἐνέργειαν εἰς τοὺς ὑπουργοὺς αὐτῆς, καὶ περ ὑπευθύνους τυγχάνοντας. Καὶ πρωθυπουργοὶ τῆς Μεγάλης Βρετανίας τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἦσαν οὐχὶ τυχαῖοι ἄνδρες, μακρᾶς μόνον πείρας προϊόντα, κατ' ἀνάγκην ἀνελθόντες εἰς τὰ ὑπάτα ἀξιώματα τοῦ κράτους, εἴτε διὰ τῆς βασιλικῆς εὐνοίας καὶ ἐμπιστοσύνης, εἴτε ἐκλεγέντες ἐλλείψει κρείττωνων καὶ ἱκανωτέρων ὑπὸ τοῦ κόμματος. Ἦσαν ὁ Ροβέρτος Πήλ, ὁ Πάλμερστον, ὁ Γλάδστον, ὁ Βενιαμὶν Δισραέλης, μεγάλοι ἀντιπρόσωποι μεγαλειτέρου λαοῦ, καταλαβόντες τὴν πολιτικὴν ἀρχηγίαν ἐκ τῆς προσωπικῆς αὐτῶν ὑπεροχῆς καὶ ἱκανότητος, ἐκπροσωποῦντες ὑπὸ πᾶσαν ἐποψὴν τὴν ἀγγλικὴν ἰδέαν. Ἐν τούτοις ἡ βασίλισσα Βικτωρία ἐνόει νὰ βασιλεύῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ κυβερνᾷ, ὅσον καὶ ἂν ἐτύγχανεν ὁ ἐκάστοτε πρωθυπουργὸς ἀνὴρ ὑπέροχος, ἄξιος ἐμπιστοσύνης, δημιουργικὸς. Ἦνε γνωστὴ ἐν τῇ ἀγγλικῇ πολιτείᾳ ἡ δρᾶσις καὶ τῶν τεσσάρων εἰρημένων πρωθυπουργῶν τῆς Μεγάλης Βρετανίας, τοῦ Ροβέρτου Πήλ καὶ τοῦ Γλάδστονος ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν, καὶ ἰδίᾳ ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν ζητημάτων, τοῦ δὲ Παλμερστοῦ καὶ τοῦ Δισραέλη Βήκονσφηλδ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν. Ἡ Ἀγγλία ὀφείλει μεγάλην εὐγνωμοσύνην εἰς τὴν ἐργασίαν τῶν ἀνδρῶν τούτων, περὶ τῆς δρᾶσεως τοῦ τελευταίου τῶν ὁποίων ἔγραφε τὰ ἐπόμενα πρὸ τινων ἡμερῶν τὸ ἔγκριτον βιενναῖον φύλλον, ὁ «Νέος Ἐλεύθερος Τύπος».

«Ὁ Βήκονσφηλδ ἦτο ὁ διεγείρας αὐθις ἐν τῷ ἀγγλικῷ ἔθνει τὴν ἐπιθυμίαν τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἰσχύος.

«Ἡ πολιτικὴ τοῦ ἦτο θεατρικὴ, ἀλλ' ὁμως διήγειρεν ἐν τῷ ἔθνει τὴν ὄρεξιν τῆς ἰσχύος καὶ τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἡ νικηφόρος πορεία του δὲν ἐτερματίσθη ἀκόμη. Ἡῤῥησε τὴν Ἰνδικὴν καὶ ὠνόμασεν αὐτὴν αὐτοκρατορίαν· κατέλαβε τὴν νῆσον Κύπρον, δι' ἧς καθίσταται ἐφικτὴ ἡ ὁδὸς πρὸς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἀσφαλίσκεται ἡ ἡγεμονία τῆς ἀνατολικῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου· δι' ἐκπληκτικοῦ δὲ στρατηγήματος ἐπόρσισε τῇ Ἀγγλίᾳ, ἣτις ἠθέλε νὰ ἐμποδίσῃ τὴν κατασκευὴν τῆς διώρυγος τοῦ Σουέζ, ἰσχυρὰν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς διοικήσεώς της καὶ

ἔκαμε τοιοῦτοτρόπως τὸ πρῶτον βῆμα, ὅπως θέσῃ εἰς ἀγγλικὰς χεῖρας τὰς κλεῖδας καὶ τῆς ἀνατολικῆς πύλης τῆς Μεσογείου θαλάσσης. Ὁ εὐφάνταστος οὗτος μυθιστοριογράφος εἰσήγαγεν αὖθις εἰς τὴν ἀγγλικὴν πολιτικὴν τὴν φαντασίαν, ἣτις εἶχεν ἐξαφανισθῇ ἐξ αὐτῆς, ἔκτοτε δὲ ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ δὲν ἔπαυσε νὰ διαδραματίζῃ τὸ μέρος αὐτῆς τοῦτο».

Σήμερον ἡ Ἀγγλία στερεῖται ἱκανωτάτων πολιτικῶν ἀνδρῶν, οἳ οἱ ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ κυβερνήσαντες αὐτὴν κατὰ τὸν δέκατον ἔνατον αἰῶνα, ἀπὸ τοῦ Πίττ μέχρι τοῦ Βήκονσφηλδ καὶ τοῦ Γλάδστωνος. Ἀλλ' ἔτυχεν ἐν τῷ βασιλεῖ Ἐδουάρδῳ ἀξιωτάτου καὶ δραστηριωτάτου μονάρχου, ὥς ἐκ τῶν προσωπικῶν αὐτοῦ χαρισμάτων ἱκανοῦ καὶ δυναμένου νὰ συνεχίσῃ τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τῶν μεταστάντων πολιτικῶν συμβούλων τῆς μητρὸς αὐτοῦ. Ταξειδεύει οὐχὶ χάριν τοῦ ταξιδίου μόνον, οὐχὶ χάριν ἀπολαύσεως τῶν θεληγέτρων τῆς φύσεως, ἢ ὅπως γνωρίσῃ νέας κοινωνίας, καθὰ πράττει ἅπαξ τοῦλάχιστον τοῦ ἔτους ἕκαστος Ἀγγλος Gentleman, ἀλλὰ πρὸς διακανονισμόν τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἀγγλικοῦ πολιτικοῦ ζητήματος, ὅπως ἐξεύρῃ συμμάχους καὶ φίλους τῆς πατρίδος του, ὅπως καταπολεμήσῃ ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν κατ' αὐτῆς πρόληψιν. Καὶ πράττει ὑπὸ τὴν ἐποψὴν ταύτην μετὰ περισσῆς εὐχερείας ὅτι δὲν θὰ ἠδύναντο πάντες ὁμοῦ οἱ ἀντιπρόσωποι καὶ ἀπεσταλμένοι τοῦ Foreign office τῆς Μεγάλης Βρετανίας. Τίς ὁ τολμήσων νὰ ψέξῃ τὴν τοιαύτην πολιτικὴν δρασίαν τοῦ συνταγματικοῦ βασιλέως, σφειτεριζομένου τὰ δικαιώματα τῶν ὑπευθύνων ὑπουργῶν του; «Ἐκαστον δένδρον ἐκ τοῦ καρποῦ κρίνεται». Οἱ δὲ καρποὶ τῆς προσωπικῆς δράσεως τοῦ βασιλέως Ἐδουάρδου εἶνε προφανεῖς εἰς τὸν τελευταῖον Ἀγγλον πολιτευόμενον. Ἡ κοινοβουλευτικὴ ὀρθοδοξία κατ' ἀνάγκην ὑποχωρεῖ πρὸ τῆς πραγματικότητος.

Πάνυ δικαίως ἔγκριτος ἀγγλικὴ ἐφημερὶς περιέγραφε κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας τὴν πολιτικὴν καὶ διπλωματικὴν δρασίαν τοῦ βασιλέως Ἐδουάρδου διὰ τῶν ἐπομένων. Εἶνε ἄξια μελέτης.

«Ἡ βασίλισσα Βικτωρία, λέγει ἡ ἐν λόγῳ ἐφημερὶς, μὴ ἐγκαταλείψασα ποτὲ τὸ δικαίωμά της νὰ πληροφορηθῇ περὶ πάντων, ὅτε μὲν ἐνθαρρύνουσα τοὺς ὑπουργούς, ὅτε δὲ ἀναχαιτίζουσα αὐτούς, ἐξήσκησε μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν υποθέσεων τῆς Ἀγγλίας.

»Εἰς ζητήματα σοβαρὰ ἔδειξε περισσοτέραν σταθερότητα, πε-

ρισσοτέραν διορατικότητα τῶν ὑπουργῶν της, ἀλλ' ἡ δρᾶσίς της, κρυπτομένη πάντοτε εἰς τὰ ὄμματα τοῦ πλήθους, ἐτέθη ἔνεκα τούτου ἐν ἀμφιβολίᾳ.

» Ἀνέλαβε τὴν ἐντολὴν νὰ προσεγγίσῃ πρὸς ἀλλήλους τοὺς λαοὺς, τοὺς βασιλεῖς, τοὺς πολιτευτὰς τῆς Εὐρώπης, ἐν ὀνόματι, τῆς Ἀγγλίας. Ἡ θέσις του καὶ ἡ προσωπικότης του τὸν ἔχουσιν ἰδίᾳ προσπορίσῃ διὰ τοῦτο.

» Ὁ Βασιλεὺς Ἐδουάρδος εἶνε συνταγματικὸς καὶ οὐχὶ ἀπολυταρχικὸς. Ἀπολαμβάνει διαρκουσῶν τῶν εἰρηνικῶν ἀποστολῶν του ἐλευθερίας, ἥς οὔτε ὁ Τσάρος, οὔτε ὁ Κάϊζερ τολμῶσι νὰ κάμωσι χρῆσιν.

« Χάρις εἰς τὴν ἐλευθερίαν ταύτην τῶν κινήσεων, ἣν κέκτηται, δύναται νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ διπλωματικοῦ κύκλου τῆς σινηθείας καὶ νὰ προβῇ εἰς διαπραγματεύσεις μὲ τοὺς λαοὺς, οὓς ἐπισκέπτεται. Διὰ τὴν ἐξάσκησιν δὲ τοῦ ἔργου τούτου ἰδιαιτέρως τὸν ἐπροίκισεν ἡ ζωηρὰ αὐτοῦ νοημοσύνη, ἡ ἄκρα ἐπιτηδειότης ἐν τῇ κοινωνικῇ τέχνῃ τοῦ νὰ καταστῇ εὐπρόσδεκτος, ἡ ἀδιάλειπτος ἀπλότης τῶν τρόπων του, τὸ συναίσθημα αὐτὸ νὰ μὴ νομίζεται ξένος, ὅπουδῆποτε καὶ ἐὰν εὐρεθῇ, ἡ μεγαλοφυΐα, ἥτις τῷ ἐμπνέει πάντοτε τὰς καταλλήλους λέξεις καὶ πράξεις, ἡ σπανιωτέρα ἀκόμη μεγαλοφυΐα, ἥτις τὸν ἐμποδίζει νὰ ὁμιλῇ ἢ νὰ δράσῃ παρακαίρως, ἡ ἐπιφυλακτικὴ συμπεριφορὰ του, ἡ πρὸς τὸ νεωτερίζειν ροπὴ του, ἡ ἐγκατάλειψις πασῶν τῶν διατυπώσεων τῆς ἐθιμοτυπίας.

» Ὡλισμένος μὲ τοιαῦτα μέσα ὁ βασιλεὺς Ἐδουάρδος διεδραμάτισεν, ἐπὶ ἑξ ἑτη, τὸ σπουδαιότερον μέρος ἐν τῇ σημερινῇ διπλωματικῇ ἐπαναστάσει, ἥτις ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἔχει ὀλιγίστους ἐφαρίλλους. Ἀπὸ Καΐρου ἕως Βάνκοκ αἱ ἀγγλογαλλικαὶ σχέσεις εἶνε τώρα εἰρηνικαὶ καὶ ὁ Ἰάπων καὶ ἡ Ρωσία, χάρις εἰς τὴν ἐγκάρδιον συνεννόησιν μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐλκύσωσι τοὺς συμμάχους των εἰς τὸν ἀγῶνα.

» Ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης ἐпанέλαβεν ἐν Βιέννῃ, Λισδόνῃ, Ρώμῃ, Μαδρίτῃ τὰς ἐν Παρισίοις ἐπιτυχίας· ὁ σύνδεσμος οὗτος, οὗτινος λόγος ὑπάρξεως εἶνε κοινὰ βλέψεις καὶ ὃν ἐνισχύουσι τὰ συναισθήματα, ἅτινα ἐνοῦσιν ἡμῖν ἐπισήμως τὴν Ἀγ-

γλίαν, Γαλλίαν, Ἰταλίαν καὶ Ἰσπανίαν ἐν τῇ προστασίᾳ τῶν συμφερόντων ἐν τῇ Μεσογείῳ, ὀφείλει εἰς τὸν βασιλέα Ἐδουάρδον τὴν πρώτην αὐτῶν ἀφειτηρίαν.

»Ὡστε δὲν ὑπάρχει λόγος, ἵνα ἡ φιλειρηνικὴ ἐπίδρασις τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος μὴ καταστῇ τῶρα ἐπαισθητὴ ἐν Πετρούπολει καὶ Βερολίνῳ καὶ ὁ κατάλογος τῶν εἰρηνικῶν κατορθωμάτων, οὗτινος δὲν ὑπάρχει μέχρι τοῦδε ἐφάμιλλος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀγγλικῆς μοναρχίας, νὰ μὴ αὐξηθῇ διὰ νέων εἰρηνικῶν κατορθωμάτων».

Βεβαίως αἱ διπλωματικαὶ αὗται ἐπιτυχίαι τοῦ βασιλέως Ἐδουάρδου, ἃς μετὰ τοσοῦτου ἐνθουσιασμοῦ ἐπιδεικνύει τοῖς ἀναγνώσταις αὐτοῦ τὸ λονδίνειον φύλλον, δὲν εἶνε προσωπικαὶ μόνον ἐπιτυχίαι τοῦ Ἑγγλοῦ βασιλέως. Ὁ ζῆλος αὐτοῦ δὲν θὰ ἐξήρκει πρὸς ἐπίτευξιν τοσοῦτων γενναίων ἀποτελεσμάτων, οἷα τὰ ἐν τῷ δημοσιευμένῳ ἄρθρῳ μνημονεύμενα. Ἐν ταῖς διπλωματικαῖς αὐτοῦ ἐκδρομαῖς καὶ περιοδείαις ὁ Ἑγγλος βασιλεὺς βασίζεται πρωτίστως ἐπὶ τῆς ἀγγλικῆς δυνάμεως. Καὶ ἡ δύναμις αὕτη ἡ ἀγγλικὴ κύριον ἔχει ἔρεισμα τὸ παγκόσμιον κράτος ἐπὶ τῶν θαλασσῶν τῆς γηραιᾶς Ἀλβιόνος. Αὕτη εἶνε ἡ ἀλήθεια. Ἄν τιμᾶται πανταχοῦ τοῦ κόσμου καὶ ἀκούηται ὁ Ἑγγλος βασιλεὺς, ὀφείλεται τοῦτο πρωτίστως εἰς τὴν ἰσχὺν τῆς ναυτικῆς ἐξαπλώσεως τῆς πατρίδος του.

Ἐν Ἑλλάδι αἱ κοινοβουλευτικαὶ προλήψεις, καὶ αἱ προλήψεις εἶνε χαρακτηριστικὸν λαῶν, διατελούντων ἐν ἀγνοίᾳ τῶν πραγμάτων τοῦ βίου, διδάσκουσιν, ὅτι ἡ βασιλικὴ ἐξουσία δέον νὰ διατελῇ ἀδρανὴς καὶ ἐστερημένη πάσης προσωπικῆς βουλήσεως καὶ αὐτονομίας. Ἀλλὰ τοῦτο εἶνε ἐξ ὀλοκλήρου ἄρνησις πάσης λογικῆς καὶ ἀληθείας. Καὶ ἂν δὲν παρέχωμεν προσοχὴν εἰς τὰ παραδείγματα τοῦ πολιτικοῦ βίου ἄλλων λαῶν τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἠπείρου, ἃς μᾶς διδάξῃ τοῦλάχιστον τὸ σύγχρονον παράδειγμα, τὸ ζωντανὸν καὶ μεστὸν ἀληθείας καὶ ἀποτελεσματικότητος τοῦ συνταγματικοῦ βασιλέως τῆς συνταγματικωτάτης Μεγάλης Βρετανίας.

ΚΣΤ'.

5 Μαΐου 1907

«Ὅσάκις ἐν τῷ βίῳ τῶν λαῶν, λέγει σύγχρονος ιστοριογράφος, ἡ ἀρχολιπαρία καὶ ὁ φατριασμὸς ὑπερβῶσι πᾶν μέτρον, δὲν τολμῶσι πλέον οἱ πράττοντες τὰ κοινὰ νὰ ἐπιβάλωσιν εἰς τοὺς πολίτας διὰ τῆς αὐστηρότητος τῶν λόγων, ἢ τῆς εὐσυνειδησίας τῶν ἔργων, τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ καθήκοντος, φοβούμενοι μὴ προσκρούσωσιν εἰς τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδας, ἢ μὴ ἀπολέσωσι τὴν ἀναγκαίαν εὐνείαν τοῦ πλήθους». Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, τί ποιητέον. Κατ' ἀνάγκην ἀπαιτεῖται ἡ ἐμφάνεια νέων ἀνδρῶν (homines novi), εἰς ἐλαχίστην διατελούντων ἐπικοινωνίαν πρὸς τὸ καθεστῶς, μὴ εὐθυνομένων διὰ τὴν ἀκοσμίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐγκληματικὴν δρασίαν, δυναμένων κατ' ἀκολουθίαν νὰ ἐκτοξεύωσι κατ' αὐτοῦ τὸ βέλος τῆς καταδίκης.

Οὕτως ἐξελίσσεται ἡ ἱστορία.

Ἐὰν οἱ ἄνδρες οὕτω πιστεύωσιν ὅτι κηρύττουσιν ἐὰν καταγγέλλωσιν ἐξ εὐσυνειδησίας καὶ ἐκ πεποιθήσεως, δὲν δύνανται ἢ νὰ καταστῶσι πιστευτοί. Ὁ λαός, πάσης τάξεως καὶ πάσης πολιτικῆς ὁπῆς, καθήκον ἔχει νὰ παρακολουθήσῃ αὐτοὺς ἐν πάσῃ περιστάσει, νὰ συνδράμῃ αὐτοὺς εἰς τὸ ἐπαναστατικὸν ἔργον, οὗ ἐπελήφθησαν, καταγγέλλοντες τὸ λειτουργοῦν πολιτικὸν σύστημα καὶ ἐπιζητοῦντες τὴν συνδρομὴν τῶν λαϊκῶν ὁμᾶδων πρὸς ἀντικατάστασιν αὐτοῦ διὰ κρείττονος, δυνατοῦ ν' ἀποκαταστήσῃ ἐν τῇ πολιτείᾳ τὴν τάξιν, τὴν νομιμότητα, τὴν κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν ἠθικὴν.

Ὑπὸ τοιούτων σκέψεων κατελήφθη, ἀναγνούς τὸ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Ἐκθεσις τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Βουλῆς ἐπὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ Κράτους κατὰ τὸ ἔτος 1907» ἐπαναστατικὸν δημοσίευμα, ὃ περ ἀντιπρόσωποι τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, ὑπὸ τὴν ιδιότητα αὐτῶν ὡς μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς, ἐξετόξευσαν κατὰ τῆς ὑφισταμένης πολιτικῆς καταστάσεως, προκαλοῦντες βεβαίως οὐ μόνον τὴν προσοχὴν τῆς Βουλῆς, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Ἀμφιβάλλω, ἂν ἐν τοῖς πολιτικοῖς χρονικοῖς τῶν συταγματικῶς πολιτευομένων λαῶν ἐξεδηλώθῃ ποτὲ τοιοῦτο φαινόμενον. Καταγγέλλεται ἡ πολιτεία, ἡ διοίκησις, ὡς ἐπι-

βλαβῆς εἰς τὰ κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ συμφέροντα, ὥς ἀπεργαζομένη τὴν ἐθνικὴν καταστροφὴν, ὥς μὴ ἐκπληροῦσα ἀπὸ πολλῶν δεκαετηρίδων τὸν προορισμὸν αὐτῆς, ὥς ἐπισωρεύσασα ἐρείπια ἐπὶ ἐρείπιων.

Ἡ ἐπὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ Κράτους ἐπιτροπὴ τῆς Βουλῆς, ἡ κρούσασα τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου, ἡ κηρύξασα εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαόν, ὅτι ἡ πατρίς διατρέχει σοβαρὸν κίνδυνον, καὶ τοῦτο ἔνεκα ὑπαιτιότητος καὶ κακοβουλίας τοῦ Κράτους, ἐκπροσωπεῖ, ὥς γνωστόν, τὴν πλειονότητα τῆς Βουλῆς, ἄρα καὶ τὴν κυβέρνησιν, εἰς τὰς τάξεις τῆς ὁποίας ἀνήκει, πρὸς ἣν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δὲν διατελεῖ εἰς διχογνωμίαν καὶ ἐπὶ τῶν ἐν γένει πολιτικῶν ζητημάτων καὶ ἐπὶ τῶν λεπτομερειῶν αὐτῶν. Τὸ ἐπαναστατικὸν ἄρα τοῦτο κήρυγμα κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ Κράτους φέρει ἐπίσημον ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν χαρακτηῖρα, ἡ κυβέρνησις, ἂν δὲν τὸ ὑπέγραψε, δὲν τὸ ἀποκρούει· ἀναλαμβάνει ἀκεραίαν τὴν ἐξ αὐτοῦ εὐθύνην καὶ ἐν τῇ Βουλῇ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς, ἐκτὸς ἂν ἦθελεν ἀποκηρύξῃ αὐτὸ ἐπισήμως.

Ἐκ τῶν ὑπογραφάντων τὸ πολυθρόλυτον τοῦτο ἔγγραφον τῆς καταδίκης τοῦ ἑλληνικοῦ Κράτους καὶ τῆς διοικήσεως αὐτοῦ, οἱ μὲν ἀνήκουσιν εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀρχαιοτέρων πολιτευομένων, εὐθύνονται ἄρα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀμέσως ἢ ἑμμέσως ἐπὶ τῇ καταστάσει ταύτῃ τῇ πονηρᾷ, τῇ ἐκρύβμῳ, ἣν μετὰ παρρησίας καταγγέλλουσιν, οἱ δὲ εἶνε ν ε ο ι ᾱ ν δ ρ ε ς, ὑπέχοντες ἄρα ἥττονα εὐθύνην. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν μὲ ἐνδιαφέρει κατὰ τὴν σιγμὴν ταύτην. Λαμβάνω ὑπ' ὄψιν τὰ πράγματα, ὅπως ἔχουσιν, ὅπως ἐπισήμως ὁμολογοῦνται παρὰ τῶν ἐπισήμων ἀντιπροσώπων τῆς Πολιτείας. Τὴν ἐπ' αὐτῶν κρίσιν ἐπιφυλάττομαι νὰ ἐξεργάσω ἐν προσεχεῖ ἄρθρῳ. Ἦδη ἀναλαμβάνω τὴν θλιβερὰν ἐργασίαν νὰ σταχυολογήσω τὰς κυριωτάτας τῶν ἐπισήμων ὁμολογιῶν περὶ τοῦ ἐκτροχιασμοῦ καὶ τῆς χρεωκοπίας τοῦ ἑλληνικοῦ Κράτους. Ἐγὼ δὲν ἐτόλμων νὰ ἐκφράσω τοιαύτην γνώμην. Κατήγγελλον μόνον τὸν παρ' ἡμῖν λειτουργοῦντα κοινοβουλευτισμὸν ἐπὶ χρεωκοπίᾳ.

Ἀλλ' ἡ ἐπὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπὴ τῆς Βουλῆς ἐν τῇ ἐκθέσει αὐτῆς, ἐξετάζουσα ἀπὸ γενικωτέρας περὶ τῆς λειτουργίας τῆς διοικήσεως, τὴν Γενικὴν ὑπερηρῆσιν τοῦ Κράτους, ἰσχυρίζεται, ὅτι ἡ διεξαγωγὴ αὐτῆς «ἀποτελεῖ εἰρωνεῖαν τῆς Πολιτείας πρὸς τὸ πρῶτιστον καὶ κύριον αὐτῆς μέλημα. Εἶνε δ' ὄντως ἀξιοπαρατήρητον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀξιοθαύμαστον

ἅμα φαινόμενον, ὅτι ἡ Πολιτεία ὠργάνωσε μετ' ἐπιμελείας, ὅλον ἐν-
τεινομένης—καὶ ὀρθῶς ἐντεινομένης—τὰς ὑπηρεσίας πάσας, τὰς τεταγ-
μένας περὶ τὴν ἐξασφάλισιν τῶν προσόδων τοῦ Κράτους, παρημέλησε
δὲ τὴν ὀργάνωσιν τῶν ὑπηρεσιῶν, αἵτινες ἀκριβῶς προορίζονται διὰ τὴν
ἐπιτυχῇ ἐνίσχυσιν τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου, ἐφ' οὗ ἐρείδονται αἱ δημόσιαι
πρόσοδοι. Ἀνάγκη προκύπτει ὑπερτάτη, ἣν ἐπιβάλλουσι τὰ ὕψιστα συμ-
φέροντα τοῦ Κράτους, ὅπως περὶ τῶν θεμάτων τούτων ληφθῇ ἡ δέουσα
πρόνοια μετὰ πάσης ἐμβριθείας, ἀναλόγου πρὸς τὴν σοβαρότητα τῶν
ζητημάτων».

Μετὰ ταῦτα ἡ Ἐπιτροπὴ, λαμβάνουσα ὑπ' ὄψει τὸν κολοσσαῖον
ἀριθμὸν τῶν συνταξιούχων ὑπαλλήλων, ὧν πλεῖστοι ἠδύναντο, ἀντι-
νὰ διατελῶσιν ἄεργοι, ἐπιζήμιοι καθιστάμενοι εἰς τὸ δημόσιον τα-
μεῖον, νὰ προσφέρωσι τὰς ὑπερησίας αὐτῶν εἰς τὴν πολιτείαν, «ἐφιστᾷ
τὴν προσοχὴν τῆς Βουλῆς ἐπὶ τῆς καταστάσεως ταύτης, τῆς ἀποβαινού-
σης ἐπικινδύνου διὰ τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν τῆς χώρας. Ὅτι ἡ δη-
μιουργία κολοσσαίου ἀριθμοῦ συνταξιούχων ὀφείλεται εἰς τὴν ἔλλειψιν
μονιμότητος τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων καὶ εἰς τὰς ἀποκτηθείσας ἐν τῇ
ἐφαρμογῇ τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος κακὰς ἑξεις, ὧν συνέπεια
εἶνε ἡ ἀθρόα μεταβολὴ τοῦ προσωπικοῦ τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων κατὰ
πᾶσαν ἀλλαγὴν Κυβερνήσεως, ὅτι σύστημα τοιοῦτον ἀπὸ μακροῦ χρόνου
ἐφαρμόζεται ἐν Ἑλλάδι, τὸν μὲν ἀριθμὸν τῶν συνταξιούχων ἐξογκοῦν,
τὴν δὲ κανονικὴν λειτουργίαν τῶν ὑπηρεσιῶν ἄρδην καταστρέφον, εἶνε
πάντα ταῦτα ἀναμφισβήτητος ἀλήθεια, μὴ δυναμένη ν' ἀποτελέσῃ ἀντι-
κείμενον ἀνακαλύψεως».

Λίαν ἀξιεπαίνως ἡ Ἐπιτροπὴ ἐπὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ, ἐκτελοῦσα τὸ
ἔργον αὐτῆς, ἐν τῇ ἀναλύσει τῆς ὑπηρεσίας τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξω-
τερικῶν, «εὐρίσκειται ἐν τῇ ἀνάγκῃ, ὅπως σημειώσῃ τὴν ἀτέλειαν καὶ τὴν
πενιχρότητα τῆς ὀργανώσεως τοῦ πολιτικοῦ τμήματος παρὰ τῷ Ὑπουρ-
γεῖῳ τῶν Ἐξωτερικῶν. Τὸ τμήμα τοῦτο ἀποτελεῖ προφανῶς τὴν βᾶσιν
τῆς κυρίας ἐνεργείας τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργείου, τῆς ἐνερ-
γείας, ἣτις, ἀπηλλαγμένη τῶν περὶ τῶν προσώπων διοικητικῶν μεριμνῶν,
τίσσεται πρὸς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν μεγάλων καὶ ζωτικῶν τοῦ Ἑλλη-
νισμοῦ ζητημάτων. Ἐφ' ὅσον τὰ πολυσχιδῆ ἐξωτερικὰ ζητήματα, τὰ
συνδεόμενα πρὸς τὴν ὑπαρξιν καὶ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ Γένους,
ἐξελίσσονται ἀγόμενα πρὸς ὀριστικὰς ἢ μεταβατικὰς λύσεις, ἐφ' ὅσον συν-

αφῇ ἀπώτερα θέματα τοῦ ὅλου ἑλληνικοῦ ζητήματος ἐμφανίζονται ἐν τῷ θεάτρῳ τῶν πολιτικῶν ἐνεργειῶν, μεταβαλλόμενα εἰς κύρια ζητήματα, ἀμέσου δεόμενα μερίμνης καὶ ἀντιλήψεως, ἐπὶ τοσοῦτον καθίσταται κατὰδηλος ἡ ἀνάγκη τῆς ἐν ταῖς διπλωματικαῖς ἡμῶν ἐνεργείας δημιουργίας παραδόσεως καὶ συστήματος. Ὑπὲρ πάσαν ἄλλην ὑπηρεσίαν ἡ διπλωματικὴ διεύθυνσις τῶν ἐξωτερικῶν ζητημάτων δεῖται συνεχείας. Ὑπουργοὶ δεξιοὶ δύνανται νὰ ἐπιθέσωσι τὴν σφραγίδα πρωτοβούλου πνεύματος ἐπὶ τῆς διπλωματικῆς διευθύνσεως, δύνανται νὰ καταγάγωσιν ἐπιτυχίας δι' ἐπικαίρου καὶ εὐφυοῦς διεξαγωγῆς τῶν ζητημάτων. Ἀλλ' οὐδεμία δύναται σοβαρὰ νὰ ἐπιτελεσθῇ ἐργασία ἄνευ τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐμμόνου παρακολουθήσεως τῶν ζητημάτων, ἄνευ τῆς τηρήσεως συνεχείας ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τῶν διαγεγραμμένων πολιτικῶν σχεδίων, ἄνευ τῆς ἀπὸ συστήματος ἐρεῦνης καὶ μελέτης παντὸς πρὸς τὰς πολιτικὰς ἐνεργείας σχετιζομένου θέματος. Τὸ ἔργον τοῦτο καλεῖται, ἵνα ἐξυπηρετήσῃ τὸ πολιτικὸν τμήμα τοῦ ἐπὶ τῶν Ἑξωτερικῶν Ὑπουργείου, ὡς τεταγμένος θεματοφύλαξ τῆς διπλωματικῆς ἡμῶν παραδόσεως, ὡς κεντρικὸς ἰθύντωρ τῶν πολιτικῶν ἐνεργειῶν.

« Ὑπηρεσία ὅμως τοιαύτην περιβαλλομένη σοβαρότητα δὲν εἶνε σκόπιμον, ἵνα ἐρείδηται ἐπὶ τῆς ἱκανότητος μόνης καὶ τῆς φιλοπονίας τοῦ διευθύνοντος αὐτήν. Τὰ ἄτομα παρέρχονται, ἀλλ' αἱ ἀνάγκαι ὑφίστανται διαρκεῖς, βαθμηδὸν δ' ὀξύνονται, εἶνε δὲ κινδυνώδης ἡ ὁργάνωσις, ἣτις στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἐπιβολῆς τοῦ διευθύνοντος προσώπου, οὐχὶ δ' ἐπὶ συνόλου ὁμοιομόρφως ἐμπνεομένων, παρεσκευασμένων καὶ ἐνεργούντων ὑπαλλήλων. Τοιαύτη δ' ἀκριβῶς ὁργάνωσις ἐλλείπει ἀπὸ τοῦ πολιτικοῦ τμήματος τοῦ ἐπὶ τῶν Ἑξωτερικῶν Ὑπουργείου, ὅπερ, καίτοι εἴρηται ὑπὸ διεύθυνσιν σοβαράν, δεξιὰν καὶ φιλοπονωτάτην, διατρέχει τὸν κίνδυνον, ἐν οἷαδήποτε δεδομένη περιστάσει, νὰ εὐρεθῇ ἐν δυσχερείαις ἔνεκα τῆς ἐλλείψεως προσωπικοῦ παρεσκευασμένου ἐν τῷ συστήματι καὶ ταῖς παραδόσεσι τοῦ τμήματος».

Ἡ λειτουργία τῆς δικαιοσύνης ἐπίσης δὲν διαφεύγει τὴν προσοχὴν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ἐπιτροπῆς.

« Ἐν τῷ Ὑπουργείῳ τῆς Δικαιοσύνης, λέγει, ἡ πειθαρχικὴ ἐξουσία, ὑπηρεσία λεπτοτάτη, διατελεῖ παραδεδομένη εἰς ἀπλοῦν γραφεῖον, τὸ δὲ ποινικὸν τμήμα ἔχει ὁργάνωσιν ἐπιτρέπουσαν τούτῳ, ὅπως ἀσχολῇται μόνον εἰς τὴν ἀπονομὴν τῶν χαρίτων καὶ τὴν διηνεκῇ μετάθεσιν τῶν

καταδίκων ἀνὰ τὰς φυλακὰς τοῦ Κράτους, ἥτις σχεδὸν ἔλαβε τὴν μορφήν περιοδικῆς νόσου, ἐπερχομένης μεθ' ὁρμῆς ἀνὰ πᾶσαν κυβερνητικὴν μεταβολήν. Οὕτω τὸ ὑπουργεῖον τῆς Δικαιοσύνης κατεδικάσθη, ὅπως ἀσχολῆται ἀείποτε περὶ τὰς μετασταθμεύσεις δικαζόντων καὶ δικαζομένων καὶ τὴν ἐκκαθάρισιν ὑπὸ μορφήν λογιστικὴν τῶν ἐκ τούτων ζημιῶν τοῦ Κράτους. Ἀφ' ἐτέρου δ' εἶπε ἐστερημένον πάσης ὁργανώσεως ἐπιστημονικῆς, οὐδ' ἔχει τμῆμά τι, ἢ ἔστω καὶ γραφεῖον, ἐντεταλμένον τὴν παρακολούθησιν τῆς συγκριτικῆς νομοθεσίας ἐν τῷ κύκλῳ τῶν δικαστικῶν νόμων καὶ ἰδίως τοῦ Ποινικοῦ Δικαίου».

Ἐπίσης κατωτέρω λέγει τὰ ἐπόμενα περὶ μεταθέσεως τῶν δικαστικῶν ὑπαλλήλων: «Ἐν τῷ ἀπολύτῳ δικαιώματι τῆς μεταθέσεως, ὁ περ κέκτηται ἤδη ὁ ὑπουργὸς ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης, ὑφίσταται τραύματα ἀνεπανόρθωτα ἢ δικαιοσύνη καὶ δυσεπανόρθωτα ἢ πολιτικὴ ὑπόστασις τοῦ ἐκάστοτε ὑπουργοῦ, ἔνεκα τῶν ὅρων καὶ τῶν περιστάσεων τοῦ συγχρόνου κοινοβουλευτισμοῦ. Δυστυχῶς αἱ ἀλλοτρίαι, ἀλλὰ καὶ ἀναρμόδιοι ἐπεμβάσεις, ἐπεξετάθησαν καὶ ἐντὸς τοῦ κύκλου τοῦ δικαστικοῦ προσωπικοῦ. ὑπὲρ τοῦ ὁποῖου τὸ Σύνταγμα ἐπεχείρησεν ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὸ ἄκρως ἀνεπηρέαστον, ἀπονεῖμαν τὴν ἰσοβιότητα. Τὴν διὰ τῆς ἰσοβιότητος δημιουργηθεῖσαν διὰ τὸ φρόνημα καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν δικαστῶν συνταγματικὴν ἐγγύην καταστρέφει ἄρδην ἢ ἀχαλίνωτος κατάχρησις τοῦ δικαιώματος τῆς μεταθέσεως, ἀσκουμένου ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ οὐχὶ δι' αἰτίας ὑπηρεσιακὰς, ἀλλὰ πρὸς σκοποὺς ἀνθυπηρεσιακοὺς. Ὑπὸ τοὺς τοιούτους δ' ὅρους ἐνασκήσεως τοῦ δικαστικοῦ λειτουργήματος ἀπαιτοῦνται χαλύβδινοι χαρακτῆρες, ὅπως ἐπιδείξωσιν ἔμμονον ἀντοχὴν εἰς τοὺς ἀποπειρωμένους τὴν ἐνάσκησιν ἐπιβολῆς ἐπὶ τῆς δικαστικῆς συνειδήσεως».

Καὶ ἐπὶ τέλος ἐν τῇ σκιαγραφίᾳ ταύτῃ τῆς δικαστικῆς λειτουργίας, ἡ ἐπιτροπὴ οἰκτεῖρει «τὸ σεμνὸν τοῦ δικαστοῦ ἀξίωμα, καταστὰν κατὰ τρόπον ἄξιον στιγματισμοῦ καὶ ἀποτρόπαιον ἀντικείμενον πλειοδοτικῆς δημοπρασίας».

Φρικωδέστερον ἀκόμη γράφεται ἡ εἰκὼν τῆς νομαρχιακῆς διοικήσεως. Ἡ εἰκὼν ἐγγράφη ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ, εἶνε ἀξία μελέτης.

«Ὁ Νομάρχης, ὁ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως διοριζόμενος καὶ ταύτην ἐκπροσωπῶν, οὐδὲ τὴν γνῶσιν ἔχει τελείαν τῶν τοπικῶν ζητημάτων, οὐδὲ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὸν πόνον ὑπὲρ αὐτῶν, οὐδὲ τὸν ζῆλον πρὸς

ἀκεραίαν ἐξυπηρέτησιν τούτων, αἰσθήματα, ὧν ἐμφοροῦνται φύσει οἱ αἵρετοὶ τῶν ἐπαρχιῶν ἀντιπρόσωποι, οἱ καλούμενοι πρὸς συγκρότησιν τοῦ νομαρχιακοῦ συμβουλίου, οἱ θεωροῦντες ὡς ἴδιον ἑαυτῶν συμφέρον τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ζωτικῶν συμφερόντων τῆς διοικητικῆς περιφερείας, ἐν ἣ ἔγκατεστημένην ἔχουσι τὴν μόνιμον αὐτῶν διατριβὴν καὶ τὸ κέντρον τῆς ἐργασίας καὶ τῆς κοινωνικῆς αὐτῶν δράσεως. Τὴν συναρμο-
λόγησιν τῆς ἐποπτικῆς ἐνεργείας τῆς Κυβερνήσεως διὰ τοῦ νομάρχου καὶ τῆς τοπικῆς διοικητικῆς μερίμνης δι' αἵρετῶν ἀντιπροσώπων, ἐπι-
τυγχάνει πλήρως τὸ σύστημα τῶν νομαρχιακῶν συμβουλίων, ἐξασφαλίζον καὶ ἐμπεδοῦν τὴν ἐν ἁρμονίᾳ, συνοχῇ καὶ ἐπιμελεῖ διὰ τὰ τοπικὰ συμφέροντα ἀλληλεπιδράσει συνεργασίαν τοῦ νομάρχου καὶ τῶν ἐπαρχιακῶν ἀντιπροσώπων. Ἡ ἔλλειψις, ὅμως τοῦ νομαρχιακοῦ συμβουλίου, ἢ ἔλλειψις τῶν ἀντιπροσώπων, δι' ὧν ἐκδηλοῦσι τὰς ἀνάγκας αὐτῶν αἱ διοικητικαὶ περιφέρειαι πρὸς τὴν διοίκησιν, μετετόπισε τὸ κέντρον τῶν τοπικῶν φροντίδων καὶ κατέστησεν ἀναγκαίως μόνον τῆς διοικητικῆς περιφερείας ἀντιπρόσωπον τὸν βουλευτὴν, πεπωμένον φροντιστὴν τῶν ἐπαρχιακῶν ζητημάτων.

«Οὕτως ἡ ἑλλιπὴς ἐφαρμογὴ τῆς κεκυρωμένης διοικητικῆς ἡμῶν νομοθεσίας ἐδημιούργησε κενὸν ἐν τῇ διοικήσει, οὗτινος, ἐλλείψει ἐτέρας θεραπείας, ἐπεζητήθη βαθμιαίως ἡ πλήρωσις ἐκ τῆς βίας καὶ τῆς ἐπιβολῆς τῶν τοπικῶν ἀναγκῶν διὰ τῆς ἐπισωρεύσεως ἐμμέσων διοικητικῶν μεριμνῶν ἐπὶ τοῦ ἀξιώματος, ὃ περ ἀκριβῶς οἱ συνταγματικοὶ θεσμοὶ ἀνεστήλωσαν, ὡς ἀνεπίδεκτον πάσης συμμετοχῆς ἐν τῇ διοικήσει καὶ προωρισμένον, ἔν' ἂφ' ὑψηλοῦ καὶ μακρὰν παντὸς θεσμοῦ καὶ πάσης ἀλλοτριᾶς ἐπιβολῆς ἐν πλήρει ἐλευθερίᾳ γνώμης νομοθετῇ καὶ ἐλέγχῃ. Ἐδημιουργήθη δ' οὕτω, ἐπωφελὴς μὲν διὰ τὰ ἐπαρχιακὰ ζητήματα, ἐπιβλαβὴς δὲ διὰ τὸ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα, ἀνάμιξις ἀνεύθυνος ἀπέναντι τοῦ νόμου, ὑπεύθυνος δὲ μόνον ἀπέναντι τῶν ἐκλογικῶν συλλόγων, ἀκριβῶς δὲ διὰ τοῦτο ἐπιβλητικωτέρα καὶ κινδυνωδεστέρα, διότι ὁ κρίνων ἐκλογικὸς σύλλογος συνήθως καταδικάζει εἰς ἐκλογικὴν ἀποτυχίαν τοὺς μὴ μετὰ μείζονος ἐπιβολῆς ἐξασκήσαντας τὸ κῦρος αὐτῶν πρὸς ἐπίλυσιν τῶν ἐπαρχιακῶν ζητημάτων».

«Ἡ κατάστασις αὕτη ἐθεμελίωσε συναλλαγὴν τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Ἑθνους, προερχομένην ἐκ τῆς ὑπὸ τῶν ἐκλογικῶν συλλόγων διδομένης αὐτοῖς ἐντολῆς, ἐν ἣ σύμφυτος πρὸς τὴν καθαρῶς συνταγματικὴν

ἐντολὴν κατ' οὐσίαν, ἐπὶ πραγματικῇ λογοδοσίᾳ καὶ μετ' ἐκλογικῆς εὐθύνης δίδεται ἡ περὶ ἐπιμελείας τῶν τοπικῶν ζητημάτων ἐντολή. Ἐνεκα δὲ τῆς μοιραίας ἐξελίξεως τῆς συναλλαγῆς καὶ τῆς ἐπεκτάσεως ταύτης καὶ ἐπὶ τοῦ προσωπικοῦ τῆς διοικήσεως τῆς χώρας, κινδυνεύει νὰ ὑποστῇ κλονισμὸν τὸ γόητρον καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ Ἔθνους ἐπιβολὴ τοῦ κοινοβουλευτικοῦ Σώματος, ὃ περ εἶνε ἐκ τοῦ Συντάγματος τὸ τεταγμένον ἔρρισμα τῶν φιλελευθέρων θύσμων τῆς ἐλληνικῆς Πολιτείας.

«Πάντα ταῦτα ὀφείλονται εἰς τὴν διὰ τῆς ἐφαρμοζομένης διοικητικῆς πολιτικῆς συντελουμένην παρερμηνείαν τοῦ ἡμετέρου πολιτεύματος. Πολίτευμα φιλελεύθερον, ἐρειδόμενον ἐπὶ τῆς ἰσχύος τῆς λαϊκῆς ἀντιπροσωπείας, ἀσφαλῶς δύναται νὰ εὐδοκιμήσῃ μόνον ἐφ' ὅσον ἡ διοίκησις παρασκευάζει πολίτας, αὐτόνομον ἐκδηλοῦντας φρόνημα καὶ ἀναπτυσσομένους ὡς ἱκανούς, ὅπως δοκίμως ἐπιμεληθῶσι τῶν οἴκοι. Τοιοῦτο φρόνημα καὶ τοιοῦτους χαρακτηῖρας δὲν παρουσιάζει τὸ σύστημα τοῦ νομαρχιακοῦ κυβερνητικοῦ ἐπόπτου, ὀργάνου ἀνωτάτου τῆς διοικήσεως, καθιστῶντος συγκέντρωσιν τῶν πάντων ἐν χερσὶ τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας καὶ συνθλίβοντος τὸ ἐλεύθερον τοπικὸν φρόνημα, ἂν ἐπικρατῇ διοικήσεις, ἐκλέγουσα ἐπιμελῶς τὰ διοικητικὰ ὄργανα, ἢ κύπτοντος ὑπὸ πᾶσαν ἀλλοτριάν, ἔμμεσον καὶ μὴ ἐκ τοῦ νόμου ἀνεγνωρισμένην θέλῃσιν, ὅταν ἡ διοίκησις, παραιτουμένη τῆς ἐκλογῆς, ἀσχολῇται περὶ τὴν στρατολογίαν τῶν νομαρχιακῶν ὀργάνων.

«Δυστυχῶς δὲ καὶ τοῦτο παρίσταται ἤδη ὡς ζήτημα σπουδαιότατον ἐν τῇ διοίκησει τῆς ἡμετέρας χώρας. Τὴν περίβλεπτον θέσιν τοῦ νομάρχου, πραγματικοῦ ἀντιπροσώπου τῆς Κυβερνήσεως ἐν τῷ νομῷ, ἐπόπτου πάσης ἐν τούτῳ διοικητικῆς καὶ οἰκονομικῆς ὑπηρεσίας, κατέστησεν ἡ ἡμετέρα νομοθεσία ἀνωτέραν προσόντων τυπικῶν, ἀναγνωρίσασα ταύτην ὡς ἀξίωμα, ἐπιβίλλον ἐκτίμησιν πραγματικῶν καὶ κατ' οὐσίαν προσόντων. Δυστυχῶς ἡ καθιέρωσις τοιαύτης ἀπολύτου ἐλευθερίας περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν νομαρχιακῶν προσόντων ἠνέωξε θύραν εὐρυτάτην, δι' ἧς εἰσεπήδησεν εἰς τὴν νομαρχιακὴν ὑπηρεσίαν πλείας προσώπων, ἐπιζητούντων τὴν θέσιν τοῦ νομάρχου καὶ ἐκβιαζόντων ταύτην διὰ μόνον τὸν λόγον, ὅτι στεροῦνται τῶν διὰ πᾶσαν κατωτέραν τοῦ νομαρχιακοῦ ἀξιώματος θέσιν ἀπαιτουμένων τυπικῶν προσόντων».

Ἀνάλογα διεκτραγωδοῦνται καὶ περὶ τῆς δημοσίας ὑγείας. Εἶνε ἄξια ἀναγραφῆς :

«Τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τοῦ τμήματος τῆς Δημοσίας Ὑγείας εἶνε ἡ ἔλλειψις πάσης ὀργανώσεως τῆς ὑγεινομικῆς ὑπηρεσίας τοῦ Κράτους καὶ ἡ ἀπουσία παντὸς ἀντικειμενικοῦ σκοποῦ ἐν ταῖς ὑγεινομικαῖς μερίμναις. Ὑπαντα τὰ κράτη, μὴ ἐξαιρουμένων τῶν βαλκανικῶν, ἔχουσιν ὀργανωμένον πλήρες δίκτυον ὑπηρεσίας τῆς δημοσίας ὑγείνης, ἐγκαθιδρύσαντα τὴν τε κατὰ νομοὺς ὑγεινομικὴν ὑπηρεσίαν καὶ τὰ κεντρικὰ ὑγειονομικὰ συμβούλια. Καθ' ἅπαντα τὰ κράτη καθωρίσθη ἐπιθεώρησις τῆς λειτουργείας τῶν νοσοκομείων καὶ τῶν φαρμακείων, καθιδρύθη ὑγεινολογικὴ ἐπιθεώρησις τῶν ἐκπαιδευτηρίων, ἐργαστασίων καὶ φυλακῶν. Παρ' ἡμῖν, ἐκτὸς τοῦ Ἰατροσυνεδρίου, συγκαλουμένου ἐν ἐκτάκτοις περιστάσεσι, καθ' ὅς ἀπειλεῖται ἡ εἰσβολὴ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς ἐπιδημικῶν νόσων, ἢ ἡ ἐν τῇ χώρᾳ ἀνάπτυξις λοιμωδῶν νόσων, οὐδεμία λειτουργεῖ ὑπηρεσία, ἐντεταλμένη τὴν ἐπαγρύπνησιν ἐπὶ τῆς λειτουργίας τῶν διαφόρων θεραπευτηρίων καὶ φαρμακείων, ἰδίᾳ δ' ἐντεταλμένη τὴν ἐπαγρύπνησιν ἐπὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἀπαραιτήτων ὑγεινολογικῶν ὄρων πρὸς καταπολέμησιν τῶν διαφόρων ἐν τῇ χώρᾳ ἐνδημικῶν νοσημάτων. Ἡ χώρα ὁλόκληρος μαστίζεται ὑπὸ τῆς ἐλονοσίας, ἡ φυματίωσις πολλαπλασιάζει τὰ θύματά της, ἡ εὐφλογία σχεδὸν ἀπέβη κατ' ἐξοχὴν ἐλληνικὴ νόσος, καὶ ἐν τούτοις περὶ τοσοῦτον κυριωδῶν ζητημάτων, ἐξ ὧν ἐξαρτᾶται ἡ εὐρωστίᾳ τῶν ἐλληνικῶν πληθυσμῶν, οὐδεμία ὑπηρεσία ὀργανώθη, ὅπως ἐπιμεληθῇ τῆς συστηματικῆς τῶν νόσων καταπολεμήσεως, ἀναμένεται δ' ἡ σωτηρία παρὰ σωματείων, συνισταμένων παρ' ἰδιωτῶν καὶ στηριζομένων εἰς ἐνιαυσίαν προσφορὰς τῶν μελῶν αὐτῶν, ἢ εἰς προσφορὰς δωρητῶν. Ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία βεβαίως εἶνε ἀξιέπαινος καὶ ἀξιοθαύμαστος, ἀλλ' ἀπὸ ταύτης καὶ μόνης ἄνευ ἐπεμβάσεως τῆς Πολιτείας καὶ τακτοποιήσεως τῆς σχετικῆς δημοσίας ὑπηρεσίας οὐδὲν γενναῖον ἀποτέλεσμα δύναται νὰ προέλθῃ».

Χείρονα ἔτι καταγγέλλονται κατὰ τῆς ὑπηρεσίας τῶν δημοσίων ἔργων· ἡ ἐνέργεια αὐτῆς, λέγει ἡ Ἐπιτροπὴ, προκαλεῖ κατάπληξιν εἰς τοὺς ἀγνοοῦντας.

«Ἡ πρώτη ἐντύπωσις παράγεται καταδικαστικὴ τῆς ὑπηρεσίας τῶν δημοσίων ἔργων, θέτουσα ταύτην ὑπὸ τὴν κατηγορίαν ἐπὶ τῇ ἐπιστημονικῇ ἀνεπαρκείᾳ, ἢ ἐπὶ ἐλλείψει καλῆς πίστεως πρὸς τὴν Βουλὴν. Διὰ τῆς τοιαύτης καταρτίσεως τῶν προϋπολογισμῶν τῶν Δημοσίων ἔργων,

τὸ νομοθετικὸν Σῶμα τίθεται ἐν πλήρει πλάνῃ ὑπὸ τῶν ἁρμοδίων ὑπηρεσιῶν, ἐγκρίνει δ' ἀρχικῶς ἔργα μὴ ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖα, ἀλλ' ἐνδεικνύοντα μικρὰν δαπάνην καὶ εὐρίσκεται ὕστερον εἰς τὴν ἐπιτακτικὴν ἀνάγκην, ὅπως παρὰσχῇ ἐγκρίσεις πιστώσεων πολλαπλασίων τῶν ἀρχικῶν, μὴ δυσαμένη γὰρ ἐγκαταλίπη εἰς τὴν καταστροφὴν τ' ἀρξάμεθα μὲν, ἡμίτε' ἢ δ' ἀπομένοντα ἔργα. Οὕτως εἰς τὴν θέλησιν τῆς Βουλῆς διὰ τῆς ἐπιτηδειότητος τῶν συντασσομένων προϋπολογισμῶν ὑποκαθίσταται ἡ θέλησις τῶν μηχανικῶν τῶν Δημοσίων Ἔργων. Εἶνε ἀληθές, ὅτι ἐπὶ τῇ καταστάσει ταύτῃ δικαιολογεῖται ἡ ὑπηρεσία τῶν Δημοσίων Ἔργων, ὑποστηρίζουσα, ὅτι εἰς ἐπεμβάσεις καὶ πιέσεις τῶν κατὰ τόπους ἰσχυόντων ὀφείλεται ἡ ψευδὴς κατάρτισις τῶν ἀρχικῶν προϋπολογισμῶν, ὅπως ἐπιτυγχάνεται εὐχερῶς ἢ ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἐγκρίσις τῆς ἐπιτελέσεως τῶν διαφόρων ἔργων ὁδοποιΐας.

«Δὲν δύναται δὲ ν' ἀμφισβητηθῇ, ὅτι, τῶν ἔργων ὁδοποιΐας κατὰ μακρὰ χρονικὰ διαστήματα ἐγκρινομένων ὑπὸ τῆς Βουλῆς, ἐκδηλοῦνται ἐπιθυμίαι, ἵνα μὴ καταρτίζωνται ὀγκῶδεις προϋπολογισμοί, δυσχεραίνοντες τὴν ἐπιπρήφισιν τῶν οἰκείων νομοσχεδίων. Εἶνε δ' ὅμως ἐξ ἴσου ἀνεπίδεκτον ἀντιρρήσεως, ὅτι δημοσία ὑπηρεσία, υποβάλλουσα ἐν γνώσει καὶ ὑπὸ τὴν πίεσιν οἰωνοδήποτε ἐπιρροῶν ψευδεῖς προϋπολογισμοὺς ἐνώπιον τοῦ νομοθετικοῦ Σώματος, ὑποπίπτει εἰς σφάλμα δεινότερον ἢ ὅσον διαπράττουσι μηχανικοί, ὧν τοὺς προϋπολογισμοὺς κατήρτισεν ἐπιπολαιότης περὶ τὴν μελέτην ἢ σπουδῶν ἀτέλεια.

«Ἡ Ἐπιτροπὴ ἐθεώρησε καθήκον αὐτῆς, ὅπως ἐκτυλίξῃ ἐνώπιον τῆς Βουλῆς τὰς οἰκτρότητας ταύτας, ἐλπίζει δ' ὅτι μετὰ σπουδῆς θέλουσι μελετηθῇ μέτρα, θέτοντα τέρμα εἰς κατάστασιν ὄντως ἐπικίνδυνον. Νομίζει δ' ὅτι τὸ γεγονὸς τοῦτο καὶ μόνον ἀρκεῖ γὰρ ἐπιβάλλῃ τὸν χωρισμὸν τῆς ὑπηρεσίας τῶν δημοσίων ἔργων ἀπὸ τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν ὑπουργείου καὶ δημιουργήσῃ ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῆς ὑπηρεσίας ταύτης ἀληθεῖς καὶ πραγματικὰς εὐθύνas.»

Μετὰ τῆς αὐτῆς ὁδύνης ἐπικρίνει ἡ Ἐπιτροπὴ τὰ τελούμενα ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως. «Ἡ κεντρικὴ ὑπηρεσία, λέγει, τοῦ ὑπουργείου τούτου εἶνε ἀνεπαρκῶς ὠργανωμένη καὶ δεῖται νομοθετικῆς ἀναθεωρήσεως». Καὶ περὶ μὲν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τμήματος ἀποφαίνεται ὡς ἀκολούθως : «Ὁ ὀργανισμὸς τοῦ ὑπουργείου ἔταξεν εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν τμήμα ὑψηλὸν προσορισμόν,

ἀλλὰ καὶ πολυμερῇ ἅμα καθήκοντα. Ἀντὶ τῆς ἐκτελέσεως ὅμως τῶν σπουδαιοτάτων τούτων καθηκόντων, τὸ ἐκκλησιαστικὸν τμήμα μετέπεσεν εἰς ὑπηρεσίαν ἀπλῶς ἐπιτηρητικὴν τῆς διαχειρίσεως τῶν ἱερῶν μονῶν, ἐκτελοῦσαν τὸ ἔργον τῆς ἐπιτηρήσεως ἐν τελείᾳ ἑλλείψει βλέψεων γενικωτέρας ὁργανώσεως τῶν συμφερόντων τῶν ἱερῶν μονῶν καὶ ἐν πληθωρικῇ συγκεντρῶσει ἀσχολιῶν περὶ μικρότητας. Ἡ ὑπηρεσία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τμήματος δεῖται, κατὰ τὴν κρίσιν τῆς Ἐπιτροπῆς, ὁργανώσεως ἐπιστημονικῆς, καθόσον καὶ ἡ ἐποπτεία τῆς διαχειρίσεως τῶν Μονῶν τοῦ κράτους καὶ τῶν ἐν γένει μοναστηριακῶν ὑποθέσεων ἀπαιτεῖ καθαρῶς νομικὴν συγκρότησιν τῆς ἐποπτευούσης ἀρχῆς, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκτέλεσις τῶν λοιπῶν, πολλῶν ὑψηλοτέρων ὑπηρεσιῶν, τῶν ἐκ τοῦ ὁργανισμοῦ τοῦ ὑπουργείου ἀπορρεουσῶν, δεόν νὰ ἐρείδεται ἐπὶ εἰδικῆς γνώσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων καὶ πλήρους καταρτίσεως ἐν τῇ κανονικῇ Δικαίῳ.

«Δυστυχῶς ἡ Πολιτεία ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ἐπεδείξατο ἔνδειαν τῆς προσηκούσης προνοίας περὶ τῶν πραγμάτων τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ τοιαύτη ἀμέλεια ἐκδηλοῦται προφανῶς περὶ τὴν ἐνάσκησιν τῶν ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων δικαιωμάτων τῆς Πολιτείας, ἥτις μετὰ κύρους καὶ ἐπιβολῆς συντελεῖται. ὅταν αἱ τεταγμέναι πρὸς τοῦτο δημόσιαι ὑπηρεσίαι εὐμοιρῶσιν ἀπὸ περιωπῆς τῆς ἀπαιτουμένης πρὸς τοιοῦτο λειτούργημα σοβαρᾶς καταρτίσεως. Ἀλλ' ἐκδηλοῦται ἅμα ἡ ἑλλειψὶς φροντίδος τῆς Πολιτείας διὰ τῆς μὴ παροχῆς ἐνισχύσεως εἰς τὰς προσπάθειάς τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν περὶ βελτιώσεως τοῦ ἱεροῦ κλήρου, οὗτινος ἡ ἐμπρέπουσα συγκρότησις στηρίζει τὰ ἔθνη, ἡ ἐμπνευσμένη δὲ πολιτεία διέσωσε τὸ ἐλληνικὸν γένος κατὰ τὸν χρόνον τῆς μακροαίωνος δουλείας καὶ ἀποτελεῖ καὶ ἤδη τὸ ἔρεισμα καὶ τὰς ἐλπίδας τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς». Ἀνάλογα δι' ἐπίσης εὐχεται ἡ Ἐπιτροπὴ ὑπὲρ τῆς σκοπιμωτέρας ὁργανώσεως καὶ βελτιώσεως τῶν διαφόρων κλάδων τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως.

Ἀλλὰ θλιβερωτέρα ἀκόμη εἶνε ἡ κατάστασις τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν πολεμικῶν δυνάμεων τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους. Ἀντιγράφω καὶ ταῦτα μετ' ὀδύνης. Διότι εἰς οὐδένα Ἑλληνα ἦτο ἐπιτετραμμένον ν' ἀγνοῇ, ὅτι ἂν ὑπάρχη ἀντικείμενον, περὶ οὗ καθῆκον εἶχε νὰ μεριμνήσῃ ὡς πολίτης, τοῦτο ἦτο ἡ στρατιωτικὴ αὐτοῦ παρασκευὴ καὶ ἰσχὺς. Ἐκ τῆς ἰσχύος ταύτης ἔμελλε νὰ ἐπέλθῃ ἡ νέα ἱστορικὴ σταδιοδρομία τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους.

ΚΖ΄.

12 Μαΐου 1907

« Ἡ ἀνάμνησις τῶν παρελθόντων δεινῶν εἶνε θλιβερά, ἀλλὰ θλιβερωτέρα ἀκόμη τυγχάνει ἢ προσδοκία τῶν ἐλευσομένων δεινῶν ». Τὴν ρῆσιν ταύτην τοῦ Κικέρωνος ἀνεμνήσθην, καθ' ἣν στιγμὴν ἔρριπτον τὸ βλέμμα ἐπὶ τῶν σελίδων ἐκείνων τῆς ἐκθέσεως τῆς ἐπιτροπῆς τῆς Βουλῆς ἐπὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ Κράτους, αἵτινες ἀντικείμενον ἔχουσι τὴν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν ὀργάνωσιν τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τοῦ ἑλληνικοῦ Κράτους. Τὰ κατ' αὐτὰς καταγγέλλει ἡ Ἐπιτροπὴ μετὰ μείζονος ἀγανακτήσεως ἢ τὰ κακῶς ἔχοντα τῶν πολιτικῶν ὑπηρεσιῶν. Ἀρνεῖται τὴν ὑπαρξίν πραγματικοῦ στρατοῦ, ὀπλισμοῦ, ἐπιμελητείας, ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας, πάσης διοικήσεως. Καὶ ἰδίᾳ διοικήσεως. Διότι ἄνευ ταιούτης οἰοσδήποτε στρατὸς εἶνε ἀκατανόητος. Οὐδὲν ἀντιλαμβάνεται ἐν τῇ στρατιωτικῇ τάξει τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἢ βαθμοφόρους, εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν ὁποίων εἶνε προωρισμένοι οἱ εὐάριθμοι ὀπλῖται, ἀφαιρουμένων τῶν χρησιμευόντων εἰς τὰς πολιτικὰς ὑπηρεσίας. Μετὰ τὴν κατὰ τὸν τελευταῖον ἑλληνοτουρκικὸν πόλεμον καταστροφὴν καὶ τὴν ἐπακολουθήσασαν ἐθνικὴν καταισχύνην, οὐδεμία ἐγένετο σοβαρὰ ἐργασία πρὸς σύνταξιν καὶ ὀργάνωσιν τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων. Ἡ τελευταία στρατιωτικὴ νομοθεσία οὐδὲν μέχρι τῆς σήμερον παρήγαγεν ἀποτελεσμα. Ἐψηφίσθησαν ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἀλλεπαλλήλως οὐκ ὀλίγοι νόμοι, ἀλλ' οὐδὲν ἐπετεύχθη. Δὲν ὑπάρχει στρατὸς ἐν Ἑλλάδι καὶ δὲν ὑπάρχει, διότι, κατὰ πάντα τὰ φαινόμενα, δὲν εὑρίσκονται οἱ δυνάμενοι ν' ἀναλάβωσι τὴν δημιουργίαν τιοῦτου. Δὲν στερούμεθα πόρων. Ἴσως μάλιστα σχετικῶς πρὸς τὸν πληθυσμὸν τῆς χώρας καὶ τὴν ἐκ τούτου προερχομένην δύναμιν τοῦ στρατοῦ, ἡδυνάμεθα νὰ καταρτίσωμεν στρατὸν ἰσχυρὸν καὶ ἀξιόμαχον. Ἀλλὰ λείπει τὸ δημιουργικὸν αἷτιον τῶν μεγάλων ἔργων — ἡ ἀπόφασις καὶ ἡ θέλησις, ὁ ἐνθουσιασμός, οὗ ἄνευ οὐδὲν εἶνε δυνατόν νὰ κατορθωθῇ. Ταιούτης οὔσης τῆς καταστάσεως τῶν στρατιωτικῶν πραγμάτων, ἡ προσδοκία τῶν ἐλευσομένων δεινῶν, τῶν ἐπὶ θύραις, καθίσταται θλιβερωτέρα.

« Ἡ κατάστασις αὕτη, λέγει ἡ Ἐπιτροπὴ τοῦ Προϋπολογισμοῦ,

ὀφείλεται εἰς τὴν ἀρχικὴν ἔλλειψιν σχεδίου διὰ τὴν σκόπιμον ὁργάνωσιν τοῦ στρατοῦ παρ' ἡμῖν. Τὰ διάφορα ὅπλα τοῦ στρατοῦ καὶ αἱ ὑπηρεσίαι τούτου ὠργανώθησαν καὶ ἐξευλίχθησαν ἀναλόγως τῶν περιστάσεων καὶ συμπτωματοκῶς, οὐχὶ δὲ ἐπὶ τῇ βάσει γενικῆς μελέτης, καθοριζούσης αὐστηρῶς ἐκ τοῦ ἀντικειμενικοῦ σκοποῦ τοῦ ἐλληνικοῦ στρατεύματος τὴν ὁργάνωσιν καὶ τὴν σύνθεσιν τῶν διαφόρων σωμάτων αὐτοῦ, καταληγούσης δ' εἰς πορίσματα, ὧν ἀπαρεγκλίτως ἤθελεν εἶναι ἐπιδιωκτέα ἡ ἐφαρμογή. Ἀντὶ τούτου ἡ ἐξέλιξις τῶν διαφόρων κλάδων τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας ἐχειραγωγήθη ὑπὸ τῶν ἐκάστοτε παρὰ τῷ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Ὑπουργείῳ ἰσχυόντων, ὑπὸ πνεῦμα εὐνοίας τοῦ ἐπικρατοῦντος κατὰ τὰς περιστάσεις σώματος. Τοιαύτη πορεία δ' ὅμως τῶν ὁργανωτικῶν μέτρων ἐδημιούργησε βλέψεις προσωπικὰς, ὡς ὑπερτέρας τῶν γενικῶν συμφερόντων τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν βαρειῶν θυσιῶν, εἰς ἃς ὑπὲρ τῆς συντάξεως τούτου ὑπεβλήθη τὸ Κράτος καὶ παρήγαγε κατὰστασιν προσωπικῶν συμφερόντων, ἣν δὲν ἐτόλμησε νὰ παρίδῃ ὁ νομοθετιθεὶς ἐν ἔτει 1904 ὁργανισμὸς τοῦ στρατοῦ. Οὕτω δ' ὁ νομοθετηθεὶς ὁργανισμὸς οὗτος, μὴ δυνάμενος νὰ συντρίψῃ τὰ ἄτομα, μὴ ἀποτολμῶν ἵνα μεταβάλλῃ τὸ ἰσχυρὸν προσωπικὸν καθεστῶς, προέβη εἰς τὴν νομιμοποίησιν τούτου καὶ παρουσιάζεται οὕτω ἐν τῷ ἡμετέρῳ στρατεύματι τὸ ἀναμφισβήτητον φαινόμενον, καθ' ὃ, ἔνεκα τῆς ἐπιβλητικῆς δυνάμεως τῶν ἀναγκῶν τῶν ἀτόμων, διατηροῦνται πολυτελέστατα στελέχη βοηθητικῶν ὑπηρεσιῶν, προκαλοῦντα δαπάνας, αἵτινες ἠδύναντο καὶ ἔδει ἵνα χρησιμοποιηθῶσιν ὑπὲρ τῶν ἐπείγουσῶν σπουδαιοτάτων ἀναγκῶν τοῦ στρατοῦ.

«Προκειμένου περὶ τῶν στελεχῶν τοῦ στρατοῦ ἡ ἐπὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπὴ κρίνει καθήκον αὐτῆς, ὅπως ἐπιστήσῃ τὴν σύντονον προσοχὴν τῆς τε Κυβερνήσεως καὶ τῆς Βουλῆς ἐπὶ τῆς ἐπιβεβλημένης ἐκπαιδεύσεως αὐτῶν. Κατὰ τὰς προκειμένας περιστάσεις τὸ Κράτος προβαίνει εἰς οἰκονομικὰς θυσίας βαρυτάτας, ὅπως κατορθώσῃ τὸν ὅσον ἔνεστι τέλειον ἐξοπλισμὸν τοῦ ἐνεργοῦ στρατοῦ καὶ τῶν ἐφεδρειῶν τούτου, ὥς καὶ τὴν πλήρη προμήθειαν παντὸς τοῦ διὰ τὴν ἐμπόλεμον συγκρότησιν τοῦ στρατοῦ ἀπαιτουμένου ὑλικοῦ πολέμου. Οὔτε τὸ ὑλικὸν πολέμου δ' ὅμως, οὔτε ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνδρῶν κατάγονσι νίκας, ἂν μὴ ὑπάρχῃ ἐξησφαλισμένη ἡ διοίκησις τοῦ στρατεύματος ὑπὸ σωματαρχῶν ἐμπείρων, πεφωτισμένων, ἐπιβαλλόντων τὸ κῦρος αὐτῶν

ἐπὶ τοὺς διοικουμένους οὐχὶ διὰ τῶν δεσμῶν τῆς τυφλῆς στρατιωτικῆς πειθαρχίας, ἀλλὰ διὰ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἐπιστημονικοῦ φωτὸς καὶ τῆς πείρας περὶ τὴν ἀνωτέραν διοίκησιν. Οἱ σωματάρχαι εἰσὶν οἱ ἐν πολέμῳ ἡγήτορες τοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν εἰρήνῃ διδάσκαλοι τῶν ὑποδεστέρων των, οἱ παρσκευάζοντες τοὺς ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ διοικήσει διαδόχους αὐτῶν. Οἱ σωματάρχαι δὲν αὐτοσχεδιάζονται οὔτε καταρτίζονται δι' αἰφνιδίας ἐπιφοιτήσεως τοῦ διοικητικοῦ πνεύματος, ἀλλὰ κτῶνται τὴν ἑξὶν τῆς ἐν τῷ πολέμῳ διοικήσεως διὰ μακροχρονίων ἐν εἰρήνῃ ἐφαρμογῶν καὶ ἐμπνέονται τὸ θάρρος πρὸς τὰς πολεμικὰς εὐθύνas ἀπὸ μελετῶν ἐπιστημονικῶν καὶ γνώσεων στρατιωτικῶν πολυσχιδῶν. Ἐφ' ὅσον αἱ πολεμικαὶ ἐπιχειρήσεις ἀπέβησαν διὰ τοὺς ἡγήτορας τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων ἐπιστημονικὰ ἀγωνίσματα, ἐπὶ τοσοῦτον τὸ ἐν πολέμῳ ἔπαθλον ἀνήκει οὐχὶ εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς τοὺς περιφρονοῦντας τὸν προσωπικὸν κίνδυνον, ἀλλ' εἰς τοὺς τολμηροὺς πρὸς τὰς εὐθύνas. Ἄν ἡ ἱστορία τῶν νεωτάτων πολέμων παρίσταται ἀψευδὴς μάρτυς τῶν ἀληθειῶν τούτων, ἀλλ' ἂ μάρτυς σπουδαιότατος καὶ διδακτικώτατος παρίσταται διὰ τὴν ἡμετέραν χώραν ἡ ἱστορία τοῦ ἀτυχοῦς ἡμῶν πρὸς τὴν ὁμορον Ἐπικράτειαν πόλεμον. Οὐδὲν ὑπάρχει κατὰ τοῦτον παράδειγμα σωματάρχου ἀποδειλιάσαντος περὶ ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἀτυχῶς προῦκάλεσε τὰς καταστροφάς, πρὸς τῷ ἀκαταρτίστῳ τοῦ στρατεύματος ἐν γένει, ἢ πρὸς τὰς εὐθύνas δειλία τῶν ἡγητόρων τούτου, δειλία καὶ ἀτολμία ὀφειλόμεναι εἰς τὴν ἔλλειψιν τῆς δεούσης πρὸς τὴν ἐν πολέμῳ στρατιωτικῇ διοίκησιν παρσκευῆς. Ὑπὸ σωματάρχας ἐστερημένους πάσης καταρτίσεως καὶ πείρας περὶ τὴν διοίκησιν μεγάλων μονάδων καὶ τὸ ἄριστα συντεταγμένον στράτευμα εἶνε ὑποκείμενον εἰς καταστροφάς, πολλῶν δ' εὐχερέστερον ὑπέστη τὰς ἥττας ὁ πολεμήσας κατὰ τῶν Τούρκων ἑλληνικὸς στρατός, ἄθροισμα τότε ἀνασκήτων ἐφέδρων, ἐστερημένων πάσης παρσκευῆς καὶ πάσης προνοίας περὶ τὸν ἐφοδιασμόν του. Τὴν ἀπειρίαν ταύτην τῶν σωματαρχῶν τοῦ πολεμήσαντος ἑλληνικοῦ στρατοῦ καταγγέλλει ἡ περὶ τῶν πολεμικῶν γεγονότων ἐπίσημος ἔκθεσις τῆς Α. Β. Υ. τοῦ Διαδόχου, ὡς γενικοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ κατὰ τὴν Θεσσαλίαν στρατοῦ, περιγράφουσα ὡς ἑξῆς τὴν κατάστασιν τῶν στελεχῶν.

» Ὑποχώρησις τοῦ στρατεύματος εἴτε τακτικῇ εἴτε στρατηγικῇ ἦτο ἀδύνατον νὰ γίνῃ κανονικῇ. Προκειμένου μάλιστα περὶ στρατηγικῆς ὑποχωρήσεως, τὸ στράτευμα ἀπέδειξε πλήρη ἀνικανότητα, διότι τοιαύτη δύσ-

κολος κίνησις ἀπαιτεῖ στρατεύματα πειθαρχοῦντα καὶ καλῶς ἡσκημένα καὶ πεῖραν περὶ τὴν διοίκησιν μεγάλων μονάδων, πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ὁποίας οὐδέποτε ἐλήφθη ἡ δέουσα πρόνοια.

» Ἡ κατάστασις τῆς πειθαρχίας ἦτο ἀπελπιστική. Οἱ στρατιῶται, ὑπὸ στιγμιαίου ἐνθουσιασμοῦ εἰς τὸν πόλεμον ὀδηγηθέντες, μὴ ἔχοντες ἄλλον μεταξὺ των σύνδεσμον καὶ λόγον ὑποταγῆς πρὸς τοὺς ἀνωτέρους των, ἦτο ἐπόμενο νὰ μὴ πειθαρχῶσιν, εὐθὺς ὥς αἱ πρῶται ἀποτυχίαι καὶ διάφοροι στερήσεις ἐψύχρναν τὸν ἐνθουσιασμόν. Εἰς τὴν ἀπειθαρχίαν δὲ συνετέλεσε καὶ τὸ ἀδύνατον τῆς χρήσεως συντόνων ἐκτάκτων μέτρων, ἀπαραιτήτως ἀναγκαίων ἐν καιρῷ πολέμου πρὸς συγκρότησιν σιδηρᾶς πειθαρχίας, τῆς νομοθεσίας ἡμῶν μὴ ἐπιτρεπούσης τοιαῦτα μέτρα.

» Ἡ ἐκπαίδευσις τῶν στελεχῶν ἀτελεστάτη, διότι, ἔνεκα τοῦ πλημμελοῦς ὀργανισμοῦ τοῦ στρατοῦ, τῆς ἐλλείψεως συστήματος ἀσκήσεως, τῆς ἀπασχολήσεως τοῦ στρατοῦ εἰς ἔργα ξένα τοῦ προορισμοῦ του καὶ τῆς μὴ παροχῆς ὑπὸ τοῦ Κράτους τῶν ἀναγκαίων μέσων, οὐ μόνον τὰ ἀνώτερα στελέχη οὐδόλως ἐπαιδεύθησαν, ἐκ διαφόρων μάλιστα ὀπλων συγκείμενα, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ κατώτερα στελέχη δὲν ἔσχον τὴν εὐκαιρίαν ν' ἀσκηθῶσι δεόντως εἰς ἐφαρμογὰς τῆς τακτικῆς καὶ τῶν κανόνων τῆς ἐν ἐκστρατείᾳ ὑπηρεσίας.

» Ἀλλὰ καὶ ἑλλειψίς θεωρητικῶν γνώσεων κατεδηλώθη. Οὕτω ἀνώτεροι ἀξιωματικοί, διοικοῦντες μάλιστα μεγάλας μονάδας, εἶχον προσηλωθῆ εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἀμύνης ὅλων τῶν σταθμῶν τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς, θεωροῦντες πᾶν ὑπέροχον ἐδαφικὸν σημεῖον ὥς σπουδαίαν στρατηγικὴν θέσιν.

» Ἡ παραδοχὴ τῆς θεωρίας ταύτης, ἡ μετὰ φανατισμοῦ ἐπιδίωξις τῆς ἐφαρμογῆς της ἔσχεν ὥς ἀποτέλεσμα τὴν διασπορὰν τοῦ στρατεύματος ἐπὶ μεγίστου μετώπου, λίαν δυσαναλόγου πρὸς τὴν ἀριθμητικὴν δύναμιν του καὶ τὴν μὴ συγκέντρωσιν αὐτοῦ εἰς μόνα τὰ ἀληθῶς καίρια σημεῖα τοῦ τμήματος, οὗ ἡ ὑπεράσπισις εἶχεν ἀνατεθῆ εἰς αὐτό. Ἐννοεῖται, ὅτι ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας ἦτο ἀδύνατον νὰ διατηρηθῶσιν ἀρκοῦσαι ἐφεδρεῖαι, τὰ δὲ νῶτα τοῦ ἄνω παρατεταγμένου στρατεύματος διέτρεχον πάντοτε κίνδυνον κυκλώσεως, ὅταν σημειόν τι τῆς γραμμικῆς ταύτης παρατάξεως διεσπᾶτο. Ἐντεῦθεν οἱ ἐπανελημμένοι φόβοι τῆς ὑπερφαλαγγίσεως καὶ αἱ πρόωροι καὶ πολλάκις ἀμαχητεὶ ἐγκαταλείψεις θέσεων, ὑπὸ τακτικὴν ἔποψιν ἐξεταζόμεναι. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἀξιωματι-

κῶν ἀγνοοῦσι τὴν χώραν, ὀλίγοι δὲ τούτων ἐγνώριζον αὐτὴν ἐκ τῆς παρὰ τὰ σύνορα ὑπηρεσίας των.

» Ἄμα τῇ ἀφίξει μου εἰς Λάρισσαν, τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωκῶν διέταξέ με νὰ συγκαλέσω συμβούλιον ἐκ τῶν διοικητῶν τῶν μεραρχιῶν καὶ ταξιαρχιῶν, ὅπως γνωμοδοτήσῃ, ἂν ὁ στρατὸς θὰ ἦτο εἰς κατάστασιν νὰ ἐνεργήσῃ ἐπιθετικῶς ἢ ἀμυντικῶς εἰς πρώτην διαταγὴν. Ὡς εἰκός, ἡ ἐκτέλεσις τῆς διαταγῆς ταύτης ἦτο ἀδύνατος, διότι συμβούλιον, ὅπως ἐκφράσῃ τὴν ζητουμένην γνώμην, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ συγκροτηθῇ ἐκ διοικητῶν, μόλις ἀφικθέντων καὶ μὴ ἐξετασάντων εἰσέτι τὰ στρατεύματα, ἅτινα θ' ἀπειτέλοιν τὰς μήπω συντεθείσας μεραρχίας καὶ ταξιαρχίας των. Τοῦτο δ' ἀνέφερον εἰς τὸ Ὑπουργεῖον εἰς ἀπάντησιν τῆς εἰρημένης διαταγῆς του. Τὰ σχεδὸν ἅμα τῇ συνθέσει τῶν μεραρχιῶν καὶ ταξιαρχιῶν ἐπελθόντα γεγονότα δὲν ἐπέτρεψαν πλέον τὸν σχηματισμὸν τοῦ περὶ οὗ πρόκειται συμβουλίου».

« Ὁ δ' ἀρχηγὸς τοῦ ἐν Ἡπείρῳ πολεμήσαντος ἐλληνικοῦ στρατοῦ ἐκτίθησιν, ὅτι «τὸ πεζικὸν ἦτο ἀπαράσκευον πρὸς ἐπιθετικὴν ἐκστρατείαν, ὃ περ ὀφείλεται εἰς τὸ ἀνοργάνωτον, τὴν ἔλλειψιν πάσης στρατιωτικῆς παρασκευῆς καὶ ἐκπαιδεύσεως καὶ τὴν ἀνεπάρκειαν ὑπὸ ἔποψιν ποσοῦ καὶ ἀριθμοῦ ἀξιωματικῶν καὶ ἰδίως ἀνωτέρων».

« Ἐπὶ 1284 μαχίμων ἀξιωματικῶν, ὧν 4 ὑποστράτηγοι, 174 ἀνώτεροι καὶ 1106 κατώτεροι, προῆλθον ἐκ τῶν στρατιωτικῶν Σχολῶν 928, ὧν 90 ἀνώτεροι καὶ 838 κατώτεροι, προήχθησαν δ' ἐκ τῆς τάξεως τοῦ στρατιώτου 352, ὧν 84 ἀνώτεροι καὶ 368 κατώτεροι. Ἡ δυσαναλογία αὕτη μεταξὺ τῶν δύο κατηγοριῶν τῶν ἀξιωματικῶν εἶνε ἐλάσσων ἐν ταῖς τάξεσι τῶν κατωτέρων ἀξιωματικῶν, μείζων δ' ἐν ταῖς τάξεσι τῶν ἀνωτέρων. Ἀλλ' εἶνε ἐπικίνδυνος ἐν τῷ πεζικῷ, τῷ ἀποτελοῦντι τὴν βάσιν παντὸς στρατεύματος, ἔνθα ἐπὶ 841 ἀξιωματικῶν οἱ 311 ἔχουσιν ὡς πηγὴν προελεύσεως τὸν θρασμὸν τῆς ἀντικαταστάσεως καὶ τὸν εὐεργετικὸν νόμον, καὶ ἐπὶ 86 ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν μόνον 4 συνταγματάρχαι καὶ τρεῖς ἀντισυνταγματάρχαι προέρχονται ἐκ τῆς στρατιωτικῆς σχολῆς τῶν Εὐελπίδων».

« Ἡ ἐπὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπὴ, ἐκθέτουσα ταῦτα ἐνώπιον τῆς Βουλῆς δὲν ἐσκέφθη, ἵνα ὑποτιμήσῃ τὴν φιλοτιμίαν, τὴν φιλοπονίαν καὶ τὸ στρατιωτικὸν θάρρος τούτων, ὅσοι μὴ τυχόντες ἀνωτέρως ἐν ταῖς στρατιωτικαῖς Σχολαῖς ἐκπαιδεύσεως ἠυτήχησαν, ἵνα τύχωσιν ἀνωτέρων

βαθμῶν ἐν τῷ στρατεύματι, κατόπιν μακρᾶς ἐν τούτῳ ἐντίμου ὑπηρεσίας, ἐν τῇ ἐκτελέσει τῆς ὁποίας ἡδυνήθη ἡ Πολιτεία νὰ ἐκτιμήσῃ τὰς ἐπιτυχεῖς τῶν πλείστων ἐκ τούτων προσπαθείας, ὅπως ἐξ ἰδίας μελέτης ἀναπληρώσωσιν ὅσα κενὰ ἀπεκάλυπτεν ἐν αὐτοῖς ἡ ἔλλειψις συστηματικῶν στρατιωτικῶν σπουδῶν. Ἡ Ἐπιτροπὴ δὲν διστάζει ἐπίσης, ἵνα ὁμολογήσῃ, ὅτι παρὰ τισι τούτων στρατιωτικῇ ἰδιοφυΐᾳ ἐξαιρετικῇ καὶ τόλμῃ ἀτομικῇ ὑπέροχος ἀνεπλήρωσε κατὰ τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις πᾶσαν ἐξ ἐλλείψεως ἐπιστημονικῶν μελετῶν ἀτέλειαν.

« Ἀλλ' ὀφείλει ἡ Ἐπιτροπὴ νὰ παρατηρήσῃ, ὅτι ἐν τῇ διοικήσει τοῦ στρατοῦ τηρεῖται πορεία ὅλως ἀντίθετος πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν κειμένων νόμων καὶ τῆς διὰ τούτων ἀναγνωρισθείσης μερίμνης τῆς Πολιτείας περὶ τῆς καταρτίσεως τῶν στελεχῶν τοῦ στρατοῦ. Ἡ πολιτεία ἀπὸ εἰκοσιπενταετίας ἀνεγνώρισε νομοθετικῶς τὴν ἀπόλυτον ἀνάγκην τῆς παρασκευῆς ἐπιστημονικῶς μεμορφωμένων ἀξιωματικῶν διὰ τὸ πεζικὸν καὶ ἵππικόν. Ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ὅπλοις τούτοις πρότερον οἱ ἀρτίως κατ' ἐπιστήμην συγκεκροτημένοι ἀξιωματικοὶ ἀπετέλουν ἐλαχίστην μειοψηφίαν, κατετάσσοντο δ' ἐν τούτοις οἱ ἀπόφοιτοι τῆς στρατιωτικῆς σχολῆς τῶν Εὐελπίδων καὶ ξένων στρατιωτικῶν σχολῶν ἐξ ἰδίας ἑαυτῶν πρωτοβουλίας καὶ οὐχὶ κατὰ σύστημα ὑπὸ τῆς Πολιτείας ἀπαρεγκλίτως ἐφαρμοζόμενον. Ἡ Πολιτεία κατεῖδεν ἐγκαίρως τὸν κίνδυνον, εἰς ὃν ὁ ἐλληνικὸς στρατός, τὸ πεζικόν, τὸ σῶμα τῆς γραμμῆς, ἡ κυριωτάτη βάσις παντὸς στρατεύματος, ἐκινδύνευεν ἵνα ἀπομείνῃ ὥς καταφύγιον παντὸς ἀκαταρτίστου βαθμοφόρου, χωλαινούσης οὕτω οὐ μόνον τῆς ἐκπαίδευσέως του, ἀλλὰ καὶ τῆς ἡθικῆς αὐτοῦ συνοχῆς ἐκ τῆς ἐπιβολῆς του, ἣν ἀσφαλίζουν οἱ μόνον στελέχη ὁμοιομόρφως καὶ ἐπιστημονικῶς κατηρτισμένα. Πρὸς τοὺς αὐτοὺς κινδύνους ἐφέρετο καὶ τὸ ἵππικόν, οὗτινος ἡ ἐξελισσομένη ἐμπόλεμος δοῦσις ἐπιβάλλει τὴν ὑπαρξιν στελεχῶν, ὀλιγώτερον μὲν σπαθομάχων, περισσότερον δ' ἐπιστημονικῶν. Ὁ μείζων δ' ὅμως κίνδυνος ἐδημιουργεῖτο διὰ τὸ στράτευμα ὁλόκληρον καὶ τὴν ἀνωτέραν τούτου διοίκησιν. Ὁ ὀλικὸς ἀριθμὸς τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ πεζικοῦ καὶ τοῦ ἵππικοῦ ὑπερέχει κατὰ πολὺ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ πυροβολικοῦ καὶ τοῦ μηχανικοῦ, ὥς ἐκ τούτου δὲ καὶ ἔνεκα τῆς εὐρύτητος τῶν στελεχῶν τοῦ πεζικοῦ κυρίως, διευκολυνούσης τὴν εἰς τοὺς ἀνωτέρους βαθμοὺς προαγωγὴν τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ σώματος τούτου, ἐγεννᾶτο ὁ κίνδυνος, ὅτι τὸ πεζικὸν καὶ τὸ ἵππικόν ἡθελον δημιουργήσῃ

ἐπιβλαβῇ πηγῇ, ἐξ ἧς θὰ ἐξεπορεύοντο κατὰ δυσανάλογον πλειονοψηφίαν στελέχη διὰ τὴν ἀνωτέραν διοίκησιν ἀκατάρτιστα πρὸς ταύτην θεωρητικῶς, κεκτημένα δὲ καὶ τὴν ὑπεροχὴν τῆς ἀρχαιότητος ἐπὶ τῶν ἀνωτέρων στελεχῶν τοῦ πυροβολικοῦ καὶ τοῦ μηχανικοῦ. Ἐκ τοιούτου καθεστῶτος δύο κίνδυνοι διὰ τὴν Πολιτείαν ἐδημιουργοῦντο, κίνδυνος κακῆς διοικήσεως καὶ βλάβης περὶ ταύτην τῶν συμφερόντων τοῦ στρατοῦ, ἂν ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὴν ἀρχαιότητα παρεδίδετο ἡ ἀνωτέρα διοίκησις εἰς τοὺς μὴ πρὸς ταύτην ἐπαρκῶς παρεσκευασμένους βαθμefόρους τοῦ πεζικοῦ καὶ τοῦ ἵππικοῦ, κίνδυνος ἄφ' ἑτέρου ἐκ τῆς μεταξὺ τῶν σωμάτων ἀναποφεύκτου διχονοίας, ἂν ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὴν ὑπερτέραν ἐπιστημονικὴν κατάρτισιν παρεδίδετο ἡ ἀνωτέρα διοίκησις εἰς τοὺς ἀξιωματικούς τῶν τεχνικῶν σωμάτων.

« Ἡ Ἐπιτροπὴ ἐθεώρησε καθῆκον αὐτῆς, ὅπως παρουσιάσῃ πρὸς τὴν Βουλὴν τὴν εἰκόνα ταύτην μετὰ πάσης λεπτολογίας. Θεωρεῖ δ' ὅμως καθῆκον αὐτῆς ἐπίσης, ὅπως διακηρύξῃ, ὅτι οὐ μόνον τὸ πεζικὸν πάσχει ἔλ' εἰπὴν ἀνωτέρων στελεχῶν θεωρητικῶς κατηρτισμένων, ἀλλ' ὅτι ἐν γένει ὁ ἡμέτερος στρατὸς στερεῖται σωματαρχῶν κατηρτισμένων ἐν ἱφαρμογαῖς, δυναμένων ἐν πολέμῳ νὰ διοικήσωσιν ἐπιτυχῶς καὶ ὑπευθύνως καὶ ἐν εἰρήνῃ νὰ παρασκευάσωσι τὰ κατώτερα στελέχη. Πόλεμος ἀτυχῆς διεξήχθη, τὰ αἷτια τῶν στρατιωτικῶν ἀποτυχιῶν ἐξηκριβώθησαν, ἀλλὰ διδάγματα ἀπὸ τούτων ἐν λόγοις μόνον παρήχθησαν. Ἡ ἀλήθεια ἐπιβάλλει, ἵνα συνομολογήσωμεν, ὅτι ὀλίγιστοι τῶν ἤδη διοικούντων ἀνωτέρων σωματαρχῶν τοῦ ἡμετέρου στρατοῦ ἀνήκουσιν εἰς τὴν τάξιν τῶν ἐν πολέμῳ διακριθέντων. Καὶ ἐκ τῶν ὀλιγίστων δὲ τούτων, ὧν τὸ κῦρος εἶνε ἐπιβλητικὸν ἐν τῷ στρατεύματι, ἡ πλειοψηφία ἀπασχολεῖται ὑπὸ τῆς ἀνωτάτης διοικήσεως περὶ ἔργα τῆς στρατιωτικῆς δικαιοσύνης καὶ τῶν διαφόρων στρατιωτικῶν ὑπηρεσιῶν, εἰς ἐνίους δὲ τούτων μόνον ἀντιέθη διοίκησις σωμάτων. Οὕτω δ' ἡ πλειοψηφία τῶν σωματαρχῶν ἀποτελεῖται ἤδη ἐξ ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν, μὴ μετασχόντων τοῦ πολέμου ἢ μὴ τυχόντων εὐφήμου μνείας ἐν τούτῳ.

« Ἡ ἐπὶ τοῦ προῖπολογισμοῦ Ἐπιτροπὴ κρίνει, ὅτι ἀνώτερα στελέχη οὕτω κατηρτισμένα οὔτε ἐπιβολὴν δικικήσεως δύνανται νὰ ἐγκαθιδρύσωσιν ἐν τῷ στρατεύματι, ἀλλ' οὔτε ὥς προγυμνασταὶ νὰ χρησιμοποιηθῶσι διὰ τὰ κατώτερα στελέχη. Οἱ μὴ καταρτισθέντες διὰ πολλαπλῶν ἐφαρμογῶν περὶ τὴν διοίκησιν ἀνωτέρων μονάδων κατὰ τῖνα τρόπον θέλουσι διευ-

θύνῃ ἀσκήσεις τῶν μονάδων τούτων ἐκπαιδευτικὰς τῶν στελεχῶν καὶ τῶν ἀνδρῶν ; Ἐὰν ἐξακολουθήσῃ ἡ κατάστασις αὕτη, ἀπόλλυσι πᾶσαν ἐλπίδα ὁ ἑλληνικὸς στρατός, ὅτι θέλει ἀποκτήσῃ ἐν μέλλοντι χρόνῳ ἐκ τῶν ἤδη κατωτέρων ἄρτια ἀνώτερα στελέχη, ἀφ' οὗ ἑλλείπει ὁ καταρτίσων καὶ μορφώσων τοὺς κατωτέρους. Ἄλλ' ἡ κατάστασις αὕτη εἶνε πολλῶν κινδυνωδεστέρα διὰ τὸ παρὸν, διότι ἐν οἰαδήποτε ἐνδεχομένη ἐθνικῇ περιπετείᾳ τὸ στράτευμα εὐρεθήσεται ἐστερημένον ἀνωτέρας διοικήσεως ἐκ τῶν προτέρων πρὸς τοῦτο τεταγμένης καὶ ἀνεγνωρισμένης, ὥς μελλούσης ἐν πολέμῳ νὰ ἡγηθῇ. Στράτευμα, ὃ περ ἐν εἰρήνῃ διοικοῦσι καὶ ἐκπαιδεύουσι σωματάρχαι, κατ' ἐπιείκειαν διατηρούμενοι ἐν ταῖς τάξεσιν αὐτοῦ, ὃ περ δὲ καταδικάζεται, ἵνα ἐν πολέμῳ προσκόπτον καὶ ψηλαφοῦν ἀναζητῇ τοὺς πρὸς τὴν διοίκησίν του ἐπιτηδεύουσιν, στράτευμα τοιοῦτον ὁδηγεῖται πρὸς βεβαίαν καταστροφήν.

«Τὸ σύστημα τῶν ἐπιθεωρήσεων προαπαιτεῖ τὴν ὑπαρξίν βαθυτάτου στρατιωτικοῦ πνεύματος καὶ στρατιωτικῆς παραδόσεως, ἣν δημικυργεῖ καὶ στηρίζει ἡ στρατιωτικὴ ἀνατροφή ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων. Διὰ τοιοῦτο σύστημα ἐπιθεωρήσεως ἄνευ ὁρίου ἡλικίας ἐξασφαλίζει ὑπέροχα στελέχη ἐν τῷ γερμανικῷ στρατῷ, οὗτινος τὴν σιδηρᾶν παράδοσιν ἐξέθρειψε μακροίων τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους στρατιωτικὴ ἀνατροφή καὶ ἐκράτυνεν ἡ ἰδιαζόντως πολεμικὴ μορφή τῶν ἡγεμόνων. Τοῦναντίον παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν εὐρωπαϊκῶν στρατῶν ἐφηρμόσθη, ὥς πρακτικῶς ἐλάσσονας παρέχον δυσχερείας, τὸ σύστημα τοῦ ὁρίου ἡλικίας.

«Παρ' ἡμῖν τὸ σύστημα τῶν ἐπιθεωρήσεων ἀπέτυχεν οἰκτρότατα. Ἡ μετὰ τὸν πόλεμον ἄμεσος τούτου ἐφαρμογή, μεθ' ὅλην τῶν ἐπιθεωρητῶν τὴν αὐστηρότητα, κατέληξεν εἰς ἀμνήστευσιν τῶν ὑπὸ τούτων εἰς ἀναγκρατικὰ συμβούλια παραπεμφθέντων. Ἀπὸ τῆς ἐγκαθιδρύσεως δὲ τῆς Γενικῆς Διοικήσεως, τὴν αὐστηρότητα τῆς πρώτης ἐπιθεωρήσεως διεδέξατο ἐπιείκεια, ἐπιτεινομένη μέχρι βαθμοῦ ἀναιροῦντος ἄρδην τὸν θεσμόν τῆς ἐπιθεωρήσεως. Ἐλλείπει δὲ ὑποστρατήγων μεράρχων ἐνεργούσιν ἤδη τὴν ἐπιθεώρησιν πρὸ τοῦ γενικοῦ ἐπιθεωρητοῦ οἱ λόγῳ ἀρχαιότητος κατέχοντες τὴν θέσιν τοῦ μεράρχου συνταγματάρχαι, ὧν αὐτὴ ἡ Πολιαεία, μὴ ἐνεργοῦσα τὴν προαγωγήν, ὁμολογεῖ τὴν ἀνεπάρκειαν. Ὑπὸ τοιούτους ὅρους κῦρος ἐπιθεωρητοῦ δὲν ὑπάρχει, τὸ ἔργον δὲ τῆς ἐκκαθαρίσεως τοῦ στρατεύματος ἀπὸ τῶν ἀνεπιδέκτων περαιτέρω εὐδοκιμήσεως στελεχῶν ματαιοῦται ὁριστικῶς ἐπὶ βλάβῃ τοῦ στρατοῦ.

Τούτων ἕνεκα ἡ ἐπὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπὴ θεωρεῖ ὡς μόνον μέσον συντελεστικὸν τῆς ἐκκαθαρίσεως τῶν στελεχῶν τοῦ στρατοῦ τὴν ἐλάττωσιν τοῦ ἐφαρμοζομένου ἤδη ὁρίου ἡλικίας.

« Ἡ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπὴ, προκειμένου περὶ τοῦ στρατεύματος, ἐφ' οὗ ἐρείδεται πᾶσα ἐλπίς αἰσιωτέρου μέλλοντος τοῦ ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ἐθεώρησε καθήκον αὐτῆς, ὅπως μετὰ παρρησίας ἐκδηλώσῃ τὴν ἑαυτῆς γνώμην, ἣτις συμπίπτει κατὰ πάντα πρὸς τὴν μετὰ τὸν πόλεμον ἐκδηλωθεῖσαν γνώμην τῆς Α. Β. Υ. τοῦ Διαδόχου καὶ Γενικοῦ Διοικητοῦ τοῦ Στρατοῦ.

« Ἡ Βουλὴ ἀρυσθεῖσα ἐκ τοῦ ἀτυχοῦς πολέμου διδάγματα κατενόησεν, ὅτι ἡ σύνταξις, ἡ ἐκπαίδευσις καὶ ἡ διοίκησις τοῦ στρατοῦ πρέπει νὰ μείνῃ ἀνεπηρέαστος ἀπὸ πάσης οἰασδῆποτε ξένης τοῦ στρατοῦ ἐπεμβάσεως, ἀφιεμένη εἰς τοὺς δυναμένους νὰ ἐργασθῶσιν ὑπὲρ τῆς προκοπῆς αὐτοῦ καὶ καθισταμένη κύριον μέλημα τοῦ Κράτους. Ταῦτα ἀναγνωρίσασα καὶ ἀποδεχθεῖσα ἡ ἑλληνικὴ Βουλὴ ἐγκατέστησε τὴν ἀποκέντρωσιν περὶ τὴν διοίκησιν καὶ ἐκπαίδευσιν τοῦ στρατοῦ, παρέσχε δὲ μετ' ἐνθουσιασμοῦ πᾶν οἰκονομικὸν μέσον πρὸς σύνταξιν αὐτοῦ, ἐπιβαλοῦσα βαρυντάτας εἰς τοὺς πολίτας θυσίας, ἅς ἀγογγύστως ἀπεδέξατο ἡ φιλοπατρία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Τὰ διδάγματα δ' ὅμως τοῦ πολέμου, ἅτινα ὡμολόγησαν οἱ διοικήσαντες τὸν ἀτυχήσαντα ἐν τούτῳ στρατόν, ἐπιβάλλουσι τὴν κατάρτισιν τῆς διοικήσεως τούτου ὡς ἐπιτηδεΐας διὰ τε τὴν ἐν εἰρήνῃ ἐκπαίδευσιν αὐτοῦ καὶ διὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων. Ἵνα καρποφόρον ἀποβῶσι μάθημα τὰ σκληρὰ τοῦ πολέμου διδάγματα, ἵνα ἐκ τῆς τέφρας τοῦ καταδικασθέντος παρελθόντος ἀνακύψῃ θαλερὸς καὶ εὖρωστος ὁ στρατὸς τοῦ μέλλοντος, ἵνα ἐνδεχόμεναι ἐθνικαὶ περιπέτειαι δημιουργήσωσι μόνον ἐπευφημίας ὑπὲρ τῶν ἡγηθησομένων τοῦ στρατεύματος, ὃ περ κληθήσεται ὅπως ὑποστηρίξῃ τὰ δίκαια τῆς Πατρίδος, ἀπαιτεῖται, ὅπως ἀπὸ τοῦδε ἐν τῇ εἰρηρικῇ παρασκευῇ σιγῇ πᾶσα φωνὴ ἐπικειάς καὶ καταπνιγῇ πᾶσα συμπάθεια ὑπὲρ τῶν ἀνικάνων, χωρήσῃ δ' αὖστηρά, ἀδέκαστος καὶ ὑπὲρ μόνων τῶν συμφερόντων τοῦ Ἔθνους προνοοῦσα ἐκκαθάρισις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἀπὸ τῶν ἀνικάνων στοιχείων, ἀνάδειξις δὲ μόνον τῶν ἀξιωματικῶν, οὓς διακρίνει ὑπεροχὴ ἀρετῆς καὶ φῶς μαθήσεως».

Ἡ ναυτικὴ ὑπηρεσία δὲν ἡδύνατο νὰ εἶνε κρείττων τῆς ὑπηρεσίας

τοῦ κατὰ ξηρὰν στρατοῦ. Ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς Βουλῆς παρατηρεῖ τὰ ἐπόμενα.

»Α'. Ἡ κεντρικὴ Διοίκησις τοῦ κατὰ θάλασσαν στρατοῦ στερεῖται πάσης ἐνώσεως, ἐγγυωμένης τὴν δημιουργίαν παραδόσεων ἐκ τοῦ σώματος τοῦ Ναυτικοῦ καὶ τὴν ἐπικράτησιν τούτων περὶ τὴν λύσιν τῶν τε ἐν γένει ὑπηρεσιακῶν ζητημάτων, ὡς καὶ τῶν λεπτοτάτης φύσεως καὶ σπουδαιότητος ἐθνικοῦ ἐνδιαφέροντος τεχνικῶν τοῦ πολεμικοῦ Ναυτικοῦ ζητημάτων.

« Ἀπὸ τῆς κεντρικῆς Διοικήσεως ἐλλείπει ἡ συνοχὴ καὶ ἡ ἐσωτερικὴ συνάφεια, ἐξ ὧν παράγεται ἡ ὑπηρεσιακὴ ἐπιβολή. Ἐντεῦθεν δὲ τὰ ὑπηρεσιακὰ ζητήματα λύονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διὰ τῆς ἐπιβολῆς τοῦ τμηματάρχου τοῦ τμήματος τοῦ προσωπικοῦ, διὰ δὲ τὰ τεχνικὰ ζητήματα ἐφηρμόσθη ἀείποτε ἡ μέθοδος τῶν ἐπιτροπῶν, μέθοδος ἐνδεικνύουσα τὴν ἀδιάθετον βούλησιν, ὅπως ἀπορρίψῃ ἀφ' ἑαυτῆς τὴν οὐσιαστικὴν εὐθύνην ἢ κατὰ νόμον ὑπεύθυνος ἀρχή, καταλήξασα δ' εἰδικῶς ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ ἐπὶ τοῦ Ναυτικῶν Ὑπουργείου εἰς συσκότισιν καὶ πλειστάκις ματαίωσιν τῶν προβαλλομένων ταῖς Ἐπιτροπαῖς πρὸς λύσιν ζητημάτων. Ὡς ἐκ τούτου ἡ διεύθυνσις τοῦ ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν Ὑπουργείου ἀπέβη κατ' ἀνάγκην καθαρῶς προσωπικὴ ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ ἐνάσκησις τῶν ὑπουργικῶν αὐτοῦ δικαιωμάτων, ἡ ἐπιτυχία δὲ ἢ ἡ ἀποτυχία ἐν τῇ διευθύνσει παρακολουθεῖ τὴν ἰδιοφυΐαν ἢ τὴν τυχὸν ἀνεπάρκειαν τοῦ ἐκάστοτε ὑπουργοῦ. Εἶνε δ' ὅμως, κατὰ τὴν κρίσιν τῆς Ἐπιτροπῆς, τελείως ἐπικίνδυνος ἡ ἐγκαθίδρυσις τοιαύτης διοικήσεως ἐν τῷ πολεμικῷ σώματι, πρὸς ὃ ἰδιαζόντως κατὰ φύσιν καὶ κατ' ἀρέσκειαν προσκλίνει τοῦ ἑλληνικοῦ Λαοῦ ἡ προτίμησις καὶ ἡ ἐξάρτησις τῆς ζωηρᾶς τούτου δράσεως ἢ τῆς μαρασμώδους καταστάσεώς του ἐκ τῶν ἐκάστοτε ὑπὸ δοκιμασίαν τιθεμένων ἀρετῶν ἢ μειονεκτημάτων τῶν ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν Ὑπουργῶν. Κατὰ συνέπειαν ἐνδείκνυται κατὰ τὴν κρίσιν τῆς Ἐπιτροπῆς ἡ μεταρρύθμισις ἐν τῇ ὁργανώσει τῆς κεντρικῆς ὑπηρεσίας τοῦ ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν Ὑπουργείου, ἐπιβάλλεται δ' ἡ ταχίστη καὶ ἄμεσος ὁργάνωσις τοῦ ναυτικοῦ Ἐπιτελείου, εἰς χεῖρας τοῦ ὁποίου δέον, ἵνα ἀποδοθῇ ὁ χωρισμὸς τῶν ἀφορώντων εἰς τὴν κατάρτισιν, τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ τὴν στρατολογίαν τοῦ στρατοῦ τῆς θαλάσσης ζητημάτων.

« Ἡ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ Κράτους Ἐπιτροπὴ διακηρύσσει πρὸς τὴν Βουλὴν τὴν ἀνάγκην, ὅπως ἐπιτευχθῇ ταχίστη λύσις τοῦ ζητήματος

τῆς κυρίως πολεμικῆς βάσεως τοῦ ἡμετέρου στόλου. Ἡ ἐπιτροπὴ δὲν εἶνε ἁρμοδίᾳ, ὅπως ἐκδηλώσῃ γνώμην, ἂν συμφέρῃ εἰς τὸ Κράτος ἡ παραγγελία νέων σκαφῶν θωρηκτοῦ τύπου, ἢ εἶνε προτιμότερα ἢ διαρρύθμισις τῶν ὑπαρχόντων τριῶν θωρηκτῶν. Τοιαῦται γινῶμαι δύνανται νὰ προβληθῶσι μόνον ὑπὸ τῶν κεκτημένων τὴν τεχνικὴν ἐπὶ τοιοῦτου ζητήματος ἐμπειρίαν. Εἶνε δ' ὅμως ἀναμφισβήτητον, ὅτι, ὥς ἔχει ὁ θωρηκτὸς ἡμῶν στόλος, δὲν ἀποτελεῖ σοβαρὰν πολεμικὴν μονάδα, στερεῖται δὲ τεχνικῶς τῆς ὑπεροπλίας ἀπέναντι οἰουδήποτε ἐνδεχομένου ναυτικοῦ ἡμῶν ἀντιπάλου. Περὶ τοιαύτην πολεμικὴν μονάδα ὥς βάσιν ἀποβάλλουσι τὴν πολεμικὴν αὐτῶν ἀξίαν τὰ παραγγελθέντα ἀντιτορπιλλικά. Ἐπιβάλλεται ἄρα ἡ ἄνευ περαιτέρω ἀναβολῶν λύσις τοῦ ζητήματος, ὅπως παρασκευασθῇ στόλος δυνάμενος, ἵνα προσενέγκῃ πραγματικὰς πρὸς τὸ Κράτος ὑπηρεσίας.

«Ἡ Ἐπιτροπὴ κρίνει ἐπίσης ἀναγκαῖον, ὅπως καταβληθῇ πᾶσα προσπάθεια πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἀναγκῶν τοῦ Ναυστάθμου. Ἡ τελειότης τοῦ Ναυστάθμου οὐ μόνον εἰς τὴν ἐπάρκειαν τῶν ναυτικῶν ἡμῶν δυνάμεων συμβάλλει, ἀλλ' ἐν οἰοισδήποτε πολιτικοῖς συνδυασμοῖς ἐνέχει διὰ τὴν χώραν ἡμῶν ὥς συμμαχικὴν δύναμιν σημασίαν ὁλοκλήρου μοίρας στόλου, ὥς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ ἐπικαίρου τῶν ἐξ αὐτῆς ὀρμητηρίων δι' ἐνδεχομένην πολεμικὴν ἐπίλυσιν τῶν ἀφορώντων εἰς τὰς περὶ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος χώρας ζητημάτων.

«Ἴσης δὲ βαρύτητος πρὸς τὴν παρασκευὴν τῆς θωρηκτικῆς μονάδος τοῦ ἡμετέρου στόλου ζήτημα θεωρεῖ ἡ ἐπὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπὴ τὴν ἄμεσον καταδίκην τῶν ἀχρήστων εἰς πᾶσαν πολεμικὴν ἐνέργειαν, μόνον δὲ δι' ἀναμφιβόλους βοηθητικὰς ὑπηρεσίας χρησίμων πλοίων. Ὁ ἑλληνικὸς στόλος δὲν ἔχει ἀνάγκην προφανῶς μεταγωγικῶν σκαφῶν, δυνάμενος νὰ ἀρυσθῇ συνδρομὴν πολυτιμοτάτην ἐν τούτῳ ἐκ τῆς εὐτυχῶς ἀκμαζούσης ἀτμήρους ἡμῶν ναυτιλίας, ἣτις καὶ κατὰ τὸν πρὸς τὴν Τουρκίαν πόλεμον πολυτίμους πρὸς τὰς ναυτικὰς ἐνεργείας παρέσχεν ὑπηρεσίας καὶ ἐν οἰαδήποτε ἐνδεχομένη ἀνάγκῃ σπουδαιότεραν θέλει παράσχει πρὸς τὰς ἐνεργείας τοῦ Κράτους συμβολήν, κεκτημένη ἤδη στόλον ὁλοκλήρον ἐμπορικῶν σκαφῶν. Ὅταν τοιαῦτα βοηθήματα παρίστανται πρόχειρα διὰ τὴν ναυτικὴν ὑπηρεσίαν, οὐδεμία ὑπάρχει ἀνάγκη διατηρήσεως ἐν ταύτῃ σκαφῶν, ἅτινα ὥς ἄλλοι ξύλιν οἱ ἀργόμισσοι κηφῆνες χρησιμεύουσι μόνον πρὸς διατήρησιν ἐπιτελείων, ἀμειβο-

μένων διὰ μισθῶν θαλάσσης καὶ πρὸς διασπάθισιν πολυτίμου δημοσίου χρήματος διὰ τὰς αἰωνίας καὶ ἀτελειώτους ἐπισκευὰς καὶ τὴν συντήρησίν των. Ἡ προσκόλλησις πρὸς τὰς ἀναμνήσεις τοῦ παρελθόντος καὶ ἡ στοργὴ πρὸς ἄχρηστα πλέον ἀποβάντα σκάφη παρακωλύουσι τὴν ἐξέλιξιν τῆς ναυτικῆς ἡμῶν προόδου, ἐξωθοῦσαι εἰς κατανάλωσιν ἐφ' ἧ μὴ δεῖ τῶν χρημάτων, ὧν ἡ σκόπιμος χρησιμοποίησις ἄλλως ἐνδείκνυται καὶ ὧν ἡ συλλογὴ ἐπιτελεῖται μετὰ θυσιῶν. Ἀλλὰ σύναμα διὰ τῆς διατηρήσεως σκαφῶν τοιούτων καταστρέφεται τὸ σῶμα τῶν ἀξιωματικῶν, ἐθιζόμενον εἰς τὴν ραστώνην ἐπὶ τῶν διηνεκῶς ἐλλιμενισμένων πλοίων καὶ ἀποβάλλον τὰς ἀρετάς, ἵς δύναται νὰ προσκτήσῃται καὶ διατηρήσῃ μόνον διὰ τῆς συνεχοῦς ὑπηρεσίας ἐπὶ τῶν πράγματι πολεμικῶν πλοίων. Τὰ σκάφη ταῦτα ἐπιβάλλει τὸ ἐθνικὸν συμφέρον, ὅπως καταδικασθῶσιν ἄνευ ἀναβολῆς, διατηρηθῶσι δὲ μόνον πρὸς τῇ κυρίως πολεμικῇ μοίρᾳ τὰ ἀναγκαῖα διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν πληρωμάτων πολεμικὰ πλοῖα».

Ταῦτα ἐν περιλήψει περὶ μιᾶς ἐκάστης τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ Κράτους, οὔ ἡ ἐσωτερικὴ διοίκησις, κατὰ τὴν Ἑπιτροπὴν, «χωλαίνει κατὰ τρόπον ἐπιβάλλοντα τὴν ἄμεσον συμπλήρωσιν τῶν ἀτελειῶν καὶ τὴν ἀρτιωτέραν αὐτῶν ὁργάνωσιν, ὃ δὲ στρατὸς καὶ τὸ ναυτικὸν ἔχουσιν ἔτι ἀνάγκην πολλῶν συμπληρώσεων περὶ τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ τὴν διοίκησιν αὐτῶν.

Περατοῦσα δὲ τὴν ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἀνατεθεῖσαν αὐτῇ ἐντολὴν ἡ ἐπὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ Κράτους Ἑπιτροπὴ «θεωρεῖ ἀναγκαῖον νὰ ἐκδηλώσῃ τὴν γνώμην αὐτῆς, ὅτι ἡ διεξαγωγὴ τοῦ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ τοῦ Κράτους προελέγχου συντελεῖται ἐν τῇ Ἑπιτροπῇ ὅλως τυπικῶς καὶ ἄνευ τῆς προσηκούσης πρὸς τοῦτο ἐπιβολῆς. Οὐδεμία ποτὲ πρότασις τῆς ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ τοῦ Κράτους Ἑπιτροπῆς ἐλήφθη ὑπ' ὄψει ὑπὸ τῆς Βουλῆς, ὃ δὲ συνήθης τρόπος τῆς ἐν τῇ Βουλῇ ἀσυστητῆς ἐπιψηφίσεως τοῦ προϋπολογισμοῦ κατέστησε καὶ τῆς Ἑπιτροπῆς τὸ καθήκον ὅλως πάρεργον».

Τοιοῦτος ὁ ἐπίλογος τῆς ἐκθέσεως, ὃν ἐφιλοτέχνησε κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἡ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἑπιτροπὴ τῆς Βουλῆς. Ἐδημοσίευσεν τὰ κυριώτερα αὐτῆς μέρη ἄνευ σχολίων. Ἐπικαλοῦμαι ἐν τούτῳ τὴν προσοχὴν καὶ τὴν κρίσιν, ἀλλ' ἅμα καὶ τὴν ἐνυμηγορίαν τοῦ ἐλληνικοῦ γένους.

Ὑπεστηρίχθη ἀπὸ τῶν στηλῶν τούτων ἐπανειλημμένως ἡ χρεω-

κοπία τοῦ Κοινοβουλευτισμοῦ ἐν Ἑλλάδι. Ἦδη ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς Βουλῆς ἀπεριφράστως καὶ διὰ τῶν πραγμάτων κηρύττει εἰς ἐπήκοον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ τὴν χρεωκοπίαν τοῦ ἑλληνικοῦ Κράτους.

Τίς ὁ αἴτιος τῆς διπλῆς ταύτης χρεωκοπίας ;

ΚΗ'

16 Μαΐου 1908

Ὑπεσχόμην ἐν τῷ προηγουμένῳ ἄρθρῳ, πρὸ ἔτους περίπου δημοσιευθέντι, ἐν ᾧ εἶχον σταχυολογήσῃ περιεργὰ καὶ ἐνδιαφέροντα ἀποσπάσματα ἐκ τῆς εἰς τὴν Βουλὴν ἐκθέσεως τοῦ εἰσηγητοῦ τῆς πλειονοψηφίας τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ προϋπολογισμοῦ, ἀπεικονίζοντα πιστότατα τὴν θλιβερὰν κατάστασιν τοῦ κράτους καὶ τῆς κοινωνίας, νὰ καταδείξω τίς ὁ αἴτιος τῆς καταστάσεως ταύτης, ἐπὶ τῶν πραγμάτων καὶ τῶν διδομένων ἐρειδόμενος. Ἀλλ' ἡ μετὰ τὴν ἐκθεσιν τῆς πλειονοψηφίας τῆς ἐπιτροπῆς τῆς Βουλῆς δημοσίευσις τῆς ἐκθέσεως τοῦ εἰσηγητοῦ τῆς μειονοψηφίας τῆς ἐπιτροπῆς μοὶ ἐπιβάλλει τὴν ὑποχρέωσιν ν' ἀναδημοσιεύσω σήμερον καὶ τινὰ ἀποσπάσματα τῆς ἐκθέσεως ταύτης, χρησιμεύοντα ἐπίσης εἰς φωτισμὸν τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων. Ὀλίγον βραδέως γίνεται τοῦτο. Ἐν τούτοις meglio tardi che mai. Ἡ κατάστασις ἐξακολουθεῖ ἡ αὐτή, καὶ θὰ ἐξακολουθῇ βεβαίως ἐπὶ μακρὸν χρόνον. Δὲν στερεῖται ἄρα ἐνδιαφέροντος πᾶσα ἐπὶ κλησίς σοβαροῦ κύρους περὶ ἀντικειμένων ὑψίστης σπουδαιότητος καὶ σημασίας.

Σταχυολογῶ ὀλίγα ἐκ τῶν πολλῶν τῆς ἐκθέσεως τοῦ εἰσηγητοῦ τῆς μειονοψηφίας τῆς ἐπιτροπῆς. Προκειμένου περὶ τοῦ ἰσοζυγίου τῶν ἐσόδων πρὸς τὰ ἔξοδα τοῦ κράτους κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην χρονικὴν περίοδον ὁ εἰσηγητὴς λέγει τὰ ἐπόμενα :

« Ἐνῷ πάντες οἱ ψηφισθέντες ὑπὸ τῆς Βουλῆς προϋπολογισμοὶ παρουσίαζον τὸ ἰσοζύγιον τῶν ἐσόδων πρὸς τὰ ἔξοδα, τὰ ἀποτελέσματα ἐν τούτοις διέψευδον διαρκῶς τὰς προβλέψεις καὶ ἡ οἰκονομικὴ διαχείρισις ἡμῶν ἀπὸ τοῦ 1880 μέχρι καὶ τοῦ 1905 ἐξ μόνον χρήσεις παρουσιάζει μὲ περισσεύματα 30,209,000 δραχμῶν, πάσας δὲ τὰς λοιπὰς μὲ ἐλλείμματα 519,715,000 ! »

Καταπληκτικὴ ἀληθῶς εἰλικρίνεια τῶν διαχειριζομένων ἐπὶ εἰκοσιπενταετίαν τὰ δημόσια οἰκονομικὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους.

Καὶ παρακατιῶν ὁ εἰσηγητής, παραβάλλον τὰ δαπανώμενα χρηματικὰ ποσὰ διὰ πολιτικὰς καὶ λοιπὰς ὑπηρεσίας ἐν Ἑλλάδι, Ρωμανίᾳ καὶ Βουλγαρίᾳ, λέγει τὰ ἐπόμενα, ἄξια μελέτης, ἀποκαλυπτικὰ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, χαρακτηριστικὰ τῆς ἐν Ἑλλάδι κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς καταστάσεως :

«Ἐν τῶν κυριωτέρων ὀργάνων τῆς ἀναπτύξεως τῶν κοινωνικῶν δυνάμεων τῆς χώρας εἶνε ἀναμφισβητήτως ἡ ἐκπαίδευσις· παραλλήλως δὲ πρὸς ταύτην δοῦν ἡ Ἐκκλησία. Τὸ μέτρον τοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ κράτους πρὸς τοὺς σπουδαιοτάτους τούτους παράγοντας τῆς κοινωνικῆς δυνάμεως τοῦ τόπου κατοπιρίζεται ἐν ταῖς δαπάναις, αἱ ὁποῖαι ἀναγράφονται εἰς τοὺς προϋπολογισμοὺς τοῦ Κράτους ὑπὲρ τῶν σχετικῶν ὑπηρεσιῶν.»

Οὕτως· «ἡ Ἑλλὰς ἀναγράφει ἐν τῷ προϋπολογισμῷ (1907) τοῦ Κράτους διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν 7,192,000 καὶ διὰ τὴν ἐκκλησίαν 252,000 δρ.

«Ἡ Ρωμανία (1905) διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν 20,957,000 καὶ διὰ τὴν ἐκκλησίαν 6,600,000.

«Ἡ Βουλγαρία διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν 10,362,000 καὶ διὰ τὴν ἐκκλησίαν 1,615,000.

«Ἀνάλογα δὲ πρὸς τὸ ἐνδιαφέρον τοῦτο τῆς πολιτείας εἶνε καὶ τὰ ἀποτελέσματα. Διότι ἡμεῖς μὲν δαπανῶμεν 2,000,000 περίπου δι' ἐξοδα ποινικῆς δικαιοσύνης, διὰ τὴν καταδίωξιν δηλονότι τῶν ἐγκληματιῶν καὶ τὴν διατροφήν καὶ συντήρησιν τῶν καταδίκων, ἐνῶ οἱ Βούλγαροι δαπανῶσι πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν 835,000 καὶ οἱ Ρωμοῦνοι μόνον 470,000. Οὕτως ἡμεῖς κατορθώνομεν νὰ δαπανῶμεν διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ τὴν ἐκκλησίαν (τηρουμένης τῆς ἀναλογίας τοῦ πληθυσμοῦ) τὸ ἥμισυ τῶν ὅσων δαπανῶσιν ἐκεῖνοι, ὑφιστάμεθα ὅμως καὶ τὴν ἀναγκαίαν συνέπειαν νὰ δαπανῶμεν διὰ φυλακὰς καὶ ἐγκληματίας. (πάντοτε τηρουμένης τῆς ἀναλογίας τοῦ πληθυσμοῦ) τὸ δεκάπλάσιον μὲν ἀπὸ ὅσα δαπανῶσιν οἱ Ρωμοῦνοι, τὸ πενταπλάσιον δὲ ἀπὸ ὅσα δαπανῶσιν οἱ Βούλγαροι. Ἐκεῖνοι δαπανῶσι, διὰ νὰ ἀποκτῇ δυνάμεις ὁ ὀργανισμὸς αὐτῶν, ἡμεῖς δαπανῶμεν διὰ νὰ συντηρῶμεν τὰ ἔλκη, ὅσα γεννᾷ ἡ παραμέλησις τοῦ πολιτειακοῦ ἡμῶν ὀργανισμοῦ.»

Μετὰ ταῦτα ποιούμενος ὁ εἰσηγητής λόγον περὶ οἰκονομιῶν καὶ σπατάλης ἐν τῷ προϋπολογισμῷ, παρατηρεῖ τὰ ἐπόμενα :

«Καὶ ἡ μικρὰ δαπάνη, ἂν γίνηται ἀσκόπως, εἶνε σπατάλη. Καὶ ἡ μεγαλητέρα δαπάνη, ἂν γίνηται σκοπίμως καὶ παραγωγικῶς, εἶνε οἰκονομία. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως δὲ ταύτης δύναται τις πεποιθότως νὰ εἴπῃ, ὅτι ὅλαι αἱ ἐν τοῖς προϋπολογισμοῖς ἡμῶν ἀναγραφόμεναι δαπάναι εἶνε ἀδικαιολόγητος σπατάλη. Οὐδεμία πληροῖ τὸν σκοπὸν. Καὶ ἐρωτῶμεν : Εἶνε ἢ δὲν εἶνε σπατάλη τὰ 780 ἑκατομμύρια, τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσιπενταετίαν ἔδαπανήσαμεν, μὲ σκοπὸν τὰς στρατιωτικὰς καὶ ναυτικὰς παρασκευάς, μὲ ἀποτέλεσμα δὲ νὰ μὴ ἔχωμεν οὔτε σιτόλον, οὔτε σιρατόν, καὶ νὰ ἐξακολουθῶμεν πειραματιζόμενοι ;¹ Ἐδαπανήσαμεν διὰ δημόσια ἔργα κατὰ τὴν αὐτὴν εἰκοσιπενταετίαν 196 ἑκατομμύρια. Καὶ τί ἐκάμαμεν ; Ἐξεύξαμεν χειμάρρους τινὰς καὶ κατεστρώσαμεν ὀλίγα χιλιόμετρα ὁδῶν, ἐκ τῶν ὁποίων οὐκ ὀλίγοι μένουσιν ἀτελεῖς, καὶ διὰ τοῦτο ἄχρηστοι παντελῶς. Ἐδαπανήσαμεν κατὰ τὸ αὐτὸ διάστημα 55 ἑκατομμύρια καὶ δαπανῶμεν ἤδη κατ' ἔτος 3 ἑκατομμύρια περίπου δι' ἔξοδα ποινικῆς δικαιοσύνης. Καὶ ὅμως ἡ ἐγκληματικότης αὐξάνει. Καὶ αὐξάνει καὶ ἡ πρὸς συντήρησιν τῶν ἐγκληματιῶν δαπάνη, ἀνελθοῦσα ἀπὸ δρ. 1,757,000 κατὰ τὸ 1883 εἰς δρ. 2,584,000 κατὰ τὸν ἀπολογισμὸν τοῦ 1904. Καὶ ἔχομεν οὕτω ἀποτέλεσμα, ὅτι ἡ ἐγκληματικότης, κυριαρχοῦσα, παραλύει πᾶσαν δρᾶσιν καὶ μαραίνει τὰς παραγωγικὰς δυνάμεις τῆς χώρας, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐν τούτοις ζητοῦμεν τὰ μέσα εἰς τοὺς μεγίστους σκοποὺς, οἱ ὁποῖοι μᾶς εἶνε ἐπιβεβλημένοι. Ἐδαπανήσαμεν διὰ τὴν δημοσίαν ἀσφάλειαν κατὰ τὸ αὐτὸ διάστημα 95 ἑκατομμύρια καὶ δαπανῶμεν ἤδη περὶ τὰ 6 ἑκατομμύρια ἑτησίως, ἵνα μετὰ διάφορα πειράματα, ἄλλα μὲν ψηφισθέντα μόνον, ἄλλα δὲ καὶ ἐκτελεσθέντα, καταλήξωμεν εἰς τὴν παντελῆ κατάργησιν πάσης ἀστυνομίας καὶ τὸ ἀρχέγονον σύστημα τῆς δι' ἀγκαρευομένων πολιτῶν—διότι τοιοῦτοι εἶνε οἱ κληρωτοὶ χωροφύλακες—τηρῆσεως τῆς δημοσίας ἀσφαλείας. Εἶνε ἢ δὲν εἶνε αἱ δαπάναι αὗται σπατάλη ἀδικαιολόγητος, γενομένη, ὥς γίνεται, ἄνευ οὐδενὸς πρακτικοῦ ἀποτελέσματος ;

1 Καὶ θὰ ἐξακολουθήσωμεν πειραματιζόμενοι μέχρι συντελείας τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, ἐκτὸς ἂν, θεούθεν ἀνὴρ τις ἐπιφανὴς ἄρῃ ἀπὸ τοῦ μέσου τὰ αἷτια καὶ τοὺς αἰτίους τῆς καταστάσεως ταύτης. Ἡ κατὰ τὴν λήξασαν βουλευτικὴν σύνοδον συζήτησις περὶ ναυτικοῦ προγράμματος, μαρτυρεῖ, ὅτι οἱ πρωτοστατοῦντες οὐδὲν ἔμαθον καὶ οὐδὲν ἀπέμαθον.

Καὶ ἐξακολουθῶν τὸ κατὰ τῆς ἐλληνικῆς διοικήσεως κατηγορητήριον αὐτοῦ ὁ κ. εἰσηγητής, λέγει παρακατιῶν τὰ ἐπόμενα, παραβάλλων τὰ ἐν Ρωμουνία, Βουλγαρία, Σερβία, πρὸς τὰ καθ' ἡμᾶς ἐλληνικά.

« Διὰ τὴν ἐπαγγελματικὴν ἐκπαίδευσιν δαπανῶμεν ἡμεῖς 70,000 δραχ. καὶ τοῦτο ἀπὸ ὀλίγων ἐτῶν, ἀφ' ὅτου ἰδρύνθησαν αἱ ἐπαγγελματικαὶ παρ' ἡμῖν σχολαί, αἱ ἐμπορικαί. Οἱ Ρωμοῦνοι διὰ τὴν ἐπαγγελματικὴν ἐκπαίδευσιν δαπανῶσιν 1,750,000 δρ. Διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς γεωργίας, τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου ἡμεῖς δαπανῶμεν 305,000, ἡ Βουλγαρία δαπανᾷ 2,000,000 ἡ δὲ Σερβία 1,300,000. Καὶ διὰ νὰ ἐννοήσωμεν πληρρέστερον τὸ ἐνδιαφέρον ἡμῶν διὰ τὰς ἀναγκαίας μελέτας περὶ τῶν διαφορῶν κλάδων τῆς ἐθνικῆς παραγωγῆς, ἃς λάβωμεν ὑπ' ὄψει, τί δαπανῶμεν ἡμεῖς καὶ τί δαπανῶσιν οἱ ἄλλοι διὰ τὴν Στατιστικὴν, ἄνευ τῆς ὁποίας οὐδεμίᾳ σοβαρὰ μελέτη δύναται νὰ γείνη. Ἡμεῖς δαπανῶμεν 5—6,000 δρ. ἐτησίως, οἱ δὲ Βούλγαροι 260,000... Ἀλλὰ μήπως ἡ πρόνοια ὑπὲρ τῆς ὑγείας τῶν πολιτῶν εἶνε ζωηρωτέρα ; Οἱ Βούλγαροι δαπανῶσιν ἐτησίως 3,000,000 δρ., οἱ Σέρβοι 1,800,000, οἱ Ρωμοῦνοι 1,800,000, ἡμεῖς δὲ 235,000 . . . »

Τί δηλοῦσι πάντα ταῦτα ἢ ὅτι τὸ ἐλληνικὸν κράτος κηρύσσεται πνευματοκτόνον, ἀνθρωποκτόνον, πολέμιον πάσης ζωῆς τῶν πολιτῶν, πάσης πραγματικῆς μορφώσεως, πάσης εὐημερίας : Ἐκ τίνων παραγόντων ἀπορρέει τὸ κράτος τοῦτο ; τίνες οἱ ὑπεύθυνοι ἐπὶ τῇ καταστάσει ταύτῃ ; Τοῦτο ἀποφεύγουσι νὰ καθορίσωσιν οἱ ἐν τῇ Βουλῇ ἁρμόδιοι. Καὶ ἔχουσι μὲν τὸ ἀξιέπαινον θάρρος νὰ καταγγείλωσι τὴν νόσον τῆς ἐλληνικῆς πολιτείας, ἀλλὰ τὰ νοσογόνα αἷτια ἀποκρύπτουσιν ἐπιμελέστατα. Τοῦτο ἔπραξεν ὁ εἰσηγητής τῆς πλειονοψηφίας τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ κράτους, τοῦτο καὶ ὁ εἰσηγητής τῆς μειονοψηφίας. Ὡς κρίνωσιν οἱ ἡμέτεροι ἀναγνῶσται κατὰ πόσον εἶνε εἰλικρινὲς καὶ γενναῖον τὸ καταγγέλλειν μὲν τὰ γεγονότα, ἀλλ' ἀποκρύπτειν τὰ τούτων αἷτια, καὶ δὴ τοὺς αἰτίους, οἵτινες εἶνε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ αὐτοὶ οἱ καταγγέλλοντες.

Ἄλλ' ἐὰν αἱ πολιτικαὶ ὑπηρεσίαι τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους διατελῶσιν ἐν τοιαύτῃ οἰκτρᾷ καταστάσει, εἰς χεῖρονα ἀκόμῃ κατὰστασιν διατελοῦσι τὰ τῆς κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν στρατιωτικῆς αὐτοῦ συντάξεως. Ὁ εἰσηγητής ἐν τῇ μνησθείσῃ αὐτοῦ ἐκθέσει, θρηνῶν τὴν στρατιωτικὴν ἡμῶν ἀσυνταξίαν, τὴν ἀδράνειαν πρὸς πᾶσαν ὀργάνωσιν τῶν κατὰ

ξηρὰν καὶ θάλασσαν ἐθνικῶν δυνάμεων, λέγει τὰ ἐπόμενα : « Ἡ μέρμυνα τῆς πολιτείας περὶ συντάξεως στρατοῦ καὶ στόλου, ἐπαρκοῦς πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἐθνικῶν ἡμῶν δικαίων καὶ ἐπίτευξιν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἀποκαταστάσεως, εἶνε διηνεκῆς ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ ἐλληνικοῦ βασιλείου, καὶ ὅμως οὐδέποτε κατωρθώσαμεν νὰ ἐπιτύχωμεν τοῦτο ¹. Μετεκαλέσαμεν ἔξωθεν ὀργανωτὰς καὶ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου· τὰ ὀδυνηρὰ ἐν τούτοις γεγονότα τοῦ 1897 ἀπέδειξαν, ὅτι εὐρισκόμεθα τότε, ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῶν πολεμικῶν ἡμῶν παρασκευῶν, εἰς πραγματικὴν ἀποσύνθεσιν ».

» Μετὰ τὸν ἀτυχῆ ὅμως ἐκεῖνον πόλεμον πάντες ἡλπίσαμεν, ὅτι ἡ ἐθνικὴ ἐκείνη συμφορὰ θὰ καθίστα ἡμᾶς συνειωτέρους, καὶ τὸ ἔτος ἐκεῖνο θὰ ἐχρησίμευεν ὡς ἀφειρητρία νέας περιόδου, καθ' ἣν καὶ τὴν οἰκονομικὴν καὶ τὴν διοικητικὴν καὶ τὴν πολεμικὴν ἰδίᾳ σύνταξιν ἡμῶν θὰ ἐπετυγχάνομεν. »

Κατὰ τὸν εἰσηγητὴν τῆς ἐπιτροπῆς τῆς μειονοψηφίας, ἀνεγνώριζε τὴν ἀνάγκην τῆς σοβαρᾶς καὶ λελογισμένης στρατιωτικῆς καὶ ναυτικῆς συντάξεως τῆς χώρας αὐτὸς ὁ σήμερον πρωθυπουργός. Ἀγορεύων τὴν 9ην Νοεμβρίου 1896 ἐν τῇ Βουλῇ, ἔλεγε πρὸς τοὺς ἄλλους : « Ἐπεκρίθημεν ἐπὶ οἰκονομικῇ ἀδυναμίᾳ, ἐπεκρίθημεν ἐπὶ διοικητικῇ παραλυσίᾳ, ἐπεκρίθημεν διὰ τὴν ἐλαττωματικὴν σύνταξιν τῶν στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν δυνάμεων τῆς χώρας . . . Ὑπουργὸς Μεγάλης Δυνάμεως ἐξέφρασε τὴν ἰδέαν, ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν δύναται νὰ δεχθῇ καὶ νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς ἐπέκτασιν ὁρίων. . . Ὁ ἐλληνικὸς λαὸς θέλει νὰ μίθῃ, ἐὰν θὰ ἐξακολουθήσῃ ἡ κατάστασις αὕτη, ἡ ἀναγκάζουσα τὴν Ἑλλάδα ν' ἀφῇ νὰ παρέρχωνται ὅλαι αἱ εὐκαιρίαι, αἱ κατὰ καιροὺς παρουσιαζόμεναι, χωρὶς νὰ δυνήθῃ νὰ ὠφεληθῇ ἐξ αὐτῶν ».

Ὑστερον ἀπὸ τόσα παθήματα, ἀπὸ τοσαύτας συμφοράς, οὐδὲν ἐγένετο σοβαρόν, θετικὸν πρὸς σύνταξιν καὶ ὀργάνωσιν στρατιωτικῆς δυνάμεως, ἱκανῆς ν' ἀνταποκριθῇ πρὸς τὸ κρίσιμον τῶν καιρῶν, οὓς διέρχεται τὸ ἐλληνικὸν γένος. Δὲν ὑπάρχει κατὰ τὸν εἰσηγητὴν, σ τ ρ α -

¹ Ὡς ἐπιτρέψῃ ἡμῖν ὁ κ. Εἰσηγητὴς νὰ παρατηρήσωμεν ἐνταῦθα, ὅτι ἐπὶ τῆς προηγουμένης δυναστείας, κατὰ τὴν κρίσιν πάντων τῶν ἀρμοδίων, ἐπῆρξε στρατιωτικὴ σύνταξις ἐν Ἑλλάδι. Τὸν ἐλληνικὸν στρατὸν κατέλυσεν ὁ κοινοβουλευτισμός καὶ ἡ ἐθνικὴ πάντων ἀδιαφορία.

τιωτικὴ ἢ ψυχὴ ἐν τῷ ἑλληνικῷ στρατῷ. Διότι αὕτη δὲν εἶνε προῖον «τοῦ τελειότερου ὀπλισμοῦ, οὔτε τῆς ἀφθονίας τοῦ πολεμικοῦ ὕλικου, οὔτε τῶν πολεμικῶς κατηρτισμένων στελεχῶν, οὐδὲ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὑπὸ τὰς σημαίας ἀνδρῶν. Τὴν στρατιωτικὴν ψυχὴν ἐμφυσᾷ εἰς τὸ σιρᾶ-τευμα τὸ στρατιωτικὸν φρόνημα τοῦ ἔθνους, τοῦτο δὲ διαπλάσσει ἢ πολιτικὴ ἐν γένει ὀργάνωσις πασῶν τῶν ἡθικῶν δυνάμεων τοῦ κράτους. Ὁ στρατὸς καὶ ὁ στόλος εἶνε αἱ χεῖρες τοῦ πολιτειακοῦ σώματος, ὅσον δὲ καὶ ἂν εἶνε αὗται ἰσχυραί, δὲν δύνανται νὰ ἐπιτελέσωσι τὴν λειτουργίαν, δι' ἣν προορίζονται, ἐφ' ὅσον καὶ ἡ κανονικὴ λειτουργία τοῦ ὅλου πολιτειακοῦ ὀργανισμοῦ δὲν τὰς ζωογονεῖ. Περὶ τὴν ἐξυγίανσιν τοῦ ὀργανισμοῦ τούτου πρέπει ν' ἀσχοληθῇ ἡ πολιτεία σοβαρῶς, ἐὰν πράγματι σκέπτεται νὰ παρασκευάσῃ στρατιωτικῶς τὴν χώραν.»

Ἀλλὰ καὶ τὸ πολεμικὸν ναυτικὸν δὲν διατελεῖ εἰς κρείττονα κατὰστασιν ἐκείνης, εἰς ἣν διατελεῖ ἡ κατὰ ξηρὰν στρατιωτικὴ αὐτοῦ δύναμις. Ὁ εἰσηγητὴς λέγει τὰ ἐπόμενα :

«Κατὰ τὸν ἀτυχῆ πόλεμον τοῦ 1897 τὸ ναυτικὸν ἡμῶν ἐκφυράρει τῆς θαλάσσης· καὶ ὅμως δὲν ἐπορίσθημεν πάντα τὰ ὠψελήματα, ὅσα ἡδυνάμεθα νὰ πορισθῶμεν ἐκ τῆς ὑπεροχῆς ἡμῶν ταύτης. Εὐθὺς δ' ἀπ' ἀρχῆς τοῦ πολέμου κατεδείχθη, ὅτι αἱ πολεμικαὶ ἡμῶν ἐπιχειρήσεις δὲν ἐβασίζοντο ἐπὶ προδιαγεγραμμένου σχεδίου δράσεως τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν πολεμικῶν ἡμῶν δυνάμεων, λυσιτελῶς πρὸς ἀλλήλας συνδυαζομένων.

»Ἐκτοτε δὲ καὶ μέχρι τοῦδε, ἐφ' ὅσον δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν, τοιοῦτον σχέδιον πολεμικῆς δράσεως δὲν ἐξεπονήθη.»

Ἡμεῖς προσθέτομεν, ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὸ παρελθόν, ὅτι οὐδὲν θέλει ἐκπονηθῇ—ἐν προσεχῇ τοῦλάχιστον χρόνῳ, ἐφ' ὅσον ἡ πολιτικὴ κατὰστασις τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἐξακολουθῇ ἡ αὐτή, οἷα ἦτο καὶ κατὰ τὴν παρελθούσαν χρονικὴν περιόδον. Ἐφ' ὅσον τὰ αἷτια διατελοῦσι τὰ αὐτά, ἐφ' ὅσον οἱ παράγοντες τῆς ὑφισταμένης καταστάσεως δὲν μεταβάλλονται, ἢ δὲν μεταρρυθμίζονται ἐπὶ τὸ κρεῖττον, οὐδεμία προσδοκία βελτιώσεως τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων. Κατερχόμεθα ὀλισθήματα ἐπὶ ὀλισθημάτων· συμφορὰ ἐπὶ συμφορῶν. Ἀλλ' οὐδεμία σοβαρὰ περὶ τούτου μελέτη· οὐδεμία ἀπόπειρα πραγματικὴ περὶ ἐξυγιάνσεως τοῦ νοσοῦντος πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ. Σχέδια μόνον καὶ προτάσεις· ἀλλ'

οὐδὲν γενναῖον μέτρον. Καὶ ὅμως τοιούτου μέτρου ἦτο ἡ ἀνάγκη ἐπιβεβλημένη.

Ὅφείλω ἐν τούτοις νὰ ὁμολογήσω, ὅτι ἐπ' ἐσχάτων ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πτερύγων τῆς ἐλληνικῆς Βουλῆς, τῆς τε πλειονοψηφίας καὶ τῆς μειονοψηφίας, ἰσχυραὶ ἐξηνέχθησαν διαμαρτυρίαι κατὰ τῆς κρατούσης πολιτικῆς καταστάσεως, ἐξεικονίσθη ἡ ἐλληνικὴ πολιτεία μεθ' ἱκανῆς τέχνης, κατηγγέλθη πᾶν τὸ σαπρὸν, τὸ ἡρέμα προπαρασκευάζον καὶ ἐνεργοῦν τὸν ὀλεθρον τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας, καὶ ἴσως ἴσως, ἂν ἡ κατάστασις αὕτη ἐξακολουθήσῃ, αὐτῆς τῆς εὐρυτέρας πατρίδος. Εἴνε ἄξιοι ἀληθῶς πολλῶν ἐπαίνων καὶ τιμῆς οἱ ἀναλαβόντες τὸ ἐπίμοχθον ὅσον καὶ θλιβερὸν ἔργον νὰ εἴπωσιν εἰς τὸν ἐλληνικὸν λαὸν τὴν ἀλήθειαν, νὰ ἐκθέσωσι τὰ πράγματα, ὅπως ἔχουσι, καὶ τοῦτο ἄνευ σοφιστείας καὶ δημοσκοπικῶν μεθόδων· ἀλλ' ἐπιτραπήτω μοι νὰ παρατηρήσω, ὅτι ἡ ἐργασία αὕτη εἶνε μὲν ἐπωφελὴς καὶ διαφωτιστικὴ, ἀλλ' ἀρνητικὴ, ἥκιστα δημιουργικὴ. Ὁ ἐλληνικὸς λαὸς γινώσκει ἐκ πείρας, ἐκ μακροχρονίου καὶ πικρᾶς δοκιμασίας, τὰ ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Βουλῆς καταγγελλόμενα κακὰ. Γινώσκει ἐμπράκτως, ἐκ προσωπικῆς ἀντιλήψεως, ὅτι φορολογεῖται ὅσον οὐδεὶς ἴσως ἄλλος λαός, ἐν σχέσει πρὸς τὰς οἰκονομικὰς αὐτοῦ δυνάμεις, χωρὶς ν' ἀπολαμβάνῃ τῶν ἐκ τῆς φορολογίας ἀγαθῶν, χωρὶς νὰ ἔχῃ ἀσφάλειαν ζωῆς καὶ περιουσίας, στερούμενος ἐπαρκοῦς συγκοινωνίας, δικαιοσύνης, ἐκπαιδέσεως, ἀξιοπρεποῦς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως, ἐξωτερικῆς ἀντιπροσωπείας, σοβαρᾶς οἰκονομικῆς ὁργανώσεως, καὶ ἐπὶ τέλους, ἵνα παραλίπω πολλὰς λεπτομερείας, στερούμενος στρατιωτικῆς συντάξεως κατὰ τε ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, πολιτικῆς ἄρα ἰσχύος καὶ ἐπιβολῆς, ἔνεκα τούτου καταστὰς ὁ τελευταῖος τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης. Οἱ καταγγέλλοντες ἄρα ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Βουλῆς τὰ ἐκ τῆς πολιτικῆς φανλότητος προερχόμενα κακὰ ἠδύναντο καὶ εἶχον καθῆκον νὰ καταγγείλωσι πρωτίστως τὰ αἷτια ἢ τοὺς αἰτίους τῶν κακῶν τούτων. Ἀλλὰ δὲν ἠδύναντο νὰ πράξωσι τοῦτο. Ἦθελον ὁμολογήσῃ τὴν ἰδίαν ὑπαιτιότητα, καταγγέλλοντες ἑαυτοὺς ὡς τοὺς κατ' ἐξοχὴν παραιτούς τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς κακοπραγίας τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ.

Ἐπιτρέπεται ἴσως ἐκ πολιτικῆς περισκέψεως ἢ τοιαύτη σιωπὴ ἐν περιστάσεσι, καθ' ἃς ὁ καταγγέλλων δὲν δύναται, ἐξ ἄνωτέρων τῆς θελή-

σεώς του αἰτίων, νὰ ἐκστομίση τὴν ἀλήθειαν. Ἄλλ' ἐν ἣ περιπτώσει δὲν συμβαίνει τοῦτο, ἐν ἣ περιπτώσει κέκτεται ἀπόλυτον, ἀνεξέλεγκτον τὸ δικαίωμα τοῦ λόγου, παρечούσης τοῦτο τῷ ἀγορεύοντι τῆς βουλευτικῆς ιδιότητος, ὑποχρεοῦται νὰ μὴ διστάσῃ, νὰ μὴ πτοηθῇ πρὸ τῆς ἐπιβολῆς τοῦ ἔργου, ὃ περ ἀνέλαβεν, ἀλλὰ νὰ ἐξακολουθήσῃ πλήρη τὴν ἀποκάλυψιν, μετὰ τῶν ἀποτελεσμάτων καταγγέλλων τὰ αἷτια, καὶ δὴ ταῦτα πρωτίστως. Ὁ λαὸς θέλει τὸν παρακολουθήσῃ, ἐπίκουρος καθιστάμενος εἰς αὐτόν, οὐχὶ δὲ πολέμιος. Ἀτυχῶς οἱ ἐκάστοτε ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Βουλῆς διεκτραγωδοῦντες τὴν φανυλότητα τῆς ἐλληνικῆς διοικήσεως δὲν ἀντελήφθησαν ἐξ ὁλοκλήρου τῆς ἀποστολῆς αὐτῶν. Καὶ ἐπιάταξαν μὲν καὶ ἐκολάφισαν, ἀλλ' οἱ πλεῖστοι τῶν κολάφων κατηνέχθησαν κατὰ τοῦ ἀέρος, καὶ οὐχὶ κατὰ τοῦ προσώπου. Ἐπεθύμουν νὰ ἔβλεπον ἐν τῇ ἐπιθέσει ταύτῃ ἀγωνιστάς, μαχομένους κατὰ ἐνσωμάτων ὄντων, καὶ οὐχὶ κατὰ σκιῶν. Ἄλλ' ἔστω καὶ τοῦτο. Ἡ προαίρεσις ὑπῆρξεν ἀγαθή, ἡ δὲ προσενεχθεῖσα ὑπερησεία οὐχὶ ἀναξία λόγου.

ΚΘ'.

23 Ἰανουαρίου 1909

Ἐν τοῖς δυοῖς προηγουμένοις ἄρθροις ἐπεκαλέσθην τὸ κῶρος τῆς Βουλῆς περὶ τῆς ὁσημέραι ἐπιδεινουμένης καταστάσεως τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας. Ἀμφότεραι αἱ πτέρυγες τοῦ κοινοβουλίου, ἢ τε κυβερνητικὴ καὶ ἡ ἀντιπολιτευομένη, κατήγγειλαν δι' ἀντιπροσώπων αὐτῶν κατὰ τὴν παρελθοῦσαν σύνοδον τὴν νόσον, ἐξ ἧς κατατρώχεται ἡ ἐλληνικὴ πολιτεία, καὶ μετ' αὐτῆς ὁ ἐλληνικὸς λαός. Εἶνε ἀληθές, ὅτι ἔκτοτε—ἀποτελεσμα παθολογικὸν τῆς νόσου—τὰ πράγματα μετεβλήθησαν καὶ μετ' αὐτῶν καὶ οἱ ἄνθρωποι, οὕτως, ὥστε ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς μειονοψηφίας, ὁ σχετλιάζων ἐπὶ τῇ θλιβερᾷ καταστάσει, εἰς ἣν περιῆλθεν ἡ ἐλληνικὴ χώρα, μετέστη εἰς τὰς τάξεις τῆς πλειονοψηφίας, καὶ ἤδη εὗρισκει τὰ πάντα καλὰ λίαν, τὰν ἀπάλιν δ' ὁ τῆς πλειονοψηφίας μετέστη εἰς τὴν μειονοψηφίαν, καὶ ταῦτα ἔνεκα αἰτίων, μὴ ἀσχέτων πρὸς τὴν ἔκτροπον λειτουργίαν τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος ἐν Ἑλλάδι. Ἄλλ' αἱ διατυπωθεῖσαι καταγγελίαι οὐδόλως ἀπώλεσαν, ἐκ τῆς σημασίας αὐτῶν, τοῦναντίον δὲ ἡ σπουδαιότης αὐτῶν ἔτι μᾶλλον κατέστη οὐσιώδης, ἀφοῦ

καὶ οἱ καταγγέλλοντες ἔπесον θύματα τῆς καταγγελθείσης τοσοῦτον ἀνοικτιρμόνως νόσου.

Κατὰ τὴν ὁμολογίαν τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῶν τῶν ἐν τῷ κοινοβουλίῳ κομματικῶν ὁμάδων οὐδὲν ὑπάρχει ὑγιὲς καὶ ἄρτιον ἐν τῇ ἑλληνικῇ χώρᾳ. Ἡ κατάστασις ὁσημέραι ἐπιδεινοῦται· οὐδεὶς δ' ὁ δυνάμενος νὰ θεραπεύσῃ τὸν νοσοῦντα κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν ὄργανισμὸν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἐλλειψίς ἀσφαλείας, δικαιοσύνης, οὐδεμία ὁργάνωσις τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν πολεμικῶν δυνάμεων τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, πλημμελὴς συγκοινωνία, τελεία οἰκονομικὴ ἐξάρθρωσις, ἀκατάσχετον μεταναστευτικὸν ρεῦμα, καὶ ὥς ἐκ τούτου ἀπώλεια τῶν ἰσχυροτάτων κοινωνικῶν παραγόντων· σηπεδὼν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν. Τοιαύτη ἡ θλιβερὰ εἰκὼν τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας. Ἀλλὰ τίνα τὰ νοσογόνα αἷτια καὶ ἐκ τίνων ἀφορμῶν προέρχεται ἡ νόσος ἡ δυσίατος; Οὐδεὶς ἐκ τῶν ἀντιπροσώπων, οἵτινες κατήγγειλαν τὴν νόσον, ἔσχε τὴν εἰλικρίνειαν καὶ τὸ σθένος ν' ἀποκαλέσῃ τὰ πραγματικὰ αἷτια τῆς νόσου, οὐδεὶς ἐτόλμησε νὰ ὑποδείξῃ τὰ δραστικὰ φάρμακα πρὸς θεραπείαν αὐτῆς, νὰ εἴπῃ τὴν περὶ τῶν πραγμάτων γνώμην του, οὐχὶ εἰς τοὺς ἐν τῇ Βουλῇ σεναδέλφους, τοὺς ἐνεχομένους ἐπὶ τῇ καταστάσει ταύτῃ, ἄρα ὑπευθύνους, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν ἑλληνικὸν λαόν, τὸν μόνον ὀφείλοντα καὶ δυνάμενον νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν κατάστασιν, νὰ ἐνισχύσῃ καὶ νὰ περιβάλλῃ διὰ τῆς ἐμπιστοσύνης αὐτοῦ τοὺς θέλοντας καὶ δυναμένους ν' ἀναλάβωσι τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ ἐγκαταστάσεως ἐν τῷ ἑλληνικῷ κράτει τῆς προσηκούσης νομιμότητος καὶ εὐκοσμίας.

Κατήγγειλα ἐν τοῖς προηγουμένης ἄρθροις τὰ αἷτια τῆς δεινῆς νόσου, ἐξ ἧς ἀπὸ πολλῶν δεκαετηρίδων κοινωνικῶς καὶ πολιτικῶς ὀλεθρῶως νοσεῖ ἡ ἐλεύθερα ἑλληνικὴ πατρίς. Ἡ ὀλιγαρχία, ἐγωϊστικὴ, ἀντιλαϊκὴ, ἀπεχθανομένη καὶ καταδιώκουσα πᾶν τὸ μὴ συμβιβαζόμενον πρὸς τὰς βλέψεις αὐτῆς καὶ τὰ συμφέροντα, πρότερον μὲν ἐρειδομένη ἐπὶ τῶν οἰκογενειακῶν περγαμηνῶν καὶ τῶν ὑπηρεσιῶν κατὰ τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα, ἥδη δὲ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη μετατραπεῖσα εἰς τὴν χειρίστην μορφὴν τῆς ὀλιγαρχικῆς πολιτείας, τὴν πλουτοκρατίαν, λιμαίνεται καὶ ἐκφραλίζει πᾶσαν γενναίαν ἰδέαν καὶ πᾶν ἀνδρικὸν φρόνημα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Αὕτη ἔστιν ἡ νόσος, οὗτος ὁ ἐχθρὸς, καθ' οὗ δέον νὰ στραφῇ πᾶσα ἡ ἐνέργεια τῶν φιλοπατρίδων, τῶν ἐνδιαφερομένων ὑπὲρ

τῆς ἐθνικῆς σωτηρίας, ἀπὸ τοῦ Βασιλέως μέχρι τοῦ τελευταίου τῶν φορολογουμένων καὶ ὁμως πασχόντων Ἑλλήνων πολιτῶν.

Ἐν τούτοις, πρὶν ἢ ὑποδειχθῶσιν ἀπὸ τῶν στηλῶν τούτων τὰ προσήκοντα, τὰ ἀναγκαῖα, τὰ δραστικὰ φάρμακα πρὸς θεραπείαν τῆς νόσου, ἐξ ἧς οὐ μόνον κατατρύχεται καὶ ὀσημέραι ἐκνευρίζεται τὸ ἐλληνικὸν κράτος, ἀλλὰ καὶ μετ' αὐτοῦ τὸ σύμπαν ἔθνος, ἐκτιθέμενον εἰς τὰς σκληρὰς κρίσεις καὶ τοὺς ὀνειδισμοὺς τῶν ξένων, φίλων καὶ πολεμίων, δὲν φρονῶ ἀλλότριον τοῦ ὑπὸ μελέτην θέματος ν' ἀνασκοπήσω διὰ βραχέων τὰ τῆς ἐξωτερικῆς, τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν διαρρεύσαν ὑπερτεσσαρακονταετίαν. Ἐκ τῆς ἀνασκοπῆς ταύτης θὰ γνωσθῇ κατὰ πόσον τὸ ἐλληνικὸν κράτος ἐκτήσατο τελείαν ἐθνικὴν συνείδησιν, τί δ' ἔπραξεν ἵν' ἀποδείξῃ διὰ τῶν πραγμάτων, ὅτι δὲν ἐκπροσωπεῖ τὸν ἐλεύθερον μόνον ἐλληνικὸν λαόν, ἀλλὰ τὸ ὅλον ἔθνος, ὃ περ κατ' ἀνάγκην πρὸς αὐτὸν ἀτενίζει ὑπὲρ ἐπιτεύξεως τοῦ γενναίου προορισμοῦ, ὃν ἔθηκεν ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ παλιγγενεσίας.

Βεβαίως ἤθελον ψευσθῇ πρὸ τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας, ἂν καὶ κατ' ἰδέαν μόνον ἡμφισβήτουν τὰς μεγάλας καὶ γενναιοτάτας θυσίας τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ ὑπὲρ ἐπιτεύξεως τῶν ἐθνικῶν ἰδεωδῶν, ὑπὲρ συμπληρώσεως τοῦ γιγαντιαίου ἐγχειρήματος τῆς ἐλληνικῆς παλιγγενεσίας. Οὐδεὶς δύναται ν' ἀρνηθῇ, ὅτι ἡ ὑφισταμένη κοινωνική, πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ καχεξία τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ ἐν μέρει προῆλθε καὶ ἐκ τῆς θεραπείας τῆς μεγάλης αὐτοῦ ιδέας. Ἀλλ' ὥς μὴ ὄφειλεν, ἡ μεγάλη αὕτη ἰδέα, ἀκοίμητον ὄνειρον τοσούτων αἰώνων, ἐντροφέημα καὶ ἀπόρρητος πόθος τοσούτων γενεῶν ἀπὸ τῆς ἐπαύριον τῆς ἀλώσεως τῆς βασιλευούσης κατέστη κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην πολιτικὴν περίοδον τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου ἔρμαιον τῆς ἀδηφάγου κομματικῆς βουλμίας τῶν ὀλιγαρχικῶν τῆς ἐλληνικῆς πολιτείας. Ἀποβλέποντες οὗτοι εἰς τὸ συμφέρον μόνον τὸ κομματικόν, τὸ οἰκογενειακόν, μὴ διστάζοντες τὰ θυσιάσωσιν εἰς τὸν βωμὸν αὐτοῦ τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα, ἐξηνδραπόδισαν τὸν ἐλληνικὸν λαόν, ἀφαιρέσαντες παρ' αὐτοῦ πᾶσαν ἰσχύα φιλοπατρίας καὶ ἀνδρικῆς ἀρετῆς, τὸ δὲ ἐλληνικὸν ἔθνος, τὸ μέχρι πρὸ πέντε δεκαετηρίδων πρωτοστατοῦν ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου καὶ τῇ ἀνατολικῇ Μεσογείῳ, καταβιβάσαντες ἐν ἥτιον μοῖρα ἐκείνης, ἦν ἄλλοτε ἐκέκμητο καὶ ἦτο αὐτῷ ἀνεγνωρισμένη καὶ παρὰ φίλων καὶ παρ' ἀντιπάλων. Σήμερον, κατόπιν

ἐπανελημμένων ἐγκληματικῶν σφαλμάτων τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς τοῦ ἐλευθέρου κράτους, τολμῶσι καὶ δὲν διστάζουσι ν' ἀνταγωνισθῶσι πρὸς τὰς ἐθνικὰς δυνάμεις τοῦ ἐλληνικοῦ γένους οἱ ἄγνωστοι τῆς προτεραίας. Ἐλείπεν ἀπὸ τῆς πολιτικῆς ταύτης ἡ ἀριτία, ἡ ἐντελής ἐθνικὴ συνείδησις, ἡ συναίσθησις τῶν καθηκόντων αὐτῆς καὶ τῶν δικαιωμάτων. Καὶ ἐνῶ ἐπὶ ζημίᾳ ἡμῶν ἀνεπανορθώτως ἐδίδασκον καινοφανεῖς πολέμοι, τίνι τρόπῳ ἐργάζονται ὑπὲρ ἐπιτεύξεως τοῦ ἐθνικοῦ αὐτῶν προγράμματος, τὸ ἐλεύθερον κράτος, περὶ ἐλαφρὰ τυρβάζον, ἐτύφλωτε πρὸ τῶν πραγμάτων καὶ τοῦ κινδύνου, ὃν διέτρεχεν, ὅστις ἐπανελημμένως ἐξέσπασε κατὰ τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ ἐλευθέρου ἐλληνικοῦ λαοῦ καὶ τοῦ ἀλυτρώτου ἐλληνικοῦ γένους. Οὐδὲν ἐμάθομεν, οὐδὲν ἀπεμάθομεν.

Ἐν ἔτει 1866 ἐξεγείρεται ἡ Κρήτη. Δὲν ἦτο ἡ πρώτη, δὲν ἦτο ἡ τελευταία φορὰ κατὰ τὸν δέκατον ἔνατον αἰῶνα. Ἡ εὐγενὴς ἡρώϊς τῆς Μεσογείου, ἥτις, δύναται τις εἰπεῖν, οὐδέποτε κατεκτῆθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἀποσπασθεῖσα ὑπὸ τῆς διπλωματικῆς σκευωρίας ἀπὸ τοῦ νέου ἐλευθέρου κράτους, ἀνταλλαγεῖσα μετ' ἄλλου τμήματος τῆς αὐτονομηθείσης ἐλληνικῆς γωνίας. δὲν ἐλησμόνησεν, ὅτι κατ' οὐσίαν ἀνῆκεν εἰς τὴν ἐλευθερὰν πατρίδα, καὶ ἂν ἡ ἰσχὺς παρενέβαλεν εἰς τὴν ἐθνικὴν ἑνωσιν βδελυρὰ προσκόμματα. Ἀπασα ἡ ἐλληνικὴ φυλὴ συνεκινήθη ἐπὶ τῇ κρητικῇ ταύτῃ ἐξεγέρσει. Λεγεῶνες μαχητῶν προσέδραμον ἐπίκουροι τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος, ὅστις ἀκαμπτος καὶ ἀκατάβλητος ἐξετυλίσσετο ἐπὶ τῶν ὁρέων καὶ ἀνὰ τὰς πεδιάδας τῆς νήσου. Οὐδεὶς ἠρνήθη νὰ συνδρομήῃ ἠθικῶς καὶ ὑλικῶς τοὺς ἀγωνιζομένους ἐπ' αὐτῆς ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος, ὑπὲρ ἐθνικῆς ἐνότητος. καὶ πρώτιστα πάντων ὁ ἐλληνικὸς λαός. Δυστυχῶς ἡ ἐπίσημος πολιτικὴ τοῦ κράτους κατεδείχθη ἡττων τῶν ἐθνικῶν προσδοκιῶν καὶ ἐλπίδων. Καθ' ὃν χρόνον ἐπεβάλλετο ἡ ἀνάγκη συνενώσεως τῶν πολιτικῶν δυνάμεων, τοῦναντίον ὁ κομματικὸς ἀγὼν τῶν ἐν τῇ Βουλῇ εἰς πᾶν ἄλλο συνετέλει ἢ εἰς τὸν σύνδεσμον τῶν δυνάμεων τούτων. Ἀπὸ ἐθνικοῦ τὸ κρητικὸν ζήτημα καθίστατο κομματικόν, ἐσωτερικόν. Οὕτως ἐξελισσομένων τῶν πραγμάτων τῆς ἐλληνικῆς πολιτείας, ἐν τῇ διαστάσει καὶ τῇ μέτρῃ κατασιρροφῆς συγκρούσει τῶν κομματικῶν μερίδων, παρέστη ὡς ἐκ μηχανῆς θεὸς ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ πρὸς διακανονισμὸν δῆθεν τοῦ κρητικοῦ, καὶ μετ' αὐτοῦ τοῦ ἐθνικοῦ ἐλληνικοῦ ζητήματος, ὃ περ κατὰ τὴν στιγμὴν

ἐκείνην ἤρξατο ἐξελισσόμενον. Ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ ἐπεκράτει ἐν τῷ πολιτικῷ τῶν Ἀθηναίων ὁρίζοντι ! Παράδοξον· ἀλλ' ἀληθές. Τοιαύτη ἦτο ἡ τύφλωσις τῶν ἐν τῇ βουλῇ ἀγωνιζομένων ὑπὲρ τῆς ἐξουσίας, ἀλλ' οὐχὶ ὑπὲρ εὐγενεστεράς καὶ ὑψηλοτέρας ἐθνικῆς ιδέας... Σύγχρονος πολιτικὸς συγγραφεύς, ὁ Ἀμερικανὸς Στίλλμαν, παρακολουθήσας ἐκ τοῦ σύνεγγυς κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἐν Κρήτῃ καὶ ἐν τῷ ἐλευθέρῳ κράτει πραγμάτων, ἐκτίθησι τὰ ἐπόμενα ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασιν αὐτοῦ.

« Ἡ Ρωσικὴ Κυβέρνησις εἶχεν ἤδη ἀναλάβῃ νὰ διευθύνῃ τὴν ὑπόθεσιν. Ὁ ἐν Ἀθήναις Ρώσος πρεσβευτὴς ἀπειτάθῃ πρὸς τὸν Κουμουνδοῦρον (πρόεδρον τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου), ζητῶν τὴν συμμετοχὴν τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως εἰς τὴν ὑπὸ τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς σχεδιασθεῖσαν γενικὴν ἐξέγερσιν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, καθόσον αὕτη εἶχεν ἀρχίσῃ νὰ φοβῇται πανελλήνιον ἐξέγερσιν. Εἰς τὴν πρότασιν ταύτην ὁ Κουμουνδοῦρος διαρρήδην ἡρνήθη. Τὸ κίνημα ἦτο ἐλληνικόν, καὶ ἔπρεπε νὰ διευθύνηται ἐξ Ἑλλάδος... Τῇ ἀπαιτήσῃ τοῦ ἐν Ἀθήναις Ρώσου πρεσβευτοῦ ἀντιγράψῃ τὸ ὑπουργεῖον Κουμουνδοῦρου. Ἡ Βουλὴ ἐν τούτοις ἡρνήθη τὴν ἐμπιστοσύνην της εἰς τὸ νέον ὑπουργεῖον, ὃ δὲ Ρώσος πρεσβευτὴς ἐποίησε τὴν τυπικὴν πρότασιν πρὸς τὸν Κουμουνδοῦρον, ὅτι, ἐὰν ἀπεδέχετο τὸ ἐκ Πειρουπόλεως διαβιβασθὲν σχέδιον, θ' ἀνήρχετο πάλιν εἰς τὴν ἐξουσίαν.

« Ἐπίσης καὶ ἡ πρότασις αὕτη ἀπερρίφθη. Ἡ Βουλὴ διελύθη. Αἱ δὲ ἐκλογαί, διεξαχθεῖσαι κατόπιν ἐκλογικῶν ὁργίων, ἀπέκλεισαν τὸν Κουμουνδοῦρον καὶ τοὺς κυριωτέρους τῶν φίλων του καὶ ἀνέδειξαν Βουλὴν ὑπὸ σκιὰν ὑπουργείου ἐξ ἀνδρῶν, εἰς οὐδὲν κόμμα ἀνηκόντων καὶ οὐδεμίαν ἱκανότητα ἐχόντων.

« Ἡ λαϊκὴ ὁμως ἐξέγερσις ὑπῆρξε τόσον ἰσχυρά, ὥστε ἐπέκειτο ἐπανάστασις, προληφθεῖσα διὰ τῶν τυπικῶν ὑποσχέσεων ἐκ μέρους τοῦ νέου ὑπουργείου, ὅτι θὰ ἐνίσχυεν ἐνεργῶς τὸν ἐν Κρήτῃ ἀγῶνα.

« Συγχρόνως ἀπεστερήθη τῶν μέσων τῆς δράσεώς του τὸ κρητικὸν κομιτᾶτον, ἀποτελούμενον ἐκ τῶν ἐντιμοτέρων, ἱκανωτέρων καὶ πατριωτικωτέρων ἀνδρῶν τῶν Ἀθηναίων. Οὐδέποτε ἄλλοτε ἡ κατὰστασις τῶν πραγμάτων ὑπῆρξε τόσον εὐνοϊκὴ πρὸς ἐφαρμογὴν γνησίας ἐλληνικῆς πολιτικῆς. Οἱ Ἕλληνες τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου ἦσαν ἔτοιμοι, ὁλόκληρον δὲ τὸ τουρκικὸν κράτος διετέλει ἐν

ἀναβρασμῷ. Ὁ διοικητὴς τοῦ Λιβάνου ἀνέμενεν ἐν Ἀθήναις, παρακολουθῶν τὰ σχέδια τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως, ὅπως ἐν δεδομένη στιγμή ἐξεγείρῃ τὴν χώραν του.

«Αἱ νέαι ἐκλογαὶ ἀνέδειξαν τὸν Βούλγαρον, ὁπαδὸν τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς, (κρεῖττον εἶπεῖν συμβιβάζοντα τὰ ὀλιγαρχικά του συμφέροντα πρὸς τὰς βιέψεις τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας, ὅπως, μηνὶ Ὀκτωβρίῳ τοῦ 1862, συνεβίβασε τὴν κομματικὴν του βουλιμίαν πρὸς τὰ ἀγγλικά ἐν Ἑλλάδι καὶ τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου συμφέροντα καὶ συνετέλεσεν ἐν τοῖς πρώτοις εἰς τὴν ἐκδίωξιν τοῦ βασιλέως Ὁθωνος), τῶν συνυπουργῶν του ὑποδειχθέντων ὑπὸ τοῦ Ρώσου πρεσβευτοῦ, διὰ τὸν ὠρισμένον σκοπὸν πρὸς καταστολὴν τῆς ἐν Κρήτῃ ἐπαναστάσεως....

«Τὰ μέλη τοῦ κρητικοῦ κοιμητηρίου ἦσαν πεπεισμένα, ὅτι ἡ κυβέρνησις τοῦ Βούλγαρου ἀπόφασιν εἶχε νὰ καταπνίξῃ τὴν ἐπανάστασιν, ἀκολουθοῦσα τὸ ρωσικὸν σχέδιον, καὶ ὑπέβαλον τὴν παραίτησίν των.... Μετ' ὀλίγον ἐν τούτοις ἀπέσυραν τὴν παραίτησίν των, τοῦθ' ὅ περ ἀπεσόβησε πιθανὴν ἐπανάστασιν ἐν Ἀθήναις».

Μετ' ὀλίγον ἡ νέα κυβέρνησις καθίστατο πολεμικωτέρα τῆς πεσοῦσης. Τὸ αἷτιον τῆς μεταβολῆς ταύτης θὰ γνωσθῇ ἐκ τῶν ἐπομένων. Ὁ Στίλλμαν ἐξακολουθεῖ: «Τόσον ἀπροκαλύπτως ἐστρατολογοῦντο οἱ ἐθελονταὶ (πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως) καὶ τόσον φανερά ἐγίνοντο αἱ προετοιμασίαι, ὥστε ἐπείσθη, ὅτι ἡ κυβέρνησις προὔτιθετο, ὅπως διὰ τῆς τοιαύτης φανερᾶς παραβιάσεως τοῦ διεθνοῦς δικαίου (μετὰ εἰκοσασετιάν συνέβαινον τὰ αὐτὰ διὰ τὴν κρητικὴν πάλιν ὑπόθεσιν) ἐξαναγκάσῃ τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν καὶ προβῇ εἰς διαβήματα.

«Τὰ σώματα παρήλασαν διὰ τῶν ὁδῶν τῶν Ἀθηναίων, φέροντα τὴν κρητικὴν σημαίαν, διελθόντα διὰ τοῦ μεγάρου τῆς τουρκικῆς πρεσβείας. Ἡ κυβέρνησις τὰ ἐφωδίασε μὲ δύο τηλεβόλα ἐκ τοῦ ναυστάθμου καὶ τ' ἀπέστειλε διὰ δύο ἀτμοπλοίων εἰς Κρήτην, ὅπου ἀπεβιβάσθησαν ἄνευ παρεμποδίσεως ὑπὸ τῶν τουρκικῶν πολεμικῶν.... Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου καθίστατο προφανές, ὅτι μεταξὺ τῆς τουρκικῆς καὶ τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως ὑπῆρχε προσυμπεφωνημένον σχέδιον. Συμφώνως πρὸς αὐτὸ ὁ Χόβαρι πασσάς, ὁ διοικῶν τὸν τουρκικὸν στόλον τοῦ ἀποκλεισμοῦ, παρεφύλαξεν ἐπὶ τῶν ἐλληνικῶν ὑδάτων τὴν «Ἐνωσιν»,

(τὸ μεταβιβάζον εἰς τὰς κρητικὰς ἀκτὰς ἑλληνικὸν πλοῖον πολεμεφόδια καὶ τροφάς), κατεδίωξεν αὐτὴν ἐντὸς τοῦ λιμένος τῆς Σύρου, τὸν ὅποιον κατόπιν ἀπέκλεισεν, ἀγκυροβολήσας πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ λιμένος.... Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις εἰς οὐδὲν διάβημα προέβη, οὔτε διεμαρτυρήθη κατὰ τῆς παραβιάσεως ταύτης τοῦ διεθνοῦς δικαίου, πρῶτον διὰ τὴν προσβολὴν τῆς «Ἐνώσεως» ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν ὑδάτων, καὶ δεύτερον διὰ τὸν ἀποκλεισμόν τοῦ λιμένος τῆς Σύρου. Ἡ τοιαύτη συμπεριφορὰ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἀφῆκεν ὡς πρὸς τὴν συνενοχίην τῆς (!!!) εἰς τὸ διάβημα τοῦ Χόβαρτ πασσῶ»¹.

Ταῦτα ἱστορεῖ ὁ Ἀμερικανικὸς Στίλλμανν. Ἀγνοῶ τί νὰ πράξω ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ. Ν' ἀποδεχθῶ ἀβασανίστως τὰς διαβεβαιώσεις τοῦ ἀνδρὸς περὶ μὴ εἰλικρινοῦς συμπράξεως τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους εἰς τὸν κρητικὸν ἀγῶνα, ἢ ν' ἀπορρίψω αὐτάς; Ἐκ πάντων τούτων ἐν τούτοις κατάδηλος καθίσταται ἡ ἀνικανότης τῶν ἐν Ἑλλάδι κυβερνώντων καὶ ἡ ἔλλειψις πίστεως καὶ ἀφοσιώσεως εἰς τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα, ἐν πρώτῃ μοίρᾳ τοῦ ὁποίου καὶ ἐν τῇ πρωτοπορείᾳ ἐτάχθη τὸ ἑλληνικὸν κράτος. Ἡ Κρήτη ἐξηγέρθη, διεμαρτυρήθη, ἡγωνίσθη ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως αὐτῆς, τὸ ἑλληνικὸν γένος, τό τε ἐλεύθερον καὶ τὸ ἀλύτρωτον, διὰ τῶν πραγμάτων καὶ οὐχὶ διὰ τῶν λόγων συνέδραμε τὸ μεγαλεπίβολον ἐκεῖνο, τὸ γιγαντιαῖον ἐγχείρημα. Ἀλλὰ τὸ ἑλληνικὸν κράτος, ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν κομματικῶν συμφερόντων καὶ παθῶν τῆς ὀλιγαρχίας, συμμαχησάσης μετὰ τῶν μᾶλλον ἐπιβούλων ἐχθρῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, διεξήγαγεν ἐν τοιαύτῃ μικροφροσύνῃ τὸν κρητικὸν ἀγῶνα, ὥστε ἐξηναγκάζετο ἐπὶ τέλους ν' ἀποκηρύξῃ τὴν κρητικὴν ἐπανάστασιν, νὰ δεχθῇ τὰ ραπίσματα τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ δι' ἐπισήμου πρωτοκόλλου νὰ ὑποσχεθῇ, ὅτι δὲν θέλει διαταράξῃ ἐν τῷ μέλλοντι τὴν εἰρήνην καὶ τὴν τάξιν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, οὐδὲ συμπαθήσῃ εἰς τὰ δεινὰ ἀναξιοπαθούντων ἀδελφῶν. Ἡ Κρήτη ὑπεδουλοῦτο καὶ πάλιν, καὶ μετ' αὐτῆς ἡ ἑλληνικὴ ἰδέα ὑφίστατο δεινότατα τραύματα ἀπανταχοῦ τῆς ἀλυτρώτου πατρίδος.

Ἄν ἡ κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον κρατοῦσα ὀλιγαρχία ἐφρόνει γενναιότερον καὶ φιλοτιμώτερον, τὸ φοβερὸν ἐκεῖνο πάθημα, ὃ περ ἐστοίχισεν εἰς τε τὸ ἐλεύθερον καὶ τὸ ἀλύτρωτον γένος ὕλκῳς καὶ ἡθι-

Ι Σ Τ Ι Λ Λ Μ Α Ν Ν Ἀπομνημονεῖματα. Ἑλληνισμός, 1906.

κῶς κατ' ἀνυπολόγιστον τρόπον, ἤθελεν καταστῆ μάθημα εἰς τοὺς ἐν τῷ ἐλευθέρῳ κράτει πολιτευομένους. Τὸ κυριώτατον τῶν αἰτίων τοῦ παθήματος ἐκείνου, τὸ τῆς καταλήψεως τοῦ λιμένος τῆς Σύρου ὑπὸ τοῦ Τούρκου ναυάρχου καὶ τῆς μονονουχὶ ἀποβιβάσεως ὀθωμανικῶν ἀγχημάτων εἰς τὰ παράλια τῆς ἐλληνικῆς πρωτευούσης, ἦτο ἡ στρατιωτικὴ καὶ ναυτικὴ ὑσυνταξία τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, ἡ πολεμικὴ αὐτοῦ ἀβελτηρία καὶ ἀνικανότης. Πάντες, μικροὶ καὶ μεγάλοι, κατενόησαν, μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ ἀτιμωτικοῦ πρωτοκόλλου, τὸν ἐχθρὸν τοῦ ἐλληνικοῦ γένους. Οὗτος ἦτο ἡ ἔλλειψις ἐπαρκοῦς δυνάμεως κατὰ ξηρὸν καὶ θάλασσαν. Ἀνεμνήσθησαν τότε τῆς γερμανικῆς καταστροφῆς τῆς Ἰένης, τοῦ ἰταλικοῦ παθήματος τῆς Νοβάρας. Ματαίᾳ ἀνάμνησις. Τὸ μόνον ἀποτέλεσμα τῆς ἀναμνήσεως ταύτης ἦτο ἡ σύστασις πανελληνίου Ἐπιτροπῆς τοῦ ἐθνικοῦ στόλου, προορισμὸν ἐχούσης τὴν εἰσπραξιν χρημάτων τῶν ἀπανταχοῦ τῆς γῆς ὁμοφύλων καὶ δημιουργίαν ἐθνικοῦ στόλου, ἱκανοῦ νὰ ἐκδιώξῃ ἐν προσεχεῖ ἢ ἀπωτέρῳ χρόνῳ νέον τινὰ Χόβαρτ...

Ἀλλ' ἡ λήθη κατεκάλυπτε μετ' ὀλίγον τὸ γεγονὸς τῆς ἐθνικῆς ἐτιμώσεως ἐν τῇ ἐθνικῇ συνειδήσει τῶν ἐν τῷ ἐλληνικῷ βουλευτηρίῳ συνεδριαζόντων ἀντιπροσώπων τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Ὅτε οὗτοι κατέτριβον πολύτιμον χρόνον, περὶ εὐτελῇ κομματικὰ συμφέροντα μαχόμενοι, ἡ ἡχὼ τοῦ βουλευτηρίου δὲν ἐταράχθη ὑπὸ τινος μυστικῆς φωνῆς, καλούσης εἰς συνείδησιν ἐαυτῶν καὶ τοῦ καθήκοντός των τοὺς οὕτως παρεκτρεπομένους καὶ σκιαμαχοῦντας ἀντιπροσώπους τοῦ ἐλευθέρου ἐλληνικοῦ λαοῦ, αὐτοῦ τοῦ ἐλληνικοῦ γένους. *Μέμνησθε τοῦ Χόβαρτ.*

Ἡ ἐθνικὴ ἀτίμωσις ἐλησμονήθη. Αἱ ἄσκοποι καὶ ἄγονοι συζητήσεις τοῦ βουλευτηρίου ἀπερρόφησαν πᾶσαν ἄλλην ἐθνικὴν σκέψιν καὶ μέριμναν. Οὕτως ἐξειλίσσοντο τὰ πράγματα καὶ μετὰ τὴν τραγωδίαν τῆς κρητικῆς ἐξεγέρσεως τοῦ 1866.

Λ'.

6 Φεβρουαρίου 1965

Ἀπὸ τῆς κρητικῆς ἐξεγέρσεως τοῦ 1866 καὶ τῆς οἰκτρᾶς διὰ τὰ ἔθνικα συμφέροντα ἐκβάσεως αὐτῆς, τοῦθ' ὅπερ ὀφείλεται κυρίως εἰς τὴν ἀσύντακτον καὶ ἀσυνεπῇ πολιτικὴν τοῦ ἐλληνικοῦ Κράτους, ὁ Ἑλληνισμός, καὶ ὡς ἰδέα καὶ ὡς ἔθνικὴ δύναμις, ἤρξατο καταπίπτων ἐν τῇ συνειδήσει καὶ τῇ ἐκτιμῇ τῶν περιοίκων λαῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ἀπώλεσε δ' ἔδαφος ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει. Ἐτι δὲ μᾶλλον ἡ ἀπώλεια αὕτη καθίστατο μείζων, καθ' ὅσον τὸ ἐλληνικὸν κράτος, ἀμνημονοῦν πρὸ τῶν πασιφανῶν διδαγμάτων τῆς ἱστορίας, ἔστρεφε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ καὶ πάλιν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ μόνον, εἰς τὰ κομματικὰ τῆς παραπαιούσης ὀλιγαρχίας συμφέροντα, ὀλιγώρει δ' ἐξ ὁλοκλήρου τὴν ἐξωτερικὴν αὐτοῦ, τὴν ἔθνικὴν πολιτικὴν. Πρὸς τούτοις, ὑπὸ τὸ κράτος ἰδεῶν, προερχομένων ἐκ μικροψυχίας καὶ ἐσωτερικῆς κομματικῆς φιλαυτίας, ἐρρίφθη ἡ ἰδέα ἐλληνοτουρκικῆς συνεννόσεως καὶ συμμαχίας, χωρὶς νὰ ἐρευνηθῶσι τὸ παράπαν καὶ νὰ μελετηθῶσιν αἱ συνθῆκαι, ὑφ' ἧς ἰδύνατο νὰ πραγματοποιηῇ τοιαύτη *mésalliance*, συμμαχία ἐθνῶν καὶ κρατῶν ὅπως διαφερόντων καὶ ἀντιθέτων ὡς πρὸς τὴν ἀντίληψιν τῶν ἀμοιβαίων καθηκόντων καὶ δικαιωμάτων. Οὐδ' ἦτο τοῦτο δυνατόν τὴν ἐπαύριον τῆς ἀποτυχίας τῆς κρητικῆς ἐξεγέρσεως, καθ' ὃν χρόνον τὸ ἐλληνικὸν κράτος, ἐξευτελισθὲν καὶ ὑποχωρῆσαν πρὸ τῶν τουρκικῶν ἀξιώσεων, ὑποστηρικθεις καὶ ἐπιβληθεις αὐτῷ ὑπὸ τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας, διοικητικῶς ἀποσυντεθειμένον, συνεπεία τῆς πολιτικῆς μεταβολῆς τοῦ 1862, κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν ἀσύντακτον, ἀλλοπρόσαλλον καὶ ἐπαμφοτερίζον ἐν τῇ ἐξωτερικῇ αὐτοῦ πολιτικῇ, οὐδεμίαν ἐκέκτητο σημασίαν, οὐδεμίαν ἐνέπνεεν ἐμπιστοσύνην. Τὸ εἶπε πρὸ αἰώνων ὁ τελευταῖος Ἀθηναῖος ρήτωρ καὶ πολιτικός : « Συμμαχεῖν γὰρ καὶ προσέχειν τὸν νοῦν τούτοις ἐθέλουσιν ἅπαντες, οὓς ἂν ὀρῶσι παρεσκευασμένους καὶ πρᾶττειν ἐθέλοντας ἢ χρῆ ».

Ὁ ἐλληνικὸς Ἐπιμηθεύς, καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ μᾶλλον ἐγκληματικοῦ ἐγωῖσμοῦ, δὲν ἠδύνατο ν' ἀντιληφθῇ, ὅτι ἡ συμμαχία αὐτοῦ, ἡ συμβολὴ δηλαδὴ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, καὶ ὡς ἔθνους καὶ ὡς κράτους,

ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου, θὰ ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψει μόνον ἐν ἣ περι-
πτώσει τὸ ἐλεύθερον ἑλληνικὸν κράτος, ὡς ἐκπροσωποῦν τὸ ἀλύτρωτον
ὁμογενὲς ἔθνος, θὰ ἦτο στρατιωτικῶς συντεταγμένον, ἰσχυρὸν τουτέστι
καὶ ἱκανὸν ν' ἀγωνισθῇ ἐν τῇ εὐρείᾳ παλαίστρᾳ τῶν ποικίλων ἰδεῶν καὶ
στμφερόντων, τῶν κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον καιρὸν ἀντιμαχομένων
ἐν τῇ νοτιανατολικῇ Εὐρώπῃ. Ἡ Τουρκία, στρατιωτικὸν οὖσα κράτος,
ἐπὶ τῆς πολεμικῆς πάντοτε ἰσχύος βασιθεῖσα, οὐδεμίαν πραγματικὴν
ἠδύνατο νὰ συλλάβῃ ἐμπιστοσύνην πρὸς κράτος στρατιωτικῶς ἀσύντα-
κτον καὶ ἀποσυντεθειμένον. Οὕτως ἡ τοιαύτη πολιτικὴ, ὑπαγορευθεῖσα
κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὑπὸ ξένων, δυσμενῶς διατεθειμένων πρὸς τὸν
Ἑλληνισμὸν καὶ μὴ ἐπιθυμούντων τὴν ἐπικράτησιν αὐτοῦ ἐν τῇ ἀνατο-
λικῇ Μεσογείᾳ, τὸ μὲν ἐξεδήλου συναίσθησιν ἐθνικῆς ἀδυναμίας, τὸ δὲ
ἀναγνώρισιν καθεστῶτος, ὃ περ ἤρξατο ἤδη, παρὰ τὰ δόγματα τῆς ἐν
Παρισίοις Συνόδου ἐν ἔτει 1856, ν' ἀποκηρύσσεται ἐν ταῖς συνειδήσεσι
τῶν πεπολιτισμένων λαῶν ὡς ἄχρηστον κράτος, ἐπιβλαβὲς καὶ μηδε-
μίαν δυνάμενον νὰ προσενέγκῃ ὑπηρεσίαν εἰς τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν
εὐημερίαν τῶν λαῶν, ἐξ ὧν ἀπετελεῖτο, τῶν ὁποίων ὑπὸ πάσας τὰς ἐπό-
ψεις παρεκώλυε τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἱστορικὴν ἀποκατάστασιν.

Ἀλλὰ καὶ τι ἄλλο ἐθνικῶς ἀσύμφορον καὶ ἀνόσιον ἐμαρτύρει ἡ
τοιαύτη πολιτικὴ μετὰ τὴν ὑπὸ τῆς τουρκικῆς βίας καταστολὴν τῆς κρη-
τικῆς ἐξεγέρσεως τῷ καιρῷ ἐκείνῳ. Ἡ *urbi et orbe* κηρυχθεῖσα ὑπὸ
τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἐγκατάλειψις τοῦ ἐθνικοῦ προγράμματος ἄνευ
τοῦ ἐλαχίστου ἀνταλλάγματος ἀπὸ μέρους τῶν Τούρκων, τοῦναντίον δὲ
ἐκδηλουμένη πρὸς ἐξευμενισμὸν αὐτῶν, ἔμελλε κατὰ φυσικὴν ἀνάγκην
ν' ἀποξενώσῃ τό τε κράτος καὶ τὸ ἔθνος τῶν συμπαθειῶν, ὧν πρότε-
ρον, μέχρι τοῦ 1892, ἀπῆλανε μεταξὺ τῶν περιοίκων χριστιανικῶν λαῶν
τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, τῶν ἐπὶ αἰῶνας ὁμοιοπαθησάντων καὶ
συνατυχησάντων αὐτῷ ὑπὸ τὴν ὀθωμανικὴν δεσποτείαν. Τὸ ἑλληνικὸν
γένος ἐξεπροσώπει διὰ τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως τοὺς
χριστιανικοὺς τοίτους πληθυσμούς, ἐπὶ αἰῶνας ἀναγνωριζόμενον ὑπ'
αὐτῶν, ὑπερεροῦν λόγῳ ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἰσχύος, οἰκονομικῆς
δυνάμεως, ἱστορικῶν παραδόσεων.

Ἀτυχῶς, ἀπὸ τῆς πολιτικῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ἐλευθερωθέντος
τμήματος, τὸ μὲν ἡ ραδιουργία Δυνάμεων, φύσει καὶ θέσει δυσμενῶς
διατεθειμένων πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἰδέαν, τὸ δὲ αὐτὴ ἡ προϋοῦσα ἐθνικὴ

ἐξέλιξιν τῶν λαῶν τούτων, ἀπεξένον αὐτοὺς ὁσημέραι ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους. Ἄλλ' εἰς τοῦτο οὐ σμικρὸν συνεβάλετο καὶ ἡ ἔλλειψις πολιτικῆς προνοίας τοῦ ἐλευθέρου κράτους. Ἐκέκτητο δ' Ἑλληνισμὸς πάντα τὰ μέσα, ἠθικά, πνευματικά, οἰκονομικά, ἐκκλησιαστικά· ἡ ἱστορία αὐτοῦ, ἡ σύγχρονος δοῦσις, ἦσαν ἀρκετὰ ἐφόδια πρὸς τελεσφόρον ἐργασίαν ἐν τοῖς τμήμασι τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ἅτινα ὑπὸ γεωγραφικὴν μὲν ἔποψιν ἦσαν ἑλληνικά, ἀλλ' ὥς μὴ ὥφειλεν, ἔνεκα τῶν παλιντροσιῶν τῆς ἱστορικῆς εἰμαρμένης, ἐκέκτηντο πρὸς τοῖς ἑλληνικοῖς καὶ πληθυσμοὺς ἑτερογλώσσους, λαλοῦντας δηλαδὴ γλωσσικὸν ἰδίωμα, ἀνάμικτον ἑλληνικαῖς λέξεσι καὶ μὴ τοιαύταις. Ἡδύνατο τὸ ἑλληνικὸν κράτος, ἐνισχυόμενον καὶ ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, ἐξασκοῦντος ἀείποτε καὶ διατηροῦντος τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ ἱστορικὴν ὑπεροχὴν καὶ ἐπιρροὴν μεταξὺ τῶν λαῶν τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, νὰ ἐργασθῇ μετὰ δεξιότητος καὶ τελεσφόρως πρὸς συνεννόησιν μετὰ τῶν πληθυσμῶν ἐκείνων ἐν πνεύματι ἰσότητος καὶ φυλετικῆς ἀλληλεγγύης, ὅσον καὶ ἂν οἱ πληθυσμοὶ οὗτοι, καταρραδιουργηθέντες καὶ προσηλυτιζόμενοι ὑπὸ ποικίλων πολεμίων, θρησκευτικῶν καὶ ἐθνικῶν, εἶχον κλονηθῇ ἐν τῇ παλαιᾷ αὐτῶν πίστει, ἐν ταῖς συμπαθείαις τοῦ παρελθόντος. Δὲν εἶχεν ἐκκλίπη ἀπὸ τῆς φυλῆς αὐτῶν τὸ ἑλληνικὸν γόητρον, τὸ ἰδίᾳ ἐκπροσωπούμενον ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Τίς ἐσκέφθη ἐν τῷ ἐλευθέρῳ κράτει νὰ χρησιμοποιήσῃ πάντας τούτους τοὺς ἐθνολογικοὺς παράγοντας ἐν Ἡπείρῳ ἐν Μακεδονίᾳ, ἐν Θράκῃ, καθιστῶν αὐτοὺς φίλους καὶ συμμάχους, οὐχὶ δὲ ἐγκαταλείπων εἰς τὴν ἐπίβουλον καὶ ἀνθελληνικὴν πολιτικὴν τῶν ποικιλωνύμων κερδοσκοπῶν; Τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἐπὶ σειρὰν ἑτῶν ἐκράτει τὴν σημαίαν τῆς Μεγάλης Ἰδέας, τῆς ἀνανεώσεως τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἀξιοῦν τὴν διαδοχὴν καὶ τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ παρὰ τὸν Βόσπορον Ἀσθενοῦς, ἀλλ' ἐν τῇ πραγματικότητι ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ, ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ 1862, ἦτο πτωχὴ, περιορισμένη, ἐστερημένη πάσης εὐγενοῦς καὶ γενναίας φιλοδοξίας. Ἡδιαφόρησε τέλειον περὶ τῶν ὁμογενῶν, περὶ τῶν ὁμοιπαθῶν, περὶ τῶν δυναμένων ἢ καὶ ἐπιθυμούντων νὰ συμπράξωσι μετ' αὐτοῦ καὶ συνεργασθῶσιν. Ἡ μέριμνα τῶν διευθυνόντων τὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ὑπῆρξεν αὕτη καὶ μόνη. Ὁ διηνεκὴς κομματικὸς ἀνταγωνισμὸς, ἐξικνούμενος ἐνίοτε μέχρι λανθάνοντος ἐμφυλίου πολέμου, ἡ ἐκ τῆς κομματικῆς ἐπικρατήσεως ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς ἐκάστοτε συντιθεμένης καὶ ἀποσυν-

τιθεμένης πολιτικῆς ὁμάδος λαφυραγωγία τοῦ δημοσίου πλούτου ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς ἐπικρατησάσης.

Οὕτως ἐξελίσσεται ἡ πολιτικὴ ἱστορία τοῦ ἐλευθέρου κράτους ἀπὸ τῆς ἐπαύριον τῆς κρητικῆς καταστροφῆς τοῦ 1868 μέχρι τῆς ἐν ἔτει 1875 ἐξεγέρσεως τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν τῆς Ἑρζεγοβίνης κατὰ τῆς τουρκικῆς δυναστείας. Ἡ ἐλληνικὴ δραστηριότης χαλαροῦται ἐν μέσῳ ὀνείρων καὶ ἀκάρπων πολιτικῶν ἀγώνων, ἀποβλεπόντων εἰς τὴν ἐπικρατήσιν τοῦ κόμματος ἐπὶ ζημίᾳ ὑψηλοτέρων ἐθνικῶν συμφερόντων. Ἡ κυβέρνησις, ἣτις μετὰ τὴν καταστολὴν τῆς κρητικῆς ἐξεγέρσεως εἶχεν ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους, μετὰ τινα χρόνον συνειρρίβειτο καὶ ἐξηυτελίζετο συνεπείᾳ τοῦ ἀποτροπαίου ἐκείνου δράματος τοῦ Δείλεσι, ὅποτε δρᾷ λησιτῶν εἰς τὰ πρόθυρα τῆς ἐλληνικῆς πρωτευούσης συνελάμβανεν Ἄγγλους νεαρίσκους, οὓς ἐφόρευεν ἀμειλίκτως, μὴ λαβοῦσα τὰ ζητηθέντα λύτρα, καὶ τὸ παραδοξότατον τούτων, τὴν ἀμνηστειάν. Ἐτι δὲ μᾶλλον κατερυνπαίνεται ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ τὸ γόητρον τῆς ἐλληνικῆς διοικήσεως ἐπὶ τῇ ὑπονοίᾳ, ὅτι οἱ λησταὶ οὗτοι διετέλουν εἰς οἰκειότητα μετὰ τινος τῶν ἰσχυόντων ὑπουργῶν. Τὸ τοιοῦτο διέθετε λίαν δυσμενῶς πρὸς τὸ ἐλληνικὸν κράτος τὴν ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ τῇ ἡπειρωτικῇ Εὐρώπῃ δημοσίαν γνώμην. Σ τ α υ ρ ω θ ή τ ω ! Τοιαύτη ἦτο ἡ στυγερὰ κραυγὴ τῶν ἐν Εὐρώπῃ ἀνθελληνικῶς διατεθειμένων κατὰ τοῦ ἀτυχοῦς ἔθνους, ὥσει τοῦτο ἦτο ὑπεύθυνον διὰ τὰς ἀτασθαλίας καὶ παρεκτροπὰς τῶν ἰθύνοντων τὸ ἐλεύθερον κράτος.

Τὸ μόνον ἄξιον λόγου ἐθνικὸν κατόρθωμα τοῦ ἐλληνικοῦ γένους κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἦτο ἡ ἀνακήρυξις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σχίσματος ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἦτο λυπηρὸν βεβαίως ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν· ἀλλ' ἦτο ἀναγκαῖον, ἐπιβεβλημένον ὑπὸ τῶν πραγμάτων. Μεταξὺ δύο ἰσχυρῶν ἐθνικῶν στοιχείων τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου ἐξεδηλοῦτο διὰ τοῦ σχίσματος ἀμειλίκτος ἀγών. Ἀλλ' ὁμολογητέον, ὅτι τὸ ἐκκλησιαστικὸν τοῦτο σχίσμα περιέσωσε τὴν ἐθνικὴν δύναμιν τοῦ ἀλυτρώτου Ἑλληνισμοῦ. Ἄνευ τούτου ἡ ἔδρα τοῦ Ἑλλήνος Ἐθνάρχου θὰ περιήρχετο μὲν τῶν ἡμερῶν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς Σλαῦον ἱεράρχην.

Ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας κατέστη ἀξία ἐθνικῆς εὐγνωμοσύνης, παρακολουθήσασα τὴν ἐξέλιξιν τῶν πραγμάτων καὶ ἐνισχύσασα τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει λογάδας τοῦ γένους εἰς τὸ

διίβημα τοῦτο χωρὶς τὰ ὑποσιτῇ τὴν συνήθη ἐπιχορήν, τὴν καὶ μετὰ ταῦτα ἐκδηλωθεῖσαν τῶν ἀνθελληνικῶν ραδιουργιῶν.

Ἡ κατὰ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐκκλησιαστικῇ καὶ ἐθνικῇ ἐξέγερσις τῶν Βουλγάρων ἔμελλε κατ' ἀνάγκην νὰ καταλήξῃ εἰς πολιτικὴν ἐξέγερσιν κατὰ τῆς ὀθωμανικῆς δυναστείας.

Πάντες ἀντελαμβάνοντο τούτου ἐκτὸς τῶν ἐν Ἑλλάδι κυβερνώντων. Οὐδ' ἡ ἐλαχίστη φροντίς κατεβάλλετο περὶ προσηκούσης συντάξεως τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνάμεων τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους. Ὁ στρατὸς ἀπερροφᾶτο ὑπὸ τῆς πολιτικῆς. Δεινὸν εἰπεῖν καὶ ἀκοῦσαι. Πολιτικὰ ὑπουργεῖα, οἷον τὸ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως, παρεδίδοντο εἰς τὴν διεύθυνσιν ἀμορφῶτων λοχαγῶν τοῦ πεζικοῦ. Ἀπῆλθον τοῦτο τὰ συμφέροντα τῆς κομματικῆς ὀλιγαρχίας.

Περὶ δὲ στρατοῦ; Λόγος οὐδεὶς. Ἡ ἐν Ἀθήναις ἰδρευούσα καὶ λειτουργοῦσα ἀντιπροσωπία τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ περὶ ἐνὸς μόνον ἀντικειμένου ἐνόμιζεν, ὅτι εἶχε καθῆκον νὰ μεριμνήσῃ καὶ νὰ ἐργασθῇ—περὶ τῆς ἐνισχύσεως τῶν κομματικῶν αὐτῆς συμφερόντων ἐν τῇ πρωτευούσῃ καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις.

Ἡ βασιλεία ἐξεμηδενίζετο ὁσημέραι ὑπὸ τὴν κρατοῦσον ὀλιγαρχικὴν τυραννίαν, τῆς ὁποίας τὰ ἀποτελέσματα ὑφίστατο κατ' ἐξοχὴν ὁ ἐλληνικὸς λαός, κατὰ θεωρίαν μόνον ἐλεύθερος. Προϊόντος τοῦ χρόνου ἐγένοντο, φαίνεται, σκέψεις περὶ ριζικῆς βελτιώσεως τῆς ἐκρύθμου καὶ ἀνελευθέρου ταύτης καταστάσεως ἐπὶ τοῦ ὑπουργείου Βούλγαρη-Γρίβα. Ἀλλ' οἱ ἀναλαβόντες τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ προγράμματος τούτου ἦσαν ἐπὶ τοσοῦτον ἀδέξιοι, τὸ δὲ πολιτικὴν αὐτῶν παρελθὸν καὶ ἡ σύγχρονος διοίκησις τοσοῦτον ἀντέφασκον πρὸς τὰς ὑποτιθεμένας ἀγαθὰς προθέσεις πρὸς βελτίωσιν τῶν κοινῶν, πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς πολιτικῆς ἀρετῆς καὶ σωφροσύνης, ὥστε ἐνλόγως ὁ ἐλληνικὸς λαὸς συνέδραμε τὴν ἐκτὸς τῶν πραγμάτων ὀλιγαρχίαν, ἀποτελουμένην ἐκ τῶν ἰσχυροτέρων πολιτικῶν παραγόντων, πρὸς καταπολέμησιν αὐταρχικοῦ συστήματος, μηδὲν ἀγαθὸν προσιωπιζομένου, μᾶλλον δὲ ἐπαπειλοῦντος νέας καταστροφὰς καὶ ἀποσύνθεσιν, χεῖρονα τῆς ἐπελθούσης μετὰ τὴν ὀλεθρίαν πολιτικὴν μεταβολὴν τοῦ Ὀκτωβρίου.

Ἡ ἐν τῇ ἀντιπολιτεύσει ὀλιγαρχία προσεκτιᾶτο ὁσημέραι δυνάμεις κατὰ δημοτικότητα. Τοσοῦτον δ' ἐξεμάνη ἐν τῇ συνειδήσει τῆς λαϊκῆς αὐτῆς ἰσχύος, ὥστε διὰ πρωτοκόλλου, συνταχθέντος κοινῇ βουλήσει τῆς ἀντι-

πολιτευτικῆς τριαρχίας, ἀποτελουμένης ἐκ τοῦ Κουμουνδούρου, τοῦ Ζαΐμη καὶ τοῦ Δεληγιώργη, ὠρίζετο, ὅτι, καταρριπτομένου ἀπὸ τῆς ἐξουσίας τοῦ ὑπουργείου Βούλαρη-Γρίβα, οὐδεὶς ἕτερος ἐκ τῆς Βουλῆς ἢ ἐκτὸς τῆς Βουλῆς, μὴ ἀνήκων εἰς τὴν τριαρχίαν, ἢ μὴ ὑποστηριζόμενος ὑπ' αὐτῆς καὶ ἐγκρινόμενος, ἠδύνατο νὰ κληθῇ ὑπὸ τοῦ στέμματος πρὸς σχηματισμὸν ὑπουργείου. Ἡ αὐθάδης αὕτη δῆλωσις κατέπληξεν, ἀλλὰ δὲν ἐλήφθη ὑπ' ὄψει, παραιτηθέντος τοῦ σ τ η λ ι τ ι κ ο ὦ κληθέντος ὑπουργείου. Ὁ Βασιλεὺς ἀνέθηκε τὸν σχηματισμὸν νέου ὑπουργείου εἰς τὸν ἐκτὸς τῆς Βουλῆς διατελοῦντα Χαρίλαον Τρικούπην. Ἀνῆκε μὲν οὗτος εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν, ἀλλ' εἰς οὐδεμίαν διετέλει συνάφειαν πρὸς τὴν κοινοβουλευτικὴν τριαρχίαν.

Ἡ διοίκησις τοῦ ὑπουργείου τούτου ὑπῆρξεν ἡ ἀρίστη καὶ ἡ νομιμοιτάτη τῶν τελευταίων τούτων δεκαετηρίδων. Αἱ βουλευτικαὶ ἐκλογαὶ διεξήχθησαν μετὰ περισσῆς νομιμότητος καὶ ἀμεροληψίας. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἦτο ἱκανόν, ὅπως τὸ ὑπουργεῖον τύχῃ δικαιοσύνης ἐν τῇ ἐκτιμήσει καὶ τῇ ἐνισχύσει τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, θύματος ἀείποτε τῆς ὀλιγαρχικῆς δημαγωγίας. Οἱ θ ε σ μ ο ῖ εἶχον παραβιασθῇ. Τὸ ὑπουργεῖον εἶχεν ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν τῇ προσκλήσει τῆς βασιλείας, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τῇ ἐπινεύσει τῆς ὀλιγαρχίας. Μόλις δὲ παρέστη πρὸ τῆς νέας Βουλῆς καὶ ἐξηραγκάζετο, αὐτῆς ἐκδηλόυσης ἀγανάκτησιν καὶ ἔλλειψιν ἐμπιστοσύνης, νὰ ὑποβάλλῃ τὴν ἀπὸ τῆς ἐξουσίας παραίτησίν του, σχηματισθέντος νέου ὑπουργείου ὑπὸ τὴν προεδρίαν ἑνὸς τῶν μελῶν τῆς τριαρχίας.

Ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ τὸ δράμα τοῦ ἀνατολικοῦ προβλήματος ἤρξατο καὶ πάλιν ἐξελισσόμενον ἐπικινδύνως. Πυκνότατα νέφη, προαγγέλλοντα δεινὴν καταιγίδα, ἐπ'φαίνοντο ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ ὀρίζοντος τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Ἐξέγερσις κατὰ τοῦ πολιτικοῦ καθεστῶτος τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἐξερρήγνυτο ἐν Ἐρζεγοβίνῃ, ἐνεργεία καὶ τῇ ὑποκινήσει τῶν ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ἐργαζομένων παρσλαβϊστικῶν κομιτάτων. Συνεκινεῦντο ἐπὶ τῇ ἐξεγέρσει ταύτῃ καὶ παρεσκευάζοντο εἰς ἀπομίμησιν οἱ νοτιοσλαβϊκοὶ λαοί, οἱ Σέρβοι, οἱ Μαυροβούνιοι, οὓς ἀπεμμοῦντο οἱ κατὰ πρῶτον ἐμφανιζόμενοι ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς καὶ πολιτικῆς σκηνῆς τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου Βούλγαροι. Ἡ σύρραξις μεταξὺ τοῦ σλαβϊσμοῦ καὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους προηγγέλλετο ἤδη. Ἡ ἐπίσημος Εὐρώπη συνεκινεῖτο καὶ ἐλάμβανε μέτρα σίγντονα ἐν περι-

πτώσει πολέμου. Μόνη ἡ ἑλληνικὴ ὀλιγαρχία ἐκάθευδεν ἐπὶ τῶν τελευταίων δαφνῶν αὐτῆς. Καὶ ὁ ἑλληνικὸς λαός, ἐντροφῶν ἐν τοῖς κομματικοῖς ὀργίοις, ὧν αὐτὸς ἦτο χορηγός, ἀλλὰ καὶ τὸ θῦμα, δίλκην μεθύσου ἀναισθητοῦντος προσέβλεπε τὰ παρασκευαζόμενα ἐν τῷ βορείῳ τμήματι τῆς ἑλληνικῆς πατρίδος. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐξέγερσις τῆς βουλγαρικῆς φυλῆς συνεπληροῦτο διὰ τῆς ἐθνικῆς αὐτῆς ἐξεγέρσεως. Καθολικὴ ἀμβλυωπία. Οὐδεὶς κατείοι τὸν κίνδυνον, ὃν θᾶπτον ἢ βράδιον ἔμελλε νὰ διατρέξῃ ὁ Ἑλληνισμὸς ἐν δυοῖ τῶν κυριωτάτων αὐτοῦ τμημάτων, ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ, ἐν αὐτῇ τῇ παλαιᾷ βασιλευούσῃ.

Ζήτησαν οἱ θεσμοὶ ἐρρέτω ἡ μεγάλη πατρίς ! Κατ' οὐσίαν τοιοῦτο ἦτο τὸ πολιτικὸν πρόγραμμα τῆς ἐν τῇ ἑλληνικῇ Βουλῇ παραπαιούσης ὀλιγαρχίας.

Ἐξεργάγῃ ἐπὶ τέλους ὁ ρωσσοτουρκικὸς πόλεμος. Οὐδεὶς ἠγνόει εἰς τίνα ἀποτελέσματα ἔμελλεν οὗτος νὰ καταλήξῃ. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν ἐπαρχιῶν παρηκολούθουν μετ' ἀπληστίας τὰς συνεδρίας τῆς ἀντιπροσωπείας αὐτῶν, ἀγνοοῦντες ἢ μὴ ἐνδιαφερόμενοι νὰ μάθωσι τί συμβαίνει ἐν τῷ Αἴμῳ· οἱ Ἕλληνες τῆς Κωνσταντινουπόλεως, στερούμενοι σοβαρᾶς πολιτικῆς καθοδηγήσεως καὶ ἀγνοοῦντες τί νὰ πράξωσιν ἐν τῇ κινδυνώδει διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν ἐκείνη καταστάσει, ἠῦχοντο ὑπὲρ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν ὀθωμανικῶν ὄπλων. Ματαίᾳ καὶ ἀνωφελῆς εὐχῇ. Φεῦ ! ἐκ τῆς ἱστορίας γινώσκομεν, ὅτι ὁ μέγας καὶ δικαιοκρίτης Θεός, ὁ Θεὸς τῆς ἱστορίας, ἀγαπᾷ μὲν πάντα τὰ ἔθνη, ἀλλὰ μᾶλλον ἀγαπᾷ καὶ συμπαθεῖ τὰ στρατιωτικῶς κρεῖττον συντεταγμένα. Ὁ Θεός, πλάττων τοὺς ἀνθρώπους λευκοὺς, μαύρους, κιτρίνους, ἐρυθροὺς, ἀνέθηκεν εἰς αὐτοὺς μίαν ἐντολήν, ἐν ἔργον, ὅπως ἐπιτελέσωσιν αὐτὸ κατὰ τὰς δυνάμεις των. Ἐκεῖνο δὲ τὸ ἔθνος, ὃ περ ἤθελεν εὐδοκιμήσῃ καὶ διαπρέψῃ ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ ἔργου τούτου, ἐκεῖνο καὶ μόνον, λέγουσι τὰ χρονικὰ τῆς ἱστορίας, εἶνε ἄρεστον ἐνώπιον Κυρίου. Τὰ λοιπὰ θέλουσιν ἀντιπαρέλθῃ καὶ ἐκλίπη ἄνευ πομπῆς, ἄνευ τιμῆς, ἄνευ θείας ἀγάπης καὶ ὑστεροφημίας.

Τοιοῦτος εἶνε ὁ φυσικὸς, ὁ αἰώνιος νόμος τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπίνης ταύτης θεοδικίας.

Τὸ ἑλληνικὸν κράτος διετέλει ἀπαράσκευον, ἀναμένον τὴν ἐξ ὕψους ἀντίληψιν. Ἐπὶ τέλους, καθ' ὅσον προσήγγιζεν ἡ καταστροφὴ, προσεγ-

γίζουσῶν τῶν ρωσικῶν στρατιῶν εἰς τὰ τεῖχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐπετείνεται δὲ ἐκ τῶν συμβαινόντων ἡ ἐθνικὴ ἀγωνία, ἥρξατο κατανοῶν τὸν ἐθνικὸν κίνδυνον, πρὸς ὃν ἔβαινεν ὁ Ἑλληνισμός, τὸ παχύδερμον τέρας τῆς ὀλιγαρχίας. Αἱ ἐν τῇ Βουλῇ φατρίαι συνησθάνθησαν, ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐξακολουθήσωσι περιπλέον τὴν πολιτικὴν τῆς ἀδρανείας καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἀκολασίας. Τὸ ἀλύτρωτον ἑλληνικὸν ἔδαφος ἠπειλεῖτο, ἐκινδύνευε, τὸ δὲ ἐλεύθερον ἑλληνικὸν κράτος οὐδεμίαν εἶχε γνώμην περὶ τοῦ πρακτέου πρὸς σωτηρίαν τῶν ἐθνικῶν ἐπάλλεων. Ἐν Εὐρώπῃ ἀντεμάχοντο περὶ τῶν ἀνατολικῶν πραγμάτων δύο ἀντίθετοι πολιτικά, ἡ ρωσικὴ, ἐπικρατεστέρα ὅπως δῆποτε, πρὸς ἣν ἀπέκλινε καὶ ἡ ὑπὸ τὸν Ἰλίδσωνα ἀγγλικὴ ἀντιπολίτευσις, καὶ ἡ ἐπίσημος ἀγγλικὴ τοῦ Δισραέλη καὶ τοῦ Σώλσβαρν. Πρὸς ποίαν συνετάσσετο τὸ ἑλληνικὸν κράτος; Πρὸς ἀμφοτέρας καὶ πρὸς οὐδεμίαν. Ἀλλὰ ποία ἐπὶ τέλος ἦτο ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ; Ἡ ὑπὲρ τῶν θεσμῶν ἄμυνα, ἡ κατῴχουσιν τῆς κοινοβουλευτικῆς ὁρθοδοξίας.

Ἡ ἐν τῇ ἑλληνικῇ πρωτενούσῃ δημοσίᾳ γνώμη, ἐνισχυομένη καὶ ἐξωθουμένη εἰς ἐνέργειαν ὑπὸ τῆς πανελληνίου γνώμης, καταληφθείσης ἐκ φρίκης πρὸ τῆς ἀδρανείας τῶν ἰθύνόντων τὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ἀφυσπνίσθη ἐπὶ τέλος. Συνησθάνθη τὸν κίνδυνον, ἐξ οὗ ἠπειλεῖτο ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ ἐκ τῆς κατισχύσεως τῶν ρωσικῶν στρατιῶν. Ἐβλεπε πρὸ αὐτῆς τὸ φάσμα τῆς Μεγάλης Βουλγαρίας, περιλαμβανούσης τὴν Μακεδονίαν καὶ μέγα μέρος τῆς Θράκης. Οὕτως ἐξελισσομένων τῶν πραγμάτων, ἀπηυθύνθη κατ' ἀνάγκην πρὸς τοὺς ταγόνες τῆς ἑλληνικῆς πολιτικῆς. Καὶ ἐν δημοσίῳ συλλαλητηρίῳ, συγκροτηθέντι ἐν Ἀθήναις ὀλίγους μῆνας πρὸ τῆς Συνθήκης τοῦ Ἀγίου Στεφάνου, ἐπεκαλέσθη τὴν πανελλήνιον φιλοπατρίαν καὶ ἀπήτησε τὸν σχηματισμὸν ὑπουργείου, ἀποτελουμένου ἐκ τῶν ἀρχηγῶν πάντων τῶν ἐν τῇ Βουλῇ κομμάτων, μεγάλων καὶ μικρῶν, πρὸς σωτηρίαν τῆς κινδυνευούσης πατρίδος. Ἀπετελέσθη ἀμέσως νέα κυβέρνησις τῶν ἀνδρῶν τούτων. Ἐπωνομάσθη **Ὁ Ἕκ οὐ μινική!!** καὶ ἀνέλαβε παραντίκα τὸ μέγα καὶ δυσκατόρθωτον ἔργον τῆς κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν συντάξεως τῶν πολεμικῶν δυνάμεων τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους καὶ τὴν διαχάραξιν ἐθνικῆς πολιτικῆς.

Ἀπάτη. Ἀτυχεστέρα καὶ ἀστοχωτέρα λύσις τοῦ πολιτικοῦ προβλήματος τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους δὲν ἠδύναντο νὰ ὑπάρξῃ.

ΛΑ΄.

13 Φεβρουαρίου 1909

Τὸ ἐν Ἀθήναις λαϊκὸν συλλαλητήριον, ὑπεῖκον ἀναμφιβόλως εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, ἐξεβίασε τὸν σχηματισμὸν κυβερνήσεως, ἀποτελουμένης ἐκ τῶν ἀρχηγῶν ἀπασῶν τῶν μερίδων τοῦ Κοινοβουλίου, ἐξαιρουμένου τοῦ Βούλγαρη, διατελοῦντος ὑπὸ πολιτικὴν κατηγορίαν, ὡς διαβουλευθέντος δῆθεν τὸν περιορισμὴν τῶν κοινοβουλευτικῶν θεσμῶν. Οἱ κομμενικὴ ἀπεκλήθη ἡ νέα κυβέρνησις, ἀνακηρύξασα πρόεδρον ἓνα τῶν ἐπιζώντων γεραρωτάτων ἀντιπροσώπων τῆς μεγάλης Ἐπαναστάσεως, τὸν ναύαρχον Κανάρη. Διὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἐνδόξου ναύαρχου ὡς προέδρου ἠλπίζετο, ὅτι αἱ μεταξὺ τῶν ἡγετῶν τῶν πολιτικῶν φατριῶν ἔριδες καὶ διαμάχαι ἦθελον κατασταλῆ ἐπὶ τινα χρόνον, πᾶσα δόξασις ἐκ φιλοπρωτίας καὶ κομματικῶν συμφερόντων προερχομένη ἦθελεν ἐκλείπῃ, καὶ οὕτω τὸ νέον ὑπουργεῖον, συμπαγὲς καὶ συντεταγμένον, ἦθελεν ἐργασθῇ, μὴ ὀφείλων ν' ἀντιπάλαισεν πρὸς κομματικὰς συγκρούσεις, μετὰ ζήλου καὶ ἀφοσιώσεως ὑπὲρ τῶν ἐθνικῶν πραγμάτων. Ἡ τοιαύτη πολιτικὴ ἀντίληψις ὑπῆρξε δυστυχῶς πεπλανημένη. Οἱ νέοι ὑπουργοὶ ἔτειναν τὴν χεῖρα πρὸς ἀλλήλους, ἐξαναγκασθέντες ὑπὸ τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἀξιώσεως τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλλήνων, ἀλλ' ἐν τῷ ὑπουργικῷ συμβουλίῳ περὶ παντὸς ἄλλου ἐμερίμνησαν καὶ ἐσκέφθησαν ἢ περὶ συνεργασίας καὶ συντάξεως τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνάμεων τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, καὶ ἐν γένει περὶ τῆς ἐξωτερικῆς αὐτοῦ πολιτικῆς. Οἱ ἐν τῇ κυβερνήσει ὑπουργοὶ ἦσαν ἰσχυροὶ κομματικοὶ παράγοντες, καὶ ἐν τούτοις οὐδέποτε κυβερνήσεις ἐν Ἑλλάδι ὑπῆρξε μᾶλλον ἀνίσχυρος.

Ἐτι δὲ μᾶλλον κατεφωρᾶτο διὰ τῶν πραγμάτων ἡ ἔλλειψις ἰσχύος παρὰ τῇ οἰκουμενικῇ ταύτῃ κυβερνήσει, διότι πρόεδρος αὐτῆς ἐτύγγανεν ὁ δαφνηστεφὴς ναύαρχος. Ὑπηρέτησεν ὁ ἀνὴρ τὴν πατρίδα καὶ τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα, ὅσον ἐλάχιστοι τῶν συγχρόνων του, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἦτο λόγος ν' ἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσιν τῶν κοινῶν ἐν θνελλωδεστιάτῃ στιγμῇ τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας. Ἀπλοῦς, ἀρχαϊκός, πολιτικῶς καὶ διπλωματικῶς ἀμόρφωτος, δὲν εἶχε τὰ προσόντα νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῇς κυβερνήσεως,

ἀποτελουμένης ἐκ πολιτικῶν ἀνδρῶν φιλοδόξων, ἀνωτέρων αὐτοῦ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, μὴ διατεθειμένων ἄρα νὰ ὑποχωρήσωσιν εἰς αὐτόν. Οὐδέποτε ἡ νέα Ἰταλία ἐσκέφθη, τιμῆς ἕνεκεν ἢ ἐθνικῆς ἀνάγκης, νὰ ἀναθέσῃ τὴν προεδρίαν τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου εἰς τὸν στρατηγὸν Γαριβάλδην, ὅσον μεγάλοι καὶ ἂν ἐτύγχανον καὶ πολῦτιμοι αἱ ὑπηρεσίαι εἰς τὸν μέγαν ὑπὲρ τῆς ἰταλικῆς ἐνώσεως ἀγῶνα τοῦ ἡρώος τῶν δυνάμεων. Ἐν τῇ συγχρόνῳ κοινοβουλευτικῇ Γαλλίᾳ, ἐπὶ τῆς δυναστείας τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου, πλέον ἢ ἅπαξ ἀνετέθη ἡ προεδρία τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου εἰς τὸν στρατάρχην Σούλιτς, ὡς ἄνδρα συγκεντρωτικῆς δυνάμεως, συνδεούσης τὰς διεσπασμένας καὶ ἀντιμαχομένας κομματικὰς δυνάμεις καὶ φιλοδοξίας τῶν ἐν τῷ γαλλικῷ κοινοβουλίῳ πρωταγωνιστούντων πολιτικῶν ἀνδρῶν. Ἀλλ' ἐκ τῆς ἱστορίας γινώσκομεν, ὅτι πάντα ἐκεῖνα τὰ ὑπουργεῖα, τὰ διατελέσαντα ὑπὸ τὴν κατ' ὄνομα προεδρίαν τοῦ ἐνδόξου στρατάρχου, ὑπῆρξαν πολιτικῶς ἀνίσχυρα, συνετέλεσαν δὲ εἰς βλάβην μᾶλλον ἢ εἰς προαγωγὴν τῶν ἐθνικῶν καὶ πολιτικῶν συμφερόντων τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ. Οὐδ' ἦτο δυνατόν νὰ λάβωσι διάφορον ἐξέλιξιν τὰ πράγματα ἐν Ἑλλάδι διὰ τῆς ἀναθέσεως τῆς προεδρίας τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου εἰς τὸν πυρπολητὴν τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου. Ὁ Κανάρης ἦτο κατὰ τύπους μόνον, κατ' ὄνομα πρόεδρος, κατ' οὐσίαν δὲν ἦτο τοιοῦτος. Ἡ οἰκουμενικὴ ἄρα κυβέρνησις ἐστερεῖτο τοῦ σπουδαιοτάτου καὶ ἀναγκαιοτάτου στοιχείου πρὸς ὑπαρξιν αὐτῆς καὶ ἐνέργειαν, ἐστερεῖτο συγκεντρωτικῆς δυνάμεως, ἄρα ἐνότητος, ἰσχύος. Ἐντεῦθεν ἡ καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν θλιβερὰ αὐτῆς ἀποτυχία.

Ἐτι δὲ μᾶλλον κατεδείκνυτο ἡ ἀποτυχία αὕτη μετὰ τινα χρόνον διὰ τοῦ ἐπελθόντος θανάτου τοῦ προέδρου αὐτῆς. Τοῦ ναυάρχου Κανάρη τὸ ἐθνικὸν ἀνάστημα καὶ κῦρος ἦτο ὑπέροχον, ἄρα, κατὰ τὴν κρατούσαν ἐν τῇ κοινοβουλευτικῇ Ἑλλάδι πολιτικὴν λογικὴν, οὐδεὶς ἐκ τῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν τῶν δρώντων προσεβάλλετο, ἢ ἐξηυτελίζετο, θυνσιάζων τὴν κομματικὴν αὐτοῦ φιλοδοξίαν καὶ ἐπιβολὴν πρὸ τοῦ ὅγκου τοῦ ναυάρχου. Ἀλλ' ἤδη, ἐκλιπόντος αὐτοῦ, μετεβάλλοντο τὰ πράγματα. Τίς ὁ διάδοχος τοῦ ἀποβιώσαντος προέδρου τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου; Πάντες οἱ ὑπουργοὶ καὶ ἰδίᾳ ἡ κομματικὴ τετραρχία, ὁ Κουμουνδοῦρος, ὁ Ζαΐμης, ὁ Δεληγεώργης, ὁ Τρικούπης, ἀγανωρισθεὶς καὶ οὗτος ὑπὸ τῆς παλαιᾶς τριαρχίας ὡς ἀρχηγὸς κόμματος, ἠξίουν φυσικῶς τῷ λόγῳ τὴν προεδρίαν τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, οὐδεὶς δὲ ὑπεχώ-

ρει εἰς τὸν ἄλλον. Τὸ τοιοῦτο θὰ ἐθεωρεῖτο διὰ τὰ ἐν Ἑλλάδι καθεστῶτα ποιὰ τις πολιτικὴ αὐτοκτονία τῶν κομματικῶν ἀρχηγῶν, τῶν ἀναγνωρισάντων ἓνα τῶν συναγωνιστῶν, οὐχὶ *primum inter pares*, ὡς συμβαίνει ἀλλαχοῦ, ἀλλ' ὡς ἴδιον αὐτῶν πολιτικὸν ἀρχηγόν. Μέχρι τοῦ σημείου τούτου προέβαινε καὶ προβαίνει μέχρι τῆς σήμερον ἡ πολιτικὴ ἀντίληψις ἐν Ἑλλάδι. Ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ τέως πρωθυπουργὸς δὲν διατίζει, οὐδὲ θεωρεῖ προσβολὴν αὐτοῦ, ἐλάττωσιν τῆς πολιτικῆς του ἀξίας καὶ ἐπιβολῆς, ἂν ἤθελε τεθῇ ὑπὸ τὴν προεδρίαν ἰσοτίμου παλιτικοῦ ἀνδρός. Τὸ ἐπιβάλλουσι τὰ πράγματα, κομματικαὶ καὶ πολιτικαὶ ἀνάγκαι. Παρ' ἡμῖν ὅμως τὸ τοιοῦτον ἀδύνατον νὰ κατανοηθῇ καὶ νὰ καταστῇ ἀποδεκτόν. Τούτου τοῦ λόγου ἕνεκεν, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κανάρη, ὀλίγον μετὰ τὸν σχηματισμὸν τῆς οἰκουμενικῆς κυβερνήσεως, κατελείπετο αὕτη ἐστερημένη προέδρου, δηλαδὴ συγκεντρωτικοῦ συνδέσμου, ἱκανοῦ καὶ δυναμένου νὰ συγκρατήσῃ τὰ διεστῶτα, νὰ ἄρῃ ἀπὸ τοῦ μέσου πάντα πολιτικὸν ἢ κομματικὸν ἀνταγωνισμὸν, ἵνα ἐπιτελεσθῇ ἡ ἐργασία, ἣν ἠϋχῆθη καὶ ἠξίωσε διὰ τοῦ καταρτισμοῦ τῆς κυβερνήσεως ταύτης τὸ ἐλληνικὸν γένος.

Οὐδέποτε κατὰ τὴν κοινοβουλευτικὴν ἱστορίαν τῶν νεωτέρων χρόνων παρέστη ὁ κόσμος πρὸ τοῦ φαινομένου κυβερνήσεως, ἐστερημένης προέδρου, κεφαλῆς διευθυνούσης καὶ κανονιζούσης. Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας οὐδεμία ἡδύνατο νὰ ληφθῇ σοβαρά, τελεσφόρος ἀπόφασις ὑπὲρ τῶν κοινῶν. Ἐκαστος τῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν ἠξίου νὰ λαμβάνηται ὑπ' ὄψει ἡ γνώμη αὐτοῦ. Οὐδεὶς ὑπεχώρει ὑπὲρ τοῦ ἄλλου. Εἶχε δίκαιον, ἢ ἄδικον; Τοῦτο ἀδιάφορον. Ἡ ἰουδαϊκὴ παράδοσις τῶν ἐν τῇ γαστρὶ τῆς αὐτῶν ἀλληλομαχοῦντων Ἰσαῦ καὶ Ἰακώβ συμβόλλει τὸν διεξαχθέντα ἀνταγωνισμὸν τῶν πολιτικῶν Ἰσαῦ καὶ Ἰακώβ ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς Οἰκουμενικῆς. Ἀντὶ τῆς τέως χρησιμευούσης διὰ τὰς συνεδρίας τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου ἐπιμήκους τραπέζης, ἀντικατεστάθη αὕτη, καθ' ἣ λέγεται, διὰ στρογγύλης τραπέζης. Διὰ τῆς ἀντικαταστάσεως ταύτης δὲν ἐφαίνετο τίς ὁ καθήμενος ἐπὶ κεφαλῆς τῆς τραπέζης, προεδρεύων τῶν λοιπῶν πολιτικῶν ἱπποτῶν τῆς τραπέζης. Πάντες ἴσοι. Οὐδεὶς ἀνώτερος τοῦ ἄλλου. Κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα δὲν θὰ ἠνείχοντο νὰ τεθῶσιν ὑπὸ τὴν προεδρίαν καὶ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως. Ἀπαγε τῆς βλασφημίας. Τὸ τοιοῦτο θὰ ἦτο ἀντισυνταγματικόν! Καὶ τί θὰ ἐγίνοντο οἱ θεσμοί;

Ἐν τοιαύτῃ μικροφροσύνῃ καὶ μικρολογίᾳ διεξήχθη ἡ πολιτικὴ καὶ ἐθνικὴ ἐργασία τῆς οἰκουμενικῆς κυβερνήσεως κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐν τῇ ἐξουσίᾳ παραμονῆς αὐτῆς. Νὰ παραιτηθῇ δὲν ἐτόλμα. Ὁ ἐλληνικὸς λαός, καὶ μετ' αὐτοῦ τὸ ἀλύτρωτον γένος, ἔβλεπε τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ, τὴν διεξαγωγὴν τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος, εἰς τὴν ὑψηλὴν φιλοπατρίαν τῶν ἀποτελούντων τὸ οἰκουμενικὸν ὑπουργεῖον.

Τοῦτο ἔμελλε νὰ συντάξῃ τὰς κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνάμεις τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους (διὰ τῆς μαγικῆς ἐννοεῖται ράβδου), τοῦτο εἶχε τὴν θεόθεν ἀποστολὴν νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν πολιτικὴν ἐνότητα τοῦ ἐλληνικοῦ γένους, ν' ἀνακόψῃ τὸν ἀπὸ βορρᾶ ραγδαίως καταφερόμενον ἀκρίθεκτον χεῖμαρρον τοῦ πανσλαυϊσμοῦ.

Λεινὸν εἶπεῖν. Περὶ μὲν τῆς συντάξεως τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνάμεων οὐδεμία ἐλήφθη φροντίς. Ἡ Βουλὴ συνῆλθεν ἐν καιρῷ — ἀλλὰ διὰ νὰ ψηφίσῃ μόνον ὑπηρεσιακὰ τινα νομοσχέδια.

Ὁ ἐλληνικὸς λαός, τὸ ἀλύτρωτον ἐλληνικὸν γένος, εἶχον ὑπνωτισθῇ μοιραίως κατὰ τὸ διαρρεῦσαν χρονικὸν διάστημα ἀπὸ τῆς ἐπαραστατικῆς ἐξεγέρσεως τῆς Ἐρζεγοβίνης, ἀπὸ τῶν ἐν Βουλγαρίᾳ διαπραχθεισῶν φρικαλέων ὤμοτήτων, ἀπὸ τῆς συμμετοχῆς τῆς Σερβίας εἰς τὴν σλαυϊκὴν ἐν τῇ νοτιανατολικῇ Εὐρώπῃ ἐξέγερσιν, ἀπὸ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ρωσσίας, μεθ' ἧς συνεμάχησεν, ἐκουσίως ἢ ἀκουσίως ἀδιάφορον, ἡ Ρωμανία. Τὸ ἐλληνικὸν γένος ἀνεπαύετο ὑπνωτισθέν, ἀναμένον τὴν νίκην τῶν τουρκικῶν ὀπλῶν καὶ τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος αὐτοῦ ἐκ τῆς ἐνεργείας τοῦ οἰκουμενικοῦ ὑπουργείου, μηδὲν σκεπτομένου, μηδὲν ἐνεργοῦντος, ἀποβλέποντος μόνον καὶ ἐνεργοῦντος ἐν τῇ Βουλῇ καὶ τῇ Κυβερνήσει ὑπὲρ τοῦ κομματικοῦ αὐτοῦ ἰσοζυγίου.

Ἀλλὰ ποία ὑπῆρξεν ἡ ἐξωτερικὴ αὐτοῦ πολιτικὴ; Τὰ πράγματα ἔβαινον πρὸς τινα λύσιν, πρὸς καταστροφὴν. Τί ἔμελλε καὶ τί ἔπρεπε νὰ πράξῃ τὸ ἐλεύθερον ἐλληνικὸν κράτος ἐν τῇ καταστάσει ταύτῃ; Πῶς ὑπεχρεοῦτο νὰ διακανονίσῃ τὴν ἐθνικὴν πολιτικὴν κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας τοῦ κινδύνου, ἃς διέτρεχεν ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου τὸ ἐλληνικὸν γένος;

Περὶ τῆς κατὰ τὸν χρόνον ἐκείνον ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους γράφει τὰ ἐπόμενα ὁ καὶ ἐν προηγουμένῳ ἄρθρῳ μνημο-

νευθεὶς Ἄγγλος δημοσιογράφος Στίλλμαν, ἐκ τοῦ πλησίον παρακολούθων τὴν ἐξέλιξιν τῶν πραγμάτων.

«Ὅταν ἡ ρωσικὴ Κυβέρνησις ἀπεφάσισε νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον, εἶχε προτείνῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅτι, ἐὰν ἀπέστελλεν ἐκεῖθεν τῶν συνόρων ἑλληνικὸν στρατὸν καὶ πρὸς ἄσκοπον ἀκόμῃ ἐπίθessin κατὰ τῆς Τουρκίας, καθ' ὃν χρόνον οἱ Ρῶσοι θὰ εἰσέλαινον εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος, ἡ Ἑλλὰς θὰ συμμετεῖχε τῶν εὐεργετημάτων τῆς νίκης μετὰ τὸ πέρας τοῦ πολέμου. Ἡ Ἑλλὰς ἐν τοῦτοις οὐδὲν ἔπραξε. Ἡ προσφορὰ ἀνευρώθη βραδύτερον, καθ' ὃν χρόνον ὁ πόλεμος προέλεγε τὸν θρίαμβον τῶν ρωσικῶν ὅπλων, ἀλλὰ καὶ τότε εἰς οὐδὲν διάβημα προέβησαν οἱ ἐν Ἀθήναις. Ὡς ἐκ τούτου ἡ Ἑλλὰς δὲν ἐλήφθη ὑπ' ὄψει ὑπὸ τῆς Ρωσσίας κατὰ τὰς περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις».

Οἱ κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον μεμφόμενοι τὴν ἐθνικὴν ἀδράνειαν τῆς οἰκουμενικῆς Κυβερνήσεως—ἐπὶ τέλους ὑπῆρχον τοιοῦτοι, εἰ καὶ ἐλάχιστοι—ἐθεωροῦντο ἰδεολόγοι. Οἱ πρακτικοὶ πολιτικοί, οἱ διευθύνοντες τὰ κοινά, ἀπηξίουν νὰ λαμβάνωσιν ὑπ' ὄψει πᾶσαν ἀντίθετον γνώμην. Καὶ διήλθον τὸν χρόνον αὐτῶν ἐν μακαρίᾳ ἀμεριμνομερίμνῃ ἐπὶ τῶν ὑπουργικῶν ἐδωλίων. Τινὲς μὲν ἐκ τῶν ὑπουργῶν ἀπέκλινον πρὸς τὰς ρωσικὰς προτάσεις, φρονοῦντες ἐπιβαλλομένην ἐκ τῶν πραγμάτων δρασίν τινα τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ διεξαγομένῳ ἑλληνοτουρκικῷ πολέμῳ, ἔστω καὶ φαινομενικὴν· ἀλλ' οἱ λοιποί, καὶ δὲν ἦσαν ἀνίσχυροι παρὰ τῇ δημοσίᾳ γνώμῃ τοῦ τόπου, ἀπέκλινον ὑπὲρ τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς, ὥς τῆς μᾶλλον φιλελληνικῶς φρονούσης ἐν τῇ ὑφισταμένη κρίσει τῶν ἀνατολικῶν πραγμάτων. Ἀληθῶς ἡ κυβέρνησις Μήκονσφελδ, κατὰ τὰς ἐν Βουλγαρίᾳ γενομένας σφαγὰς, ἐπεδείξατο τὴν συνήθη αὐτῆς καιροσκοπικὴν καὶ χρησιμοθηρικὴν πολιτικὴν. Ὑπεστήριξε τὴν Ὑψηλὴν Πύλιν κατὰ τῆς πανσλαβικῆς πολιτικῆς.

Οὕτως ἐξειλίσσοντο τὰ πράγματα ἐν τῇ νοτιανατολικῇ Εὐρώπῃ. Ἡ οἰκουμενικὴ Κυβέρνησις οὐδεμίαν ἐξεδήλου θετικὴν γνώμην περὶ τοῦ ποιητέου. Αἱ ρωσικαὶ στρατιαί, ὑποβοηθούσης καὶ τῆς Ρωμουνίας, μετὰ κρατερὰν ἄμυναν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ἐπεκράτησαν ἐν Πλέβνα, μετ' ἀγῶνας δὲ φοβεροὺς διέβησαν τὸν Αἷμον καὶ προσήγγιζαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐπὶ τέλους ὁ ρωσικὸς στρατὸς κατεσκήνου νικηφόρος ἐπὶ τοῦ ἁγίου Στεφάνου, ἐνδὸς τῶν προαστείων τῆς πρωτευούσης τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους.

Ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν, μετὰ πολλὰς δυστροπίας τῶν διευθυνόντων τὰ τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας, ὑπεγράφετο μεταξὺ ἀμφοτέρων τῶν ἐμπολέμων ἡ πολυθρύλητος *Συνθήκη τοῦ ἁγίου Στεφάνου*.

Ὁ Ἑλληνισμὸς ἐτίθετο ἔξω τοῦ νυμφῶνος· οὐδαμῶς ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψει· τοῦναντίον μάλιστα κατεπατοῦντο καὶ παρεβιάζοντο τὰ ἱστορικὰ αὐτοῦ καὶ ἐθνικὰ δίκαια ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ.

Ἐν τῷ 7ῳ ἄρθρῳ τῆς φοβερᾶς Συνθήκης περιλαμβάνοντο τὰ ἐπόμενα, σχετικὰ ὡς πρὸς τὴν δημιουργίαν μιᾶς μεγάλης Βουλγαρίας.

«Ἡ Βουλγαρία θέλει σχηματίσῃ αὐτόνομον ὑποτελῆ ἡγεμονίαν μετὰ χριστιανικῆς διοικήσεως καὶ ἐθνοφρουρᾶς. Τὰ ὀριστικὰ ὅρια τῆς Βουλγαρίας διαχαραχθήσονται ὑπὸ τουρκοορρωσσικῆς ἐπιτροπῆς πρὸ τῆς ἐκκένωσεν τῆς Ρωμυλίας.

«Τὰ ὅρια ταῦτα θέλουσι χωρῇ ἀπὸ Βράνης εἰς Καστορίαν διὰ τοῦ Καρα-δάγ, τοῦ Καραδρῖνε καὶ τῶν ὀρίων τοῦ Γράμμου, τῆς συμβολῆς τοῦ Μογλενίτζα καὶ Βαρδάρ (πρὸς δυσμὰς τῆς Θεσσαλονίκης) μέχρι τῶν μέσων τοῦ Βεσίκ-Γκιόλ, θέλουσι φθάσῃ μετὰ τοῦ Καρασοῦ (Σιτυμόνος) εἰς τὴν θάλασσαν, θέλουσιν ἀκολουθήσῃ παραλλήλως τὸν κόλπον τῆς Καβάλας καὶ τὴν ἄλυσιν τοῦ Τσάτελπε μέχρι τῶν ὀρίων τῆς Ροδόπης, καὶ διερχόμενα τὸν ποταμὸν Ἄρδαν, θέλουσιν ἀφήσῃ ἐκτὸς τὴν Ἀδριανούπολιν, θέλουσι φθάσῃ διὰ τοῦ Λουλὲ βουργᾶς εἰς τὸν Εὐξείνιον, παραταθήσονται μέχρι τοῦ Χεκίμ ταμετανῆ καὶ ἐκεῖθεν μέχρι τῆς Μαγκίλιας, καὶ θέλουσιν ἀκολουθήσῃ τὰ ὅρια τοῦ σαντζακίου Τούλτσης μέχρι κἀπὼθεν τῆς Ράσοβας ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως.»

Πρὸς τοῖς ἄλλοις διὰ τῆς συνθήκης ταύτης ἡ Βουλγαρία, περιλαμβάνουσα μέγα μέρος τῆς Θράκης καὶ ἅπασαν σχεδὸν τὴν Μακεδονίαν, κατήρχετο μέχρι τῶν ἁκτῶν τοῦ Αἰγαίου. Καταληφθεῖς ἐκ μέθης ἐπὶ τῇ ἐπιτυχίᾳ ταύτῃ τῆς πανσλαβιστικῆς ὁ στρατηγὸς διπλωμάτης Ἰγνάτιεφφ, τρίβων τὰς χεῖρας ἐκ χαρᾶς, ἐξεφώνησε τὸ πολυθρύλητον ἐκεῖνο :

«Καὶ ἴδῃ οἱ Ἕλληνες θὰ μεταβαίνωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν κολυμβῶντες !».

ΛΒ΄.

20 Φεβρουαρίου 1909

Μία τῶν μᾶλλον ἀποφράδων ἡμερῶν τοῦ ἱστορικοῦ ἡμερολογίου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους εἶνε ἐκείνη, καθ' ἣν πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔπεγράφη ἡ Συνθήκη τοῦ Ἀγίου Στεφάνου. Σύμπαν τὸ ἑλληνικόν, τό τε ἐλεύθερον καὶ τὸ ἀλύτρωτον, κατελήφθη ἐκ φρίκης, καὶ ἔτι μᾶλλον ἐξ ἀλγεινῶν προαισθήσεων ἐπὶ τοῖς ἀποτελέσμασιν, ἅτινα θὰ ἦσαν τὰ ἐναγκαῖα ἐπακόλουθα τῆς νίκης τῶν Ρώσων κατὰ τῶν Τούρκων. Οἱ περὶ τὴν οἰκουμενικὴν κυβένησιν, οἱ δημιουργοὶ αὐτῆς πρὸ τινων μηνῶν δὲν ἀνέμενον, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, τοιοῦτο ναυάγιον τῶν ἐθνικῶν ἐλπίδων. Πρὸ τῆς ἐπελθούσης καταστροφῆς, ὁ λαὸς τῆς πρωτευούσης τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους κατελήφθη ἐκ νευρικοῦ παροξυσμοῦ, καὶ μὴ ἔχων ἢ μὴ δυνάμενος τί νὰ πράξῃ, ἐνόμισεν ἱκανοποιῆσιν ἑαυτοῦ νὰ θραύσῃ τὰς θύρας καὶ τὰ παράθυρα τῶν ὑπουργῶν τῆς Οἰκουμενικῆς, ἀντὶ νὰ θραύσῃ τὴν κεφαλὴν του. Αὐθήμερον τὸ ὑπουργικὸν Συμβούλιον ὑπέβαλλε τὴν παραίτησίν του· ἀντιτίθετο δ' ὁ σχηματισμὸς νέου ὑπουργείου εἰς ἓν τῶν μελῶν αὐτοῦ, τὸν Ἀλ. Κουμουνδοῦρον, ὅστις προσελάμβανε πρὸς τοῖς ἄλλοις ὡς συνυπουργὸν καὶ ἕτερον ἐκ τῆς Οἰκουμενικῆς, τὸν Θ. Δηλιγιάννην. Τῇ νέᾳ κυβερνήσει, καθισταμένη ὁμοειδεῖ ὅπως δῆποτε, ἀντιτίθετο—κατόπιν ἐορτῆς, ἡ ἀμεσώτερα ἐνέργεια ἐν ταῖς δμόροις ἐπαρχίαις, ἡ διεκδίκησις τοῦ ἐθνικοῦ προγράμματος, ἡ δημιουργία ἑλληνικοῦ ζητήματος. Meglio tardi che mai. θὰ ἐπιφωνήσῃ ὁ αἰσιόδοξος. Ἀλλ' ὅπως διετέλουν κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας τὰ πράγματα—ἐν μὲν τῷ ἐλευθέρῳ κράτει πλήρης ἀναρχία, ἐν δὲ τῷ ἀλύτρωτῳ θλιβερὰ ἀπογοήτευσίς—τί θὰ ἦδύνατο νὰ ἐνεργήσῃ καὶ ἡ δραστηριωτάτη τῶν κυβερνήσεων; Μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Τουρκίας εἶχε συνομολογηθῇ ἤδη συνθήκη εἰρήνης. Ἄν δὲ ἡ συνθήκη αὕτη συγχρόνως σχεδὸν κατηγγέλλετο καὶ ἐσχετίζετο τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ ἀνακτοβουλίου τοῦ Ἀγίου Ἰακώβου, ἀπεφασίζετο δὲ μετ' ὀλίγον νὰ συνέλθῃ διπλωματικὴ Σύνοδος ἐν Βερολίνῳ, ὥστε οὐδὲν ἦτο δυνατόν νὰ προέλθῃ ἐκ μέρους τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους πρὸς διεκδίκησιν τῶν ἀξιώσεων του ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου, τῆς Τουρκίας οὔσης ἤδη ἐλευθέρως νὰ διαθέτῃ τὰς στρατιωτικὰς αὐτῆς δυνάμεις κατὰ πάσης ἑλληνι-

κῆς ἐπιδρομῆς ἢ ἐξεγέρσεως, οὐχ ἦτιον ἐνομίσθη ὑπὸ τῶν ἐπισήμων πολιτικῶν κύκλων τοῦ ἐλευθέρου κράτους, ὅτι ἐπεβάλλετο ἐνέργειά τις καὶ πολεμικὴ διαδήλωσις. Διὰ τῆς κωμικῆς ταύτης ἐνεργείας ἱκανοποιεῖτο καὶ διεθρύνετο ἡ ἐθνικὴ φιλοτιμία. Καὶ παραχρῆμα ἐλάμβανε τὴν διαταγὴν τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου ὁ παρὰ τὰ ἑλληνοτουρκικὰ σύνορα στρατὸς νὰ εἰσελάσῃ εἰς τὸ θεσσαλικὸν ἔδαφος. Τίτι τρόπῳ εἰργάσθη ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἡ Ἑλλάς, μετὰ πόσης δεξιότητος καὶ νοημοσύνης, ἀντιγράφω καὶ πάλιν ἐκ τῶν Ἀπομνημονευμάτων τοῦ ἤδη μνημονευθέντος Ἀμερικανοῦ Στίλμανν, τὸ τεμάχιον, τὸ ἀφορῶν εἰς τὴν ἔξοδον τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων πρὸς κατάληψιν τῶν ὁμόρων ἐπαρχιῶν, Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας :

« Ἀπέλπιδες οἱ Ἕλληνες ἐκ τῆς διαιρέσεως πασῶν τῶν ἐλπίδων των, ἐσκέφθησαν ὅπως ἐπιχειρήσωσιν ἀμέσως εἰσβολὴν εἰς Ἡπειρον καὶ Θεσσαλίαν. Τὸ ἐπαναστατικὸν κομιτᾶτον ἐσχέδιασε τὴν ἀπὸ θαλάσσης ἐπιδρομὴν κατὰ τῆς Ἡπείρου. Ἑκατοντάδες τινὲς ἀνδρῶν διαφόρων ἐθνικοτήτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν πλεῖστοι γενναῖοι Ἰταλοί, πλήρεις φιλελληνικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὸν ἀπέναντι τῆς Κερκύρας λιμένα τῶν Ἀγίων Σαράντα καὶ ἀφέθησαν ἐπὶ τῆς ἀκτῆς μὲ ἀνεπαρκεῖς προμηθείας τροφῶν καὶ πολεμοφοδίων, τοῦ κομίσαντος ἀτμοπλοίου ἀπελθόντος καὶ ἐγκαταλιπόντος αὐτοὺς εἰς τὴν τύχην των, νὰ σφαγῶσιν ὑπ' αὐτὰ τὰ ὄμματα τῶν κατοίκων Κερκύρας, μετὰ φρίκης θεωμένων τὸ τρομερὸν θέαμα. Ὀλίγοι μόνον ἐκ τῶν ἀτυχῶν τούτων ἐθελοντῶν κατώρθωσαν νὰ διαφύγωσιν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν ἐνὸς τῶν Ἑλλήνων, γνωρίζοντος τὰ μέρη καὶ ὁδηγήσαντος αὐτοὺς διὰ τῶν ὁρέων εἰς τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον, τῶν λοιπῶν φονευθέντων, ἄνευ σχεδὸν ἀντιστάσεως, καθ' ὅσον οὐδεμία πρόνοια εἶχε ληφθῇ περὶ τῆς διὰ θαλάσσης σωτηρίας αὐτῶν. Εἰς ἑτέραν ἐσχατιὰν τῶν συνόρων, διὰ τῆς ἰδίας τακτικῆς κατωρθώθη ἐπιτυχὴς ἐπανάστασις βραχείας διαρκείας τῶν πέριξ τοῦ Βόλου μερῶν, ἐκπνευσάσης μετὰ ὀλιγοήμερον μάχην, διαρκούσης τῆς ὁποίας ἐφρονεύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων ὁ ἀνταποκριτὴς τῶν « Τάϊμς » Ὁγγλ.

» Ἡ ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, εὐρισκομένη πρὸ τοῦ διλήμματος τῆς δράσεως ἢ τῆς ἀποστερήσεως τῶν εὐεργετημάτων τῆς εἰρήνης, ἀπεφάσισεν ὅπως ὁ στρατός, ὁ μέλλων νὰ διέλθῃ τὰ σύνορα, διοικῆται προσωπικῶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τόσον προθυμῶς ἔσπευσε

ν' ἀρνηθῇ τὴν τιμὴν, ὥστε τὸ σχέδιον ἐγκατελείφθη. Εἷς ἐκ τῶν ὑπουργῶν μὲ διεβεβαίωσεν, ὅτι ὁ βασιλεὺς μὲ δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἰκέτευε νὰ ἐξαιρεθῇ ἀπὸ τὸ σχέδιον. Οὐδέποτε κατώρθωσε νὰ ἔχη δημοτικότητα ἐν τῇ χώρᾳ ὁ βασιλεὺς Γεώργιος, τὸ σφάλμα δὲ τοῦτο, ὅπως μὴ βαδίσῃ συμφώνως μὲ τὴν πανελλήνιον πολιτικὴν, ἤγειρε κατ' αὐτοῦ τὴν λαϊκὴν δυσθυμίαν. Φαίνεται ὅμως πιθανόν, ὅτι κατενόει, ὅτι οὐδεμία παρασκευὴ εἶχε γείνη πρὸς τοιοῦτο κίνημα καὶ ὅτι θὰ κατέληγεν εἰς καταστροφὴν.

» Ἡ πραγματικὴ αἰτία τῆς ἀποτυχίας τοῦ κινήματος ὠφείλετο εἰς τὴν γενικὴν ἀδιαφορίαν πρὸς παρασκευὴν, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ Κυβέρνησις ἐκθύμως ὑπεστηρίζετο ὑπὸ τοῦ ἔθνους.

» Ἡ πρὸς ἑαυτοὺς ὑπερβολικὴ πεποίθησις τῶν Ἑλλήνων, ἥτις ἦτο τόσο μεγάλη, ὥστε νὰ ἐπιτρέπη εἰς αὐτοὺς νὰ πιστεύωσιν, ὅτι ἄνευ ὀργανώσεως καὶ πειθαρχίας ἦσαν ἱκανοὶ νὰ καταβάλωσι τὸν τουρκικὸν στρατόν, ὑπῆρξε πάντοτε ἡ μοιραία ἀδυναμία των. Εἷς ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ φιλοπολέμου κόμματος μοὶ ἔλεγε βραδύτερον :

» Οἱ Ἕλληνες εἶνε τόσο ἔξυπνοι, ὥστε δὲν ἔχουσιν ἀνάγκην νὰ γυμνασθῶσιν. Δύνανται ἄνευ γυμνασίων νὰ πολεμήσωσιν ἀρκετὰ καλὰ καὶ νὰ νικήσωσι τοὺς Τούρκους.

» Ἐν τούτοις τοὺς εἶδομεν εἰς τὴν Κέρκυραν πόσον κακῶς ἦσαν προητοιμασμένοι οἱ Ἕλληνες. Οἱ διερχόμενοι διὰ τῶν ὁδῶν τῆς Κερκύρας, ὅπως ἐπιβιβασθῶσι τῶν πλοίων καὶ διενθυνηθῶσιν εἰς τὰ ἡπειρωτικὰ σύνορα, ἔκλαιον, ὥσάν νὰ μετέβαινον εἰς τὸν θάνατον. Ἡ ἀπάτη αὕτη ὥς πρὸς τὴν φυσικὴν στρατιωτικὴν ἰκανότητά των οὐδέποτε ἐγκατέλιπε τοὺς Ἕλληνας μέχρι τῆς τελευταίας ἐν Θεσσαλίᾳ καταστροφῆς. Διῆλθε μὲν πραγματικῶς ὁ στρατὸς τὰ σύνορα, ἀλλ' ἐντὸς τεσσαράκοντα ὀκτὼ ὥρῶν ἠναγκάσθη νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ ἐλληνικὸν ἔδαφος ἕνεκα ἐλλείψεως ἐπιτηδείων, τὰ ὁποῖα οἱ ἐπιτετραμμένοι τὰ τῆς ἐπιμελητείας εἶχον λησμονήσῃ.

Εὐνόητον ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι πᾶσα αὕτη ἡ πολεμικὴ ἐνέργεια τῆς νέας Κυβερνήσεως, τῆς διαδεχθείσης τὴν ὀλεθρίαν Οἰκουμενικὴν, ἀπέβλεπε κυρίως εἰς ἓνα καὶ μόνον σκοπόν—εἰς τὴν ἀποπλάνησιν τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, ἵνα πιστεύσῃ ὁ αἰώνιος οὗτος παῖς, ὅτι τὸ νέον ὑπουργικὸν Συμβούλιον, οὗ μετεῖχον, ὡς σπουδαιότατα μέλη μάλιστα, καὶ δύο τῶν πρῶν ὑπουργῶν, ὁ πρόεδρος καὶ ὁ ἐπὶ τῶν Ἑξωτερικῶν

ὑπουργός, ἔμελλε νὰ δειχθῇ ἄξιον τῶν περιστάσεων. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἤθελε κατευνασθῇ ἡ λαϊκὴ μῆνις, ὅπως καὶ πράγματι κατηνύασθη. Διότι λαός, οἷος ὁ ἐλληνικὸς, μεσημβρινός, ἀλλὰ καὶ εὐέξαπτος, λαμβάνει συνήθως ἐν τῇ ἐκτιμῇ τῶν πραγμάτων τὰ φαινόμενα μόνον, ἥκιστα δὲ τὴν οὐσίαν αὐτῶν. Οἱ ψυχολόγοι τῆς κρατούσης ὀλιγαρχίας ἐγίνωσκον κάλλιστα τοὺς ἀνθρώπους, τὸν λαόν, οὗ ἦσαν μόνιμοι ἐν τῇ Βουλῇ ἀντιπρόσωποι. Δὲν ἀπητεῖτο πρὸς κατευνασμὸν τοῦ ἐξαφθέντος ἐθνικοῦ ἐνθουσιασμοῦ πρακτικὴ καὶ τελεσφόρος ἐνέργεια, ἥρκει πρὸς τοῦτο ἐν πυροτέχνημα. Καὶ τὸ πυροτέχνημα ὑπῆρξεν ἡ ἀποστολὴ στρατιωτικοῦ σώματος εἰς τὰς ὁμόρους τουρκικὰς ἐπαρχίας.

Μετὰ τὸ διάβημα τοῦτο ὁ διευθύνων τὸ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργεῖον ἀνήγγειλεν εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις, ὅτι «ἡ ἐλληνικὴ Κυβέρνησις ἀπεφάσισε νὰ καταλάβῃ προσωρῶς τὰς ἐλληνικὰς ἐπαρχίας τῆς Τουρκίας. Τὸ μέτρον τοῦτο, ἐξακολουθεῖ ὀλίγον ὑποκριτικῶς ὁ ὑπουργός, δύναται νὰ φανῇ παρακεκινδυνευμένον, ἀλλὰ δὲν εἶνε οὔτε ἀδικαιολόγητον, οὔτε ἀσύννητες. Ἡ Ἑλλὰς δὲν θέλει νὰ πολεμήσῃ πρὸς τὴν Τουρκίαν, ἀλλὰ νὰ προφυλάξῃ τὴν ἰδίαν αὐτῆς ἀσφάλειαν... Ἐπειδὴ ὁμως ἡ Τουρκία ἐνδέχεται νὰ παρεξηγήσῃ τὸ πρᾶγμα καὶ νὰ κηρύξῃ ἡμῖν πόλεμον, παρακαλεῖσθε νὰ ἐπιστήσητε τὴν προσοχὴν τῆς κυβερνήσεως, παρ' ἣ διαμένετε, ἐπὶ τῆς σπουδαίας ταύτης περιπλοκῆς, ὅπως τὸ ἐνδεχόμενον τοῦτο δυστύχημα προληφθῇ ἢ ἐλαττωθῇ»¹. Διὰ τοιούτων οἰκτρῶν σοφισμάτων τὸ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργεῖον τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους ἀπεπειρᾶτο νὰ δικαιολογήσῃ τὸ ἀπονενοημένον ἐκεῖνο ἐγχείρημα, οἷον ἦτο ἡ μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς ρωσσοτουρκικῆς ἀνακωχῆς, ὅποτε δηλαδὴ ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις εἶχε λελυμένας τὰς χεῖρας, κατάληψις ἄνευ δεδικαιολογημένης ἀφορμῆς τῶν ὁμόρων ἐλληνικῶν ἐπαρχιῶν. Ἐπὶ τῇ φήμῃ, ὅτι ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις διέτασσε τὸν στόλον αὐτῆς νὰ πλεύσῃ πρὸς τὸν Πειραιᾶ, ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις κατελήφθη ἐκ τρόμου. Περὶ τούτου γράφει τὰ ἐπόμενα εἰς τὴν κυβερνησίν του ὁ τῷ καιρῷ ἐκείνῳ πρεσβευτὴς τῆς Ἰταλίας ἐν Ἀθήναις; «Εὔκολον εἶνε νὰ φαντασθῇτε τὴν ἀμηχανίαν τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως, πρὸ

1 Τὰ αὐτὰ ἐπανελαμβάνοντο μωρῶς ὅσον καὶ προκλητικῶς μετὰ εἰκοσαετίαν ἐν Κρήτῃ διὰ τῆς ἀποστολῆς ἐλληνικοῦ στρατεύματος εἰς τὴν νῆσον, ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Βάσσον πρὸς κατάλυσιν τῶν τουρκικῶν ὀρχῶν.

πάντων ἀφοῦ ἐπληροφορήθη τὸν ἔκπλουν τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου». Οἱ τοιοῦτοι ὄντως δεδικαιολογημένοι φόβοι ἐφαίνοντο ζωηρῶς ταράττοντες τὴν ψυχὴν τοῦ Ἑλληνος ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν, ὅστις, ζωηρῶς αἰσθανόμενος τὴν δυσφημίαν καὶ τοὺς κινδύνους, εἰς οὓς ἤθελεν ἐκτεθῆ τὸ ὑπουργεῖον, δὲν ἀνεκάλει τὸν στρατὸν ἐκ Θεσσαλίας, ἀπέκλινεν ὑπὲρ ἐξακολουθήσεως τῶν ἐχθροπραξιῶν, οὐδόλως ἐν τούτοις ἀρνούμενος, ὅτι αὕτη ἡδύνατο ν' ἀπολήξῃ εἰς καταστροφὴν». Τοιαύτη ἦτο ἡ πολιτικὴ ἀνανδρία τῶν διεπόντων τῇ καιρῷ ἐκείνῳ τὰ τῆς Ἑλλάδος. Προκριτωτέρα ἡ ἐθνικὴ καταστρεφὴ τῆς ἀντιδημοτικότητος καὶ τῆς ἀπωλείας τοῦ ὑπουργικοῦ χαρτοφυλακίου. Ἀνάλογα πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Ἰταλίας γράφει τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ καὶ ὁ ἐν Ἀθήναις πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας πρὸς τὸν προϊστάμενόν του. Ὁ διευθύνων τὸ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργεῖον τῆς Ἑλλάδος δὲν ἐδίστασε νὰ ὁμολογήσῃ εἰς αὐτόν, ὅτι ἡ «Ἑλλὰς ἤθελεν ἀποσύρῃ τὸν στρατὸν αὐτῆς ἐκ Θεσσαλίας, ἂν αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἐνόμιζον ὅτι ἔπρεπε νὰ πράξῃ τοῦτο...»

Τοιοῦτω τρόπῳ ἐξηυτελίζετο πρὸ τῶν ἐν Ἀθήναις ἀντιπροσώπων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις διὰ τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ αὐτῆς. Ἀσθενής, ἀσύντακτος, ἀδιοργάνωτος κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν, πῶς θὰ ἡδύνατο ν' ἀντικρύσῃ τὸν ἐχθρόν; Διετέλει ἀδρανής, καθ' ὃν χρόνον οὗτος περιεσπᾶτο, πολεμῶν πρὸς ἀνωτέρας δυνάμεις, ὅτε δὲ ἀπηλλάγη τῶν τοιούτων δυσχερειῶν, τότε μόνον οἱ διευθύνοντες τὰ ἐν Ἑλλάδι πράγματα ἔκριναν εὐθαιον τὴν στιγμὴν τῆς ἐνεργείας.

Ὁ ἐξευτελισμὸς καὶ ἡ ἀκοσμία τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως κατὰ τὰς θλιβερὰς ἐκεῖνας ἡμέρας ἔσχε τὸ ἀποτέλεσμά της. Κινηθέντες εἰς συμπάθειαν οἱ ἐν Ἀθήναις ἀντιπρόσωποι τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, συνῆλθον ἵνα συσκεφθῶσι, «τίνι τρόπῳ ἡδύνατο νὰ διευκολυνθῇ εἰς τὴν ἐλληνικὴν κυβέρνησιν οἱ ἀδύνατοι διέξοδοι ἐκ τῆς τοιαύτης δυσχερείας καὶ μέσον τι, ὅπως δικαιολογήσῃ ἐνώπιον τοῦ τόπου τὴν ἀνάκλησιν τοῦ στρατοῦ.» Πρὸ τῶν συνηγμένων ἐπὶ τὸ αὐτὸ πρέσβων προσῆλθε μετανοῶν καὶ ἐξαιτούμενος ἐπιείκειαν καὶ ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργός. Οἱ κύριοι οὗτοι εὐτυχῶς δὲν ὑπῆρξαν σκληροκάρδιοι. Ἐτηλεγράφησαν εἰς τὰς οἰκείας κυβερνήσεις, ὅτι ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις συγκατετίθετο ν' ἀνακαλέσῃ τὸν στρατὸν αὐτῆς ἐκ Θεσσα-

λίας ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς περιφρουρήσεως τῆς ζωῆς καὶ τῆς περιουσίας τῶν κατοίκων τῶν ὁμόρων ἐπαρχιῶν. Μετὰ πολλὰς καὶ αὐστηρὰς ἐπιτιμήσεις τῶν εὐρωπαϊκῶν κυβερνήσεων πρὸς τὴν ἑλληνικὴν, ἀνεκάλει αὕτη τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν ἐντεῦθεν τῶν συνόρων.

Ὁ κατὰ τὰς θλιβερὰς ἐκείνας ἡμέρας πρέσβυς τῆς Ἰταλίας ἐν Ἀθήναις, ἀνακοινῶν τὰ συμβαίνοντα εἰς τὴν κυβέρνησίν του, ἀφηγεῖτο πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὸ ἐπόμενον ἀξιοπερίεργον, ἀξιοπαρατήρητον, tratto caratteristico, ὅπως λέγει ἐν τῇ ἐκθέσει αὐτοῦ. Ἐνῶ ἑλληνικὴ κυβέρνησις καὶ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία διετέλουν ἐν ἄκρῃ ἀνησυχίᾳ ἐπὶ τῇ ὑφισταμένῃ κρίσει, εἷς καὶ μόνος ἄνθρωπος ἐκ τοῦ διπλωματικοῦ κόσμου ἦτο ἀμέριμνος καὶ ἡσυχος : « Ἐξ ἀρχῆς τῆς κρίσεως ἐφαίνετο δεικνύων διὰ τοῦ ἀταράχου ἡθους του τὴν πεποίθησιν, ὅτι τὰ πράγματα δὲν θέλουσι φθάσῃ μέχρι ρήξεως ». Ἦτο ὁ Φωτιάδης, πρέσβυς τῆς Τουρκίας ἐν Ἀθήναις. Ἀλλῇ παράδοξος σύμπτωσις ! Τὴν αὐτὴν ἀταραξίαν ἐπεδείκνυν ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς τοὺς πρεσβευτὰς τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ ὁ πρωθυπουργὸς τῆς Τουρκίας, λέγων πρὸς τὸν πρεσβευτὴν τῆς Ἰταλίας παρὰ τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ τὰ ἐπόμενα χαρακτηριστικά : « Δὲν πιστεύω, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις προτίθεται νὰ πολεμήσῃ σπουδαίως, ὥστε διέταξα τοὺς ἡμετέρους ἐν Θεσσαλίᾳ σωματάρχας νὰ μὴ ἐπισπεύσωσι τὰς κινήσεις των, ὅπως ἀφεθῶσιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν ἡμέραι τινὲς πρὸς μεταμέλειαν. »

Τὸ θλιβερώτερον ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ χαρακτηριστικὸν τοῦ ἐξευτελισμοῦ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως εἶνε ἡ αἴτησις αὐτῆς πρὸς τὴν ρωσικὴν, « ὅπως συμπεριλάβῃ τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν καὶ τοὺς τυχόν ἐπαναστάτας ἐν τῇ ἀνακωχῇ ». Ἀλλ' αὕτη ἀπεκρίνετο περιφρονητικῶς ὅτι : « ἀφοῦ οἱ Ἕλληνες δὲν ἦσαν ἐμπόλεμοι, οὐδεὶς λόγος περὶ τοῦτον ἡδύνατο νὰ γείνη ».

Διὰ τῆς μεθόδου ταύτης εἰργάσθη ἡ Ἑλλὰς κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην περίοδον τῶν ἐτῶν 1877—1878. Οἱ ἐπίσημοι κύκλοι, περὶ μικρὰ καὶ εὐτελῆ καταδαπανώμενοι, κατέλιπον τὴν χώραν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν ἀσύντακτον, γυμνὴν παντὸς ἐξοπλισμοῦ, ἄρα καὶ πίσεως συμμαχίας. Πρὸ τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου καὶ κατ' αὐτὸν οὐδεμία ἐλαμβάνετο φροντίς πρὸς πολεμικὴν παρασκευήν. Ὅτε δ' ἐπῆλθεν ἡ ὀλοσχερὴς καταστροφὴ τῶν τουρκικῶν στρατιῶν καὶ ἡ Συνθήκη τοῦ Ἀγίου Στεφάνου, τότε καὶ μόνον—ἀλλὰ πολὺ ἄργα—ἔκριναν οἱ κυβερνῶντες ν'

ἀναλάβωσι τὸν ἀγῶνα ἀπαράσκευοι καὶ παρὰ τὴν θέλησιν ὁλοκλήρου τῆς Εὐρώπης, ἣτις, προετοιμαζομένη διὰ τὴν Σύνοδον τοῦ Βερολίνου, δὲν ἠδύνατο ν' ἀνεχθῇ τὴν ἐκ νέου παραβίαν τῆς εἰρήνης ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος, τοῦθ' ὅπερ ἄλλως τε ὠδήγει αὐτὴν πρὸς ἀσφαλῆ καταστροφὴν, ὥς ὁμολόγει ἐπισήμως αὐτὸς ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ἀποβλέπουσα εἰς τὴν δημοτικότητα αὐτῆς καὶ τὴν ἐν τῇ ἐξουσίᾳ συντήρησιν, ἠναγκάσθη νὰ προβῇ εἰς κωμικὰς τινας, ἀλλὰ πάντῃ ἐπιζημίους διὰ τὴν ἐθνικὴν ὑπόληψιν καὶ ἀξιοπρέπειαν ἐνεργείας, ἐνεργείας σπασμωδικὰς καὶ βεβιασμένας, οἷα ἦτο ἡ ἀποστολὴ στρατοῦ εἰς τὴν ὁμορον Θεσσαλίαν, καὶ ἔτι μᾶλλον ἡ ἀποστολὴ ἐκτάκτων ἐθελοντῶν, ὥς ἐλευθερωτῶν τῶν ὑποδούλων, ὧν οἱ πλεῖστοι ἐστρατολογήθησαν ἐκ τῶν περιτριμμάτων τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, δυσμενέστατα δ' ἐκρίνοντο ὑπὸ τῶν ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ πατρίδι διπλωματικῶν καὶ προξενικῶν ἀντιπροσώπων τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων. Ὁ ἐν Ζακύνθῳ ὑποπρόξενος τῆς Ἀγγλίας γράφει εἰς τὴν κυβέρνησίν του, ὅτι κατὰ τὰς πληροφορίες του «ἀρχηγοὶ τῶν ἐν τῇ νήσῳ ἐθελοντῶν εἶνε κατάδικοι ἐπὶ φόνῳ καὶ οἱ ὁπαδοὶ αὐτῶν, ἄνθρωποι τοῦ αὐτοῦ φρυδάματος». Αὐτὸς ὁ ἐν Θεσσαλίᾳ κατὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην φονευθεὶς Ἕλληνας Ὁγγλ., μαχόμενος ὑπὲρ τῶν ἑλληνικῶν δικαίων, ἔγραφεν εἰς τὰς ἀγγλικὰς ἐφημερίδας τὰ ἐπόμενα σπαρακτικά : «Δὲν εἶνε ἄρα δυνατόν ν' ἀπέχωσιν οἱ Ἕλληνες Gentlemen ἀπὸ τοῦ συγχρωτισμοῦ μετὰ ληστῶν ;»

Βεβαίως ἐν τῇ ἐξεγέρσει ἐκείνῃ καὶ τῇ εἰς Ἡπειρον καὶ Θεσσαλίαν ἐκδρομῇ Ἑλλήνων εὐρίσκοντο πλεῖστοι Ἕλληνες, Gentlemen, ἐμπνεόμενοι ἐκ φιλοπατρίας ὑψηλῆς καὶ υπερόχου, μέγα ἐν τούτοις δυστυχῶς μέρος τῶν ἀνθρώπων τούτων ἦσαν ἀνάξιοι καὶ κατώτεροι τῆς ἀποστολῆς τῶν. Μετὰ τοιαύτην ἄστοχον καὶ ἐθνοκτόνον πολιτικὴν ἐνέργειαν τῶν ἐν Ἑλλάδι διευθυνόντων τὰ κοινά, ἐπισήμων καὶ ἀνεπισήμων, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἠναγκάζετο ἡ ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, κατόπιν τῶν ἀπειλῶν τῆς Τουρκίας καὶ τῶν διαμαρτυριῶν τῆς ἐπισήμου Εὐρώπης, νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ νὰ διαλύσῃ πᾶσαν ἐπαναστατικὴν ἐξέγερσιν. Ἡ μόνη διπλωματικὴ ἐνέργεια, εἰς ἣν προέβη ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδος, ἦτο ἡ παράκλησις πρὸς τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν, «ὅπως ὑποβάλῃ εἰς τὴν ἐν Βερολίνῳ μέλλουσαν νὰ συγκροτηθῇ Σύνοδον καὶ ὑποστηρίξῃ τὴν αἴτησιν τῆς προσαρτήσεως εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος τῶν

ὁμόρων ἐπαρχιῶν». Εἰς τὴν αἴτησιν ταύτην, ἐπαιτικὴν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, ἢ ἀγγλικὴ κυβέρνησις, ἢ ὅπως δήποτε εὐνοϊκῶς ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνισμοῦ διατεθειμένη κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας, λόγῳ συμφέροντος καὶ πρὸς καταπολέμησιν τῆς πανσλαβιστικῆς βουλิมίας, οἷα ἐξεδηλώθη κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ἀπεκρίνεται τὰ ἐξῆς σκληρότατα : «Ἡ κυβέρνησις τῆς Ἀνάσσης δὲν δύναται ν' ἀναλάβῃ ἐκ τῶν προτέρων ὑποχρέωσιν τινα περὶ τῆς ἀποφάσεως, ἣν ἐνδέχεται ν' ἀναλάβωσιν αἱ Δυνάμεις σχετικῶς πρὸς ζητήματα ἐδαφικῆς μεταρρυθμίσεως». Ἐπὶ τέλους, μετὰ πολλὰς προσπάθειας καὶ ἐνεργείας παρὰ τοῖς ἐν Ἀθήναις ἀντιπροσώποις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων τῆς κυβερνήσεως, ἣτις δὲν ἐδίστασε καὶ ν' αὐτοκαταδικασθῇ, ὁμολογοῦσα εἰς τὸν Ἀγγλον ἐπιτετραμμένον, «ὅτι ἡ σ τ ρ α τ ο λ ο γ ί α ἀτάκτων σιφῶν ἦτο γεγονὸς ἀξιοθρήνητον καὶ δυσφημία διὰ τὴν Ἑλλάδα», ἐλάμβανεν αὕτη τὴν ὑπόσχεσιν τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως, μεσουρανούσης τῆς πολιτικῆς αὐτῆς δυνάμεως ἐν Εὐρώπῃ, ὅτι ἐν τῇ Συνόδῳ τοῦ Βερολίνου θὰ ἐλαμβάνετο πρόνοια περὶ «ἀγαθῆς διοικήσεως τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν τῆς Τουρκίας καὶ ἀκροάσεως τῆς Ἑλλάδος ἐν τῇ Συνόδῳ».

Μετὰ τὴν τοιαύτην διπλωματικὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως, ἀπεφασίζετο μετ' ὀλίγον ἡ ἀποστολὴ Ἑλλήνων ἀντιπροσώπων πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν δικαίων τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ Συνόδῳ τοῦ Βερολίνου. Ἀφοῦ δὲν ἠδυνήθημεν νὰ παρασιτῶμεν διὰ τῶν ἔργων ἐν τῇ κρισιμωτάτῃ ἐκείνῃ ἐθνικῇ περιόδῳ, ἀπεφασίσσαμεν νὰ ἐργασθῶμεν καὶ νὰ κηρύξωμεν τὰ δίκαια ἡμῶν διὰ τῶν λόγων. Ἀλλὰ δὲν ἐσκέφθημεν τὴν αἰωνίαν συμβουλὴν τῆς ἱστορίας : Ἡ ἰ σ χ ῆ ς ἀ π ο τ ε λ ε ῖ τὸ μ ό ν ο ν δ ί κ α ι ο ν.

Τούτου ἐμέλλομεν καὶ πάλιν τὰ λάβωμεν πικρὰν πεῖραν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ Γερμανικοῦ κράτους.

Ἀλλὰ καὶ ἡ πολιτικὴ ἡμῶν μέθοδος καὶ ἡ ἐνέργεια ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἦτο ἀνταξία τῆς προτέρας πολιτικῆς καὶ πρὸς αὐτὴν συμφωνοτάτη.

ΛΓ'.

27 Φεβρουαρίου 1909

Τὸ νέον ὑπουργεῖον, τὸ διαδεχθὲν τὴν Οἰκουμενικὴν ἐν τῇ ἐξουσίᾳ, μετὰ τὰς στρατιωτικὰς καὶ διπλωματικὰς αὐτοῦ ἐπιτυχίας ἐκεῖθεν τῶν συνόρων καὶ παρὰ τοῖς εὐρωπαϊκοῖς ἀνακτοβουλίοις, δι' ὧν κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους νὰ λάβῃ ὑπόσχεσιν τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως περὶ ἐνεργείας αὐτῆς ἐν τῇ Συνόδῳ τοῦ Βερολίνου, ὅπως ζητηθῇ παρὰ τῆς Τουρκίας καλὴ διοίκησις τῶν ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῆς χριστιανικῶν (οὐχὶ ἑλληνικῶν ἰδιαίτερος) πληθυσμῶν ! καὶ ἐπιτραπῇ ἡ ἀκρόασις τῆς Ἑλλάδος, ἀπεφάσιζεν ἐκβιαζόντων τῶν πραγμάτων, ν' ἀποστείλῃ τὸν κατάλληλον ἀντιπρόσωπον εἰς Βερολῖνον. Πρὸς τοῦτο βεβαίως ἔπρεπε νὰ ἐξευρεθῇ ὁ τῷ καιρῷ ἐκείνῳ κεκτημένος ἐκ τῶν Ἑλλήνων πολιτευτῶν τὰ μείζονα πλεονεκτήματα τῆς τοιαύτης ἀντιπροσωπείας. Καὶ εὐρίσκετο εὐτυχῶς τοιοῦτος ἀνὴρ τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐν Ἑλλάδι. Ἦτο ὁ Χαρίλαος Τρικούπης, ἐπιδειξάμενος ἤδη ἀπὸ τοῦ 1863 πολλὰ διπλωματικὰ προσόντα. Εἶχε διαπραγματευθῇ λίαν εὐδοκίμως καὶ ἀξιοπρεπῶς μετὰ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως τὰ κατὰ τὴν παράδοσιν τῆς Ἑπτανήσου εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὥς ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν ἐπὶ τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1866 ἀπέδειξε μεγάλῃν δεξιότητα, ὥς πρωθυπουργὸς δὲ ἐν ἔτει 1875 ἐμαρτύρησε διὰ τῶν πραγμάτων, ὅτι δύναται καὶ τὸ ἑλληνικὸν κράτος νὰ διοικηθῇ φιλελευθέρως καὶ προοδευτικῶς, χωρὶς νὰ κορέσῃ ἐξ ὑπερτροφίας τὸν ἄπληστον στόμαχον τοῦ Κοινοβουλευτισμοῦ. Ὡς ἀρχηγὸς κόμματος προσελήφθη εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν, διευθύνων τὸ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργεῖον. Ὡς ἐκ τῆς μακροῦς αὐτοῦ ἐν Εὐρώπῃ, καὶ δὴ ἐν Ἀγγλίᾳ, διαμονῆς, ἐν ἣ ἴσως πλέον ἢ ἅπαξ διηύθυνε τὴν ἑλληνικὴν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ πρεσβείαν, ἐγίνωσκε κρεῖττον πατιὸς ἄλλου τῶν ἐν Ἑλλάδι πολιτευομένων τὴν κατάστασιν τῶν εὐρωπαϊκῶν πραγμάτων, εἴ τι δὲ προσωπικὰς ἔχων γνωριμίας μετὰ τῶν Ἀγγλῶν πολιτικῶν, ἰδίᾳ μετὰ τῶν ἐπικρατούντων τῷ καιρῷ ἐκείνῳ Συντηρητικῶν, ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ ὑπὲρ πάντα ἄλλον πρὸς ἀξιοπρεπῆ καὶ τελεσφόρον ἀντιπροσωπείαν τῆς Ἑλλάδος ἐν τῇ Συνόδῳ τοῦ Βερολίνου. Ὁ ἀγγλικὸς ἀστὴρ ἐμεσουράνει ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ καὶ διπλωματικοῦ στερεώματος τῆς Εὐρώπης μετὰ τὴν λαμπρὰν ἐπιτυχίαν, ἣν κατήνεγκε

τὸ ὑπουργεῖον τῶν Τόρεων, κατορθῶσαν νὰ ματαιώσῃ τὴν μεταξὺ τῶν Ρώσων νικητῶν καὶ τῶν νικηθέντων Τούρκων συναφθεῖσαν Συνθήκην τοῦ Ἀγίου Στεφάνου. Ἰδίᾳ ἅπας ὁ Ἑλληνισμὸς κατελήφθη ἐξ ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τοῦ ἀγγλικοῦ κράτους, οὗ ὁ διευθύνων τὸ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργεῖον Μαρκήσιος Σώλσβαρν, ἐν τῷ πολυθρυσλήτῳ αὐτοῦ πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις ἐγγράφῳ, δι' οὗ κατήγγελλε τὴν εἰρημένην Συνθήκην, διὰ φράσεως σοβαρᾶς καὶ συγκεκριμένης ἡμύνετο ὑπὲρ τῶν ἑλληνικῶν δικαίων ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου.

Σπανίως ἐν τῇ πολιτικῇ ἱστορίᾳ ἀρχαίων καὶ νεωτέρων χρόνων πολιτικὸς ἀνὴρ ἐξήρθη εἰς τοσοῦτον ὕψος γενναιοφροσύνης καὶ φιλοδικαίων αἰσθημάτων. Διὰ τῆς περιφήμου αὐτοῦ ἐγκυκλίου ὁ Ἕλληνας ὑπουργός, καταγγέλλων τὴν Συνθήκην τοῦ Ἀγίου Στεφάνου ὡς ἑλληνοκτόνον καὶ μισελεύθερον, ἐπεκαλεῖτο τὴν προσοχὴν τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, οὗ λίαν εὐθαρσῶς προεφήτεψε τὴν ἱστορικὴν ἐξώλειαν ἐν περιπτώσει πραγματώσεως τῆς Συνθήκης. Ὁ Ἑλληνισμὸς ἤθελεν ἀπορροφηθῇ ὑπὸ τοῦ σλαβοβουλγαρικοῦ κόσμου, ἐκλείπων μοιραίως ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς. Τοιαύτη ἦτο ἀρχομένου τοῦ 1878 ἡ ἱστορικὴ θεωρία τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς. Ἐκ τοῦ γραφείου τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας ἐλάμβανον ὁδηγίας οἱ ἀντιπρόσωποι αὐτῆς, ὅπως καταβάλωσι πᾶσαν προσπάθειαν, οὐ μόνον ὅπως τύχῃ ἐπαρκοῦς ἀντιπροσωπεύσεως σύμπας ὁ ὑπόδουλος Ἑλληνισμός, ἀλλὰ καὶ ὅπως «ληφθῶσι δεόντως ὑπ' ὅψει αἱ ἀπαιτήσεις, τὰς ὁποίας ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις θέλει ὑποβάλλῃ περὶ τινων ἐπαρχιῶν».

Τοιαύτη, ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν φιλελληνικωτάτη, ἐδεικνύετο ἡ πολιτικὴ τοῦ ἀγγλικοῦ ὑπουργείου ὀλίγον χρόνον πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς Συνόδου τοῦ Βερολίνου.

Ὡς μὴ ὤφειλεν ἐν τούτοις, οἱ διευθύνοντες τὰ ἐν Ἑλλάδι πράγματα ἤκιστα ἀντελήφθησαν τῆς σημασίας τῆς πολιτικῆς ταύτης. Καθ' ὃν χρόνον σύμπας ὁ Ἑλληνισμὸς ἔστρεφε μετ' ἐμπιστοσύνης τὴν προσοχὴν αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἀγγλίαν, ἡ ἐπίσημος Ἑλλάς, ἡ τέως ἐκλιπαροῦσα τὴν συνδρομὴν τῶν Ἀγγλῶν ἀντιπροσώπων ἐν Ἀθήναις, ἀπέστρεφεν ἀπὸ τῆς πολιτικῆς ταύτης τὸ πρόσωπόν της. Αἰφνιδίως καθ' ἣν στιγμήν ὁ ἤδη κληθεὶς ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, καὶ συνάμα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, Χαρίλαος Τρικούπης, οὗ ἐτύγχανον γνωστόταται καὶ

εἰλικρινέσταται αἱ πρὸς τὴν ἀγγλικὴν πολιτικὴν πεποιθήσεις, ἐλάμβανεν ἐπίσημον ἐντολὴν νὰ σιτραφῇ πρὸς τὴν πολιτικὴν ἐκείνην, ἥτις ἀκόμη πρὸ ἐλαχίστου χρόνου ἐβυσσοδόμησε τὸν ἐκμηδενισμόν ταῦ Ἑλληνισμοῦ. Οὐδέποτε τὸ ἐλληνικὸν γένος ἐπεβουλεύθη ἀνοσιώτερον ὅσον κατὰ τὴν φοβεράν ἐκείνην στιγμήν. Ἐπεβάλλετο εἰς τὸν ἐν Βερολίῳ μέλλοντα νὰ ἀντιπροσωπεύσῃ τὰ δίκαια καὶ τὰ συμφέροντα αὐτοῦ, οἷονεὶ νὰ παρὰ πρὸς βεβύση, νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν πολεμίων αὐτοῦ, νὰ ἐγκαταλίπῃ καὶ νὰ δυσαρεστήσῃ τοὺς φίλους καὶ συμμάχους του. Ὁ Τρικούνης ἠρνήθη ἀποτόμως καὶ ὑπερηφάνως. Κατέθηκε τὴν διπλωματικὴν αὐτοῦ ἐντολήν. Τοῦθ' ὅπερ ἀποτελεῖ φαινὴν σελίδα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ. Δὲν ἐδέχθη νὰ καταστῇ ὁ γενναῖος ἀνὴρ ἔρμαιον καὶ θῦμα ἀνθελληνικῆς πολιτικῆς, εἰς τὰς πλεκτάνας τῆς ὁποίας περιπλέκετο, ἀκουσίως βεβαίως καὶ ἐξ ἐπιπολαιότητος, ἡ διευθύνουσα πολιτικὴ Κουμουνδούρου-Δηληγιάννη.

Τοῦ Τρικούνη καταθέσαντος τὴν ἐντολήν αὐτοῦ, ἀπήρχετο εἰς Βερολίνον ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς αὐτοῦ. Ἦτο ὁ Θεόδωρος Δηληγιάννης.

Ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ γερμανικοῦ κράτους κατεδείκνυτο ἔτι μᾶλλον ἡ ἀβουλία καὶ τὸ ἀλλοπρόσαλλον, ἂν μὴ τὸ ἐγκληματικὸν τῆς ἐλληνικῆς πολιτικῆς. Ὁ ἀντιπρόσωπος τῶν ἐλληνικῶν δικαίων, ὁ φυσικώτερος, ὁ ἐθνικώτερος, παρεγγώρισεν ἐπὶ τοσοῦτον τὰς ὑποχρεώσεις τῆς ἀποστολῆς του, ὥστε ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ, ἡ πρὸ τῆς συγκλήσεως τῆς Συνόδου, ἡ κατὰ τὰς πρώτας αὐτῆς συνεδρίας τοσοῦτον ἐπιδειξαμένη φιλελληνισμόν, κατελήφθη ἐκ ψυχρότητος καὶ ἀδιαφορίας. Τὸ αἷτιον τῆς μεταβολῆς ταύτης ἡρμηνεύθη τῷ καιρῷ ἐκείνῳ καὶ μετὰ ταῦτα διαφοροτρόπως. Ἀλλὰ...scripta manent. Ἡ ἐπιπολαιότης ἀνάγνωσις τῶν ἐπισήμων ἀγγλικῶν ἐγγράφων καὶ τῶν συζητήσεων ἐν τῇ Συνόδῳ προδίδει προφανῶς τὰ αἷτια τῆς ἀγγλικῆς μετατροπῆς.

Ἐπιτραπήτω μοι ἡ ἀντιγραφὴ μερικῶν κειμένων σχετικῶν πρὸς τὸ ὑπὲρ τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους ἐνδιαφέρον τῷ καιρῷ ἐκείνῳ τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς.

«Ὁ κ. Κρός τῷ κόμητι Βήκονσφελδ καὶ τῷ μαρκησίῳ Σώλσβαρυ.

... «Πρὶν ἢ ἡ Σύνοδος ἄρξῃται τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς, πρέπει ν'»

ἀποφανθῇ περὶ ἄλλου ζητήματος. Κυβερνήσεις τινές, μὴ ὑπογράψασαι τὴν Συνθήκην τῶν Παρισίων, θέλουσι ζητήσῃ τὴν εἰσαγωγὴν αὐτῶν εἰς τινὰς τοῦλάχιστον τῶν συνεδριάσεων, ἵνα τὰ συμφέροντα αὐτῶν ἐκτεθῶσιν ὑπὸ τῶν ἰδίων ἀντιπροσώπων, προκειμένου περὶ ὅρων τινῶν τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ἐνδιαφερόντων αὐτὰς σπουδαίως. Μεταξὺ τούτων ἡ Ἑλλὰς ἐνοῦται διὰ στενωπῶν δεσμῶν πρὸς τινὰς πληθυσμούς, περὶ τοῦ μέλλοντος τῶν ὁποίων προνοεῖ ἡ Συνθήκη, καὶ ὥς ἐκ τούτου φαίνεται ἔχουσα τὰ μᾶλλον ἀναντίρρητα δικαιώματα, ὅπως τύχῃ τοιοῦτον προνομίον. Θέλετε λοιπὸν ὑποστηρίξῃ τὴν ἀπαίτησιν ταύτην τῆς Ἑλλάδος ἐκ μέρους τῆς Κυβερνήσεως τῆς Ἀνάσσης κατὰ τὴν ἑναρξιν τῆς Συνόδου, προσπαθοῦντες παντὶ σθένει νὰ τύχητε ὑπὲρ αὐτῆς ἐλευθερίου καὶ εὐρείας παραχωρήσεως τοιούτου δικαιώματος. Αἱ ἀπαιτήσεις τῆς Ρωμανίας καὶ Σερβίας δὲν εἶνε ἐξ ἴσου ἀναμφισβήτητοι, πρῶτον διότι τὰ κράτη ταῦτα δὲν εἶνε εἰσέτι ἀνεξάρτητα, καὶ δεύτερον διότι, συμμαχήσαντα μετὰ τῆς Ρωσσίας, ἐνεπιστεύθησαν τὰ δικαιώματα αὐτῶν εἰς χεῖρας τῆς Δυνάμεως ταύτης, ἣτις δὲν ἐθεώρησεν αὐτὰ δικαιούμενα νὰ συμμετάσχωσι τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου. Οὐχ ἦντιν ἡ Κυβέρνησις τῆς Ἀνάσσης θέλει εὐχαριστηθῇ, ἂν αἱ αἰτήσεις των τύχωσιν ἐπεικοῦς ὑποδοχῆς, ὑποστηρίζουσα τὴν εἰσαγωγὴν αὐτῶν εἰς τὰς ἰδίως ἐνδιαφερούσας αὐτὰς συνεδριάσεις τῆς Συνόδου».

«Ὁ Μαρκήσιος Σώλσβαρν τῷ Λόρδῳ Ὁδῶ Ρῶσσελ

Ἐν Λονδίῳ, 8 Ἰουνίου 1878.

... «Ἡ ἀπαίτησις τῆς Ρωσσίας, ὅπως γνωμοδοτήσῃ αἴτη μόνῃ περὶ τοῦ διοικητικοῦ ὀργανισμοῦ τῆς Βουλγαρίας, Θεσσαλίας, Ἡπείρου, Κρήτης καὶ τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας δὲν δύναται νὰ γείνη δεκτὴ παρὰ τῶν λοιπῶν Δυνάμεων, οὐδὲ θέλει πιθανῶς ὑποστηριχθῇ. Αἱ ἀπαιτήσεις, τὰς ὁποίας θέλει ὑποβάλλῃ ἀναμφιβόλως ἡ Κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος περὶ τινῶν τῶν ἐπαρχιῶν τούτων, θέλουσι ληφθῇ δεόντως ὑπ' ὄψει ὑπὸ τῶν πληρεξουσίων τῆς Ἀνάσσης καί, ὥς δὲν ἀμφιβάλλω, ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἄλλων Δυνάμεων. . . . Εἶνε δὲ οὐσιῶδες νὰ προφυλαχθῇ ὁ ἐλληνικὸς πληθυσμὸς, ὁ κατ' εὐρείαν ἀναλογίαν περιληφθεὶς ἐν τῇ Νέᾳ Βουλγαρίᾳ διὰ τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ἀπὸ τοῦ κινδύνου τῆς ἀπορροφήσεως ὑπὸ τοῦ πλεονάζοντος σλαβικοῦ στοιχείου, ἡ δὲ Θεσσαλονίκη καὶ ἡ Καβύλλα νὰ διατηρῶνται

μακρὰν τῆς δικαιοδοσίας παντὸς κράτους, δυναμένου νὰ ὑποπέσῃ εἰς τὴν ἐπιρροὴν τῆς Ρωσσίας. Ἡ παραλία ἐν γένει τοῦ Αἰγαίου πρέπει νὰ μείνῃ τῇ Τουρκίᾳ».

Ὁ Μαρκήσιος Σώλσβαρυ τῷ Κ. Κρός

Ἐν Βερολίνῳ, 13 Ἰουνίου 1878.

«Ἐγνωστοποίησα ἤδη, ὅτι τὴν Πέμπτην θέλω προτείνῃ ἐκ μέρους τῆς Μεγάλης Βρετανίας εἰς τὸ Συνέδριον νὰ γείνωσι δεκτοὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Ἑλλάδος εἰς τὰς συνεδριάσεις αὐτοῦ.

Ὁ αὐτὸς τῷ αὐτῷ

Ἐν Βερολίνῳ, 18 Ἰουνίου 1878.

«Ἡ δευτέρα συνεδρία τῆς Συνόδου ἐγένετο χθές. Κατὰ ταύτην ὑπέβαλον πρότασιν περὶ παραδοχῆς τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ Συνέδριον, ἣν ἐπηκολούθησε βραχεῖα συζήτησις· τῇ προτάσει ὅμως τοῦ πρίγκιπος Βίσμαρκ ἡ περαιτέρω συζήτησις ἀνεβλήθη εἰς τὴν προσεχῇ συνεδρίαν, ἵνα δοθῇ τοῖς πληρεξουσίοις καιρὸς πρὸς μελέτην τοῦ κειμένου τῆς προτάσεως, μελλούσης νὰ τυπωθῇ μετ' ἄλλης προτάσεως περὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος, ἣν κατὰ προτροπὴν τοῦ κ. Βαδισγίτωνος ἀνέγνωσεν ὁ κ. Δεπρέζ, τρίτος πληρεξούσιος τῆς Γαλλίας.

«Ἄλλ' οἱ κατοικοῦντες τὰς ἐπαρχίας ταύτας Χριστιανοὶ διαιροῦνται εἰς δύο κατηγορίας, ὧν οὔτε τὰ συμφέροντα, οὔτε αἱ συμπάθειαι συμφωνοῦσιν ἀλλήλαις.

«Ἡ Σύνοδος καλῶς γινώσκει, ὅτι οἱ δεσμοὶ τῆς φιλίας, οἵτινες συνέδεον πρότερον τοὺς Ἕλληνας καὶ Σλαῦους ὑπηκόους τοῦ Σουλτάνου, διερράγησαν κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη, αἱ δὲ ἐθνικότητες αὗται κατέστησαν ἀντίζηλοι. Οἱ πρότερον ἀναγνωρίζοντες τὴν κυριαχίαν τοῦ Ἕλληνος Πατριάρχου Σλαῦοι ὑπετάγησαν εἰς ἄλλην ἐκκλησιαστικὴν ἀρχήν, πολλοῦ δὲ τῆς ὑπὸ Ἑλλήνων οἰκουμένης χώρας τὸ δικαίωμα τῆς κτήσεως ἐκκλησιῶν καὶ σχολείων ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς ἀμφισβητήσεις καὶ συγκρούσεις μεταξὺ τῶν δύο ἐθνικοτήτων.

«Ὁ ἀνταγωνισμὸς κατέστη σοβαρώτερος μετὰ τὰ τελευταῖα συμβάντα, τὰ δὲ ἐκ τούτων ἀναρριπισθέντα πύθη ἀπεξένωσαν ἔτι μᾶλλον ἀπ' ἀλλήλων τὰς δύο φυλάς. Σήμερον δὲν πρόκειται πλέον περὶ ἀπλῆς ἐκκλησιαστικῆς διχογνωμίας. Οἱ Ἕλληνες φοβοῦνται, καὶ δικαίως, τὴν

ὑποδούλωσιν τῆς ἐκκλησίας, τὸν ἐξοστρακισμόν τῆς γλώσσης καὶ τὴν ἀπορρόφησιν τῆς φυλῆς αὐτῶν, ἂν ἀπονεμηθῇ ὑπέρροχος θέσις εἰς τοὺς ἀντιζήλους των. Ταῦτα εἶνε δι' αὐτοὺς ζητήματα ὑψίστης σπουδαιότητος, ἀφοῦ ἡ τύχη των ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ τρόπου, δι' οὗ τὸ Συνέδριον θέλει διατυπώσῃ τὰς ἰατάξεις, τὰς προωρισμένας νὰ προστατεύσωσι τοὺς Χριστιανοὺς καὶ νὰ χορηγήσωσιν ἀσφάλειαν καὶ τάξιν εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας τῆς Τουρκίας.

« Ἄλλ' αἱ δύο αὗται φυλαὶ δὲν παρίστανται πρὸ τῆς Συνόδου ἰσόπαλοι, ἀφοῦ οἱ μὲν Σλαῦοι προστατεύονται ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ ὑπὸ στρατιωτικοῦ ἔθνους ὁμοδόξου, ὁμοφύλου καὶ ἔχοντος ὑπὲρ αὐτοῦ τὸ γόητρον προσφάτων θριάμβων, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες ὑπ' οὐδενὸς ἀντιπροσωπεύονται συγγενοῦς λαοῦ. Ἡ Κυβέρνησις τῆς Ἀνάσεως φρονεῖ λοιπόν, ὅτι αἱ ὑπὸ τοιοῦτους ὅρους ληφθησόμεναι ἀποφάσεις δὲν δύνανται νὰ ἱκανοποιήσωσι τὴν ἐλληνικὴν φυλὴν καὶ ἐκ τούτου οὐδὲ ν' ἀσφαλίσωσι τὴν ἡσυχίαν τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τὴν εἰρήνην τῆς Εὐρώπης, ἐπικειμένων ἀείποτε νέων ταραχῶν παρὰ λαῶν, ὁλοπύχως ἀφωσιωμένῳ εἰς τὴν πίστιν καὶ τὴν ἐθνικότητα αὐτοῦ, ὅστις ἤθελε σχηματίσῃ τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἡ Εὐρώπη ἐγκατέλιπε καὶ ὑπέταξεν αὐτὸν εἰς φυλὴν, πρὸς ἣν οὐδεμίαν τρέφει συμπάθειαν,

« Ταῦτα ἔχουσα ὑπ' ὄψει, προτείνει ἡ Ἀγγλία ν' ἀνατεθῇ ἡ ἀντιπροσώπευσις τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς εἰς τὸ βασίλειον τῆς Ἑλλάδος, προσκαλουμένης νὰ συμμετάσχῃ τῶν συζητήσεων τοῦ Συνεδρίου, ἢ τοῦλάχιστον νὰ παρευρίσκηται εἰς πάσας τὰς συνεδριάσεις, ἐν αἷς πρόκειται νὰ συζητηθῶσι ζητήματα, σχετιζόμενα πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς ».

Ἐν τῷ αὐτῷ συνεδρίῳ καὶ προκειμένου περὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος ὁ πρίγκηψ Γορτσακώφ, ἐπιδοκιμίζων τὴν προταθεῖσαν ἀναβολὴν τῆς συζητήσεως τῆς προτάσεως πρὸς παραδοχὴν τῆς Ἑλλάδος ἐν τῇ Συνόδῳ, ὑποβάλλει ἀντίρρησην εἰς ἰσχυρισμόν, περιεχόμενον ἐν τῇ ἀγορεύσει τοῦ λόρδου Σώλσβαρν. Ὁ Ρῶσσοι ἀντιπρόσωπος ἐπιθυμεῖ νὰ θεωρῶνται οἱ πληρεξούσιοι τῆς Ρωσίας οὐχὶ ὥς ἀποκλειστικῶς προστατεύοντες τὰ σλαβικὰ συμφέροντα, ἀλλ' ὥς συμπαθοῦντες πρὸς πάντας τοὺς χριστιανικοὺς πληθυσμοὺς τῆς Τουρκίας. Ὡς ἐκ τούτου δηλοῖ ἐκ τῶν προτέρων « ἀποδοχὴν πάντων τῶν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων μέτρων, ζητῶν ὑπὲρ αὐτῶν αὐτονομίαν (οὐχὶ βεβαίως τὴν

βουλγαρικήν), οἷαν ζητεῖ καὶ ὑπὲρ τῶν Σλαύων· καθότι σκοπὸς τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ εἶνε ἡ συνδιαλλαγή τῶν δύο φυλῶν. Ἐν δὲ τῷ ἐκκλησιαστικῷ ζητήματι, ὅπως ὑπηνίχθη ὁ λόρδος Σώλσβαρν, οὐδεμία ὑπάρχει θρησκευτικὴ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ Πατριαρχείου καὶ τοῦ Ἐξάρχου Βουλγαρίας, ἀλλ' ἀπλῆ τις λειτουργικὴ, ἐξ ἧς ἐπήγασεν ἡ διαίρεσις τῶν δύο ἐκκλησιῶν».

Ὑστερον ἀπὸ τὸ θερμότατον ἐνδιαφέρον, ὃ περ ἐπεδείξατο ὑπὲρ τῶν ἐλληνικῶν συμφερόντων ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ, αἰφνιδίως ἡλλαξοπίστησεν. Ἐν τινι συνεδρίῳ τῆς Βουλῆς τῶν Λόρδων, γενομένη μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου, ὁ λόρδος Βήκονσφηλδ, ἐλεγχόμενος ὑπὸ τῶν ἐν τῇ βουλῇ ἐκείνῃ φίλων τοῦ ἡμετέρου ἔθνους καὶ δικαιολογῶν ἀπὸ ἀγγλικῆς ἀπόψεως τὴν ἑαυτοῦ πολιτικὴν, εἶπε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ ἐπόμενα :

«Ὁ εὐγενὴς φίλος μου, ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς, κατέβαλε πᾶσαν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος προσπάθειαν, καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξε σπουδαία αὐξήσις τῶν ὀρίων καὶ τῶν πόρων αὐτῆς. Ἀλλὰ παρὰ τοῖς ἀντιπροσώποις τῆς Ἑλλάδος δὲν εὗρομεν τὴν ἀνταπόδοσιν συμπαθείας, ἣν ἡ ὑχόμεθα νὰ τύχωμεν παρ' αὐτῶν. Οἱ ὀφθαλμοί τῶν ἡσάν ἐστραμμένοι ἀλλὰχοῦ... Ἀλλὰ καίτοι ἦτο ἀδύνατον νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψει τὰς ἀλλοκότους καὶ ἀστηρίκτους ἀπαιτήσεις τῆς Ἑλλάδος, τὰς ὑπερβαινούσας τὸν κύκλον τῶν καθηκόντων τῆς Συνόδου, ὑπεδείξαμεν οὐχ ἥτιον, ὥς καταφαίνεσθαι ἐκ τῆς Συνθήκης, ἣ τοῦλάχιστον ἐκ τοῦ πρωτοκόλλου, τὴν ἐπιθυμητὴν διαρρύθμισιν συνόρων, ἐξ ἧς ἤθελε προκύψῃ ἰκανὴ ἐνίσχυσις τῆς Ἑλλάδος. Ἐκ τούτων προκύπτει, ὅτι ὑπ' οὐδεμίαν ἔποψιν παρηγκωνίσσαμεν τὴν Ἑλλάδα, χώραν ἐφελκύσασαν τὴν συμπάθειαν ὅλων τῶν Δυνάμεων...»

Ἀρκοῦσι τὰ ὀλίγα ταῦτα ἐκ τῶν πολλῶν πρὸς κατανόησιν τοῦ ὀλοπροσάλλου τῆς ἐλληνικῆς πολιτικῆς. Ἐστερημένη πάσης πυξίδος κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ ὀλεθρίου πολέμου, οὗ ἡ ἔκβασις παρ' ὀλίγον νὰ στοιχίσῃ εἰς τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος τὴν ἀπώλειαν δύο ἐκ τῶν πολυτιμοτάτων αὐτοῦ τμημάτων, τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας, προοίμια ὑποτελείας ἐθνικῆς καὶ πολιτικῆς εἰς τὴν Μεγάλῃν Βουλγαρίαν τοῦ Ἀγίου Στεφάνου, ἐμαρτύρησε καὶ πάλιν τὴν αὐτὴν ἀδράνειαν, τὴν αὐτὴν ἑλλειπρὴν αὐτοβουλίας καὶ αὐτενεργείας κατὰ τὴν κρίσιμον στιγμὴν τῆς

ἀποστολῆς ἀντιπροσώπου εἰς τὴν Σύνοδον τοῦ Βερολίνου. Γοητευθεῖσα ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ πονηροῦ ὄφεως, ἐγκατέλιπε τὴν πολιτικὴν, ἣτις ἐπεβάλλετο αὐτῇ, καὶ ἔστρεψε τοὺς ὀφθαλμοὺς π ρ ὸ ς ἄ λ λ ο υ ς ὁ ρ ῖ ζ ο ν τ α ς, κατὰ τὴν εὐστοχον ἔκφρασιν τοῦ Ἑγγλίου πρωθυπουργοῦ.

Οὕτως ἡ ἑλληνικὴ ὁλκὰς ἐναυάγησεν ἐν μέσῳ λιμένι, ἐν εὐδίῳ καιρῷ, ἐν γαληνίᾳ θαλάσῃ. Ἐκ τίνων αἰτίων προῆλθεν ἡ ἀποτυχία, ἡ ἐγκατάλειψις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπ' αὐτῶν ἐκείνων, οἵτινες πρὸ ὀλίγων μόλις μηνῶν ἐπεκαλέσθησαν τὸ δίκαιον αὐτοῦ καὶ τὴν ἐκπολιτιστικὴν ἐν τῇ ἀνατολικῇ Εὐρώπῃ δραῖσιν δι' ἐπισήμου δηλώσεως πρὸς τὰς μεγάλας εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις ;

Ἡ λύσις τοῦ τραγικοῦ προβλήματος καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας δὲν εἶνε δυσχερής. Ὅτε συνωμολογεῖτο, μετὰ τὸν ρωσσοτουρκικὸν πόλεμον, ἡ Συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ἡ πολιτικὴ Ἑλλάς, μεριμνῶσα περὶ τῶν ἐσωτερικῶν αὐτῆς, τῶν κομματικῶν συμφερόντων, διετέλει στρατιωτικῶς ἀνέτοιμος, οὐδὲν δυνηθεῖσα νὰ διατασθῇ καὶ νὰ πράξῃ πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἐθνικῶν δικαίων καὶ συμφερόντων. Ἐν τῇ κρισίμῳ ἐκείνῃ στιγμῇ ἐνεφανίσθη ὡς ἐκ μηχανῆς Θεὸς ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ, ἐκ συμφέροντος ἢ ἐκ συμπαθείας ἀδιάφορον. Εἶχε διατυπώσῃ διὰ τοῦ ἐπὶ τῶν Ἑξωτερικῶν ὑπουργοῦ αὐτῆς σθεναρὰν συνηγορίαν ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Τοῦτο ἔπραξε καὶ κατὰ τὰς πρώτας συνεδρίας τῆς Συνόδου τοῦ Βερολίνου.

Δεινὸν νὰ τὸ φαντασθῇ τις καὶ νὰ τὸ ὁμολογήσῃ. Ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ ἑλληνικοῦ Κράτους, ὃ περ ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ ἀνεκήρυττεν ἀντιπρόσωπον τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, ἀντὶ νὰ στρέψῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς του πρὸς αὐτὴν οὐχὶ ἐκ συμπαθείας, ἀλλ' ἐκ συμφέροντος, ἔστρεψε τοὺς ὀφθαλμοὺς του ἀλλαχοῦ, ἀντιθέτως.

Οὕτως ἐκδηλωθείσης τῆς ἑλληνικῆς πολιτικῆς, ἡναγκάζετο ἡ ἀγγλικὴ νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸν Ἑλληνισμὸν ἐν Βερολίῳ, εἰρωνικώτατα συμβουλευσάσα αὐτὸν διὰ τοῦ Βήκονσφηλδ—Μάθε νὰ περὶ μένῃς ! μέχρις οὔ συνετισθῇς...

ΛΔ'.

6 Μαρτίου 1909

Ἐν τῇ Συνόδῳ τοῦ Βερολίνου, ὡς πρὸς τὰ ἑλληνικὰ δίκαια ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου, ἡ εὐρωπαϊκὴ πολιτικὴ ἐδιχάσθη εἰς δύο γνώμας. Ἡ πρώτη ἦτο ἡ ἀγγλική. Ἐκήρυξεν ἐπανειλημμένως διὰ τοῦ Μαρκησίου Σώλσβαρν, καὶ καθ' ἣν σιγμὴν κατήγγελλε πρὸ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ δημοσίου τὴν Συνθήκην τοῦ Ἀγίου Στεφάνου ὡς ἐλληνοκτόνον, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Συνόδῳ, ὅτι «ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Θράκη ἦσαν χῶραι ἑλληνικαί, ὅπως καὶ ἡ Κρήτη». Ἡ Ἑλλὰς ἐκαλεῖτο νὰ συμμετάσχη τῆς Συνόδου ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς τῇ προτάσει τῆς Ἀγγλίας. Ἡ δευτέρα ἦτο ἡ ρωσικὴ, ἣτις ὑπεστήριζε διὰ τοῦ πρίγκιπος Γορτσακώφ, ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς οὐδὲν ἠδύνατο ν' ἀναμένη θεικὸν καὶ γενναῖον ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ, ἢ μόνον διοικητικὰς τινὰς μεταρρυθμίσεις. Ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ ἐπίσης ἠξίου, ὅτι αὕτη καὶ μόνη ἐκέκτειτο τὸ δικαίωμα, ἔνεκα παλαιῶν συνθηκῶν, ὡς καὶ τοῦ ὁμοθρόσκου, τῆς ἀντιπροσωπείας καὶ τῆς προστασίας τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ ἐπίσημος Ἑλλὰς συνετάχθη πρὸς τὴν δευτέραν πολιτικὴν. Τοῦτο καὶ μόνον ἀρκεῖ καὶ ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ν' καταδείξῃ τὴν διπλωματικὴν ὀξυδέρκειαν καὶ τὴν ἐθνικὴν μεγαλοφροσύνην τῶν διευθυνόντων τὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ἐπεκράτει ἐπὶ τῆς σκέψεως αὐτῶν ἡ ἐσωτερικὴ πολιτικὴ, τὰ μικροπρεπῆ αὐτῆς καὶ μικρολόγα συμφέροντα, ἥκιστα δὲ ἢ οὐδαμῶς τὰ μεγάλα ἐθνικὰ συμφέροντα, ἡ δύναμις καὶ ἡ ἀξιοπρεπὴς παράστασις τῆς ἑλληνικῆς ιδέας ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου.

Ἐπὶ τέλους, καὶ τοῦτο ὀφείλεται κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν γενναϊόφρονα κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην σιγμὴν ἀρχεβουλίαν τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως, διότι ἡ Ἀγγλία ἔστρεψεν ἐπίσης, κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς Ἑλλάδος, ἀλλαχοῦ τοὺς ὀφθαλμούς της, ἡ Σύνοδος τοῦ Βερολίνου ἀπεφάσισεν ἐν τινι τῶν συνεδριῶν αὐτῆς τὴν εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος παραχώρησιν τῶν ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας, ἀνέθετε δὲ εἰς τὰ ἐνδιαφερόμενα κράτη, τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Τουρκίαν, τὸν διακα-
νονισμὸν τῶν νέων ὁρίων, ἅτινα ἐν γενικαῖς γραμμαῖς καθώριζεν ἡ Σύ-

νοδος. Τὸ σχετικὸν ἄρθρον τῆς Συνθήκης δὲν ἦτο καθωρισμένον ὡς πρὸς τὴν ὑποχρέωσιν, ἣν ἐλάμβανεν ἡ Τουρκία νὰ παραχωρήσῃ τῇ Ἑλλάδι τὰς εἰρημένας ἐπαρχίας, καὶ τοῦτο ὅπως ἔγραψε μετὰ ταῦτα ὁ ἐν τῇ Συνόδῳ ἐκείνῃ παρακολουθήσας τὰς ἐργασίας αὐτῆς ὡς γραμματεὺς Γάλλος διπλωμάτης κ. de Mouy, ἡ Σύνοδος, «εἴτε ἐκ φόβου κρίσεως ἐν τῷ Αἴμῳ, εἴτε ὅπως μὴ ἐπιδικάσῃ νέον ἀκρωτηριασμόν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἐπίστευεν ὅτι καλῶς ἔπραττε, ποιουμένη ἐκ τῶν προτέρων συνετὴν καὶ ἀβροεπῇ ἔκκλησιν πρὸς ἀμφοτέρας τὰς Δυνάμεις, προσκαλοῦσα αὐτὰς νὰ διαπραγματευθῶσι τὸν καθορισμὸν τῶν νέων συνόρων». Κατὰ τὸν Γάλλον διπλωμάτην, οἱ ὅροι τοῦ 24ου ἁρθροῦ τῆς Συνθήκης, λίαν συνοπτικοὶ καὶ λίαν ἀόριστοι, ἔδωκαν βραδύτερον ἀφορμὴν εἰς περιπλοκὴν τῶν πραγμάτων. Ἡ θέλησις τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ἦτο ἀναντίρρητος καὶ εἰλικρινής. Οὐχ ἦτιον ἀνεφύησαν δυσχέρειαι, δυστροπούσης τῆς Πύλης νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἐν αὐτῇ ταύτην τῆς εὐρωπαϊκῆς Συνόδου, ὅπως ἐθεωρήθη μετὰ ταῦτα ἕνεκα τῶν ἐλαττωθαισῶν πρὸς τὴν Ἑλλάδα συμπαθειῶν.

Τοιαῦτα λέγει ὁ Γάλλος διπλωμάτης. Ἀλλ' ὁ γνώσκων ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ πράγματα, ὁ παρακολουθήσας τὴν μετὰ ταῦτα πολιτικὴν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, δὲν δύναται ἢ ν' ἀποδώσῃ τὴν πλήρη πραγμάτωσιν τῆς ἀποφάσεως ταύτης τῆς Συνόδου τοῦ Βερολίνου εἰς τὴν διπλωματικὴν κουφότητα καὶ τὸ ἀνερμάτιστον τῆς ἑλληνικῆς πολιτικῆς. Τὰ παθήματα δὲν κατέστησαν μαθήματα. Τὸ ζήτημα τῶν συνόρων, τὸ ζήτημα τῆς παραχωρήσεως Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας ἀπὸ ἐξωτερικοῦ κατὰ τὰ εἰθισμένα κατέστη ἐσωτερικόν. Τὸ πρῶτον καὶ τὸ τελευταῖον κατὰ τὴν περίστασιν καθῆκον τῶν πραττόντων τὰ πολιτικὰ ἐν Ἑλλάδι, εἴτε τῶν ἐν τῇ ἐξουσίᾳ, εἴτε τῶν ἐκτὸς αὐτῆς, ἦτο ἡ συνεννόησις καὶ ἡ σύμπραξις πρὸς σύνταξιν παντὶ τρόπῳ τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ὅτι δὲν ἐγένετο τὴν προτεραίαν, ἡδύνατο νὰ ἐκτελεσθῇ τὴν ἐπαύριον. Ἦτο καιρὸς. Ἄν τὸ ἑλληνικὸν κράτος διεξεδίκει τὸ δίκαιον αὐτοῦ, ἀπορρέον καὶ ἀπὸ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, διότι ἀμφοτέραι αἱ διεκδικούμεναι ἐπαρχίαι ἦσαν ἑλληνικώταται, καὶ ἀπὸ τῆς ἀποφάσεως πανευρωπαϊκοῦ συνεδρίου, οὐχὶ διὰ τῶν λόγων, ἀλλὰ διὰ τῶν ἔργων, ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἤθελεν ὑποχωρήσῃ πρὸ τῆς ἀνάγκης, πρὸ τοῦ φόβου ἑλληνοτουρκικῆς συγκρούσεως, καθ' ἣν τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἤθελεν ἔχῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸ ἐπιχείρημα, ὅτι ἐξετέλει ἀπόφασιν, φέρουσαν διεθνὲς κῦρος.

Ἄλλ' ἦτο τοιαύτη ἡ στρατιωτικὴ ἀδυναμία τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ὥστε ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις κατέστη θρασυτάτη, ἀρνούμενη νὰ προβῇ εἰς οἰανδήποτε σοβαρὰν καὶ ὀριστικὴν συνεννόησιν πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ἐξήγειρεν ἐν πρώτοις τοὺς Ἀλβανοὺς κατὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς Ἡπείρου ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι οἱ Ἡπειρώται ἦσαν *δολιχοκέφαλοι*, συγγενῆς ἄρα πρὸς αὐτοὺς πληθυσμός, μυριάς δ' ἐπενόει προφάσεις καὶ ἐποιεῖτο παραχωρήσεις εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις ἐκείνας, αἵτινες πρότερον ἦσαν εὐμενέστατα διατεθειμέναι πρὸς τὸ ἑλληνικὸν γένος, ὅπως περιορίσῃ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ θερμὸν αὐτῶν ἐνδιαφέρον, τὸ τοσοῦτον γενναίως ἐκδηλωθὲν πρὸ ὀλίγου ἔτι χρόνου ἐν Βερολίνῳ. Ἡ λύσις τοῦ ζητήματος ἀνεβάλλετο καὶ ἐδυσχεραίνετο ὁσημέραι. Καὶ ἤθελεν ἴσως ματαιωθῇ ἐξ ὀλοκλήρου, ἂν μὴ, ἐλλείψει ἰσχυρᾶς καὶ αὐτοπεποιθυίας ἑλληνικῆς πολιτικῆς, ἐλάμβανε τὴν διεξαγωγὴν αὐτοῦ, τὸ πρῶτον μὲν ἐν τῇ ἀντιπολιτεύσει, εἶτα δὲ ἐν τῇ κυβερνήσει, ἐπικρατήσας ἐν ταῖς βουλευτικαῖς ἐκλογαῖς, ὁ ἡγέτης τοῦ κόμματος τῶν Ἑγγύων φιλελευθέρων, ὁ Γλάδστων. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι ἐν ἔτει 1880 τὸ βραχύβιον ὑπουργεῖον Τρικούπη, διέταξεν ἐπιστράτευσιν, ὅπως ἐνεργήσῃ καὶ διὰ τῶν ὅπλων ἐν τῇ δεινῇ ἐκείνῃ περιστάσει, ἀλλ' ἐπιπτεν ἀπὸ τῆς ἐξουσίας μετ' ὀλίγον χρόνον, ὥς ἐκ τοῦ συνασπισμοῦ τῶν λοιπῶν πολιτικῶν κομμάτων. Τὰ συμφέροντα τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς ἀπερρόφησαν καὶ πάλιν πᾶσαν σκέψιν καὶ ἐνέργειαν περὶ τῶν ἐσωτερικῶν ζητημάτων, καὶ τῶν σοβαρωτάτων, καὶ τῶν ζωτικωτάτων.

Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις, ὑποχωρήσασα εἰς τὴν ἔντονον καὶ ἀπειλητικὴν στίαν τοῦ νέου ὑπὸ τὸν Γλάδστωνα ὑπουργεῖον τῶν φιλελευθέρων, ἠναγκάζετο ἐπὶ τέλους, μετὰ πολλὰς διαπραγματεύσεις καὶ δυστροπίας, νὰ παραχωρήσῃ τῇ Ἑλλάδι ἐκ τῶν ἐπιδικασθεισῶν αὐτῇ ἐπαρχιῶν τὸ μεῖζον μέρος τῆς Θεσσαλίας καὶ ἐλάχιστον ἐκ τῆς Ἡπείρου, τὸ διαμέρισμα τῆς Ἄρτης. *Ἀνάγκη καὶ Θεοὶ πείθονται.* Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ἄνευ πολλῶν διαμαρτυριῶν καὶ δυστροπιῶν, ἀπεδέχετο τὸ ἥμισυ σχεδὸν τοῦ ἐπιδικασθέντος ἐδάφους, τὸ ἦττον ὑπὸ ἐθνικὴν ἔποψιν σπουδαῖον, ἐγκατέλειπε δὲ εἰς τὴν βουλιμίαν τῶν ποικίλων ἀπαιτητῶν, τὴν Ἡπειρον, καὶ δὴ τὰ Ἰωάννινα, τὴν ἑλληνικωτάτην πόλιν, ἥτις πρὸ τοῦ μεγάλου ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος ἦτο τὸ κέντρον ἀκραιφνεστάτης ἑλληνικῆς ζωῆς καὶ παιδείας.

Κατὰ τὴν ζοφεράν ἐκείνην ἐξέλιξιν τῶν ἐθνικῶν πραγμάτων ὁ

εὐρωπαϊκὸς φιλελληνισμὸς κατελήφθη ἐξ ἀπελπισίας καὶ φρίκης πρὸ τοῦ μέλλοντος τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Διὰ τῆς ἐγκαινισθείσης νέας τάξεως πραγμάτων ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου, ὁ Ἑλληνισμός, ὁ τέως πρωτεύων ἐθνικὸς καὶ πολιτικὸς παράγων, κατεδείκνυτο περιελθὼν ἐν δευτέρᾳ καὶ τρίτῃ μοίρᾳ πρὸ τῶν νέων ἐθνικῶν καὶ πολιτικῶν παραγόντων, τοῦ ρωμουνικοῦ, τοῦ βουλγαρικοῦ. Οἷχεται ἡ Ἑλλάς, ἐπεφώνησαν οἱ προμηθεῖς φίλοι αὐτῆς. Ἡ μεγάλη κρίσιμος στιγμή εὔρε πρὸ αὐτῆς φαύλην γενεάν, μοὶ ἐτόνιζεν, ἐξ ἀπελπισίας καταληφθεὶς καὶ οἴκτου κατὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην, ὁμογενὴς ἰατρὸς ἐκ τῆς ἀλυτρώτου Ἑλλάδος.

Ἡ ἑλληνικὴ πρωτεύουσα τῶν διαδηλώσεων καὶ τῶν συλλαλητηρίων, αἱ ἐπαρχίαι ἐπανηγύρισαν ἐπὶ τῷ γεγονότι. Συμπορά. Ὑπῆρξαν βεβαίως καὶ οἱ διαμαρτυρηθέντες ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ λύσει τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος. Ἀλλ' αἱ διαμαρτυρίαι ἔμειναν ἄνευ ἀποτελέσματος. Ἐκερδήσαμεν—ἀναίμωτον μάλιστα—τὴν σιτοφόρον Θεσσαλίαν. Δὲν ἦτο μικρὸν ἀπόκτημα καὶ τοῦτο διὰ λαόν, ἀποβλέποντα εἰς τὰ κομματικὰ κατ' ἐξοχὴν συμφέροντα, μὴ δυνάμενον δὲ ἢ μὴ θέλοντα νὰ σκεφθῇ καὶ νὰ προνοήσῃ διὰ τὰ μεγάλα, διὰ τὰ αἰώνια συμφέροντα τοῦ γένους καὶ τῆς πατρίδος.

Ἐν τοιαύτῃ θλιβερᾷ καὶ κρισίμῳ διὰ τὸν Ἑλληνισμόν στιγμῇ, ὁ γνωστὸς ἤδη ἡμῖν καὶ ἐπανειλημμένως μνημονευθεὶς ἐνταῦθα ἀνταποκριτὴς τῶν λονδινείων «Καιρῶν» Στίλλμαν ἀπέστειλεν εἰς τὸ παγκόσμιον φύλλον ἀνταπόκρισιν, διὰ ζοφερωτάτων χρωμάτων ἀπεικονίζουσαν τὴν σύγχρονον κατάστασιν τῶν πολιτικῶν πραγμάτων τοῦ ἐλευθέρου κράτους καὶ προδικάζουσαν τὸ ἐπιφυλατιζόμενον εἰς τὸν σύγχρονον Ἑλληνισμόν ἱστορικὸν μέλλον. «Οἱ Ἕλληνες, ἔγραφεν ὁ ἀπαισιόδοξος παρατηρητής, ὁμοιάζουσι πρὸς τὸ εἶδος ἐκεῖνο τοῦ τεῖου, ὃ περ μόνον μὲν δὲν δύναται νὰ ἀποτελέσῃ ἀφέψημα εὐχυμον καὶ εὐγευστον, ἀλλ' ἀναμιγνύμενον μετ' ἄλλων εἰδῶν, συντελεῖ νὰ κατασιῶσι ταῦτα εὐγευστα καὶ ἀπολαυστικά. Οἱ Ἕλληνες, ὥς ἐνιαῖος κοινωνικὸς καὶ πολιτικὸς ὁργανισμός, προσηκόντως ὠργανωμένος καὶ συντεταγμένος, ἔχων πληρεστάτην καὶ ἀμέριστον ἱστορικὴν ἑαυτοῦ συνείδησιν καὶ ἀποστολήν, δὲν θὰ κατορθώσῃ νὰ σταδιοδρομήσῃ ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Κέκτηνται πάντα τὰ φυσικὰ καὶ ἐπικτήτα πλεονεκτήματα νὰ συντελέσωσιν εἰς τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν γενναίαν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν ἄλλων

λαῶν, μετ' αὐτῶν συμβιούντων, νὰ δημιουργήσωσιν ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ αὐτῶν ὕλικου ἐξεχούσας προσωπικότητας ἐν παντὶ τοῦ ἐπιστητοῦ εἶδει, ἐν τῇ πολιτικῇ, ἐν τῇ οἰκονομικῇ σταδιοδρομίᾳ· ἀλλὰ μόνοι οὐδέν». Τοιαῦτα περίπου ἐκήρυττε διὰ τοῦ ἀγγλικοῦ ὄργανου εἰς τὸ παγκόσμιον δημόσιον ἀνὴρ, εἴπερ τις καὶ ἄλλος κατὰ τοὺς χαλεποὺς ἐκείνους καιροὺς, οὓς διῆλθε τὸ ἡμέτερον γένος, ἀγωνισθεὶς ὑπὲρ ἡμῶν μετ' ἀφοσιώσεως καὶ ἀγάπης. Ἔσται ἀληθὴς ἡ πρόρρησις αὕτη ; Τὸ ἐλληνικὸν γένος μέλλει νὰ ἐκλίπη ἀπὸ τῆς παγκοσμίου σκηνῆς ὡς ἱστορικὸς παράγων, προοριζόμενον μόνον εἰς τὴν δευτερεύουσαν καὶ εὐτελεῖ μοῖραν τοῦ ἐπικούρου ἄλλων λαῶν καὶ πολιτισμῶν, ἐγγέον ἐν τῷ ὀργανισμῷ αὐτῶν τὸ αἷμά του καὶ τὴν ἀτελεῖ ὀργανικὴν δύναμίν του ; Τοιοῦτο τὸ τιθέμενον πρόβλημα κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους καιροὺς ὑπὸ τῶν δυσπίστως προσβλεπόντων πρὸς τὸ ἱστορικὸν μέλλον τοῦ ἐλληνικοῦ γένους.

Ἄλλ' ἡ ἱστορία τῶν λαῶν, μὴ λησμονῶμεν, δὲν ἐξελίσσεται ὁμοιότροπως καὶ κανονικῶς, ὡς ἐξελίσσονται τὰ κατώτερα εἶδη τοῦ ὀργανικοῦ βίου· ὑφίσταται ἐκλείψεις, διέρχεται διὰ φάσεων καὶ μεταμορφώσεων δυσεξηγήτων. Ἡ πτώσις τῆς σήμερον παρασκευάζει τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν δημιουργίαν τῆς ἐπομένης. Τὸ ἐλεύθερον ἐλληνικὸν κράτος, περικεκομμένον, μὴ ἐκπροσωποῦν τὴν ὅλην ἐλληνικὴν φυλὴν, ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ ἀποκαταστάσεως ὑποβλήθη ἐν τὴν κοινοβουλευτικὴν ὀλιγαρχίαν, ἐστερημένην παντὸς ἰδεώδους, οἰκτρὸν λείψανον τοῦ τουρκικοῦ κοτσαμπασισμοῦ, ἐξετροχιάσθη καὶ ἀπεπλανήθη ἐν τῇ σταδιοδρομίᾳ αὐτοῦ. Ἀντὶ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα, καιηνάλωσε πολυτίμους καὶ ζωτικωτάτας δυνάμεις πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν κομματικῶν συμφερόντων τῆς ὀλιγαρχίας, διοργανωθείσης καὶ συνταχθείσης εἰς δύναμιν ἰσχυρὰν καὶ ἐπικίνδυνον. Ἐν ταιαύτῃ ἐθνικῇ ἀπραγμοσύνῃ παρῆλθε πολύτιμος καιρὸς ἀπ' τῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους μέχρι τῆς καταστροφῆς τοῦ 1878. Ἡ Συνθήκη τοῦ Βερολίνου, ἀναγνωρίσασα τὴν διοικητικὴν αὐτονομίαν τῆς Κρήτης καὶ ἐπιδικάσασα εἰς τὸ ἐλληνικὸν κράτος δύο τῶν τμημάτων τοῦ ἐθνικοῦ συνόλου, ἄνευ μεγάλων ἐλληνικῶν θυσιῶν κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην, ἐξαιρουμένων τῶν κρητικῶν ὀλοκαυτωμάτων, παρέσχεν ὅπωςδῆποτε εἰς τὸ κράτος ἀφθονώτερα τὰ μέσα νέας ἐργασίας, τὴν ἀφειρητὴν νέας προοδευτικῆς σταδιοδρομίας.

Ἄλλ' ὁ κοινοβουλευτισμός, ἀκάθεκτος ἐξακολουθῶν τὸ καταστρε-

πικρὸν αὐτιοῦ πρόγραμμα, δὲν ἡδυνήθη ν' ἀντιληφθῇ τοῦ πνεύματος τῶν καιρῶν καὶ τῆς ἀρξαμένης νέας περιόδου ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου. Νέα κράτη, νέαι πολιτικαὶ καὶ ἐθνικαὶ δυνάμεις, ἡγείροντο ἐπὶ τῶν ἐρειπίων καὶ ἀπὸ τῶν συντριμμάτων τοῦ καταρρέοντος ὀθωμανικοῦ οἰκοδομήματος. Ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία ἐν τῇ Συνόδῳ τοῦ Βερολίνου, χωρὶς νὰ προβῇ εἰς τὴν ὁλοσχερῇ διάλυσιν πολιτικοῦ καθεστώτος, ἀντικειμένου πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἀξιώσεις τοῦ νέου πολιτισμοῦ, ἐσκέπτετο, ὅτι κρείττων ἦτο καὶ ἐπωφελεστέρα διὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν ἰσορροπίαν ἢ βαθμιαία διλύσεις, νέαι ἱστορικὴ ἀνασύνθεσις καὶ δημιουργία ἐθνικῶν ὁργανισμῶν, τέως ἀφανῶν καὶ ἀφώνων διατελούντων. Αἱ νέαι αὗται ἱστορικαὶ καὶ πολιτικαὶ δυνάμεις εἶνε ἡ Ρωμανία, ἡ Βουλγαρία, ἡ Σερβία, τὸ Μαυροβούνιον, ὧν ἡ ἐθνικὴ συνείδησις ἐξεδηλοῦτο ὁσημέραι ζωηρότερον καὶ ἀπειλητικώτερον, κατακτητικώτερον προσλαβάνουσα χαρακτῆρα διὰ τὰ πράγματα τῆς περιμαχήτου Χερσονήσου. Ἐκείνη ἰδίᾳ ἡ δύναμις, ἣτις ὥφειλε νὰ προσελκύσῃ τὴν ἄμεσον προσοχὴν καὶ μέριμναν τοῦ ἐλληνικοῦ, ἦτο ἡ Βουλγαρία. Εἰ καὶ ἡ Σύνοδος τοῦ Βερολίνου, προνοοῦσα περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, καὶ ἴσως ἴσως τῶν ἐλληνικῶν συμφερόντων, περιέκοψε τὴν Μεγάλην Βουλγαρίαν τοῦ Ἀγίου Στεφάνου, ἀλλὰ καὶ ὅπως κατηρτίσθη, τροποποιηθεῖσα καὶ μεταρρυθμισθεῖσα εἰς τὴν ἰδίᾳ Βουλγαρίαν καὶ εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ρωμανίαν, ἐν ἣ ἑπρώτευσεν ὁ βουλγαρικὸς παράγων, ἔπρεπε νὰ ἐμβάλῃ εἰς σκέψεις καὶ ἀνησυχίας τὸ ἐλληνικὸν γένος, καὶ ἰδίᾳ τὸ ἐκπροσωποῦν αὐτὸ ἐλληνικὸν κράτος.

Οὐδέν· ἀπολύτως οὐδέν. Ἐλάχιστοι ἀνησύχησαν ἐπὶ τῇ δημιουργηθείσῃ νέᾳ καταστάσει ἐν τῇ Χερσονήσῳ. Ἐλάχιστοι προεῖδον τὸ ἐπιφυλαιτόμενον εἰς τὸν ἐλληνικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα μέλλον. Μετὰ τὴν προσάρτησιν τῆς Θεσσαλίας παρετέθη τὸ συμπόσιον τῆς πολιτικῆς ἀπολαύσεως. Δεῦτε πάντες, κλητοὶ καὶ ἄκλητοι, φάγωμεν, πίωμεν· αὔριον γὰρ ἀποθανοῦμεν...

Καὶ ἐνῶ τὰ διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου δημιουργηθέντα νέα ἐθνικὰ καὶ πολιτικὰ καθεστῶτα μετὰ ζήλου καὶ ἀφοσιώσεως σπανίας ἤρξαντο ἐργαζόμενα ὑπὲρ τῆς διοικητικῆς αὐτῶν συντάξεως καὶ ὁργανώσεως, καὶ ἰδίᾳ ὑπὲρ τῆς συντάξεως τῶν στρατιωτικῶν αὐτῶν δυνάμεων, τὸ ἐλληνικὸν κράτος, ἀκόλαστον ριφθὲν καὶ πάλιν εἰς τοὺς κόλπους τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, ἐρρόφησεν ἀπλήστως τὸ νέκταρ καὶ τὸ δηλητήριον

τῆς κοινοβουλευτικῆς ἀκολασίας. Δὲν ἐνόει, δὲν προηροθάνετο ὅποιον ἐπεφυλάσσετο εἰς αὐτὸ λίαν προσεχῶς ἱστορικὸν μέλλον.

Ἀπὸ τῆς προσαρτήσεως τῆς Θεσσαλίας ὁ κοινοβουλευτισμὸς, ὁσημέραι ἐξαχρειούμενος, καθίστατο αὐθαδέστερος, ἀλλὰ καὶ ἐπικινδυνότερος. Ἐμελλε νὰ ὁδηγήσῃ τὸ ἔθνος εἰς τὴν κωμωδίαν τοῦ 1886, εἰς τὴν τραγωδίαν τοῦ 1897, καὶ ἐπὶ τούτοις εἰς τὴν οἰκονομικὴν χρεωκοπίαν τοῦ 1892 καὶ εἰς τὰ ἐπακολουθήσαντα αὐτὴν δεινὰ. Ἦτο ἡ τραγωδίη πίστεως τῆς πολιτικῆς τοῦ ἐλευθέρου κράτους χρεωκοπίας.

ΛΕ΄.

14 Μαρτίου 1909

Ἡ προσάρτησις εἰς τὸ ἑλληνικὸν Κράτος μεγάλου μέρους τῆς Θεσσαλίας καὶ ἐλαχίστου τμήματος τῆς Ἑπείρου, ἡ ἅμα τῇ προσαρτήσῃ ἐφαρμογὴ τοῦ ἀκράτου κοινοβουλευτισμοῦ, ἔμελλεν ἔτι μᾶλλον νὰ δυσχεράνῃ τὰ πράγματα καὶ νὰ καταλήξῃ εἰς μείζονας πολιτικὰς καὶ ἐθνικὰς καταστροφάς. Εἶπον πλέον ἢ ἅπαξ, ὅτι τὸ πολίτευμα εὐδοκίμει καὶ παράγει ἀγλαοὺς καρπούς, προσαρμοζόμενον εἰς τὰ ἦθη καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν κατοίκων τῆς χώρας. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει οὐδὲν τὸ ἀγαθὸν καὶ γενναῖον. Τὸ τοιοῦτο κατεδείκνυτο ἐν τῇ κοινοβουλευτικῇ Ἑλλάδι. Διὰ τῆς πανδήμου ψήφου, ἀπαιδευτοῦ καὶ ἁμορφώτου, ἀνεδείκνυντο ἅμα τῇ προσαρτήσῃ ἀντιπρόσωποι ἐν τῇ Βουλῇ ἄνδρες, ἐστερημένοι πάσης πολιτικῆς ἐπὶ τούτῳ προπαιδεύσεως, μέλλοντες δὲ νὰ λάβωσι τὸ βάπτισμα τῆς πολιτικῆς ἀγωγῆς ὑπὸ διδασκάλων, αὐτῶν τούτων ἐστερημένων ἐπίσης τῆς προσηκούσης μορφώσεως. Παρὰ τὰς ἀγαθὰς αὐτῶν προθέσεις, οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ προσαρτηθέντος τμήματος ἠκολούθησαν κατ' ἀνάγκην τὰς κρατούσας πολιτικὰς συνθήκας καὶ παραδόσεις. Ἀφωμοιώθησαν ἐξ ὁλοκλήρου πρὸς τὸ κρατοῦν πολιτικὸν σύστημα, χωρὶς νὰ εἶνε ἱκανοὶ οὗτοι, ἐξ ἐλλείψεως πολιτικῆς ἱκανότητος, νὰ σταματήσωσι τὸ ὁσημέραι καταφερόμενον πρὸς τὸ βίραθρον ἑλληνικὸν Κράτος. Ἡ πολιτικὴ ἀφομοίωσις τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ νέου τμήματος τοῦ ἑλληνικοῦ Κράτους ἀπετελέσθη καὶ συνετελέσθη ἀπὸ τῆς πρώτης βουλευτικῆς συνόδου, καθ' ἣν ἀντιπρόσωποι τῶν Θεσσαλῶν καὶ

Ἡπειρωτῶν εἰσήρχοντο εἰς τὸ ἐλληνικὸν Κοινοβούλιον. Οἱ μαθηταὶ ἐγένοντο ἄξιοι τῶν διδασκάλων.

Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι ἅμα τῇ προσαρτήσῃ ἀνήρχετο εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν κοινῶν ὑπουργεῖον, κεκτημένον, ὥς ἐκ τῆς ἱκανότητος καὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ προέδρου αὐτοῦ, πάντα τὰ προσόντα πρὸς βελτίωσιν τῶν πραγμάτων, δυνάμενον νὰ εἰσαγάγῃ εἰς ὅλους τοὺς κλάδους τῆς διοικήσεως εὐρυτάτας μεταρρυθμίσεις, ἀλλ' ὁ κοινοβουλευτισμὸς, ἑξαχρειωθεὶς εἰς φατριαστικὴν μαρίαν, μόνον αὐτοῦ καθῆκον ἐθεώρει τὴν ἀντίδρασιν κατὰ πάσης κυβερνητικῆς πράξεως, ἔστω καὶ τῆς ἀγαθωτάτης καὶ τῆς χρησιμωτάτης. Ἐπὶ τριετίαν μεταξὺ τῶν δύο κρατουσῶν ἐν τῇ Βουλῇ μερίδων διεξήγετο ἀγὼν, μονομαχία μέχρι καταστροφῆς. Πλήρης ἀδιαφορία, ἂν τὸ Κράτος, ἂν ὁ ἐλληνικὸς λαὸς ἔμελλον θᾶπτον ἢ βράδιον νὰ ὑποσιῶσι τὰ ἀποτελέσματα τῆς θλιβεραῖς ταύτης διαμάχης. Τὸ κρατοῦν κόμμα, παρὰ τὸν ἀτίθασσον χαρακτῆρα τοῦ διευθύνοντος αὐτό, ἠγωνίζετο τὸν περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνα, προσπαθοῦν παντὶ τρόπῳ, ἀλλ' ἰδίᾳ διὰ τῶν χαρίτων τῆς ἐξουσίας, διὰ τοῦ προὑπολογισμοῦ, νὰ ἰσχυροποιηθῇ καὶ νὰ ἐξασφαλισθῇ κατὰ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ. Πάντα τὰ μέσα ἦσαν θεμιτὰ καὶ νόμιμα. Ἀφ' ἑτέρου ἡ ἀντιπολίτευσις, καταληφθεῖσα ἐκ φατριαστικῆς ἐμπαθείας παθολογικῆς, ἠγωνίζετο πρὸς τὸ κρατοῦν κόμμα διὰ μεθόδον, ὀδηγούσης τὸν ἐλληνικὸν λαὸν μέχρι τοῦ ἐμφυλίου πολέμου. Καὶ θὰ ἐπῆρχετο οὕτως ἀναποδράστως, ἂν αἱ ἐν ἔτει 1885 ἐνεργηθεῖσαι ἐκλογαὶ δὲν ἔδιδον τὴν πλειονοψηφίαν εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν, ἥς μετεῖχον φυσικῶς τῷ λόγῳ οὐκ ὀλίγοι ἐκ τῶν πρῶην ἀφωσιωμένων φίλων καὶ συμπρακτόρων τοῦ ἡττηθέντος ἐν ταῖς ἐκλογαῖς ὑπουργείου.

Ἐν ἔτει 1885, μετὰ τὸν ἐκλογικὸν θρίαμβον, τὸ πρόγραμμα τοῦ νέου ὑπουργείου ἦτο ἡ πλήρης ἀκύρωσις πάσης πράξεως τῆς τέως κυβερνήσεως, μέχρι καὶ τῶν ἐσχάτων λεπτομερειῶν. Ἐπρεπε ν' ἀποδειχθῇ, ὅτι οὐδὲν ἐγένετο κατὰ τὸ τριετὲς χρονικὸν διάστημα, καθ' ὃ ἐκράτησε τῶν πραγμάτων τὸ ἡττηθὲν ἐν ταῖς ἐκλογαῖς ὑπουργεῖον. Τὸ ἔργον ὁμολογουμένως διεξήχθη μετὰ πολλοῦ ζήλου, ἀξίου κρείττονος ὑποθέσεως. Καὶ αὕτη ἡ στρατιωτικὴ μεταρρύθμισις, ἣτις ἤρξατο πρὸ τινος χρόνου διὰ τῆς μετακλήσεως ἐκ Γαλλίας ἱκανοῦ ὀργανωτοῦ, ἐσταμάτησε, μονονουχὶ διαλυθέντος τοῦ στρατοῦ, λόγῳ ἐπιβαλλομένων οἰκονομιῶν. Διότι μεταξὺ τῶν διαφόρων μέτρων τοῦ νέου ὑπουργείου, ἦτο καὶ ἡ φορολό-

γική σ ει σ ά χ θ ει α. Ἐν τοιαύτῃ καθολικῇ ἐργασίᾳ πρὸς ἀποσύνθεσιν μᾶλλον ἢ πρὸς σύνταξιν καὶ ὁργάνωσιν τῶν δυνάμεων τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους παρῆλθον πέντε περίπου μῆνες ἀπὸ τῆς εἰς τὴν ἀρχὴν ἐγκαταστάσεως τοῦ νέου ὑπουργείου. Ὑπὸ τοιαύτας διοικητικὰς συνθήκας ὑφιστάμενον καὶ λειτουργοῦν τὸ κυβερνητικὸν σύστημα, ἦτο ἐπόμενον ὅτι ἔμελλε νὰ εὗρεθῇ ἀνέτοιμον καὶ ἀνίκανον ν' ἀντιμετωπίσῃ πάντα ἑξωτερικὸν κίνδυνον, δυνάμενον νὰ ἐπισκῆψῃ ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἰῖμου. Οἱ συμβουλευόντες πρόνοιαν, οἱ ὑποδεικνύοντες ὡς ἀναγκαίαν καὶ ἐπιβεβλημένην ὑπὸ τῶν πραγμάτων καὶ ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων τὴν ὁργάνωσιν τῶν δυνάμεων τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους κατεφρονοῦντο ὑπὸ τοῦ ἐκμανέντος ἐπὶ τῇ Ὀλιβερχᾷ αὐτοῦ ἐκλογικῇ ἐπιτυχίᾳ φασματισμοῦ. Ὁ κοινοβουλευτισμός, καταδημαγωγήσας τὸν ἑλληνικὸν λαόν, ἐκμηδενίσας τὸ στέμμα, ἡξίου νὰ διευθύνῃ τὰ τοῦ κράτους πράγματα κατὰ τὸ ἴδια αὐτοῦ κομματικὰ συμφέροντα καὶ τὰς ὁρέξεις. Ἡ διάλυσίς προέβαινεν ὁσημέραι — ἐν ὁ νό μα τι τ ῶ ν θ ε σ μ ῶ ν βεβαίως, Ἡρκεῖ τοῦτο. Ἄς ἐκμηδενισθῇ ἡ Ἑλλάς. Τί σημαίνει; Θὰ ἐσφάζοντο οἱ θεσμοί.

Κατὰ τῆς ἀκολάστου ταύτης καὶ ἀσυνειδήτου πολιτικῆς οὐδεμίας ἠδύνατο νὰ ἐξασκηθῇ ἀντίδρασις, ὅπως εἶχον τῷ καιρῷ ἐκείνῳ τὰ πράγματα. Ἡ ἐξάρθρωσις προέβαινεν, ἀλλ' ἡ πίστις, ἡ ἀφοσίωσις εἰς τὰ κοινοβουλευτικὰ δαιμόνια ἀπερρόφει πᾶσαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ προσοχὴν καὶ μέριμναν. Ἐπὶ τέλους τὸ κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ Ὀλιβεροῦ ἐκείνου διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν ἔτους γερόμενον ἐν Φιλιππουπόλει καὶ ἐν Ἀνατολικῇ Ρωμυλίᾳ ἐθνικὸν καὶ πολιτικὸν πραξικόπημα τῶν Βουλγάρων, καταλαβόντων τὴν τελευταίαν ταύτην χώραν, παραβιάσαντων ρητὰς διατάξεις τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου, ἐξύπνησεν ἀπὸ τοῦ κομματικοῦ ληθάργου τὸν ἑλληνικὸν λαὸν καὶ μετ' αὐτοῦ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος. Ἡ βουλγαρικὴ ἡγεμονία μονοноуχι ἐδιπλασιάζετο διὰ τῆς προσαρτήσεως ταύτης λαοῦ, μεταξὺ τοῦ ὁποίου κατελέγοντο διακόσιαι χιλιάδες ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ. Φοβερὰ ἐξέγερσις ἐπὶ τῷ γεγονότι τούτῳ! Τί ὄφειλε νὰ πράξῃ τὸ ἑλληνικὸν κράτος, ὃ Ἑλληνισμὸς ἐν γένει, ἐν τῇ κρισίμῳ ταύτῃ περιστάσει; Ν' ἀποδεχθῇ τὰ τετελεσμένα γεγονότα, ἐσυμβούλευον καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ὑπουργικῷ συμβουλίῳ οἱ πρακτικοὶ πολιτικοί. Τί ἐνδιαφέρει τὸ ἑλληνικὸν Κράτος ὃ διπλασιασμὸς τῆς Βουλγαρίας; Οὔτως ἐσκέπτετο τὸ μετὰ τὸν πρόεδρον τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου ἰσχυρότερον

αὐτοῦ μέλος, ὁ ἐπὶ τῶν Ἑσωτερικῶν ὑπουργός. Ἀλλ' ἦτο ἡ Ἑλλὰς κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας τοσοῦτον ἐκνευρωσμένη ὑπὸ τοῦ κρατοῦντος κομματικοῦ πυρετοῦ. τοσοῦτον ἀνίσχυρος καὶ ἀποσυντεθειμένη κατὰ τε ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, ὥστε ἀπητεῖτο γενναία σκέψις καὶ γενναιότερα ἐνέργεια, ὅπως ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τοῦ ἐπισκήφαντος ἐθνικοῦ κινδύνου ἐν τῷ βορειοτέρῳ τμήματι τῆς ἐλληνικῆς πατρίδος. Ὁ μόνος ἴσως ἀνὴρ, ὅστις ἠδύνατο νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐνεργείας ταύτης, διετέλει πολιτικῶς καταπεπτωκὼς καὶ συντετριμμένος. Ἀπεπειράθη κατὰ τὴν τριετὴ ὑπουργείαν του νὰ ἐργασθῇ ὑπὲρ βελτιώσεως τῶν κακῶς ἐχόντων. Ἀπεδοκιμάσθη πανηγυρικώτατα ὑπὸ τοῦ καταδημαγωγηθέντος ἐλληνικοῦ λαοῦ.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, μὴ ὑπαρχούσης κυβερνήσεως ἰσχυρᾶς, σκεπτομένης, δυναμένης νὰ ἐνεργήσῃ ἀξίως τῶν περιστάσεων, ἀνέλαβεν αὐτοσχεδίως τὴν διεξαγωγὴν τῆς ἐθνικῆς ὑποθέσεως ὁ ἐλληνικὸς λαὸς ἐν τῇ πρωτευούσῃ καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις. Ἡ κυβέρνησις ἐκήρυξεν ἅμα τῷ γεγονότι, ὅτι οὐδεμίαν εἶχε προσωπικὴν γνώμην καὶ θέλησιν, ὅτι ἦτο πρόθυμος νὰ ρυμουλκῇ ὑπὸ τῶν φωνασκῶν τῶν συλλαλητηρίων. Καὶ ἐρρουμελκῇ ἀδοξότατα καὶ θλιβερώτατα. Ὁ λαὸς τῆς πρωτευούσης πρὸς κατατρόπωσιν τῶν ἐχθρῶν του ἐζήτησε τὴν ἐπιστροφάν τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν πολεμικῶν δυνάμεων τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους. Τὸ ὑπουργεῖον ὑπεχώρησεν ἄνευ ἀντιρρήσεως καὶ ἀντιστάσεως εἰς τὴν λαϊκὴν ἀπαίτησιν. Ἡ ρυμούλκσις ἐγένετο πλήρης. Τὰ τῆς ἀρξαμένης ἐθνικῆς δῆθεν στρατιωτικῆς παρασκευῆς καὶ ἐνεργείας διηύθυνον οἱ παντὸς εἶδους ἀγυιόπαιδες, οἱ ἐνθουσιώδεις ὁπαδοὶ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου ἄνευ στρατοῦ, ἄνευ πολεμικῆς παρασκευῆς καὶ ἐφοδίων. Μὴ ὑπαρχόντων ἐπαρκῶν οἰκονομικῶν μέσων, ἐψηφίσθη ὑπὸ τῆς συνελθούσης Βουλῆς πατριωτικὸν δάνειον μερικῶν ἑκατομμυρίων, ἀφεθὲν εἰς τὴν φιλοπατρίαν τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους. Ἐν αὐτῇ τῇ Βουλῇ αἱ δύο μερίδες, αἱ τέως μισούμεναι μέχρι θανάτου, ἐφιλιώθησαν, ἐνηγκαλίσθησαν, ὥμοσαν τραγικώτατα καὶ ἐθνικώτατα πίστιν καὶ ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν πατρίδα, κοινὴν συνεργασίαν μέχρι θανάτου. Ὁ Ἀριστείδης καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς ἐπανέζησαν ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς ἐλληνικῆς Βουλῆς. Δάκρυα χαρᾶς καὶ ἐλπίδων ἐπὶ τῇ συμφιλιώσει. Ἐθεωρεῖτο ἤδη βεβαία ἡ ἐθνικὴ ἐπιτυχία καὶ ἡ κατατρόπωσις τῶν ἐχθρῶν. Ἀλλὰ ποῖον ἔπρεπε νὰ εἶνε τὸ πρόγραμμα τῆς ἐθνικῆς ἐργασίας, τίτι

τρόπῳ θὰ διεξήγετο αὕτη ; Οὐδεὶς ἐγίνωσκεν· οὔτε οἱ ρυμουλκοῦντες, οὔτε οἱ ρυμουλκούμενοι. Ὁ Τρικούπης εὗρίσκετο μακρὰν τῆς Ἑλλάδος, χεῖρον ἔτι, ἐκτὸς τῆς ἐξουσίας. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν εὗρίσκετο ἐν τῇ ἑλληνικῇ πρωτευούσῃ, τί ἠδύνατο νὰ πράξῃ, διατελῶν ὑπὸ κατηγορίαν ἐν τῇ Βουλῇ, ἐξελεγχομένης ποικιλοτρόπως τῆς τριετοῦς διοικήσεώς του ὑπὸ φανατικῶν καὶ ἀμειλίγων ἀντιπάλων, ὧν οἱ φανατικώτατοι ἦσαν ἀποσκιρτήσαντες τέως φίλοι, μὴ λαβόντες ὅσα ἔκθεσμα καὶ ἀνόσια ἠξίου ἐν τῇ διανομῇ τῶν κυβερνητικῶν λαφύρων ;

Καθ' ὃν χρόνον, ἀπὸ τῆς κυρώσεως τῆς βερολινείου Συνθήκης μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1885, ὁλόκληρον σχεδὸν ἑπταετίαν, τὰ ἐν Ἑλλάδι πολιτικὰ πράγματα ἐξεκρίνοντο κοινὸ βουλευτικώτατα μὲν κατὰ τὴν κρατοῦσαν θεωρίαν, ἀλλ' ἀνθελληνικώτατα ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῶν ἐθνικῶν ἀναγκῶν καὶ συμφερόντων καὶ ἀστοργότατα, ἡ νεότευκτος Βουλγαρία, ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς καὶ τῶν πανσλαβιστικῶν ἐταιρειῶν, προσέβαινε μεθοδικώτατα καὶ βουλευτικώτατα πρὸς τὴν πολιτικὴν, καὶ ἰδίᾳ πρὸς τὴν στρατιωτικὴν αὐτῆς σύνταξιν καὶ ὀργάνωσιν. Τὸ σατανικὸν κατακτητικὸν δαιμόνιον τῆς μογγολικῆς ταύτης φυλῆς, κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν μόνον παρὰστασιν σλαυοφανοῦς, ἀντελήφθη, ἅμα τῇ ἀπελευθερώσει αὐτῆς ἀπὸ τῆς τουρκικῆς δυναστείας, ὅτι τὸ ἐθνικὸν πρόγραμμα τῆς Μεγάλης Βουλγαρίας τοῦ Ἀγίου Στεφάνου, τὸ κολοβωθὲν ὑπὸ τῆς βερολινείου Συνθήκης, δὲν ἠδύνατο νὰ πραγματοποιηῇ ἐν προσεχεῖ ἢ ἀπωτέρῳ μέλλοντι ἄλλως ἢ μόνον διὰ τῆς στρατιωτικῆς αὐτῆς συντάξεως καὶ ὀργανώσεως. Καὶ εἰς τοῦτο εἰργάσθη ἡ νέα Βουλγαρία μετ' ἀπαραμίλλου μεθοδικῆς δραστηριότητος. Ἀλλ' ἔσχεν ἐν τῇ δημοιοργικῇ ταύτῃ ἐργασίᾳ πλὴν τῶν Ρώσων ὀργανωτῶν τῶν στρατιωτικῶν αὐτῆς δυνάμεων, τὴν εὐτυχίαν νὰ τύχῃ καὶ ἡγεμόνος ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν φιλοδόξου καὶ μεγαλοπράγμονος, ἀφοσιωθέντος εἰς τὴν ἐθνικὴν βουλγαρικὴν ἰδέαν, φιλοτιμηθέντος παρὰ τὰ παρεμβαλλόμενα προσκόμματα ὑπὸ τῶν καχυπόπτων πρὸς τὴν ἰδέαν ταύτην Ρώσων, ἐπιθυμούντων καὶ ἐργαζομένων νὰ καταστήσωσι τὴν νέαν ταύτην Βουλγαρίαν ρωσικὸν κυβερνεῖον, νὰ δειχθῇ διὰ τῶν πραγμάτων ἄξιος ἀντιπρόσωπος τῆς βουλγαρικῆς ἰδέας ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐξελίξει τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Αἱ ἀντίξοοι περιστάσεις βεβαίως δὲν ἔλειψαν ἐν τῇ δημοιοργικῇ ἐργασίᾳ τοῦ πρώτου ἡγεμόνος τῆς νέας Βουλγαρίας. Ἐκτὸς τῶν Ρώσων ὥφειλε ν' ἀντιπαλαίσῃ καὶ πρὸς τοὺς

ἐντοπίους, τοὺς αὐτοσχεδίους μικροπολιτικούς τῆς χώρας, συγκεχυμένην ἔχοντας γνώμην περὶ πολιτικῶν πραγμάτων, ὧν οὐκ ὀλίγοι, ἔνεκα προσφάτων ἐθνικῶν καὶ προσωπικῶν ὑποχρεώσεων, ἐτύγγαλον θαυμασταὶ καὶ νειρόσπαστα τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς. Ἀλλ' ἐκέκτητο τοιαύτην μεγαλοφροσύνην καὶ φιλοτιμίαν, τοιοῦτον ἰσχυρὸν χαρακτῆρα, ἀφωσιώθη μετὰ τοιαύτης ἐθελουσίας εἰς τὰ ἐθνικὰ τοῦ βουλγαρικοῦ λαοῦ ἰδεώδη, ὥστε ἐν ἐλαχίστῳ χρονικῷ διαστήματι, καίπερ ἔστερημένος τῶν προσηκόντων ἐφοδίων, ἀνταγωνιζόμενος πρὸς πολλὰς καὶ ποικίλας ἐπιβουλὰς, ἐσωτερικὰς καὶ ἐξωτερικὰς, κατώρθωσε νὰ καταστήσῃ τὴν Βουλγαρίαν οὐχὶ βεβαίως πολιτικὸν πρότυπον εὐνομιουμένης χώρας, ἀλλὰ πρότυπον στρατιωτικῆς δυνάμεως, κράτους ὑπισχνουμένου νὰ δράσῃ καὶ νὰ πρωταγωνιστήσῃ ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου. Ὁ ἐπιδιωκόμενος σκοπὸς ἐπετεύχθη—δεινὸν εἰπεῖν—ἐν μιᾷ μόνη ἑπταετίᾳ. Ἡ εὐρωπαϊκὴ πολιτικὴ προσεῖδε μετ' ἐμπιστοσύνης καὶ ἐκτιμήσεως τὴν πολιτικὴν ταύτην μεταμόρφωσιν τῆς νέας Βουλγαρίας ὑπὸ τὸν νεαρὸν ἡγεμόνα Ἀλέξανδρον Βάττεμβεργ. Αὕτῃ ἡ Ἀγγλία, ἡ ἄλλοτε ὑπὸ τὸν Βήκονσφηνλδ καὶ τὸν Σώλβαρη μὴ διστάσασα νὰ κατασπαράξῃ ἐν τοῖς σπαργάνοις αὐτοῦ τὸ ἀρτιγέννητον βουλγαρικὸν βρέφος τῆς Συνθήκης τοῦ Ἀγίου Στεφάνου, ἡ καταπολεμήσασα αὐτὸ ἐν Βερολίνῳ, ἡναγκάζετο ἤδη νὰ χαιρετίσῃ καὶ δεξιωθῇ φιλοφρόνως τὴν ὁσημέραι πρὸς ἀνδρικὴν καὶ γενναίαν δρᾶσιν ἐξελισσομένην βουλγαρικὴν ἰδέαν. Οὕτως ἡ νέα Βουλγαρία ἤρξατο ἐμπνέουσα εὐρωπαϊκὴν ἐμπιστοσύνην. Ὅτε δέ, ἐν ἔτει 1885, ἀπεπειρᾶτο νὰ φέρῃ εἰς πέρας, διὰ τοῦ πραξικοπήματος τῆς Φιλιππουπόλεως, τὴν ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν ἑνωσιν τῶν δύο Βουλγαριῶν, εὔρισκε συμμάχους καὶ συμπράκτορας τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν δύο ἐκείνων Δυνάμεων, αἵτινες πρὸ ὀλίγου καιροῦ ἀκόμῃ δυσμενέστατα προσεῖδον τὴν ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου δημιουργίαν τῆς Μεγάλης Βουλγαρίας. Ἦδη ἐπρωτοσιτίει ἡ Μεγάλῃ Βρετανία. Ὁ Σαῦλος τῆς καταδιώξεως ἐγένετο ὁ Παῦλος τῆς βουλγαρικῆς ἰδέας — *Tempora mutantur....*

Μετεβλήθη πρὸ τοῦ 1885 ἀκόμῃ ἡ πρὸς τὴν Βουλγαρίαν ἀγγλικὴ πολιτικὴ. Ἀλλὰ τίνος ἔνεκα ; Διότι ἐν τῇ προνοίᾳ αὐτῆς κατενόησεν, ὅτι τὸ κατηρειπωμένον, τὸ καταρρέον ὀθωμανικὸν κράτος, δι' οὐδενὸς ἄλλου κρατιδίου ἐκ τῶν ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου ἰδύνατο ν' ἀντικατασταθῇ, προϊόντι τῷ χρόνῳ, ἢ μόνον διὰ τοῦ βουλγαρικοῦ. Ἠλπισεν

ἡ Ἀγγλία ἐν ἔτει 1878 ἐπὶ τὸν ἐλληνικὸν παράγοντα ἐπεκαλέσθη τὸ ἱστορικὸν καὶ ἐθνικὸν αὐτοῦ δίκαιον, καταγγέλλουσα πρὸ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ δημοσίου τὴν Συνθήκην τοῦ Ἀγίου Στεφάνου. Ἀλλ' ὁ ἐκλεκτός, ὁ παράκλητος τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς παλιγγενεσίας τῶν λαῶν τῆς Χερσονήσου, ἔστρεψεν ἅμα τῷ κηρύγματι τούτῳ ἅ λ λ α χ ο ὕ τοὺς ὀφθαλμούς. Ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ ἠσθάνθη βαθύτατα τὴν προσβολήν, τὴν περιφρόνησιν. Ἀλλὰ κατενόησεν ἐπίσης, ὅτι ὁ βουλγαρικὸς παράγων ἐξειλίσσετο κεκτημένος πληρεσιάντην συνείδησιν ἐνὸς ἱστορικοῦ προγράμματος. Οὐδ' ἠδύνατο ν' ἀγνοῇ ἡ Ἀγγλία, ὥς καὶ πᾶς σωφρονῶν ἄνθρωπος, πολιτικὸς ἢ μὴ ἀδιάφορον, ὅτι τὰ μεγάλα ἱστορικὰ προβλήματα δὲν λύονται διὰ τῶν ματαίων συζητήσεων τῶν Κοινοβουλίων, ἀλλὰ διὰ τῆς πολιτικῆς τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ σιδήρου.

Ἐντεῦθεν ἡ ἀγγλικὴ στοργὴ πρὸς τὴν βουλγαρικὴν ἰδέαν. Ὅτε, μετὰ τινα καιρόν, ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἠναγκάζετο ὑπὸ τῶν πραγμάτων ν' ἀποδεχθῇ τὸ γεγονὸς τῆς καταλήψεως ὑπὸ τῶν Βουλγάρων τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, φοβουμένη σύγκρουσιν, ἐξ ἧς ἤθελεν ἐξέλθῃ ἥττημένη, καὶ γὰρ συνομολογήσῃ φαινομενικὴν συμμαχίαν μετὰ τῶν Βουλγάρων, ὥς ὑποτελῶν ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι, πρῶτος συνεχάρη τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει διπλωματικὸν ἀντιπρόσωπον τῆς Βουλγαρίας ὁ Ἄγγλος πρέσβυς ἐπὶ τῇ λαμπρᾷ ταύτῃ ἐπιτυχίᾳ.

Κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον περιγράφει ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασιν αὐτοῦ τὰ κατὰ τὴν διπλωματικὴν διεξαγωγὴν τοῦ ζητήματος, δηλαδὴ τῆς ὑπὸ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως ἀποδοχῆς τῆς πραγματικῆς ἐνώσεως τῆς βουλγαρικῆς ἡγεμονίας καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, ὁ διαπραγματευθεὶς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην Βούλγαρος ἀντιπρόσωπος Ἡλίας Τσάνεφ:

«Περιῆλθον τοὺς πρεσβευτὰς (ἐν Κωνσταντινουπόλει) καὶ ἐκοινοποίησα εἰς αὐτοὺς τὸ ἀποφασισθέν. Ὁ κ. Νελιδῶφ (διάδοχος τοῦ Ἰγνάτιεφ) νομίζει, ὅτι ἡ αὐτοκρατορικὴ κυβέρνησις δὲν θέλει δυνηθῇ νὰ συμφωνήσῃ ὥς πρὸς τὸν ὅρον, καθ' ὃν ὁ ἀναδιορισμὸς τοῦ ἡγεμόνος πρέπει νὰ γίνηται κατ' εὐθείαν ὑπὸ τῆς Πύλης, τὴν περὶ ἀμοιβαίας στρατιωτικῆς βοηθείας συμφωνίαν καὶ τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ ὀργανικοῦ νόμου μόνον ὑπὸ τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Βουλγαρίας.

»Οἱ πρεσβευταὶ τῆς Αὐστρίας, Γερμανίας καὶ Γαλλίας ἐπῆρξαν προφυλακτικοὶ ἀναφορικῶς τῶν λεπτομερειῶν καὶ μόνον ἐδείχθησαν ἡδυσχεστημένοι, ὅτι τὸ ζήτημα περατοῦται εἰρηρικῶς.

» Οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Ἀγγλίας καὶ Ἰταλίας, οὐχὶ ἅπαξ μὲ συνεγράψαν διὰ τὸν δεύτερον καὶ τὸν τρίτον ὅρον τῆς συμφωνίας. Ὁ πρῶτος τοὺς ὠνόμασε *λαμπροὺς*, ὁ δεύτερος *ἀνέλπιστον ἐπιτυχίαν*. Εἶπον, ὅτι δὲν δύνανται νὰ ἐννοήσωσι τί συνέβη, ὥστε νὰ παραιτηθῇ ἡ Τουρκία τοῦ δικαιώματος, ὅπερ τῇ δίδει ἡ βερολίνεος Συνθήκη περὶ κατοχῆς καὶ ὀχυρώσεως τοῦ Αἴμου».

Εὐνόητον. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις, ἐξωθουμένη ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας καὶ ἄλλων Δυνάμεων εἰς ἄμεσον συνεννόησιν πρὸς τὴν Βουλγαρίαν καὶ εἰς ἄλλας ὑποχωρήσεις πρὸς τὴν ἐπικίνδυνον γείτονα, ὑπέκυψεν. Ἡ στρατιωτικὴ δύναμις τῆς ἡγεμονίας καθίστα αὐτὴν σεβαστὴν καὶ πρὸ τῶν Τούρκων καὶ πρὸ τῶν Εὐρωπαίων.

Τοῦτο δ' ἔτι μᾶλλον ἐμαρτυρήθη κατὰ τὴν σύγκρουσιν πρὸς τὴν Σερβίαν, κυβερνωμένην ὑφ' ἐνὸς ἐκφύλου πιθήκου, τοῦ βασιλέως Μιλάνου, ἀναξίου γόνου τῶν Ὁβρένοβιτζ. Ἀπεδείκνυτο καὶ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην πολλοστὴν φορὰν, ὅτι ἐν ταῖς κρίσεσιν ἡμέραις αὐτῶν τὰ ἔθνη οὐδὲν δύνανται νὰ τελεσιουργήσωσιν ἄνευ ἐνὸς ἀρχηγοῦ, στρατηγοῦ, μονάρχου. Ἡ τάλαινα Σερβία ἔθηκεν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν στρατιωτῶν αὐτῆς ἓνα ἀνάξιον βασιλέα. Ἐν τῷ στρατοπέδῳ αὐτοῦ διηύθυνον οἱ κόλακες καὶ αἱ ἐταῖραι. Δυστυχὲς Σερβία! Ἐν τῇ μάχῃ τῆς Σλιβνίτης ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων ἐπὶ κεφαλῆς πολεμοχαροῦς, καίπερ ἐστερημένου τῶν πλεονεκτημάτων ὠργανωμένου στρατοῦ, κατήγαγε λαμπρὰν νίκην. Οἱ Σέρβοι ἐσώθησαν ἀπὸ τῆς βουλγαρικῆς νίκης μόλις τῇ μεσολαβήσῃ τῆς Αὐστρίας.

Οἱ Σέρβοι ἦσαν ὥς λαὸς πολεμικώτεροι τῶν Βουλγάρων, ἀλλ' εἶχον ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν ἐξηχρειωμένον καὶ φιλήδονον ἡγεμόνα. Τοῦναντίον ὁ βουλγαρικὸς συρφετός, καταληφθεὶς ἐξ ἐθνικῆς μέθης, ἔχων δ' ἐπὶ κεφαλῆς γενναῖον καὶ ἀκατάβλητον ἡγεμόνα, ἐθριάμβευσεν. Ὁ Βάττεμβεργ ἀνεδείχθη ὁ *λέων* τῆς Σλιβνίτης. Δὲν ἐδίστασε νὰ ἐκθέσῃ καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν του ὑπὲρ ἐπιτυχίας καὶ ἐπικρατήσεως τῆς βουλγαρικῆς ιδέας.

Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης, τῆς ἀξιομνημονεύτου καὶ ἐνδόξου εἰς τὰ βουλγαρικὰ χρονικὰ νίκης τῆς Σλιβνίτης, ὁ βουλγαρικὸς *θρῦλος*, μοι ἔλεγε μετὰ παρόλευσιν μακροῦ χρόνου περιφανέστατος Ἀγγλος πολιτικὸς καὶ θερμὸς φίλος τῶν Ἑλλήνων, ἀπήχησεν ἀνὰ πᾶσαν τὴν Εὐρώπην. Πραγματικὸς ἢ φανταστικὸς, ἀδιάφορον. Ἡ βουλγαρικὴ ιδέα,

ἡ τέως ἄγνωστος, κατώρθωσεν ἐπιτηδειότατα νὰ ἡλεκτρίσῃ καὶ νὰ καθυποτίξῃ τὴν δημοσίαν γνώμην τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου Ἡ Σλιβνίτσα ἐμελλε νὰ καταστῇ δαπάναις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἡ ἀφιετηρία μεγάλης ἱστορικῆς σταδιοδρομίας τῆς νέας Βουλγαρίας.

Καθ' ὃν χρόνον τοιαῦτα συνέβαινον πρὸς βορρᾶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ἡτιῶντο οἱ Σέρβοι, ὑπεχώρουν οἱ Τοῦρκοι πρὸ τῆς βουλγαρικῆς δυνάμεως, μαρτυρηθείσης διὰ τῆς νίκης καὶ τῶν πραγμάτων, τὸ ἐλεύθερον κράτος ἐξηκολούθει παραπαῖον, διατελοῦν ἄνευ θετικοῦ καὶ ἑωρισμένου περὶ τοῦ ποιητέου προγράμματος. Κυβέρνησις, δηλαδὴ δύναμις ἰσχυρά, προνοοῦσα καὶ γινώσκουσα τί θέλει, δὲν ὑπῆρχε, διότι κυβέρνησις ρυμουλκουμένη ὑπὸ μαινομένου ἐκ τοῦ κομματισμοῦ ὅχλου δὲν εἶνε κυβέρνησις, εἶνε συρφετὸς ἀνθρώπων, ἐν μόνον ἐχόντων ἰδεῶδες, τὸ ἔνστικτον τῆς αὐτοσυντηρησίας, ἐν μόνον πρόγραμμα, τὴν διατήρησιν ἐν τῇ ἐξουσίᾳ, ἔστω καὶ ἐθνικοῖς ἀναλώμασιν.

Πράγματι οὐδεμία θετικὴ ἐγένετο ἐργασία. Τί ἐζήτει ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις ἐν τῇ περιστάσει ἐκείνῃ; Ἠγνόει τί νὰ ζητήσῃ. Διατάξασα τὴν ἐπιστράτευσιν τοῦ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν στρατοῦ, καὶ ὁ ἐλληνικὸς λαὸς προσῆλθεν καὶ πάλιν ὑπὸ τὰς σημαίας, ἀλλὰ τελείως ἀσύντακτος καὶ ἀνάσκητος, ἐνόμισεν, ὅτι δὲν εἶχεν ἄλλην ὑποχρέωσιν. Κατὰ τὴν ὁμολογίαν ξένου διπλωμάτου, διατελοῦντος τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐπιτετραμμένου ἐν Ἑλλάδι, ὁ πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, τὴν μίαν ἡμέραν φιλοπόλεμος καὶ τὴν ἐπιούσαν εἰρηνικώτατος, ἀγνοῶν τίνι τρόπῳ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἀκατανόητον πολιτικὴν του, «ὑπεκρίνετο, ὅτι ἀνέμενε μὲ ἐσταυρωμένας τὰς χεῖρας τὴν ἀπόφασιν τῆς Συνδιασκέψεως τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτῶν ὡς πρὸς τὴν τύχην τῶν δύο Βουλγαριῶν, καὶ σχεδὸν παρήτησεν ἐπὶ τέλος τὸ ἀπολογητικὸν ὕψος, δι' οὗ ἄλλοτε ἔλεγεν εἰς τοὺς πρέσβεις, ὅτι, παρὰ τὴν εὐθυκροσίαν του, ἡ ν α γ κ α σ θ η — ρ υ μ ο υ λ κ η θ ε ἰ ς, νῆποδυθῇ εἰς στρατιωτικὰς παρασκευάς. Ὁ πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου ἐν ἔτει 1885 ἀντέγραφε, θ' ἀντιγράψῃ καὶ μετὰ δωδεκαετίαν, τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν τοῦ 1878.

Καὶ κατὰ τὰς τρεῖς περιπτώσεις ἡ μόνη αὐτοῦ δικαιολογία πρὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ἦτο, ὅτι ἀπεδοκίμαζε τὸν πόλεμον, ἀλλ' ἐξηναγκάσθη εἰς τοῦτο, ρ υ μ ο υ λ κ η θ ε ἰ ς ὑπὸ τῶν φιλοπολέμων...

«Κατὰ Δεκέμβριον (τοῦ 1886), ἐξακολουθεῖ γράφων ὁ Βρετανὸς διπλωμάτης—ἦτο ὁ κύριος Ρῶμπολτ—ἤρχισεν ὁ πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου νὰ δμιλῇ ἐμφαντικώτερον. Ἀπηχῶν τοὺς ἀκράτους λόγους τοῦ συναδέλφου του ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑπουργοῦ πρὸ τῆς Βουλῆς, ἔλεγεν ἤδη, ὅτι ὁ πόλεμος κατέστη ἀναπόφευκτος. Ἐτελείωσε. Θ' ἀπεδύετο εἰς μονομαχίον πρὸς τὴν Τουρκίαν. Λίαν σφαλερὰ ἐπεκράτουν γινῶμαι ἐν Εὐρώπῃ περὶ τῶν στρατιωτικῶν ἀρετῶν τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' ἐντὸς ὀλίγου αὐταὶ θ' ἀπεκαλύπτοντο εἰς τὸν κόσμον. Κατ' ἀρχὰς ἐφρόνει, ὅτι ἡ Ἑλλὰς οὐδὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ ἄνευ τῆς συνδρομῆς τῶν Δυνάμεων καὶ ἀπέβλεπε πρὸς τὴν Ἀγγλίαν διὰ νὰ τὸν ὑποστηρίξῃ, ἀλλ' οὐδεμίαν ἔλαβεν ἐξ αὐτῆς ἐνθάρρυνσιν... Ἦδη ἦτο ἕτοιμος ν' ἀποδυθῇ μόνος εἰς τὸ ἐγχείρημα».

Εὐτυχῶς δὲν ἀπεδύθη εἰς πόλεμον ὁ μοναδικὸς οὗτος πρόεδρος ὑπουργικοῦ συμβουλίου· εἶθε ν' ἀπεδύετο, ἵνα μὴ ἀποδυθῇ μετὰ δωδεκαετίαν καὶ ἐπέλθωσι βραδύτερον ὅσα ἐπῆλθον δεινὰ τῇ Ἑλλάδι, ἐξευτελισθείη, αὐμασθείη, συντριβείη ὑπὸ τὴν πτέρναν τῶν τουρκικῶν στρατιῶν. Κρεῖττον ἴσως θὰ ἦτο, ἔνεκα πολλῶν αἰτίων, ἡ τ ρ α γ ι κ ή, ἡ α ἰ μ α τ η ρ ἂ κ ω μ ω δ ῖ α τοῦ 1897 νὰ ἐξειλίσσεται ἐν ἔτει 1885. Ἴσως τὰ πράγματα τοῦ ἐλληνικοῦ γένους θὰ ἔβαινον ἤδη διαφορετικῶς.

Ἡ παιζομένη κωμωδία προσήγγιζε πρὸς τὴν καταστροφὴν αὐτῆς. Ὁ αὐτὸς διπλωμάτης ἀφηγεῖται τὰ κατὰ τὴν κωμωδίαν ὡς ἀκολουθῶσι:

«Ἀρχομένου τοῦ ἔτους 1886 ἡ ἐν Ἑλλάδι κατάστασις ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ ὄψιν σοβαρωτέραν, ὑπὸ τινος δ' ἐπόψεως κατέστησε τὴν προσωπικὴν θέσιν τοῦ βασιλέως δυσχερεστέραν καὶ μᾶλλον δεινήν. Ὁ πρωθυπουργὸς του ἐδήλωσεν, ὅτι ἀνέμενεν ἀπλῶς τὴν ὀριστικὴν διευθέτησιν τοῦ ζητήματος τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας ὑπὸ τῶν Δυνάμεων, διὰ νὰ ζητήσῃ τὴν πλήρη ἐφαρμογὴν ὅλων τῶν ἀποφάσεων τῆς ἐν Βερολίνῳ Συνόδου ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος... Μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἡ Ἑλλὰς θὰ ἐξακολουθῇ νὰ ἐξοπλίζεται, «ἔχουσα τὴν χεῖρα ἐπὶ τῆς λαβῆς τοῦ ξίφους»

Τοιαῦτα ἔγραφε καὶ ὠμίλει ὁ πρόεδρος τοῦ ἐλληνικοῦ ὑπουργείου. Τὸ δεινότερον ἐν τούτοις ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ καὶ τὸ μᾶλλον ἀκατάληπτον, κατὰ τὴν ἀφήγησιν τοῦ Ἀγγλοῦ διπλωμάτου, ἦτο ὅτι μεταξὺ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν συμβούλων του ἐκράτει πλήρης διαφωνία, ἥτις ἀλ-

λως τε ἐκράτει καὶ ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ αὐτῶν τῶν ὑπουργῶν, σήμερον ἐπαγγελλομένων τὸν φιλοπόλεμον, καὶ αὖριον τὸν φιλειρηνικόν.

Ὁ πρωθυπουργὸς ἐβεβαίον, ὅτι ἡ ἐνεργὸς πολιτικὴ, ἣν εἶχεν ἀναλάβῃ, ἦτο μᾶλλον πολιτικὴ τοῦ Βασιλέως ἢ ἰδική του· ἐδήλωσε δὲ μάλιστα, ὅτι ἀκουσίως αὐτοῦ τῷ ἐπεβλήθη ἡ πολιτικὴ αὕτη ἐκ τῆς ἀναφλέξεως τοῦ πολεμικοῦ κινήματος, τῆς ὀφειλομένης εἰς τοὺς λόγους τοῦ Βασιλέως, τοὺς ἐκφωνηθέντας ἀπὸ τοῦ ἐξώστου τῶν ἀνακτόρων κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας, ὀλίγον χρόνον μετὰ τὸ κίνημα τῆς Φιλιππουπόλεως». Ὁ Ἄγγλος διπλωμάτης ἐν τούτοις βεβαιοῖ, ὅτι «ὁ Βασιλεὺς δὲν ἐνέκρινε τὴν φιλοκίνδυνον πολιτικὴν τοῦ ὑπουργείου του, καναλιπὼν εἰς αὐτὸ τὴν εὐθύνην τῆς δημιουργηθείσης κρισίμου καταστάσεως»...

Τοιαύτη ἦτο ἡ διαφωνία μεταξὺ στέμματος καὶ τῶν συμβούλων του. Πράγματι ἀκατάληπτος, πρωτοφανὴς εἰς τὰ πολιτικὰ χροτικά τῶν λαῶν, διατελούντων εἴτε ὑπὸ φιλελεύθερον, εἴτε ὑπὸ ἀπολυταρχικὸν καθεστῶς. Καὶ πῶς ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ ἄξιον λόγου ἀποτέλεσμα, οὕτως ἐξελισσομένων τῶν πραγμάτων; Παρὰ τοὺς ἐν τῇ Βουλῇ ὑποκριτικούς ἐναγκαλισμοὺς τοῦ προέδρου τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου καὶ τοῦ ὑπαρχηγοῦ τῆς ἀντιπολιτεύσεως, δὲν ὑφίστατο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα συνεννόησις, ἐνότης καὶ ἀλληλεγγύη μεταξὺ τοῦ στέμματος καὶ τῶν συμβούλων αὐτοῦ. Τὰ πάντα ἐξειλίσσοντο τυχαίως, ἄνευ σχεδίου καθωρισμένου, ἄνευ προγράμματος. Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει πραγμάτων δύο τῶν μελῶν τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, καὶ δὴ ὁ ἐπὶ τῶν ναυτικῶν ἱπουργός, παρηγοῦντο τοῦ ὑπουργείου, ἡ πολιτικὴ τοῦ ὁποίου ἐχαρακτηρίζετο ὑπ' αὐτῶν τυχοδιωκτικὴ. Μετὰ δωδεκαετίαν ἀνάλογος πολιτικὴ ἐχαρακτηρίζετο ὑπὸ τοῦ παραιτηθέντος ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν αἱματηρὰ κωμωδία. Καὶ κατὰ τὰς δύο περιπτώσεις ἡ Ἑλλὰς καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς κατέβαλλον τὰς δαπάνας τῆς μωροῦς, τῆς τυχοδιωκτικῆς, τῆς αἱματηρᾶς παραστάσεως. Καὶ ἐτηροῦντο μὲν καθ' ἅπασαν τὴν γραμμὴν οἱ κοινοβουλευτικοὶ τύποι, ἀλλ' ἡ Ἑλλὰς καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς ὑπεχώρουν ὁσημέραι ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς.

Ἐπὶ τέλους ἡ τυχοδιωκτικὴ ἐκείνη πολιτικὴ τοῦ κοινοβουλευτικωτάτου ὑπουργείου, ἔμελλε νὰ καταλήξῃ εἰς ἀποτέλεσμα οἰκτρον, τραγικοκωμικόν. «Ἡ ὑπομονὴ τῶν Δυνάμεων ἐξηντλήθη, λέγει ὁ μνημονευθεὶς διπλωμάτης· τὴν 18 Ἀπριλίου ἔλαβον ἐκτενὲς κρυπτογραφικὸν τηλεγρά-

φημα, πληροφοροῦν με μετὰ πάσης λεπτομερείας περὶ τῶν μέτρων, τὰ ὅποια ἀπεφασίσθη νὰ ληφθῶσι. Κοινὸν τελεσίγραφον θ' ἀπηνθύνετο πρὸς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν, ἐπιτάσσον εἰς αὐτὴν νὰ δηλώσῃ ἐντὸς ἐβδομάδος, ἂν θ' ἀφωπλίζετο καὶ θὰ ἐπανεφέρει τὰς κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνάμεις της εἰς τὴν ἐν εἰρήνῃ δύναμιν. Στόλος, ἀποτελούμενος ἐξ ἑνὸς σκάφους ἐκάστης Δυνάμεως, θὰ ἐνεφανίζετο συγχρόνως ἔξωθι τοῦ Πειραιῶς πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἐπιδόσεως τῆς τελευταίας ταύτης ἐπιταγῆς, ἂν δὲ δὲν ἐδίδετο ἱκανοποιητικὴ ἀπάντησις ἐκ μέρους τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, οἱ πρεσβευταὶ θ' ἀπήρχοντο, ἐπιβιβαζόμενοι ἕκαστος ἐπὶ τοῦ ἰδίου πολεμικοῦ πλοίου. Αἱ ἀνατολικαὶ ἀκταὶ τῆς Ἑλλάδος θ' ἀπεκλείοντο, μὴ ἐπιτρεπομένου τοῦ πλοῦ οὐδενὸς ἑλληνικοῦ πλοίου».

Τοιοῦτο ἦτο τὸ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν τελεσίγραφον. Ἡ Ἑλλὰς ἐσώθη ἀπὸ ἐπικειμένης καταστροφῆς. Μετ' αὐτῆς καὶ ἡ κοινοβουλευτικὴ Κυβέρνησις, ἀποπεμφθεῖσα. Ἡ Κυβέρνησις ἐπόθει ἐνδομύχως τὴν τοιαύτην λύσιν, μὴ δυναμένη νὰ ἐξεύρῃ ἄλλην διέξοδον. Νὰ πολεμήσῃ ἡ Ἑλλὰς, ὅπως ἐξηναγκάσθῃ νὰ πράξῃ τοῦτο μετὰ δωδεκαετίας ; Ἦτο ἐντελῶς ἀσύντακτος στρατιωτικῶς, ἀπόλεμος. Καὶ ὥς ἐβεβαίον ὁ τῷ καιρῷ ἐκείνῳ Γάλλος διοργανωτὴς τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, οὗτος ἀπετελεῖτο ἐξ ἀνθρώπων ἐνόπλων· τίποτε ἄλλο, (des hommes avec des fusils et voilà tout) !...

Εἰς τοιαύτην περιήγαγε τὸ ἐλεύθερον κράτος συμφορὰν ὁ κοινοβουλευτισμὸς ἐν ἔτει 1885—1886. Ἄλλ' ἂν ἦτο τοῦτο κρεῖττον συντεταγμένον, στρατιωτικῶς ὀργανωμένον, ἐτοιμοπόλεμον, ἔχον ἐνιαῖον πρόγραμμα, πραγματικὴν ἐθνικὴν πολιτικὴν καὶ οὐχὶ ἄλλοπρόσαλλον καὶ τυχοδιωκτικὴν, θὰ ἦτο δυνατὸν ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, ἐκπροσωποῦσα τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν καὶ τὸ ἱστορικὸν φρόνημα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, μετὰ προνοίας καὶ ἀφοσιώσεως παρακολουθοῦσα τὰ ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου ἐξελισσόμενα, τὴν ἀκατάσχετον καὶ φιλοπόλεμον ὁρμὴν τῆς βουλγαρικῆς φυλῆς, ἀόκνως ἐργαζομένης πρὸς πραγμάτωσιν τοῦ προγράμματος τῆς Μεγάλης Βουλγαρίας, ἀντὶ νὰ προβῇ εἰς τυχοδιωκτικὰς ἐνεργείας καὶ κωμικοτραγικὰς ἐπιστρατεύσεις πρὸς διεκδίκησιν τῶν ἐθνικῶν δικαιωμάτων, τῇ ἐπαύριον τοῦ πραξικοπήματος τῆς Φιλιππουπόλεως θὰ προέβαινεν εἰς παρόμοιον πραξικόπημα—ἐξ ὀνόματος τοῦ διεθνοῦς δικαίου καταλαμβάνουσα τὰ Ἰωάννινα καὶ τὴν Ἐλασσῶνα, τὴν γραμ-

μὴν τοῦ Βερολίνου. Τί θὰ ἔπραττεν ἡ Εὐρώπη ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ; Θὰ ἀνεγνώριζε τὸ γεγονός· καὶ ὑπεδείχθη ἡμῖν τοῦτο τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ὑπὸ φιλελληνικῶν κύκλων. Ἀλλὰ δὲν ἔσχομεν τὸ σθένος νὰ προβῶμεν εἰς τὸ ἐλάχιστον σοβαρὸν διάβημα. Δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ἱστορία εἶνε ἡ ἀναγνώρισις, ἡ ἐπικύρωσις τῶν τετελεσμένων γεγονότων. Ἀλλὰ ταῦτα δημιουργοῦνται οὐχὶ διὰ τῆς κοινοβουλευτικῆς ἀδολεσχίας, ἀλλὰ διὰ τῆς πολιτικῆς τοῦ αἵματος καὶ τοῦ σιδήρου.

ΛΣΤ΄.

20 Μαρτίου 1969

Σπανίως τὸ ἐλληνικὸν γένος ὑπέστη τοιαύτην ταπείνωσιν καὶ καταφρόνησιν, ὅσην κατὰ τὰς θλιβερὰς ἐκείνας ἡμέρας, τὰς κατὰ τὴν ἐμφάνισιν πρὸ τῶν ἐλληνικῶν ἀκτῶν τοῦ σιόλου τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, πρὸς ἀποκλεισμόν, ἢ μᾶλλον πρὸς σωφρονισμόν. Ἦτο ὁ ἀποκλεισμός οὗτος παγερὰ ψυχρολουσία, κατὰ τῆς κεφαλῆς διευθυνομένη τῶν διεπόντων τὰ ἐλληνικὰ πράγματα. Ἀβουλος, ἀνερμάτιστος πολιτικῇ, ἀποβλέπουσα μᾶλλον εἰς τὴν συντήρησιν τῆς κρατούσης μερίδος ἐν τῇ ἐξουσίᾳ ἢ εἰς γενναίαν καὶ ἀποτελεσματικὴν ἐνέργειαν, ἐξηφάνισε, λέγει σύγχρονος ξένος συγγραφεύς, «πᾶσαν ἐλπίδα ἐπιτυχίας καὶ ἔστρεψε τὴν Εὐρώπην ὀλόκληρον, ἐπίσημον καὶ ἀνεπίσημον, κατὰ τῆς Ἑλλάδος.» Ἡ Ἑλλὰς ἐκινδύνευσεν καὶ κατὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην, ὥς ἐκινδύνευσεν καὶ μετὰ δωδεκαετίαν, ὁπότε τὰ ὀθωμανικὰ στρατεύματα, ἀντιστάσεως μὴ οὔσης, προέβησαν μέχρι Λαμίας, καὶ θὰ κατελάμβανον τὴν ἐλληνικὴν πρωτεύουσαν ἂν μὴ παρεκωλύοντο συνεπείᾳ ἀνωτέρων διαταγῶν. Ὡς διηγεῖται ὁ Στίλμανν, ἐν Ἀθήναις τῷ καιρῷ ἐκείνῳ εὐρισκόμενος, «ὁ Τοῦρκος ἀρχιστράτηγος εἶχε διαταγὰς, ἂν δὲν διετάσσετο ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως ὁ ἀφοπλισμὸς τοῦ παρὰ τὰ σύνορα στρατοῦ, νὰ διέλθῃ τὰ σύνορα καὶ νὰ προελάσῃ εἰς τὰς Ἀθήνας...» Εὐτυχῶς ὁ Τρικούπης, ἀνελθὼν τότε εἰς τὴν ἐξουσίαν, «εἶχε διαβιβάσῃ ἐπιτακτικὰς διαταγὰς εἰς τοὺς σωματάρχας, ὅπως παύσωσιν αἱ ἐχθροπραξίαι». Μάχονται Ἕλληνες καὶ Τοῦρκοι καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν, εἶπεν ὁ Τρικούπης εἰς τὸν Στίλμανν, ἐπισκεφθέντα αὐτὸν ἐν τῷ τηλεγραφείῳ, ἔνθα συνενοεῖτο περὶ τοῦ πρακτέου μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Σα-

πουντζάκη. « Ἐὰν δὲν σταματήσωσιν αἱ συμπλοκαί, ἐχάθημεν ». Εὐτυχῶς ἡ Ἑλλὰς ἐσώθη τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἀπὸ τῆς πλήρους καταισχύρης τῇ μεσολαβήσει αὐτοῦ τοῦ ἐν Ἀθήναις Τούρκου πρεσβευτοῦ. « Πράγματι μετέβη οὗτος, βεβαιοῖ ὁ Στίλμανν, καὶ εὔρε τὸν πρωθυπουργὸν ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν Στρατιωτικῶν, συνεφωνήθη δὲ μεταξὺ ἀμφοτέρων, ὅπως εἰδοποιηθῇ τηλεγραφικῶς ἡ Πύλη καὶ διατάξῃ τὸν παρὰ τὰ ἑλληνοτουρκικὰ σύνορα ἀρχιστρατήγον τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ν' ἀπομακρυνθῇ ἐκεῖθεν αὐτῶν καὶ ματαιώσῃ οὕτω τὰς κατὰ τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς τοῦ ἐπιθέσεις τῶν ἑλληνικῶν σωμάτων.

« Πρὸ τῆς νυκτὸς ἐκυμάτισεν ἐπὶ τῶν συνόρων ἡ ἑλληνικὴ σημαία, ἡ ἐπικοινωνία μεταξὺ Ἑγιοῦν καὶ Σαπουντζάκη ἀποκατέστη μέχρι Θεσσαλονίκης, οὕτω δ' ἐξησφαλίσθη ἡ εἰρήνη.

« Αἱ πρὸς τὸν Ἑγιοῦν διαταγαί, ὅπως διέλθῃ τὰ σύνορα καὶ ὁδεύσῃ πρὸς τὰς Ἀθήνας, ἐὰν ἐξηκολούθουν ἐπὶ μίαν ἔτι ἡμέραν αἱ ἐπιθέσεις, ἦσαν ἐπιτακτικά. Οὐδεμία δύναμις ἢ προπαρασκευὴ πρὸς ἄμυναν ὑπῆρχεν, ὅπως παρακωλύσῃ τὴν θριαμβευτικὴν προέλασίν του. Οὐδὲν ἀμυντικὸν ἔργον ὑπῆρχεν, οἱ δὲ ἀρειμάνιοι Ἕλληνες φιλοπάτριδες ἐγελοιοποιοῦν τὴν ἰδέαν τῆς ἀμυντικῆς προπαρασκευῆς. Ἐθεώρουν γελοίαν τὴν εἰσβολὴν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, τὸν ὁποῖον ἦσαν βεβαιότατοι, ὅτι θὰ ἐξωλόθρευον. Μήπως δὲν ἐπίστευον, ὅτι εἰς Ἕλληνας ἰσοδυνάμει πρὸς δέκα Τούρκους; Δὲν ὑπῆρχε μὲν ἑλλειψὶς θάρρους, ἀλλ' ἐστεροῦντο ἐπαρκοῦς ὀργανώσεως.

« Τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν ἐπονείδιστα καὶ ταπεινωτικά... Ἐνῶ οἱ πληγωμένοι ὑπέφερον τὰ πάνδεινα, ἡ βουλὴ καὶ ὁ τύπος ἤρξαντο τῶν κατὰ τοῦ Τρικούπη ἐπιθέσεων, ὥς διατάξαντος τὸν ἀφοπλισμόν. Ἡ εὐτυχὴς ἄνοδος αὐτοῦ εἰς τὴν ἐξουσίαν, κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην περίστασιν, ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα ἐκ καταστροφῆς, ἧς οὕτω προληφθείσης, δὲν θὰ πιστεύσωσιν οἱ Ἕλληνες, ὅτι εὐρέθησαν τόσον ἐγγὺς καὶ δὲν θὰ διδαχθῶσιν ἐξ αὐτοῦ.

« Ὁ Τρικούπης ἔλεγεν: « Ὁ ἀποκλεισμός ἦτο σφάλμα, ὥφειλον δ' αἱ Δυνάμεις νὰ ἐπιτρέψωσιν εἰς τοὺς Ἕλληνας, ὅπως ἐφαρμόσωσι τὰ σχέδιά των καὶ λάβωσι τὸ μάθημά των... Ὁ ἔνοχος φιλελληνισμὸς ὑπῆρξεν ὁ χεῖριστος ἐχθρὸς τῆς Ἑλλάδος».

Δὲν εἶνε τὰ ὀλίγα ταῦτα, τὰ τόσον θλιβερὰ καὶ δυσάρεστα, προσωπικὰ καὶ κρίσεις καὶ ἀποφάνσεις ἐνὸς μόνον συγγραφέως, παρακολουθοῦν-

τος τὰ ἐξελισσόμενα ἐν τῷ ἐλευθέρῳ κράτει. Τοιαύτη ἔξεδηλοῦτο ἡ κρίσις ἀπάσης τῆς Εὐρώπης. Ἡ Ἑλλάς ὁσημέραι ἔχανεν ἔδαφος ἐκτιμήσεως ἐν τῇ συνειδήσει τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν. Τοῦναντίον δ' ἐκρατύνετο ἡ περὶ τῶν Βουλγάρων ἐκτίμησις καὶ ὑπόληψις αὐτῶν. Ὁ θαυμασμός στέφει τὴν νίκην καὶ τὴν ἐπιτυχίαν.

Παρὰ τὴν βιαίαν ἐπίθεσιν τοῦ κοινοβουλευτικοῦ κομματισμοῦ ὁ Τρικούπης, ἀνελθὼν εἰς τὴν ἐξουσίαν μετὰ τὴν κωμωδίαν τῆς ἐπιστρατεύσεως καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς ἀποτελέσματα, ἀνεγνωρίζετο παρὰ τῆς ὀρθοφρονούσης μερίδος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τοῦ τε ἐλευθέρου καὶ τοῦ ἀλυτρώτου, ὥς ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐθνικῆς ιδέας, ὥς ὁ μόνος ἱκανὸς καὶ δυνάμενος ν' ἀντιτάξῃ ἰσχυροὺς φραγμοὺς κατὰ τοῦ ρεύματος τῆς πολιτικῆς ἐκλόσεως καὶ διαφθορᾶς, τοῦ ὁσημέραι ἐπαπειλοῦντος νὰ κατακλύσῃ ἅπασαν τὴν ἑλληνικὴν χώραν. Πράγματι. Ἡδύνατο ὁ ἰσχυρὸς οὗτος χαρακτήρ νὰ καταστῇ ὁ πολιτικὸς ἀνὴρ τῶν δυσχερῶν ἐκείνων περιστάσεων, νὰ ἐπιβληθῇ ἐπὶ τοῦ στέμματος, ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐπ' αὐτῆς τῆς ἐν τῇ Βουλῇ μαινομένης ὀλιγαρχίας, νὰ διοργανώσῃ τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν συμφώνως πρὸς τὰ συμφέροντα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Αἱ περιστάσεις δὲν ἦσαν ἀντίξοοι. Καὶ τοῦτο κατεδείχθη διὰ τῶν πραγμάτων ἐν αὐτῇ τῇ Βουλῇ, ἥτις πρὸ ὀλίγων μόλις μηνῶν κατεδίκασε τὸν Τρικούπην, ἥδη δὲ ἀνεγνώριζεν αὐτὸν καὶ ὑπέκλυπεν εἰς τὰς ἀξιώσεις του πρὸς περιορισμὸν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν βουλευτῶν καὶ εὗρυνσιν τῆς ἐκλογικῆς περιφερείας. Αὐτὴ ἡ ἀντιπολίτευσις ὡμολόγει πίστιν αἰφνιδίως εἰς τὸν νέον κυβερνήτην. Τὴν ψυχολογικὴν ταύτην στιγμὴν καθῆκον εἶχε πρὸ τοῦ ἐθνικοῦ συμφέροντος τῆς πατρίδος του, πρὸ τῆς ἱστορίας, νὰ ἐπωφεληθῇ ὁ Τρικούπης, νὰ πράξῃ ἐν Ἑλλάδι ὅ τι ἔπραττεν ἤδη ὁ Σταμπολόφ ἐν Βουλγαρίᾳ.

Ἀτυχῶς ἐδίστασε νὰ μετέλθῃ τοιαύτην πολιτικὴν, λαϊκὴν ἅμα καὶ αὐτοκρατορικὴν, πατάσσω καὶ ἐκμηδενίζω τὴν ὀλιγαρχίαν. Τὰ μετὰ ταῦτα ἐπελθόντα τῇ Ἑλλάδι δεινὰ ὀφείλονται ἀναντιρρήτως εἰς τὴν κοινοβουλευτικὴν πολιτικὴν τοῦ Τρικούπη, θυσιάσαντος εἰς τὸ ἀφηρημένον εἶδωλον τῆς δεδηλωμένης καὶ τῶν συνταγματικῶν θεσμῶν ὕψιστα καὶ ζωτικώτατα συμφέροντα τῆς πολιτείας καὶ τοῦ ἔθνους. Κρεῖττον νὰ σωθῇ ἡ Ἑλλὰς, νὰ σταδιοδρομήσῃ ἐλεύθερον καὶ ὑπερήφανον τὸ ἑλληνικὸν γένος ἢ νὰ θυσιάσῃ εἰς τὸν ἐναγῆ καὶ ἐθνο-

φθόρον βωμὸν τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, ὃν ἔταξε πρόγραμμα αὐτῆς ἡ ψευδοσυνταγματικὴ ὀλιγαρχία.

Κατόπιν μεγάλης ἐθνικῆς συμφορᾶς καὶ καταστροφῆς, διδάσκει ἡ ἱστορία, τὰ ἔθνη, ἐρευνῶντα τὰ αἷτια τῶν δυστυχημάτων αὐτῶν, ἀντὶ τὰ παραδοθῶσιν εἰς τὴν ἀπελπισίαν, ἢ τὰ συνεχίσωσι τὸ αὐτὸ σύστημα, τὸ περιαγαγὸν αὐτὰ εἰς ἐξουθένωσιν, ἀναθέουσι τὴν ὑπερτίτην ἀρχήν, τὴν διεύθυνσιν τῶν κοινῶν, τὴν χειραγωγίαν αὐτῶν εἰς ἓνα ἰσχυρὸν ἄνδρα, ἱκανὸν καὶ δυνάμενον νὰ περισυλλέξῃ τὰ κατεσπαρμένα τῇδε κἀκεῖσε ἐρείπια, νὰ συγκεντρώσῃ αὐτὰ καὶ νὰ δημιουργήσῃ ἐξ αὐτῶν στερεὸν οἰκοδόμημα, ὑπὸ τὴν στέγην τοῦ ὁποίου νὰ στεγασθῶσι καὶ νὰ ἐργασθῶσι σκοπίμως καὶ τελεσφόρως πρὸς τὸν ἐπιδιωκόμενον προορισμόν. Τοιοῦτό τι ἔπραξεν ἡ Πρωσσία μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Ἰένης καὶ τὴν πολιτικὴν ἀποσύνθεσιν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1848· τοιοῦτο καὶ τὸ Πεδεμόντιον μετὰ τὴν πανωλεθρίαν τῆς Νοβάρας. Αὐτὸ τὸ Μεξικόν, κατόπιν τῶν συμφορῶν, ἃς ὑπέστη ἔνεκα τῶν ἐσωτερικῶν αὐτοῦ συγκρούσεων καὶ ἐρίδων, μετὰ τὴν ἀπόπειραν τῆς λύσεως τοῦ πολιτικοῦ του προβλήματος διὰ τοῦ ἀρχιδουκὸς τῆς Αὐστρίας Μαξιμιλιανοῦ καὶ τὴν ἐκ τοῦ ἀδεξίου τούτου ἐγχειρήματος ἐπελθοῦσαν καταστροφὴν, ἠναγκάσθη πρὸς σωτηρίαν ἑαυτοῦ νὰ παραδοθῇ εἰς τὴν διοίκησιν δύο αὐστηρῶν δικτατόρων, τοῦ Ζουαρέξ καὶ τοῦ Πορφυρίου Διάξ, ἐξελισσόμενον ἄριστα σήμερον ὥς δημοκρατικὴ πολιτεία εὐημεροῦσα καὶ ἔντιμος. Εἶνε ἄφθονα τὰ παραδείγματα τῆς ἀνανήψεως τῶν λαῶν ἀπὸ τῆς ἀναρχίας καὶ τοῦ ἀκολάστου πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου καὶ τῆς ἀναθέσεως τῆς ὑπερτίτης πολιτικῆς ἀρχῆς εἰς ἓνα ἄνδρα, ἔχοντα κῦρος καὶ δύναμιν ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν νομιμότητα καὶ τὴν τάξιν. Ὁ Τρικούπης δὲν ἔκρινε σκόπιμον καὶ συντελεστικὸν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐθνικῆς προόδου ν' ἀναλάβῃ τοιαύτην εὐθύνην, νὰ ἐξασκήσῃ τοιαύτην δικτατορικὴν ἐξουσίαν, ἐκβιάζων εἰς τοῦτο πᾶν ἀντιτιθέμενον πρόσκομμα. Μετὰ τὴν παρέλευσιν τῶν πρώτων αὐτοῦ ἐπιτυχιῶν, ἐδελεάσθη καὶ πάλιν ὑπὸ τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, καὶ οὕτως ἐξηναγκάσθη ἐκὼν ἄκων νὰ παραδώσῃ εἰς τὸ ἅπληστον μεγαθήριον τῆς βουλευτικῆς βουλμίας τὰ πάντα, καὶ δὴ τὸν προῦπολογισμόν.

Μετ' ὀλίγον χρόνον ἐξηναγκάζετο ὑπὸ τῶν πραγμάτων νὰ προβῇ εἰς τὴν διάλυσιν τῆς Βουλῆς, τῆς πρώην ἐχθρικῶς διατεθειμένης, τῆς μετὰ ταῦτα ὁμολογησάσης, κατ' ἀνάγκην, πρὸς σωτηρίαν, πίστιν καὶ ἀφοσίω-

σιν, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐκδηλωσίσσης διαθέσεις ἀποστασίας. "Ἰνα ἐξασφαλίσῃ ἐν τῇ συγκαλουμένῃ νέᾳ Βουλῇ τὴν πλειονοψηφίαν, ἠναγκάζεται νὰ προβῇ—δεινὸν εἰπεῖν—εἰς χάριτας δισχισίων βαρυποίνων καταδίκων, ρίπτων εἰς τὴν κοινωνίαν ἔνεκα πολιτικῶν συμφερόντων ἰσαριθμούς κακούργους. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ὥφειλε νὰ προκαλέσῃ κατάπληξιν, ἀλλ' ἐπῆλθον ἀμέσως ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ συγκατάβασις καὶ συγγνώμη, ὅτι προῆλθεν ἔνεκα ἐπιβαλλομένης ἀνάγκης. πρὸς ἐπιτυχίαν ἐν ταῖς ἐκλογαῖς τῆς πολιτικῆς ἐκείνης, ἥτις μονονουχὶ πρὸ ὀλίγων μηνῶν διὰ τῆς ἀνοήτου ἐπιστρατεύσεως προὐκάλει τὴν τουρκικὴν ἐπιδρομὴν εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος. Καὶ εἰς ἄλλας ἀκόμη θλιβερὰς καὶ ἐπιζημίους παραχωρήσεις καὶ ὑποχωρήσεις ἠναγκάζεται τῷ καιρῷ ἐκείνῳ νὰ προβῇ τὸ ὑπουργεῖον Τρικούπη, διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν βουλευτικὴν πλειονοψηφίαν, ἥτις δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ κατ' ἄλλον τρόπον ἢ διὰ τῆς τοιαύτης κυβερνητικῆς μακροθυμίας, ὑπὸ πᾶσαν ἔποιν ἐπιζημίου πρὸς τὰ κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ συμφέροντα. Ἡ ἐπικράτησις τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, ἡ δι' αὐτοῦ διοίκησις τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἀπῆται τὰς τοιαύτας θυσίας. Ἠναγκάσθη νὰ διαπράξῃ ταύτας τὸ ὑπουργεῖον Τρικούπη πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς πλειονοψηφίας ἐν τῇ Βουλῇ. Πλειονοψηφία, ἀποστάζουσα βορβόρου καὶ ἐγκλήματος, ὥς πᾶσαι αἱ ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας καὶ παραχωρήσεις κατακτώμεναι πλειονοψηφαί, τί γενναῖον ἠδύνατο νὰ σκεφθῇ καὶ νὰ πράξῃ; Δὲν παρήρχετο πολὺς χρόνος, καὶ τὸ ἑλληνικὸν κράτος κατέληγεν εἰς τὴν χρεωκοπίαν.

Ἡ κοινοβουλευτικὴ ἄρκτης, καὶ ἦτο παχυτάτη καὶ ἰσχυροτάτη, καθ' ὅσον ἔτρωγεν, ἐκ τοῦ δημοσίου προϋπολογισμοῦ βεβαίως, κατὰ τοσοῦτον καὶ ἠϋξάνεν ἡ πεῖνά της. Ἡ κυβέρνησις, πρὸς συντήρησιν ἑαυτῆς, πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ ἄμυναν κατὰ τῶν ἀγρίων ἐπιθέσεων τῆς ἀντιπολιτεύσεως, μετερχομένης ἀρνητικὴν ἐξ ὀλοκλήρου πολιτικὴν, ἠναγκάζεται νὰ χορηγῇ καθ' ἐκάστην ὅτι εἶχε καὶ ὅτι δὲν εἶχεν εἰς τὸ ἀπληστον θηρίον τῆς πλειονοψηφίας. Ἐν τοιούτῳ ἀκολάστῳ ἀνταγωνισμῷ παρῆλθεν ὀλόκληρος βουλευτικὴ τετραετία. Καὶ εἰσῆχθησαν μὲν κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα μεταρρυθμίσεις, σκοποῦσαι τὴν βελτίωσιν κλάδων τινῶν τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας, ἀλλ' ὑπὸ τὸ λειτουργοῦν πολιτικὸν σύστημα αἱ μεταρρυθμίσεις αὗται δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπενέγκωσι τὰ ἐπιδιωκόμενα ἀποτελέσματα. Κυβέρνησις, ἐν καὶ μόνον ἔχουσα μέλημα, τὴν ἐν τῇ ἐξουσίᾳ συντήρησιν ἑαυτῆς, θυσιάζουσα πρὸς τοῦτο τὰ πάντα,

ἐξαντλοῦσα τὸν προϋπολογισμὸν ἀσκόπως καὶ ἀνωφελῶς, οὐδὲν γενναῖον καὶ σοβαρὸν δύναται νὰ τελεσιουργήσῃ. Ἐλλείπει ἐπαρκῶν ὑλικῶν μέσων πρὸς θεραπείαν τῶν καθημερινῶν ἀξιώσεων τῶν φίλων τῆς κυβερνώσης πλεινοψηφίας, ἐξευρέθη καὶ ἐφηρμόσθη τὸ σύστημα τῆς πολιτικῆς τῶν δανείων. Τοιοῦτῳ τῷ τρόπῳ ὁ προϋπολογισμὸς ἐπεβαρύνετο ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ. Ἐλλείμματα καὶ νέα δάνεια πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἰσοζυγίου. Ἡ πλειονοψηφία ὑπεστήριζεν ἐνθέρμως καὶ ἐνίσχυε τὴν τοιαύτην οἰκονομικὴν πολιτικὴν τῆς κυβερνήσεως. Καὶ ἦτο δυνατόν νὰ μὴ πράξῃ τοῦτο, ἀφοῦ αὐτὴ ἡ ἰδίᾳ ἦτο ἡ παραίτιος τῆς τοιαύτης οἰκονομικῆς πολιτικῆς; Ἐπὶ τέλους μετὰ τινὰς ἀποπείρας πρὸς συνομολόγησιν νέου δανείου, μὴ πραγματωθέντος ἔνεκα δυσπιστίας πρὸς τὴν οἰκονομικὴν διοίκησιν τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, ἠναγκάζετο ὁ πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου ν' ἀνακράζῃ ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Βουλῆς εἰς ἐπήκοον πάντων τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ : *Δυστυχῶς ἐπτωχεύσαμεν!*

Τὸ θλιβερὸν ἄγγελμα ἀνεμένετο ἀπὸ πολλοῦ χρόνου. Βουλευτὴς Ἀρτης, πολλῷ πρότερον ἀγορεύων κατὰ τοῦ προϋπολογισμοῦ καὶ τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς τῆς κυβερνήσεως, προεφήτευσεν τὴν χρεωκοπίαν. Κατεβιβάσθη ἀγροίκως ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Βουλῆς· ἀλλ' ἤδη τὰ πράγματα ἐδικαίουν αὐτόν.

Ἡ πολιτικὴ καταισχύνῃ τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους ἐπὶ ῥαχέϊ ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου. Ἡ δημοσία γνώμη τῆς Εὐρώπης καὶ ἀλλαχοῦ μὲν, ἀλλ' ἰδίᾳ ἐν Γερμανίᾳ, κατεξηγείρετο κατὰ τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, καὶ παραλογώτερον ἔτι κατὰ τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, εἰς ὃ ἀπέδιδε τὴν μωρὰν καὶ ἐγκληματικὴν οἰκονομικὴν πολιτικὴν τῶν ἐλληνικῶν κυβερνήσεων κατὰ τὴν τελευταίαν τριακονταετίαν. Ἀλλὰ ποίαν ἡδύνατο νὰ ὑπέχῃ εὐθύνην ἐκ τοῦ θλιβεροῦ τούτου συμβαίτος τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος; Δυστυχῶς οἱ λαοὶ δὲν λογικεύονται. Παρατηροῦσι τὰ πράγματα ἐξ ἐπιπολῆς, κρίνουν περὶ αὐτῶν ἐκ τῶν φαινομένων μᾶλλον ἢ ἐκ τῆς πραγματικότητος. Καὶ ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ τῆς πτωχεύσεως τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους κατηγγέλθη ὡς ὑπεύθυνος, ὅπου γῆς καὶ ἂν εἰσίσκετο, τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος.

Ἰδίᾳ ἡ δημοσία ἐν Γερμανίᾳ γνώμη, πρωτοστατοῦντος τοῦ αὐτοκράτορος, ἔμελλε νὰ μετέλθῃ τὴν μᾶλλον ἀδιάλλακτον συμπεριφορὰν καὶ γλῶσσαν κατὰ τοῦ ἐλληνικοῦ γένους, χαρακτηρίσασα ὡς ἐστερημένον τιμῆς, ἀρκευμένη εἰς αὐτὸ πάντα ἀνθρώπισμόν. Ὁ Ἑλληνισμὸς ὑπέστη

πάλιν ταπείνωσιν καὶ ἐξευτελισμὸν κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας τῆς οἰκονομικῆς καταστροφῆς τοῦ 1892.

Μετά τινα χρόνον ὁ Τρικούπης μεθίστατο τοῦ βίου, μακρὰν τοῦ πατρίου ἐδάφους, συντετριμμένος καὶ ἐγκαταλελειμμένος. Κατεψηφίσθη ἐν ταῖς βουλευτικαῖς ἐκλογαῖς ἐν τῇ γενετείρᾳ αὐτοῦ πατρίδι. Τὸ πρὸς αὐτὴν ἐγκλήμα του ἦτο, ὅτι ἠγάπησε πολὺ καὶ εἰργάσθη ὑπὲρ αὐτῆς. Τὸ πρῶτον πάντων ἡ κατασκευὴ σιδηροδρομικῆς γραμμῆς ! Οὕτως ἀντελήφθη τῆς εὐεργετικῆς ταύτης πράξεως ἡ πάνδημος ψῆφος. Τὸ τέρας τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ κατεβαράθρου καὶ αὐτόν, ὥς τοσοῦτους ἄλλους προκατόχους του.

Ἀλλὰ τὸ καταβιβρῶσκον τὸν ἐλληνικὸν κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν ὄργανισμὸν νόσημα ἐξεδηλοῦτο ὁσημέραι φοβερώτερον καὶ ἐπικινδυνότερον. Ἡ καταστρεπτικὴ ἐπιρροὴ τοῦ νοσήματος τούτου ἔμελλε νὰ καταδειχθῇ ἐν ὅλῃ τῇ ἀπαισίᾳ αὐτοῦ ἐκφάνσει ἐν ἔτει 1897 κατὰ τὴν ἐκρηξιν τοῦ ἀνοήτου, τοῦ ἀντεθνικοῦ ἐκείνου ἐλληνοτουρκικοῦ πολέμου.

Ὁ κοινοβουλευτισμός, ἐξασθενήσας καὶ ἐκμηδενίσας τὴν Ἑλλάδα, εἰσήγαγεν εἰς αὐτὴν τὰ τουρκικὰ στρατεύματα. Ἐσώθη καὶ πάλιν τῇ παρεμβάσει τῶν ἰσχυρῶν καὶ ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὰς ἱστορικὰς περὶ γὰρ τοῦ ἐλληνικοῦ γένους.

ΛΖ΄.

27 Μαρτίου 1909

Τοῦ δυσιάτου ὀργανικοῦ νοσήματος, ἐξ οὗ ἔπασχε τὸ ἐλληνικὸν κράτος, καὶ μετ' αὐτοῦ ὁ ἐλληνικὸς λαός, νοσήματος, ὃ περ μονοноузὶ ἠπείλει αὐτόν τὸν ὄργανισμὸν, τὴν ἱστορικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἐλληνικοῦ γένους, θλιβερὰ καὶ ἀποτρόπαιος ἐκδήλωσις ὑπῆρξεν ἡ Ἑθνικὴ Ἐταιρεία. Ἦτο τὸ δηλητηριῶδες ἐξάνθημα, ἡ φαγέδαινα τῆς κοινοβουλευτικῆς ὀλιγαρχίας, ἣτις ἀπὸ ὀγδοήκοντα ἡδὴ ἔτων καταβιβρῶσκει τὸν κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν ὄργανισμὸν τοῦ ἀναγεννηθέντος, τοῦ ἀναβλαστήσαντος ἀπὸ τῆς τέφρας τοῦ παρελθόντος ἐλληνικοῦ ἔθνους. Τὸ μεγαλείτερον τῶν ἐγκλημάτων τῶν διαπραχθέντων ὑπὸ τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ ἦτο ἡ ἐκκόλαψις τῆς Ἐταιρείας ταύτης, ἣτις ἐν τῇ πολυθεϊστικῇ καὶ δεισιδαίμονι ἀρχαιότητι ἠθέλεν ἐκληφθῇ ὡς ἐπιφανεῖσα ἐν Ἑλλάδι κατὰ πονηρὰν βούλησιν ἀλάστορος δαίμονος, φθοιοῦντος τὸ

ἐλληνικὸν γένος καὶ κατεργασθέντος τὴν ἐξώλειαν αὐτοῦ διὰ τῶν χειρῶν τῶν τέκνων του.

Καταλαμβάνομαι τῇ στιγμή ταύτῃ ἐκ φρικιάσεως καὶ ἐξ ὀδύνης, διότι εἶμαι ἡναγκασμένος νὰ ἐκθέσω γεγονότα, ἀπαισίως συντελέσαντα εἰς τὴν σύγχρονον ἐθνικὴν κατάπτωσιν καὶ τῶν ὁποίων τὰ τραγικὰ ἀποτελέσματα δὲν ἐξεδηλώθησαν ἴσως ἐξ ὁλοκλήρου μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης. Διότι οὐδέποτε κατηνέχθη τραῦμα βαρύτερον καὶ βαθύτερον κατὰ τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, ὅσον τὸ τραῦμα τὸ κατενεχθὲν ἔνεκα τῆς ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς αὐτοῦ ἐμφανείας καὶ δράσεως τῆς Ἑθνικῆς Ἑταιρείας.

Ἡ ἐκ τῆς οἰκονομικῆς πτωχεύσεως καταισχύνῃ δὲν εἶχεν ἀκόμη λησμονηθῇ ἐν Εὐρώπῃ ἡ δημοσία γνώμη αὐτῆς ἐξηκολούθει δυσμενῶς διατεθειμένη πρὸς τὸν ἐλληνικὸν λαόν, καταφερομένη κατ' αὐτοῦ, ὥς στερήσαντος χιλιάδας οἰκογενειῶν, ἐν Γερμανίᾳ ἰδίως, τῶν μέσων τῆς συντηρήσεως. Αἱ πρὸς οἰκονομικὸν συμβιβασμὸν διαπραγματεύσεις ἐξηκολούθουν μεταξὺ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Εὐρωπαίων πιστωτῶν καὶ τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως. Ἐθεωρεῖτο, καὶ ἦτο ἡ Ἑλλάς, οἷον ἐν ὑπόδικος πρὸ τῆς Εὐρώπης, ἐπισήμου καὶ ἀνεπισήμου. Παρὰ τὴν τοιαύτην κατάστασιν τῶν ἐθνικῶν πραγμάτων, ὁ κοινοβουλευτισμὸς οὐδὲν ἐμάνθανεν, οὐδὲν ἀπεμάνθανεν· ἐξηκολούθει μετὰ πλήρους ἀδιαφορίας διεξάγων τὸ ἔργον τῆς καταστροφῆς, τῆς ἐσωτερικῆς ἀποσυνθέσεως. Ἡ ἐλληνικὴ βουλὴ παρουσίαζε τὸ θλιβερώτατον τῶν θεαμάτων. Ἀντὶ νὰ σκεφθῇ σοβαρώτερον καὶ ἡρεμώτερον πρὸς βελτίωσιν τῶν κακῶς ἐχόντων, πρὸς τὴν οἰκονομικὴν ἀνόρθωσιν καὶ τοῦ κράτους καὶ τῆς κοινωνίας, κατεδαπανᾶτο καὶ ἡξηντλεῖτο, κατὰ τὸ σύννηδες αὐτῇ, εἰς μηδαμινὰ καὶ ἐπιβλαβῆ ζητήματα. Ἰδίᾳ ἔνοχον ἐτήρησε συμπεριφορὰν εἰς τὸν διακανονισμὸν τοῦ οἰκονομικοῦ ζητήματος, εἰς τὸν μετὰ τῶν πιστωτῶν συμβιβασμὸν, μὴ οὕσα εἰς κατάστασιν ν' ἀντιληφθῇ τῆς ἐκ τῆς ἀποφυγῆς τοῦ συμβιβασμοῦ προσγιγνομένης ἐν Εὐρώπῃ τῇ ἐλληνικῇ γένει καταλαλιᾶς καὶ δυσφημίας. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀπέθνησκεν ὁ Τρικυπῆς, καταλείπων τὸ κόμμα του ἄνευ δεδοκιμασμένου καὶ ἐνδεδειγμένου ἀρχηγοῦ. Οὕτω δὲ ἡ κομματικὴ παντοκρατορία ἐν τῇ βουλῇ περιήρχετο εἰς τὸν ἀπὸ δεκαετηρίδων ἤδη ἀντίπαλόν του, τὸν Θ. Δηληγιάννην, τὸν ἐπὶ τῶν Ἑξωτερικῶν ὑπουργὸν τοῦ 1877, τὸν πρόεδρον τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου ἐν ἔτει 1885. Μοιραία τραγικὴ σύμπτωσις. Ἀπὸ τοῦ ἐν ἔτει 1896 ἐπελθόντος ἐν Κάνναις τῆς Γαλλίας θανάτου τοῦ

πρώην πρωθυπουργοῦ, ὁ διάδοχος αὐτοῦ ἐν τῇ κυβερνήσει ἔμεινεν ἀδιαφιλονίκητος ἀρχηγὸς τῆς βουλευτικῆς πλειονοψηφίας.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐν ἔτει 1896. Ἄν ἐκέκτετο προορατικότητα καὶ τὴν κοινὴν ὀξυδέρκειαν ὁ πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, μετὰ τὴν ὀλοσχερῇ αὐτοῦ ἐν τῇ Βουλῇ ἐπικράτησιν, πρώτιστον μέλημα ἔπρεπε νὰ ἔχῃ τὸν μετὰ τῶν Εὐρωπαίων πιστωτῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους οἰκονομικὸν συμβιβασμόν. Δυστυχῶς δὲν ἀντελήφθη τῆς κρισιμότητος τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων. Ἐξηκολούθει προσφερόμενος πρὸς τοὺς πιστωτὰς μετὰ προφανοῦς κακοπιστίας. Τούτου ἕνεκα ἐφείλκυσεν ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἔτι μᾶλλον τὴν μῆριν τῶν ἐν Εὐρώπῃ, καὶ ἰδίᾳ τῶν ἐν Γερμανίᾳ, παθόντων ἐκ τῆς οἰκονομικῆς καταστροφῆς. Ἐπὶ κεφαλῇ αὐτῶν ἐτέθη μετ' ἐπιμονῆς ὁ βιαιοπαθέστατος αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας. Κατέστη μονονουχὶ προσωπικὸς ἡμῶν ἐχθρὸς, παρὰ τοὺς συνδέοντας αὐτὸν συγγενικοὺς δεσμοὺς μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ στέμματος.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην συμπίπτει ἡ ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς σκηνῆς ἐν Ἑλλάδι ἐμφάνεια τῆς Ἑθνικῆς Ἑταιρείας.

Ἰδρύνθη αὕτη ἐν ἔτει 1895 ὑπὸ τινων νεαρῶν ἀλλ' ἀπείρων ἀξιωματικῶν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, φρονούντων, ὅτι, ἐν ἑλλείψει κράτους, κοσμίως ἐξελισσομένου καὶ στρατιωτικῶς συντεταγμένου, ἡδύναντο διὰ τῆς ἰδιωτικῆς ἐνεργείας ν' ἀντιδράσωσιν ἐν Μακεδονίᾳ κατὰ τῆς ἀπὸ καιροῦ ἤδη ἀρξαμένης πολεμικῆς δράσεως τῶν βουλγαρικῶν συμμοριῶν. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον εὐρόντες τὸ ἀναγκαῖον χρηματικὸν ποσόν, ἄδελον πόθεν, ἐξαπέστειλαν ἀνταρτικὰς τινὰς ομάδας εἰς Μακεδονίαν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν αὐτοχειροτονήτων ἀσῆμων ὀπλαρχηγῶν. Δὲν παρῆλθε πολὺς καιρὸς, καὶ ἐδημιουργήθησαν θρύλοι περὶ τεραστίων κατορθωμάτων τῶν ἑλληνομακεδονικῶν σωμάτων. Οὕτως ἐξήφθη ἡ ζωνρὰ καὶ εὐέξαπτος φαντασία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ μετ' ὀλίγον τοῦ ὅλου γένους, τοῦ τε ἀλυτρώτου καὶ τοῦ ἐν διασπορᾷ. Ὅτι δὲν κατορθοῖ τὸ παράλυτον καὶ ἐξηρθρωμένον κράτος, θὰ τὸ κατορθώσῃ ἡ ἑλληνικὴ ἀρετὴ, ἡ ἐθνικὴ γενναϊότης. Ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ κατελήφθη ἐξ ἐνθουσιασμοῦ, μονονουχὶ ἐφρανάτισθη πρὸ τῶν μυστηριωδῶν θριάμβων τῶν νέων ἐν Μακεδονίᾳ καπετανέων, συνεχιζόντων τὰ παλαιὰ κατορθώματα τοῦ Νικοτσάρα καὶ τοῦ Ρομφέη. Τραγικὴ αὐταπάτη! Τὰ κατορθώματα ἐπλαστουργοῦντο καὶ μετεδίδοντο ἀνὰ σύμπαν τὸ ἑλληνικόν, καὶ δι' αὐτοῦ εἰς τὸν εὐρω-

παῖκὸν τύπον, ὑπὸ νεανίσκων τῶν παραμεθορίων πόλεων, ἐν μυθιστοριογραφικῇ ἀφελείᾳ περιγραφόντων μάχας καὶ νίκας, ὅ ν ε ι ρ α θ ε ρ ι ν ἤ ς ν υ κ τ ό ς, ἐν τῇ φαντασίᾳ αὐτῶν καὶ μόνῃ ἐξελιχθέντων καὶ συμβάντων.

Ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ ἀπεδέξατο μετ' ἐνθουσιασμοῦ τοὺς ἀνυποστάτους τούτους θρύλους. Οὐαὶ τῷ διστάζοντι ἢ ἀμφισβητοῦντι! Κατηγγέλλετο μονονουχὶ ὥς προδότης. Ὁ λαὸς στερεῖται, ἐν τῇ ὁλότητι αὐτοῦ, πάσης συγκεκριμένης συνειδήσεως τῶν πραγμάτων, τῆς ἀληθείας· ἰδίᾳ ὁ ἑλληνικὸς λαός, ὁποδείξας κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην ἱστορικὴν περίοδον, ὅτι στερεῖται τοῦ αἰσθήματος τῆς πραγματικότητος. Ὁ πρῶτος δημαγωγός, ὁ πρῶτος πολιτικὸς κερδοσκοπὸς δύναται νὰ τὸν ἐνθουσιάζῃ καὶ νὰ τὸν παρασύρῃ.

Τοὺς αὐτοσχεδίους ὀπλαρχηγούς, τὺς μεταβάντας εἰς Μακεδονίαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν αὐτῆς ἀπὸ τῶν Τούρκων καὶ τῶν Βουλγάρων, παρηκολούθησαν μὲν Ἰουνίῳ τοῦ 1896 ὑπαξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται τῶν ἐν ταῖς παραμεθορίοις πόλεσι στρατιωτικῶν σωμάτων, ἅπαντες στρατολογηθέντες καὶ ἀποστειλέντες ὑπὸ τῶν ἰδρυτῶν ἀξιωματικῶν τῆς Ἑθνικῆς Ἑταιρείας. Τὰ πλεῖστα τῶν σωμάτων τούτων διεσκορπίσθησαν καὶ ἐδεκατίσθησαν ὑπὸ τῶν ἐν τῇ παραμεθορίᾳ γραμμῇ ἀποσπασμάτων τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. Οὐχ ἦτιον ἡ ἑλληνικὴ φαντασία ἐδημιούργει θριάμβους καὶ ἑπιτυχίας ἀνυπάρχοντας. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου, ἥκιστα εἰλικρινοῦς, ἥκιστα μαρτυροῦντος σοβαρὰν ἀντίληψιν τῶν πραγμάτων, ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ παρεσύρθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ νομίζῃ, ὅτι δι' ὀλίγων ἀτάκτων συμμοριῶν ἡδύνατο ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν ἑλληνικὴν ἐν Μακεδονίᾳ δύναμιν, ὑποστᾶσαν κατὰ τὸν τελευταῖον ἐκεῖνον καιρὸν θλιβερὰν ὑποχώρησιν, ἕνεκα τῆς ἀδυναθείας, ἣτις ἐχαρακτήρισε τὴν ἐπίσημον ἑλληνικὴν πολιτικὴν ἀπὸ τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου. Ἡ ἑλληνικὴ κυβερνήσις συνεταράχθη ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τῆς στρατιωτικῆς λιποταξίας ἐν Θεσσαλίᾳ, ἀλλ' οὐδὲν ἐνήργησε σοβαρῶς κατὰ τῆς τοιαύτης ἀνυποταξίας. Ἐκ φόβου πρὸς τῆς δημοσίας γνώμης, ἣτις ἐν παρομοίᾳ περιστάσει κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον εἶχεν ἐπιδείξῃ ἀμέριστον συμπάθειαν πρὸς ἀξιωματικούς, ἐγκαταλιπόντας τὰς τάξεις αὐτῶν καὶ μεταβάντας πρὸς συνδρομὴν τῶν ἐν Κρήτῃ ἐπαναστατῶν. Ἡ ἐν τῇ Βουλῇ μάλιστα ἀντιπολίτευσις προέβη εἰς τοσοῦτον ἀφελείας, ὥστε νὰ κακίζῃ καὶ αὐτὸν τὸν βασιλέα,

ᾧτι δὲν ἔπεμψε τὰ τέκνα αὐτοῦ, ἵνα συμπολεμήσωσιν ἐν τῇ ἡρωϊκῇ νήσῳ μετὰ τῶν ἐξεγερθέντων κατὰ τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας.

Ἡ Ἑθνικὴ Ἑταιρεία, εὐρίσκουσα ἐνίσχυσιν ἐν τε τῇ Βουλῇ καὶ παρὰ τῇ δημοσίᾳ γνώμῃ, παραπλανωμένη ἐκ τῶν μυθιστορικῶν περὶ αὐτῆς δημοσιευμάτων, ἐπεκράτει ὀσημέραι. Μεταρρυνθιμοθεῖσα ἐπὶ τὸ ἐνεργότερον καὶ ἐπαναστατικώτερον, διοργανωθείσα εἰς τμήματα, διασκορπισθέντα πανταχοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ, ἀποστείλασα ἀντιπροσώπους πρὸς κατήχησιν καὶ προσηλυτισμὸν ὑπὲρ τοῦ μεγάλου ἐθνικοῦ σκοποῦ, ὃν ἐπεδίωκεν ἡ νέα αὕτη «Φιλικὴ Ἑταιρεία», ἔσχεν ἀπανταχοῦ προσηλύτους, ἀφελῶς πιστεύσαντας εἰς τὰ κηρύγματα αὐτῆς περὶ σοβαρᾶς ἐργασίας, ἐνισχυομένης ὑπὸ ὁρατῶν καὶ ἀοράτων δυνάμεων, δι' ἧς ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ ἔμελλε καὶ πάλιν νὰ καταγάγῃ νέους καὶ περιφανεῖς θριάμβους, μονονουχὶ πλήρῃ ἐγκατάστασιν τοῦ ἑλληνικοῦ γένους ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου.

Διὰ τῆς νέας μεταρρυνθίσεως καὶ ὁργανώσεως τῆς Ἑθνικῆς Ἑταιρείας εἰς τμήματα, ἐξαριώμενα ἀπὸ τοῦ μυστικοῦ κέντρον, τοῦ ἀοράτου ἀνωτάτου συμβουλίου, ἀποτελουμένου ἐκ πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἐν ἐνεργείᾳ, ἀπάντων ἀνηκόων εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν, καὶ τινῶν ἀφελῶν, οὐδεμίαν ἐχόντων συνείδησιν τῆς καταστάσεως, τῶν κινδύνων, πρὸς οὓς κατεφέρετο καὶ τὸ ἔθνος καὶ τὸ κράτος διὰ τῆς τριαύτης ἐξεγέρσεως καὶ ἐνεργείας, ἐξηγγέρθη ἅπαν τὸ ἑλληνικὸν καὶ ἔστρεψε πλήρες πίστεως τὰ βλέμματα αὐτοῦ πρὸς τὴν μυστικὴν ταύτην δύναμιν, ὀσημέραι τείνουσαν νὰ καταστῇ κράτος ἐν κράτει. Δὲν ἦτο τοῦτο παρόδοξον. Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ὑπεστὰν τοσαύτας περιπετείας καὶ συμφορὰς κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, διατελοῦν ὥς ἐκ τούτου εἰς νοσηρὰν κατὰστασιν, κατελήφθη ἐκ νευρικῆς ὑπερνευσίης, ἐκ φρενίτιδος μονονουχί, καὶ ἐπίστευσεν ἀφελῶς εἰς τὰ δόλια κηρύγματα ἀσυνειδήτων ἐθναπαστόλων, διαβουκολούντων αὐτὸ διὰ τῶν ψευδεστάτων κηρυγμάτων. Ὅπως εἶχον τὰ πράγματα ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ πολλοῦ καιροῦ, οὐδεμίαν ἐτέλνε τὸ κράτος, οἱ ἐπίσημοι αὐτοῦ κύκλοι, ἐμπιστοσύνην. Οἱ διέποντες τὰ τῆς Ἑταιρείας ἐψυχολόγησαν ἐπὶ τῆς τριαύτης καταστάσεως. Τῆς κυβερνήσεως μηδεμίαν ἐμπνεύσεως ἐμπιστοσύνην, ἀνέλαβον αὐτοὶ οὔτοι, οἱ ἀποτελοῦντες τὸ ἀνώτατον συμβούλιον τῆς μυστικῆς δυνάμεως, τὴν κατήχησιν καὶ τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς, ἀποκαλύψαντες εἰς αὐτὴν τοὺς νέους,

τοὺς τηλαυγεῖς ὀρίζοντας, οἵτινες μυστηριώδεις ἀνεπειάννυντο ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῆς σταδιοδρομίᾳ.

Τίς ἐκέκτητο ἱκανὸν σθένος, τοσοῦτον ἀκράδαντον ψυχὴν, ὥστε νὰ ἀντιδράσῃ κατὰ τῆς ἀοράτου ταύτης δυνάμεως; Ἐκεῖνος ὅστις ἐτόλμησε ν' ἀντεπεξέλθῃ κατ' αὐτῆς, νὰ κηρυχθῇ φανερὸς πολέμιος μετὰ μελέτην τοῦ καταστατικοῦ αὐτῆς, ἔχων πληροφορίας περὶ τῶν προσώπων, τῶν ἀποτελούντων τὸ ἀνώτατον μυστικὸν συμβούλιον, ἔχων ὑπ' ὄψιν τὰ πράγματα, τὴν δυσχερῆ θέσιν, ἐν ἣ διετέλει τὸ ἐλληνικὸν κράτος, μονονουχὶ ὑπόδικον πρὸ τῶν ἐπισήμων καὶ ἀνεπισήμων κύκλων τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κόσμου, ὅστις ἠρνήθη νὰ συμπράξῃ, ὅστις εἶχεν ἀντιδράσῃ, κατεδικάζετο εἰς θάνατον ὡς ἐχθρὸς τῆς πατρίδος, δηλαδὴ τῶν ἀποτελούντων τὸ ἀνώτατον συμβούλιον τῆς Ἑθνικῆς Ἑταιρείας! . . .

Τοιαύτη ἦτο ἡ ψυχολογία τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους ἐν ἔτει 1896. Ἡ ἐπιτυχία τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων ἀνεπτέρωσε τὴν ἐθνικὴν φαντασίαν. Οἱ νικηταὶ τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων ἐφαντίσθησαν, ὅτι ἠδύνατο νὰ νικήσωσι καὶ νὰ ἐπικρατήσωσι καὶ ἐν ἄλλοις ἀγῶσιν, ἂν μὴ τι ἄλλο, δεομένοις κυβερνητικῆς διευθύνσεως. Ἀλλ' ὑπὸ τὸ κρατοῦν κυβερνητικὸν καθεστῶς πολιτικὴ ἰσχὺς, στρατιωτικὴ σύνταξις καὶ ὁργάνωσις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ. Τὴν κατάστασιν ταύτην, θλιβεράν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, ἐξεμεταλλεύθη μεθοδικώτατα καὶ ἐπιτηδειώτατα ἡ διευθύνουσα δύναμις τὰ πράγματα καὶ τὴν ἐνέργειαν τῆς Ἑθνικῆς Ἑταιρείας.

Πράγματι. Τῇ 3.ῃ Ὀκτωβρίου τοῦ 1906 ἐδημοσιεύετο διὰ τοῦ ἐλληνικοῦ τύπου τὸ πρόγραμμα αὐτῆς, ὑπερθεὶς ἔχον ἀκτινοβόλον στανδρὸν καὶ τὸ σύνθημα «Ἐν τούτῳ νίκα». Μετὰ τόλμης ὑπερφιάλου οἱ ἄγνωστοι μηχανορράφοι ἐβεβαίουν τὸ ἐλληνικὸν γένος, τὴν τε ἐλεύθερον καὶ τὸ ἀλύτρωτον, ὅτι σκοπὸς αὐτῆς ἦτο ὁ ἀφυπνισμὸς, ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἡ συνένωσις τῶν δυνάμεων τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς πρὸς τὴν ἀντὶ πάσης θυσίας ἀπελευθέρωσιν τῶν δουλῶν ἀδελφῶν· καὶ τοῦτο, «ἵνα κατὰ τὴν σιγμὴν, καθ' ἣν ἡ ἀναπότρεπτος τῶν πραγμάτων φορὰ θέλει φέρῃ τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος σύμπαν ὑπὸ τὴν εὐλογίαν τοῦ προστάτου Θεοῦ εἰς τὸν περὶ τῶν ὅλων ἀγῶνα, αἱ δυνάμεις τοῦ ἐλευθέρου κράτους ἔχωσιν ἔρεισμα ἰσχυρὸν τὰς παρασκευασθείσας καὶ ἀναπτυχθείσας δυνάμεις τοῦ ἔθνους...»

Μετὰ τὴν προεισήγησιν ταύτην δὲν ἐδίστασαν οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ ἐλλη-

νικοῦ στρατοῦ καὶ οἱ μετ' αὐτῶν συνεργαζόμενοι, βουλευταὶ καὶ πολιτικοὶ ὑπάλληλοι, τὰ σφετερισθῶσι τὴν τελευταίαν κρητικὴν ἐξέγερσιν, τὴν μέγα λην τοῦ Βάμουσελίδα, διακηρύττοντες σὺν τοῖς ἄλλοις τὰ ἐπόμενα ἀσύστατα καὶ ἀκαταλόγιστα :

« Ἡ ἐκτέλεσις τοῦ προγράμματος τῆς Ἑθνικῆς Ἑταιρείας κατ' ἀνάγκην θέλει φέρῃ αὐτὴν εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὴν ἐργασίαν τῶν νομίμων ἐξουσιῶν τοῦ ἐλευθέρου κράτους. Ἀλλ' οὐδέποτε ἡ ἀπὸ οἰκείας κρίσεως οἰαδήποτε τῆς Ἑταιρείας ἐνέργεια δύναται νὰ θέσῃ εἰς κίνδυνον τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα, λόγῳ ἀποφάσεων μὴ ἐπαρκῶς μελετωμένων, διότι ἡ Ἑθνικὴ Ἑταιρεία, ὅσον καὶ τὸ ἐλεύθερον κράτος, ἔχει πάντα τὰ στοιχεῖα νὰ κρίνῃ περὶ τοῦ ἐπισημοῦ ἢ μὴ οἰασδήποτε ἐνεργείας ἢ ἐπιφυλάξεως, ἡ δὲ κυβερνώσα αὐτὴν ἀρχὴ ἀπὸ μόνης τῆς ἐσκεμμένης σταθμήσεως τῶν περιστάσεων θέλει προβοῖνῃ εἰς ὅτι κρίνει σκόπιμον.

« Διὰ τοῦτο ὅταν τὰ ραγδαίως χωροῦντα πρὸς γενικωτέραν ἐν τῇ Ἀνατολῇ σύρραξιν γεγονότα, τὰ ἐκάστοτε ἐναλλάσσοντα καὶ πάντα ὑπολογισμὸν καὶ πᾶσαν πρόοψιν διατεύγοντα, προκαλέσωσι τὴν ἔκρηξιν τῆς γενικῆς καταιγίδος καὶ καταστήσωσιν ἀναπότρεπτον τὴν εἰς τὸν ἀγῶνα συμμετοχὴν τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ ἂν, ὃ μὴ γένοιτο, τὸ κράτος, ἐπαναλαμβανομένων παρελθόντων σφαλμάτων, θελήσῃ ν' ἀδρανῆσῃ, τὸ Γένος δὲν θέλει βεβαίως παρίδῃ τὸ ἐπιβεβλημένον αὐτῷ καθήκον, τότε δὲ οὐδὲ τὸ κράτος θὰ δυνηθῇ ν' ἀπόσχῃ τῆς ἐκπληρώσεως αὐτοῦ.

« Τούτου ἕνεκα ἡ πρόοψις τοῦ μεγάλου τούτου κινδύνου ἐπιβάλλει εἰς τὴν Ἑθνικὴν Ἑταιρείαν διὰ τοῦ πρώτου τούτου ἐγγράφου, δι' οὗ ἀποκαλύπτει εἰς τὸ Γένος τὴν ὑπαρξίν καὶ τὸ πρόγραμμα αὐτῆς, ὅπως ποιούμενη ἔκκλησιν εἰς τὴν φιλοπατρίαν τῶν νομίμων τοῦ Κράτους ἐξουσιῶν, συστήσῃ τὴν ἄμεσον καὶ ἐπείγουσαν ἐργασίαν συστηματικῆς ὀργανώσεως καὶ ἀντὶ πάσης θυσίας ἀναπτύξεως τῆς κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν πολεμικῆς δυνάμεως τοῦ Κράτους, τῆς ὁποίας ἡ σύνταξις ἄλλοτε ἀμελουμενὴ καὶ ἄλλοτε ἀτελῶς καὶ σπασμωδικῶς ἐπιχειρουμένη, δὲν ἐπέτρεπεν εἰς τὴν Ἑλλάδα νὰ ἐπωφεληθῇ πολυτίμων εὐκαιριῶν ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως.

« Ἡ Ἑθνικὴ Ἑταιρεία, ἀναπτυχθεῖσα καὶ μεγαλυνθεῖσα ἀπὸ εὐχύμου καὶ ἰσχυροῦ ἄμα πυρῆνος τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως τοῦ ἐλευθέρου Κράτους καὶ ἐπὶ ταύτης θεμελιωθεῖσα, πέποιθεν, ὅτι αἱ νόμιμοι τοῦ Κράτους ἐξουσίαι θέλουσι περιάψῃ ἅπαν τὸ προσήκον κῆρος εἰς σύστα-

σιν, ἀπορρέουσιν ἀπὸ τοῦ κύκλου αὐτῶν ἐκείνων τῶν ἐχόντων τὴν ἀρμοδιότητα, ὅπως προβάλλωσι γνώμην κυρίαν περὶ τῆς πολεμικῆς τοῦ ἔθνους συντάξεως»...

Τὸ ἐν νευροπαθείᾳ διατελοῦν ἑλληνικὸν ἔθνος κατελήφθη ἐξ ἐνθουσιασμοῦ ἅμα τῇ ἀναγνώσει τοῦ ἀπαισίου ἐγγράφου, ὃ περ διὰ τοῦ ἀθηναϊκοῦ τύπου καὶ τοῦ τηλεγραφείου μετεδίδετο *urbi et orbi* ὡς χαρμόσυνον ἄγγελμα ἀρχομένης ἐθνικῆς παλιγγενεσίας ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν παραδόξου συμμορίας, ἣτις ἠξίου ν' ἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐθνικῶν πραγμάτων, θελούσης ἢ μὴ τῆς κυβερνήσεως, εἰς ἣν ἀπεπειροῦτο νὰ ὑποκατασταθῇ ἡ Ἑθνικὴ Ἑταιρεία. Οἱ ἐπίσημοι κύκλοι συνεταράχθησαν ἐπίσης, κακὰ προβλέποντες ἐκ τῶν διαδόσεων, ὅτι ἡ συνωμοσία εἶχεν ἐξηπλωμένους τοὺς πλοκάμους αὐτῆς ἀνὰ πάντα τὰ στρώματα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Καὶ ἔπρεπεν ἀληθῶς νὰ συνταραχθῶσιν οἱ κυβερνητικοὶ κύκλοι κατόπιν τῆς δηλώσεως, καθ' ἣν ὁ εὐχυμὸς καὶ ἰσχυρὸς ἅμα πυρὴν τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως τοῦ ἐλευθέρου κράτους ἀπετέλει τὸν πυρῆνα τῆς Ἑθνικῆς Ἑταιρείας. Ἐν τοιαύτῃ περιστάσει ὁποῖον ἐπεβάλλετο καθῆκον εἰς τὰς νομίμους ἐξουσίας τοῦ ἑλληνικοῦ Κράτους; Ἡ δικαστικὴ ἀνίχνευσις καὶ καταδίωξις τῶν συνωμοστῶν, ἐξ ὧν ἀπετελεῖτο τὸ ἀνώτατον συμβούλιον, ὃ περ δὲν ἦτο καὶ τόσον μυστικόν, ὅσον ὑπετίθετο. Ἀλλ' ἡ κυβέρνησις δυστυχῶς κατελήφθη ἐκ φόβου πρὸ τοῦ φαντάσματος τῆς ἀοράτου δυνάμεως, ἥς ἡ σημασία σκοπίμως ὑπερετιμήθη ὑπὸ τῶν ἐχόντων συμφέρον εἰς τοῦτο.

Ἄν ἀμέσως προέβαιεν ἡ δικαστικὴ ἡγεσίαν εἰς ἐνεργείας πρὸς ἀνέυρεσιν τῶν ἡρώων, πρὸς τιμωρίαν αὐτῶν, καὶ οἱ κυριώτατοι τούτων δυστυχῶς ἦσαν ἀξιωματικοὶ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς δι' οὐτιδανῶν δημοσιευμάτων καὶ κηρυγμάτων ἐξερεθίζοντες τὴν φαντασίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, δὲν θὰ ἐπῆρχοντο τὰ μετὰ ταῦτα τραγικὰ ἀποτελέσματα, δηλαδή πόλεμος ἄνευ προπαρασκευῆς προσηκούσης, μονορουχὶ φυγομαχία, ἐκτὸς ἐξαιρέσεων, κατὰ τὸν πόλεμον, ἥκιστα ἔντιμοι ὑποχωρήσεις, ἀδικαιολόγητος πανικός, καὶ συνεπείᾳ τούτων ἡ ὑπὸ τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων κατάληψις ἀπάσης τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Φθιώτιδος μέχρι Λαμίας καὶ Θερμοπυλῶν. Δυστυχῶς οὐδὲν ἐκ τούτων ἐγένετο. Ἡ δὲ κυβέρνησις ἠνέχθη τὴν ἔκρυθμον ταύτην κκτάστασιν, τὴν δημιουργηθεῖσαν διὰ τοῦ μνημονευθέντος κηρύγματος τῆς Ἑθνικῆς Ἑταιρείας καὶ διὰ τῶν ὑπ' αὐτῆς ἀπανταχοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ ὁργανω-

θέντων θρησκευτικῶν μνημοσύνων ὑπὲρ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἀγωνισμένων ἡρώων τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος.

Ἐν τοιούτῳ ἐθνικῷ κυκεῶνι ὁ βασιλεὺς ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ κηρύγματος τῆς Ἑθνικῆς Ἑταιρείας, ἀπέστειλλε πρὸς τὸν πρόεδρον τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου Διάγγελμα, ἐξ οὗ μεταφέρω ἐνταῦθα τὴν ἐπομένην χαρακτηριστικὴν παράγραφον.

«Ἐπιθυμῶν ὅπως ἡ ἐκγύμνασις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἀποτελέσῃ τὸ θεμέλιον τῆς ὁργανώσεως αὐτοῦ καὶ καταστήσῃ αὐτὸν ἄξιον τῆς ἀποστολῆς του, κρίνω ἐπείγουσαν τὴν σύστασιν μονίμου στρατοπέδου, ἐν ᾧ ἀποχωριζόμενος ὁ στρατὸς ἐκ τῶν ἔργων τῆς συνήθους ἐν ταῖς πόλεσιν ὑπηρεσίας, θέλει ἐπιδοθῇ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν στρατιωτικῶν ἔργων καὶ μεγάλων γυμνασίων, ἀφοσιούμενος ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν στρατιωτικὴν ἐκπαίδευσιν.

»Τὴν προγράμωσιν διακαοῦς πόθου μου περὶ στρατιωτικῆς συντήξεως τῆς χώρας θέλει ἐγκαινίσει ἡ σύστασις τοῦ μονίμου τούτου στρατοπέδου, ἣν ἐμπιστεύομαι εἰς τὴν κυβέρνησίν μου».

Ἦτο προφανές, ὅτι ἡ δημοσία γνώμη ἔμελλε νὰ καταληφθῇ ἐξ ἐνθουσιασμοῦ ἅμα τῇ δημοσιεύσει τοῦ Διαγγέλματος. Ἐξέφραζε τοῦτο διαμαρτυρίαν ἐπὶ τῇ μέχρι τοῦδε ὀλιγωρίᾳ περὶ τὴν στρατιωτικὴν σύνταξιν καὶ ὁργάνωσιν τῆς χώρας, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ διευποῦτο ὡς τὸ νέον πρόγραμμα, πρόγραμμα στρατιωτικὸν καὶ ἐθνικόν. Τὸ ἑλληνικὸν γένος ἐχαιρέτισε μετὰ στοργῆς καὶ ἐλπίδων τὸ Διάγγελμα, τυχὸν καθολικῆς ἀποδοχῆς. Ἡ Ἑθνικὴ Ἑταιρεία, ἐπωφεληθεῖσα τῆς δημοσιεύσεως ταύτης, ἐκήρυξεν αὐτὴν ὡς προελθοῦσαν ἐκ τῆς δράσεως αὐτῆς καὶ τῶν ἐνεργειῶν. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης τὰ πάντα συνετέλουν νὰ πιστευθῇ, ὅτι θαῦτον ἢ βράδιον ἔμελλε νὰ ἐπανέλθῃ σύγκρουσις ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας. Εἰς τοῦτο δ' ἔτι μᾶλλον συνετέλει ἡ ἔκρουθμος, ἡ ἀναρχικὴ κατάστασις τῶν πραγμάτων τῆς Κρήτης, διατελούσης ἐν πλήρει ἐπαναστατικῷ ὁργανισμῷ.

Τὴν κατάστασιν ταύτην ἐξεμεταλλεύθη κακοβούλως καὶ ἀσυνειδήτως ἡ Ἑθνικὴ Ἑταιρεία.

ΛΗ'.

3 Ἀπριλίου 1909

Οἱ ἐπιτελεῖς τοῦ ἀνωτάτου συμβουλίου τῆς Ἑθνικῆς Ἑταιρείας, ὅσον καὶ ἂν ἐπεθύμουν νὰ καλύπτονται ὑπὸ τὸν πέπλον τοῦ ἀνωνύμου καὶ τοῦ ἀοράτου, δὲν ἦσαν ἐξ ὁλοκλήρου ἄγνωστοι εἰς τινὰς κύκλους, ἐπισήμους τε καὶ ἀνεπισήμους, εἰς οὓς ἡ κατάστασις τῶν ἐθνικῶν πραγμάτων δὲν ἦτο ξένη καὶ ἀδιάφορος. Ἐν ταῖς κατ' ἰδίαν συναναστροφαῖς ἐμνημονεύετο τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ πρόσωπον ὡς μετέχον τῆς διευθύνσεως τῆς Ἑταιρείας. Ἀπὸ τῆς ἐπαύριον τῆς δημοσιεύσεως τοῦ περιφήμου Διαγγέλματος Ἐξ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Πατρίδος, ἐν ᾧ ἀνωμολογεῖτο ἀπεριφράστως, ὅτι ἡ Ἑθνικὴ Ἑταιρεία «ἀνεπύχθη καὶ ἐμεγαλύνθη ἀπὸ εὐχύμου καὶ ἰσχυροῦ ἅμα πυρῆνος τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως τοῦ ἐλευθέρου κράτους», ὅ π' αὐτῆς δ' ἐθεμελιώθη, πᾶσα ἄλλη κυβέρνησις, ἐκτὸς τῆς ἐλληνικῆς, ἡδύνατο νὰ προβῇ διὰ τῶν νομίμων ἀρχῶν τοῦ κράτους εἰς ἐνεργείας κατὰ τῶν πολιτικῶν ἐκείνων καὶ στρατιωτικῶν λειτουργῶν, τῶν ἀξιούντων νὰ ὑποκαταστήσωσιν ἑαυτοὺς εἰς τὴν κανονικὴν κυβέρνησιν, καὶ τοῦτο διὰ τῆς ἀποπλανήσεως τῆς κοινῆς γνώμης, διὰ τοῦ δόλου, διὰ παντὸς θεμιτοῦ καὶ ἀθεμίτου μέσου. Ἄλλ' ἡ κυβέρνησις ἐκείνη, ὡς πᾶσα ἐλληνικὴ κυβέρνησις, ἐρειδομένη ἐπὶ πλαστῆς δυνάμεως τῆς ἐν τῇ Βουλῇ ὀλιγαρχίας, οὐχὶ δ' ἐπὶ τῆς δημοσίας γνώμης, ἐπὶ τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, δὲν ἠσθάνετο ἑαυτὴν ἰσχυρὰν πρὸς διεξαγωγὴν ἀγῶνος κατὰ τῶν συνωμοτῶν τοῦ ἀνωτάτου συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας, οὓς ἡδύνατο ν' ἀπομακρύνῃ, δυνάμει τῶν κειμένων νόμων, ἐκ τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν λειτουργιῶν, νὰ καταστήσῃ αὐτοὺς ἰδιώτας, ν' ἀπαλλάξῃ δὲ τὸν ἐλληνικὸν στρατὸν τῆς παρουσίας καὶ τῆς λειτουργίας τοιούτων ἀχααρακτηρίστων προσώπων. Ἄλλως τε οἱ διευθύνοντες τὰ τῆς Ἑταιρείας λίαν ἐπιτηδεῖως εἶχον κατορθώσῃ νὰ προσηλυτίσωσιν εἰς τὸ ἔργον αὐτῶν πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικοὺς λειτουργοὺς, ἐξ ὅλων τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ κράτους, δυναμένους νὰ φανῶσιν εἰς αὐτοὺς χρησίμους.

Ἐκ τῆς δικαστικῆς ὑπηρεσίας οὐκ ὀλίγοι διετέλουν μέλη, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐνεργά, τῆς Ἑταιρείας, ὁμόσαντα πίστιν καὶ ἀφοσίωσιν εἰς τὸ ἀνώτατον συμβούλιον ἐξ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς πατρίδος. Θλι-

βερὸς ὑπῆρξεν ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ὁ κλῆρος τῆς ὑπηρεσίας τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν, οὔτινος οὐκ ὀλίγοι ὑπάλληλοι μετ' ἀφοσιώσεως εἰργάσθησαν ὑπὲρ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ ἔργου τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας. Ἰδίᾳ δὲ διεκρίθη ἐπὶ πρωτοφανεῖ καὶ ἀκατανοήτῳ ζήλῳ ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐλληνικὴ Πρεσβεία. Ἀναγράφω ἐνταῦθα ἀπλοῦς τινὰς ὑπαιτιγμούς, χωρὶς γὰρ εἰσέλθω εἰς λεπτομερείας, αἵτινες, τό γε νῦν ἔχον, οὐδεμίαν ἔχουσι σημασίαν ἐνταῦθα. Ὅπως κατορθωθῇ ὁ προσηλυτισμὸς ὁμογενῶν, ἐλάννομένων ἐξ ἀκράτου ἐθνικοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ μὴ μελετώντων τὰ πράγματα, ἐδημιουργοῦντο μακεδονικὸὶ ἥρωες καὶ θοῦλοι, παρὰσύροντες τοὺς ἀπλουσιτέρους εἰς συμμετοχὴν τοῦ ἔργου τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας. Καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου κατωρθώθη γὰρ πιστευθῇ ὑπὸ πάντων σχεδὸν μετὰξὺ τῶν ὁμογενῶν τῆς ἀλυτρώτου πατρίδος καὶ τῶν τῆς διασπορᾶς, ὅτι μεγάλη ἡ δύναμις, ἡ ἠθικὴ, ἡ πολιτικὴ, ἡ στρατιωτικὴ, τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας, αὕτη ἡ οἰκονομικὴ, ὅτι μετέχουσι τοῦ Συμβουλίου αὐτῆς καὶ τῆς διενθύνσεως ἐπιφανῆ πρόσωπα, κατ' ἀπομίμησιν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας. Διεδίδετο προσέτι καὶ ἐπιστεύετο, ὅτι ἡ Ἑταιρεία διέτ'λει εἰς μυστικὰς συνεννοήσεις πρὸς ἐπισήμους κύκλους τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς, ἀκόμη καὶ πρὸς τὸ Γυλδίξ!... Ὡς μὴ ὥφειλε, τὰ τοιαῦτα φληναφήματα μετεδίδοντο καὶ διὰ τῶν ὁργάνων τῆς ἐλληνικῆς δημοσιογραφίας, ἐλαχίστων ἀντιδρώντων εἰς τὰς ἐνεργείας ταύτας καὶ τὰς διαδόσεις, αἵτινες σὺν τῷ χρόνῳ κατέστησαν πεποϊθήσεις καὶ πίστις τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας.

Κυβέρνησις πράγματι δὲν ὑπῆρχεν ἢ μᾶλλον θλιβερώτατα ἐρρυμουλκεῖτο. Τὰ δημοτικὰ συμβούλια τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους ἐψήφισον συνδρομὰς ὑπὲρ τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας, παραδιδομένας εἰς τὴν ὁρατὴν ταμιακὴν αὐτῆς ἐπιτροπὴν, τὰ χρηματικὰ ποσὰ ἐνεκρίνοντο ὑπὸ τῶν Νομαρχῶν, τὸ δὲ ἀρμόδιον ὑπουργεῖον δὲν ἐτόλμα ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ γὰρ ἐκτελέσει τὸ καθήκον του, ἐκ φόβου μὴ προσκρούσῃ εἰς τὴν δημοσίαν γνώμην!

Ἰδίᾳ ἡ κατάστασις αὕτη ἐπεδεινοῦτο ὁσήμεραι ἔνεκα τῆς συμμετοχῆς τῆς ἐν τῇ Βουλῇ ἀντιπολιτεύσεως, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, εἰς τὸ ἔργον τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας. Πλέον ἢ ἅπαξ ἠκούσθησαν ἀπὸ τοῦ βήματος αὐτῆς ἐνθουσιώδεις ἐκδηλώσεις ὑπὲρ τῆς Ἑταιρείας, κατεκρίνετο δὲ ἡ κυβέρνησις ἐπὶ ἀντιδράσει πρὸς τὴν πολιτικὴν αὐτῆς. Οὐδεὶς ἐτόλμα γ' ἀγωνισθῇ κατὰ τῆς τοιαύτης ἐκτροπῆς πολιτείας τῆς ἐν τῇ

Βουλῇ μειονοψηφίας ἐκ φόβου ἀντιδημοτικότητος· ἐλάχιστοι κατενόουν τὸ ἐπιβεβλημένον καθήκον εἰς πάντα τίμον πολίτην καὶ λειτουργὸν τῆς πολιτείας νὰ εἴπῃ παρρησίᾳ τὴν γνώμην αὐτοῦ. Οὕτως ἡ κοινὴ γνώμη ἐφέρετο ἀκρίτως καὶ ἀσυνειδήτως πρὸς τὴν πολεμικὴν ἐνέργειαν, πρὸς τὸν πόλεμον, εἰ καὶ τὸ ἐλληνικὸν κράτος διετέλει στρατιωτικῶς ἐξηντλημένον καὶ ἐξουθενωμένον, ἄνευ φίλων καὶ συμμάχων, ἐν Εὐρώπῃ δὲ μονοноухὶ ὑπόδικον, ἔνεκα τῆς τελευταίας αὐτοῦ οἰκονομικῆς συμφορᾶς. Καὶ ἐν τούτοις τὸ σύνθημα τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἐν τῇ Βουλῇ ἦτο ὁ ἐξαναγκασμὸς τῆς κυβερνήσεως νὰ ρίψῃ τὸ χειρόκτιον καὶ εἰς τὴν Τουρκίαν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην, καὶ ν' ἀναλάβῃ τὸν πόλεμον. Τίνας θὰ εἶχεν ἐν τῇ ἐπιδιώξει τοιαύτης τυχοδιωκτικῆς πολιτικῆς ἀρωγοὺς καὶ συμμάχους; Τὰς δάφνας καὶ τὰ κλέη τῶν προγόνων, τὸν φιλελληνισμόν, ἐπὶ τέλους τὸ ν Ἰ ὁ ν τ ῆ ς Ἑ λ λ ᾱ δ ο ς. Οἱ ἀπλοῖκοι ἐπίστευον εἰς ταῦτα καὶ παρεσύροντο· οἱ πονηροί, οἱ πολιτικοὶ κερδοσκόποι, καὶ ἦσαν οὐκ ὀλίγοι τοιοῦτοι καὶ ἐν τῇ Βουλῇ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς, καλῶς ὑπελόγιζον, ἔχοντες ὑπ' ὄφει πρόσφατον παρελθόν, ὅτι ἡ ἐξαναγκασμένη πολεμικὴ πολιτικὴ κυβερνήσεως, ἀρεσκομένης εἰς ρυμούλκῃσιν, ἤθελ' συντελέσῃ ἐπὶ τέλους εἰς τὴν πτώσιν αὐτῆς κατόπιν προφανοῦς ἀποτυχίας. Μὴ δὲν συνέβη καὶ πρὸ δεκαετίας αὐτὸ τοῦτο :

Ὅτε ἡμέραν τινὰ ἐν ἰδιαιτέρᾳ συνεδρίᾳ τῆς ἀντιπολιτευτικῆς ὁμίδος ἐλέχθη παρὰ τινος, ὅτι πόλεμος ἄνευ τῆς προσηκούσης πολεμικῆς παρασκευῆς ἤθελε καταλήξῃ εἰς καταστροφὴν, ἀφελέστατα ἀπεκρίνετό τις ἐκ τῶν ἀνυπομόνων : « Ἄλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει οὐδεμία ἐλπὶς πτώσεως τῆς κυβερνήσεως ». Ἀρκεῖ νὰ πέσῃ ἡ κυβέρνησις, καὶ ἄς πατήσωσιν οἱ Τούρκοι τὸ ἐλληνικὸν ἔδαφος. Ἦτο τὸ δόγμα τῆς ἐν τῇ Βουλῇ ὀλιγαρχίας — Μ ε τ ' ἔ μ ἐ ὁ κ α τ α κ λ υ σ μ ὁ ς !...

Ὑπὸ τοιαύτην ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν ἀποσύνθεσιν ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις, χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ, καὶ χωρὶς νὰ τὸ ἐννοῇ, ἐτέθη ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας. Ὅσημέραι ἡ προπαρασκευὴ πρὸς πολεμικὴν ἐνέργειαν καθίστατο δραστηριωτέρα, προπαρασκευὴ πρὸς τὴν α ἰ μ α τ ῆ ρ ᾱ ν τ ρ α γ ω δ ῖ α ν, ἣν κατήγγειλεν εἰς τὸ ἐλληνικὸν δημόσιον, ἀλλὰ λίαν βραδέως, ὁ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑπουργός, ἐξαναγκασθεὶς διὰ λόγους εὐνοήτους νὰ καταλίπῃ τὸ χαρτοφυλάκιόν του, ἀφοῦ προηγουμένως ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον εἶχε καταστῇ ὑπηρέτης τοῦ θλιβεροῦ θαύματος. Ἦδη ἡ Ἐθνικὴ Ἑταιρεία, τῇ συμπράξει καὶ τῇ φανερᾷ

ἐνεργεῖα τῶν πλείστων μελῶν τῆς ἐν τῇ Βουλῇ ἀντιπολιτεύσεως, δημοσίᾳ ἐστρατολόγει, χωρὶς παρ' οὐδενὸς νὰ ἐλέγχηται ἢ νὰ παρεμποδίζηται. πρὸς τὴν μέλλουσαν κατὰ τὸ προσεγγίζον ἔαρ πολεμικὴν ἐνέργειαν ἐν Ἡπείρῳ καὶ ἐν Μακεδονίᾳ. Προσῆρχοντο βεβαίως ὑπὸ τὰς σημαίας αὐτῆς καὶ ἄνδρες, κατειλημμένοι ἐκ πίστεως καὶ ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος, ἀλλὰ μετὰ τῶν προσερχομένων, ἐπιδεικτικώτατα ὀνομασθέντων Στρυαετῶν, κατελέγοντο καὶ οὐκ ὀλίγα ἀποβοράσματα τῆς κοινωνικῆς ὑποστάθμης καὶ σαφείας ἀπάντων τῶν ἐλληνικῶν κέντρων Ἀτατολῆς καὶ Δύσεως, ληστοφυγόδικοι δ' οὐκ ὀλίγοι. Ἐκ τούτων ἀνεμένετο ἡ ἐθνικὴ νίκη, ἡ ἐλληνικὴ σωτηρία. Καὶ ἐτελοῦντο πάντα ταῦτα ἀτιμωρητὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῆς τῆς κυβερνήσεως, ἀπολεσάσης ἐξ ὁλοκλήρου πᾶσαν συναίσθησιν εὐθύνης ἐπὶ τοῖς τελουμένοις, ρυμουλκηθείσης ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ὑπὸ τῶν ἀοράτων! συνωμοτῶν τῆς Ἑθνικῆς Ἑταιρείας.

Τῶν ἐν Κρήτῃ πραγμάτων ἐπιδεινωθέντων ἕνεκα τῶν κακουργιῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ ὄχλου κατ' ἀθῶων γυναικοπαίδων καὶ γερόντων, ἦτις συμφορὰ ἐπῆλθεν οὐκ ὀλίγον ἕνεκα ἀκαίρου καὶ ἀσκόπου μεταβάσεως εἰς τὴν δυστυχῇ νῆσον ἐνίων ἐκ τῶν πρωτοστατῶν τῆς Ἑθνικῆς Ἑταιρείας, ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις, ὑπέεικουσα εἰς τὴν λαϊκὴν ἐξέγερσιν καὶ τὸς ἀκαταλογίστους ἐπιθέσεις καὶ πιέσεις τῆς ἐπισήμου ἀντιπολιτεύσεως, ἀπέστειλεν εἰς Κρήτην στρατιωτικὸν σῶμα ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Βάσσον πρὸς κατάληψιν αὐτῆς. Πράξασα τοῦτο, οὐδὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψει, οὔτε κανόνας δι' ἐθνοῦς δικαίου, οὔτε τὴν ἰδίαν αὐτῆς πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἀδυναμίαν, οὔτε τὴν ἐν τῇ νήσῳ παρουσίαν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ στόλου. Ἐπράξεν ἀπλῶς, ἵνα φανῇ εὐάρεστος τῇ κατ' αὐτῆς ἐξέγερθείσῃ δημοσίᾳ γνώμῃ. Ἀντὶ νὰ παραιτηθῇ, ὑπεχώρησεν, ἐρρυμουλκήθη. Ἐρριψεν ἀκαταλογίστως τὸ χειρόκτιον εἰς τὴν Τουρκίαν καὶ εἰς τὰς φίλας αὐτῇ εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις.

Τὸ ἐπόμενον ἔγγραφον, ἐκδοθὲν τῇ 1ῃ Φεβρουαρίου 1897 ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν, μαρτυρεῖ τὴν ἐν τῇ ἐλληνικῇ κυβερνήσει τοῦ καιροῦ ἐκείνου κρατοῦσαν νοημοσύνην καὶ γνώσιν τῶν διεθνῶν κανόνων. Τὸ ἀναδημοσιεύω. Εἶνε ἐπαρκὲς μαρτύριον τῆς ἀβουλίας τῆς ἐλληνικῆς πολιτείας, ἥτις προηγήθη τοῦ ὀλεθροῦ ἐκείνου ἐλληνοτουρκικοῦ πολέμου.

«Ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, τὸ ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ σώματος τῆς κατοχῆς τῆς Κρήτης, συνταγματάρχην τοῦ πεζικοῦ, Τιμολέοντα Βάσσον.

»Τὰ ἐν Κρήτῃ διαπραχθέντα μέχρι τοῦδε ἐπήνεγκον εἰς τὴν δυστυχῇ νῆσον ἀληθῆ ἀναρχίαν, καθ' ἣν αἱ οἰκογένειαι τῶν Χριστιανῶν καὶ ἡ περιουσία αὐτῶν ἔμεινεν ἐκτεθειμένα εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἀχαλινώτου φανατισμοῦ καὶ εἰς τὴν διαρπαγὴν τοῦ ὄχλου.

»Ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις δὲν ἠδύνατο ἐπὶ πλέον ν' ἀνεχθῇ τὴν ἀξιοθρήνητον κατάστασιν, εἰς ἣν περιήχθησαν οἱ ἐπὶ τῆς νήσου δμόφυλοι πληθυσμοί, μεθ' ὧν συνδέεται διὰ τῆς θρησκείας καὶ διὰ δεσμῶν ἱερῶν.

»Διὰ τοῦτο ἀπεφάσισε ν' ἀποστείλῃ στρατόν, ὅπως καταλάβῃ τὴν νῆσον, ἀποκαταστήσῃ δὲ τὴν τάξιν καὶ τὴν εἰρήνην ἐν αὐτῇ. Τοῦ στρατοῦ τὴν διοίκησιν ἐνεπιστεύθη εἰς ὑμᾶς.

»Ἀποβιβαζόμενος μετὰ τοῦ ὑφ' ἑμᾶς στρατοῦ εἰς Κρήτην καὶ ἐν καταλλήλῳ μέρει, θέλετε ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Γεωργίου τοῦ Α', καταλάβῃ τὴν νῆσον ταύτην, ἀποδιώκων τοὺς Τούρκους ἐκ τῶν φρουρίων καὶ κατέχων αὐτά· πᾶσαν δ' ἐνέργειαν ὑμῶν θέλετε στηρίξῃ εἰς τοὺς κειμένους ἐλληνικοὺς νόμους ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως καὶ ὅπ' εὐθύνην τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως.

»Ἀμα τῇ ἀποβιβάσει ὑμῶν θέλετε ἐκδώσῃ τὴν σχετικὴν προκήρυξιν περὶ τῆς κατοχῆς.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 1ῃ Φεβρουαρίου 1897.

Ὁ ὑπουργὸς

N ΣΜΟΛΕΝΙΤΖ "

Τὸ ἐθνικὸν πρόγραμμα τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας ἐλάμβανε διὰ τοῦ διεθνοῦς τούτου πολιτικοῦ τολμήματος ἐν Κρήτῃ, προκλητικωτάτου ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν καὶ πρὸς τὴν Τουρκίαν καὶ πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις, πλήρη πραγμάτων. Αὕτη ἡ Ἑταιρεία καὶ ἐν τῇ Βουλῇ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς ἐξεχύθη εἰς ἀκράτητον ἐνθουσιασμόν. Τοῦτο μόνον κατέθλιψε σφόδρα τοὺς ἐν τῇ Βουλῇ ἀδιαλλάκτους, οἵτινες ἐμέμψαντο τῆς κυβερνήσεως, ὅτι δὲν ἔπεμψε μετὰ τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς καὶ τοὺς ἀναγκαιοῦντας πολιτικοὺς ὑπαλλήλους πρὸς τὴν πλήρη κατὰ τοὺς ἐλληνικοὺς νόμους διοικητικὴν διοργάνωσιν τῆς νήσου. Sancta simplicitas ! Καὶ κατηγγέλλετο ἡ κυβέρνησις ὡς διστακτικὴ καὶ

ἐπιέζετο ποικιλοτρόπως, ἵνα προβῇ καὶ εἰς τὸ ἕτερον τοῦτο ἀπονειοημένον διάβημα, συμπληρωτικὸν τῆς κρατούσης κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἀκολασίας. Εὐτυχῶς ἡ ἐκδηλωθεῖσα ὑπὸ τῶν ἐν Εὐρώπῃ φιλοτουρκικῶν κύκλων, πρωτοστατούσης τῆς Γερμανίας, ἀγανάκτησις κατὰ τοῦ μέτρου τούτου τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως παρεκώλυσεν αὐτήν, ἀπὸ ἄλλο τῆς αὐτῆς φύσεως κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας. Ἀλλ' ἡ δημοσία γνώμη ἦτο ἐπόμενον, ὅτι ἔμελλε νὰ καταληφθῇ ἐξ ἱεροῦ ἐνθουσιασμοῦ, ἐπιτηδειότατα μάλιστα διαδοθέντος καὶ πιστευθέντος, ὅτι ἁ ὁ ρ α τ ο ς ἰ σ χ υ ρ ὸ δ ὕ ν α μ ι ς ἐξώθησε τὴν ἐλληνικὴν πολιτικὴν εἰς τὸ ἀσύνετον τοῦτο διάβημα. Κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ στρατοῦ εἰς Κρήτην, εἰ καὶ ἐτηρεῖτο αὕτη μυσικὴ, ὁ διάδοχος, μεταβὰς εἰς τοὺς στρατῶνας τῶν παραπηγμάτων, ἔνθα χιλιάδες πολιτῶν συνωθοῦντο ἐν ἱερῷ ἐνθουσιασμῷ, προσεφώνησε τὸν ἀπερχόμενον στρατὸν : « Ἐκεῖ ποῦ πηγαίνετε, μὴ λησμονεῖτε, ὅτι εἶσθε Ἕλληνες καὶ ὅτι ἡ πατρίς εἰς σᾶς στηρίζει τὰς ἐλπίδας τοῦ ἐνδόξου ὀνόματός της ! »¹

Συμφώνως πρὸς τὴν ἀρεϊμάνιον ταύτην ἐλληνικὴν πολιτικὴν καὶ ἐν προτέρῳ βεβαίως συνειρηνοίσει ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς ἀπηύθυνε πρὸς τὸν κρητικὸν λαὸν τὴν ἐπομένην προκήρυξιν, ἀνταξίαν ἐπὶ πολιτικῇ συνέσει τῆς ἐγγράφου διαταγῆς, δι' ἧς ἀπεστέλλετο εἰς Κρήτην.

Τὸ ἔγγραφον εἶχεν ὥς ἐξῆς :

« Τὰ δεινὰ, τὰ ὅποια ὑπέστιτε ἀπὸ μακροῦ ἤδη χρόνου καὶ τὰ ὅποια ὑφίστασθε ἔτι ἐκ τῆς ἐπικρατούσης πλήρους ἀναρχίας, αἱ καταστροφαὶ τῶν οἰκογενειῶν καὶ περιουσιῶν σας, εὕρισκομένων εἰς τὴν διάθεσιν ἀχαλινώτου φανατισμοῦ καὶ τὴν διαρπαγὴν βαρβάρου ὄχλου, ἐξήγειρε τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα καὶ συνεκίνησε τὸν Ἑλληνισμόν ὁλόκληρον.

» Ἡ ἀξιοθρήνητος αὕτη κατάστασις λαοῦ ὁμοφύλου, ὁμοθρίσκου καὶ κοινὰς ἔχοντος μεθ' ἡμῶν τὰς τύχας καὶ τὴν ἱστορίαν, δὲν ἰδύνατο ἐπὶ πλέον νὰ εἶνε ἀνεκτὴ.

» Ἡ Α. Μ. ὁ βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων καὶ ὑψηλὸς μου κύριος ἀπεφάσισε νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην διὰ τῆς στρατιωτικῆς καταλήψεως τῆς νήσου.

» Ἐν ὀνόματι τῆς Α. Μ. τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Γεωρ-

1 Ἀντ. Σπηλιωτοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου.

γίου τοῦ Α' καταλαμβάνω τὴν νῆσον Κρήτην καὶ κηρύσσω τοῦτο πρὸς τοὺς κατοίκους της, ἄνευ διακρίσεως θρησκευματος ἢ ἐθνικότητος, ὑπόσχομαι ἐν ὀνόματι τῆς Μεγαλειότητός του, ὅτι θὰ προστατεύσω τὴν τιμὴν, τὴν ζωὴν, τὴν περιουσίαν καὶ θὰ σεβασθῶ τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις τῶν κατοίκων της, φέρων πρὸς αὐτοὺς εἰρήνην καὶ ἰσοπολιτείαν».

Ἡ τολμηρὰ αὕτη πολιτικὴ τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως συνεκίνηε βεβαίως καὶ προῦκάλει τὸν ἀμέριστον ἐνθουσιασμόν τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, ἐκδηλωθέντων ὑπὲρ τοῦ ἐλληνικοῦ γένους θερμοτάτων αἰσθημάτων ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ, ἐν Ἰταλίᾳ. «Ἡ ψυχὴ τῆς Ἰταλίας αἰσθάνεται ἑαυτὴν σήμερον ὡς ψυχὴν ἐλληνικὴν, ὡς ἐπίσης συμπαθεῖ καὶ διὰ πάντα λαὸν ζητοῦντα δι' ἑρῶν τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ». Ταῦτα ἐτηλεγράφουν ἐκ τῆς Ἰταλικῆς Παρθενόπης ἀντιπρόσωποι τοῦ ἰταλικοῦ λαοῦ, οἱ οὗτοι ὁ Μπόβιο, ὁ Ἰμβρουίνης, ὁ Ποέριο, ἀκόμη δ' ἐντονώτερον ἐτηλεγράφει πρὸς τὸν πρόεδρον τῆς ἐλληνικῆς Βουλῆς ὁ ἀλυσμόνητος Καββαλότης : «Ὅποτεν τὰ στρατεύματα τοῦ Βάσσου κατασυντρίψωσι τὴν ἐπὶ τῆς ἱερᾶς νήσου τουρκικὴν βαρβαρότητα, οἱ πεπολιτισμένοι εὐρωπαῖκοι στρατοὶ θὰ προῦπαντήσωσι πρὸ τῶν πυλῶν τῶν Χανίων, τῆς Ρεθύμνου καὶ τοῦ Ἡρακλείου τὸν πολιτισμὸν κομίζοντα τὸν χαιρετισμὸν λαοῦ ἀπελευθερωθέντος». Οὕτως ἐξεδηλοῦτο ὁ εὐρωπαϊκὸς φιλελληνισμὸς κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας· καὶ πρὸ τοῦ λαμπροῦ τούτου φαινομένου τῆς ἀναγεννήσεως αὐτοῦ ἠδύνατο ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος νὰ εἴπῃ πρὸς τινα ἐν Ἀθήναις πρέσβυν μεγάλης Δυνάμεως τὰ ἐπόμενα : «Ἐπὶ τόσα ἔτη ἐπεσκεπτόμην τὰς εὐρωπαϊκὰς αὐλὰς, χωρὶς νὰ δυνηθῶ νὰ κατορθώσω τι... Ἡ ὑπομονή μου ἐξηντλήθη... Ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς ἔχει διαταγὴν ἀμετάτρεπτον νὰ καταλάβῃ καὶ διοικήσῃ τὴν νῆσον ἐπ' ὀνόματί μου. Πιθανῶς ἡ τοιαύτη ἀμετάτρεπτος ἀπόφασίς μου νὰ δυσαρεστήσῃ τὰς Μεγάλας Δυνάμεις, καὶ ἴσως προβῶσιν εἰς καταθλιπτικὰ ἐναντίον μέτρα, ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιστάσει ἔχω ὑπὲρ ἐμοῦ ὁλόκληρον τὸ ἐλληνικὸν γένος. Ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς δὲν θὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Κρήτην· μετ' οὐ πολὺ δὲ θέλει διοργανωθῇ καὶ ἡ ἐπ' ὀνόματί μου διοίκησις τῆς νήσου». Παρόμοια ρήματα διετυμπάνιζε καὶ ἡ Ἐθνικὴ Ἐταιρεία, ἣτις «προορισμὸν καὶ σκοπὸν ἐπιβαλλομένη ἀποκλειστικὸν τὴν ἀνένδοτον ἐργασίαν πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἀποκατάστασιν τῶν ὑπὸ τὴν δουλείαν ἀδελφῶν ἡμῶν καὶ πρὸς πραγμάτων τοῦ μεγάλου τούτου σκοποῦ ἀκατα-

ποιήτως ἐργαζομένη, ὑπέρτατον ἐκπληροῦ καθῆκον, περιβάλλουσα διὰ πάσης θερμῆς ἐνθαρρύνσεως καὶ ἐνισχύσεως τὸ φιλόπατρι ἔργον, εἰς δ' μετὰ σθένους καὶ ἐνθουσιασμοῦ ἐχώρησεν ὁ Βασιλεύς, ἡ ἐθνικὴ ἀντιπροσωπεΐα καὶ ἡ κυβέρνησις, καὶ εἰς δ' ὀφείλεται τὸ ὅτι κατέστη σήμερον ἡ Κρήτη πράγματι μέρος ἀναπόσπαστον τοῦ ὅλου κράτους»...

Ἀλλ' ἐνῶ τοιαῦτα συνέβαινον ἐν τῇ ἐλληνικῇ πρωτευούσῃ, ἀνότηα καὶ ἐπιβλαβῇ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν, ἡ ἐπίσημος Εὐρώπη, ἥκιστα συγκινουμένη καὶ ἐνθουσιῶσα ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ τῆς κυβερνητικῆς ἐνεργείας, τῆς βασιζομένης ἐπὶ τῶν λόγων μόνον καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἔργων, συνεσκέπτετο καὶ συνενοεῖτο τίνι τρόπῳ ἡδύνατο ν' ἀποκαταστήσῃ εὐκοσμον ὅπως δήποτε τάξιν ἐν τῇ ἡρωϊκῇ νήσῳ, ἐξασφαλίζουσα τοὺς χριστιανικοὺς πληθυσμούς χωρὶς νὰ μειωθῇ τὸ παράπαν καὶ ἡ σουλτανικὴ ἐπὶ τῆς νήσου κυριαρχία.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, προσεκαλεῖτο ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις ν' ἀνακαλέσῃ ἐκ Κρήτης τὰ στρατεύματα αὐτῆς. Ἡ κυβέρνησις κατὰ τὸ εἰωθός, φοβουμένη ἀντιδημοτικότητα, ἠθέλε καὶ δὲν ἠθέλεν. ἐδίισταζεν ἵνα μὴ καταστῇ δυσάρεστος τῇ δημοσίᾳ γνώμῃ. Δὲν εἶχε τὸ σθένος, γινώσκουσα τὰ πράγματα εὐκρινῶς, τὰς βλέπει· τῆς διπλωματίας ν' ἀνακαλέσῃ ἐκ Κρήτης τὸν στρατόν, καταλείπουσα τὴν εὐθύνην εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις. Ἀντὶ πομπῶδους φρασεολογίας ἡδύνατο νὰ εἴπῃ εἰς τὴν ἐπίσημον Εὐρώπην τὰ ἐπόμενα: «Ἀνακαλῶ ἐκ Κρήτης τὸν ἐλληνικὸν στρατόν, ἀφοῦ τὸ ἀπαιτεῖτε. Ὅσους κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον, ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ ἐλευθέρου κράτους, ἐξηγέρθη ἡ Κρήτη κατὰ τῆς τουρκικῆς κακοδιοικησίας, εὐρωπαϊκὰ πολεμικὰ σκῆφη, ἐκ φιλανθρωπίας ἐλαυνόμενα, μετήνεγκον εἰς τὰς ἐλληνικὰς ἀκτὰς τοὺς γέροντας καὶ τὰ γυναικόπαιδα τῆς μάρτυρος νήσου, περισφάζοντα αὐτὰ ἀπὸ τῆς σφαγῆς καὶ τοῦ ὀλέθρου. Τοῦτο ἐγένετο καὶ πάλιν κατὰ τὴν τελευταίαν ἐξέγερσιν καὶ αἱματοχυσίαν ἐν τῇ νήσῳ. Ἔχει τὸ ἐλληνικὸν κράτος τὸ καθῆκον τῆς περιθάλψεως δυστυχῶν θυμάτων τῆς τουρκικῆς θηριωδίας, καὶ δὲν ἔχει τὸ καθῆκον καὶ τὸ δικαίωμα τῆς προστασίας τῆς ζωῆς αὐτῶν ἐν τῇ αὐτῇ καταδυναστευομένῃ χώρᾳ;»

Τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ ἀνακαλουμένου κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐκ Κρήτης ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως, ἐιδοδούσης εἰς τὰς ἀξιώσεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, τὸ ἐλληνοτουρκικὸν ζήτημα ἐλύετο ἐντίμως καὶ ἀξιοπρε-

πῶς ὑπὲρ τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, οὐδὲ ἐπήρχοντο τὰ μετὰ ταῦτα δεινά, ὀφειλόμενα κυρίως εἰς τὴν ἄφρονα ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ πολιτείαν τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως.

Ἡ δημαγωγία, καὶ ἐν τῇ Βουλῇ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς, εἶχεν ἀπορροφήσῃ καὶ ἐκμηδενίσῃ πᾶσαν σοβαρὰν καὶ λελογισμένην κρίσιν. Ἡ φρενίτις ἐπεκράτει. Οὐδαμοῦ ὁ *ζουρλομανδύας* τοῦ Σώλοβαρυ. Αὐτοὶ οἱ ὑπουργικοὶ βουλευταὶ συνενοοῦντο κατὰ τῆς Κυβερνήσεως. Εἰκοσιν ἐξ αὐτῶν μετέβησαν εἰς τὸν πρωθυπουργόν, ἀξιοῦντες παρ' αὐτοῦ τὴν πολιτικὴν τῆς ἐνεργείας, «ἣν τὸ ἔθνος σύσσωμον, ἀνεξαορτήτως κομμάτιων καὶ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Βασιλέως, ἀνέλαβεν ἐν τῇ Βουλῇ ἀπὸ τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ἀνηγγέλθη ἡ ἀποστολὴ τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ εἰς Κρήτην», ἐδήλουν δὲ «ὅτι θεωροῦσι πᾶσαν ὑποχώρησιν τῆς Κυβερνήσεως ἐν τῷ κρητικῷ ζητήματι ὡς ἀτίμωσιν τῆς Ἑλλάδος»... Ἀκόμη τολμηρότερον ἢ ἐν τῇ Βουλῇ ἀντιπολίτευσις κατήγγελλεν εἰς τὸν Βασιλέα τὴν ἀδράνειαν τοῦ ὑπουργείου. «Ἡ πολιτικὴ τῆς Κυβερνήσεως, ἔλεγεν εἰς τὸν Βασιλέα ἡ ἀντιπολίτευσις, πολιτικὴ ἀναβολῶν καὶ ἐνδοιασμῶν, ἀπειλεῖ νὰ παραστήσῃ τὴν χώραν ἀνεπαρκῆ πρὸς τὰς ραγδαίως ἐπερχομένας περιπλοκάς, εἰς ἃς ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἀποβλέπων ὁ Βασιλεὺς, προδιέγραψε διὰ τῆς βασιλικῆς ἐπιστολῆς τὴν ἐπιβαλλομένην πολιτικὴν τῶν παρασκευῶν.

» Ἀδυνατοῦντες ἐκ τῆς ἐκθέσμου ταύτης πολιτείας τῆς Κυβερνήσεως νὰ ἐπιτελέσωμεν ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Βουλῆς τὸ ἐκ τῆς ἐντολῆς ἡμῶν καθῆκον τοῦ ἐλέγχου τῆς κυβερνητικῆς ἀκηδεΐας, ἀπευθυνόμεθα οἱ ὑποσημειούμενοι βουλευταὶ εἰς τὸν ἐκ τοῦ πολιτεύματος ταχθέντα ἐπόπτην τῆς κανονικῆς λειτουργίας αὐτοῦ, καὶ καταγγέλλομεν τὴν ἐν τοσοῦτον δειναῖς περιπλοκαῖς ὀλιγωρίαν τῆς Κυβερνήσεως, ἐπιθυμοῦντες νὰ διαρρήξωμεν μὲν πᾶσαν ἀλληλεγγύην πρὸς τὴν ἀνεξήγητον πολιτείαν τῆς, νὰ ἐπιρρίψωμεν δὲ εἰς αὐτὴν ὁλόκληρον τὴν εὐθύνην τῶν ἐπερχομένων διὰ τὴν χώραν κινδύνων».

Paris vaut bien une messe, εἶπεν ὁ μεγαλοπράγμων ἐκεῖνος βασιλεὺς τῆς Γαλλίας, προσχωρῶν εἰς τὸν καθολικισμόν χάριν τοῦ στέμματος τῆς πατρίδος του. Οἱ ἐν τῇ ἐλληνικῇ βουλῇ καιροσκοποὶ τῆς κυβερνητικῆς μερίδος, ὡς καὶ τῆς ἀντιπολιτεύσεως, χωρὶς νὰ ἔχωσι τὴν μεγαλοπραγμοσύνην καὶ τὴν φιλοπατρίαν Ἐρρίκου τοῦ Τετάρτου, δὲν ἐδίσταντο χάριν τῆς ἐξουσίας νὰ προεξοφλήσωσι καὶ μίαν ἡτταν καὶ τὴν

ἀτίμωσιν ἀκόμη τῆς πατρίδος των. Πῶς ἦτο δυνατόν νὰ προβῇ τὸ ἐλλη-
νικὸν κράτος εἰς γενναίαν ἐνέργειαν, εἰς πόλεμον, στερούμενον πάσης
πολεμικῆς ἰσχύος καὶ προπαρασκευῆς, ἔρημον φίλων, συμμάχων, πάσης τῆς
Εὐρώπης οὔσης συνησπισμένης κατ' αὐτοῦ; Ἀλλ' ἡ βουλιμία τῆς ἐξου-
σίας ἀπετύφλυνε καὶ ὑπουργικοὺς καὶ ἀντιπολιτευομένους. Ἡ κυβερνησις
ἤρξατο ὑπερθεματίζουσα, ἐν μακαρίᾳ ἡδονῇ καὶ ἀπλότῃ φανταζομένη,
ὅτι ἠδύνατο πρὸς τῇ Κρήτῃ ἢ ἐπίσημος Εὐρώπῃ νὰ χορηγήσῃ αὐτῇ καὶ
τὴν γ ρ α μ μ ἦ ν τ ο ὕ Β ε ρ ο λ ί ν ο υ. Μέχρι τοιούτου βαθμοῦ ἀπο-
τυφλώσεως περιήγαγεν αὐτὴν ἡ ἐπιμονὴ τῆς συντηρήσεως τῆς ἐξουσίας,
διότι ἂν παρηγεῖτο ἐξ αὐτῆς, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ ἀντιπολίτευσις,
ἀνερχομένη εἰς τὴν ἐξουσίαν, θὰ καθίστατο νηφαλιωτέρα, ἀφοῦ ἀντι-
κείμενον τοῦ ἐνθουσιασμοῦ αὐτῆς καὶ τῆς πολεμικῆς φιλοπατρίας ἦτο
ἡ κατάληψις τῆς ἐξουσίας. Ἀλλά... ἡ ἐξουσία ἦτο ἀξία μιᾶς ἐθνικῆς
ἥττης, μιᾶς ἀτιμώσεως. Διότι δὲν ἠδύνατο ν' ἀγνοῇ καὶ ἡ κυβερνησις
καὶ ἡ ἀντιπολίτευσις, ὅτι τὸ ἐλληνικὸν κράτος ἦτο ἐξ ὀλοκλήρου στρατιω-
τικῶς ἀπαράσκεον καὶ ἀνίσχυρον. Καθ' ὃν χρόνον αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις
συνεφώνουν νὰ ἀνακοινώσωσι τῇ ἐλληνικῇ κυβερνήσει, ὅτι «ἀντέκειντο
κατὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς Κρήτης εἰς τὴν Ἑλλάδα», ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξω-
τερικῶν ὑπουργὸς ἐδήλου πρὸς τὸν ἐν Ἀθήναις ἐπιτετραμμένον τῆς
Αὐστρίας τὰ ἐπόμενα :

«Ἡ Ἑλλὰς ἀπηύδησεν εὐρισκομένη ἀνὰ πᾶν ἐξάμηνον ἐνώπιον
ἐπαναστάσεων, αἵτινες ἐτάρασσον τὴν δημοσίαν τάξιν, ἀπόφασιν δ' εἶχε
νὰ περᾶν ὀριστικῶς τὸ κακόν, αἴρουσα τὰς ἀφορμὰς, οὐδ' ἐφοβεῖτο
τοὺς τρισμυρίους ἄνδρας, οὓς συνεκέντρον ἡ Τουρκία περὶ τὰ θεσσαλικά
σύνορα. Θὰ κατίσχυεν αὐτῶν διὰ τῆς ἐξεγέρσεως τῆς Μακεδονίας, ἡ
δὲ Εὐρώπῃ ἔπρεπε νὰ μάθῃ, ὅτι μόνον ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπάρ-
χουσι 300,000 Ἑλλήνων, ἀναμενόντων μίαν λέξιν ἐξ Ἀθηνῶν, ὅπως
θέσωσι πῦρ εἰς τὰ τέσσαρα ἄκρα τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ
ἀποσείσωσι τὸν ὀθωμανικὸν ζυγόν!...» Τοιαῦτα καὶ ἄλλα παρόμοια,
ἄρρητ' ἀθέμιτα, ἐξετοξεύοντο ἐκ τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν,
ἐν ᾧ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶχεν ἰδρύσῃ τὸ γραφεῖον αὐτοῦ τὸ ἀνώ-
τατον συμβούλιον τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας, ὑπὲρ οὗ ἄλλως τε ὁ ἐπὶ
τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς διέκειτο εὐμενέστατα ἕνεκα ἀγνώστων
αἰτίων.

Τοῦ κορητικοῦ ζητήματος ἡ ὀπωσδήποτε λύσις ἀνεβάλλετο ἡμέρᾳ τῇ

ἡμέρᾳ, μὴ συμφωνουσῶν ἐπὶ καθωρισμένων βάσεων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Ἡ φήμη κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον περὶ αὐτονομίας τῆς Κρήτης ὑπὸ τὸν Ἑλληνα βασιλόπαιδα Γεώργιον ἐξηρέθισεν ἔτι μᾶλλον τὰ νεῦρα τῶν περὶ τὴν Ἐθνικὴν Ἑταιρείαν ἀτιθάσσων φιλοπατρίδων. Ἡ κυβέρνησις δι' ἐγκυκλίου αὐτῆς ἐγγράφου ἐκηρύσσειτο ἐκτὸς τοῦ νόμου καὶ τῆς πατρίδος, ἐν ἣ περιπτώσει ἤθελεν ἀποδεχθῇ τὴν ἄτιμον, τὴν ἀντεθνικὴν, τὴν προδοτικὴν ταύτην λύσιν. Οὕτω τὰ πράγματα ἐχώρουν ὁσημέραι πρὸς τὴν καταστροφὴν, πρὸς τὸν πόλεμον. Καὶ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐνεργείας ταύτης ἦσαν οὐχὶ αἱ νόμιμοι ἀρχαὶ τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, ἀλλ' αἱ ἐθνικαὶ ἀρχαὶ τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας. Οἱ ἀντιπρόσωποι αὐτῆς, οἱ Ἐξαρχοι, πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ὑπάλληλοι ἐν ἐνεργείᾳ, περιήρχοντο αὐθαδῶς καὶ ἀυστόλως τὰς παραμεθορίους ἐπαρχίας, στρατολογοῦντες πᾶν ἄτακτον καὶ ἀκάθαρτον στοιχεῖον ἐκ τῶν λυμαινομένων αὐτάς, ἢ ἔξωθεν προερχόμενον ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν διαβοήτων καπετανέων. Ἡ κυβέρνησις εἶχεν ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Ἡπείρῳ τοὺς νομάρχας αὐτῆς, τοὺς σωματάρχας τοῦ στρατοῦ αὐτῆς, τοὺς δικαστικούς λειτουργούς, καὶ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἐλληνικοῦ στρατεύματος διετέλει ὁ διάδοχος τοῦ ἐλληνικοῦ θρόνου. Παρὰ ταῦτα, οἱ σταυραετοὶ τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας, περιφρονοῦντες πᾶσαν ἐξουσίαν, διέτρεχον ἀκαταδίωκτοι καὶ ἀτιμώρητοι τὰς ὁμόρους ἐπαρχίας, λυμαινόμενοι αὐτάς, τῇ ἀνοχῇ, τῇ συμπράξει πολλάκις κυβερνητικῶν ὀργάνων. Ὁ νομάρχης Τρικκάλων, πρὸ τῶν συμβαινόντων τούτων ἐκτρόπων, ἔγραφεν εἰς τὴν κυβέρνησίν του τὰ ἐπόμενα χαρακτηριστικὰ τῆς καταστάσεως: « Ὑπερτρισχίλοι ἐπαναστάται διαρπάζουσι τροφίμα καὶ λοιπὰ χρήσιμα ἀπὸ τὰ διάφορα χωρία, ἀνικάνων ὄντων τῶν διευθυνόντων αὐτοὺς νὰ ἐπιβάλωσι περιστολὴν ». Ἐπίσης ὁ νομάρχης Λαρίσης: « τὰ ἀνταρτικὰ σώματα, σχηματισθέντα ὑπὸ τῶν ὀπλαρχηγῶν, συνεκεντρώθησαν εἰς χωρίον τι μακρὰν τῆς Λαρίσης καὶ εἶνε ἑτοιμα πρὸς ἔξοδον. Τὰ χρειώδη παρεδόθησαν αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ ὑπολοχαγοῦ Μυλωνᾶ, ἐν τῷ ἀρχηγείῳ ἐργαζομένον!... »

Καὶ ἄλλα τοιαῦτα καὶ χεῖρονα ἀκόμη κατηγγέλλοντο εἰς τὴν Κυβέρνησιν ὑπὸ τῶν παραμεθορίων διοικητικῶν ἀρχῶν. « Ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας (δημόσιος ὑπάλληλος, ἐν ἐνεργείᾳ διατελὼν καὶ ἐγκαταλιπὼν αὐτογνωμόνως τὴν ὑπηρεσίαν του) μὲ ἀποφεύγει, γράφει ὁ νομάρχης Λαρίσης, ἄλλως τε καὶ διότι δὲν θὰ εἰσηκουόμην παρ' »

αὐτοῦ, δὲν ἔκρινα καλὸν νὰ τὸν καλέσω. Παρεκάλεσα δὲ καὶ τὸν ἀρχηγὸν (τοῦ στρατοῦ) καὶ προφορικῶς καὶ ἡμιεπισήμως, ὅπως εὐαρεστηθῇ καὶ σ υ ν ε ν ν ο η θ ῇ μ ε τ ἂ τ ῶ ν ὁ π λ α ρ χ η γ ῶ ν, ἐπὶ τῷ τέλει τοῦ νὰ ἐμποδισθῶσιν, ἔστω καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος, νὰ ἐξέλθωσι, καὶ τοῦτο διότι ὁ ἀρχηγὸς διετέλει ἐν συνεννοήσει μετ' αὐτῶν καὶ μετὰ τοῦ ἀντιπροσώπου τῆς Ἑθνικῆς Ἑταιρείας»!..

Τοιαύτη κατέστη ἐν τῇ ἐλληνικῇ πολιτείᾳ ἡ θέσις τῆς Ἑθνικῆς Ἑταιρείας, τῆς μὲν ἐν τῇ Βουλῇ ἀντιπολιτεύσεως ἐνισχυοῦσης αὐτήν, ἅτε συμπρατιτούσης, τῶν δὲ κυβερνητικῶν ἀρχῶν, πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν, ἀνωτέρων καὶ κατωτέρων, ἐπινευουσῶν εἰς ἔκνομα καὶ ἀντεθνικὰ διαβήματα, ἐπὶ τέλους δὲ παρεχουσῶν αὐτῇ πᾶσαν συνδρομήν, ἡθικὴν καὶ ὕλικήν, ὑπὲρ ἐπιτεύξεως καὶ πραγματώσεως τοῦ μεγάλου ἐθνικοῦ προγράμματος :

Τὸ ἐπόμενον ἔγγραφον, ἐκσφενδονηθὲν τῇ 14 Μαρτίου 1897 ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ διοικητικοῦ Συμβουλίου πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ ἑταίρους, πρόκειται ἄψευδὲς μαρτύριον τῆς ἀθλίας καὶ ἀναρχικῆς καταστάσεως, εἰς ἣν περιῆλθε τὸ ἐλληνικὸν κράτος ἐν ταῖς παραμοναῖς τοῦ ἑλληνο-τουρκικοῦ πολέμου. Ἔχει ὡς ἑξῆς :

«Ὁ Πρόεδρος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας πρὸς » τοὺς προέδρους τῶν ἀπανταχοῦ τοπικῶν συμβουλίων καὶ μεμονωμένων » τμημάτων αὐτῆς, ἐντελλομένους νὰ ἀναγνώσωσιν εἰς τὰ ὑπ' αὐ- » τοὺς τμήματα, συνεδριάζοντα, ταῦτα : «Τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον » δι' ὅλης τῆς κρίσεως, ἣν ἀπὸ δύο μηνῶν διέρχεται ὁ ἐθνικὸς ἡμῶν » βίος, ἀντεχόμενον τῆς ἀνατεθείσης αὐτῷ ὑψίστης ἐντολῆς, περὶ τὰ δύο » ταῦτα κυρίως ἢ μᾶλλον ἀποκλειστικῶς ἡσχολήθη, νὰ ἀποτρέψῃ μὲν » διὰ τῆς ἡθικῆς κολοσσαίας δυνάμεως τῆς Ἑθνικῆς Ἑταιρείας, ἣν » αὐτὴ ἔθηκεν εἰς χεῖρας αὐτοῦ, πᾶσαν ἡμιτελῆ λύσιν τοῦ φλέγοντος » ζητήματος, βλάπτουσαν τὰ ἀληθινὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ συμφέροντα, νὰ » ἐπιταχύνῃ δὲ τὴν ἑναρξιν τοῦ ἀγῶνος, ὃν πᾶσα ἐλληνικὴ καρδιά ὀνει- » ρεύεται. Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον, ἐὰν ἐπέτυχε, θὰ λαλήσῃ ἐν καιρῷ ἡ » ἱστορία, καὶ ἂν ἀποτύχῃ, πάντως εἰς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον θὰ » ὀφείλῃται. Ὡς πρὸς τὸ δεύτερον πέποιθε τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον, » ὅτι ἐν μόνον μέσον ὑπάρχει, ὅπως πεισθῶσι τὰ τμήματα τῆς Ἑται- » ρείας, ὅτι δὲν ἡμέλησε τῶν ἐπιβεβλημένων αὐτῇ καθηκόντων, ὁ κρό- » τος τῶν ὅπλων τῆς Ἑθνικῆς Ἑταιρείας, ὅστις προσεχέστατα θὰ ἀντι-

»λαλήσῃ εἰς τοὺς στενάζοντας πληθυσμοὺς τῆς Ἑπείρου καὶ Μακεδονίας
»τῆς ἐλευθερίας τὸ ὑπερήφανον κήρυγμα.

»Ἄν καὶ αἱ περιστάσεις ἐπῆλθον πάσης προσδοκίας ραγδαιότεραι,
»τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον ἀντεπεξῆλθε κατ' αὐτῶν εὐτολμον καὶ θαρ-
»ραλέον, ἐκπροσωποῦν καὶ κατὰ τοῦτο τὴν πατριωτικὴν εὐψυχίαν, οὐ
»μόνον τῶν ἀπανταχοῦ ἐταίρων, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἔθνους ὅλου, καὶ εἰς
»βραχὺ χρόνον διάστημα, βραχύτερον τῶν δύο μηνῶν, κατώρθωσε δε-
»κακισχίλια μὲν ὅπλα Γκρᾶ νὰ προμηθευθῇ καὶ δύο ἑκατομμύρια φυ-
»σίγγια μετὰ τῶν ἄλλων σχετικῶν ἐφοδίων, νὰ ἀναμένη δὲ καθ' ἑδὼν
»νεῖς ρισκώμενα ἄλλας πέντε χιλιάδας, τρισχιλίους δὲ περίπου ἄνδρας νὰ
»ἔχῃ ἐτοιμοὺς, ὅπως ἀποστείλῃ ἐκεῖ, ὅπου οἱ πάντες ἐλπίζομεν δι' αἵ-
»ματος ἡρώων νὰ θεμελιωθῇ τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους τὸ ἀδιόσειστον
»μεγαλεῖον. Ἐν τούτῳ δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποκρύψωμεν, ὅτι μέχρι χθὲς
»ἔτι ἡ Κυβέρνησις ἐφαίνεται ἐννοοῦσα τῆς Ἑθνικῆς Ἑταιρείας τὴν ἐνέρ-
»γειαν, αἰφνιδίως νῦν ἐστράφη κατὰ παντὸς κινήματος. Ἐπὶ τῇ με-
»ταβολῇ ταύτῃ τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον δὲν εὐθύνεται βεβαίως, το-
»σοῦτῳ μᾶλλον, ὅσον τὴν διαγωγὴν αὐτὴν θὰ τηρήσῃ καὶ κατὰ τοῦτο
»ἀπαρεγκλίτως σύμφωνον πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς Ἑταιρείας καὶ τὸ φρό-
»νημα τῶν ἐταίρων, ἀρκεῖται ὅμως νὰ ἐπιρρίψῃ τὴν εὐθύνην τῶν συμ-
»βησομένων εἰς οὓς πράγματι ἀνήκει. Πέποιθε τελευταῖον τὸ Διοικητι-
»κὸν Συμβούλιον ἐπὶ τὸν λελογισμένον πατριωτισμὸν τῶν ἀπανταχοῦ
»ἐταίρων, ὅτι μετὰ τῆς αὐτῆς προθυμίας θέλουσι τοῦ λοιποῦ συνδράμῃ
»αὐτό, ἐνισχύοντες, ὅπου ἂν εὐρίσκωνται, τὸ ἐθνικὸν φρόνημα κατὰ πά-
»σης ἀντεθνικῆς λύσεως, καταβάλλοντες πᾶσαν προσπάθειαν πρὸς ὑλι-
»κὴν δυνάμειν τῆς Ἑταιρείας, ὅπως τὸ ἐπικείμενον ἔργον μὴ ἀπο-
»κοπῇ ἢ ἂν χαιρετίσωμεν πάντες ἐλευθέρως τὰς δεδουλωμένας ἐπαρ-
»χίας τῆς Ἑλλάδος».

Τοιαῦτα καὶ ἀνάλογα ἐγράφεοντο καὶ ἐδημοσιεύοντο ὑπὸ τῶν ὀργά-
νων τῆς ἐλληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς Ἑθνικῆς Ἑταιρείας, μακαρίως
δὲ καὶ ἀνελέγκτως ἐπιστεύοντο ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ γένους. Κυβερνήσις
καὶ ἀντιπολίτευσις ἡμιλλῶντο ὥς πρὸς τὸν ὑπερθεματισμὸν ἐν τῇ στρα-
τιωτικῇ συντάξει καὶ αἰταρχείᾳ τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους. Ἡ ἀντιπολίτευ-
σις, ἐν συνειδήσει ἢ μὴ, ἦτο πεπεισμένη περὶ τῆς προσεχοῦς νίκης τῶν
ἐλληνικῶν στρατευμάτων, ἡγουμένων τῶν σταυραετῶν τῆς Ἑθνικῆς
Ἑταιρείας, ἐν Ἑπείρῳ καὶ ἐν Μακεδονίᾳ. Ἀλλ' ἡ ἐπίσημος Εὐρώπη

ἣ ἐν τῇ ἑλληνικῇ πρωτευούσῃ παραμένονσα. εἶχε παντελῶς ἀντί^οστον γνώμην. Οἱ ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευταὶ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἐβεβαίουν τὰς κυβερνήσεις αὐτῶν, ὅτι κατὰ θετικὰς αὐτῶν πληροφορίας, οὐδὲν ἦτο ἔτοιμον πρὸς στρατιωτικὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Τουρκίας, ἐνῶ ἄφ' ἐτέρου ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἡ ἐπισιτροτεύσις ἐπετελεῖτο κακῶς, ἐπίθεσις δὲ τῶν Τούρκων θὰ καθίστα αὐτοὺς ταχέως κυρίους τῆς Θεσσαλίας».

Μόνον ἡ ἐπίσημος Ἑλλάς, ἡ ἐν τῇ ἐξουσίᾳ καὶ ἡ ἐν τῇ ἀντιπολιτεύσει, ἐτύφλωττεν. Ὁ κοινοβουλευτισμός, ἀποτυφλώσας ἀμφοτέρως τὰς ἀμφισβητούσας τὴν κατοχὴν τῆς ἐξουσίας μερίδας, δὲν ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὰς νὰ κατανόησωσι τὸν προφανῆ κίνδυνον, ὃν ἤθελε διατρέξῃ ἔξ ἐνδεχομένου πολέμου τὸ ἑλληνικὸν κράτος καὶ τὸ ἑλληνικὸν γένος.

Ἐρρίφθω ὁ κύβος. Τῇ 28ῃ Μαρτίου τοῦ 1897 ὁ σ υ ρ φ ε τ ὸ ς τ ῆ ς Ἑ θ ν ι κ ῆ ς Ἑ τ α ι ρ ε ί α ς διοικούμενος ὑπὸ ἀξιοματικῶν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἐν γνώσει τῆς κυβερνήσεως καὶ πασῶν τῶν ἀρχῶν, εἰσῆρχετο εἰς τὸ μοκεδονικὸν ἔδαφος ἐ ν ὁ ν ὁ μ α τ ι τ ο ῦ Θ ε ο ῦ κ α ῖ τ ῆ ς π α τ ρ ῖ δ ο ς.

ΛΘ΄.

10 Ἀπριλίου 1909

Ἐπαναλαμβάνω καὶ πάλιν, ὅτι καθ' ὅλον τοῦτο τὸ χρονικὸν διάστημα, τὸ διαρρεῦσαν ἀπὸ τοῦ θέρους τοῦ 1896, ἀπὸ τῆς ἐξεγέρσεως δηλαδὴ τῆς Κρήτης καὶ τῆς κατ' ἀκολουθίαν τοῦ γεγονότος τούτου ἐκτραχύνσεως τῶν ἑλληνοτουρκικῶν σχέσεων, ἀπὸ τῆς ὑπὸ τῆς Ἑθνικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ θέρος ἐκεῖνο ἀποστολῆς ἐπαναστατικῶν εἰς Μακεδονίαν σιφῶν πρὸς ἐξέγερσιν αὐτῆς κατὰ τε τῶν Τούρκων καὶ τῶν Βουλγάρων, πραγματικὴ κυβέρνησις ἐν Ἑλλάδι δὲν ὑφίστατο. Διηύθυνε τὰ πάντα κατ' ἀρέσκειαν ἡ Ἑθνικὴ Ἑταιρεία. Καὶ ἐκέκτητο μὲν ἐν τῇ Βουλῇ ἡ κυβέρνησις τὴν πλειονοψηφίαν, ἀλλ' εἶνε γνωστόν, ὅποιαν κέκτηνται σημασίαν αἱ πλειονοψηφίαι τῆς ἑλληνικῆς Βουλῆς, οὐδεμίαν δυνάμεναι νὰ ἐξασκήσωσιν ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ δημοσίου πνεύματος ἐν στιγμαῖς ἐθνικῶν ἢ κοινωνικῶν κρίσεων. Ἡ βουλευτικὴ πλειονοψηφία ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν ἀτομικῶν, τῶν ἐπαρχιακῶν αὐτῆς

συμφερόντων· εἰς οὐδὲν ἄλλο. Ἐπαιξε τὸ πρόσωπον τοῦ ἐκβιαστοῦ, καθ' ὃν χρόνον καθῆκον εἶχε νὰ συνδράμῃ τὴν κυβέρνησιν καὶ νὰ ἐνισχύσῃ αὐτὴν πρὸς καταπολέμῃσιν ἐπικινδύνου ἐσωτερικοῦ ἐχθροῦ, ὃν ἡ ἐπικράτης δὲν ἦτο μόνον ἄρνησις τοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ διεκέβευεν ὕψιστα συμφέροντα τοῦ ἔθνους. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μειονοψηφίαν, αὕτη διετέλει ἐν φανερᾷ συνειρησῇ καὶ συμπράξει μετὰ τῆς Ἑθνικῆς Ἑταιρείας. Ἐγίνωσκε κάλλιστα, ὅτι ἡ ἐπικράτης τοῦ προγράμματος τῆς πολιτικῆς ταύτης ἐνώσεως ἠθέλεν ἐπενέγκῃ θάττον ἢ βράδιον τὴν παραίτησιν ἢ τὴν πτώσιν τῆς κυβερνήσεως.

Ἡ Ἑθνικὴ ἄρα Ἑταιρεία ἀνέλαβε πράγματι τὴν διεύθυνσιν τῶν κοινῶν. Ἐν τινι τῶν πρὸς τὰ τμήματα αὐτῆς ἐγγράφων τοῦ ἀνωτάτου συμβουλίου ἐλέγετο πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅτι ἡ «Ἑθνικὴ Ἑταιρεία θὰ ἐκβιάσῃ τὸν πόλεμον κατ' ἀρέσκειαν καὶ ἄνευ κυβερνητικῆς συγκαταθέσεως». Φοίκη! Ἡ κυβέρνησις ἔσχε τὴν ἀνανδρίαν ν' ἀνεχθῇ τὴν κατάστασιν ταύτην, τὰς προκλητικὰς δηλώσεις, τὰς ἀπειλὰς τῆς ἀοράτου Δυνάμεως, μισονουχὶ ὑποκύπτουσα καὶ ἀποδεχομένη τὰ κελεύσματα αὐτῆς. Ὁ ἐν Ἀθήναις τῷ καιρῷ ἐκείνῳ πρέσβυς τῆς Γαλλίας ἔγραφεν εἰς τὴν κυβέρνησίν του, ὅτι «ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις ἐφρόντιζεν ὀλιγώτερον περὶ τῶν ἀπειλῶν τοῦ Σουλτάνου ἢ περὶ τῶν κελευσμάτων τῆς Ἑταιρείας».

Ἐπὶ τέλους ἐκηρύχθη ὁ πόλεμος, οὐχὶ ὑπὸ τῶν νομίμων ἀρχῶν τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, καθ' ἃ κελεύει ὁ πολιτικὸς αὐτοῦ Χάρτης, ἀλλ' ὑπὸ τῆς Ἑθνικῆς Ἑταιρείας διὰ τῆς εἰσελάσεως τοῦ στρατοῦ αὐτῆς εἰς τὸ μακεδονικὸν ἔδαφος, ἐν γνώσει πάντων καὶ τῇ ἀνοχῇ, ἂν μὴ τῇ ἐπιθυμίᾳ τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως. Οἱ ἀρχηγοὶ αὐτοῦ, κατὰ τὸ πλεῖστον ἐν ἐνεργείᾳ ἀξιωματικοὶ τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ, ἀναλαβόντες τὴν διοίκησιν τῶν σιφῶν τῆς Ἑταιρείας, τῇ συγκαταθέσει τοῦ ἀρχηγείου, μόλις ἐπάτησαν τὸ μακεδονικὸν ἔδαφος, ἐξέδωκαν τὴν ἐπομένην ἐκκεντρικὴν προκήρυξιν πρὸς τὸ Πανελλήριον :

«Ἀδελφοί,

»Στρατιῶται τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας, ὑψοῦμεν τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας ἐπὶ τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν.

»Ὑπὸ τὴν σκιάν αὐτῆς ὥς συγκεντρωθῶμεν πάντες καὶ ὥς ἀγωνισθῶμεν, ἐν ἔχοντες σύνθημα : «Ἐλευθερία ἢ θάνατος».

«Τὸ δίκαιον τοῦ ἀγῶνός μας ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τῶν ἐλευθέρων λαῶν καὶ εὐλογεῖται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

«Ἡ νίκη ταχέως θὰ στέψῃ τὰ ὄπλα μας, τὸ κράτος τῆς Τουρκίας διὰ παντὸς θὰ καταλυθῇ, ἰσότης δέ, ἐλευθερία καὶ ἀδελφότης θὰ βασιλεύσῃ ἐκεῖ, ὅπου σήμερον ἀγρία τυραννία κυριαρχεῖ.

«Ἐμπρός, ἀδελφοὶ Ἕλληνες ! ὁ Θεὸς μεθ' ἡμῶν.

»Οἱ ἀρχηγοὶ καπεταναῖοι τῆς ἐν Μακεδονίᾳ ἐπαναστάσεως».

Μετ' ὀλίγον οἱ αὐτοὶ καπεταναῖοι, καταλαβόντες παραμεθόριόν τινα τουρκικὸν σταθμὸν ἐπὶ τοῦ μακεδονικοῦ ἐδάφους, ἀνεκήρυσσον τὴν ἐλευθερίαν τῆς Μακεδονίας ὡς ἀκολούθως : «Ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ τῆς Ἑλλάδος ἀνακηρύσσομεν τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀνάστασιν τῆς Μακεδονίας !» Ἀλλ' οἱ καπεταναῖοι οὗτοι, προεξάρχοντος τοῦ γενικοῦ ἀρχηγοῦ, ἀξιωματικοῦ τοῦ οἰκονομικοῦ τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ, ἐκλαβόντες τοὺς Τουρκαλβανοὺς ὡς Ἕλληνας ἐπαναστάτας καὶ διατάξαντες τὴν κατάπαυσιν τοῦ πυρός, μετ' ὀλίγον διελύοντο καὶ ἐλάμβανον ἐλευθερίαν ἐνεργείας πλήρη, δηλαδὴ προέβαινον εἰς πράξεις ἐγκληματικὰς ἀνὰ τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν, ἐν ἐλλείψει τάξεως καὶ πειθαρχίας. Ἀνάλογος ἦτο ἡ δρασίς τοῦ στρατοῦ τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας καὶ ἐν Ἡπείρῳ. Καὶ ἐνταῦθα μετὰ τινος ἀψιμαχίας διελύθη.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐθνικῆς (;) δράσεως τῆς Ἑταιρείας ἐν ταῖς ὁμόροις ἐπαρχίαις. Ἄν ἐκέκτητο πολιτικὴν τινα δεξιότητα ἢ τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐλληνικὴ κυβέρνησις, ἡδύνατο ν' ἀποκηρύξῃ τὸ κίνημα, νὰ συλλάβῃ τοὺς ἀρχηγοὺς καὶ τοὺς ἐπιτελεῖς, μυστικοὺς καὶ φανεροὺς, βουλευτὰς καὶ στρατιωτικοὺς ἢ πολιτικοὺς ὑπαλλήλους καὶ νὰ τοὺς παραδώσῃ εἰς τὴν ἐλληνικὴν δικαιοσύνην. Ἀλλ' ἐξ ἀβουλίας, ἐξ ἀβελτηρίας, ἐκ φόβου, ἔπραξε πᾶν τοῦναντίον. Μονονουχὶ υἱοθέτησε τὴν ἐξωφρενικὴν ἐκείνην ἐκστρατείαν.

Τῇ 2ᾳ Ἀπριλίου τοῦ 1897 ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις, μὴ λαμβάνουσα ὑπ' ὄψει τὴν ἀγανάκτησιν τῆς ἐπισήμου Εὐρώπης ὡς ἐκ τῶν συμβαινόντων, συνεκάλει τὴν Βουλὴν. Ὁ πρόεδρος τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ζητήσας παρ' αὐτῆς τὰς ἀναγκαιούσας πιστώσεις διὰ τὰ δύο πολεμικὰ ὑπουργεῖα, προέβαινε συγχρόνως καὶ εἰς τὰς ἐπομένας δηλώσεις :

« Ἡ κρητικὴ ὑπόθεσις εἶνε ὑπόθεσις, στηριζομένη ἐπὶ τοῦ δικαίου καὶ ἐπὶ τῶν ἀληθῶν ἀρχῶν τοῦ πολιτισμοῦ, καὶ διὰ τοῦτο μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης δὲν μᾶς ἐπιτρέπεται ν' ἀμφιβάλλωμεν, ὅτι ἡ λύσις αὐτῆς θὰ εἶνε σύμφωνος πρὸς τὰς εὐχὰς καὶ τοὺς πόθους τοῦ κρητικοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Πλὴν τῆς ὑποθέσεως ὁμῶς τῆς κρητικῆς, ὑπάρχει καὶ ἡ ὑπόθεσις τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς. Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην δὲν ἐδημιουργήσαμεν ἡμεῖς. Γένεσιν εἰς ταύτην τὴν ὑπόθεσιν ἔδωκεν ἡ παράδοξος καὶ προκλητικὴ ἐνέργεια τῆς ὁμόρου ἐπικρατείας, καὶ αὕτη ἠνείγκασεν ἡμᾶς νὰ προβῶμεν εἰς τὴν στρατιωτικὴν σύνταξιν τῆς χώρας καὶ νὰ παρασκευάσωμεν στρατὸν ἀξιόμαχον, δυνάμενον καὶ τὴν τιμὴν τῆς χώρας καὶ τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα νὰ ἐξασφαλίσῃ. Πρὸς τοῦτο ἡ κυβερνήσις ἐπεδόθη μετὰ πάσης δραστηριότητος. Δύναμαι δὲ νὰ βεβαιώσω τὴν Βουλὴν, ὅτι αἱ ἐλλείψεις τοῦ στρατοῦ ἐπαισθητῶς ἡλαττώθησαν καὶ ὅτι ἐλπίζομεν ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν ὁ στρατὸς ἡμῶν νὰ παρασκευασθῇ τελείως, ὥστε νὰ πράξῃ τὸ ἐπιβαλλόμενον εἰς αὐτὸν καθήκον....»

Τοιαῦτα, ἀπροσδόκητα καὶ ἀνάξια σοβαροῦ καὶ θετικοῦ πολιτικοῦ ἀνδρός, ἐλάλει, ἵν' ἀκουσθῇ βεβαίως οὐχὶ μόνον ὑπὸ τῶν βουλευτῶν του, δὲν εἶχεν ἀνάγκην, ἀλλ' ἀπέβλεπεν εἰς τὸν ὑπὸ τῆς Ἑθνικῆς Ἐταιρείας καὶ τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἐξημμένον ὄχλον τῆς πρωτευούσης, τοὺς περιωνύμους ἀ π α λ λ α γ έ ν τ α ς, οἵτινες ἐγίνωσκον μὲν νὰ προπέμψωσι μετ' ἐνθουσιασμοῦ καὶ νὰ ἐπευφημῶσι τοὺς εἰς Μακεδονίαν καὶ Ἡπειρὸν μεταβαίνοντας ξένους ἐθελοντάς, ἀλλ' ἐθεώρουν πρακτικώτερον νὰ παρακολουθῶσι καὶ νὰ ἐξελέγχωσι τὴν ἐθνικὴν πολιτικὴν τῆς ἀτυχοῦς κυβερνήσεως, ἣτις διὰ τῶν ἀσυνέτων αὐτῆς διαβημάτων προ-παρασκευάζε τὴν εἴσοδον τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος. Ἡ ἀντιπολίτευσις, φυσικῶς τῷ λόγῳ, μετὰ τὰς δηλώσεις ταύτας τῆς κυβερνήσεως, ἐλάμβανε τὸν λόγον ἵνα δειχθῇ καὶ αὕτη ἀξία τῆς πατρίδος καὶ τῶν περιστάσεων. Τέσσαρας ἡμέρας μετὰ τὰς εἰρημένας δηλώσεις τοῦ πρωθυπουργοῦ, τὴν ἑβδ. Ἀπριλίου, ὅτε οὗτος ἀνήγγελλεν εἰς τὴν Βουλὴν, ὅτι ἤρξαντο αἱ ἐχθροπραξίαι, ὅτι ἡ Πρέβεζα ἐκανονιοβολεῖτο, ἐκάλει δὲ τὸν ἀπανταχοῦ τῆς ὑψηλίου ἑλληνικὸν λαὸν «νὰ αἰσθανθῇ ἐν τοῖς στέρνοις αὐτοῦ τὸ πῦρ τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν πατρίδα καὶ ν' ἀναμνησθῇ ὅτι εἶνε ἀπόγονος μεγάλου λαοῦ, ὅστις ἐδίδαξε τὴν Δύσιν καὶ τὴν Ἀνατολὴν τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν δικαιοσύνην, οὐδ' ἀμφέ-

βαλλεν, ὅτι οἱ ἄνδρες, οἵτινες συνεκεντρώθησαν ὑπὸ τὴν κυανόλευκον εἰς τὰ πρὸς βορρᾶν τοῦ ἐλληνικοῦ βασιλείου ὄρια θὰ ἐκπληρώσωσι τὸ καθήκον των ὥς πολῖται Ἕλληνες καὶ θέλουσι πάντες προτιμήσῃ τὸν θάνατον, οὐδέποτε δὲ ἀνεχθῇ τὴν ἀτίμωσιν τῆς ἱερᾶς ταύτης γῆς», ἡ ἐν τῇ Βουλῇ ἀντιπολίτευσις διὰ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῆς μεταξὺ ἄλλων ἐβροντοφώνει καὶ τὰ ἐπόμενα : « Πᾶς ὅστις ἔχει τὴν δύναμιν ὅπως φέρῃ ὄπλον καὶ πᾶς ὅστις κέκτηται ὄπλον, καλεῖται ὅπως σπεύσῃ εἰς τὸ πλευρὸν τοῦ στρατοῦ ἡμῶν, τῶν τέκνων καὶ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν, καὶ ἡ νὰ νικήσῃ μετ' αὐτοῦ, ἡ ν' ἀποθάνῃ μετ' αὐτοῦ. Ὁ Ἑλληνισμὸς ἔχει νὰ ἐκδικήσῃ ὕβριν τεσσάρων καὶ πλέον αἰώνων, καὶ ἀποδυνάμενος σήμερον εἰς τὸν ὑπὲρ τῶν ὄλων ἀγῶνα, ἐννοεῖ τὴν ὕβριν ταύτην νὰ ἐκδικήσῃ, καὶ ἢ θὰ νικήθῃ, ἢ δ' ἄλλως ἄς ἐξοντωθῇ ».

Ἀνάλογα, ἐνθουσιώδη καὶ ἐξεγερτικὰ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ, ἐβροντοφώνει καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς μακεδονικῆς ἐκστρατείας, ὁ διάδοχος τοῦ ἐλληνικοῦ θρόνου :

« Ἀξιωματικοί, ὑπαξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται,

Εἶμαι πεπεισμένος, ὅτι ἐκεῖ ποῦ θὰ ὀδηγηθῇτε, θέλετε ἐπιτελέσῃ μέχρις ἐσχάτων τὸ πρὸς τὴν πατρίδα καθήκον, ἀποδεικνύοντες διὰ τῶν ἔργων, ὅτι μικρὰ καὶ ἀσήμαντα ἀτυχήματα, οὐδεμίαν ἔχοντα ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς γενικῆς καταστάσεως, δέν δύνανται νὰ σᾶς πτοήσουν. Μαχόμενοι ὑπὲρ τῆς πατρίδος, μόνον τὸν Θεὸν πρέπει νὰ φοβῆσθε, καὶ οὐδένα ἄλλον. Εἶμαι εὐτυχής, ἀπευθύνων πρὸς ὑμᾶς τὰς λέξεις ταύτας, οἵτινες συνέπεσε νὰ φέρητε τὸ ὄνομά μου ἐπὶ τῶν ἐπωμίδων σας ».

Λόγοι, λόγοι, λόγοι ! Ἀλλ' οἱ πόλεμοι διεξάγονται διὰ τῶν ἔργων, διὰ τῶν μεγάλων ἀποφάσεων, διὰ τῶν ἡρωϊκῶν θυσιῶν. Μόλις οἱ διευθύνοντες τὰ ἐλληνικὰ στρατεύματα συνήντησαν τὸν ἐχθρόν, μετὰ τὰς πρώτας ἀψιμαχίας, κατελαμβάνοντο ἐκ φόβου, ἐκ πανικοῦ ἀνεξηγήτου, καὶ ἤρξατο ἡ ὑποχώρησις. Ἀπὸ τῶν συνόρων εἰς τὴν Λαρίσσαν, καὶ ἀπὸ τῆς Λαρίσσης μέχρι Φαρσάλων καὶ Δομοκοῦ, ἐξελίσσετο τὸ φοβερὸν ἄμα καὶ ἀτιμωτικὸν θέαμα ὄχλου, ἀποτελουμένου ἐκ πολιτῶν συγχρόνως καὶ στρατιωτῶν, τρεπομένων εἰς ἄτακτον φυγὴν πρὸ τοῦ ἐχθροῦ.

Μυστήριον καλύπτει φοβερὸν τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου τούτου.

Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς συνησθάνετο τὸ καθήκον του, ἀνελάμβανε τὸν περὶ πίστεως καὶ πατρίδος ἀγῶνα μετὰ τῆς ἀποφάσεως νὰ νικήσῃ ἢ ν' ἀποθάνῃ, ἀλλ' ἡ διεξαγωγή τοῦ πολέμου καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν ἐξεδηλώθη ἥκιστα σοβαρά, πρὸ καὶ μετὰ τὴν κήρυξιν αὐτοῦ. Ἐπεχείρησε τὸ ἑλληνικὸν κράτος τὸν πόλεμον, ἀπηνθύνθη εἰς τὸ ἀπανταχοῦ ἔθνος, ὃ περ ἔσπευσε νὰ ταχθῇ ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς ἑλληνικῆς παλιγγενεσίας. Ἀλλ' οὐδεὶς ἐκ τῶν πρωτοστατούντων κατὰ τὴν ἔκβασιν τοῦ πολέμου ἔδωκε τὸ παράδειγμα τῆς ἐκτελέσεως τοῦ καθήκοντος· ὁ δὲ στρατὸς θέλει παραδείγματα, προερχόμενα ἐκ τῶν ἀρχηγῶν του. Ὅπου οὗτοι ἦσαν ἄξιοι τῶν ὑποχρεώσεων των, ἔλεγε μετὰ τινα χρόνον ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς ἑλληνικῆς Βουλῆς ὁ στρατηγὸς Σμολένσκης, ὁ στρατὸς ἐπειτέλεσε τὸ πρὸς τὴν πατρίδα καθήκον.

Ἐν Δομοκῷ, διηγεῖται ξένος φιλέλλην, μετασχὼν τῆς μάχης, ὁ ὑποχωρήσας ἑλληνικὸς στρατός, ἐπὶ ὁλόκληρον ἡμέραν ἀντιστὰς πρὸς τὸν ἐχθρὸν, ἐκράτησε τὰς θέσεις του. «Ἐπέρχεται λέγει, ἐπὶ τέλους ἡ νύξ· ὁ πυροβολισμὸς ὀλίγον κατ' ὀλίγον κοπάζει, ἡ φοβερὰ φωνὴ τῶν τηλεβόλων σιγᾷ περὶ ἡμῶς. Ἡ μάχη περατοῦται, ὁ δὲ Δομοκὸς μένει εἰσέτι εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων. Ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἡ ἡμέρα ἐκείνη παρήλθεν ἐν δόξῃ, ἡ δὲ μάχη ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπαναληφθῇ τῇ πρωΐᾳ τῆς ἐπομένης.... Ἀλλ' ὄχι!! ἡ συνήθης τακτικὴ ἔμελλε νὰ ἐπαναληφθῇ. Ὁ στρατὸς λαμβάνει τὴν διαταγὴν νὰ ὑποχωρήσῃ... Ἰδοὺ λοιπὸν καὶ πάλιν ἡμεῖς εἰς πλήρη ὑποχώρησιν! Ἐκ νέου καταστροφὴ, ἐκ νέου πανικός! Ὁ κόσμος ὅλος ἐξέρχεται καὶ πάλιν ὀρμητικὸς ἐκ τῆς πόλεως, ἐπαναλαμβάνονται δὲ κατὰ μῆκος τῆς εἰς Λαμίαν ἀγούσης ὁδοῦ αἱ φρικαλέαι ἐκεῖναι καὶ ἐξελιστικαὶ σκηναί, ἃς εἶχομεν ἴδῃ ἐν Τυρνάβῳ καὶ ἐν Λαρίσσει. Ἡ ἡττα τῇ φορᾷ ταύτῃ εἶνε τελεία, ἀνεπανόρθωτος! Οἱ ἄνθρωποι οὐδ' ἐν Λαμίᾳ τολμῶσι πλέον νὰ παραμείνωσιν! Ὁ στρατὸς ὑποχωρεῖ ἐν σπουδῇ εἰς Θερμοπύλας, ἃς οὐδ' εἰς θέσιν εἶνε πλέον νὰ ὑπερασπίσῃ. Εὐτυχῶς τῇ 20ῇ Μαΐου ὑπογράφεται ἡ ἀνακωχή, χωρὶς οἱ Τοῦρκοι νὰ δυνηθῶσι νὰ καταδιώξωσιν ἡμᾶς μέχρι τοῦ Παρθενῶνος! . . . »

Ἡ κατὰ θάλασσαν δρᾷσις δὲν ὑπῆρξεν οὔτε γενναιοτέρα, οὔτε ἐντιμοτέρα τῆς κατὰ ξηρὰν. Ἐν τῷ ὑπουργικῷ συμβουλίῳ ἐκρίτει διάστασις περὶ τοῦ πρακτέου. Τὸ ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν ὑπουργεῖον διέτασεν, ἀλλὰ δὲν ἰκνύετο, ὥς ἐλαφρᾷ τῇ σκέψει ἐνεργοῦν. Παράδοξα, ἀκατα-

νόητα συνέβαινον. Ὁ ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν ἀπέστειλεν εἰς τὸν ἐν τῷ Ἀμβρακικῷ μοίραρχον τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου τὴν ἐπομένην διαταγὴν : « Ἀρχίσατε πῦρ ἐντὸς τοῦ Ἀμβρακικοῦ. Διατάξατε νὰ βάλλωσι μετ' ἀταραξίας ! ! » Καὶ ὁ μοίραρχος ἐξήτει ὁδηγίας παρ' ἐνὸς τῶν ὑπασπιστῶν τοῦ βασιλέως, ἃν ἡ διαταγὴ τοῦ ὑπουργοῦ ἦτο σοβαρά... Ἀλλὰ καὶ ἡ δροῦσις τῆς ἀνατολικῆς μοίρας, τῆς παρὰ τὰ μακεδονικὰ παράλια, τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου δὲν ἦτο εὐτυχεστέρα. Τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ναυτικῶν ἐστερεῖτο τῆς προσηκούσης ναυτικῆς διευθύνσεως καὶ αὐθεντείας. Συνέβαινον πράγματα ἀκατανόητα, ἐπιδεικτικά, πρὸ τῶν ὁποίων ἤθελεν ὠχριάση ἡ δόξα καὶ αὐτοῦ τοῦ Ταρταρίνου, καὶ αὐτοῦ τοῦ Δὸν Κιχώτη. Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στόλου τῆς ἀνατολικῆς μοίρας, βαρέως φέρων τὴν ἀδρανείαν αὐτοῦ καὶ φοβούμενος τὴν ἐξέγερσιν τῶν πληρωμάτων ὡς ἐκ τῆς ἀδρανείας ταύτης, τῆς ἀκατανόητου, τῆς παραδόξου, ἐτηλεγράφει εἰς τὸν ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν ὑπουργὸν τὴν 7ην Ἀπριλίου ὡς ἐξῆς : « Κύριε ὑπουργέ, ἡμέτεροι μάχονται ἤδη εἰς σύνορα. Ἀρχηγὸς τουρκικῶν στρατευμάτων πιθανὸν νὰ ἐξακολουθῇ συγκεντρῶνων στρατὸν ἐκ Θεσσαλονίκης διὰ Κατερίνης καὶ θωρηκτὴ μοῖρα θ' ἀρχῇ ; Ἐρωτῶ ». Εἰς τὸ χαριέστατον καὶ χαρακτηριστικώτατον τῶν καιρῶν τηλεγράφημα τοῦτο τοῦ ὑφισταμένου ἀρχηγοῦ τῆς ναυτικῆς μοίρας ἀπεκρίνεται ἀμέσως, χαριέστερον ἔτι, ὁ προϋστάμενος ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν ὑπουργός, ὅστις κρίμασιν οἷς οἶδε Κύριος ἦτο κατὰ τὰ ἐν Ἑλλάδι κρατοῦντα δικηγόρος, ἐννοῶν περὶ στρατιωτικῆς πειθαρχίας, ὅπως ὁ ὑφιστάμενος στόλαρχος περὶ δικονομίας : « Χαίρω ὅτι συνεταυτίσθησαν αἱ γνώμαι ἡμῶν π ε ρ ὶ ἁ μ έ σ ο υ ἐ ν ε ρ γ ε ῖ α ς . . . Ἐκπλεύσατε ἄρα ὅ τι τάχιστα, πλέοντες εἰς Πλαταμῶνα καὶ μέχρις Αἰκατερίνης, προσβάλλοντες δὲ πᾶν τουρκικὸν πλοῖον ἢ μοῖραν τοιούτων, ὅπου ἂν ἠθέλετε συναντήσῃ αὐτά ». Καὶ ὁ στόλαρχος ἀπεκρίνεται : « Ἐκτελοῦντες διαταγὰς σου ἀπεπλεύσαμεν σήμερον πρωΐαν εἰς Τσάγεζι. Παρالياκοὶ τουρκικοὶ σταθμοὶ ἐγκατελείφθησαν, ἐπομένως δὲν προσεβάλομεν αὐτούς... Εἰς σκάλαν Λιτοχωρίου εὐρόντες μεγάλην ἐναπόθεσιν παντοειδῶν τροφίμων στρατοῦ Ἐλασσῶνος ἐπυρπολήσαμεν ὁλοτελῶς, ὥς καὶ τὴν ἐκεῖ μεγάλην ἀποθήκην, ἀλυνάτου οὔσης μεταφορᾶς τοσούτων ποσοτήτων »....

Ἐπὶ τοῖς κατορθώμασι τούτοις τοῦ στόλου τῆς ἀνατολικῆς μοίρας ὁ ὑπουργὸς συνέχαιρεν αὐτῷ, βεβαιῶν ὅτι ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων ἦτο ἀνάστατος ἐπὶ τῷ μεγάλῳ γεγονότι· ἔπραττε δὲ τοῦτο, ἀναιρῶν τὴν στρα-

τιωτικὴν πειθαρχίαν, ἀπευθυνόμενος συγχρότως τῷ τε μοίραρχῳ καὶ τῷ ὑπ' αὐτὸν ὑπηρετοῦντι βασιλόπαιδι Γεωργίῳ. Καὶ ἀμέσως ἐτηλεγράφη τὰ ἐπόμενα ἀμίμητα καὶ ἀπαράμιλλα ; « Νῦν σπεύσατε νὰ βομβαρδίσητε (πρὸς τίνα σκοπὸν ;) τὸ Καρὰ Μπουρνοῦ τῆς Θεσσαλονίκης, προσέχοντες πολὺ νὰ μὴ θίξητε τὰ ὑπὸ ξένην σημαίαν πλοῖα... » Ἄλλ' ὁ στολάρχος δὲν ἐξετέλει τὰς διαταγὰς τοῦ ὑπουργοῦ, ὅστις ἠναγκάζετο νὰ ποστείλῃ αὐτῷ τὴν ἐπομένην κεραυνόβολον ἐπιτίμησιν καὶ διαταγὴν, ἀκατάληπτον καὶ μυστηριώδη : « Τελευταῖαι διαταγαί μου ἦσαν νὰ κρατήσητε εἰς ἀποκλεισμόν τὰ τουρκικὰ πλοῖα, πολεμικὰ καὶ μὴ, ὥς καὶ τὰ ξένα τὰ ἐμπολέμου ἐμπορεύματος... Εἶχον διατάξῃ συγχρόνως νὰ καταλάβητε τὰς νήσους, ὑψοῦντες τὴν ἐλληνικὴν σημαίαν, εἰ δυνατόν νὰ καταστρέψῃτε τὸν παραλιακὸν σιδηρόδρομον Δεδεαγάτς. Διὰ τὸ ὅμως, ἀφοῦ εἴχετε νεωτέραν διαταγὴν μου, νὰ βομβαρδίσητε τὸ Καραμπουρνοῦ, παρελείπατε τοῦτο καὶ ἐπανήλθετε εἰς τὸν βομβαρδισμόν Λεπιοκαρυῶς : Δέον ἀμέσως ν' ἀποστείλῃτε, ὥς μοίραρχος, ἀπολογία τηλεγραφικὴν... Δὲν ἐπιτρέπω εἰς κανένα σας ν' ἀναβάλλῃ ἐκτέλεσιν διαταγῶν μου καὶ νὰ ζητῇ ἄλλοθεν ἐγκρίσεις, ὥς ἐπράξατε περὶ Καραμπουρνοῦ.. Δέον τυφλῶς νὰ ὑπακούητε εἰς τὰς διαταγὰς καὶ μόνως τοῦ ἀπευθυνόμου ὑπουργοῦ, ἐπιφυλασσομένου νὰ ἐξαντλήσῃ ὅλην τὴν αὐστηρότητα τῶν νόμων, ὅταν μάλιστα εὐρισκώμεθα εἰς τοιαύτας περιστάσεις ». Ὁ δυστυχὴς ὑπουργός, μηδεμιᾶς τῶν διαταγῶν αὐτοῦ ἐκτελουμένης ὑπὸ τοῦ στολάρχου, ἠναγκάζετο ἐπὶ τέλους νὰ ὑποβάλλῃ τὴν παραίτησίν του εἰς τὸν πρόεδρον τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου. Ἡ αἰτιολογία τῆς παραιτήσεως ἦτο αὕτη : « Γνωμὶ ἐγκαίρως ὑπ' ἐμοῦ προταθεῖσαι δὲν εἰσηκούσθησαν. Διαταγαί μου δὲν ἐκτελοῦνται ὑπ' ἐνίων, ἀναμενόντων τὴν ἄλλοθεν ἐγκρίσιν. Ἀπὸ δὲ τοῦ ὑπουργείου τῶν Ναυτικῶν ἐξέφυγε πρὸ πολλοῦ ἡ ὑπεύθυνος διοίκησις. Φροντίσατε περὶ ἀντικαταστ' σεώς μου... » Καὶ πρὸς ἐπίμετρον τῆς οἰκτρᾶς ταύτης καταστάσεως σηματοφόρος, ἐπηρετῶν ἐν τῷ θωρηκτῷ « Ψαρά », ἐξελθὼν ἐκ τῆς μοιραρχίδος ἄνευ ἀδείας εἰς τὴν ξηράν, ἔπεμπεν εἰς τὸν ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν ὑπουργὸν τὸ ἐπόμενον τηλεγράφημα κατὰ τῆς θαλασσίας δρᾶσεως τοῦ στολάρχου : « Ἐν ὀνόματι ἔθνους καταγγέλλω ἀργηγὸν Σαχτούρη καὶ συνεργοὺς προδίδοντας ἔθνος, μὴ ἐκτελέσαντας διαταγὰς. Πληροῦσι ἄξιωματικὸι φρονόσινα ὑτά. Σπεύσατε, ὀρίσατε ὑποναύαρχον

ἀρχηγὸν Κινάρην ἢ Σταματέλλον... Καταγγελία καὶ πρὸς τὸν πρόεδρον τοῦ Ἀρείου Πάγου»...

Πράγματι μετ' ὀλίγον, γενομένης δεκτῆς τῆς παραιτήσεως τοῦ ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν ὑπουργοῦ, εἰσηκούετο ὁ σημαιοφόρος, ὁ καταγγείλας τὸν στόλαρχον, διορισθέντος ἀντ' αὐτοῦ τοῦ ὑποναυάρχου Σταματέλλου. Οὕτως ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις, ἐστερημένη πάσης πρωτοβουλίας καὶ γενναιότητος, ἀναγκαιοτάτης εἰς τοιαύτας κρίσιμους περιστάσεις, ἤγετο καὶ ἐφέρετο μεταξὺ ἀντιθέτων ρευμάτων καὶ πρὸ τοῦ πολέμου καὶ κατὰ τὸν πόλεμον, μέχρις οὔ ἐπῆλθεν ὁ καθολικὸς πανικός, ἡ καταστροφή. Τίνος λόγου ἕνεκα ἡ καταστροφή αὕτη; Εὐρέθη ὁ αἴτιος, ἐνδεικνύμενος καὶ παρ' αὐτῶν τῶν ὑπουργικῶν κύκλων — ἡ *Προδοσία!*... Διότι οὐδεὶς ἐπεθύμει ἀντὶ τῆς λέξεως ταύτης νὰ μεταχειρισθῇ τὴν μόνην προσήκουσαν ἐν τῇ περιστάσει: ἡ καθολικὴ αὐτοπάτη, ἡ παραφροσύνη, ἡ φιλαρχία, ὁ ἀπὸ τριακονταετίας κρατῶν ἐναγῆς κοινοβουλευτισμός, καθ' ὃν ἄνω τῶν κοινῶν ἐτίθεντο τὰ ἰδιωτικά, τὰ κομματικὰ συμφέροντα.

Τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος, συνεπεία τῆς ἀδρανείας καὶ τῆς ἀκαταλογίστου διευθύνσεως, ἣτις διειτρανώθη καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, ἐγκατελείπετο παρὰ πάντων· καὶ αὕτη ἡ ἐνδόμυχος ἐθνικὴ πίστις, ἣτις ἔπρεπε νὰ στηρίξῃ αὐτὸ κατὰ τὴν ὑπερτάτην ἐκείνην στιγμήν τῆς κρίσεως καὶ τῆς ἀγωνίας, ἣτις εἶνε ἡ ἰσχυροτάτη τῶν δυνάμεων παντὸς λαοῦ, κατέλειπεν αὐτὸ πρὸ τῶν τραγικῶν γεγονότων, καὶ μότον ὁ ὑπέργηρος πρωθυπουργός, εἰς ὃν εἶχεν ἀνατεθῇ τὸ βάρος τῆς ἐξουσίας ἐν οὕτω σοβαραῖς στιγμαῖς, προσεπάθει διὰ φράσεων καὶ μόνον φράσεων, χωρὶς ὁ ἴδιος νὰ πιστεύῃ εἰς ὅσα ἔλεγε, νὰ ἐνισχύσῃ τὴν πίστιν τοῦ ἐλληνικοῦ γένους εἰς τὸν μέγαν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἀγῶνα, ὃν ἀνέλαβε χωρὶς ν' ἀναμετρήσῃ τὰς δυνάμεις του, χωρὶς νὰ προπαρασκευασθῇ, ἐγκαταλείφθῃς ἔρμαιον τῶν δημαγωγῶν καὶ τῶν ἀποτετυφλωμένων φιλάρχων. «Θὰ ἀγωνισθῶμεν, ἔλεγεν ὁ πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, μετὰ τὴν ἄνδρον ἐγκατάλειψιν τοῦ Τυρνάβου καὶ τῆς Λαρίσης, μετὰ τὰς ἐπανειλημμένας ὑποχωρήσεις καὶ κατὰ τὴν προσέγγισιν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ εἰς Θερμοπύλας, καὶ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν φιλοπατρίαν τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ θὰ νικήσωμεν. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ὀπλισθῶμεν μεθ' ὅλου ἡμῶν τοῦ θάρρους καὶ πᾶς ὁ δυνάμενος ἄς σπεύσῃ εἰς τὸ πλευρὸν τοῦ στρατοῦ, ὅπως ἀγωνισθῇ ὑπὲρ τῆς τιμῆς τῆς

πατρίδος». Ὁ δυστυχὴς ! δὲν ἠδύνατο, γράφων ταῦτα, νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι ὁ Θεὸς βοηθεῖ τοὺς ἰσχυροὺς μόνον, ἡ δὲ ἀπλὴ φιλοπατρία δὲν δημιουργεῖ τὴν νίκην. Διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ νίκη, ἔπρεπε πρότερον νὰ ὁργανωθῇ ὁ στρατός, ὁπότε ἠδύνατο νὰ προπαρασκευασθῇ καὶ αὕτη. Ἀλλ' ἐπὶ τριακονταετίαν μέριμνα τῆς ἐλληνικῆς πολιτικῆς, κατατριβομένης περὶ τὰ εὐτελεῖ καὶ τὰ ἀσήμεντα, ἦτο ἡ ἀποσύνθεσις μᾶλλον, οὐχὶ δὲ ἡ σύνταξις καὶ ἡ ὁργάνωσις τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, οὐχὶ ἡ ἐνίσχυσις τοῦ πολεμικοῦ μένους τῶν Ἑλλήνων.

Μ'.

17 Ἀπριλίου 1909

Μετὰ τὰς ἐπανελημμένας καταστροφάς, τὸν πανικὸν καὶ τὰς ὑποχωρήσεις τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ ἐντεῦθεν τῆς Θεσσαλίας, καταλιπόντος ἐπὶ τέλους ἀκαταλογίστως καὶ τὸ τελευταῖον προπύργιον του, τὸν Δομοκόν, καὶ προτροπάδην βαίνοντος πρὸς τὴν Λαμίαν καὶ τὰς Θερμοπύλας, τὰ τουρκικὰ στρατεύματα, ἀντιστάσεως μὴ οὔσης σοβαρᾶς, θριαμβευτικῶς προέβαινον πρὸς τὴν ἐλληνικὴν πρωτεύουσαν, ἣν καὶ θὰ κατελάμβανον, κατασκηνοῦντα ὑπὸ τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως, ἂν μὴ παρενέβαινεν ὥς ἐκ μηχανῆς θεὸς ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ρωσσίας, ἀκριβῶς τὴν ἡμέραν τῆς μάχης τοῦ Δομοκοῦ ἐπιστείλας τῷ Σουλτάνῳ τὸ ἐπόμενον τηλεγράφημα, δι' οὗ ἐξηγεῖτο τὴν ἐπιείκειαν αὐτοῦ καὶ τὴν συγγνώμην ὑπὲρ τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους.

« Ἡ ὑμετέρα αὐτοκρατορικὴ Μεγαλειότης δὲν θὰ ἐκπλαγῇ, ἐὰν αἱ μεταξὺ ἡμῶν ὑπάρχουσαι ἀγαθαὶ σχέσεις εἰλικρινοῦς φιλίας καὶ ἀγαθῆς γειτνιάσεως μ' ἐνθαρρύνωσιν, ἵνα ποιήσωμαι ἑκκλησίαν εἰς τὰ εὐγενῆ αὐτῆς αἰσθήματα καὶ μοι ἐμπνεύσωσι τὴν ἐλπίδα, ὅτι ἡ ὑμετέρα Μεγαλειότης δὲν θ' ἰβραδύνη νὰ ἐπισφραγίσῃ τὰς ἐν ἡ ρ ω ῖ κ ῶ ἄ γ ῶ ν ι ἀρθείσας νίκας τοῦ γενναίου στρατοῦ διὰ τῆς ἀκριβοῦς τηρήσεως τῶν μειριοπαθῶν καὶ εἰρηρικῶν διαθέσεων, ὥς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ πολέμου διεκήρυξεν. Ἡ ὑμετέρα Μεγαλειότης, ἀναστέλλουσα τὴν ἐν Ἑλλάδι πορείαν τῶν στρατευμάτων της καὶ εὐνοϊκῶς ἀποδεχομένη τὴν ἐπέμβασιν τῶν Δυνάμεων πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης, διὰ νέου θὰ

περιεβάλλετο τίτλον ὑψίστης ἐκτιμήσεως καὶ θὰ ἐπιτελέσῃ προᾶξιν βαθείας φρονήσεως, ἣς προσωπικῶς θὰ διατηρήσω ἕσται τὴν ἀνάμνησιν».

Αὐθιμερὸν ὁ Σουλτᾶνος ἀπεκρίνετο τῷ Τσάρῳ ὡς ἀκολούθως :

« Ἐπιτραπήτω μοι νὰ εὐχαριστήσω ἐπὶ ταῖς διαβεβαιώσεσι τῆς ὑμετέρας φιλίας καὶ τοῖς συγχαρητηρίοις ἐπὶ ταῖς ἐπιτυχίαις τῶν στρατευμάτων μου, νὰ ἐπαναλάβω δὲ τὴν ἔκφρασιν τῶν αἰσθημάτων τῆς φιλίας ἡμῶν. Ὑπ' ὅψει λαμβάνων τὴν παρέμβασιν τῆς Υ.Μ. καὶ ἐπιθυμῶν ν' ἀποδείξω, ὅτι ἄσμενος ἀνταποκρίνομαι εἰς τὴν ἐκφρασθεῖσαν ἐπιθυμίαν, ὅπως περαιωθῇ σπουδαία πολεμικὴ ἐνέργεια καὶ παύσῃ ἡ αἱματοχυσία, διέταξα τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ στρατοῦ μου νὰ διακόψωσι τὰς ἐχθροπραξίας. Παρακαλῶ τὴν Υ. Μ. νὰ λάβῃ εὐμενῶς γινῶσιν τῆς ἐνδοτικότητός μου πρὸς τὴν φιλικὴν παρέμβασιν τῶν Δυνάμεων καὶ ἐλπίζω, ὅτι θὰ τηρηθῶσι τὰ δικαιώματα καὶ τὸ γόητρον τῆς κυβερνήσεώς μου».

Εἰς τοιοῦτον ἐξευτελισμὸν περιήρχετο ἐν ἔτει 1897 ἡ ἑλληνικὴ ἰδέα ἔνεκα τῆς ἀθλιότητος καὶ τῆς ἀβουλίας τοῦ ἐλευθέρου κράτους. Ἡ τύχη αὐτοῦ, ἡ σωτηρία ἐξηρτήθη ἐκ τῆς μεγαλοψυχίας δύο μοναρχῶν. Πρὸς τούτου ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς τῆς Ἑλλάδος, ἐξικετεύων καὶ ἐκλιπαρῶν τὴν ἄμεσον, τὴν ταχεῖαν ἐπέμβασιν τῶν Δυνάμεων ὑπὲρ τοῦ κινδυνεύοντος κράτους, ἐπέστελλε τῷ ἐν Παρισίοις πρεσβευτῇ τὰ ἐπόμενα ἐξευτελιστικά, ἐν εἵδει διαμαρτυρίας : « Ἐν ᾧ ἡ κυβερνήσις παρέσχε ταῖς μεσολαβούσαις Δυνάμεσι πάσας τῆς ἀγαθοπιστίας αὐτῆς τὰς ἀποδείξεις, λυπεῖται βλέπουσα, ὅτι μέχρι τῆς ὥρας ταύτης οὐδὲν προσεπορίσθη ἐκ τῶν ὠφελημάτων ἐκείνων, ἅτινα αἱ Δυνάμεις τῇ παρεῖχον τὴν ἐλπίδα νὰ καρπωθῇ, ἐν ᾗ περιπτώσει ἤθελε προσχωρήσῃ εἰς τὰς προτροπὰς των καὶ ἀναθέσῃ αὐταῖς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἑαυτῆς συμφερόντων».

Ἡμεῖς μὲν προσεχωρήσαμεν πάσαντα εἰς ἅπαντας τοὺς πόθους τῶν Δυνάμεων, αἱ δὲ Δυνάμεις οὐδὲν ἔκτοτε ὑπὲρ ἡμῶν ἔπραξαν. Ἀλλ' ἡ ἰκεσία αὕτη τῆς μετανοούσης πολιτικῆς Μαγδαληνῆς, οἷα ἦτο τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἡ ἑλληνικὴ κυβερνήσις, δὲν ἐλήφθη ὑπ' ὅψει καὶ ὑπὸ τῆς Εὐρώπης καὶ ὑπὸ τῆς Τουρκίας, ἂν μὴ πρῶτος ἐξ οἴκτου παρενέβαινεν ὁ Τσάρος πασῶν τῶν Ρωσσιῶν. Οὕτως ἐσώθη τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐκ τῆς πανωλεθρίας τὸ ἑλληνικὸν κράτος.

Τοιούτων ἐπελθόντων γεγονότων, ἀπροσδοκῆτων ἴσως οὐχὶ διὰ τοὺς

ἐξ ἀμφοτέρων τῶν κομματικῶν ὁμάδων τοῦ ἐλληνικοῦ Κοινοβουλίου προκαλέσαντας τὸν πόλεμον, ὁ ἐλληνικὸς λαὸς ἔλυσεν ἀμέσως τὸ πρόβλημά του, ἐξεγερθεὶς κατὰ τῆς κυβερνήσεως καὶ ἐν τῇ πρωτευσίᾳ καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις. Ἐν τῇ πρωτευσίᾳ μάλιστα ὁ οἰσιροηλατηθεὶς ὄχλος διήρπαξε τὰ ὀπλοπωλεῖα, ἵνα ὀπλισθῇ δῆθεν καὶ ὕδευση πρὸς τὰ σύνορα κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ἀλλὰ πᾶσα αὕτη ἡ ἐξέγερσις κατηνύσθη παραχρῆμα, παραιτηθείσης τῆς κυβερνήσεως καὶ ἀνελθούσης τῆς ἀντιπολιτεύσεως εἰς τὴν ἐξουσίαν, ὥσεί μὴ ἦτο καὶ αὕτη συνυπεύθυνος μετὰ τῆς κυβερνήσεως ἐν τῇ προκλήσει τοῦ πρὸς τὴν Τουρκίαν ἀκαταλόγιστου πολέμου.

Ἀλλὰ διὰ τῆς τοιαύτης λύσεως τοῦ πολιτικοῦ προβλήματος μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ πολέμου ἐθεραπεύοντο οἱ κοινοβουλευτικοὶ θεσμοί. Ἀπὸ πολλῶν δεκαετηρίδων, καθ' ἧς λειτουργοῦσιν οἱ θεσμοὶ οὗτοι, ἐν πάσῃ κοινωνικῇ καὶ πολιτικῇ περιπετείᾳ τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, ἡ κυβερνητικὴ μεταβολή, τηρουμένων τῶν κοινοβουλευτικῶν θεσμῶν, ἐξευρίσκεται ὡς ἡ μόνη πανάκεια. Ὁ κοινοβουλευτικώτατος ἐλληνικὸς λαός, καὶ δὴ ἡ τὴν γνώμην αὐτοῦ ἐκάστοτε ἀκοσμώτατα καὶ στασιαστικώτατα ἐρμηνεύουσα πρωτεύουσα, ἐνόμισεν ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτοῦ ἀκρισίᾳ, ὅτι ἐπῆλθε τὸ τέλος τῶν δεινῶν διὰ τῆς εἰς τὴν ἐξουσίαν ἀνόδου τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ἣτις ἐκ πνεύματος δημαγωγίας ὑπεκρίθη τὴν μέχρις ἐσχάτων ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου, ἀποστείλασα νέας ἐπικουρίας, εἰς τὴν Ἡπειρον ἰδίως, ἐνῶ συγχρόνως εἰργάζετο παρὰ ταῖς εὐρωπαϊκαῖς Δυνάμεσι πρὸς μεσολάβησιν αὐτῶν καὶ ἀναστολὴν τῶν ἐχθροπραξιῶν.

Τὸ βέβαιον εἶνε, ὅτι ἂν παρέμενεν ἐπὶ τινος ἡμέρας εἰς τὴν ἐξουσίαν ἡ κυβερνησις, ὁ ἐχθρικὸς στρατὸς δὲν ἤθελε προχωρήσῃ μέχρι Λαμίας, οὐδ' ἐπέλθῃ διὰ τὸν ἐλληνικὸν στρατὸν καὶ τὸ ἐλληνικὸν κράτος ἡ θλιβερὰ κατασχύνη, ἐξ ἧς δὲν θ' ἀπαλλαγῇ τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος πρὶν ἢ καταδείξῃ καὶ πάλιν διὰ τῶν πραγμάτων, ὅτι ὑπαίτιοι τῶν στρατιωτικῶν αὐτοῦ ἀτυχημάτων, τῆς ἐπελθούσης ἐθνικῆς ἀδοξίας, εἶνε οἱ ἄνευ μελέτης καὶ τῆς δεούσης προπαρασκευῆς ἐξωθήσαντες αὐτὸ εἰς πόλεμον, εἰς τὴν ἀγαθὴν ἔκβασιν τοῦ ὁποίου δὲν ἐπίστευον αὐτοὶ οὗτοι.

Μετὰ τὰ γεγονότα ταῦτα, ἡ μὲν δημοσία εὐρωπαϊκὴ γνώμη, ἡ ἐπὶ τινος ἡμέρας καταληφθεῖσα ἐξ ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς, ἀπέστρεφεν ἀφ' ἡμῶν τὸ πρόσωπον ἐπὶ τῇ ἐκδηλωθείσῃ κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ ἀνοσίου ἐκείνου ἀβελτηρίᾳ καὶ μικροψυχίᾳ, ἡ δὲ ἐπίσημος Εὐρώπη ἐκήρυττεν ὁμοφώνως εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ ἐλλη-

νικοῦ κράτους, ὅτι ἐὰν αἱ Δυνάμεις, ὧν τὰς συμπαθείας τοσαῦτα ἐπ' ἐσχάτων ἔπραξεν ἡ Ἑλλάς, ὅπως ἀποξενωθῇ, τεκμηριῶσι μέγα ὑπὲρ αὐτῆς ἐνδιαφέρον καὶ προσπαθῶσι νὰ μειώσωσι κατὰ τὸ ἐφικτὸν τὸ βάρος τῶν σφαλμάτων αὐτῆς, προφυλάξωσι δὲ τὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ τὸ μέλλον τῆς, πράττουσι τοῦτο κυρίως καὶ πρὸ πάντων χάριν τῆς δυναστείας καὶ χάριν τοῦ προσώπου τοῦ βασιλέως, ὅστις ἦτο τὸ παλλάδιον κατὰ τὰς κρίσεις ἐκείνας περιστάσεις, ὡς διήρχετο τὸ ἐλληνικὸν κράτος.

Παρόμοια, καὶ πικρότερα ἀκόμη, διελάλουν εἰς τοὺς ἡμετέρους ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ἀντιπροσώπους οἱ ἐπὶ τῶν Ἑξωτερικῶν ὑπουργοὶ τῶν λοιπῶν Δυνάμεων. Τὸ ἐλληνικὸν κράτος περιεσφύζετο μονονουχὶ ἀπὸ τῆς ὑποδουλώσεως· καὶ τοῦτο ὠφείλετο οὐχὶ εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀρετὴν, οὐχὶ εἰς τὴν ἐκτίμησιν καὶ τὰς συμπαθείας τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, ἀλλ' εἰς τὸ ὑπὲρ τῆς βασιλικῆς δυναστείας εὐρωπαϊκὸν ἐνδιαφέρον. Εἰς τοιοῦτο σημεῖον περιήγαγε τὰ πράγματα τριακόνταετῆς πολιτικῆς ἀκολασίας καὶ ἔλλειψις ἐθνικοῦ συναισθήματος καὶ ἀλληλεγγύης ἀρχόντων τε καὶ ἀρχομένων. Τὸ τέταρτον ἤδη ἐντὸς εἰκοσαετίας ὑφίστατο τὸ ἐλληνικὸν κράτος δεινόν, ἀκατονόμαστον κόλαφιν ἔνεκα ἀλλοπροσύλλου καὶ ἀντεθνικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς. Τίς ὁ ὑπεύθυνος τῶν θλιβερῶν τούτων γεγονότων ; Ἄς τὸ εἴπῃ καὶ ἄς τὸ κρίνῃ ἡ δικαιοκρίτις ἱστορία. Ὁ κοινοβουλευτισμός, ἡ πολιτικὴ ὀλιγαρχία, ἡ ἔλλειψις ἰσχυρᾶς καὶ λελογισμένης διευθύνσεως τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, ἡ παντελὴς κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν τῶν στρατιωτικῶν τῆς χώρας δυνάμεων ἀσυνταξία, τὸ ἀνεύθυνον πάντων τῶν πολιτειακῶν παρὰ γόντων περιήγαγον τὸ ἐλληνικὸν κράτος εἰς ἀναρχίαν, ἣς δρέπει τοὺς καρποὺς ἀφθόνηως μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης, χωρὶς νὰ συνέλθῃ εἰς ἑαυτό, χωρὶς ν' ἀνανήψῃ καὶ νὰ συνετισθῇ.

Τῇ παρεμβάσει τῶν Μεγάλων Δυνάμεων συνωμολογήθη ἐπὶ τέλους ἡ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας εἰρήνη. Πρὸς χαρακτηρισμὸν αὐτῆς ἀντιγράφω δύο ἄρ'τα τῶν προκαταρκτικῶν ὅρων :

«Τὰ ἐλληνοτουρκικὰ σύνορα θέλουσι διαρρυθμισθῇ... Ὑπονοεῖται ὅτι ἐλαφροὶ τινες τροποποιήσεις ὑπὸ στρατηγικὴν ἔποψιν δύνανται νὰ ἐπανέλθωσιν ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας.

«Ἡ Ἑλλάς θέλει καταβάλῃ τῇ Τουρκίᾳ πολεμικὴν ἀποζημίωσιν ἐκ 4 ἑκατομμυρίων τουρκικῶν λιρῶν. Ὁ ἀναγκαῖος διακανονισμός, ὅπως διευκολυνθῇ ἡ ταχεῖα καταβολὴ τῆς ἀποζημιώσεως, γενήσεται τῇ συγ-

καταθέσει τῶν Δυνάμεων κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε τὰ μὴ προσβάλλη τὰ κεκτημένα δικαιώματα τῶν ἀρχαίων δανειστῶν, κατόχων τίτλων τοῦ δημοσίου χρέους τῆς Ἑλλάδος.

«Πρὸς τοῦτο θέλει ἰδρυθῇ ἐν Ἀθήναις Διεθνὴς Ἑπιτροπὴ ἐκ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν μεσολαβουσῶν Δυνάμεων, ἐκάστης ὁριζούσης ἀνὰ ἓν μέλος. Ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις θέλει προκαλέσῃ τὴν ψήφισιν νόμου, ἐκ τῶν προτέρων ἀρεστοῦ ταῖς Δυνάμεσι, κανονίζοντος τὴν λειτουργίαν τῆς Ἑπιτροπῆς καὶ καθ' ὃν ἡ εἴσπραξις καὶ ἡ διύθεσις προσόδων ἐπαρκῶν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ διὰ τὴν πολεμικὴν ἀποζημίωσιν δανείου καὶ τῶν ἄλλων ἐθνικῶν χρεῶν θέλουνσι τεθῇ ὑπὸ τὸν ἀπάλυτον ἔλεγχον τῆς εἰρημένης Ἑπιτροπῆς».

Διὰ τῆς Συνθήκης ταύτης, εἰς τὴν ἐπιβολὴν τῆς ὁποίας ἐπρωτοσιاتیσεν ἡ πολιτικὴ τοῦ Γερμανοῦ αὐτοκράτορος, μαινομένου κατὰ τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους ἕνεκα τῶν χρηματικῶν ἀπωλειῶν τῶν Γερμανῶν ὁμολογιούχων κατὰ τὴν πτώχευσιν, ἡ Ἑλλὰς ἐταπεινοῦτο μὲν πρὸ τῆς Τουρκίας, ἐστερεῖτο δὲ τῆς πλήρους αὐτῆς οἰκονομικῆς καὶ πολιτικῆς αὐτονομίας, τιθεμένη ὑπὸ τὸν ἔλεγχον, μονονουχὶ τὴν οἰκονομικὴν διοίκησιν Ἑπιτροπῆς τῶν Μεγάλων Δυνάμεων.

Ἡ ἐθνικὴ φιλοτιμία ἐτρώθη ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου. Ἀλλ' ἔλησμονήθη. Καὶ ἤδη ἡ Ἑπιτροπὴ τοῦ Οἰκονομικοῦ Ἐλέγχου ἀποτελεῖ μονονουχὶ κανονικὸν θεσμὸν ἐν τῇ ἐλληνικῇ πολιτείᾳ. Πλέον ἢ ἅπαξ ἐπενέβη ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη εἰς τὰ τῆς ἐλληνικῆς διοικήσεως. Ἡ μὲν κυβέρνησις κατ' ἀνάγκην ἠνέχθη τὴν ἐπέμβασιν ταύτην, ὁ δὲ ἐλληνικὸς λαός . . . οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἐπεδείξατο σημεῖον στενοχωρίας.

Τὸ ἐλληνικὸν κράτος ὑπέστη θανάσιμον τραῦμα ἐν τῇ ὑποστάσει αὐτοῦ καὶ τῇ ἡθικῇ ἀξιοπρεπείᾳ διὰ τῆς Συνθήκης ταύτης. Ἀπώλεσε τὴν γοητείαν, ἣν ἐξήσκει καθ' ὅλον τὸν δέκατον ἑνατον αἰῶνα καὶ μεταξὺ τῶν ὁμοφύλων, καὶ μεταξὺ τῶν λαῶν.

Ἀλλὰ τί ἐγένοντο κατὰ τὰς θλιβερὰς ἐκείνας ἡμέρας τῆς ἐθνικῆς κρίσεως οἱ περὶ τὴν Ἑθνικὴν Ἐταιρείαν, φανεροὶ καὶ ἀφανεῖς, ἐπίσημοι καὶ ἀνεπίσημοι; Μέγα μέρος τοῦ στρατοῦ αὐτῆς, τῶν πολυθρυνλήτων Σταυροετῶν, μετὰ τὰς καταστροφὰς τοῦ πολέμου ἐπεδόθη εἰς τὸν ληστρικὸν βίον. Τὸ δὲ ἄορατον Συμβούλιον καὶ οἱ ἐπιτελεῖς αὐτοῦ; Ὅρατοὶ καταστάντες, εὐμήθησαν καὶ ἡμεῖφθησαν, ἀνέλαβον τὴν διοίκησιν τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους κανονικώτατα καὶ κοινοβου-

λευτικώτατα . . . Καὶ ἐπληρώθη τὸ ρηθὲν ὑπὸ τινος τῶν ἐν τῇ Βουλῇ ἀρχισυνωμοτῶν τῆς Ἑθνικῆς Ἑταιρείας. Κατὰ τίνα ἄλλον τρόπον εἶνε δυνατόν νὰ πέσῃ ἡ Κυβέρνησις ; "Ἐπεσε διὰ τοῦ Ἑτέμ, διὰ τῆς καταλήψεως τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Φθιώτιδος, μονονουχὶ διὰ τῆς καταλήψεως τῆς ἐλληνικῆς πρωτευούσης. "Ἄν δὲν συνέβη τὸ τελευταῖον τοῦτο, ὀφείλεται εἰς τὸ ἱκετευτικὸν ἑκείνου πρὸς τὸν Σουλτᾶνον τηλεγράφημα τοῦ Τσάρου πασῶν τῶν Ρωσιῶν, ἐνδιαφερομένου μετὰ τῶν λοιπῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ὑπὲρ τῆς ἐλληνικῆς δυναστείας. Φρίκη!

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἔκβασις τοῦ ἐλληνοτουρκικοῦ πολέμου ἐν ἔτει 1897.

Ὁ πραγματικὸς αὐτουργὸς πολέμου τινός, λέγει ὁ Μοντέσκος, δὲν εἶνε ὁ κηρύττων αὐτόν, ἀλλ' ὁ καθιστὰς ἀναγκαῖον. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ εὐθύνη τοῦ πολέμου τούτου, τοῦ τοσοῦτον ἀτιμᾶσαντος τὸ ἐλληνικὸν κράτος καὶ τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος, ἀποδίδεται εἰς τὴν κατὰ τὸν χρόνον ἑκείνον ἐλληνικὴν κυβέρνησιν, παρασυρθεῖσαν ὑπὸ τῆς λαϊκῆς καταιγίδος, *οὐ μολκῆθη εἴσαν*. Οὐ μικρὸν βεβαίως εὐθύνονται οἱ τῷ καιρῷ ἐκείνῳ διέποντες τὰ ἐλληνικὰ πράγματα ἐπὶ τῇ ἀβελτηρίᾳ αὐτῶν, τῇ ἐλλείψει σθένους πρὸς καταπολέμησιν τῶν κωμωδῶν ἐκείνων τῆς φιλοπατρίας καὶ τῶν ἐθνικῶν ἰδεωδῶν, ὅποιοι ἐτύγγανον οἱ ἀποτελοῦντες τὸ ἀνώτατον συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας μετὰ τῶν ἐπιτελῶν αὐτοῦ. Κατεδείχθησαν κατώτεροι τῆς θέσεως αὐτῶν καὶ τῆς ἀποστολῆς. "Ἄν εἶχον τὴν πεποίθησιν εἰς ἑαυτούς, ἂν ἐτόλμων νὰ πατάξωσι τοὺς συνωμώτας, οἷτινες δὲν ἦσαν ἀόρατοι, ἀλλὰ λίαν ἐμφανεῖς, ἐπὶ τέλους, ἀφοῦ δὲν εἶχον τὸ σθένος νὰ πολιευθῶσι γενναίως, ἂν κατέλειπον τὴν ἐξουσίαν εἰς τοὺς βουλιμιῶντας ἀντιπάλους των, θὰ ἀπεσοβεῖτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ πόλεμος καὶ τὰ τραγικὰ αὐτοῦ ἀποτελέσματα. Ἐν τοῦτοις παρὰ πάντα ταῦτα, ἡ ἀμερόληπτος ἱστορία ὀφείλει πρωτίστως νὰ καταδικάσῃ, ἐπιρρίπτουσα τὴν κατάραν καὶ τὸ ἀνάθεμα αὐτῆς, τοὺς πρωτεργάτας τῆς ἀντεθνικῆς συμμορίας, οἷτινες ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς Ἑθνικῆς Ἑταιρείας ἐκμεταλλευθέντες τὴν ἐλληνικὴν νευροπάθειαν, ἐξήγειραν αὐτὴν μέχρι φρενίτιδος καὶ κατέστησαν ἀναγκαῖον τὸν πόλεμον ἐν γνώσει, ὅτι τὸ ἐλληνικὸν κράτος διετέλει στρατιωτικῶς ἀσύντακτον κατὰ τε ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, ἕνεκα τῆς πτωχεύσεως δὲ καταπεπιτωκὸς ἐν τῇ

συνειδήσει τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου. Πάντα ταῦτα ἦσαν γνωστὰ εἰς τοὺς πρωταγωνιστὰς τῆς Ἑθνικῆς Ἑταιρείας.

Ἄλλ' ἤκιστα ἐπέδρασεν ἐπ' αὐτῶν ἡ λογικὴ καὶ τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος, Καταδημαγωγήσαντες τ' ἐν ἑλληνικὸν λαὸν καὶ μετ' αὐτοῦ τὸ ἀπανταχοῦ ἑλληνικὸν ἔθνος, προῦκάλεσαν τὸν ἀνόσιον ἐκεῖνον, τὸν ἀντιεθνικὸν πόλεμον, ἐν τῇ διεξαγωγῇ τοῦ ὁποίου αὐτοὶ οὗτοι πρῶτοι ἐλίποψύχησαν, χωρὶς νὰ ἐκτελέσωσι τὸ κοινότατον καθήκον πρὸς τὸ ἔθνος καὶ τὴν πατρίδα. Ἀλλὰ δὲν ἐζημιώθησαν ἐκ τῶν γεγονότων, ἐκ τῆς καταστροφῆς, οἱ κωμωδοὶ οὗτοι τῆς φιλοπατρίας. Ἐπιτηδείως κατώρθωσαν τὴν εὐθύνην τοῦ πολέμου ν' ἀποτρέψωσιν ἀφ' ἑαυτῶν καὶ ν' ἀμειφθῶσι μεγαλοπρεπῶς. Τίς ὁ ὑπεύθυνος τοῦ πολέμου ; Οὐδεὶς καὶ ἅπαντες. Μὴ ζητηθείσης εὐθύνης, μὴ τιμωρηθέντων τῶν πρωταιτίων, ἀδρανήσαντος καὶ ἀδιαφορήσαντος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, πρὸ τοῦ δικαστηρίου τῆς ἱστορίας αὐτὸς καὶ μόνος θὰ εὐθύνηται.

Ὅπως ἐν ἔτει 1866, ἐν ἔτει 1877, ἐν ἔτει 1885, οὕτω καὶ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, τὴν θλιβερωτάτην καὶ καταστρεπτικωτάτην πασῶν, ἡ καταστροφή ἀπεδόθη εἰς τὴν σιτραιωτικὴν ἀσυνταξίαν, εἰς τὸ ἀπαράσκευον τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, εἰς τὴν ἑλλειπιν ἐνιαίας πολιτικῆς κατευθύνσεως καὶ διευθύνσεως. Φίλοι καὶ ἐχθροὶ ἐξήνεγκον τὴν αὐτὴν γνώμην περὶ τῶν αἰτίων καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων. Ἀλλ' εἰ διέποντες τὰ ἑλληνικὰ πράγματα ἐξακολουθοῦσι τὴν αὐτὴν πολιτικὴν. Τὸ κοινοβουλευτικὸν μεγαθήριον ἐξεμύζησε πᾶσαν ἰκμάδα ἑθνικῆς ζωῆς καὶ ἐνεργείας. Μετὰ τὴν καταστροφὴν ἐπεβάλλετο ὑπὸ τῶν πραγμάτων ἡ πολιτικὴ τῆς περισυλλογῆς, ἢ ἀποκατάστασις τῆς τάξεως ἐν τῇ διοικήσει τοῦ κράτους, ἢ σύνταξις καὶ ὁργάνωσις τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν δυνάμεων αὐτοῦ, ἢ οἰκονομικὴ ἐνίσχυσις καὶ πᾶν ὅτι συντελεῖ εἰς τὴν ἐξυγίανσιν, εἰς τὴν ἀπόρρωσιν τῶν ἀτόμων καὶ τῶν δυνάμεων. Ὡς μὴ ὥφειλεν, οὐδὲν ἔκτοτε ἄξιον λόγου ἐπτελέσθη, μαρτυροῦν τὸ ἐνδιαφέρον τῆς διευθυνούσης πολιτικῆς ὑπὲρ τῶν κοινῶν πραγμάτων. Νομοθετήματα τινα πρὸς σύνταξιν τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνάμεων ἐν τῇ ἐφαρμογῇ αὐτῶν καὶ τῇ ἐκτελέσει καταγγέλλονται καθ' ἑκάστην ἐν αὐτῇ τῇ Βουλῇ ὥς οὐδὲν ἀγαθὸν ἐπενεγκόντα. Καὶ τοῦτο, διότι ἐλλείπει ἀπὸ τῶν διευθυνόντων, ἀπὸ τῶν ἀνευθυνῶν ὑπευθύνων, ἢ πρόθεσις, ὁ πραγματικὸς ζῆλος πρὸς βελτίωσιν τῆς καταστάσεως· καὶ τοῦτο, διότι ὁ ἑλληνικὸς λαός, κατὰ πλᾶσμα μόνον εἶνε ἐλεύθερος, πράγ-

ματι διατελεῖ ἐθελόδουλος, ὑπηρετῶν ψυχῇ τε καὶ σώματι καὶ θεραπεύων τὴν κρατοῦσαν ὀλιγαρχίαν, πρὸ τοῦ εἰδώλου τῆς ὁποίας καὶ αἱ λοιπαὶ πολιτικαὶ ἐξουσίαι ἐξηφανίσθησαν ἢ ὑπετάγησαν. Καὶ ἤδη, μετὰ παρέλευσιν ὀλοκλήρου δωδεκαετίας, πρὸ τῶν ἐξελισσομένων κινδύνων, τὸ ἐλληνικὸν Κράτος, τυφλῶτιον πρὸ τῆς πραγματικότητος, ἐξακολουθεῖ μοιραίως, ἀπαισίως, τὴν αὐτὴν πολιτικὴν τῆς ρωσιώνης, τῆς ἀπαθείας, τῆς θεραπείας τῶν κομματικῶν συμφερόντων. Καθολικὴ παραλυσία καὶ ἀποχαύνωσις. Οὐδαμοῦ ὁ δυνάμενος ν' ἀφυπνίσῃ τὴν ἐθνικὴν ψυχὴν, ν' ἀποκαλέψῃ εἰς αὐτὴν τὸν ἐπαπειλοῦντα τὴν ἐλληνικὴν ὑπόστασιν κίνδυνον, νὰ συντάξῃ τὰς ἐθνικὰς δυνάμεις, νὰ ἐμπνεύσῃ ἐμπιστοσύνην εἰς τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος, σεβασμὸν καὶ ἐκτίμησιν εἰς τοὺς παρακολουθοῦντας τὰ ἐν τῷ ἐλληνικῷ κόσμῳ ἐξελισσόμενα πολεμίους καὶ φίλους.

Κατὰ τὸ ἀπὸ τοῦ τελευταίου ἐλληνοτουρκικοῦ πολέμου διελθὸν χρονικὸν διάστημα ὁ κεκηρυγμένος ἐχθρὸς τοῦ ἐλληνισμοῦ, ἡ νέα Βουλγαρία, ἀριθμοῦσα πολιτικὸν βίον μιᾶς μόνον γενεᾶς, ἐπετέλεσεν ἀληθῶς θαύματα, μαρτυρούμενα καὶ ἀνομολογούμενα καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν μὴ συμπαθῶς πρὸς αὐτὴν διατεθειμένων.

Παρὰ τὰ τελεσθέντα ἐπίσημα ἐγκλήματα, τὰ πρὸς στιγμὴν ἐμπνεύσαντα φρίκην εἰς τὸν πεπολιτισμένον κόσμον, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον λησμονηθέντα, ἡ βουλγαρικὴ αἴγλη ὀσημέραι μεσουρανεῖ. Ἡ δύναμις εἶνε τὸ πᾶν, ἡ ἰσχὺς εἶνε τὸ δίκαιον. Οὕτω κατώρθωσεν ἡ νέα Βουλγαρία διὰ τῆς στρατιωτικῆς αὐτῆς ἰσχύος, διὰ τῆς μεθοδικῆς αὐτῆς ἐνεργείας, διὰ κατευθύνσεως τῆς πολιτικῆς αὐτῆς πρὸς ὠρισμένον σκοπόν, νὰ ἐπικρατήσῃ ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ συνειδήσει. Ὑπολογίζεται ἤδη ὡς σημαίνουσα δύναμις ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου, ὡς τὸ κράτος τοῦ μέλλοντος. Ἐν ἔτει 1903, καθ' ὃν χρόνον ἐτελοῦντο ἐν Μακεδονίᾳ τὰ φρικωδέστατα τῶν ἐγκλημάτων κατὰ τῶν ἐλληνικῶν πληθυσμῶν, κατώρθου ἡ βουλγαρικὴ πολιτικὴ ἐν Εὐρώπῃ, ἡ ἐπίσημος καὶ ἡ ἀνεπίσημος, νὰ καταγγέλλῃ τοὺς ἐλληνικοὺς πληθυσμοὺς τῆς χώρας ταύτης ὡς συμπράττοντας μετὰ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ κατὰ τῶν Βουλγάρων τῆς Μακεδονίας καὶ νὰ καθίσταται πιστευτὴ, τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους σιγῶντος ἢ ἀδιαφοροῦντος. Ὑφίσταται καὶ ἐν τῇ νέᾳ Βουλγαρίᾳ τὸ κοινοβουλευτικὸν καθεστῶς, συχνότατα παραπαῖον καὶ παρεκτρεπόμενον. Ἀλλ' ὑπὲρ τὸν κοινοβουλευτισμὸν ἴσταται μεγάλῳρρον ἡγεμῶν, ἀφοσιωθεὶς εἰς τὰ συμφέροντα καὶ τὰ ἰδεώδη τῆς νέας πατρίδος του, διηνεκῶς προσηλυτίζων διὰ τῆς

περιεσκευμένης αὐτοῦ ἀφοσιώσεως καὶ ἐνεργείας καὶ κατακτιῶν μεταξὺ τῶν μᾶλλον δυσμενῶς διατεθειμένων πολεμίων τῆς βουλγαρικῆς ιδέας — ἄξιος ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν τῆς πατρίδος. Κατώρθωσεν ἐν μιᾷ εἰκοσαετίᾳ ἐκ τοῦ μηδενὸς νὰ δημιουργήσῃ τὴν Βουλγαρίαν, μὴ φεισθεὶς θυσιῶν, μόχθων, κινδύνων, αὐτῆς τῆς ζωῆς.

Ἐν Ἑλλάδι ἐξελίσσεται τὸ ἀντίθετον φαινόμενον. Ὁ κοινοβουλευτισμὸς εἰς οὐδεμίαν ἐπιτρέπει κοιωνικὴν ἢ πολιτικὴν δύναμιν νὰ δράσῃ, νὰ ἀγωνισθῇ, νὰ ἐκδηλώσῃ τὴν ἑαυτῆς βούλησιν. Καὶ ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τὴν ιδιότητά του ταύτην ὥς ἡ μόνη δύναμις, ἡ ὀφείλουσα νὰ κανονίζῃ τὰ πάντα. Ὡς πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν, δὲν ὑφίσταται τοιαύτη. Τὸ ἐλληνικὸν κράτος παραπαίει. Ἀνέθηκε τὴν διεξαγωγὴν τῶν ἐθνικῶν πραγμάτων εἰς τὰς ὑποτιθεμένας ξενικὰς συμπαθείας. Ἄλλ' οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ δημιουργεῖται διὰ τῶν συμπαθειῶν καὶ τῆς εὐνοίας. Ἡ συμπάθεια καὶ αἱ εὖνοιαὶ ἀπενθύνονται πρὸς τοὺς λαοὺς τοὺς θετικούς, τοὺς σοβαροὺς, τοὺς ἰσχυροὺς. Οὗτοι καὶ μόντοι ἐμπνέουσιν ἐμπιστοσύνην. Διότι εἶνε ἀ ν α γ κ α ῖ ο ι.

ΜΑ'.

1 Μαΐου 1909

Παρακολούθησα ἐν τοῖς προηγουμένοις ἄρθροις τὴν ἐξέλιξιν κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην χρονικὴν περίοδον τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους. Ἐπραξα τοῦτο *sine ira et studio*, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης μεροληψίας, ἀποβλέπων εἰς τὰ πράγματα μόνον, εἰς τὴν δι' αὐτῶν ἀποκαλυπτομένην ἀλήθειαν, οὐχὶ δὲ εἰς οἰανδήποτε ἄλλην αἰτίαν πρὸς ἐπίκρισιν καὶ ἀναίρεσιν κοιωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ συστήματος, κακῶς κατανοηθέντος καὶ πλημμελῶς ἐφαρμοσθέντος ἀπὸ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος ἐν Ἑλλάδι. Ἡ Κοινωνιολογία διδάσκει διὰ τῶν δεδομένων τῆς ἱστορίας, ὅτι πολίτευμά τι, προσομοιάζον πρὸς τὰ ἥθη, τὸν χαρακτῆρα λαοῦ τινος, ἀπορρέον ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ συνειδήσεως, παρακολουθοῦν ποικιλοτρόπως τὴν ἠθικὴν καὶ κοιωνικὴν αὐτοῦ ἐξέλιξιν, δύναται νὰ παραγάγῃ εὐεργετικὰ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀποτελέσματα μόνον, ἐν ᾗ περιπτώσει ἐφαρμόζεται εὐλικρινῶς καὶ τιμίως διὰ τῆς εἰς τὴν λειτουργίαν αὐτοῦ

συμμετοχῆς καὶ συνεργασίας πάντων τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν παραγόντων. Ἐν ἐναντία περιπτώσει, τούτου μὴ τελουμένου, ἐξαχρεομένου τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, τὸ μὲν διὰ τῆς ἐγωϊστικῆς δράσεως κοινωνικῶν τινων καὶ πολιτικῶν ὁμάδων, τὸ δὲ διὰ τῆς ἀδιαφορίας καὶ τῆς ἀδρανείας τῶν ὑπολειπομένων, ἐπέρχεται ἡ διαφθορὰ καὶ ἡ ἐξαχρεώσεις, ἡ ἀποτυχία τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ὑπέχουσιν εὐθύνην ἐπὶ τῇ θλιβερᾷ καταστάσει, εἰς ἣν περιήχθη ὁ τόπος, οὗ μόνον οἱ ἐνεργητικῶς εἰς αὐτὴν συντελέσαντες, ἀλλὰ καὶ οἱ διὰ τῆς ἀδιαφορίας αὐτῶν καὶ τῆς ἀδρανείας μὴ παρακωλύσαντες τὴν ἐπελθοῦσαν καταστροφὴν. Αὐτὸ τοῦτο τὸ κοινωνικὸν φαινόμενον ἐξελίσσεται ἀπὸ τινος χρόνου ἐν Ἑλλάδι. Ἐρωτᾶται : Τίνες οἱ ὑπεύθυνοι ἐπὶ τῇ κρατούσῃ καταστάσει ; Μόνον οἱ πρωτοστατοῦντες ἐν τῇ πολιτικῇ λειτουργίᾳ, οἱ πρῶττοι τὰ κοινά, παρ' ὧν ἐξααρτῶνται, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, ἡ κυβέρνησις τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους ;

Κατὰ τὸ φαινόμενον, κατὰ τὴν χυδαίαν ἀντίληψιν τῶν παρακολουθούντων, ἄνευ τῆς προσηκούσης μελέτης, τὰ ἐκάστοτε ἐξελισσόμενα κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ φαινόμενα, οὗτοι καὶ μόνον φέρουσι τὴν εὐθύνην. Ἀλλ' ἐν τῇ πραγματικότητι δὲν εἶνε ἀκριβὲς τοῦτο. Ὑπεύθυνοι ἐπὶ τῇ καταστάσει εἶνε πάντες, οὐχὶ μόνον οἱ πρῶττοι, ἀλλὰ καὶ οἱ μὴ πρῶττοι, οἱ ἀδιαφοροῦντες, οἱ ἀδρανοῦντες, οἱ σιγῶντες.

Ἐκ τίνων αἰτίων ἐπῆλθεν ἡ διαφθορὰ αὕτη, ἡ ἐξαχρεώσεις τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, οἷα ἐσκιαγραφῆθη διὰ τῶν προηγουμένων ἄρθρων ἐπὶ τῇ βίσει τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἀληθείας ; Κατὰ τὴν διαρρέουσαν πεντηκονταετίαν ἡ Ἑλλὰς ὥς κράτος ἀπώλεσε τὴν ἐπέρροχον αὐτῆς σημασίαν καὶ δύναμιν ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου. Ὁ ἐλληνικὸς ἐν αὐτῇ παράγων δὲν ἐξασκεῖ τὴν προτέραν γοητείαν. Ποῖον τὸ αἷτιον τῆς τῆς καταπτώσεως ; Οὐχὶ τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος, ὃ περ ἐξακολουθεῖ μέχει τῆς στιγμῆς ταύτης ἐργαζόμενον, διὰ τῆς ἰδίας ἐξ ὀλοκλήρου ἐνεργείας τῶν ἀτομικῶν δυνάμεων, ὑπὲρ τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ ἀποστολῆς, ἀλλὰ τὸ ἐλληνικὸν κράτος, οὗ ἡ ἐπ' ἐσχάτων πολιτεία εἰς πᾶν ἄλλο συνετέλεσεν ἢ εἰς τὴν ἐπίρρωσιν τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων.

Ἐθεωρεῖτο καὶ ἦτο ὁ ἀποκλειστικὸς ἐκπολιτιστικὸς παράγων μεταξὺ τῶν λαῶν τῆς περιμαχίτου Χερσονήσου λόγῳ τῆς ἡθικῆς αὐτοῦ, τῆς πνευματικῆς, τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς ὑπεροχῆς. Ἐξεπροσώπει τὸ ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει χριστιανικὸν στοιχεῖον. Σήμερον μονονουχὶ

ἐξέλιπεν ἡ δύναμις αὕτη ἐν μιᾷ καὶ μόνη γενεᾷ διὰ τῆς ἐπιβολῆς τῶν Σλαυοβουλγάρων καὶ τῶν Ρωμούνων, ἀποτελεσάντων καὶ ὀργανωσάντων κράτη ἰσχυρά, σημαίνοντα καὶ λαμβανόμενα ὑπ' ὄψει. Δὲν θὰ παρέλθῃ ἴσως πολὺ χρονικὸν διάστημα, καὶ ἡ ἀποκλειστικὴ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ διεύθυνσις τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου, θὰ περιέλθῃ εἰς τὴν βουλγαρικὴν δύναμιν, ὑποκαθισταμένην *per fas et nefas* εἰς τὴν τουρκικὴν.

Ἡ Εὐρώπη, αὕτη ἢ ἐκείνη ἡ Συμμαχία, ἡ διπλῇ, ἡ τριπλῇ, ἡ τετραπλῇ, δὲν θὰ στενοχωρηθῇ ἐπὶ τῷ γεγονότι τούτῳ, οὐχὶ διότι δὲν ὑπάρχει πλέον Εὐρώπη, ἀλλὰ διότι τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῶν λαῶν δὲν κανονίζει ἡ ἀγάπη, ἡ συμπάθεια, ἀλλ' ἡ δύναμις τοῦ ἰσχυροτέρου· τὸ δὲ ἑλληνικὸν κράτος, ὃ περ ἐκπροσωπεῖ τὴν ἱστορικὴν ἰδέαν καὶ δύναμιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὁ περ ἐκπροσωπεῖ τὴν ἱστορικὴν ἰδέαν καὶ δύναμιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὁσημέραι ἐκ τῶν προτέρων ἐξελέγχεται καὶ καταδείκνυται ἀνίκανον καὶ ἀνίσχυρον. Τὸ ἔργον τῆς ἑλληνικῆς παλιγγενεσίας, ὁποία ἐξειλίχθη διὰ τῆς πολιτικῆς τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ σιδήρου ἐπὶ ὁλόκληρον ἑπταετίαν κατὰ τὴν τρίτην δεκαετηρίδα τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, δὲν ἦτο αἰσθηματικὴ διατρέφωσις ἐθνικοῦ δικαίου, ἀπευθυνομένη εἰς τὰ αἰσθήματα τῶν λαῶν καὶ τῶν κυβερνήσεων τῆς ἱστορικῆς ἐκείνης περιόδου, ἀλλὰ φυσικῶν καὶ ἐθνικῶν ἅμα δυνάμεων καὶ ἰδιοτήτων ἐκδήλωσις.

Εἶνε ἀληθές, ὅτι ἡ τοιαύτη ἐκδήλωσις προῦκάλεσε τὴν συμπάθειαν καὶ ἐξήγειρε τὰ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων αἰσθήματα ἐν Εὐρώπῃ, ἀλλ' ἡ αἰσθηματικότης αὕτη ἐνεπνεύσθη ἐκ τῶν πολεμικῶν τροπαίων τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, περὶ ἧς ὑπετίθετο, ὅτι θὰ καθίστατο ἱκανή, ἀπελευθερουμένη, νὰ ἰδρῶσιν συμπαγές, μόνιμον καὶ βιώσιμον κράτος, ἱκανὸν ν' ἀντικαταστήσῃ τὴν ὁσημέραι ἐλαττουμένην καὶ ἐκλείπουσαν ὀθωμανικὴν δύναμιν. Ὡς μὴ ὥφειλε, τὰ πράγματα ἀπέδειξαν τὸ ἀνυπόστατον τῆς ἰδέας ταύτης, ἣν ἐκαλλιέργησαν καὶ οἱ ἐν Εὐρώπῃ φίλοι τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, καὶ οὐκ ὀλίγοι τῶν συνετῶν καὶ σπουδαίων Ἑλλήνων, μεταξὺ τῶν ὁποίων δικαίως ὑπερέχει ὁ Κυβερνήτης Καποδίστριας. Εἰς τὴν πολιτικὴν ταύτην προσεχώρησε καὶ ὁ βασιλεὺς Ὀθων, παρὰ τὸ ἀντίξοον τῶν καιρῶν μετὰ ζήλον καὶ ἀφοσιώσεως πολιτευθεὶς καὶ ἐργασθεὶς πρὸς στρατιωτικὴν σύνταξιν καὶ ὀργάνωσιν τοῦ ἀριτοῦκου κράτους, ἀλλ' ὥς ἐκ τούτου ὑποστὰς τὴν μοῖραν τοῦ Καποδιστριαίου, ἐκδιωχθεὶς

ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ ἐδάφους ὑπὸ τῶν Ὀλιγαρχικῶν τῆς προηγουμένης γενεᾶς.

Ἡ ὀλιγαρχία ἀπὸ τῆς ἐξώσεως τοῦ Ὀθωνος δὲν ἀπώλεσεν ἔδαφος ἐν τῷ πολιτειακῷ καὶ κοινωνικῷ συστήματι τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους· τοῦναντίον ὠργανώθη σκοπιμώτερον καὶ ἐνισχύθη, ἐπιτευχθέντος τούτου διὰ τῆς προσλήψεως πλουτοκρατικῶν στοιχείων, ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μηδεμίαν ἐχόντων στενὴν σχέσιν καὶ συνάφειαν πρὸς τὸν ἐλληνικὸν λαόν, ἔτι δ' ὀλιγώτερον πρὸς τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος. Οὕτως ὁργανωθείσης τῆς πολιτικῆς Ἑλλάδος εἰς ὀλιγαρχικὴν δύναμιν, στερουμένην παντὸς εὐγενοῦς καὶ γενναίου φρονήματος, πάσης πρὸς τὰ πρόσω ροπῆς, τὸ μέγα ἐθνικὸν πρόγραμμα τῆς συντάξεως, ὁργανώσεως καὶ ἐνισχύσεως τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων παρημελήθη. Οὐδεμία ἄλλη δύναμις ἐκ τῶν ἐν παντὶ κράτει ἀναγκαίως λειτουργουσῶν ἐφιλοδόγησε νὰ ἐπιβληθῇ ἐπὶ τῆς ὀλιγαρχίας ταύτης, περισκεπομένης διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ ψευδοκοινοβουλευτισμοῦ, λαϊκῆς ἰδέας, ἣτις δὲν ἔχει λόγον ὑπάρξεως, ἂν πράγματι δὲν ἐκφράζῃ τὴν βούλησιν τοῦ λαοῦ.

Τούτου ἀδρανοῦντος, μὴ θέλοντος νὰ διεκδικήσῃ τὰ πολιτικά, τὰ λαϊκὰ αὐτοῦ δικαιώματα, παραβιαζόμενα καὶ καταπατούμενα, ἠδύνατο ἰσχυρὸς ἀνὴρ ν' ἀναλάβῃ τὸ ἐγχείρημα τοῦτο, σφάζων τὴν πατρίδα καὶ τιμῶν ἑαυτόν. Ἀτυχῶς ἡ τελευταία αὕτη ἱστορικὴ περίοδος τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους δὲν παρήραγεν ἓνα καὶ μόνον πολιτικὸν ἄνδρα, ἄξιον τῶν περιστάσεων. Ὁ Ἰωάννης Βρατιάνος ἦτο ὑπέροχος, δημιουργικὸς ἀνὴρ διὰ τὴν σύγχρονον Ρωμουνίαν καὶ μετ' αὐτοῦ ὁ Κάρολος· ὁ Σταμπολῶφ ἐπεδείξατο κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἐξουσίας τοῦ Φερδινάνδου πολλοῦ λόγου ἄξια πολιτικὰ προτερήματα, ὁ δὲ Φερδινάνδος οὗτος, ὁ δρέπων κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἐπιφθόνους δάφνας ἐν Εὐρώπῃ, ἀντικείμενον καταστάς τῆς ἀφοσιώσεως καὶ τῆς ἀγάπης τῶν Βουλγάρων συμπατριωτῶν του, ὁ ἔγγονος ἐκ μητρὸς τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου, ἐπεδείξατο κατὰ τὸ ὑπερεικοσαετὲς χρονικὸν διάστημα τῆς διοικήσεως αὐτοῦ ἐν Βουλγαρίᾳ ἅπαντα τὰ πλεονεκτήματα τοῦ πάππου του, ἐκτὸς τῆς φιλοχρηματίας.

Διότι τὸ ἀφιλοχρήματον εἶνε πάντοτε μία τῶν ὑψίστων ἀρετῶν τῶν ἡγεμόνων.

Ἡ κρατήσασα ὀλιγαρχικὴ, καὶ ὑπὸ τινος ἐπόψεως ἀναρχικὴ κατάστασις ἐν Ἑλλάδι, παρεκώλυσε τὴν ἐξέλιξιν πολιτικῶν ἀρετῶν, τὴν ἐκ

τούτου δημιουργίαν ἰσχυροῦ πολιτικοῦ ἀνδρός, δυναμένου νὰ δώσῃ τὴν προσήκουσαν πολιτικὴν διεύθυνσιν εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος.

Ἐκ τούτου ἡ παρακμή, ἡ ἐξασθένωσις τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Τίς ὁ ἑπαίτιος ; Τὸ πολίτευμα ἢ ὁ λαός, ὁ κεκλημένος εἰς ἐφαρμογὴν αὐτοῦ, ἀφ' οὗ ἀπορρέουσιν ἅπασαι αἱ ἐξουσίαι ; Πολλὰ ἐλέγχθησαν καὶ ἐγράφησαν περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου. Ἀλλὰ τὸ πρόβλημα μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης διατελεῖ ἄλυτον.

Νομίζω ὅτι τὸ ἑλληνικὸν πολίτευμα, τὸ ψηφισθὲν ἐν ἔτει 1864 ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, δὲν ἐμελετήθη καὶ δὲν συνετάχθη συμφώνως πρὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, πρὸς τὰς ἱστορικὰς αὐτοῦ παραδόσεις, πρὸς τὰς κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς αὐτοῦ συνθήκας, πρὸς τὸν σκοπὸν, ὃν ἐπιδιώκει.

Τὸ ἑλληνικὸν κράτος, ὑπὸ τὴν ἐπίπλαστον τήβεννον τῶν κοινοβουλευτικῶν θεσμῶν, παρέμεινε κατ' οὐσίαν τουρκικὸν βιλαέτιον ἢ πασσαλίκιον. Διοικεῖται κατὰ τὴν αὐτὴν μέθοδον, μεθ' ἧς διοικεῖται καὶ οὗτος ἢ ἐκεῖνος ὁ νομὸς τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Ὁ βουλευτὴς εἶνε ὁ μόνος κύριος καὶ αὐθέντης τῆς Ἐπαρχίας, ἡ δὲ διοίκησις ὀφείλει νὰ ὑποτάσσεται εἰς τὰ νεύματα αὐτοῦ καὶ τὰς ὁρξέεις. Ἄλλη δύναμις ἀντίθετος κατὰ τῆς ὀλιγαρχικῆς ταύτης ἀπολυταρχίας δὲν ὑφίσταται· ἂν ἤθελεν ἐμφανισθῇ, κηρύττεται ἐκτὸς τοῦ νόμου καὶ τῶν θεσμῶν.

Οὕτως ἐξελισσομένων τῶν πραγμάτων ἀπὸ τεσσάρων καὶ ἐπέκεινα δεκαετηρίδων, ἐπιβάλλεται ἐκ τῶν πραγμάτων ἡ ἀνάγκη νὰ γείνῃ σκέψις, ἂν συμφέρῃ καὶ ἂν εἶνε δυνατὴ ἡ ἐξακολούθησις τῆς ὑφισταμένης πολιτικῆς καταστάσεως, ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἐπιζημίου καὶ ἐγκληματικῆς εἰς τὰ συμφέροντα καὶ τὸ μέλλον τοῦ τε κράτους καὶ τοῦ ἔθνους.

Πρὸς ἀποτροπὴν μειζόνων δεινῶν, μοιραίως καὶ ἀναποδράστως ἐπελευσομένων, ἐρρίφθη ἀπὸ μακροῦ χρόνου, ἀλλ' ἐντονώτερον κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη, μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου, παρὰ πολιτῶν ἐντίμων καὶ φιλοπατρίδων ἢ γνώμη περὶ ἀναθεωρήσεως τοῦ ἐν ἰσχύϊ πολιτεύματος διὰ τῆς συγκλήσεως Ἐθνικῆς Συνελεύσεως. Μὴ προτεινομένης ἄλλης λύσεως τοῦ πολιτικοῦ προβλήματος σοβαρωτέρας, σκοπιμωτέρας καὶ συντελεστικωτέρας πρὸς ἀνόρθωσιν τῆς καταστάσεως, καθῆκον ἔχουσιν οἱ εὖ φρονοῦντες, οἱ μεριμνῶντες περὶ τῶν κοινῶν, νὰ μελετήσωσιν εἰλικρινῶς καὶ ἀμερολήπτως τὴν πρότασιν.

ταύτην. Τὸ ἐλληνικὸν κράτος πρέπει νὰ ζήσῃ καὶ νὰ δοῦσῃ. Ἐπιβάλλουσι τοῦτο εἰς αὐτὸ ὕψιστα συμφέροντα.

Ἄλλ' ὥς ἔχει, ὥς εἶνε συντεταγμένον, ὥς πολιτεύεται, ἀδύνατον νὰ δημιουργηθῇ τι μέγα καὶ γενναῖον. Τοῦτο κατενοήθη καὶ ἀνωμολογήθη παρὰ πάντων. Ἄλλ' ἐλάχιστοι ἔσχον τὸ θάρρος καὶ τὸ σθένος νὰ ζητήσωσι τὴν μεταβολὴν πολιτικῆς καταστάσεως, ἥτις ὁσημέραι ἀποδείκνυται ἐπιβλαβής.

Ὑπὸ τὴν λειτουργίαν τοῦ ἐν ἐνεργείᾳ πολιτεύματος οὐδὲν προῆλθεν ἀγαθόν. Κατ' ἀνάγκην ἄρα ἐπιβάλλεται ἡ μεταρρύθμισις αὐτοῦ, ἡ μεταβολή, συμφώνως πρὸς τὸν χαρακτῆρα, τὰ κοινωνικά, τὰ πολιτικά καὶ τὰ ἱστορικά ἰδεώδη τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους. Συμφέρει ἡ μεταβολὴ αὕτη ἐν τοῖς σημερινῇς καιροῖς ; Τοιαύτη παρὰ τινων ἡ ἀντίρρησης.

Δὲν δύναμαι νὰ εἶπω ἐκ τῶν προτέρων, ἂν συμφέρῃ, ἢ ἂν δὲν συμφέρῃ. Περὶ τούτου μόνον εἶμαι βέβαιος, ὅτι ὑπὸ τὸ λειτουργοῦν πολίτευμα τὸ ἐλληνικὸν κράτος ἐλιποψύχησεν. Τί ποιητέον ; Δέον νὰ ἀρθῶσι τὰ αἷτια τοῦ ὑφισταμένου, τοῦ ἐξακολουθοῦντος, τοῦ ἐπιδεινόμενου κακοῦ.

MB'.

8 Μαΐου 1909

Ἐν τῷ προηγουμένῳ ἄρθρῳ, ἔχων ὑπ' ὄψει τὰ γεγεγονότα τῆς τελευταίας τεσσαρακονταετίας, τὴν ὁσημέραι προϋοῦσαν ἀκατασχέτως καταστροφὴν, παρακωλύουσιν πᾶσαν ἰσχὺν καὶ πρὸοδον τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, ἐξ ἧς κινδυνεύει καὶ τοῦ ὅλου ἔθνους ἡ ὑπόστασις, ἐξέφραζον τὴν γνώμην, ὅτι ἐπιβάλλεται κατ' ἀνάγκην ἡ μεταρρύθμισις τοῦ ἐν ἐνεργείᾳ πολιτεύματος. ἄφοῦ οὐδὲν προῆλθεν ἀγαθὸν ἐξ αὐτοῦ, ἐπὶ ἡμῖν περίπου αἰῶνος λειτουργοῦντος. Ἡ μεταβολὴ αὕτη, ἡ μεταρρύθμισις, ἐπεζητήθη παρὰ πολλῶν, καὶ πολιτευομένων καὶ πολιτῶν, ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν ἀνάρρησιν τοῦ τελευταίου πολιτικοῦ συντάγματος διὰ τῆς συγκλήσεως νέας ἐθνικῆς Συνελεύσεως πρὸς μεταρρύθμισιν ἄρθρων τινῶν αὐτοῦ, ὁπότε ἤθελεν ἐπέλθῃ ἡ κανονικὴ λειτουργία, οὕτω δὲ τὸ ἐλληνικὸν Κράτος, κρεῖττον συντασσόμενον καὶ ὀργανούμενον, ἤθελε προσφνέστερον καὶ σκοπιμώτερον συντελέσῃ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν πολ-

λαπλῶν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ δυνάμεων, τῶν τέως ἐν ἀδρανείᾳ καὶ ἐπὶ βλάβῃ τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων καὶ σκοπῶν ἐξελισσομένων. Ἡ θεωρία αὕτη δὲν ἔσχε μεγάλην ἀπήχησιν, ἰδίᾳ μεταξὺ τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος πραιτόντων τὰ πολιτικὰ ἐν Ἑλλάδι. Καὶ τοῦτο, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, διότι ἐξ ἐνδεχομένης τροποποιήσεως καὶ μεταρρυθμίσεως τοῦ πολιτικοῦ καθεστώτος, ἤθελον προσβληθῇ κεκτημένα αὐτῶν δικαιώματα καὶ συμφέροντα, ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν δημιουργηθέντα. Τούτου τοῦ λόγου ἕνεκα οἱ μεταρρυθμιστικοὶ τοῦ πολιτικοῦ συντάγματος ἐν Ἑλλάδι παρέμειναν ἀείποτε ἐν μειονότητι, μὴ κατορθώσαντες νὰ καταπείσωσι τὸν ἑλληνικὸν λαόν, καὶ δὴ τοὺς προεξάρχοντας τῆς πολιτικῆς, περὶ τῆς ἐπιβαλλομένης ἀνάγκης τῆς μεταρρυθμίσεως ἄρθρων τινῶν τοῦ Συντάγματος.

Σὺν τοῖς ἄλλοις ἐτίθετο ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τὸ ἐρώτημα : Κατὰ τίνα τρόπον ἔπρεπε νὰ τροποποιηθῇ τὸ πολίτευμα ; Πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς μοναρχικῆς ἐξουσίας, τῶν λαϊκῶν ὁμάδων, ἢ τῆς κρατούσης ὀλιγαρχίας, ἥτις διὰ τῆς ἰδρύσεως τῆς Γερουσίας ἤθελε καταστῇ ἔτι μᾶλλον κραταιὰ καὶ ἀκατάβλητος ἐν τῇ ἐξελισσομένῃ πολιτικῇ λειτουργίᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ; Μηδεμιᾶς ἐκδηλωθείσης θετικῆς γνώμης ὡς πρὸς τὴν γενικὴν ἀρχὴν καὶ τὴν μορφὴν τοῦ μεταρρυθμισθησομένου πολιτεύματος, ἂν ἔπρεπε δηλαδὴ νὰ κρατήσῃ ἐν τῇ λειτουργίᾳ αὐτοῦ ὁ μοναρχικός, ὁ ἀριστοκρατικός, ἢ ὁ δημοκρατικός παράγων τῆς πολιτείας, ἢ διὰ συγκλήσεως ἐθνικῆς Συνελεύσεως μεταρρυθμίσεις τοῦ πολιτεύματος καὶ ἀνασύνταξις τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους σκοπιμώτερον καὶ λυσιτελέστερον παρέμεινεν ἐπὶ ὁλόκληρον τριακονταετίαν *primus desiderium*, ἀπασχολοῦν ἐκάστοτε περιορισμένους κοινωνικοὺς καὶ πολιτικοὺς κύκλους, ἀλλ' οὐδέποτε μεγάλην καὶ ἰσχυρὰν ὁμάδα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Καὶ τοῦτο, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, διότι οὐδέποτε κατεβλήθη σύντομος καὶ διηνεκὴς ἐργασία πρὸς κατήχησιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς τροποποιήσεως τοῦ πολιτεύματος, καθισταμένου ἱκανοῦ πρὸς βελτίωσιν καὶ ἀνόρθωσιν τῆς καταστάσεως. Τὸ τοιοῦτον ἤθελεν ἐπιτευχθῇ ἴσως διὰ τῆς ἰδρύσεως πολιτικοῦ συνδέσμου, ἀποτελουμένου ἐξ ἐγκρίτων πολιτῶν καὶ πολιτενομένων, μὴ ἐνεχομένων τὸ παράπαν διὰ τὴν ἐνεσιῶσαν κατάστασιν, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς διδασκαλίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἐπιζητουμένης μεταβολῆς. Ἡ τοιαύτη μεταβολή, ὅσον καὶ ἂν θεωρηθῇ ἐπιβαλλομένη ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν συμ-

φερόντων, δὲν ἠδύνατο νὰ προταθῇ ὑπὸ τῆς βασιλείας. Καὶ τοῦτο δι' εὐνοήτους λόγους. Ἦθελε χαρακτηρισθῇ, ὅτι ἀποβλέπει εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς μοναρχικῆς ἐξουσίας διὰ τοῦ περιορισμοῦ τῶν λαϊκῶν ἐλευθεριῶν. Ἡ κρατοῦσα ὀλιγαρχία, ἡ κοινοβουλευτικὴ, ἡ κατ' ἐπίφασιν λαϊκὴ, ἠθέλε διαμαρτυρηθῇ καὶ ἀντιδράσῃ μετὰ βίας κατὰ πάσης τοιαύτης ἀποπείρας, ἀπορροεύσης ἀπὸ τῆς βασιλείας, καλοῦσα τὸν ἑλληνικὸν λαὸν ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἐστιῶν, ὑπὲρ τῶν πολυθρυσλήτων ἐν τῇ νεωτέρᾳ πολιτικῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος θεσμῶν. Τὰ διδάγματα τοῦ Καποδιστρίου καὶ τοῦ Ὁθωνος εἶνε ἐπαρκῆ καὶ οἰκοδομητικὰ.

Ἐπιβάλλεται ἄρα ὑπὸ τῶν πραγμάτων, ὅπως ἡ τοιαύτη ἐνέργεια πρὸς σύγκλησιν Ἑθνικῆς Συνελεύσεως, ἐντεταλμένης τὴν μεταρρυθμίσιν τοῦ λειτουργοῦντος πολιτικοῦ Συντάγματος, προέλθῃ ἀμέσως ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, προσηκόντως φωτιζομένου περὶ τοῦ ἐπείγοντος τῆς τοιαύτης μεταρρυθμίσεως. Ἐν τοῖς νεωτέροις πολιτεύμασιν, ὅφ' οἶανδῆποτε πολιτικὴν μορφήν, πρωτοστατεῖ κατ' ἐξοχὴν ἡ λαϊκὴ ἰδέα, οἶανδῆποτε καὶ ἂν τυγχάνῃ ἡ συμμετοχὴ καὶ ἡ δρᾶσις τῶν λαϊκῶν ὁμάδων εἰς τὰ πράγματα τῆς πολιτείας. Τοῦτο πολλῶ μᾶλλον ἐν Ἑλλάδι, ἣτις καὶ κατὰ τὰς ζοφερωτάτας περιόδους τοῦ ἱστορικοῦ αὐτῆς βίου ἐτήρησε κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον τὸν λαϊκόν, τὸν δημοκρατικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα. Ἀναγκαῖον ἄρα τυγχάνει, πρὸς ἀποφυγὴν ἐνδεχομένων παρεξηγήσεων καὶ ἀντιδράσεων, ἵνα ἡ πρότασις περὶ μεταρρυθμίσεως τοῦ πολιτεύματος προέλθῃ ἐκ τῶν λαϊκῶν ὁμάδων, εἰς ἃς κατὰ μοῖραν ἱστορικὴν ἀνήκει ἡ μέριμνα καὶ ἡ φροντίς πρὸς ἐνέργειαν περὶ βελτιώσεως τῆς καταστάσεως καὶ τῆς λειτουργίας τοῦ κράτους.

Ἡ πρώτη δυσχέρεια πρὸς ἐπίτευξιν τῆς μεταρρυθμίσεως ταύτης τοῦ πολιτεύματος κεῖται ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ Συντάγματι, ἀπαγορεύοντι κατηγορηματικῶς οἶανδῆποτε τροποποιήσιν τῶν κυρίων αὐτοῦ, τῶν θεμελιωδῶν διατάξεων, θεωροῦντος ἄρα ἔγκλημα ἐσχάτης προδοσίας πᾶσαν ἄρνησιν καὶ τῆς ἐλαχίστης διατάξεως. Ἐν τούτοις, τίς ὁ ἄγνοων, ὅτι τὸ πολιτικὸν τοῦτο σύμβολον τῆς ἐν Ἀθήναις ἐθνικῆς Συνόδου ἐπανειλημμένως καὶ ἀτιμωρητῇ παρεβιάσθη καὶ καθ' ἐκάστην παραβιάζεται ὑπὸ τῆς κρατούσης κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην τεσσαρακονταετίαν ὀλιγαρχίας; Κέκτηται ἡ Βουλὴ τὸ δικαίωμα τῆς παραβιάσεως καὶ τῆς ἀρνήσεως ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς διατάξεως τοῦ συνταγματικοῦ χάριτος καὶ δύναται ν' ἀμφισβητηθῇ ἐφ' ἅπαξ τὸ δικαίωμα τοῦτο εἰς τὸν ἑλληνικὸν

λαόν, πράττοντα τοῦτο χάριν τῶν συμφερόντων αὐτοῦ, χάριν τῆς ἐθνικῆς σωτηρίας ;

Ὡς πρὸς τὴν μεταρρύθμισιν ταύτην τοῦ πολιτεύματος τὸ ἑκατοστὸν ἑβδομον ἄρθρον τοῦ συντάγματος ἀναγράφει τὰ ἐπόμενα :

« Ἀνὲν ἐπιτρέπεται ἡ ἀναθεώρησις ὁλοκλήρου τοῦ Συντάγματος. Ὁρισμένοι ὅμως διατάξεις αὐτοῦ, ἐκ τῶν μὴ θεμελιωδῶν, δύνανται ν' ἀναθεωρηθῶσιν, ἀλλ' ἀφοῦ παρέλθωσι δέκα ἔτη ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεώς του, καὶ ἀφοῦ μετὰ ταῦτα βεβαιωθῇ προσηκόντως ἡ ἀνάγκη αὕτη.

« Ἡ ἀνάγκη τῆς ἀναθεωρήσεως θεωρεῖται βεβαία, ἐὰν ἡ Βουλὴ κατὰ δύο συνεχεῖς βουλευτικὰς περιόδους, διὰ τῶν τριῶν τετάρτων τῶν ψήφων τοῦ ὅλου αὐτῆς ἀριθμοῦ, ζητήσῃ τὴν ἀναθεώρησιν δι' ἰδίας πράξεως, ὀριζούσης τὰς ἀναθεωρητέας διατάξεις.

« Ἀποφασισθείσης τῆς ἀναθεωρήσεως, διαλύεται ἡ ὑφιστάμενη Βουλὴ, καὶ συγκαλεῖται νέα εἰδικῶς πρὸς τοῦτο, συγκειμένη ἐκ διπλασίου ἀριθμοῦ βουλευτῶν, ἥτις ἀποφασίζει ἐπὶ τῶν ἀναθεωρητέων διατάξεων ».

Ζάλευκος, ὁ νομοθέτης τῶν Ἐπιφευγίων Λοκρῶν, εἶχε καθορίσῃ ἐν τῷ νομοθετικῷ αὐτοῦ ἔργῳ τὰ ἐπόμενα, προκειμένου περὶ μεταρρυθμίσεως αὐτοῦ, μὴ ἐγκρινομένης ὑπὸ τοῦ λαοῦ. « Ἐάν τις βούληται τῶν κειμένων νόμων κινεῖν, ἢ ἄλλον εἰσφέρειν νόμον, εἰς βρόχον εἴρας τὸν τράχηλον, λεγέτω τοῖς πολίταις περὶ αὐτοῦ· καὶ ἐὰν μὲν διαψηφίζόμενον δόξῃ λελύσθαι τὸν νόμον ἢ ὑπάρχειν τὸν εἰσφερόμενον καὶ αὐτὸν ἀθῶον εἶναι· ἐὰν δὲ ὁ προϋπάρχων μᾶλλον δοκῇ καλῶς ἔχειν, ἢ ὁ εἰσφερόμενος ἢ ἄδικος, τεθνήσκει τὸν κινοῦντα ἢ εἰσφέροντα νόμον, ἐπισπασθέντος τοῦ βρόχου ». Ἡ διάταξις αὕτη τοῦ ἐπιφανοῦς νομοθέτου χαρακτηρίζει ἐπαρκῶς, ἔστω καὶ αὐστηρότατα διατυπωμένη, ὅτι πᾶσα νομοθεσία, θρησκευτική, κοινωνική, πολιτική, δὲν δύναται νὰ μεταβάλληται ἐκάστοτε, ἄνευ οὐσιώδους αἰτίας. Οὐαὶ τῷ λαῷ ἐκεῖνον, ὅστις ἐν πρώτῃ κοινωνικῇ ἢ πολιτικῇ δυσχερείᾳ εὗρίσκει τὸν ἀποδιοπομπαῖον τράγον τῆς κακοδαιμονίας αὐτοῦ ἐν τῷ λειτουργοῦντι πολιτεύματι ! Τὸ τοιοῦτον εἶνε σύμπτωμα ἐπικινδύνου νόσου, δηλωτικὸν ἀναρχικῆς καταστάσεως, ἐν ᾗ διατελεῖ ὁ λαὸς οὗτος, κατακείμενος ἐπὶ τοῦ κραββάτου τῆς ὀδύνης καὶ τῆς ἀγωνίας.

Καθὼν παντὸς λαοῦ εἶνε, πρὶν ἢ προβῇ εἰς τὴν οὐσιώδη μεταρρύθμισιν τοῦ διέποντος τὰς σχέσεις αὐτοῦ καὶ τὴν λειτουργίαν πολιτικοῦ ἢ κοινωνικοῦ συστήματος, νὰ ἐρευνήσῃ αὐτό, νὰ μελετήσῃ, ν' ἀναλύσῃ

ὑπὸ πάσας τὰς ἐπόψεις. "Οταν δὲ πεισθῇ ἐκ τῶν πραγμάτων, ἐκ τῶν δεδομένων, ὅτι τοῦτο ἄγει πρὸς ζημίαν, πρὸς καταστροφήν, τότε καὶ μόνον ν' ἀποφασίσῃ μετὰ σθένους, μετὰ πεποιθήσεως, νὰ προβῇ εἰς τὴν μεταρρυθμίσιν αὐτοῦ, ἔχων ἀείποτε ἐν τῷ νῷ, ἵνα ὁ νέος θεμελιώδης νόμος ᾗ κρείττων καὶ συντελεστικώτερος τοῦ πρώτου, πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ. Τοῦτο ἐπιβάλλεται εἰς πάντα λαόν, ἔχοντα πλήρη συναίσθησιν τῶν καθηκόντων αὐτοῦ καὶ τῶν δικαίων.

"Εν τῶν δεινῶν τῆς κοινοβουλευτικῆς εἰδωλολατρείας τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος, ἔλεγεν ὁ Ἀγγλος φιλόσοφος Ἐρβέρτος Σπένσερ, εἶνε ἡ π ο λ υ ν ο μ ί α ὑπὸ τὴν χειρόστην αὐτῆς μορφήν, καθισταμένη ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄρνησις τοῦ δικαίου ἢ τελεία αὐτοῦ πραγμάτων. "Οτε οἱ θεμελιώδεις κανόνες, ἐφ' ὧν κατ' ἀνάγκην ῥεῖδεται πᾶν ἄνθρωπον καθεστώς, θρησκευτικοί, κοινωνικοί, πολιτικοί, κατὰ πᾶσαν στιγμὴν ἀκυροῦνται ἢ μεταβάλλονται, ἐκλείπει κατ' ἀνάγκην ἀπὸ παντὸς ἀνακηρυττομένου νέου συστήματος ἢ πρὸς αὐτὸ πίστις καὶ ἐμπιστοσύνη τοῦ λαοῦ. Τίς ὁ βεβαιῶν, ὅτι τὸ νέον τῆς πίστεως καὶ τῆς πολιτείας σύμβολον δὲν θέλει μεταρρυθμισθῇ ἢ ἀκυρωθῇ αἰῶνις, ὅπως καὶ τὸ πρότερον; "Εν τιαύτῃ περιπτώσει ἐκλείπει τὸ κατ' ἐξοχὴν ἀναγκαιοῦν πρὸς ὑπαρξιν καὶ σκόπιμον λειτουργίαν καλλίστης κατ' ἄνθρωπον πολιτείας—ἢ ἐκτίμησις, δι' ἧς καὶ μόνης δύναται πολιτικόν τι καθεστώς νὰ εὐδοκιμήσῃ.

Μαρτυρεῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸ ἄσκοπον καὶ τὸ ἐπιζήμιον τῶν διηνεκῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ πολιτικοῦ Χάρτου αὐτὴ ἡ γαλλικὴ ἱστορία κατὰ τοὺς θυελλώδεις χρόνους τῆς ἐπαναστατικῆς περιόδου. Ἐκράτει τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἡ ἀρχὴ τῆς πολυθρυλήτου Κ ο ι ν ω ν ι κ ῆ ς Σ υ ν θ ῆ κ η ς τοῦ Ρουσσώ, καθ' ἣν αὕτη δὲν εἶνε αἰωνία. Ὁ Γερμανὸς φιλόσοφος Φίχτης, ὑπεραμυνόμενος τῆς θεωρίας ταύτης, ἰσχυρίζετο, ὅτι ἀκίνητος, ἀμετάβλητος πολιτικὴ κοινωνία εἶνέ τι ἀ ν τ ι φ α τ ι κ ὸ ν καὶ ἀδύνατον. Ἐκαστος ἄνθρωπος καθῆκον ἔχει ν' ἀναγνωρίσῃ μόνον τὸν νόμον ἐκεῖνον, ὃν αὐτὸς ἑαυτῷ ἔθηκεν. "Οτε δὲ πολιτικόν τι καθεστώς ἀντιστρατεύεται καθ' οἷονδήποτε τρόπον πρὸς τὸν τελικὸν τῶν κοινωνιῶν σκοπόν, πρέπει νὰ μεταβληθῇ συνφθὰ τῷ πνεύματι τῆς ἀνθρωπίνης προόδου.

"Εκαστος ἔχει τὸ καθῆκον ἅμα καὶ τὸ δίκαιον νὰ ἐργασθῇ ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ τελειότητος, νὰ καταργήσῃ δὲ πᾶσαν ἐπιζήμιον πολιτικὴν συνθήκην. Καὶ εἶνε μὲν ὀρθὴ κατ' ἀρχὴν ἡ τιαύτη θεωρία. Ἀλλ' ἐν ἡ περιπτώ-

σει πολιτικὴ τις τάξις μεταβάλλεται κατὰ πᾶσαν στιγμήν, ὥς μὴ συντελοῦσα εἰς τὸν τελικὸν τοῦ ἀνθρώπινου βίου σκοπόν, ἐπέρχεται κατ' ἀνάγκην ἢ ἄρνησις πάσης κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς τάξεως, ἢ ἀναρχία. Ποῖα ἦσαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς συντακτικῆς πολιτικῆς ἐργασίας τοῦ Ἀββᾶ Σιεγλές, τοῦ παραδόξου καὶ περιδόξου τούτου πολιτικοῦ νομοθέτου τῆς γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως; Ὅτι οὗτος ἐπέζησε μακρότερον χρόνον τῶν πολλῶν καὶ ἐπανειλημμένων πολιτικῶν αὐτοῦ κατασκευασμάτων.

Ἄλλ' ἐὰν ἡ κατάχρησις εἴνε ἐπιβλαβής, ἢ λελογισμένη, ἢ ἐν μέτρῳ, ἢ προσήκουσα χρῆσις κοινωνικοῦ καὶ λαϊκοῦ δικαιώματος, ἀποβλέποντος εἰς τὴν ἐν καταλλήλῳ καιρῷ ριζικὴν ἢ μὴ τοιαύτην πολιτικοῦ τινος κατασκευάσματος μεταβολήν, ἐπιβάλλεται καὶ συνιστᾶται ὥς δραστικὸν φάρμακον πρὸς ἐξυγίανσιν καὶ θεραπείαν τοῦ νοσοῦντος κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ ὑπὸ τῆς ἱστορίας καὶ ὑπὸ τῆς κοινωνιολογίας. Αὐτὸ τοῦτο, φρονῶ, συμβαίνει κατὰ τὴν στιγμήν ταύτην ἐν Ἑλλάδι. Ὁ ὀργανισμὸς τῆς ἐλληνικῆς πολιτείας καὶ σὺν αὐτῷ ὁ τῆς κοινωνίας κατ' ἀλληλεπίδρασιν νοσεῖ. Ἀνάγκη τοῦ πρέποντος, τοῦ δραστικοῦ φαρμάκου πρὸς ἴασιν. Ποῖον τοῦτο; Πολλοὶ φρονοῦσιν, ὅτι τὸ μόνον κατάλληλον φάρμακον εἴνε ἡ ἀνατροφὴ ἢ διαπαιδαγώγησις τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Ἀντιγράφουσι οὗτοι τὸν Ἀριστοτέλη. «Ἀεὶ δὲ τὸ βέλτιον ἦθος βελτίονος αἷτιον πολιτείας». Κατὰ θεωρίαν δὲν ἔχουσι ἄδικον. Ἀλλὰ τίς ὁ βελτιώσων τὸ ἦθος; Ἡ πολιτεία. Ἀλλ' ἡ πολιτεία αὕτη ἐξελέγχεται ὁσημέραι παραπαίουσα, παραληροῦσα, ἀνίκανος πρὸς ἐπιτέλειαν τοῦ κοινωνικοῦ αὐτῆς σκοποῦ. Στερεῖται αὕτη τοῦ προσήκοντος, τοῦ βελτίονος ἡθους. Τίνι τρόπῳ, διὰ τίνος ἐκπαιδευτικῆς καὶ μορφωτικῆς μεθόδου καὶ ἐνεργείας θέλει διαπλάσῃ τοῦτο ἐν τῇ ψυχῇ καὶ τῇ συνειδήσει τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ; Ἐπιβάλλεται ἄρα, κατ' ἐμὴν γνώμην, πρὸ τῆς διαπλάσεως τοῦ ἡθους τοῦ λαοῦ ἢ ἐκ τῶν προτέρων σύνταξις καὶ ἡ διάπλασις τοῦ πολιτικοῦ συστήματος, δυναμένου νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ καὶ τὴν εὐημερίαν. «Ἐδημιουργήσαμεν τὴν Ἱταλίαν (τὴν ἰταλικὴν πολιτείαν), καιρὸς ἤδη νὰ δημιουργήσωμεν καὶ τοὺς Ἱταλοὺς». Τοιαῦτα ἔλεγεν εἰς τοὺς συνεργάτας αὐτοῦ ὁ ἐπιφανὴς ἰταλὸς φιλόπατρις καὶ πολιτικὸς ἀνὴρ Μάξιμος Ἀζέλιος.

Ἄς δημιουργήσωμεν οἱ σοβαροί, οἱ ἀνεξάρτητοι, οἱ φιλοπάτριδες πλῆται, τὸ ἐλληνικὸν κράτος. Δι' αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτοῦ θὰ δημιουργή-

σωμεν, θὰ συντάξωμεν σὺν τῷ χρόνῳ τὸν ἑλληνικὸν λαόν καὶ μετ' αὐτοῦ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος....

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε εἰρημένων, τὸ τοιοῦτο δὲν δύναται νὰ ἐπιτελεσθῇ κατ' ἄλλον τρόπον ἢ διὰ τῆς σκοπίμου καὶ μεμελετημένης μεταρρυθμίσεως τοῦ λειτουργοῦντος ἑλληνικοῦ πολιτεύματος. Ὑπάρχουσιν ἐν αὐτῷ διατάξεις, αἵτινες δὲν συμφωνοῦσι πρὸς τὸ καθεστὼς πνεῦμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐπιζήμιοι πρὸς τὴν κανονικὴν ἐξέλιξιν καὶ λειτουργίαν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ἐνισχύουσιν μᾶλλον τὸ σύστημα τῆς κρατούσης ὀλιγαρχίας. Νέαι ἔτιραι ἰδέαι δικαιοῦνται νὰ εἰσδύσωσιν ἐν τῷ ὀργανισμῷ τοῦ πολιτεύματος. Τίνι τρόπῳ ἐπιτευχθήσεται τοῦτο ; Τοῦ ἐν ἐνεργείᾳ πολιτεύματος σιγῶντος, ἢ δυσχεραίνοντος τὴν ἐλαχίστην μεταρρυθμιστικὴν ἐνέργειαν, τῆς βασιλείας ἀδρανόσης δι' οὗς εἶπον λόγους, τῆς ἐξ ἐπαγγελίας πολιτικῆς ἀντιπροσωπείας ἀνθισταμένης, ἀνάγκῃ ὅπως ἡ μεταρρυθμιστικὴ κίνησις προέλθῃ ἐξ αὐτῶν τῶν σπλάγχχνων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

«Οἱ θεσμοὶ τῶν ἐθνῶν δὲν εἶνε προωρισμένοι πρὸς ἀποκρυστάλλωσιν, ἀλλὰ πρὸς διαρκῇ μεταβολὴν συμφώνως πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς ἐθνικῆς ζωῆς». Τοιαῦτα ἀνεκοίνου τηλεγραφικῶς καὶ ἐν πάσῃ ἐπισημότητι ἐκ Βερολίνου πρὸς τὴν «Ἐφημερίδα τῆς Κολωνίας» ὁ Γερμανὸς ἀρχικαγγελάριος Μπύλωβ μετὰ τὴν θυελλώδη ἐκείνην συνεδρίαν τῆς γερμανικῆς Διαίτης καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς συνέντευξίν του μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος. Πράγματα οἱ θεσμοὶ τῶν λαῶν δεόν νὰ μεταβάλλωνται συμφώνως πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς ἐθνικῆς ζωῆς. Εἶνε ὁ νόμος τῆς ἀνθρωπίνης ἐξελίξεως, ὃν οὐδεμία δύναμις, ὅσον καὶ ἂν τυγχάνῃ ὑπερφυῆς καὶ ἀκαταγώνιστος, δύναται νὰ περιορίσῃ ἢ νὰ μεταβάλῃ. Ἐν ἡ περιπτώσει θεμελιώδους τις θεσμοδὲν συμφωνῇ πρὸς τὸ ἐνεστὼς, τὸ κοινωνικόν, τὸ πολιτικόν, λαοῦ τινος, δὲν ἔχει λόγον ὑπάρξεως καὶ λειτουργίας. Ὁ σεβασμὸς τοῦ ἀμερικανικοῦ πολιτεύματος, λέγει εἰς τῶν δόκιμωτάτων αὐτοῦ ἐρμηνευτῶν, ὁ Bryce, ἤδη πρεσβευτῆς τῆς Μεγάλης Βρετανίας παρὰ τῇ βοραιοαμερικανικῇ Συμπολιτείᾳ, κατέστη ἄρθρον πίστεως τοῦ λαοῦ, ἰσχυρὸς ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ, οὕτως ὥστε οἵαδήποτε πρότασις θεμελιώδους πολιτειακῆς μεταβολῆς οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην θὰ ἐκέκμητο ἐλπίδα ἐπιτυχίας. Τίνα τὰ αἷτια τοῦ σεβασμοῦ τούτου ; Πραγματικὰ βεβαίως, θετικά, οὐχὶ φανταστικά. Ὁ πρὸς τὸ πολίτευμα σεβασμὸς δὲν ἀπορρέει ἐκ πνεύματος εἰδωλολατρείας, δεισιδαιμονίας.

Διότι ὁ ἀμερικανικὸς λαὸς σκέπτεται ἐπὶ τῇ βάσει θετικῶν δεδομένων, δὲν ἀερολογεῖ, φανταζόμενος εἰδῶλα καὶ σκιᾶς, θ ε σ μ ο ὺ ς ἄνευ πραγματικῶν ἀποτελεσμάτων.

Δύναται ὁ ἑλληνικὸς λαὸς νὰ εἶνε πεπεισμένος καὶ βέβαιος περὶ τῆς κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην ἱστορικῇν περιόδον εὐεργετικῆς ἐπιρροῆς ἐπὶ τοῦ βίου του τοῦ ἐν ἐνεργείᾳ πολιτεύματος ; Ἴδον τὸ ζήτημα.

Τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτεύματος καταδηλωθέντος, ὅτι δὲν ἐκπροσωπεῖ κατὰ τὴν στιγμήν ταύτην τὴν ἐθνικὴν ζωὴν, τὰ κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ ἰδεώδη τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐπιβάλλεται κατ' ἀνάγκην ἡ συμπλήρωσις αὐτοῦ, ἡ μεταρρύθμισις, ἡ κατὰ τὸ ἐνὸν καὶ τὸ προσῆκον τελείωσις. Τοῦτο δέον νὰ λάβωσιν ὑπ' ὄψει οἱ ἐπιδιώκοντες τὴν συνταγματικὴν μεταρρύθμισιν. Οἱ μεγάλοι πολιτικοὶ ἄνδρες τοῦ παρελθόντος ἐν τῇ μεταρρυθμιστικῇ καὶ συνθετικῇ αὐτῶν ἐργασίᾳ ἐλάβανον ὑπ' ὄψει κατ' ἐξοχὴν τὴν ἐγκατάστασιν καὶ τὴν ἐξασφάλισιν ἐθνικῆς καὶ πολιτικῆς τάξεως ἀφηρημένως καὶ ἀπολύτως, χωρὶς νὰ λάβωσιν ἅμα ὑπ' ὄψει καὶ τὰ συμφέροντα καὶ τὰ δίκαια τῶν λαϊκῶν ὁμάδων. Τοιοῦτό τι συνεβούλευε τῷ βασιλεῖ τῆς Γαλλίας ὁ καρδινάλιος καὶ πρωθυπουργὸς ὑατοῦ Ρισκελιέ : νὰ τηρῇ τὸν λαὸν ἐν ἀγνοίᾳ καὶ ἀμαθείᾳ, ἵνα τηρῇ αὐτὸν ἐν ἀδρανείᾳ καὶ δουλείᾳ. Αὐτὸς ὁ μέγας βασιλεὺς, ὁ ἥρωας τοῦ πεφωτισμένου δεσποτισμοῦ, Φρειδερίκος ὁ δεύτερος τῆς Πρωσίας, εἶχε δόγμα αὐτοῦ, «τὰ πάντα ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, οὐδὲν διὰ τοῦ λαοῦ». Κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον τὰ τοιαῦτα δόγματα, ἐξασφαλίζοντα καὶ ἐπιρρωννύοντα τὴν ἰσχύν, εἴτε τῆς μοναρχίας, εἴτε τῆς ὀλιγαρχίας, εἶνε ξένα πρὸς τὴν ἐξέλιξιν τῶν κοινωνιῶν, πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν λαῶν καὶ τὰς ἀξιώσεις αὐτῶν. Ἐν τῇ συγχρόνῳ ἱστορικῇ περιόδῳ τῆς λαϊκῆς ιδέας ὁ πραγματικὸς πολιτικὸς εἶνε αὐτὸς ὁ λαός. Τούτου ἕνεκα δύναται μὲν νὰ εἶνε κατώτερος τοῦ ἱστορικοῦ πολιτικοῦ ἀναστήματος ἐνὸς δημιουργικοῦ πολιτικοῦ ἀνδρὸς κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ παρελθόντος, ἀλλ' εἶνε πραγματικώτερος, διότι συμβολίζει ἐν τῇ δράσει αὐτοῦ καὶ τῇ περιληπτικῇ προσωπικότητι τὴν σύγχρονον, τὴν ἐνεργόν, τὴν ὑφισταμένην λαϊκὴν ιδέαν καὶ δύναμιν. Παρατηρήθη ἤδη κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον καιρὸν, ὑπὸ τὴν ἔρευναν τῶν κοινωνικῶν δεδομένων, διὰ τῆς ἀμερολήπτου ἐπιστήμης, ὅτι καθ' ὅσον οἱ λαοὶ βαίνουν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν πρόοδον, κατὰ τοσοῦτον καθίστανται ἀσταθέστεροι ἐν τῇ λειτουργίᾳ καὶ τῇ τάξει τοῦ πολιτικοῦ καθεστώτος. Ἐπι-

βάλλεται ἄρα ἐκάστοτε αὕτη ἢ ἐκείνη ἡ πολιτικὴ μεταβολὴ καὶ μεταρ-
 ρύθμισις ἐξ αὐτῶν τῶν δεδομένων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, μεταμορ-
 φουμένης ὑπὸ τὸν διηγετικὴν νόμον τῆς παγκοσμίου ἐξελίξεως.

Δὲν προβαίνω μέχρι τῶν ἄκρων. Ὁ Μακιαβέλλης ἰσχυρίζεται, ὅτι
 τὰ κοινωνικὰ ἥθη μεταβάλλονται κατὰ πᾶσαν δεκαετίαν, οἱ νόμοι φθεί-
 ρονται, ἡ δὲ πολιτικὴ μορμότης ἀπόλλυται. Ἴσως εἶχε δίκαιον ὁ σοφὸς
 καὶ πολιτικώτατος παρατηρητὴς τῆς Φλωρεντίας, παραβύλλων τὰς ἰτα-
 λικὰς πολιτείας τῆς Ἀναγεννήσεως, διατελούσας ἐν διηγετικῇ παρξευσμῷ
 καὶ ἀγῶνι μεταξὺ δεσποτείας καὶ ἐλευθερίας, πρὸς τὰ ἀκίνητα δεσπο-
 τικὰ καθεστῶτα τῆς Ἀνατολῆς, ὡς παρατηρεῖ νεώτερος κοινωνιολόγος.
 Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀμερικανὸς νομοθέτης καὶ πολιτικὸς Ἰέφφερσον λέγει
 ἐπίσης, ὅτι ἡ συνήθης διάρκεια τῶν πολιτειακῶν μορφῶν μόλις ἐξικνεῖ-
 ται εἰς τὸ χρονικὸν διάστημα τῶν δέκα καὶ ἐννέα ἐτῶν. Ὁ τι καὶ ἂν
 συμβαίνει, ἐν τῇ ἱστορίᾳ καθ' ὅλου τῇ ἀνθρωπίνῃ, καὶ ἰδίᾳ ἐν τῷ βίῳ
 τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ λαοῦ, ἀπὸ φύσεως ρέποντος πρὸς πρόοδον καὶ
 μεταβολάς, ἢ ἐξαναγκαζομένου εἰς τὴν στασιμότητα ἕνεκα κοινωνικῶν,
 πολιτικῶν καὶ ἱστορικῶν αἰτίων, βέβαιον τυγχάνει, ἀναπόδραστον ἐκ
 τῶν νόμων τῆς φύσεως καὶ τῆς ἱστορίας, ὅτι ἐπιβάλλεται ἡ μεταβολή,
 ἡ τροποποιήσις ἐπὶ τὸ ἀνθρωπίνως βέλτιον κοινωνικοῦ τινος ἢ πολιτι-
 κοῦ καθεστῶτος, ἐν ᾗ περιπτώσει τοῦτο ὡς ἐκ τῆς ιδιότητος αὐτοῦ δὲν
 συντελεῖ, ἢ μᾶλλον παρακωλύει τὴν ἐξέλιξιν ἐνὸς λαοῦ, τὴν ἐγκατάστα-
 σιν ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτοῦ λειτουργίᾳ τῆς προόδου, τῆς ἠθικότητος καὶ
 τῆς εὐημερίας.

Μετὰ τὰ ὀλίγα ταῦτα φρονῶ, ὅτι ἡ γνώμη τῶν ἀπὸ τινος χρόνου
 ἀναπειρασάντων τὴν σημαίαν τῆς ἀναθεωρήσεως τοῦ Πολιτεύματος εἶνε
 ἐπιβεβλημένη, σύμφωνος πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς ἐθνικῆς ζωῆς, τῆς
 ἱστορικῆς ἐξελίξεως τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἐτι δὲ μᾶλλον καθίσταται
 ἀξία ἐνισχύσεως καὶ ἀποδοχῆς ἡ γνώμη αὕτη, ἅτε ἐπικειμένης τῆς λύ-
 σεως τοῦ κρητικοῦ ζητήματος, τῆς ἐνώσεως κατ' ἀνάγκην τῆς
 μεγαλόφρονος καὶ μεγαλοπράγμονος νήσου μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους.
 Τὸ δὲ σπουδαιότατον καὶ ἔτι μᾶλλον δικαιολογοῦν τὴν πολιτειακὴν με-
 ταρρύθμισιν, εἶνε ὅτι ἐν ταῖς ἀρτηρίαις τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ
 ὁργανισμοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους θὰ εἰσδύσωσι νέοι, ζεῖδωροι λαϊκοὶ
 χυμοὶ ὑγιείας καὶ εὐεξίας, ὑπὸ τὴν ζωογόγον τῶν ὁποίων ἐνέργειαν καὶ
 λειτουργίαν ὁ κρητικὸς, ὁ λαϊκὸς παράγων θέλει κατὰ πᾶσαν πιθανό-

τητα, σωφρόνως πολιτευόμενος, πατάξῃ τὸ μικρόβιον τῆς ὀλιγαρχικῆς καὶ πλουτοκρατικῆς παμβασιλείας, ἐτισχύων καὶ διοργανῶν σκοπίμως καὶ ἐθνωφελῶς τὰς δημοκρατικὰς δυνάμεις τῶν λαϊκῶν ὁμάδων.

Ἀλλὰ πρὸς συντελεστικωτέραν ἐπίτευξιν τούτου ἐπιβάλλεται ἡ σύνταξις καὶ ἡ σκόπιμος διοργάνωσις καὶ διεύθυνσις τῶν λαϊκῶν ὁμάδων, ὁ ὅτι πᾶντων τῶν μέσων διαφωτισμὸς αὐτῶν. Τοῦτο καθήκον ἔχουσι νὰ λάβωσιν ὑπ' ὄψει οἱ πρωτοστατοῦντες τῆς ἐνεργείας πρὸς ἀναθεώρησιν τοῦ πολιτεύματος. Δὲν ἄρκεῖ μόνον νὰ τὸ διακηρύττωσι διὰ τῆς γραφίδος, διὰ τοῦ λόγου, διὰ τῶν κατ' ἰδίαν συνεντεύξεων. Ἀνάγκη νὰ κατηχήσωσι τὸν ἑλληνικὸν λαὸν οἱ δυνάμενοι νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἐξυγίανσιν, εἰς τὴν σωτηρίαν, εἰς τὴν ἀνάρρωσιν τοῦ νοσοῦντος ὁργανισμοῦ. Πρὸ τῶν θεραπευτικῶν μέσων, πρὸ τῶν φαρμάκων δὲν δικαιοῦνται εἰς δισταγμόν. *In extremis malis extrema remedia...*

Διὰ τίνων τρόπων, διὰ τίνων θεραπευτικῶν φαρμάκων καὶ μεθόδων θέλει ἐπιτευχθῇ ἡ θεραπεία τῆς πολιτικῆς νόσου, ἥτις κατατρώχει τὸν ἑλληνικὸν ὁργανισμόν, διὰ τίνων μεταρρυθμίσεων κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν. Τοῦτο ἔσται τὸ ἀντικείμενον τῶν ἐπομένων, τῶν ὑπολειπομένων ἄρθρων τῆς πραγματείας ταύτης.

ΜΓ'.

22 Μαΐου 1909

Ὁ παρακολουθήσας ἐπισταμένως τὴν ἀνάλυσιν τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων θεμάτων, ἅτινα ἀνεπτύχθησαν ἐν τοῖς προηγουμένοις ἄρθροις τῆς πραγματείας ταύτης, δὲν δύναται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα νὰ ὑποθέσῃ τὸ παράπαν, ὅτι ταῦτα ὑπεγορεύθησαν ἐκ πνεύματος ἀντιδραστικοῦ πρὸς τὰς φιλελευθέρους κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς ἀρχάς, ὧν ἐμφορεῖται ἡ καθ' ἡμᾶς ἱστορικὴ περίοδος. Οὐδὲν τὸ τοιοῦτον. Ἐχὼ τὴν ἀκρόαδαντον πεποίθησιν, ἐρειδόμενος ἐπὶ τῶν πραγμάτων καὶ τῶν δεδομένων τῆς συγχρόνου ἱστορικῆς ἐξελίξεως, ὅτι αὕτη τυγχάνει κατασκευάσμα τῆς λαϊκῆς ἰδέας, ἥτις διὰ πολλῶν διελθοῦσα περιπετειῶν καὶ φάσεων, κατέληξεν εἰς τὴν σημερινὴν κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν ἀντίληψιν τῆς ἐλευθερίας καὶ αὐτονομίας τοῦ ἀνθρώπινου γένους. Ὁ ἱστορικὸς

παράγων, ἡ λανθάνουσα ἢ ἐμφανὲς δύναμις τῶν νεωτέρων κοινωνιῶν, εἶνε ἡ λαϊκὴ ἰδέα καὶ δύναμις. Ἐν παλαιότεροις ἱστορικοῖς καιροῖς ἡ ἀνθρωπίνη πρόοδος, ὁ πολιτισμός, ἦτο τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀντιλήψεως καὶ ἐνεργείας εὐαρίθμων προνομιούχων προσώπων ἢ ομάδων. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς κατὰ τὸν δέκατον ἑκτον αἰῶνα ἐγκαινισθείσης πνευματικῆς αὐτονομίας διὰ τῶν μεγάλων θρησκευτικῶν μεταρρυθμίσεων, καθ' ὃν χρόνον ἄρχεται ἐκδηλουμένη ἡ πραγματικὴ ἀνθρωπίνη ἰδέα, ὅποτε ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου λαμβάνει πραγματικὴν συνείδησιν ἑαυτοῦ καὶ τῶν δικαίων του, ἐξέρχονται ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς τοῦ ἀνθρωπίνου θεάτρου εὐρύτεροι κοινωνικοὶ παράγοντες, νέαι ὁμάδες, ὁ λαός, ὅστις κατὰ πρῶτον μὲν διὰ τῆς τρίτης τάξεως, ἀντιπροσωπευούσης αὐτὸν καθ' ἁπλάσας τοῦ βίου τὰς σχέσεις, μετὰ ταῦτα δέ, ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων συνεχίζει καὶ ἀναπτύσσει τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Σήμερον ἄρα, ἐν οἷαδήποτε κοινωνικῇ ἢ πολιτικῇ μεταβολῇ, ἐχούσῃ σκοπὸν τὴν ἀποκατάστασιν κρείττονος καταστάσεως πραγμάτων, ἀνάγκη νὰ κατανοήσωσι τοῦτο καὶ νὰ πραγματώσωσι τὴν μεταβολὴν ταύτην αὐταὶ αἱ λαϊκαὶ ὁμάδες δι' ἀντιπροσώπων, ἐκ τῶν σπλάγγνων αὐτῶν ἐξερχομένων.

Ἐν Ἑλλάδι, ἐν ἣ καὶ κατὰ τὴν κλασικὴν ἀρχαιότητα, καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν παλιγγενεσίαν, ἐπρωτοσιᾶται ἐν τῇ ἐξελίξει τῶν τυχῶν αὐτῆς ἡ λαϊκὴ ἰδέα καὶ δύναμις, δέον κατὰ τὴν συγμὴν ταύτην ἀπὸ τοῦ λαοῦ ν' ἀρχίσῃ ἡ σκέψις καὶ ἡ ἐνέργεια περὶ βελτιώσεως, περὶ ἀνορθώσεως τοῦ καθεστῶτος. Αἱ λοιπαὶ δυνάμεις ἀπεδείχθησαν μέχρι τῆς συγμῆς ταύτης ἀνίκανοι ν' ἀναλάβωσι οἷανδήποτε πρωτοβουλίαν. Εἰς τὸν λαὸν ἄρα ἀπόκειται νὰ φωτισθῇ καὶ ν' ἀναλάβῃ διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων τὸ ἔργον τῆς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας.

Λέγων λαόν, δὲν ἐννοῶ τὰς τάξεις ἐκείνας μόνον τῶν ἀποχειροβιώτων, ὥς ἐνασμενίζουσι πολλοὶ νὰ διακρίνωσι μεταξὺ τοῦ ἐργαζομένου λαοῦ καὶ διὰ τῶν ἰδίων ἐνεργειῶν δημιουργοῦντος τὴν ὕλικὴν καὶ ἡθικὴν αὐτοῦ εὐημερίαν, ἀλλὰ τὸ σύνολον τῶν ἀνθρώπων, τῶν κατοικούντων ἐν τινι χώρᾳ, ὁργανωμένων, συντεταγμένων, ἀποβλεπόντων εἰς τὸν αὐτὸν σκοπόν. Παρ' ἡμῖν ἡ λαϊκὴ ἰδέα εἶνε καθολικὴ, οὐχὶ μερικὴ, διότι οἷαδήποτε διάκρισις μεταξὺ λαοῦ καὶ ἀνωτέρας ἐπιλέκτου τάξεως εἶνε τεχνητὴ, οὐδαμῶς συμφωνοῦσα πρὸς τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τοῦ συγχρόνου Ἑλληνος. Πάντες εἰ-

μεθὰ λαός, εἰς οὐδένα δ' εἶνε ἐπιτετραμμένον νὰ φρονῇ, ὅτι ὑπερέχει αὐτοῦ ἔνεκα τυχαίων περιστάσεων καὶ γεγονότων. Πιστοποιῶ κατὰ τὴν στιγμὴν ἀναμφισβήτητον δεδομένον ἐν τῇ κοινωνικῇ ἐξελίξει τοῦ ἑλληνικοῦ γένους. Ἀπὸ τῶν πρώτων ἔτι ἡμερῶν τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ σταδιοδρομίας ἡ παλαιὰ τάξις τῆς εὐγενείας παρέρχεται· ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ αὐτῆς ὑπόστασις καὶ δύναμις περιορίζεται. Καθ' ὅλην δὲ τὴν μετὰ ταῦτα διαρρέψασαν περίοδον πρωτοστατοῦσιν αἱ λαϊκαὶ δυνάμεις.

Ἐκ τούτων συμπεραίνεται, ὅτι ἡ ἱστορικὴ ἰδέα τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπῆρξεν ἀείποτε λαϊκὴ. Καὶ κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην, ἐπιδιωκομένης τῆς ἱστορικῆς πραγματώσεως τοῦ μεγάλου ἐθνικοῦ προγράμματος, δέον τὰ ἐπιδιωχθῆναι τοῦτο καὶ νὰ πραγματοποιηθῇ πρῶτιστα πάντων διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, συντεταγμένου καὶ σκοπίμως ὠργανωμένου.

Ἡ διὰ τῆς ἀμέσου ἐκλογῆς, ἀπὸ τῶν σπλάγχνων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἀπορρέουσα βουλὴ ἐν τῇ πραγματικότητι δὲν τυγχάνει πιστὸς καὶ εἰλικρινῆς ἀντιπρόσωπος τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ, τῶν δικαίων, τῶν συμφερόντων. Νομίζω, ὅτι ἀπέδειξα διὰ τῶν πραγμάτων τοῦτο. Κατὰ τὸ φαινόμενον μετέχει ὁ λαὸς διὰ τῆς ψήφου του εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀντιπροσώπων. Ἀλλ' ὅφ' ἂς συνθήκας καὶ περιστάσεις διεξάγεται ἡ ἐκλογὴ αὕτη, ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν καὶ τὴν ἐπενέργειαν φαύλου καὶ αὐταρχικοῦ διοικητικοῦ συστήματος, ἐκάστοτε ὀργάνου διατελοῦντος ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς πολιτικῆς μερίδος, τῆς κρατούσης τῶν κοινῶν, ἢ τῆς κρατησούσης, πραγματικὴ ἐλευθέρᾳ ἐκλογὴ δὲν διεξάγεται. Ὁ λαὸς ἀδρανεῖ, καὶ καθ' ἣν στιγμὴν προβαίνει μέχρι μέθης καὶ μανίας ὑπὲρ τῶν ὑποτιθεμένων ὑποψηφίων του. Ἀσύντακτος, ἄβουλος, ἀδιοργάνωτος, ἐστερημένος πάσης πολιτικῆς διευθύνσεως καὶ ὁδηγίας, ρίπτει τὴν ψῆφον ἐντὸς τῆς κάλπης οὐχὶ ἐκ προμελέτης, ἀλλ' ὕφισταμένος ὑποβόλην. Διατελεῖ ἐν ἐκστάσει, ἐν παραισθησείᾳ καὶ ἐκτελεῖ τὸ ὑποτιθέμενον πολιτικὸν αὐτοῦ καθῆκον, χωρὶς νὰ κατανοῇ τὸ καθῆκον τοῦτο, καὶ ἔτι μᾶλλον, χωρὶς νὰ ἔχῃ τὴν στοιχειωδεστάτην ἔννοιαν τῆς ψήφου.

Διὰ τὸν Ἕλληνα πολίτην καὶ ἐκλογέα ἡ ψῆφος εἶνε ἀπλοῦν σφαιρίδιον· οὐδὲν πλεόν. Καιρὸς ἐπὶ τέλους νὰ ληφθῇ φροῖτις, σκέψις καὶ ἐνέργεια, ὅπως ἡ ψῆφος αὕτη, ἀφ' ἧς ἐξαρτῶνται ὕψιστα καὶ ζωτικώτατα ἐθνικὰ καὶ κοινωνικὰ συμφέροντα, λάβῃ συνείδησιν ἑαυτῆς. Ἄς μεριμνήσωσι καὶ ἄς ἐργασθῶσιν εἰς τοῦτο οἱ ἐπαῖοντες, οἱ δυνάμενοι, ὥς ἐκ τῆς προσωπικῆς αὐτῶν δυνάμεως καὶ ὑπεροχῆς, νὰ καθοδηγή-

σωσι τὸν ἑλληνικὸν λαὸν καὶ νὰ φωτίσωσιν αὐτὸν περὶ τοῦ πρακτέου.

Τὸ κυριώτατον ἄρα, τὸ πρῶτιστον τῶν φαρμάκων πρὸς θεραπείαν τοῦ νοσοῦντος κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ ὁργανισμοῦ τοῦ λαοῦ δὲν εἶνε ἢ διὰ τῆς κλήσεως Ἑθνοσυνελεύσεως ἔρευνα καὶ συζήτησις περὶ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ συστήματος τῆς θεραπείας. Πρωτίστως ἡ Ἑθνοσυνέλευσις πρέπει νὰ προέλθῃ ἐκ τῶν σπλάγχχνων τοῦ λαοῦ, νὰ ἐκφράζῃ τὴν βούλησιν αὐτοῦ καὶ τὸ φρόνημα, τὴν κεντρικὴν ἰδέαν περὶ τῶν πραγμάτων τῆς κοινωνίας, τῆς πολιτείας, τοῦ ἔθνους. Ἡ λαϊκὴ ἄρα δοῦσις πρέπει νὰ ἐκδηλωθῇ ἀμέσως καὶ κατεπειγόντως, προκειμένου περὶ τῆς συγκλήσεως Ἑθνικῆς Συνελεύσεως. Τυγχάνει δυσχερὲς τοῦτο, ὅπως φρονοῦσι πολλοί, διστάζοντες καὶ ὀρρωδοῦντες πρὸ τοιούτου ἐγχειρήματος ;

Οἱ στέργοντες τὸ λειτουργῶν πολιτικὸν καθεστώς, καίπερ μὴ ἐγκρίνοντες τὴν λειτουργίαν αὐτοῦ, φρονοῦσιν ὅτι ἡ ἐπιζήτησις τῆς θεραπείας τῶν κοινωνικῶν, πολιτικῶν καὶ ἐθνικῶν δεινῶν, ὑφ' ὧν κατατρύχεται καὶ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς καὶ τὸ ἑλληνικὸν γένος, διὰ τῆς Ἑθνοσυνελεύσεως δυνατὸν νὰ περιπλέξῃ τὴν ἱκανῶς περίπλοκον κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν κατάστασιν τοῦ ἑλληνικοῦ Κράτους. Εἶνε εὐχερὲς ἡ σύγκλησις Ἑθνοσυνελεύσεως, ἀλλὰ δυσχερὲς ἡ ἀποπομπὴ αὐτῆς ἢ ἡ διάλυσις. Προνομιούχον πολιτικὸν σῶμα, κυριαρχοῦν, ἐξασκοῦν καὶ διεκδικοῦν ἐξουσίαν ἐξ ὀνόματος τοῦ λαοῦ, δυνατὸν νὰ ἐκτραπῇ τῆς εὐθείας ὁδοῦ, νὰ κωλυσιεργήσῃ—καὶ δὲν τυγχάνει ἀλλοτριία πρὸς τὴν κωλυσιεργίαν καὶ τὴν παραγνώρισιν τῶν καθηκόντων αὐτῆς ἢ κατὰ τὰς τελευταίας ταύτας δεκαετηρίδας ἀντιπροσωπεία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ—νὰ καταστῇ ὄργανον, ἐν συνειδήσει ἢ ἀσυνειδήτως, μοναρχικῶν, ὀλιγαρχικῶν, δημοκρατικῶν ροπῶν. Οὕτως ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων δύναται νὰ ἐπιδεινωθῇ μᾶλλον ἢ νὰ βελτιωθῇ ἐκ τῆς προτεινομένης πανακείας τῆς Ἑθνοσυνελεύσεως.

Κατ' ἀρχὴν δὲν εἶνε ἀναξία προσοχῆς ἡ τοιαύτη ἐφεκτικότης τῶν μὴ ἐγκρινόντων ἀβασανίστως καὶ ἀπαρασκεύως τὴν σύγκλησιν Ἑθνοσυνελεύσεως. Βεβαίως. Ἐν ἧ περιπτώσει ἤθελε κληθῇ αὕτη πρὸς ἐξυπηρέτησιν ἰδεῶν καὶ συμφερόντων ἀλλοτριῶν, ἀντιμάχων μᾶλλον πρὸς τὴν λαϊκὴν ἰδέαν, δηλαδὴ πρὸς τὰ κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ συμφέροντα, συντάσσουσα ἴσως καὶ ἀνακηρύττουσα ὡς θεμελιώδη καταστατικὸν νόμον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἄθροισμά τι πολιτικῶν διατάξεων, ξένων πρὸς τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ ἐξέλιξιν, πρὸς τὴν σύγχρονον αὐτοῦ ἐθνικὴν ὑπόστασιν,

οὐδὲν τὸ ἐξ αὐτῆς ἀγαθὸν καὶ σκόπιμον. Ἄλλ' οἱ τοιαῦτα φρονοῦντες δὲν διατελοῦσιν ἐξ ὁλοκλήρου ἐν τῇ ἀληθείᾳ. Ἡ γνώμη τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, τῶν τε πεφωτισμένων καὶ ἐν συνειδήσει τῶν πραγμάτων διατελούντων, καὶ τῶν μὴ τοιούτων, ἀλλὰ μὴ στερουμένων τῆς προσηκούσης ἀντιλήψεως αὐτῶν ἐκ τῆς κεκτημένης πείρας, δὲν τυγχάνει πολεμία πρὸς τοιαύτην λύσιν τοῦ ὑφισταμένου προβλήματος, τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ βεβαιώσεως τῶν κακῶς ἐχόντων διὰ τοιούτου ἐγχειρήματος τῆς συγκλήσεως τουτέστιν ἐθνικῆς συνελεύσεως. Ἄλλ' ἡ γνώμη αὕτη δὲν ὠργανώθη προσηκόντως. Ἀπὸ τοῦ μᾶλλον πεφωτισμένου μέχρι τοῦ τελευταίου τῶν πολιτῶν ἐκδηλοῦται ἡ εὐχὴ καὶ ἡ ἐπιθυμία τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ πολιτεύματος. Τὸ φάρμακον τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως καὶ τῆς ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταρρυθμίσεως τῶν κακῶς κειμένων δὲν ἀποκρούεται. Ἄλλ' ἐν τούτοις δὲν ἐγένετο μέχρι τοῦδε ἡ προσήκουσα σκέψις, τίνι τρόπῳ ὁ ἐλληνικὸς λαὸς θέλει ἐξαποστείλῃ ἀξίαν λόγου ἀντιπροσωπείαν, ἱκανὴν καὶ πεφωτισμένην, δυναμένην νὰ ἐπιτελέσῃ τὸ καθήκον αὐτῆς μετ' ἀφοσιώσεως καὶ μὴ ὑποκειμένην ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ ἐνεστώτος.

Ἄριστος εἶνε ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ὁ πολιτικὸς τύπος τῆς ἀντιπροσωπείας. Τοῦ λαοῦ, μὴ δυναμένου ἀφ' ἑαυτοῦ νὰ κανονίσῃ τὰς κοινοτικὰς καὶ πολιτικὰς αὐτοῦ σχέσεις, νὰ διατυπώσῃ κατὰ τὸ ἐνὸν μοιμώτερον τὸ πολιτικὸν αὐτοῦ καθεστῶς, λύεται ὅπως δήποτε τὸ πρόβλημα τοῦτο διὰ τῆς ἀντιπροσωπείας, καὶ μάλιστα ἀμέσως ἀπορρεούσης ἀπ' αὐτοῦ. Ἀλλὰ δύναται πάντοτε ὁ λαὸς νὰ ἐξεύρῃ τὰ προσήκοντα πρόσωπα, νὰ ἐμπιστευθῇ εἰς αὐτὰ τὴν ἀντιπροσωπείαν τῶν συμφερόντων του, ἀναθέτων τὴν σύνταξιν τῶν ἄρθρων τοῦ συμβόλου τῆς πολιτικῆς του πίστεως ; Ἴνα ἐκτελέσῃ τοῦτο ὁ λαὸς ἐν ἐπιγνώσει καὶ συνειδήσει, δέον νὰ φωτισθῇ προσηκόντως, νὰ διδαχθῇ, νὰ διαπαιδαγωγηθῇ.

Οἱ ἐπιζητοῦντες ἄρα τὴν κατὰ τὸ ἐνὸν πρόσφορον λύσιν τοῦ πολιτικοῦ τῆς Ἑλλάδος προβλήματος διὰ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως καθήκον ἔχουσιν ἀπὸ τοῦδε διὰ τῶν προσηκόντων τρόπων, τῶν ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ Συντάγματος καθοριζομένων καὶ ἐπιτρεπομένων, νὰ διδάξωσι τὸν λαὸν τίνι τρόπῳ οὗτος θέλει πεισθῇ περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς συγκλήσεως Ἐθνοσυνελεύσεως καὶ θέλει ἐν καιρῷ τῷ δέοντι προβῇ εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν καταλλήλων ἀντιπροσώπων.

Τὸ ἐλληνικὸν Σύνταγμα λίαν προσφυῶς ἐχορήγησεν εἰς τὸν λαὸν δικαιώματά τινα, ἅτινα συγχρόνως εἶνε καὶ καθήκοντα, ἄνευ τῆς λειτουρ-

γίας τῶν ὁποίων ἡ λειτουργία αὐτοῦ μονονουχὶ ἀστοχεῖ ἐξ ὁλοκλήρου. Τὸ ἐνδέκατον αὐτοῦ ἄρθρον ὁρίζει, ὅτι οἱ «Ἕλληνες ἔχουσι τὸ δικαίωμα τοῦ συνεταιρίζεσθαι, τηροῦντες τοὺς νόμους τοῦ κράτους». Ἐπίσης ἐν τῷ δεκάτῳ τετάρτῳ αὐτοῦ ἄρθρῳ ἀναγράφεται, ὅτι «Ἐκαστος δύναται νὰ δημοσιεύῃ προφορικῶς, ἐγγράφως καὶ διὰ τοῦ τύπου τοὺς στοχασμούς του». Ὑπὸ τὸ λειτουργοῦν ἄρα πολιτειακὸν καθεστὼς ἕκαστος πολίτης προφορικῶς ἢ ἐγγράφως δύναται νὰ δημοσιεύῃ τοὺς στοχασμούς αὐτοῦ περὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων. Καὶ τοῦτο μὲν τὸ ἄρθρον ἐφηρμοσθῇ καὶ ἐφαρμόζεται ἐν Ἑλλάδι, μέχρι καταχρήσεως πολλάκις. Ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῶν λειτουργούντων θεσμῶν ὁ τύπος παρ' ἡμῖν ἀνεπτύχθη καὶ ἐνισχύθη εἰς σημαίνουσαν δύναμιν. Ἀλλὰ θὰ ἦτο ἡ δύναμις αὕτη θεικωτέρα καὶ ἰσχυροτέρα, ἂν ἡ ἐφημερὶς ἐξέφραζε τοὺς στοχασμούς οὐχὶ μεμονωμένων ἀτόμων, ἀλλ' ὁμάδων συμπαγῶν, συντεταγμένων καὶ ὠργανωμένων. Ἐν τοιαύτῃ περιστάσει ἡ δύναμις αὐτῆς θὰ ἦτο μᾶλλον ἀθροιστικὴ καὶ σημαίνουσα, θὰ ἐπεβάλλετο δ' ἔτι μᾶλλον ἐπὶ τῆς λειτουργίας καὶ τῆς ἐξελίξεως τῶν κοινῶν πραγμάτων. Ἀτυχῶς ἐν Ἑλλάδι ὁ ἀτομισμὸς κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην περίοδον ἐξεδηλώθη καὶ ἐξειλίχθη μετὰ τοσαύτης καὶ τοιαύτης ἐντάσεως, ὥστε ὁ συνεταιρισμὸς, ὁ ἠθικὸς, ὁ κοινωνικὸς, ὁ οἰκονομικὸς, ἔτι δὲ μᾶλλον ὁ πολιτικὸς, οὐδεμίαν ἔσχε πραγμάτων. Οἱ Ἕλληνες, καὶ ὥς ἀνθρωποὶ καὶ ὥς πολῖται, ἐκδηλοῦσι τὴν ἑαυτῶν ἀρετὴν, τὰς ἑαυτῶν ἠθικὰς καὶ πνευματικὰς δυνάμεις, ὥς ἄτομα μᾶλλον ἢ ὥς σύνολον. Μέχρι δὲ τῆς στιγμῆς ταύτης, δύναμαι νὰ ἰσχυρισθῶ, ἔχων ὑπ' ὄψει τὰ πράγματα καὶ τὰ δεδομένα, ὁ πολιτικὸς συνεταιρισμὸς ἀπέτυχε καθ' ὁλοκληρίαν.

Πιθανῶς τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸν ἰδιάζοντα ἀτομιστικὸν τοῦ Ἑλλήνου χαρακτῆρα, εἰς κεντρόφυγας ροπὰς. Ἀλλ' εἶνε ἀνάγκη διαπαιδαγωγήσεως αὐτοῦ, κατανοοῦντος, ὅτι ἡ συνεταιριστικὴ ἰδέα εἶνε ἰδέα συνθετικὴ καὶ δημιουργικὴ, ἡ μόνη, δι' ἧς ὁ λαὸς λαμβάνει σὺν τῷ χρόνῳ ἐπίγνωσιν ἑαυτοῦ, καὶ ὥς ἀτόμου καὶ ὥς συνόλου. Ἀπασαί αἱ μεγάλαι ἰδέαι, αἱ καθοδηγήσασαι τὸν κόσμον πρὸς τὴν πρόοδον, ἀνεπτύχθησαν διὰ τῶν συνθετικῶν δυνάμεων τῆς ἀνθρωπότητος. Τὰ μεμονωμένα ἄτομα ἐμπνέονται, σκέπτονται, δημιουργοῦσιν, ἀλλ' ἡ δημιουργία αὕτη δὲν ἤθελεν ἐπιτευχθῇ ἄνευ τῆς συμπράξεως καὶ τῆς συνεργασίας τῶν εὐρυτέρων κοινωνικῶν ὁμάδων.

Πρὸς ἐπίτευξιν σήμερον τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ, τῆς βελτιώ-

σεως τῶν κακῶς ἐχόντων διὰ μεταρρυθμίσεως τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτεύματος, τοῦτο δὲ διὰ συγκλήσεως Ἐθνοσυνελεύσεως, δέον νὰ κατηχηθῇ ὁ ἐλληνικὸς λαὸς καὶ νὰ συμπράξῃ. Οἱ ἀσπαζόμενοι καὶ κηρύττοντες τὴν ἰδέαν ταύτην, καὶ δὲν διστάζομεν νὰ καταλεχθῶμεν μεταξὺ αὐτῶν, ζημιούσιν, ἐν ἣ περιπτώσει δὲν ἐπιδιώξωσι τὴν πραγμάτωσιν αὐτῆς διὰ νομίμων καὶ συνταγματικῶν ἀληθῶς τρόπων, καὶ ἐν τοῖς πρώτοις διὰ τῆς λαϊκῆς δράσεως, τουτέστι διὰ τῆς ἰδρύσεως πολιτικῶν Συλλόγων, ἀποστολὴν ἐχόντων τὴν διὰ τοῦ τύπου, διὰ προφορικῆς κατηχέσεως καὶ διδασκαλίας, διὰ τῶν συναθροίσεων ἐν γένει καὶ τῶν λαϊκῶν συνδιασκέψεων ἐπιδιώξιν καὶ ἐπιζητήσιν συγκλήσεως Ἐθνικῆς Συνελεύσεως. Μόνον διὰ τοιούτων μέσων καὶ ἐνεργειῶν ὁ ἐλληνικὸς λαὸς θὰ κατανοήσῃ τὰ ἐπιβαλλόμενα αὐτῷ καθήκοντα καὶ θὰ ἐξεγερθῇ ὑπὲρ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, πεπεισμένος ἤδη ἐκ τῶν πραγμάτων, ὅτι ὑπὸ τὸ λειτουργοῦν πολιτειακὸν καθεστὼς οὐδεμία γενναία ἰδέα δύναται νὰ λάβῃ ἐπίδοσιν καὶ νὰ τελεσφορήσῃ. Διὰ τῆς τοιαύτης μεθόδου ἡ νέα ἐλληνικὴ πολιτικὴ θ' ἀκολουθήσῃ ἐκ διαμέτρου ἀντίθετον διεύθυνσιν τῆς σημερινῆς, ἥτις ὠδήγησε τὸ ἐλληνικὸν κράτος εἰς τὴν ἀδράνειαν καὶ τὴν ἀτονίαν.

Ὁ τύπος εἶνε τὸ πρῶτιστον τῶν μέσων, δι' ὧν δύναται νὰ κατηχηθῇ σήμερον ὁ ἐλεύθερος ἐλληνικὸς λαός, φωτισθῇ τουτέστι περὶ τῆς καταστάσεως καὶ ἐπιζητήσῃ διὰ νομίμων τρόπων τὴν σύγκλησιν Ἐθνοσυνελεύσεως. Ἀλλὰ μετὰ τοῦ τύπου δέον νὰ συνεργασθῶσι καὶ οἱ πολιτικοὶ Σύλλογοι. Οὗτοι ἀποτελεσθήσονται ἐκ πολιτῶν ἀνεξαρτήτων πάσης τάξεως, κοινὸν ἐχόντων μέλημα τὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεως. Διὰ τοῦ ἐν ἰσχύϊ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος, τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἐξαρτωμένης ἐκ τῆς νομοθετικῆς, ἡ λαϊκὴ ἀντιπροσωπεία, δημιουργήσασα ὑπὲρ ἑαυτῆς κληρονομικὰ δικαιώματα, κατώρθωσε νὰ ἐπιβληθῇ διὰ τῆς ἐξουσίας ἐπὶ τῆς ψήφου τοῦ λαοῦ, καὶ αὐτὸν δὲ τὸν τρόπον ἐξέρχονται ἐκ τῆς κάλλης πρὸς εἴσοδον εἰς τὴν Βουλὴν τὰ αὐτὰ περίπου πρόσωπα. Εὐάριθμοι οἰκογένειαι καὶ ἐν τῇ ἐλληνικῇ πρωτευούσῃ καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις νέμονται τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν· τὸ ἀξίωμα τοῦ λαϊκοῦ ἀντιπροσώπου, τοῦ βουλευτοῦ, εἶνε κτήσις κατὰ διαδοχὴν ὠρισμένων οἰκογενειῶν, τοῦ λαοῦ ψηφίζοντος καθ' ὑποχρέωσιν τὸ αὐτὸ ὄνομα, μεταβιβαζόμενον ἀπὸ τοῦ πατρὸς εἰς τὸν υἱὸν καὶ τὸν ἑγγονον. Ὁ λαὸς δὲν ἐξετάζει πολιτικὴν ὁμολογίαν, κυβερνητικὸν ἢ ἀντιπολιτευτικὸν πρό-

γραμμα. Παρακολουθεῖ ὠρισμένον πρόσωπον ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. Αἱ πολιτικαὶ πεποιθήσεις τοῦ προσώπου τούτου κατὰ τὰ ἐκάστοτε συμφέροντα αὐτοῦ εἶνε καὶ πολιτικαὶ πεποιθήσεις τοῦ ἐκλογέως. Διὰ τῆς οἰκογενειακῆς, ἀπὸ τινος δὲ χρόνου καὶ τῆς πλουτοκρατικῆς ταύτης ἐπικρατήσεως ἐν τῇ ἑλληνικῇ πολιτείᾳ, ἡ λαϊκὴ συνείδησις ἐξηχρειώθη, στερουμένη πάσης αὐτονομίας καὶ αὐτενεργείας. Ἡ π ρ ο σ ω π ο λ α - τ ρ ε ῖ α ἀντικαθίστησι πᾶσαν ἀνεξάρτητον προσωπικὴν κρίσιν καὶ ἐκτίμησην τοῦ Ἑλλήνος πολίτου ἐν τῇ ἐκλογικῇ αὐτοῦ ιδιότητι· ψηφίζει πρόσωπον, οὗ τὸν πατέρα ἐψήφισε καὶ ὁ πατήρ του, ἀπὸ τινος δὲ χρόνου ψηφίζει καὶ τὸ χοῦμα. Περὶ χαρακτῆρος, περὶ πολιτικῶν γνώμων καὶ πεποιθήσεων, ἀδιαφορεῖ. Ἐν τῇ βουλῇ ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ λαοῦ ἀνῆκει εἰς τὸν κοινοβουλευτικὸν ἀρχηγόν του· εἶνε *res* αὐτοῦ. Ἐν τῇ ἐκλογικῇ περιφερείᾳ αὐτὸ τοῦτο συμβαίνει μεταξὺ ἐκλογέων καὶ ἐκλογίμων. Τοιαύτη εἶνε ἡ ψυχολογία τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας, τῶν πραιτόντων τὰ κοινά, τῶν πολιτευομένων, τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐπὶ τὸ κρατοῦν σύστημα, ἐστερημένον πάσης πολιτικῆς συνειδήσεως. Ἐν τῇ διεξαγωγῇ τῶν ἐκλογικῶν ἀγώνων, εἴτε βουλευτικῶν, εἴτε δημοτικῶν, πράκτορες καὶ ἐμπειπιστευμένοι τῶν ὑποψηφίων ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲν εἶνε πολῖται, ἀλλ' οἱ ἐνεργεῖα ὑπάλλληλοι τοῦ ὑπουργείου. Ἡ οἱ μέλλοντες τοιοῦτοι, ἐν περιπτώσει ἡττης τῆς κυβερνήσεως. Οὕτως ἐξελισσομένων τῶν πραγμάτων, ὁ λαός, ὁ ἐκλογεὺς ὑφίστανται κατὰ πολιτικὴν μόνον πρόληψιν, κατὰ συνήθηκην. Οὐδ' ὑποδεικνύει οὗτος, οὐδ' ἐκλέγει πράγματι, π ε ρ ι ε σ κ ε μ μ έ ν ω ς, τοὺς ὑποψηφίους, διότι ἡ ψῆφος αὐτοῦ κατέστη δίκαιον λειτουργοῦν ἀσυνειδήτως.

Πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ θεμελιώδους τούτου κακοῦ, τοῦ τοιούτου τὴν ἐκλογικὴν συνείδησιν καὶ ἀνεξαρτησίαν τοῦ Ἑλλήνος πολίτου, ἀναγκαῖον καθίσταται, ἐν περιπτώσει ἐνεργείας πρὸς σύγκλησιν Ἑθνοσυνελεύσεως, ἢ διὰ τῶν εἰρημένων μέτρων, τοῦ τύπου, τῶν πολιτικῶν Συλλόγων, τῶν λαϊκῶν συναθροίσεων, τῆς κοινωνικῆς ἐν γένει διδασκαλίας, κατήχησις καὶ ὁ φωτισμὸς τῶν Ἑλλήνων πολιτῶν. Πρέπει ν' ἀποκαλυφθῇ εἰς αὐτοὺς διὰ τῶν ἐπαϊόντων, διὰ τῶν δ υ ν α μ έ ν ω ν, ἡ πραγματικὴ κατάστασις τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας, ὁσημέραι παραπαιούσης, ἀπολεσάσης τὴν πυξίδα αὐτῆς, βαινούσης κατὰ κρημνῶν, πρὸς τὴν καταστροφὴν, ἐξ ἧς κινδυνεύει οὐ μόνον αὕτη, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅλον ἑλληνικὸν ἔθνος. Φωτιζόμενος ὁ λαός, ἀνατήφων, λαμβάνων συνείδησιν

ἑαυτοῦ, καθηκόντων καὶ δικαιωμάτων, θέλει ἐνισχύσῃ εἰς τὸ ἐπιδιωκόμενον κοινωφελές ἔργον τοὺς πρωτοστατοῦντας ἐν τῇ συγκλήσει τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, θέλει παρακολουθήσῃ αὐτούς, ὑπερψηφίζων ἐν τῇ καταλλήλῳ στιγμή. Ἡ ἄνευ τῆς τοιαύτης λαϊκῆς¹ προπαρασκευῆς σύγκλησις Ἐθνοσυνελεύσεως θέλει κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀποβῇ ὑπὲρ τῶν μέχρι τοῦδε ἀποκλειστικῶς πρατιόντων τὰ κοινά, τῶν διὰ τῶν γνωστῶν μεθόδων διαχειριζομένων τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις δύναται νὰ βλάψῃ μᾶλλον ἢ νὰ ὠφελήσῃ. Τοῦναντίον. Φωτιζομένου τοῦ λαοῦ διὰ τῆς προσήκουσας μεθοδικῆς ἐνεργείας, ἀποκαλυπτομένης εἰς αὐτὸν ἐν πλάτει τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων, ἣν ἐδημιούργησεν ἡ στρεβλὴ κατανόησις καὶ ἡ φανύλη ἐφαρμογὴ τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος διὰ τοῦ ἀπολύτου κοινοβουλευτισμοῦ, θέλει ἀναγήνῃ οὗτος ἀπὸ τοῦ ληθάργου, συντελῶν ἐν ἐπιγνώσει διὰ τῆς ψήφου του εἰς τὴν ἐπιζητούμενην μεταβολὴν διὰ τῆς συγκλήσεως Ἐθνοσυνελεύσεως. Ἵνα ἀποβῇ αὕτη τελεσφόρος, ἀνάγκη νὰ βασισθῇ ἐξ ὁλοκλήρου ἐπὶ ἀντιθέτου προγράμματος. Τὸ πρόγραμμα δὲ τοῦτο οὐδὲν ἄλλο δύναται νὰ εἴνε ἢ ἡ αὐτονομία τοῦ λαοῦ, ἡ πρωτοβουλία αὐτοῦ καὶ ἡ ἐπικράτησις ἐν τῇ λύσει πάντων τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν προβλημάτων. Ἐν τῇ ἐνεργείᾳ δ' αὐτοῦ ταύτῃ πρέπει ὁ ἑλληνικὸς λαὸς νὰ διδαχθῇ καὶ νὰ κατανοήσῃ, ὅτι ἡ σύγκλησις Ἐθνοσυνελεύσεως δὲν ἀφορᾷ μόνον εἰς τὴν μεταρρυθμίσιν διατάξεων τινῶν τοῦ ἐν ἐνεργείᾳ πολιτεύματος, ἀλλ' εἰς τὴν κατάλυσιν τῆς κρατούσης ὀλιγαρχίας, μὴ δισταζούσης ἐκάστοτε, πρὸς συντήρησιν ἑαυτῆς καὶ ἐνίσχυσιν, νὰ ὑποτάσσεται εἰς πᾶσαν ὀλεθρίαν εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ τόπου πολιτικὴν δύναμιν. Τοῦτο ἰδίᾳ πρέπει νὰ κατανοήσῃ ὁ ἑλληνικὸς λαός.

Ὑπὸ τοιοῦτο πρόγραμμα καὶ διὰ τοιαύτης ἐνεργείας καλουμένης τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, τοῦ λαοῦ ἐποπτεύοντος καὶ παρακολουθοῦντος τὴν λειτουργίαν αὐτῆς, τὸ ἔργον τῆς μεταρρυθμίσεως, οὐ μόνον τῶν ἄρθρων τοῦ Συντάγματος, ἀλλ' αὐτῆς τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας, ἔσται εὐχερές. Εἴνε ἀνάγκη νὰ κατανοήσῃ οὗτος, ὅτι ἡ διαρρυθμίσις, ἡ βελτίωσις τῆς ἑλληνικῆς πολιτικῆς ψυχῆς ἀναγκαῖον ἔξει ἀποτέλεσμα τὴν βελτίωσιν τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας.

ΜΔ'.

29 Μαΐου 1909

Ὁ λαός, τουτέστι τὸ σύνολον τῶν κοινωνικῶν ομάδων, ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων δὲν δύναται, οὐδὲ δικαιούται νὰ παραμείνῃ ἀδιάφορος ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῆς πολιτείας· ὀφείλει νὰ συμπράττῃ εἰς τὴν λειτουργίαν ταύτην, νὰ παρακολουθῇ αὐταῖς αἰσθήσεσιν, αὐτοσυνειδήτως τὴν ἐξέλιξιν αὐτῆς, ἐνισχύων τὰς ἀγαθὰς προθέσεις τῶν διεπόντων, παρακωλύων πᾶσαν αὐτῶν ἐκ προαιρέσεως ἢ ἐξ ἀνικανότητος ἐνέργειαν, δυναμένην νὰ παραβλάψῃ κοινὰ συμφέροντα. Ἡ ἐλευθέρα πολιτεία δὲν δύναται νὰ εἶνε ἢ λαϊκὴ μόνον, ἐξεῖς ἰσορμένη ἄρα καὶ λειτουργοῦσα διὰ τῆς λειτουργίας καὶ τῆς συμμετοχῆς τῶν λαϊκῶν ομάδων. Τὸ τοιοῦτο εἶνε δόγμα τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Οὐδεὶς δὲ δύναται νὰ τὸ ἀρνηθῇ ἢ νὰ τὸ ἀμφισβητήσῃ. Τίτι τρόπον δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ καὶ νὰ λειτουργήσῃ σκοπίμως καὶ τελεσφόρος ἡ σ' ἔμπραξις αὕτη τοῦ λαοῦ ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῆς πολιτείας;

Τοιοῦτον εἶνε τὸ θέμα τῶν καθ' ἡμᾶς καιρῶν.

Ἡ μοναρχία ἀπώλεσε μετὰ τῆς παλαιᾶς αὐτῆς αἰγλης καὶ πᾶσαν κοινωνικὴν ἢ πολιτικὴν σημασίαν καὶ δύναμιν. Λαὸς σκεπτόμενος, κεκτημένος προσωπικὴν συνείδησιν καὶ ἀντίληψιν πάντων τῶν περὶ αὐτὸν τελουμένων, δὲν δύναται νὰ τρέφῃ ἀπόλυτον πίστιν καὶ ἀφοσίωσιν εἰς τὸν πολιτικὸν παράγοντα τῆς μοναρχίας. Ἡ δημοκρατία βαίνει ἀκατασχέτως καὶ οἷοι εἰς θριαμβευτικῶς ἐν τῇ ἱστορικῇ σταδιοδρομίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος· τὸ δὲ πρόσωπον τοῦ βασιλέως δὲν προσελκύει τὴν παλαιὰν ἀφοσίωσιν. Ἡ ἐκπαίδευσις, ἥτις κατέστη καθολικὴ κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους καιροὺς, ἐφώτισε τὸν λαὸν καὶ ἀπεκάλυψεν εἰς αὐτὸν δικαιώματα, ὧν πρὸ μιᾶς ἀκόμῃ ἢ δύο γενεῶν οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἐκέκτητο συνείδησιν. Διατελοῦμεν πρὸ τοῦ φαινομένου τούτου τῆς λαϊκῆς αὐτοσυνειδησίας, ἄρα τῶν ἀξιώσεων αὐτῆς ἐπὶ τῆς λειτουργίας καὶ τῆς δράσεως τῆς πολιτείας. Ἐνεκα τῶν αὐτῶν αἰτίων καὶ ἡ ἀριστοκρατία ἀπώλεσεν ἐπίσης τὴν παλαιὰν αὐτῆς σημασίαν. Πᾶσα διάκρισις μεταξὺ εὐγενῶν καὶ μὴ τοιούτων ἐξέλιπε καὶ ἐν αὐταῖς ἀκόμῃ ταῖς χώραις, αἵτινες ἀπὸ αἰῶνων διετέλεσαν ὑπὸ τὸ κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν καθεστῶς τῆς διακρίσεως τῶν τάξεων καὶ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς ἀριστοκρατικῆς

τάξεως. Μόνον δ' ὁ πλοῦτος διὰ τῶν παρ' αὐτοῦ διατεθειμένων μέσων κατορθοῖ ἐνίοτε νὰ ἐπιβάλληται ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς ὀργανώσεως καὶ λειτουργίας λαοῦ τινος, ἀλλ' οὐχ ἦτιον ἢ κατ' αὐτοῦ ἐχθροπάθεια αὐξάνεται ἢ ἐλαττοῦται.

Ὡς ἔγραφε πρὸ τινων ἡμερῶν ἐν εὐρωπαϊκῇ ἐφημερίδι ὁ Ἰταλὸς κοινωνιολόγος Ferrero περὶ τῶν πολυταλάντων τῆς βορείου Ἀμερικῆς, μιᾶς τῶν δημοκρατικωτάτων πολιτειῶν τοῦ κόσμου, οὗτοι ἀποτελοῦσι τὸ ἀντικείμενον τῆς λαϊκῆς ἐχθροπαθείας· τούτου δ' ἔνεκα ζητοῦσι διὰ πολλῶν καὶ ποικίλων τρόπων, ἰδίᾳ διὰ τῶν φιλανθρωπικῶν προσφορῶν, νὰ ἐξιλεωθῶσι πρὸ τοῦ ἀμερικανικοῦ κοινοῦ. Εἷς τῶν πολυταλάντων τούτων, ὁ Ἀνδρέας Καρνέτζη, ἐπηγγέλλετο τὸν δημοκρατικὸν Κροῖσον· διὰ τῶν ἡγεμονικῶν αὐτοῦ δωρεῶν ἀνέπτυξεν ἀγαθὰς μετὰ τοῦ λαοῦ σχέσεις, ὑποστηρίζων δὲ τὴν ιδέαν, ὅτι οἱ ἑκατομμυριοῦχοι εἶνε οἱ τ ρ α π ε ζ ῖ τ α ι τ ῶ ν π ε ρ ι ο υ σ ι ῶ ν τ ο ῦ λ α ο ῦ καὶ ὑπέχουσι μεγάλας εὐθύνas καὶ ὑποχρεώσεις, κατέστη δημοφιλέστατος. Ἐν τῇ πολιτικῇ οὗτοι εἶνε μετριόφρονες· καὶ τοῦτο ἐξ ἀνάγκης καὶ προνοίας, ἔχοντες συμφέρον νὰ διατελῶσιν εἰς ἀγαθὰς μᾶλλον σχέσεις ἢ εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὰς λαϊκὰς ομάδας.

Ἐν Ἑλλάδι ἡ Μοναρχία δὲν δύναται νὰ ἔχῃ ἀξιώσεις. Προερχομένη ἐξ ἐκλογῆς, ἐκ συναλλάγματος μᾶλλον ἢ ἐξ ἀρχαίων ἱστορικῶν παραδόσεων καὶ ὑπηρεσιῶν πρὸς τὴν ἐθνικὴν ιδέαν, ὥστερεῖ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, παραβαλλομένη πρὸς τὴν πρωσικὴν, τὴν ἰταλικὴν, ἢ τὴν ἀγγλικὴν μοναρχίαν. Ἐπίσης, ἔνεκα λόγων γνωστοτάτων καὶ θετικωτάτων, ἀριστοκρατικὴ τάξις δὲν ὑφίσταται. Οἱ κατὰ τὴν πρώτην τῆς πολιτικῆς ἀποκαταστάσεως περίοδον διακριθέντες καὶ τιμηθέντες, τὸ μὲν ἀνεβίβαζον τὰς οἰκογενειακὰς αὐτῶν περὶ αὐτῶν εἰς τὴν ὑπεροχὴν αὐτῶν καὶ τὰ ἀξιώματα ἐπὶ τῆς ὀθωμανικῆς ἢ τῆς βενετικῆς δεσποτείας, ἕτεροι δὲ εἰς τὰς ὑπηρεσίας αὐτῶν κατὰ τὸν χαλεπὸν ἀγῶνα τῆς παλιγγενεσίας. Ἀλλ' αἱ ὑπηρεσίαι αὗται ἠδύναντο μὲν νὰ προκαλέσωσι τὴν ἐκτίμησιν, τὸν θαυμασμὸν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, οὐχ ἦτιον ἔνεκα τῶν κρατουσῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν δὲν ἠδύναντο νὰ δημιουργήσωσιν ὑπὲρ αὐτῶν ἴδια κοινωνικὰ δίκαια, προνόμια. Πτωχὴ, ἐξηντλημένη καὶ κατεστραμμένη χώρα, ἐπανελθοῦσα εἰς τὴν ζωὴν διὰ τῶν μεγάλων δημοκρατικῶν παραδόσεων καὶ ἀναμνήσεων τοῦ παρελθόντος, δὲν ἠδύνατο ν' ἀνεχθῇ εὐγένειαν κατὰ τὰ τιμαριωτικὰ συστήματα τῶν παρελθόν-

των αἰώνων ἐν τῇ ἐσπερίᾳ καὶ τῇ βορείᾳ Εὐρώπῃ. Ὅπως ἐν τῇ βορείᾳ Ἀμερικῇ ἀπεκρούσθη ἡ τιμαριωτικὴ εὐγένεια, οἱ δὲ περὶ τὸν Βασικτιῶνα, τὸν Φραγκλῖνον, τὸν Ἰεφφεροῶνα ἰδρυταὶ τῆς Συμπολιτείας ἐφιλοδόξουν καὶ ἐφιλοτιμοῦντο νὰ παρίστανται καὶ νὰ καυχῶνται ὡς ἄπλοῖ πολῖται, αὐτὸ τοῦτο ἔμελλε νὰ ἐκδηλωθῇ κατὰ μείζονα λόγον ἐν τῇ ἀρτισυστάτῳ Ἑλλάδι. Οἱ Φαναριῶται ψευδοπρίγκιπες τοῦ τουρκικοῦ καθεστώτος, οἱ Ἰόνιοι ψευδοκόμητες τῆς βενετικῆς πολιτείας δὲν ἠδύναντο ν' ἀξιώσωσιν εὐρύτερα κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ δικαιώματα ἀπὸ τοῦς ἀρχηγοὺς τῆς ἐλληνικῆς ἀνεξαρτησίας. Αὐτὸς ὁ Κερκυραῖος Ἰόνιος κόμης, ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας, ἐλθὼν εἰς τὸ ἐλεύθερον κράτος, ἀναλαβὼν ὁμοψήφῳ βουλῇ τῶν Ἑλλήνων τὴν διοίκησιν αὐτοῦ, ἠὺχαριστήθη εἰς τὸν ἄπλοῦν καὶ ἀπέριτον τίτλον τοῦ Κ υ β ε ρ ν ῆ τ ο υ, τοῦ Μ π α ρ μ π α γ λ ᾱ ν ν η, ὡς τὸν ἐκάλει ἀφελέστατα ὁ ἐλληνικὸς λαός. Οὕτως ἡ ἀπὸ τοῦ γένους διάκρισις δὲν ἠδυνήθη νὰ ριζοβολήσῃ ἐν τῇ δημοκρατικῇ ἀντιλήψει καὶ συνειδήσει τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ.

Ἐκεῖνο, ὃ περ ἐπῆλθε — θλιβερὰ κληροδοσία τῆς τουρκικῆς διοικήσεως — ἐν τῇ πολιτικῇ ἐξελίξει τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, εἶνε ἡ διάσωσις τοῦ κ ο τ σ α μ π α σ ι σ μ ο ῦ καὶ τοῦ κ α π ε τ α ν ι σ μ ο ῦ, καὶ ἡ μετατροπὴ αὐτοῦ εἰς τὴν ἐξ ἐπαγγέλματος κληρονομικοῦ πολιτικὴν ἀντιπροσωπείαν. Κατὰ τὴν διαρρεύσασαν ὀγδοηκονταετίαν ἡ ἐλευθέρα Ἑλλὰς ἐκυβερνήθη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, καὶ ἐπὶ Καποδιστρίου, καὶ ἐπὶ Ὀθωνος, καὶ ἐπὶ Γεωργίου, καὶ κατ' αὐτὰς ἀκόμη τὰς χαλεπὰς ἡμέρας τῆς μεταβολῆς τοῦ Ὀκτωβρίου, ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ εἰς πολιτικὸν σύστημα συνταχθέντος καὶ ὁργανωθέντος τούτου κοιτοαμπατισμοῦ. Ἡ τοιαύτη δ' ὀλιγαρχία ἔτι μᾶλλον ἐκραταιώθη κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην πολιτικὴν περίοδον διὰ τῆς προσλήψεως πλουτοκρατικῶν στοιχείων, ἀλλὰ καὶ ἐξηχρεώθη ὡς ἐκ τῆς χυδαιότητος καὶ τῆς σμικροφροσύνης αὐτῶν.

Κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἡ ἐλευθέρα ἐλληνικὴ πολιτεία κατ' ὄνομα μόνον εἶνε τοιαύτη, διότι ὁ ἐλεύθερος ἐλληνικὸς λαός, οὗ αὕτη δέον νὰ εἶνε ἡ ἐκδήλωσις καὶ ἡ ὑπόστασις, κατὰ πλειονότητα ὑφίσταται τὴν ἐκνομον καὶ ἄκοσμον ἐπιρροὴν τῆς κυβερνητικῆς δυνάμεως, ἢ τῆς δυνάμεως τοῦ πλούτου. Ἡ λεγομένη πάνδημος ψῆφος ἐφαρμόζει μοιραίως, ἀσυνειδήτως τὸ περιώνυμον δόγμα τῆς ἀριθμητικῆς δυνάμεως — Zahlen regieren die Welt. Ἡ σκεπτομένη ψῆφος ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτῆς

λειτουργία ἐκμηδενίζεται, ἐκλείπει, ριπτομένη καὶ συμφυρομένη μεταξὺ τῶν μὴ σκεπτομένων ψήφων. Ἄλλ' ὥς ἔλεγεν ὁ Schiller, αἱ ψήφοι πρέπει γὰρ ζυγίζονται, οὐχὶ δὲ νὰ μετρωῦνται. Καὶ ἐν πάσῃ μὲν κοινωνίᾳ ἀνθρωπίνῃ δέον νὰ λαμβάνηται τοῦτο ὑπ' ὄψει, ἀλλ' ἰδίᾳ ἐν ταῖς δημοκρατικαῖς κοινωνίαις.

Πάνδημος ψήφος, ὑφισταμένη τὴν τυραννικὴν ἐπιρροὴν τῆς κυβερνητικῆς ἐν ἐνεργείᾳ ἢ ἐν προσδοκίᾳ δυνάμεως, καὶ ἔτι μᾶλλον τὴν ἐξαχρειωτικὴν τοῦ πλούτου, δύναται νὰ καταλήξῃ εἰς ὄργανον ἐγκλήματος. Τοῦτο συμβαίνει ἐν Ἑλλάδι.

Ὁ περιώνυμος Γάλλος ἱστορικὸς Michelet, ἀπόστολος τῆς ἀκροτάτης δημοκρατικῆς ἐλευθερίας, ἀπεκάλεσε τὴν πάνδημον ψήφον παρὰ λαῶ ἀμορφώτῳ «ἐπιδρομὴν βαρβάρων». Ἄλλος δ' ἐπίσης δημοκρατικὸς πολίτης τῆς Ἑλβετίας, ὁ Νουμᾶς Δρόζ, μετὰ παρρησίας ἐξαπατήρησε τὴν τοιαύτην ψήφον, ἐμπιστευομένην εἰς λαόν, τυγχάνοντα ἀνεπαρκοῦς καὶ στοιχειώδους μορφώσεως, ὥς ὄπλον φονικόν, διδόμενον εἰς χεῖρας παράφρονος, δυναμένου καὶ νὰ αὐτοκτονήσῃ.

Εἶνε πάντα ταῦτα διδόμενα, ἀνώτερα πάσης κριτικῆς καὶ ἀμφισβήτησεως.

Λαὸς, ἐλευθέρους θεσμοὺς κεκτημένος, κυρίαρχος καθιστάμενος διὰ τῆς πάνδημου ψήφου, ἀλλ' ἐστερημένος τῆς προσηκούσης κοινωνικῆς μορφώσεως καὶ πολιτικῆς συνειδήσεως, κατὰ θεωρίαν μόνον, κατὰ πράξιν εἶνε ἐλεύθερος καὶ κυρίαρχος. Πράγματι ὑφίσταται τὴν ἐπιδρασιν καὶ τὴν ὑποβολήν, ἐν πάσῃ αὐτοῦ σκέψει καὶ ἐνεργείᾳ, τῆς κρατούσης ὁμάδος, δυναμένης νὰ διευθύνῃ τὰ μέσα τῆς ἐξουσίας, ἢ τοῦ πλούτου. Ἡ πάνδημος ψήφος δὲν ἐκπροσωπεῖ κατ' ἀκολουθίαν τὴν πάνδημον βούλησιν. Ὁ λαὸς προσέρχεται εἰς τὸν τόπον τῆς ψηφοφορίας, ἐλαχίστην κεκτημένος συνείδησιν καθηκόντων καὶ δικαιωμάτων. Ἀδιαφορεῖ, δὲν κρίνει περὶ προγράμματος, περὶ ἀρχῶν περὶ ἰδεῶν. Ἐχει ὑπ' ὄψει πρόσωπα, καὶ μόνον πρόσωπα.

Ἐν ταῖς δημοκρατικαῖς κοινωνίαις—καὶ εἶνε ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν δημοκρατικὴ ἢ ἐλληνικὴ κοινωνία—ἡ κυβέρνησις, ἥτις εἶνε ἐπιτροπὴ τῆς βουλευτικῆς πλειονοψίας, ἐκφράζει καὶ τὴν βούλησιν τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ διεξαγομένη ἐκλογὴ ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ δέον νὰ διεξάγῃται μετὰ λόγου, ἐν συνειδήσει. Ἡ διδου-

μένη ψῆφος, ὥς εἶπον ἤδη καὶ προηγουμένως, δὲν ἐκφράζει τυχαῖον τι γεγονός, τὴν ἀπλὴν μόνον ἑνὸς πολίτου βούλησιν, ἀλλ' εἶνε μόριόν τι τῆς πανδήμου ψήφου, τῆς ἀποφαινομένης περὶ λύσεως τῶν ὑψίστων κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν προβλημάτων, τῶν ἀπασχολούντων τὴν ἀνθρώπινην συνείδησιν. Τοιούτῳ τῷ τρόπῳ ὁ πολίτης δὲν ψηφοφορεῖ μόνον δι' ἑαυτόν, ἀλλὰ καὶ ἐν ὀνόματι τῆς κοινωνικῆς ὁλομελείας, διότι ὁ ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ εἶνε καὶ τοῦ ὅλου λαοῦ ἀντιπρόσωπος. Κατὰ δίκαιον ἄρα λόγον τὸ ὑπέρτατον τοῦτο δίκαιον δέον νὰ ἐξασκῇται πρὸς τὸ κοινὸν ἀπάντων, πρὸς τὸ τῆς πολιτείας συμφέρον. Ἀλλ' ἐν ἣ περιπτώσει ἡ ψῆφος τοῦ πολίτου δὲν εἶνε εἰς κατ'ἰσχύειν νὰ διακρίνῃ τὸν ἀγαθὸν ὑποψήφιον ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, νὰ κατανοήσῃ τὰ ἀληθῆ συμφέροντα τοῦ πολίτου καὶ τῆς πολιτείας, ἀπεμπολουμένη ἀντὶ εὐτελεσιτύτων κερματίων, πολιτικῆς τιнос παροχῆς, τὸ δίκαιον τοῦτο καθίσταται ἐπιβλαβὲς καὶ ἐπικίνδυνον διὰ τὴν πολιτείαν. Ὑπάρχουσιν ἄπειρα παραδείγματα ἐν τῇ πολιτικῇ ἱστορίᾳ καὶ τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων, ὅτι ἐν τῇ κρίσει τῶν λαῶν ἐπικρατεῖ πολλάκις χυδαῖος τυχοδιώκτης, βαλαντιοτόμος μᾶλλον ἢ ἀνὴρ εὐγενὴς καὶ ἐνάρετος. Παρατηρήθη ἤδη ἐν τῇ ἑλληνικῇ κοινωνίᾳ, ὅτι οἱ διευνθύναντο τῶν χαρτοπαικτικῶν εἶνε οἱ σημαντικώτεροι παράγοντες τῶν ἐκλογικῶν ἐνεργειῶν.

Φρονῶ, ὅτι ὁ λαὸς δὲν πρέπει νὰ διατελῇ ἀμέτοχος καὶ ἀδιάφορος πρὸς τὰ ἐν τῇ πολιτείᾳ συμβαίνοντα. Ἀλλ' ἡ συμμετοχὴ αὐτοῦ δέον νὰ εἶνε τοιαύτη, ὥστε νὰ μὴ ἐπιφέρηται βλάβη εἰς τὴν λειτουργίαν τῆς πολιτείας. Πρώτιστον πάντων ἡ συμμετοχὴ αὐτοῦ διὰ τῆς ψήφου εἰς τὴν κυβέρνησιν τοῦ τόπου δέον νὰ εἶνε τοιαύτη, ὥστε ἡ πολιτεία ν' ἀντλή σθένος καὶ συνείδησιν ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν καθηκόντων αὐτῆς. Ἡ αὐτοκυβέρνησις προϋποτίθῃσιν αὐτοσυνειδησίαν, πλήρη γνῶσιν τῶν πραγμάτων, συναίσθησιν καθηκόντων καὶ δικαιωμάτων. Τί τὸ ἀγαθὸν ἀποτέλεσμα ἐκ τοῦ δικαίου τῆς ψήφου, τῆς παρεχομένης εἰς λαὸν ἀγροῖκον, ἐστερημένον πάσης ἀγωγῆς, ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς μορφώσεως, χαρᾶκιτος; Χθὲς ἦτο δοῦλος, δὲν διστάζει δέ, προκειμένου περὶ τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ ἀντιλήψεως, νὰ ἐκδηλοῖ ἐθελοδοουλίαν. Πᾶν τὸ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἐξελισσόμενον ἀποδέχεται συνήθως ὡς γεγονός, ἄνευ ἐσκεμμένης ἀναλύσεως καὶ ἐρεῦνης. Τυγχάνει ὑποτελὴς τῶν κοινωνικῶν ἢ ἐθνικῶν προλήψεων, κλίνει τὸ γόνυ πρὸ τῆς ἐλαχίστης ὑπεροχῆς, καὶ μάλιστα τῆς τοῦ πλούτου καὶ τοῦ γένους; μηδὲν ὑπὲρ αὐτοῦ

ἀξιῶν· ἔχει σκοτεινὴν καὶ συγκεχυμένην συνείδησιν τῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ δὲν ἐννοεῖ νὰ καταστήσῃ πραγματικὴν τὴν προσωπικὴν αὐτοῦ ἐλευθερίαν. Ἐν τῇ πρώτῃ σιγμῇ δύναται καὶ νὰ τὴν ἀπεμπολήσῃ.

Τὸ σύστημα τῆς πανδήμου ψήφου παρουσιάζει ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν τὰς τοιαύτας δυσχερείας ἔνεκα τῆς ἀνικανότητος τοῦ λαοῦ, ἀπαιδεύτου καὶ ἀμορφώτου τυγχάνοντος, πρὸς κατανόησιν τῆς πλήρους καταστάσεως τῶν πραγμάτων. Καὶ τὸ φαινόμενον τοῦτο ἐκδηλοῦται καὶ ἐν αὐταῖς ἀκόμῃ ταῖς χώραις, ἐν αἷς τὸ ἡθικὸν καὶ διανοητικὸν ἐπίπεδον τοῦ λαοῦ διατελεῖ ἐν τινι περιοπῇ. Λαός, ἀτελὴ ἔχων τὴν ἀντίληψιν τοῦ περιβάλλοντος, ἀποτυγχάνει ἀναγκαίως ἐν τῇ ἐκτιμῇ καὶ τῇ ἐκλογῇ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτοῦ, προβαίνει ἐν τῇ ἐκτιμῇ ταύτῃ μέχρι προσωπολατρίας. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἡ πάνδημος ψήφος καθίσταται τὸ ὄργανον στυγεροῦ ἀπολυτισμοῦ, ἀξιοῦσα νὰ κυβερνᾷ ἀνθαιρέτως καὶ ἀνεξελέγκτως. Φω ν ἡ λ α ο ὦ, φω ν ἡ Θ ε ο ὦ. Οὐδεμία διαφορὰ μεταξὺ τῆς κυβερνήσεως ἀπολύτου μονάρχου καὶ τῆς κυβερνήσεως ἀπολύτου πλειονοψηφίας.

Τὸ λυπηρὸν τοῦτο φαινόμενον ἐξεδηλώθη ἐν Ἑλλάδι ἐν πάσῃ αὐτοῦ τῇ γυμνότητι κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην ἱστορικὴν περίοδον τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους. Πάντα τὰ κοινωνικά, πολιτικά καὶ ἐθνικὰ προβλήματα λύονται ἐκάσποτε διὰ τῆς πανδήμου ψήφου, προσφερομένης εἰς τὴν δημαγωγίαν, τὰς κυβερνητικὰς παροχάς, τὸ χρῆμα. Ἀντὶ πινακίου φακῆς ὁ ἐλληνικὸς λαὸς προσφέρει τὸ ὑπέρτατον καὶ ἱερώτατον τῶν δικαίων αὐτοῦ, τὴν ψήφον. Ἐθελόδουλος ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, καθίσταται ἔρμαιον τῆς πολιτικῆς κερδοσκοπίας, προάγων διὰ τῆς ψήφου αὐτοῦ προσωπικὰ συμφέροντα καὶ ἐγωϊστικὰς ροπάς. Ἐν τοιούτῳ ψευδεῖ συστήματι ἰδεῶν καὶ ἀντιλήψεων ἐξελίσσεται ἡ ἐκλογικὴ ἐλευθερία ἐν Ἑλλάδι. Οἱ ἄγριοι λαοὶ τῆς Ἀφρικῆς ἢ τῆς Πολυνησίας, ἀνταλλάσσοντες τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν ἀντὶ εὐτελῶν ἀνθυρμάτων, προσφερομένων ὑπὸ πονηρῶν καπήλων καὶ ἀνθρωπεμπόρων, κατ' οὐδὲν διαφέρουσιν εὐρωπαϊκοῦ λαοῦ, παραδίδοντες τὰ ὑπέρτατα αὐτοῦ ἀγαθὰ ἀντὶ εὐτελοῦς ἀθύρματος εἰς τὸν πρῶτον πολιτικὸν κερδοσκόπον καὶ ἀνθρωπέμπορον, ἐπικαλούμενον, χωρὶς νὰ τὸ πιστεύῃ, τὰ μεγάλα καὶ εὐήχα ὀνόματα τῆς ἐθνικῆς ιδέας, τῆς κοινωνικῆς τάξεως καὶ προόδου.

Ἡ πάνδημος ψήφος, ἀγνωρισθεῖσα ἐν Ἑλλάδι ὥς τὸ ἄριστον τῶν μέσων τῆς πολιτικῆς λειτουργίας, ἀξιοῦσα τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν ἄνευ

ἐπιγνώσεως, συνετέλεσεν οὐ σμικρὸν εἰς τὴν ἐνεστῶσαν τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους κατάστασιν. Ἡ κυβέρνησις τοῦ λαοῦ διὰ τοῦ λαοῦ εἶνε ὡραία φράσις, δυναμένη νὰ γοητεύῃ τὴν φαντασίαν, ἀλλ' ἀναλυσμένη διὰ τῆς λογικῆς, διὰ τῶν πραγμάτων, καταλήγει εἰς τὸ μηδέν, εἰς τὴν ἄρησιν. Ἄν ἡ πολιτικὴ ὀλιγαρχία, διότι κοινωνικὴ τοιαύτη ἐν τῇ πραγματικῇ αὐτῆς ἐξωτερικεύσει καὶ λειτουργίᾳ δὲν ὑφίσταται, ἐκράτησεν ἐπὶ τῶν κοινῶν κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην περίοδον ἐπὶ τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, αὕτη ἔσχε τὴν δύναμιν αὐτῆς κατ' ἐξοχὴν ἐκ τῆς πανδήμου ψήφου. Ἡ πολιτεία ὑπῆρξε τὸ ὄργανον αὐτῆς. Ἀνεπτύχθη, ἐνισχύθη, ἐκραταιώθη, χάρις εἰς τὴν πολιτικὴν ἀμεριμνησίαν καὶ ἐθελοδουλίαν τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Ὑπὸ τὴν μορφὴν τῆς ἐλευθερίας κυριαρχεῖ καὶ ὀργιάζει ὁ ὑπερτατος δεσποτισμὸς τῆς ἐν τῇ ἐξουσίᾳ ὁμάδος, οὗ πρωθυεράρχης καὶ καθηγεμὼν τυγχάνει ὁ ἐκάστοτε ὑπὸ τὴν ἐπιτροπὴν τῆς πανδήμου ψήφου ἀναγορευόμενος ὑπὸ τῆς ἐν τῇ Βουλῇ πλειονοψηφίας πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου.

Τοιαῦτα τὰ ἐπακόλουθα τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ συστήματος τῆς πανδήμου ψήφου ἐν Ἑλλάδι.

Καὶ ἐν τούτοις, οἰαδήποτε σκέψις ἢ ἀπόπειρα καταργήσεως μετὰ λειτουργίαν τοσοῦτων δεκαετηρίδων θὰ ἦτο ἄστοχος καὶ ἐπικίνδυνος, δυναμένη νὰ προκαλέσῃ καταστροφὰς καὶ κινδύνους. Ἐν ἐνδεχομένῃ ἄρα μεταρρυθμίσει τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτεύματος διὰ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, οὐδεμία σκέψις δύναται νὰ γείνη πρὸς κατάλυσιν τοῦ θεσμοῦ τῆς πανδήμου ψήφου. Ὅτι μόνον δέον ν' ἀπασχολήσῃ τοὺς ἐπαῖοντας, τοὺς μεριμνῶντας περὶ τῆς ἐθνικῆς προόδου τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, περὶ τῆς κοσμιωτέρας καὶ λαϊκωτέρας αὐτοῦ λειτουργίας, εἶνε ὁ διακατονισμὸς τοῦ ἐκλογικοῦ συστήματος πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ συμμετοχῆς εἰς τὴν λειτουργίαν τῆς πολιτείας, ἐν γνώσει καὶ συναισθήσει καθηκόντων καὶ δικαιωμάτων. Πρὸς τοῦτο δέον ἵνα ἅπασαι αἱ ὁμάδες, αἱ ἰδέαι, τὰ συμφέροντα, αἱ ῥοπαὶ λάβωσιν ἀντιπροσώπους ἐν τῇ λαϊκῇ ἀντιπροσωπείᾳ. Δέον νὰ μὴ ἀντιπροσωπεύηται ἐν αὐτῇ τὸ πᾶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ποιόν, οὐχὶ ὁ ἀριθμὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ δύναμις. Λαϊκὴ Ἐκκλησία δέον νὰ τυγχάνῃ ἐπιτομὴ τοῦ λαοῦ, ἐκδηλοῦντος ἐν αὐτῇ τὴν τε ὕλικήν αὐτοῦ, τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν πνευματικὴν δύναμιν. Ἀλλὰ τὸ φυσικὸν τοῦτο, τὸ λογικὸν πόρισμα τῆς κοινωνικῆς ἐπιστήμης δὲν δύναιται νὰ πραγματοποιηθῇ διὰ τῆς ἀπολύτου ἐφαρμογῆς τοῦ

ἐκλογικοῦ συστήματος τῆς πανδήμου ψήφου. Ἡ ψήφος δέον νὰ μεταρρυθμισθῇ ποσοτικῶς καὶ ποιοτικῶς, ἐν δὲ τῇ λειτουργίᾳ αὐτῆς καὶ τῇ πολιτικῇ δράσει νὰ μὴ ἀντιπροσωπεύηται μόνον ὁ ἀριθμὸς, ἀλλὰ καὶ ἡ ἰδέα.

Οἱ ἀριθμοὶ κυβερνῶσι τὸν κόσμον. Αἱ ἰδέαι κυβερνῶσι τὸν κόσμον. Δύο διάφορα, ἀντίθετα δόγματα καὶ συστήματα. Ἐν τίνι εὔρεται ἡ ἀλήθεια, προκειμένου περὶ τῆς λειτουργίας τῆς πανδήμου ψήφου; Ἀμφότερα τὰ συστήματα, μερικῶς ἐφαρμοζόμενα, ἀστοχοῦσιν. Ἀλλὰ συνδυαζόμενα, ἐπιτυγχάνουσιν.

Χωρὶς νὰ καταδικάσω τὴν πάνδημον ψήφον, θὰ ἐπιζητήσω τὴν μεταρρυθμίσιν αὐτῆς. Τοῦτο ἔσται τὸ ἀντικείμενον τοῦ ἐπομένου ἄρθρου.

ΜΕ΄.

5 Ἰουνίου 1909

Οὐχὶ μόνον ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, ἐν ταῖς ἐλευθερωτάταις αὐτοῦ πολιτείαις, ἡ πάνδημος ψήφος δὲν ἐξίκετο μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης εἰς τὴν προσήκουσαν περιοπὴν, τὰ δ' ἀποτελέσματα αὐτῆς πλέον ἢ ἅπαξ κατεδείχθησαν ὀλέθρια. Ἐν πολιτείᾳ, ἥκιστα προηγμένη εἰς τὸν πολιτισμόν, διατελούσῃ εἰσέτι ὑπὸ τὸ καθεστὼς τῆς συντηρητικότητος, ἐκπροσωπούσῃ κοινωνικὴν ἰδέαν, μὴ ἀρεσκομένην εἰς τὴν ἐλευθέραν ἐνέργειαν, ἡ πάνδημος ψήφος, ἀπαίδευτος καὶ ἀμόρφωτος τυγχάνουσα, ἐπισχύει μᾶλλον τὰς πονηρὰς ἢ τὰς ἀγαθὰς προθέσεις καὶ ροπὰς· εἶνε ἀρίκανος νὰ κατανοήσῃ τὰ πράγματα ὑπὸ τὴν ἀκριβῆ αὐτῶν σημασίαν. Διὰ τῆς ἀπολύτου λειτουργίας αὐτῆς, διὰ τῆς εἰς αὐτὴν ὑποταγῆς πάσης ἀντιθέτου ἰδέας, ἐπικρατοῦντος τοῦ ἀριθμοῦ, δηλαδὴ τοῦ ποσοῦ, πᾶσα ἀλήθεια δὲν ἔχει λόγον ὑπάρξεως, ἢ καθ' ὅσον μόνον φέρει τὸ κῆρος καὶ τὴν ἔγκρισιν τῆς καθολικῆς βουλήσεως, οἷα ἐκδηλοῦται διὰ τῆς πανδήμου ψήφου. Τὸ ἐλεύθερον ἄτομον, τὸ ἐρευνῶν, τὸ κρίνον, τὸ σκεπτόμενον, ἐκμηδενίζεται ἢ ἀπόλλυται ἐντὸς τοῦ ἐξογκουμένου ρεύματος τῆς δημοκρατικῆς παμβασιλείας. Αὕτῃ ἡ πολιτεία, ἥτις εἶνε ἡ ὑπάτη ἐκδήλωσις τῆς ἠθικῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἰδέας, ὑπὸ τὸ κράτος διατελοῦσα τῆς πολυπληθοῦς καὶ αὐθαιρέτου ταύτης δυνάμεως, ἀδυνατεῖ νὰ ἐξασκήσῃ τὴν ὑψηλὴν αὐτῆς ἀποστολήν, ἥτις εἶνε ἡ πραγμάτωσις

αὐτῆς ταύτης τῆς ὑψηλῆς ιδέας. Οὕτως ἐξελισσομένων τῶν πραγμάτων, θριαμβεύει ἡ μειριότης, μᾶλλον ἄρεσκουσα εἰς τὰ πλήθη. Καὶ δύναται μὲν ἐπὶ τινος στιγμῆς ἡθικῆς ἐγέρσεως τῆς ὑπὸ τῆς πανδήμου ψήφου ἐκπροσωπομένης κοινωνίας νὰ θριαμβεύσῃ ὁ Περικλῆς, ἀλλὰ τοῦτο ὅπως διαδεχθῶσιν αὐτὸν ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς ἀνδρεῖκελα, μᾶλλον ἄρεστὰ εἰς τὸν δῆμον, εἰς Κλέων, εἰς Ὑπέρβολος. Ἡ τέχνη, ἡ ἐπιστήμη, τὰ γράμματα ὑφίστανται τὴν ἐπιρροὴν τῆς μετριοκρατίας ταύτης. Ἐπέρχεται τὸ κράτος τῶν βιβλιοπωλῶν, ὡς προσφυνέστατα παρετήρησεν ὁ Carlyle, τῶν χάριν ὀλικοῦ συμφέροντος καὶ ἐπὶ κερδοσκοπία δημιουργούντων τὰς μεγαλοφυΐας καὶ ἐξαιρούντων ἀνύπαρκτα πλεονεκτήματα· θριαμβεύει ἡ μειριότης, διότι αὕτη καὶ μόνη, μὴ πιστεύουσα εἰς ἑαυτήν, εἰς τὸ κῦρος ἑαυτῆς καὶ τὴν ἀποστολὴν, ὑποχωρεῖ ἐν πάσῃ στιγμῇ, θωπεύουσα τὰ ἔνστικτα τοῦ ὄχλου, διότι εἶνε καταληπτὴ παρὰ τῶν πολλῶν, ἐνῶ ἡ ὑπεροχὴ καὶ ἡ μεγαλοφυΐα, ἱπταμένα ὑπὲρ τὸν ταπεινὸν ὀρίζοντα τῶν περιορισμένων πνευμάτων, ἐκθαμβοῦσα καὶ καταπλήττουσα, καθίσταται ἀκατάληπτος εἰς τὸ πολὺ πλῆθος. Οὕτως ἐπέρχεται κατ' ἀνάγκην καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς τοιαύτης ἡθικῆς καὶ πνευματικῆς ἀποκαρτερήσεως τῆς κοινωνίας ἡ κατάπτωσης τῶν χαρακτήρων, ἡ ἀποκαρτέρησις τοῦ αἰτόμου, ἡ ἐξασθένησις τῆς ἐπιδιδράσεως, ἣν δέον νὰ ἐξασκῶσιν ἐπὶ τοῦ πλήθους τὰ ὑπέροχα πνεύματα, ὁ θρίαμβος τῆς ἀγνοίας ἐπὶ ζημίᾳ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἡθικότητος. Λαὸς ἀμαθὴς καὶ ἀπαίδευτος, κεκτημένος ἔνστικτα μόνον, παρ' ᾧ ἡ ἡθικὴ ιδέα τυγχάνει ἀτελής, στερεῖται τῆς ἀντιλήψεως παντὸς εὐγενοῦς καὶ μεγάλου. Ἐὰν δὲ εἶνε ἀληθές, ὅτι ἡ πολιτεία εἶνε ὁ λαός, ἡ τοιαύτη πολιτεία, ἡ ἀπορρέουσα ἀπὸ τῆς ἰσοπεδωτικῆς αὐτοῦ δυνάμεως, οὔσα ἡ ἐκδήλωσις τῆς σμικρότητος καὶ τῆς εὐτελείας, εἰς οὐδὲν ἄλλο δύναται νὰ συντελέσῃ ἢ εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν χαρακτήρων, εἰς τὴν ἰσοπέδωσιν αὐτῶν, εἰς τὴν καθολικὴν αὐτοκτονίαν.

Οὐαὶ εἰς τὸν λαόν, τὸν στερούμενον παντὸς ιδεώδους, οὗ ἡ ψυχὴ οὐδεμίαν αἰσθάνεται πληξίν καὶ στενοχωρίαν ἐν τῇ ἐπικρατήσῃ τῆς μειριότητος καὶ τῆς ὑποκρισίας! Ἄλλως τε οὐδ' εἶνε δυνατόν νὰ αἰσθανθῇ ὁ λαὸς οὗτος στενοχωρίαν καὶ δυσἀρέσκειαν ἐπὶ τῇ ὑφισταμένῃ καταστάσει, ἀφοῦ οὗτος εἶνε ὁ δημιουργὸς αὐτῆς καὶ ὁ ὑπέρτατος πρωθυερόρχης. Τοιαύτη λαϊκὴ πολιτεία εἶνε ἄρνησις τῆς πολιτικῆς ιδέας, ἄρνησις ἅρα αὐτῆς ταύτης τῆς ἀνθρωπίνης ἡθικότητος.

Εἶπον ἐν τῷ προηγουμένῳ ἄρθρῳ, ὅτι ἐπιβάλλεται ἐν τῇ ἐλληνικῇ πολιτείᾳ ἡ μεταρρύθμισις τῆς πανδήμου ψήφου, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ ἐκλίπη ἡ κοινωνικὴ αὐτῆς λειτουργία καὶ δοῶσις. Ἡ πάνδημος ψήφος δὲν δύναται νὰ διαγραφῇ ἀπὸ τοῦ πολιτικοῦ κώδικος, ἀλλ' ἐπιβάλλεται ἡ ἀνάγκη τοῦ περιορισμοῦ αὐτῆς. Δέον νὰ ἐξευρεθῶσι καὶ τεθῶσιν εἰς ἐνέργειαν θετικὰ καὶ ἀποτελεσματικὰ κατὰ τῆς μονομεροῦς ἐπικρατήσεως αὐτῆς ἀντίρροπα, συντελοῦντα μᾶλλον εἰς τὸν διακανονισμὸν τῆς πολιτικῆς τάξεως.

Ἐν ἐκ τῶν ἀντιρρόπων, τῶν ἐκάστοτε προτεινομένων, τῶν πολλὰ χροῦ μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης χρησιμοποιημένων κατὰ τῆς πανδήμου ψήφου, εἶνε ἡ Γερουσία, δεύτερον πολιτικὸν σῶμα, ἀποστολὴν ἔχον ν' ἀναστείλῃ ἢ νὰ περιορίσῃ τὸ ἐπίφοβον κράτος τῆς ἐκ τῆς πανδήμου ψήφου ἀπορροεούσης ἀντιπροσωπείας. Πρὶν ἢ τύχῃ τῆς ιστορικῆς αὐτῆς πραγματώσεως νέα τις ἰδέα, δημιουργικὴ, συνθετικὴ, πρὶν ἢ κατανοηθῇ ἐξ ὁλοκλήρου ὑπὸ τῆς κοινωνικῆς ὁλομελείας, ἐν τοῖς δημοκρατικοῖς τούτοις καιροῖς ἀντικαθίσταται ἀποτόμως ὑφ' ἑτέρας ἄνευ καὶ πάλιν ἐλπίδος μονιμότητος. Ὁ λαός, ἐν ἀγνοίᾳ διατελὼν, δὲν ἠθέλε διστάσῃ νὰ παράσῃ τὴν συνδρομὴν ἑαυτοῦ ἐκ περιτροπῆς εἰς ἀμφοτέρους τὰς ἰδέας. Ἐντεῦθεν ἡ ὑπὸ τῶν πραγμάτων ἐπιβαλλομένη ἀνάγκη ἀναρρόπου δυνάμεως πρὸς διακανονισμόν, σύνθεσιν εἰ δυνατόν, τῶν δύο ἀντιμαχομένων ιστορικῶν δυνάμεων, τῆς συντηρήσεως καὶ τῆς μεταβολῆς.

Ἐκ τοῦ φαινομένου τούτου δὲν εἶνε ἀδικαιολόγητος ἡ ἀνάγκη καὶ ἑτέρου πολιτικοῦ σώματος, συλλειτουργοῦντος μετὰ τοῦ ἐκ τῆς πανδήμου ψήφου ἀπ' εὐθείας ἀπορρέοντος πολιτικοῦ σώματος, ἐκπροσωποῦντος δὲ συντηρητικωτέρας, θετικωτέρας καὶ μᾶλλον ἀνεξαρτήτους καὶ πεφωτισμένας δυνάμεις τῆς κοινωνίας.

Τὸ τοιοῦτο σῶμα δὲν δύναται ν' ἀπορρέῃ σήμερον, ὥς συνέβαινε κατὰ τὸ παρελθὸν καὶ ὑφίσταται ἔτι ἐν τισι πολιτείαις ἕνεκα ιστορικῶν αἰτίων, ἀπὸ τοῦ οἰκογενειακοῦ προνομίου, ἢ ἀπὸ τῆς βουλήσεως τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Ἦθελεν ἐγκαινισθῇ ἡ διάστασις μᾶλλον ἢ ἡ συνδιαλλαγή μετὰ ἀμφοτέρων τῶν σωμάτων. Ἐν τῇ συστάσει ἄρα αὐτοῦ, ἐν τῇ ὁργανώσει καὶ τῇ λειτουργίᾳ, δέον νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν τὸ νεώτερον πνεῦμα, μὴ παραβλεπομένων ἅμα τῶν ιστορικῶν καὶ κοινωνικῶν τοῦ λαοῦ συνθηκῶν. Ἡ σημερινὴ Γερουσία ἔχει λόγον ὑπάρξεως μόνον ἐν

ἡ περιπτώσει ἐκπροσωπεῖ τὸ ἀνεξάρτητον καὶ πεφωτισμένον δημοκρατικὸν πνεῦμα, οὐδὲ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀνωφελὲς καὶ ἄχρηστον πρυτανεῖον σιτισμοῦ ἀπομάχων προσώπων, ἀμφιβόλους πολλάκις παρὰσχόντων ὑπηρεσίας εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ τὴν πολιτείαν, μονονουχὶ ἁ ρ ο μ ί σ θ ω ν, ἀλλὰ μία τῶν οὐσιωδεσιτάτων καὶ εὐεργετικωτάτων δυνάμεων τῆς πολιτικῆς ζωῆς τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ τοιαύτη ἄρα γερουσία κατ' ἀνάγκην δέον ν' ἀπορρῆῃ ἀπὸ τῆς βουλήσεως τῶν λαϊκῶν ὁμάδων, ἐκπροσωποῦμένων δι' αὐτῆς, χωρὶς τὸ παρὰπαν νὰ ἐπέλθῃ σύγκρουσις μεταξὺ τῶν δύο πολιτικῶν σωμάτων ἐπὶ ζημίᾳ τῆς κοινωνικῆς λειτουργίας.

Ἄλλ' ἐρωτᾶται: Ἐκ τίνων ὁμάδων δέον ν' ἀπορρῆῃ ἡ τοιαύτη γερουσία; Εἰς τὴν σύστασιν αὐτῆς φυσικῶ τῷ λόγῳ δέον νὰ μετέχωσιν, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, οἱ λαϊκοὶ ἐκεῖνοι παράγοντες, οἵτινες ἐκπροσωποῦσι τὴν πεφωτισμένην καὶ τὴν μᾶλλον ἐλευθέραν καὶ ἀνεξάρτητον γνώμην τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Συντηρητικὸν αὕτη τυγχάνουσα ὅσον καὶ φιλελεύθερον σῶμα, δέον ν' ἀπορρῆῃ οὐχὶ ἀπὸ τῆς πανδήμου ψήφου, ἀλλ' ἐκ περιορισμένων ὁμάδων, κεκτημένων πληρέστερον τὸ συναίσθημα τῆς πολιτείας καὶ τῶν πολλαπλῶν αὐτῆς ἀναγκῶν καὶ ὑποχρεώσεων.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν ὁμάδων τούτων, τῶν διὰ τῆς Γερουσίας ἐκπροσωποῦμένων, ὑπάρχουσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ λειτουργοῦσιν ἕτεραι δυνάμεις, ὧν ἡ ὑπέροχος σπουδαιότης δέον νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψει ἐν τῇ συντάξει τοῦ πολιτεύματος καὶ τῇ λειτουργίᾳ τῆς πολιτείας. Αἱ δυνάμεις αὗται, ὡς εὐνόητον, δὲν ἐκπροσωποῦσι τὸ ποσόν, ἀλλὰ τὸ ποιόν, οὐχὶ τὸν ἀριθμόν, ἀλλὰ τὴν ἰδέαν, ἀναγκαιοτάτη δὲ τυγχάνει ἡ παράστασις αὐτῶν καὶ ἡ λειτουργία ἐν τῇ ὁργανώσει πάσης πολιτείας. Καθ' ἣ ἔγραψε περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου λίαν προσφυῶς ὁ Ἄγγλος Lorimer, ἡ κοινωνία δὲν πρέπει νὰ ὁργανωθῇ, πολιτικῶς ἐξελισσομένη, μ η χ α ν ι κ ῶ ς, δίκην ποιμνίου, κατὰ κεφαλὰς ἀριθμουμένου, ἀλλὰ δ υ ν α μ ι κ ῶ ς, ὡς ἄθροισμα καὶ ἑνώσις ἀτομικῶν δυνάμεων ἀνίσου ἀξίας. Οὕτω θέλει καταστῇ πλήρης ἡ ἐκδήλωσις τῶν πραγματικῶν ἐαυτῆς δυνάμεων, λαμβανομένης ὑπ' ὄψει τῆς προσόδου, τῆς εὐφυΐας, τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ὑπηρεσιῶν, τῆς ἡλικίας, τοῦ γένους, τῆς κοινωνικῆς ἠθικότητος καὶ ἐπιρροῆς. Ἐκ τῆς περιορισμένης ταύτης ἐκλογῆς δύναται νὰ προέλθῃ εἰς τὸ μέσον καὶ ἕτερον πολιτικὸν σῶμα, ἐκπροσωποῦν, ἂν μὴ κατὰ ποσόν, ἀλλὰ κατὰ ποιόν, τὴν ἰδέαν, τὴν

συνειδήσιν, τὰς ροπὰς καὶ τὰς δυνάμεις λαοῦ τινος, ἐν συνειδήσει φερόμενου πρὸς τὴν πρόοδον.

Αἱ διάφοροι δ' αὐταὶ σφαῖραι τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας δὲν δύνανται νὰ διατελῶσιν ἀνεξάρτητοι τῆς ἐν γένει πολιτικῆς ὁργανώσεως τῆς κοινωνίας, τοῦναντίον δέον νὰ συλλειτουργῶσιν ἐν τῇ πολιτείᾳ ἀξίως τῆς φύσεως αὐτῶν καὶ τῆς ἰκανότητος ἀμέσως ἢ ἐμμέσως. Καὶ οὕτως ἢ ἐν τῇ πολιτείᾳ κοινωνικὴ ἀντιπροσωπεΐα θέλει βουλευέσθαι ἐξ ὀνόματος τοῦ ποσοῦ καὶ τοῦ ποιοῦ τῶν κατοίκων. Τοιοῦτο σύστημα λαϊκῆς ἀντιπροσωπεΐας ἐρείδεται ἐπὶ τε τῆς λογικῆς καὶ τῆς ἄκρας δικαιοσύνης, εἶνε δὲ τὸ μόνον δυνάμενον νὰ ἐγκαταστήσῃ ἐν τῇ κοινωνίᾳ τὴν ἐνότητα καὶ τὴν ἁρμονίαν, ἐν τῇ ἐνδεχομένῃ ἀντιθέσει καὶ συγκρούσει τῶν διαμαχομένων ἰδεῶν καὶ τῶν συμφερόντων. Καὶ ἔτι πρὸς. Ἡ τοιαύτη ἀντιπροσωπεΐα τῶν ποσοτικῶν καὶ ποιοτικῶν δυνάμεων, ἡ ἐναρμόνιος καὶ μεθοδικὴ αὐτῶν συνεργασία, παρίστησιν ἀληθῆ κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν μικρόκοσμον, ἅτε τῆς πολιτείας ἐκπροσωπούσης κατὰ τε ποσὸν καὶ ποιὸν τὴν ἐθνικὴν δύναμιν καὶ ἰδέαν. Ἡ τοιαύτη δὲ συνεργασία δυνάμεων, φύσει καὶ θέσει πολλάκις ἀντιμάχων, θέλει καταστήσῃ ἐκποδῶν πᾶσαν ἀφορμὴν φιλοτιμίας, φιλαυτίας, ὑποψίας, ἐχθροπαθείας ἐν τῇ ἀλληλεγγύῳ αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ γενικοῦ συμφέροντος συνεργασία.

Δὲν ἐπιθυμῶ κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην νὰ ἐπιληφθῶ τῆς ἀναλύσεως καὶ μελέτης καὶ ἄλλων ἐκλογικῶν συστημάτων, δι' ὧν δύναται ἐπίσης νὰ ἐπιζητηθῇ ὅπως ἡ λαϊκὴ ἀντιπροσωπεΐα καταστῇ κατὰ τὸ ἐνὸν πραγματικὸν πόρισμα τῆς πεφωτισμένης καὶ ἀβιάστου βουλήσεως τοῦ λαοῦ, ἀπορρέουσα ἀπὸ τῆς συνειδήσεως αὐτοῦ. Ἐν τῇ ὁρμῇ τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ἀγώνων, ὑπὸ τὴν σφοδρὰν σύγκρουσιν τῶν ἰδεῶν, τῶν παθῶν καὶ τῶν συμφερόντων, ὁπότε ἐκάστη τῶν διαμαχομένων μερίδων ἐπιζητεῖ παντὶ τρόπῳ τὴν νίκην καὶ τὴν ἐπικράτησιν, δύναται πολλάκις ἡ ψῆφος νὰ καταστῇ ὄργανον ὁπισθοδρομῆσεως μᾶλλον ἢ προόδου, ἐνισχύουσα τὸ ψεῦδος μᾶλλον ἢ τὴν ἀλήθειαν. Ἡ λύσις τοῦ προβλήματος κεῖται ἐν τῇ συνειδήσει καὶ τῇ τελείᾳ πραγματώσει τοῦ ἐκλογικοῦ δικαιώματος, ὃ περ δέον ἅμα νὰ τυγχάνῃ καὶ καθήκον. Ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ ἀξία τῶν ἀντιπροσώπων δέον νὰ τυγχάνωσιν ἐκ τῶν προτέρων γνωστὰ εἰς τὸν λαόν, εἰς τοὺς ἐκλογεῖς. Ἀλλ' ἐν ἣ περιπτώσει δὲν συμβαίνει τοῦτο, ἡ πολιτικὴ ἀντιπροσωπία ματαιοῦται, ἐξελλισσομένη εἰς ὄργανον προσωπικῶν ἢ κομματικῶν συμφερόντων.

Μεταξὺ τῶν προτεινομένων πρὸς λύσιν τοῦ συγχρόνου πολιτικοῦ προβλήματος συστημάτων εἶνε καὶ τὸ τῆς ἐμμέσου ἐκλογῆς ἀντιπροσωπικὸν σύστημα, τοῦλάχιστον διὰ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ εἶδος τῆς ἀντιπροσωπείας, τὸ ποσοτικόν, ἢ τὸ ποιοτικόν. Κατ' αὐτὸ οἱ πρῶτοι ἐκλογεῖς ἐκλέγουσι, συνερχόμενοι ἐπὶ τὸ αὐτό, ἐν γνώσει τῶν προσώπων, ὠρισμένον ἀριθμὸν ἐκλογέων, λαμβανόντων τὴν ἐντολὴν νὰ ψηφίσωσι τὸν ὀριστικὸν ἀντιπρόσωπον μετὰ προηγουμένην ἔρευναν περὶ τοῦ ποιοῦ καὶ τῆς ἀρετῆς τῶν ἐπιδιωκόντων τὸ ἀξίωμα τοῦτο. Ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τοῦ συστήματος τούτου δύναται νὰ εἶνε ἀληθὲς τὸ ὑπὸ τοῦ Mill λεγόμενον, ὅτι, εἰ καὶ ὁ λαὸς δὲν δύναται νὰ κρίνῃ ἀκριβῶς τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ἀξίαν τῶν ὑποψηφίων ἀντιπροσώπων, τυχαίως καὶ κατὰ συμπάθειαν ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ψηφίζων, οὐχ ἥτιον ὑπάρχει ἐν τῇ κοινωνίᾳ διαδεδομένη ἀγαθὴ ἢ κακὴ περὶ αὐτῶν φήμη, ἥτις κρατεῖ ἐν ταῖς ἀποφάσεσι τοῦ λαοῦ. Ἀλλὰ καὶ τὸ σύστημα τοῦτο δὲν εἶνε ἀείποτε ἀσφαλές. Ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς ἀμέσου ἐκλογῆς, ὥς προηγουμένως ἐρρήθη, δύναται νὰ πλανηθῇ, καὶ ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πλανᾶται, ὁ λαός, μὴ δυνάμενος νὰ ἔχῃ σοβαρὰν γνώμην περὶ τῶν ζητημάτων, ὧν ἡ λύσις ἐπιδιώκεται διὰ τῆς ἐπικλήσεως τῆς ψήφου αὐτοῦ. Πολλῶν ἐκλογικῶν διαμερισμάτων οἱ ἐκλογεῖς, ἐστερημένοι τῶν στοιχειωδествάτων γνώσεων τοῦ βίου καὶ τῆς ἐλαχίστης πείρας, παραπλανῶνται ὑπὸ τῶν τυχαίων πολιτικῶν κερδοσκοπῶν καὶ δημαγωγῶν, ἀμφιβόλου ἠθικῆς προσώπων ἐκ τῶν ἐξαπίνης ἐπὶ σεσηπότος ἐδάφους δίκην μυκήτων φυομέων. Τοιούτων ἀνθρώπων ἐπικρατούντων, ὀλιγωρεῖται καὶ ἀποτυγχάνει διακεκριμένος ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἀνὴρ, δυσφορῶν νὰ ἐξευτελισθῇ κατερχόμενος εἰς τὸν ἐκλογικὸν ἀγῶνα, ἅτε μὴ ἐπιτρέπων εἰς ἑαυτὸν νὰ ἐκλιπαρήσῃ τὴν ἐκλογικὴν ψήφον διὰ περισσῆς ἀσχημοσύνης.

Τούναντίον διὰ τοῦ συστήματος τῆς ἐμμέσου ἐκλογῆς, ὥς φρονεῖ ὁ Taine, ὁ χωρικός, ὁ ἐργάτης ἔσονται εἰς κρείττονα κατὰστασιν νὰ γινώσκωσιν ἐν τῇ περιορισμένῳ αὐτῶν κύκλῳ τοὺς νοημονεστίτους καὶ ἀξιοτάτους τῶν συμπολιτῶν, εἰς οὓς θέλουσι παρὰσχῃ τὴν ἐντολὴν τῆς ἐκλογῆς τῶν ὀριστικῶν ἀντιπροσώπων. Τοιούτῳ τῷ τρόπῳ οἱ μὲν ἐκλογεῖς ἐν συνειδήσει θέλουσι ψηφίσῃ τοὺς δευτέρους, οὗτοι δὲ ἐν γνώσει καὶ μετὰ βάσανον θέλουσιν ἐκλέξῃ τὸν ἄριστον ἀντιπρόσωπον. Διὰ τῆς πραγματώσεως τοῦ τοιούτου συστήματος μεταξὺ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ ἀντι-

προσώπου ὑφίσταται ἔμμεσος μὲν, ἀλλὰ πεφωτισμένη πολιτικὴ συνεννόησις καὶ ἐπικοινωνία.

Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο ἀμφίβολον καθίσταται, ἂν δύναται εἰλικρινῶς νὰ ἐκπροσωπηθῇ ἡ γνησία λαϊκὴ βούλησις. Οἱ ὑπὸ τῶν πρώτων ἐκλογέων ὁρισθησόμενοι ἐκλογεῖς οὐχὶ σπανίως θέλουσι νοθεύσῃ ἐν τοῖς ἐκλογικοῖς παρασκηνίοις τὴν βούλησιν τῶν ἐντολέων, θέλουσι δὲ ἐπιδιώξῃ τὴν θεραπείαν προσωπικῶν μᾶλλον συμφερόντων. Μεταξὺ τῶν ὑποψηφίων καὶ τῶν δευτέρων τούτων ἐκλογέων δύναται νὰ τελεσθῇ ἡ μᾶλλον ἐπαίσχυντος συναλλαγή, τῶν δημοσίων ἀπεμπολουμένων εἰς τὰ ἰδιωτικὰ συμφέροντα καὶ τὰς προσωπικὰς φιλοδοξίας. Ἐν τῇ αὐτῇ περιπτώσει ὁ ὁριστικὸς ἀντιπρόσωπος θέλει ἀδιαφορήσῃ ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ καθηκόντων περὶ τῆς γνώμης τῶν πρώτων ἐκλογέων περὶ τῶν λαϊκῶν συμφερόντων, οὐδὲ θέλει ἀρθῇ εἰς τὴν περιορῆσιν, ἀφ' ἧς ὀφείλει νὰ ἐπισκοπῇ τὰ ἐν τῇ κοινωνίᾳ φαινόμενα ὁ ἀληθὴς τοῦ λαοῦ ἐντελοδόχος, ὅστις τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν δὲν θέλει ἀντλήσῃ ἐκ τῆς συναλλαγῆς ἐγωϊστικῆς ὁμάδος ἀνθρώπων, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀμεριστοῦ ἐμπιστοσύνης τῶν πολιτῶν, μεθ' ὧν δέον νὰ συνδέηται καὶ νὰ ἐπικοινωνῇ καθ' οἷονδήποτε τρόπον. Τὸ σύστημα ἄρα τῆς ἐμμέσου ἐκλογῆς κατὰ πλάσμα φαίνεται λαϊκόν, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν δύναται νὰ καταλήξῃ εἰς τὴν μᾶλλον φανύλην καὶ ἀνήθικον ὀλιγαρχίαν.

Ἴσως δὲν εἶνε ἄσκοπον νὰ εἴπω κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην καὶ δύο λέξεις περὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἐκπροσωπήσεως τῶν μειονοψηφῶν ἐν τοῖς κοινοβουλίοις.

Ἐν τῷ λειτουργοῦντι σήμερον ἐκλογικῷ συστήματι ἐκδηλοῦται ἡ λαϊκὴ βούλησις ὑπὸ τὸ ἀπόλυτον κράτος τῆς πλειονοψηφίας, ἧς αἱ ἰδέαι μόνον καὶ τὰ συμφέροντα ἐπιδιώκονται καὶ πραγματοποιοῦνται. Τὸ ἰδεῶδες τελείας ἀντιπροσωπικῆς πολιτείας δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ διὰ τῆς ἐκπροσωπήσεως, εἰ δυνατόν, καὶ τῶν ἀντιθέτων κοινωνικῶν γνωμῶν, τῶν τῆς μειονοψηφίας. Διὰ τοῦ λειτουργοῦντος σήμερον πολιτικοῦ συστήματος οὐδεμία ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑφίσταται συνάφεια μεταξὺ πλειονοψηφίας καὶ μειονοψηφίας, ἐνῶ διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως καὶ τῆς δευτέρας ὥς ἀναγκαίου πολιτικοῦ παράγοντος, ἐκδηλοῦται ἡ ἐθνικὴ βούλησις πραγματικώτερον. Οὐδέποτε δικαιοῦται ἡ πλειονοψηφία νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι ἐκπροσωπεῖ τὴν ἀπόλυτον ἀλήθειαν ἐν τῇ παραστάσει τῆς βουλῆσεως τοῦ τόπου, ν' ἀμφισβητήσῃ δὲ πᾶν κῶρος πρὸς τὴν μειονοψηφίαν. Αὕτη,

συνειδυῖα ἴσως, ὅτι ἐκπροσωπεῖ τὸ δίκαιον, τὴν ἀλήθειαν τοῦ μέλλοντος, θέλει προπαρασκευάσῃ τὴν νίκην αὐτῆς διὰ τῆς συζητήσεως καὶ τῆς πειθοῦς, διὰ τῆς πραγματικωτέρας δρώσεως, οὐχὶ δὲ διὰ βιαίων τρόπων καὶ ἐπαγγελματικῆς ἀντιδρώσεως. Κατὰ πλάσμα μόνον καλεῖται σήμερον δημοκρατία τὸ πολίτευμα ἐκεῖνο τῆς διοικήσεως τοῦ τόπου διὰ τοῦ τόπου· πράγματι κρατεῖ ἀπολύτως καὶ αὐταρχικῶς φαινομενικὴ πολλάκις πλειονοψηφία, ἣτις δύναται νὰ εἴνε ἐνίοτε καὶ πραγματικὴ μειονοψηφία. Οὕτω καὶ ἐν τῇ ἀντιπροσωπικῇ πολιτείᾳ, παρὰ τοὺς φιλελευθερωτάτους αὐτῆς τύπους, ἐκδηλοῦται πλήρης ἀδικία. Αὕτη δ' εἶνε ἀποτέλεσμα τοῦ ἰσχύοντος τρόπου τῆς ψηφοφορίας, καθιστάσῃ τέλεον φαντασιῶδες τὸ δίκαιον τῆς ψήφου τῶν μειονοτήτων, ὥς ὑποτάσσει ἀπολύτως εἰς τὸ δίκαιον τῆς πλειονοψηφίας. Πολλάκις ἐξέρχεται ἀπὸ τῆς κάλπης τῆς ψηφοφορίας ἐμπαθὴς καὶ ἐγωϊστικὴ κομματικὴ τυραννίς, προκαλοῦσα θᾶπτον ἢ βραδύτερον τὴν ἀνατροπὴν τοῦ καθεστώτος.

Πρὸς ἀποσόβησιν τῆς ἀδικίας ταύτης πολλὰ προϋτάθησαν κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους καιροὺς συστήματα, εἰσάγοντα ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῆς πολιτείας καὶ τὴν μειονοψηφίαν, συνεργαζομένην μετὰ τῆς πλειονοψηφίας. Ἀντιπροσωπικόν τι σῶμα δὲν δικαιούται ν' ἀξιοῖ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν πλήρη τῆς βουλήσεως καὶ τῶν ἰδεῶν τοῦ λαοῦ παρόστασιν, δυνατοῦ ὄντος πολλάκις ἐν τῇ ἐκλογῇ νὰ ὑπῆρξεν ἐλαχίστη ἢ ἀριθμητικὴ διαφορά μεταξὺ πλειονοψηφίας καὶ μειονοψηφίας, ἐνίοτε δὲ καὶ νὰ ἐκπροσωπητῇ διὰ τοῦ ἐκλογικοῦ ἀποτελέσματος ἡ μειονοψηφία μᾶλλον τῆς πλειονοψηφίας. Ὡς γράφει περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ὁ Οὐγγρος πολιτειολόγος (Etvös : « Ἐστῶσαν 100 ἐκλογικὰ διαμερίσματα, ἐκάστου περιλαμβάνοντος 4000 ἐκλογεῖς. Ἐκ τούτων 51 μὲν ἐκλέγουσιν ἀντιπροσώπους διὰ 2500 κατὰ 1500, ἐνῶ ἐν 49 διαμερίσμασιν γίνονται αἱ ἐκλογαὶ διὰ πλειονοψηφίας 3500 κατὰ 500 ψήφων. Ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ 51 ἀντιπρόσωποι ἔλαβον ψήφους 127500, 49 δὲ 171500. Ἄρα ἡ νομοθετικὴ πλειονοψηφία ἀντιπροσωπεύει τὴν μειονοψηφίαν τῶν ἐκλογέων!!... » ¹ Οὕτως ἐξελισσομένων τῶν πραγμάτων, ἡ κατὰ τεχνικὸν ἴσως τρόπον καὶ τυχαίως ἀποτελεσθεῖσα πλειονοψηφία ἀδικεῖ, καταπιέζουσα τὴν μειονοψηφίαν, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐκλογῆς ὑπερέβη αὐτὴν κατὰ τινὰς ψήφους.

¹ Der Einfluss der herrschenden Ideen auf den Staat

Τὸ φαινόμενον τοῦτο προσεῖλκυσε κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους καιροὺς τὴν προσοχὴν τῶν τε θεωρητικῶν καὶ τῶν πρακτικῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν. Πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ κακοῦ πολλὰ σχέδια συνελήφθησαν καὶ προϋτάθησαν, ἐπιζητοῦντα τὴν ἐξίσωσιν μεταξὺ πλειονοψηφίας καὶ μειονοψηφίας ἐν τῇ ἀντιπροσωπείᾳ. Ἐν τισι δὲ κοινοβουλίαις ἡ συζήτησις καὶ ἡ ὑπεράσπισις τῶν δικαίων τῆς μειονοψηφίας, ἡ πολιτικὴ αὐτῆς ἀναγνώρισις πλέον ἢ ἅπαξ ἐθεωρήθη κατεπεῖγον ἀντικείμενον, ζητεῖται δὲ πανταχοῦ ἡ ἐξεύρεσις τοῦ προσήκοιτος ἀσφαλοῦς τρόπου, καθ' ὃν θέλουσιν ἐκπροσωπεῖσθαι ἐν τοῖς νομοθετικοῖς σώμασιν ἢ τε πλειονοψηφία καὶ ἡ μειονοψηφία. Ἄνευ τῆς ἀναλογίας ἐν τῇ ἀντιπροσωπείᾳ δὲν ὑπάρχει δικαιοσύνη, εἶπε Γάλλος δημοσιολόγος.

Τὸ πρόβλημα τῆς ἀντιπροσωπείας τῶν μειονοψηφῶν ἐν τοῖς κοινοβουλίαις δὲν ἐλύθη προσηκόντως εἰσέτι· ἀλλ' ἡ ἀλήθεια αὐτοῦ ἀνομολογεῖται. Ἀπόκειται δ' εἰς τὴν πολιτικὴν σύνεσιν τῶν λαῶν καὶ τῶν κυβερνήσεων ἡ ἐξεύρεσις τοῦ τρόπου, δι' οὗ ἡ μειονοψηφία, ἀναγνωριζομένων τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν αὐτῆς δικαίων, δὲν θέλει διατελῇ ἐπὶ μακρὸν ἀπόβλητος κοινωνικὴ δύναμις, καραδοκοῦσα τὴν στιγμὴν τῆς βιαίας ἐξεγέρσεως, ἀλλ' ἐπικουρικὴ, ὑποβοηθοῦσα τὴν ἐργασίαν τῆς πλειονοψηφίας καὶ ὑπὸ τὴν αἰγίδα αὐτῆς παρασκευαζομένη εἰς διαδοχὴν ἄνευ βιαίας πάλης καὶ συγκρούσεων.

Τοιαῦτα δύνανται νὰ εἶνε τὰ κυριώτατα καὶ δραστικώτατα φάρμακα πρὸς περιορισμὸν τῆς ἀπολυταρχικῆς παμβασιλείας τῆς πανδήμου ψήφου, οἷα ἐκδηλοῦται κατ' ἐξοχὴν ἐν Ἑλλάδι. Προκαλῶ τὴν συζήτησιν ἐπὶ τῶν θεμάτων τούτων, οὐδ' ἄξιόν νὰ διεκδικῶ ὑπὲρ αὐτῶν ἀπόλυτον ἐπικράτησιν. Ἀλλ' ἐὰν ἡ πολιτεία εἶνε ἡ πραγμάτων τῆς ἠθικῆς ιδέας ἐν τῷ βίῳ τῶν λαῶν, αὕτη δὲν δύναται νὰ συνταχθῇ καὶ νὰ λειτουργήσῃ ἢ διὰ τῆς πραγματώσεως τοῦλάχιστον τῆς πολιτικῆς ἠθικότητος. Καὶ ἐπέστη ὁ καιρὸς, ἵνα ὁ ἑλληνικὸς λαὸς καὶ οἱ πεφωτισμένοι αὐτοῦ ἀντιπρόσωποι μελετήσωσι καὶ ἐξενέγκωσι τὴν γνώμην αὐτῶν περὶ τῆς λύσεως ἐπείγοντος κοινωνικοῦ, πολιτικοῦ καὶ ἐθνικοῦ προβλήματος. Τίνι τρόπῳ ἡ ἑλληνικὴ πολιτεία, προσηκόντως συντασσομένη καὶ λειτουργοῦσα, θέλει συντελέσῃ οὐχὶ εἰς τὴν στασιμότητα, ἀλλ' εἰς ἀνάπτυξιν τῶν κοινωνικῶν καὶ ἐθνικῶν δυνάμεων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Τοῦτο ἔσται τὸ κατ' ἐξοχὴν ἀντικείμενον καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἐπιζητουμένης Ἐθνοσυνελεύσεως.

ΜΣΤ'.

12 Ἰουνίου 1909

Οἱ εὐτυχήσαντες νὰ ἐπισκεφθῶσι δύο ἐκ τῶν πρωτευουσῶν τῆς Γερμανίας, τὴν Δρέσδην καὶ τὸ Βερολίνον, ἐσταμάτησαν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ βῆμα αὐτῶν ἐν Δρέσδῃ μὲν πρὸ τῶν τοιχογραφιῶν ἐκείνων κεντρικῆς τινος ὁδοῦ, ἐγγὺς τῶν ἀνακτόρων κειμένης, ἐν Βερολίνῳ δὲ πρὸ τῶν ἀνδριάντων, τῶν κατασκευασθέντων ἐπὶ ὁδοῦ νέας τοῦ Thiergarten. Αἷτε τοιχογραφίαι καὶ οἱ ἀνδριάντες συμβολίζουνσι τὰ κυριώτατα σημεῖα τῆς σαξωνικῆς καὶ τῆς πρωσσικῆς ἱστορίας. Ἀναπαριστῶσι τὰς φυσιογνωμίας τῶν ἡγεμόνων ἀμφοτέρων τῶν χωρῶν, τῆς Σαξωνίας καὶ τῆς Πρωσίας, οἵτινες συνετέλεσαν διὰ τῆς προσωπικῆς αὐτῶν ἐνεργείας εἰς τὴν αὕξησιν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῶν πρώην μικροσκοπικῶν ἡγεμονιῶν, ἐξ ὧν προῆλθον, κατόπιν ἐργασίας αἰώνων, τὰ δύο ἰσχυρότατα κράτη τῆς Γερμανίας, ἡ Σαξωνία καὶ ἡ Πρωσία. Ἀναμφιβόλως ἡ ἀκμὴ αὕτη ἐπετελέσθη διὰ τῆς ἐνεργείας τῶν Σαξόνων καὶ τῶν Πρώσων. Ἀλλὰ τίς δύναται νὰ μὴ ἀνομολογήσῃ, γινώσκων τὴν γερμανικὴν ἱστορίαν τῶν παρελθόντων αἰώνων, ὅτι οὐ σμικρὸν συνετέλεσεν, ἐν Πρωσίᾳ ἐπὶ παραδείγματι, εἰς τὴν ἀκμὴν ταύτην καὶ ἡ πεφωτισμένη καὶ μεγαλόψυχος προσωπικὴ ἐνέργεια τοῦ Μεγάλου Ἐκλέκτορος καὶ τοῦ Μεγάλου Φρειδερίκου; Ὁ δεύτερος τούτων, Φρειδερίκος ὁ Μέγας, ὁ ἥρως τοῦ πεφωτισμένου δεσποτισμοῦ, ἐν τῇ αὐτοπεποιθήσει τοῦ ἔργου αὐτοῦ, συνείθιζε νὰ λέγῃ: τὰ πάντα ὑπέρ τοῦ λαοῦ, οὐδὲν διὰ τοῦ λαοῦ. Καὶ ἐνόει διὰ τῆς ἐκφράσεως ταύτης βεβαίως ὁ μέγιστος τῶν μοναρχῶν τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ἱστορία εἶνε ἔργον τῶν βασιλέων μᾶλλον ἢ τῶν λαῶν. Δὲν δύναμαι νὰ εἶπω κατὰ πόσον τὰ χρονικὰ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐνισχύουσι τὸν αὐταρχικὸν τοῦτον ἰσχυρισμὸν τοῦ Πρώσου βασιλέως. Ἀλλ' ὁ παρακολουθήσας κατὰ χρόνον καὶ τόπον τὴν ἐξέλιξιν τῶν λαῶν δὲν δύναται νὰ μὴ ἀνομολογήσῃ, ὅτι οὐ σμικρὸν ἡ ἐξέλιξις συνετελέσθη διὰ τῆς προσωπικῆς ἐνεργείας μεγάλων ἱστορικῶν χαρακτήρων, καὶ εἰς τούτους καταλέγονται ἀναμφιβόλως μεγάλοι ἐθνικοὶ μονάρχαι, συγκεντρῶσαντες ἐν τῇ προσωπικότητι αὐτῶν τοὺς λαούς, ὧν ἡγήθησαν καὶ ὧν

ἐγένοντο ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν οἱ προφηταὶ καὶ οἱ περιληπτικοὶ ἀντιπρόσωποι. Τί θὰ ἦσαν κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους ἀκόμη δημοκρατικούς χρόνους τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας δύο ἐκ τῶν ἰσχυροτάτων ἐθνῶν τῆς συγχρόνου Εὐρώπης, ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Γερμανία, ἂν μὴ ἐπρωτοσιάτουν καὶ προεκινδύνουν ὑπὲρ τῆς ἐθνότητος αὐτῶν, τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς ἱστορικῆς ἀποκαταστάσεως, ἡγεμόνες χαρακτηῖρος καὶ ἰσχυρᾶς βουλῆσεως, οἵτινες ἀνέλαβον τὸ δυσχερὲς καὶ πολύμοχθον ἔργον τῆς ἐπιτελέσεως τοῦ μεγάλου ἔργου, εἰς οὗ τὴν πραγμάτωσιν κατεδείχθησαν ὁ ἰταλικὸς καὶ ὁ γερμανικὸς λαὸς μονορουχὶ ἀνάξιοι καὶ ἥττονες τῶν μεγάλων περιστάσεων ;

Ἐπαναλαμβάνω, ὅτι ἡ ἱστορία τῶν λαῶν δὲν συντελεῖται διὰ τῆς ἀποκλειστικῆς δράσεως τῶν βασιλέων, οὐδὲ δύνανται οἱ λαοὶ νὰ προσδοκῶσι παρ' αὐτῶν καὶ μόνον τὴν ἱστορικὴν αὐτῶν ἐξέλιξιν καὶ παλιγγενεσίαν. Ἐν τούτοις, ὁ δημιουργικὸς κλῆρος καὶ ἡ δρᾶσις τῶν ἡγεμόνων δὲν πρέπει νὰ παραγνωρισθῶσιν, οὐδὲ νὰ τεθῶσιν ἐν ἥττοι μοίρᾳ τῆς προσηκούσης. Τὸ φαινόμενον τοῦτο πιστοποιεῖται ἐκ τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος.

Δύναται ὁ ἀμερόληπτος ἱστοριοδίφης, ὁ παρακολουθῶν ἐκ τοῦ σύγγενους τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν καὶ ἀποκατάστασιν τοῦ ἐλληνικοῦ γένους κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην περίοδον ν' ἀντιληφθῇ τὸ παράπαν τῆς προσωπικῆς ἀποκαλύψεως καὶ ἐνεργείας ἐστεμμένου τινὸς ἀνδρός, μονάρχου, συγκεντρώσαντος ἐν ἑαυτῷ τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἔθνους, οὗ ἔτυχεν ἀντιπρόσωπος καὶ καθηγεμών ; Τὸ ἐλληνικὸν γένος ἀπὸ τῆς ἐπαύριον τῆς ἀλώσεως ὠνειροπόλει τὸν ἐστεμμένον ἥρωα τῆς ἀπελευθερώσεως αὐτοῦ, τῆς ἐθνικῆς καὶ πολιτικῆς ἐνότητος, ὡς ὠνειροπόλησεν ὑπὸ ἀναλόγους ἐθνικὰς καὶ ἱστορικὰς περιπετείας τὸ γερμανικὸν ἔθνος τὸν ἐρημίτην τοῦ Κυφχάουζερ, ἐφαντάζετο τὸν μαρμαρωμένον αὐτοῦ βασιλέα, τὸν προσωρινῶς ἐκλιπόντα ἐθνικὸν πρόμαχον, ἀναλαμβάνοντα τὸ θάλλος τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐνεργείας καὶ ἀναδημιουργοῦντα τὸ ἐλληνικὸν κράτος. Οὕτως ἡ βασιλεία, ἀναγκαῖος θεσμὸς ἐν τῇ συνθετικῇ τῶν ἐθνῶν ἐξελίξει, δὲν ἦτο ξένη πρὸς τὰς παραδόσεις καὶ τοὺς ἱστορικοὺς πόθους τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Δυστυχῶς καθ' ὅλον τὸ χρονικὸν διάστημα τοῦ ἀγῶνος τῆς ἐλληνικῆς ἀνεξαρτησίας ὁ παράκλητος οὗτος ἀνὴρ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως δὲν κατωρθώθη νὰ εὗρεθῇ, εἰς τοῦτο δ' ὀφείλεται

οὐ σμικρὸν ἢ μερικὴ πραγματώσις τοῦ ἐθνικοῦ προγράμματος, μόλις ἀπελευθερωθέντος τμήματός τινος τῆς ἐλληνικῆς πατρίδος.

Ἐγκατέστη ἐπὶ τέλους ἐν Ἑλλάδι ἡ βασιλεία. Ἀλλ' αὕτη κατ' ἐλάχιστον ἀπέρρεεν ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς συνειδήσεως τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Οὐδαμῶς μετέσχε τῶν θλίψεων αὐτοῦ, τῶν ἀγώνων, τῶν περιπετειῶν ἐν τῇ δημιουργίᾳ τοῦ ἰδρυθέντος κράτους. Βασιλεία συναλλάγματος, οὐχὶ δὲ βασιλεία ἱστορικοῦ δικαίου. Καὶ ἐν τούτοις ἡ βασιλεία, ἐξ οἵαςδήποτε καὶ ἂν ἀπορρέῃ ἀφορμῆς, πρὸς τὸ παρὸν τοῦλάχιστον, εἶνε ἀναγκαία, ἀναπόδραστος διὰ τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος. Μέχρις οὗ τοῦτο παγιωθῇ εἰς ἐνιαίαν, μόνιμον πολιτείαν, μέχρις οὗ ἅπαντα τὰ μέλη τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς συνταχθῶσι καὶ ὁργανωθῶσιν ἐν ἐνιαίῳ κοινωνικῷ καὶ πολιτικῷ ὁργανισμῷ, ἡ βασιλεία ἐν Ἑλλάδι δύναται νὰ παράσχῃ μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν. Ἐκατομμύρια Ἑλλήνων ἀποβλέπουσι πρὸς τὸν παρόκλητον τῆς ἐλευθέρας ἐλληνικῆς πρωτευούσης ἡγεμόνα. Δι' αὐτοῦ ἐκπροσωπεῖται ἡ ἐθνικὴ καὶ πολιτικὴ τῶν Ἑλλήνων ἐνότης. Πᾶσα ἄρα κριτικὴ κατὰ τῆς ἐν Ἑλλάδι βασιλείας, ὡς περιττῆς καὶ ἀνωφελοῦς, δύναται νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἐλάττωσιν μᾶλλον ἢ τὴν αὐξήσιν τῆς ἐθνικῆς δυνάμεως.

Ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις δὲν δύναται νὰ παρίδῃ τὴν ἀνάγκην ταύτην τῆς ὑπάρξεως βασιλείας, ὡς ἐνωτικοῦ δεσμοῦ τῶν τε ἐλευθέρων καὶ τῶν μὴ τοιούτων Ἑλλήνων. Ἀλλ' ὁποία πρέπει νὰ εἶνε ἡ τοιαύτη βασιλεία; Παρομοία πρὸς τὴν μεσαιωνικὴν βασιλείαν καὶ τὴν τῶν νεωτέρων αἰώνων, βασιλεία ἐ λ έ ρ Θ ε ο ῦ, ξένη ἐξ ὀλοκλήρου πρὸς τοὺς πόθους, πρὸς τὰς παραδόσεις, πρὸς τὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν ἀντίληψιν τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ; Ἡ μεσαιωνικὴ βασιλεία, ἡ ἢ ἐξ αὐτῆς προελθοῦσα νεωτέρα ἀπόλυτος μοναρχία κατὰ τὰ ἰσπανικά, τὰ γαλλικὰ καὶ τὰ ἀγγλικὰ ἐπὶ τινὰ καιρὸν πρότυπα, δὲν δύναται, οὐδὲ πρέπει νὰ τύχῃ ἐφαρμογῆς καὶ πραγματώσεως ἐν τῇ σημερινῇ Ἑλλάδι. Εἰς ἐκείνην ὀφείλουσιν οἱ μεσαιωνικοὶ λαοὶ τὴν πολιτικὴν αὐτῶν σύνταξιν καὶ ἐνότητα. Ἀλλ' ἐν Ἑλλάδι δὲν συμβαίνει τοῦτο. Ἡ βασιλεία εὔρε τὸ κράτος συντεταγμένον, ἐκλήθη δὲ πρὸς διοίκησιν αὐτοῦ, ἀφοῦ τοῦτο διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων, ὑπὸ τὸ κρατοῦν ὀλιγαρχικὸν καθεστώς, δὲν ἠδύνατο νὰ λειτουργήσῃ προσφυῶς, νὰ σταδιοδρομήσῃ κατὰ τοὺς ἐθνικοὺς πόθους, νὰ εὐημερήσῃ.

Ἐκ τούτου ἡ ἐν Ἑλλάδι βασιλεία. Καὶ ὑπὸ τὴν ιδιότητα αὐτῆς

τούτην κέκτιται καθήκοντα μᾶλλον ἢ δικαιώματα. Καθήκοντα ἀφοσιώσεως καὶ ἐργασίας ὑπὲρ τῶν ἐθνικῶν πραγμάτων, ὑπὲρ πραγματώσεως τοῦ μεγάλου προγράμματος τῆς ἐθνικῆς φυλῆς. Ὅποτε δὲ τὸ πρόγραμμα τοῦτο τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος συντελεσθῇ, ὅποτε τὰ ἀπανταχοῦ διεσπασμένα καὶ διεσπαρμένα μέλη τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς συνταχθῶσιν εἰς ἐνιαίαν πολιτικὴν ἐνότητα, καὶ ἡ ἐνότης αὕτη ἀναγνωρισθῇ ὡς ὀφειλομένη κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν περὶνοιαν καὶ τὴν δρᾷσιν τῆς βασιλείας, τότε αὕτη *ipso jure* θέλει κηρύξῃ ἑαυτὴν καὶ θέλει ἀναγνωρισθῇ ὡς σὺρξ ἐκ τῆς σαρκὸς καὶ ὁστοῦν ἐκ τῶν ὁστέων τοῦ ἐλληνικοῦ γένους.

Διεύψωσα ἐν τῷ προηγουμένῳ ἄρθρῳ τίνι τρόπῳ δεόν νὰ ὀργανωθῇ ἡ λαϊκὴ δύναμις ἐν Ἑλλάδι πρὸς λειτουργίαν σκοπίμον καὶ ἀποτελεσματικὴν τῆς ἐλληνικῆς πολιτείας. Ἀναλόγως πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου δεόν νὰ συνταχθῇ καὶ ὀργανωθῇ καὶ ἡ ἐλληνικὴ βασιλεία. Ἐν πρώτοις αὕτη εἶνε ἀναγκαῖον νὰ καταστῇ *λαϊκή*, τουτέστιν ἐλληνικὴ πράγματι βασιλεία. Οἱ βασιλεῖς τῶν Ἑλλήνων, ἀπὸ τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τοῦ Ἀχιλλέως μέχρι τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, κατ' ἐξοχὴν ἦσαν λαϊκοὶ ἄρχοντες, ἀρρήκτως συνδεδεμένοι μετὰ τοῦ λαοῦ. δὲν ἦσαν ξένοι πρὸς αὐτόν, ὑψηλῆς περὶωπῆς, πρὸς ἣν δὲν ἠδύνατο, οὐδ' ἦτο ἐπιτετραμμένον νὰ ἐξιχθῇ ὁ λαός. Ἦρχοντο εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς αὐτόν. Ἐτιμῶντο μὲν τὰ παλαιὰ γένη, διετέλουν εἰς μείζονα σχέσιν πρὸς τὸν βασιλέα· ἀλλ' ὁ λαός, καὶ ἐν τῷ μοναρχικῷ τάτῳ τῶν πολιτικῶν συστημάτων, δὲν ἐξηφανίζετο πρὸ τῆς βασιλικῆς δυνάμεως.

Τοιαύτην ἐννοῶ τὴν ἐν Ἑλλάδι βασιλείαν, καὶ τοιαύτη ἐπιβάλλεται ὡς ἐκ τῶν ἱστορικῶν παραδόσεων τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Οἷονδ' ἴσως ἄλλο εἶδος βασιλείας, θεοκρατικῆς, δεσποτικῆς, ἐπηρμένης πρὸ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἐξεχουσῶν αὐτοῦ προσωπικοτήτων, δύναται μὲν νὰ εἶναι καταληπτὴ ἐν Πρωσίᾳ, ἢ ἐν Ρωσίᾳ, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐν τῷ ἀπὸ χαρακτῆρος καὶ ἱστορικῶν παραδόσεων δημοκρατικωτάτῳ ἐλληνικῷ λαῷ. Στρατηγὸς τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος, τέκνον τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, ἔλεγεν εἰς τὸν πρῶτον τῆς Ἑλλάδος βασιλέα: «Ὁ θρόνος σου, Μεγαλειότατε, εἶνε ἔργον τῶν χειρῶν μου!» Κατὰ τὴν ἀντίληψιν ταύτην τοῦ ἐλληνικοῦ γένους ἡ βασιλεία ἐν Ἑλλάδι εἶνε λαϊκή, οὐδ' ὀφείλεται εἰς ἀνωτέραν δύναμιν, πρὸ τῆς ὁποίας ἡ λαϊκὴ δύναμις οὐδεμίαν ἔχει ὑπόστασιν καὶ σημασίαν.

Τὴν ἐθνικὴν ταύτην ἀντίληψιν καὶ γνώμην περὶ βασιλείας καθήκον ἔχει νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψει ἡ Ἐθνοσυνέλευσις, ἐν ἣ περιπτώσει ἤθελε κληθῇ πρὸς ἀναθεώρησιν τοῦ πολιτικοῦ Χάρτου.

Καὶ κατὰ πρῶτον ὁ βασιλεὺς πρέπει νὰ καταστῇ πράγματι τοιοῦτος, βασιλεύων ἅμα καὶ κυβερνῶν κατὰ τοὺς πόθους καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους. Οὐχὶ βασιλεὺς *fainéant*, ὡς διδάσκει ἡ ὑπεράγαν κοινοβουλευτικὴ θεωρία· οὐχὶ προσόμοιος τοῖς θεοῖς τῶν Ἐπικουρείων· ἀλλὰ βασιλεὺς πλήρης ζωῆς καὶ ἐνεργείας, κεκτημένος βούλῃσιν, δυνάμενος νὰ ἐκδηλώσῃ αὐτὴν καὶ πραγματώσῃ ἐν παντὶ καιρῷ καὶ τόπῳ, ὅτε μὲν ἀγωνιζόμενος πρὸς τὰ ἀκάθεκτα καὶ ὁρμητικὰ κύματα τοῦ λαοῦ, ὅτε δὲ πρὸς τὴν ἀντιπροσωπεῖαν αὐτοῦ, ἥτις ἐν πλημμελῶς συντεταγμένη καὶ λειτουργούσῃ πολιτείᾳ δύναται νὰ μεταβῇ εἰς σκαιὰν καὶ αὐταρχικὴν ὀλιγαρχίαν.

Ἰδίᾳ ἐπιβάλλεται εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψει καὶ νὰ μελετήσῃ τὰ μέχρι τοῦδε συμβάντα ἄκοσμα καὶ ἔκτροπα ἐν τῇ πολιτικῇ λειτουργίᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ὅφείλει νὰ ἐνισχύσῃ τὴν βασιλείαν, οὐχὶ χάριν αὐτῆς τῆς βασιλείας, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς κανονικωτέρας καὶ λογικωτέρας λειτουργίας τοῦ πολιτεύματος. Οὕτω καθισταμένη ἰσχυρὰ ἡ βασιλεία, θὰ ἔχῃ τὴν δύναμιν ν' ἀνταγωνίζηται πρὸς τὴν ὀλιγαρχίαν. Δέον ἐν τούτοις νὰ ἐξευρεθῇ ὁ τρόπος, ὥστε ἡ βασιλεία ἐν τῇ αὐξήσει ταύτῃ τῶν δικαιωμάτων αὐτῆς νὰ ὑποβληθῇ καὶ εἰς τὰ ἀντίστοιχα καθήκοντα, καὶ δὴ εἰς τὴν εὐθύνην.

Ἡ πολιτικὴ ἔκφρασις, βασιλεὺς ἀνεύθυνος, στερεῖται πάσης λογικῆς ἐννοίας. Ὁ ἐξασκῶν οἰανδήποτε δύναμιν, καὶ τὴν ἀτελεστάτην, δὲν εἶνε ἀνεύθυνος ἐν τῇ ἐξασκῇ τῆς λειτουργίας ταύτης· εἶνε ἠθικῶς, ἱστορικῶς ὑπεύθυνος. Πῶς εἶνε δυνατόν νὰ μὴ εἶνε ὑπεύθυνος καὶ νομικῶς καὶ πολιτικῶς, ἐν ἣ περιπτώσει ἐνέργειά τις αὐτοῦ ἐπὶνεγκε βλάβην;

Κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἐν Ἑλλάδι εὗρισκόμεθα πρὸ τοῦ ἀκαταλόγιστου, τοῦ παραδόξου τούτου πολιτικοῦ φαινομένου, θαυμασιώτατα διατυπωθέντος εἰς βάρος τῆς Γαλλίας ὑπὸ τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Faguet: «Τὸ κοινοβούλιον κυβερνᾷ ὡς σῶμα· οἱ δὲ βουλευταὶ διοικοῦσιν ἕκαστος ἰδίᾳ.» Ἡ Γαλλία κατέστη ἀγορά. Ὁ βουλευτὴς λέγει πρὸς τοὺς ἐκλογεῖς αὐτοῦ: «Ἐκλέξατέ με, θὰ σᾶς διορίσω· διορίσατε τοὺς ἐκλογεῖς μου, θὰ σᾶς ὑποστηρίξω· ὑποστηρίξατέ με, θὰ διορίσω τοὺς ἐκλογεῖς σας,

οἶνινες θ' ἀνταποδώσωσιν ὑμῖν τοῦτο, ἐκλέγοντες πάλιν ὑμᾶς». . . Ἐκ τούτου πάντων αἱ κεφαλαί, ἀπὸ τοῦ ἐκλογέως μέχρι τοῦ ὑπουργοῦ, πληροῦνται ἐκ τῆς ἰδέας, ὅτι ἡ πολιτικὴ εἶνε *χ ρ η μ α τ ι σ τ ῆ ρ ι ο ν* καὶ ὅτι ἡ πολιτικὴ τέχνη εἶνε ἀπλῶς ἡ τέχνη τοῦ ὑποχρεοῦν τὸν ὑποχρεώσαντα ἡμᾶς». Ἀποτέλεσμα: «Γενικὴ κατάπτωσης τῶν χαρακτηζων. Κοινοβουλευτικὴ κυβένησις, ἀποτελοῦσα σύγχυσιν καὶ χάος, ἐξαρτῶσα τὰ πάντα ἐν τῇ χώρᾳ ἐκ τῆς πολιτικῆς, ἣτις εἶνε συνδυασμὸς ἢ ἀγῶν προσωπικῶν συμφερόντων, δηλαδὴ ἀπέραντος ραδιουργία! καὶ οὐδὲν ἄλλο».

Τοιαύτη εἶνε ἡ πολιτικὴ εἰκὼν τῆς Γαλλίας κατὰ τὸν Faguet. Ἐν Ἑλλάδι χείρων ἀκόμη. Ἡ ἔκφρασις *π ο λ ι τ ι κ ὸ ν χ ρ η μ α τ ι σ τ ῆ ρ ι ο ν* οὐδὲν σημαίνει. Ἡ ἐλληνικὴ πολιτικὴ μετεβλήθη εἰς οἰκονομικὸν χρηματιστήριον. Ἐν Γαλλίᾳ τοῦλάχιστον κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην ἱστορικὴν περίοδον πρωτοστατοῦσι καὶ διευθύνουσι τὰ κοινὰ πράγματα οἱ Intellectuels, ἐνῶ ἐν Ἑλλάδι ἐξαρτῶνται τὰ πάντα παρὰ τῶν χρηματιστικῶν κύκλων, ἐπιβαλλομένων διὰ τοῦ χρήματος ἐπὶ τῆς ἐνεργοῦ πολιτικῆς. Δὲν ἐπιθυμῶ νὰ ἐπαναλάβω ἐνταῦθα τὰ θρυλούμενα περὶ τῆς ἐπιρροῆς, ἣν ἐξασκεῖ ἐπὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων αὕτη ἡ ἐκείνη ἡ οἰκονομικὴ δύναμις, εἴτε διατελοῦσα ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν ἑνὸς ἀτόμου, εἴτε μιᾶς ὁμάδος. Ἐντεῦθεν ἡ ὀσημέραι ἐπικράτησις ἐπὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων τῆς οἰκονομικῆς ὀλιγαρχίας. Αὕτη δύναται καὶ κατορθοῖ τὰ πάντα μὲ τὸ ἀζημίωτον αὐτῆς ἐν γένει. Ὁ δὲ λαός, ἡ βασιλικὴ δύναμις μονονουχὶ κλίνουσι τὸ γόνυ πρὸ τοῦ Μολὸχ τούτου τοῦ οἰκονομικοῦ χρηματιστηρίου, καθισταμένου ἐπὶ τέλους καὶ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ.

Κατὰ τῆς τοιαύτης ἐπικρατήσεως τῆς ὀλιγαρχικῆς πολιτικῆς ἐν Ἑλλάδι, ὀσημέραι ἐξελισσομένης εἰς *τ ι μ ο κ ρ α τ ι κ ῆ ν*, ἡ βασιλεία, ἀρρομένη τὰς ἑαυτῆς δυνάμεις ἐκ τῶν λαϊκῶν ὁμάδων, δύναται ν' ἀντιδράσῃ σκοπίμως καὶ τελεσφόρως. Ἀλλ' ὥς εἶπον ἤδη, αὕτη δέον νὰ εἶνε μόνον *λ α ῖ κ ῆ*. Οὕτως ἡ συγκληθησομένη Ἐθνοσυνέλευσις δέον νὰ μεριμνήσῃ περὶ τοῦ διακανονισμοῦ τῶν καθηκόντων καὶ δικαιωμάτων τῆς βασιλείας, ἐνισχύουσα μὲν αὐτὴν ἀπέναντι τοῦ Κοινοβουλίου, ἀλλὰ κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἡ δύναμις αὕτη νὰ μὴ παραγνωρίσῃ ἑαυτὴν σὺν τῷ χρόνῳ, νὰ μὴ παρεκτραπῇ, ἐπιζητοῦσα τὴν ἀπορρόγησιν καὶ τὸν ἐκμηδενισμόν τῶν λοιπῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν δυνάμεων. Ὅσον εἶνε ἐπιζήμιον διὰ τινὰ λαὸν ἡ παντοδυναμία τοῦ κοινοβουλίου, τοσοῦτον

καθίσταται ἐπιβλαβὲς καὶ ἡ παμβασιλεία τῶν αὐλικῶν κύνων φανταζομένων, ὅτι ἡ πολιτεία ὑφίσταται ἐντὸς τῆς αὐλῆς. οὐδὲν δ' ἄλλο κέκτηται ζωὴν καὶ ὑπόστασιν ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου ἐκτὸς τῆς βουλήσεως καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ βασιλέως.

Ὁ βασιλεὺς εἶνε δύναμις. Οὐδεὶς δύναται τὰ τὸ ἀρνηθῆναι ἢ τὰ τὸ ἀμφισβητήσῃ. Ἀλλ' ἡ δύναμις αὕτη δὲν δικαιοῦται τὰ ὑπερῶν τὰ ἐσκαμμένα. Ἀνάγκη περιορισμοῦ αὐτῆς ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ κοινωνικοῦ συμφέροντος καὶ τῆς πολιτικῆς τάξεως καὶ εὐκοσμίας. Ἄν ἀλλαχού ἡ βασιλεία, ὑπὸ τὸ κράτος τῶν συγχρόνων δημοκρατικῶν ἰδεῶν, περιορίζεται ὁσημέραι, ἢ ἀμφισβητῆται τὸ κῦρος αὐτῆς καὶ τὸ κράτος, ἐν Ἑλλάδι, ἔνθα ἡ βασιλεία δὲν ἐξηλθεν ἀπὸ τῶν ἱστορικῶν σπλάγγνων τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, ἀλλ' εἶνε προῖον τῆς ἐθνικῆς βουλῆσεως καὶ ἐκλογῆς, δέον τὰ διατελῆναι ἐν τῇ προσηκούσῃ μοίρᾳ καὶ λειτουργίᾳ. Οὐχὶ αὐταρχική, δεσποτική, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐθελόδουλος ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς πολιτικῆς δυνάμεως, ἐν ὀνόματι τοῦ κοινοβουλευτικοῦ ἀλαθῆτος. Ὁ βασιλεὺς βασιλεύει καὶ κυβερνᾷ. Ἡ διοίκησις δὲν εἶνε ξένη πρὸς τὸ δόγμα τοῦτο. Κυβέρνησις καὶ διοίκησις συναντῶνται καὶ πρέπει τὰ συναντῶνται· παρέπεται δὲ ἡ εὐθύνη. Τὸ ἀνεύθυνον ἐν τῇ πολιτικῇ λειτουργίᾳ, ἄρα τὸ ἀλάθητον, εἶνε μεταφυσικὴ ἔννοια, ἀκατάληπτος καὶ συγκεχυμένη. Ὅπου ὑπάρχει καὶ ἐξελίσσεται ἡ δοῦσις, ἐκεῖ παρέπεται καὶ ἡ εὐθύνη.

Ἐν ἡ περιπτώσει ἣθελε συγκληθῆναι θάυτιον ἢ βράδιον ἢ Ἐθνοσυνέλευσις, καθῆκον ἔχει τὰ μεριμνήσῃ ἐκ τῶν πρώτων περὶ τοῦ διακανονισμοῦ τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν καθηκόντων τῆς Βασιλείας. Νὰ καταστήσῃ αὐτὴν ἐνεργὸν καὶ ἰσχυρὸν, ἀλλ' ἐπίσης τὰ κηρύξῃ αὐτὴν ὑπεύθυνον, καταχρωμένην τῆς πολιτικῆς αὐτῆς δυνάμεως. Ἡ ἠθικὴ εὐθύνη, ἢ ἱστορικὴ εὐθύνη εἶνε ἀνεπαρκεῖς. Ἀλλ' ἡ πολιτικὴ εὐθύνη καὶ μόνη καθίστησι τὴν Βασιλείαν προσεκτικωτέραν ἐν τῇ ἐξασκήσει τῶν λεγομένων «βασιλικῶν προνομίων». Ἀνακηρύττουσα τὸ τιοῦτο δόγμα ἡ Ἐθνοσυνέλευσις, καθίστησι τὴν Βασιλείαν ὑπέροχον δύναμιν, ἀλλὰ καὶ λελογισμένην. Αἱ προνομίαι τῆς Βασιλείας, τὰ πολλὰ καὶ ποικίλα αὐτῆς δικαιώματα ἐν τῇ ἐξασκήσει τῆς πολιτικῆς λειτουργίας — καὶ θεωρῶ περιττὸν ν' ἀναγράψω ταῦτα ἐνταῦθα κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην — καθιστῶσιν αὐτὴν ὑπέροχον καὶ πανίσχυρον. Ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δέον τὰ νοήσωσι πάντες, καὶ ἰδίᾳ ἡ συνταγματικὴ ἐθνικὴ Ἀντιπροσω-

πεία, ἀποβλέπουσα εἰς τὴν θεραπείαν τῶν δεινῶν τοῦ παρόντος, εἰς τὴν κανονικωτέραν καὶ κοσμιωτέραν πολιτικὴν λειτουργίαν τοῦ μέλλοντος, οὗτοι αἱ ὑπὸ τοῦ Συντάγματος χορηγούμεναι εἰς τὴν Βασιλείαν προνομίαι, ἀστόχως χρησιμοποιούμεναι δὲν καλύπτουσιν αὐτὴν ἀπὸ τῆς εὐθύνης, οὐδ' ἀπαλλάσσει αὐτὴν μόνη ἡ εὐθύνη τῶν ὑπευθύνων συμβούλων. Καὶ δύναται μὲν ἐπὶ τινα χρόνον νὰ ἐπικρατήσῃ τὸ κατὰ συνθήκην τοῦτο ψεῦδος, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἀποκαλύπτεται ἡ ἀλήθεια. Οὕτως ἐξελισσομένων τῶν πραγμάτων, ἡ εὐθύνη ἐπιπίπτει ἐπὶ τῶν ὑπευθύνων καὶ μόνων, οὓς θέλει ἀναζητήσῃ ὅπου δεῖ ἡ ἐθνικὴ Νέμεσις.

Ἀποστολὴ ἄρα πρὸς τοῖς ἄλλοις τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ἔσται ἡ ἐνίσχυσις τῆς βασιλικῆς δυνάμεως, ἀλλ' ἐπίσης καὶ ἡ ἐκ τῆς ἐνισχύσεως ταύτης ἀνακήρυξις τοῦ δόγματος τῆς πολιτικῆς εὐθύνης τῆς Βασιλείας.

ΜΖ'.

19 Ἰουνίου 1909

Ἐν τῷ προηγουμένῳ ἄρθρῳ ἀνέλυσα τὸν θεσμὸν τῆς βασιλείας ἐν Ἑλλάδι ὡς ἀναγκαῖον πολιτικὸν παράγοντα καὶ δύναμιν, τὸ μὲν κατὰ τῶν κρατουσῶν παρ' ἡμῖν ὀλιγαρχικῶν ροπῶν, τὸ δὲ ὡς συνθετικὴν δύναμιν καὶ συγκέντρωσιν τῶν διεσπασμένων κοινωνικῶν δυνάμεων καὶ χρησιμοποίησιν αὐτῶν ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐξελίξει καὶ σταδιοδρομίᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἐπαρειλημμένως διετύπωσα τὴν γνώμην ἐν τῇ πραγματείᾳ ταύτῃ, ὅτι τὸ ἐθνικὸν πρόβλημα δὲν εἶνε δυνατόν νὰ λυθῇ, παρὰ πᾶσαν ἀγαθὴν προαίρεσιν, ἄλλως ἢ διὰ τῆς συνθετικῆς καὶ ἐνεργοῦ πρωτοβουλίας καὶ δυνάμεως ἐνὸς ἀνδρός, οὐχὶ ὑφισταμένου ἐκαστοῦ τὴν κριτικὴν καὶ τὴν ἀντίδρασιν μεμονωμένων φιλοδοξιῶν, ἀλλ' αὐτοῦ τούτου κεκτημένου καὶ συγκεντροῦντος τὴν ἐνεργὸν βούλησιν καὶ ἐνέργειαν τοῦ συνόλου.

Ἡ ἀνὴρ οὗτος, παρ' ᾧ συγκεντροῦται ἡ ὑψίστη κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ἰδέα καὶ δύναμις, ἀλλ' ὅστις δὲν εἶνε, οὐδὲ δύναται ν' ἀξιοῖ ἑαυτὸν ὡς τὸν ἀντιπρόσωπον τῆς πολιτείας, καθῆκον ἔχει ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν καθηκόντων ἑαυτοῦ νὰ εἶνε ὁ θεράπων καὶ ὁ λειτουργὸς τῆς λαϊκῆς βουλῆσεως, τῶν ἐθνικῶν δικαίων καὶ συμφερόντων ὁ ἀντιπρόσωπος. Ὁ βασιλεὺς τῶν καθ' ἡμᾶς καιρῶν, τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος ὁ ἡγε-

μῶν, δὲν δύναται νὰ εἶνε ὁ ἀπόλυτος μονάρχης τοῦ δεκάτου ἐβδόμου καὶ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, δόγμα ἔχων l'état c'est moi, ἀλλ' οὔτε ὁ συνταγματικὸς βασιλεὺς τοῦ δεκάτου ἐνάτου, règnant mais ne gouvernant pas, βασιλεύων ὁλλὰ μὴ κυβερνῶν, εἰς οὐδὲν χρήσιμος ἢ εἰς πλαγγόνα τῶν πολιτικῶν κομμάτων. Ὁ ἐν Ἑλλάδι βασιλεὺς, τιτοφορούμενος καὶ βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων, ἐν τῇ ιδιότητι αὐτοῦ ταύτῃ καὶ τῇ ἐθνικῇ λειτουργίᾳ, συγκεντροῖ μὲν τὴν λαϊκὴν ἄμα καὶ ἐθνικὴν λειτουργίαν, ἀλλ' οὐχὶ ἀπολύτως, οὐχὶ ἀνευθύνως. Φέρει κατ' ἀνάγκην τὴν εὐθύνην πάσης πράξεως, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἐξελισσομένης, δυναμένης δὲ νὰ ἐπενέγκῃ βλάβην εἰς τὰ κοινωνικὰ ἢ τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα. Ἡ θεωρία αὕτη περὶ τοῦ ὑπευθύνου τῆς βασιλικῆς ἀρχῆς ἐν τῇ λειτουργίᾳ αὐτῆς δύναται νὰ θεωρηθῇ ἴσως αἰρετικὴ, ἀντίθετος πρὸς τὴν κρατοῦσαν συνταγματικὴν θεωρίαν περὶ τοῦ ἀνευθύνου τῆς βασιλείας. Κατὰ τὰ καθεστῶτα κοινοβουλευτικὰ θέσμια τῶν τελευταίων τούτων καιρῶν, ὁ συνταγματικὸς βασιλεὺς οὐδεμίαν ἐξασκεῖ πραγματικὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν, μονονουχὶ οὐδεμίαν ἔχει προσωπικὴν γνώμην καὶ βούλησιν ἐν τῇ ἐξελίξει τῶν πολιτικῶν πραγμάτων. Καὶ ἐν τῇ ἐξασκίσει τῶν προνομίων αὐτοῦ πράττει κατὰ τὰς ὑπαγορευσεις καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ πολιτικοῦ κόμματος, ὑπακούων εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ ἡγέτου τῆς κοινοβουλευτικῆς πλειονοψηφίας. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, πᾶν ὅτι πράττει ὁ βασιλεὺς, πράττει οὐχὶ διὰ λογαριασμὸν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τοῦ ἀμφισβητοῦντος τὴν ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐπικράτησιν κόμματος. Οἰονδήποτε δ' ἀποτέλεσμα καὶ ἂν ἐπέλθῃ ἐκ τῆς ἐνεργείας ταύτης τοῦ βασιλέως, ἀγαθὸν ἢ ἐπιζήμιον, οὐδαμῶς οὗτος εὐθύνεται, ἀλλ' οἱ ὑπεύθυνοι σύμβουλοι. Καὶ ἂν μὲν ἐπέλθῃ ἀγαθόν, ἔχει καλῶς. Ὁ βασιλεὺς δύναται ν' ἀπολαύσῃ τῆς εὐγνωμοσύνης καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ λαοῦ.

Ἀλλ' ἐν ἡ περιπτώσει ἀντίθετον ἐπέλθῃ ἀποτέλεσμα, ἐν ἡ περιπτώσει ἤθελεν ἐπέλθῃ ζημία τῶν λαϊκῶν ἢ τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων, ἐπὶ τίνα ἢ εὐθύνῃ; ἐπὶ τὸν μονάρχην, ἢ ἐπὶ τοὺς συμβούλους αὐτοῦ; Διὰ τὸν λαόν, διὰ τὸ ἔθνος ἐν γένει, ἀδιάφορον τίς ὁ ὑπεύθυνος. Τὸ μόνον βέβαιον καὶ ἀναντίρρητον τυγχάνει κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, ὅτι μέγα κακὸν ἐγένετο ἐκ τῆς πράξεως τοῦ βασιλέως: κοινωνικὴ ἢ ἐθνικὴ καταστροφή. Καὶ ἡ κοινὴ συνείδησις καὶ ἡ κοινὴ γνώμη θὰ ἐξενέγκωσι τὴν ἐτυμηγορίαν αὐτῶν περὶ τοῦ ὑπευθύνου τῆς πράξεως. Καὶ ἡ ἐτυμηγορία ἔσται αὕτη:

«Οἱ σύμβουλοι τοῦ στέμματος διετέλουν ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν ἐσφαλμένων κοινωνικῶν, πολιτικῶν ἢ ἐθνικῶν προλήψεων. Ἐπραξαν ὑπείκοντες εἰς ἐπίβουλον καταναγκασμόν, καθ' οὗ δὲν ἦσαν ἱκανοὶ ν' ἀντεπεξέλθωσι, κατώτεροι ὄντες τῶν περιστάσεων. Ἐπλανήθησαν ἐν τῇ ἀντιλήψει αὐτῶν καὶ προέβησαν εἰς ἀποφάσεις, ἐξ ὧν ἐπῆλθε ζημία. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ; Οὗτος ἴσταται ὑπεράνω τῶν συμβούλων αὐτοῦ, διατελεῖ ὑπέρτερος πάσης κοινωνικῆς καὶ λαϊκῆς ἐπιρροῆς. Ἐν πάσῃ αὐτοῦ σκέψει καὶ ἐνεργείᾳ δύνатаи ν' ἀντιστῇ καθ' οἷας δῆποτε ἐκ τῶν κάτω μεταβολῆς, καὶ ἐν ἀνάγκῃ νὰ ποιήσῃται χρῆσιν πρὸς καταπολέμησιν αὐτῆς παντὸς θειμιτοῦ καὶ νομίμου μέσου.

«Δὲν τὸ ἔπραξε· διότι δὲν ἐτόλμησε νὰ τὸ πράξῃ. Ἐκ τούτου ἐπεται, ὅτι οὗτος εἶνε ὁ κατ' ἐξοχὴν ὑπεύθυνος, ὁ σημαίνων, οὐχὶ δὲ οἱ ἀσημαντοὶ τῆς ἐπαύριον σύμβουλοί του.»

Ὅντως ἡ βασιλικὴ εὐθύνη ὑφίσταται πράγματι καὶ ὑπὸ τὸ κοινοβουλευτικώτατον τῶν πολιτευμάτων. Ὁ πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, ὃ περ εἶνε ἐπιτροπὴ τῆς λαϊκῆς ἀντιπροσωπείας, παρίσταται ἐν τοῖς κοινοβουλευτικοῖς πολιτεύμασιν ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀντιπρόσωπος τῆς ἐνεργοῦ πολιτικῆς, εἴτε ἐσωτερικῶς, εἴτε ἐξωτερικῶς, ἀλλ' ἡ ἐπὶ πάσῃ ἀποτυχίᾳ εὐθύνη πράγματι βαρύνει τὸν βασιλέα, καὶ μάλιστα ἐν ἣ περιπτώσει οἱ λαοὶ διέρχονται τὴν δημιουργικὴν αὐτῶν περίοδον. Οὕτως ὁ βασιλεὺς ὑφίσταται πάντα τὰ ἀποτελέσματα τῆς πολιτικῆς τῶν ὑπευθύνων κατὰ τὸν συνταγματικὸν χάρτην συμβούλων του.

Ἡ εὐθύνη αὕτη δὲν εἶνε ἴσως ἔκτροπον καὶ παράλογον νὰ καθορισθῇ ἐν τῇ διατυπώσει τῶν καθηκόντων τῆς βασιλείας. Ἀναγνωρίζομένων εἰς αὐτὴν τοσούτων προνομίων, ἀνάγκη αὐταὶ νὰ συντελῶσιν εἰς τὴν κανονικὴν λειτουργίαν τοῦ πολιτεύματος, οὐχὶ δὲ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν πράξεων ἐπιβλαβῶν. Τοῦτο δέον νὰ προνοήσῃ καὶ νὰ κανονίσῃ Ἐθνοσυνέλευσις, ἀποστολὴν ἔχουσα ν' ἀποκαταστήσῃ μείζονα κοσμιότητα καὶ εὐρυθυμίαν ἐν τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ.

Ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη, ἡ πολιτικὴ τέχνη δὲν εἶπον ἀκόμη τὸν τελευταῖον λόγον ἐν τῇ διατυπώσει τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος, τοῦ πολιτεύματος τούτου τῶν ἀντιθέσεων καὶ τῆς ἁρμονίας. Πάντες οἱ πολιτειακοὶ παράγοντες, ὁ μοναρχικός, ὁ ἀριστοκρατικός, ὁ δημοκρατικός, διεκδικοῦσιν ἐκάστωτε δικαιώματα καὶ προνομίας, ἀλλ' οὐδεὶς ἐκ τούτων καὶ τὸς ἀντιστοίχους ὑποχρεώσεις. Ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία δια-

τελεῖ, τό γε νῦν ἔχον, ἐν τῇ μεταβατικῇ περιόδῳ τῆς ὀργανικῆς αὐτῆς ἐξελίξεως. Ἐκ τούτου πολλαχοῦ τὸ χάος καὶ ἡ σύγχυσις καθ' ὅλας τὰς σχέσεις τοῦ τε κοινωνικοῦ καὶ τοῦ πολιτικοῦ βίου. Ἐν τῷ θεσμῷ καὶ τῇ λειτουργίᾳ τῆς βασιλείας ἐκδηλοῦται ἐπίσης τὸ αὐτὸ φαινόμενον.

Ἐν ὀνόματι τῶν κοινοβουλευτικῶν, τῶν φιλελευθέρων κατὰ τὴν κρατοῦσαν φρασεολογίαν θεσμῶν, ἐπιδιώκεται ὁ ἐκμηδενισμὸς τῆς βασιλικῆς βουλήσεως καὶ ἐξουσίας ὑπὸ τῶν ἐκάστοτε κρατούντων ἐν τῇ πολιτείᾳ κομμάτων. Ὁ βασιλεὺς βασιλεύει μόνον, ἀλλὰ δὲν κυβερνᾷ· οὐδεμίαν κέκτηται πραγματικὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν. Καὶ ἐν τούτοις, προκειμένου περὶ ἀπασῶν τῶν λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἡ ὑπογραφή τοῦ βασιλέως, ἐκόντος ἄκοντος, ἐν συνειδήσει ἢ ἀσυνειδήτως, χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τοῦ ἐν τῇ ἐξουσίᾳ κόμματος πρὸς κορεσμὸν τῆς κομματικῆς αὐτοῦ βουλμίας. Ὁ βασιλεὺς ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲν διστάζει νὰ δώσῃ τὴν ὑπογραφήν του εἰς διατάγματα, μονορουχὶ σκοποῦντα ἀθεμίτους ὠφελείας εἰς ἐνίσχυσιν τοῦ κόμματος, ἐπὶ ζημίᾳ τοῦ λαοῦ.

Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ ἡγεμὼν δὲν πρᾶττει τὸ τοιοῦτο μὲ τὸ ἀζημιώτόν του. *Do ut des, facio ut facies*. Οὕτως ἐγκαινίζεται ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐγκληματικὴ συναλλαγή μεταξὺ τοῦ ἀνευθύνου βασιλέως καὶ τῶν ὑπευθύνων συμβούλων. Ἡ σύγχρονος ἱστορία τῶν συνταγματικῶν πολιτειῶν παρουσιάζει οὐκ ὀλίγα παραδείγματα τοῦ ἐκτρόπου τούτου φαινομένου, ἐν τῇ ἐξελίξει τοῦ ὁποίου ἐκλείπει ἡ πραγματικὴ εὐθύνη τῶν βασιλικῶν συμβούλων, ὑπὸ τὸ ἀνεύθυνον τοῦ Στέμματος ἀποκρυπτομένη.

Ἐν πολλαῖς ἄρα σχέσεσι καὶ περιστάσεσι, καθ' ἃς δύνανται νὰ διακυβευθῶσιν ὑπέρτατα κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ συμφέροντα διὰ τῆς ἀνευθύνου δράσεως τῆς Βασιλείας, δέον αὕτη νὰ κανονισθῇ κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε ν' ἀποφεύγῃται μὲν τὸ κακόν, νὰ ὑποβοηθῇται δὲ καὶ νὰ ἐνισχύηται τὸ ἀγαθόν. Ὁ συνταγματικὸς Χάρτης δέον νὰ κανονίξῃ καὶ νὰ ρυθμίξῃ ἐν τῶν ὑψίστων προνομίων τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας—τὴν ἀνευ ἀποχωδῶντος πολλάκις λόγου διάλυσιν τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος, οὐχὶ ἔν' ἀποφανθῇ γνώμην ὁ Λαός, ἀλλ' ἵνα διευκολυνθῇ, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, τὸ ἐν ἀρχῇ Ὑπουργεῖον πρὸς κομματικὴν αὐτοῦ ἐνίσχυσιν.

Τοῦτο πρᾶττουσα ἡ Βασιλεία δύναται νὰ καταστῇ πολλάκις συμμέτοχος καὶ συλλειτουργὸς βιαιοτάτων κατὰ τῶν συμφερόντων τῆς Κοινωνίας πραξικοπημάτων, συμπράττουσα μετὰ κόμματος ἐπιδιώκοντος

τὴν ἰδίαν ὠφέλειαν ἐπὶ προφανεστάτῃ ζημίᾳ τῆς Πολιτείας. Οὕτως ὑπὸ τὴν ἀλουργίδα τοῦ ἀνευθύνου τῆς Βασιλείας καλύπτονται καὶ συγγιγνώσκονται βαρύντατα ἐγκλήματα. Καὶ ὑπομονὴ ἐν ἣ περιπτώσει ὁ βασιλεὺς οὐδὲν ἔχει νὰ προσπορισθῇ κέρδος ἐκ τῆς καταχρήσεως τοῦ ἀνευθύνου· ἀλλ' ἐν ἣ περιπτώσει οὗτος φωραθῇ ἀμέσως ἢ ἐμμέσως κερδαίνων ἐκ τῆς πράξεώς του ταύτης, τίνι τρόπῳ θέλει ἀπαλλαγῇ τῆς εὐθύνης πρὸ τῆς ἐτυμηγορίας τοῦ δικαστηρίου τῆς λαϊκῆς συνειδήσεως ;

Τούτων τῶν λόγων ἕνεκα δεόν νὰ τεθῶσι περιορισμοὶ ὑπὸ τε τοῦ Πολιτεύματος καὶ τῆς Νομοθεσίας ὅσον ἀφορᾷ εἰς πολλὰς πράξεις τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας, καλυπτομένας ὑπὸ τὸ ἀνεύθυνον τῆς Βασιλείας. Ὁ βασιλεὺς καθῆκον ἔχει καὶ δικαίωμα νὰ χρησιμοποιῇ τὴν ὑπογραφὴν αὐτοῦ ἐπ' ἀγαθῷ ἐν πάσῃ πράξει τῶν συμβούλων. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δεόν ν' ἀναγνωρισθῇ εἰς αὐτὸν τὸ δικαίωμα τῆς καταγγελίας συμβούλου, μέλους τυγχάνοντος τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ἐπὶ ἀποπείρᾳ πρὸς χρησιμοποίησιν τῆς βασιλικῆς ὑπογραφῆς ἐπὶ ἀθεμίτῳ ὠφελείᾳ, προσωπικῇ ἢ κομματικῇ.

Ὁ βασιλεὺς, ὥς ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀντιπρόσωπος τῆς λαϊκῆς ἐμπιστοσύνης, δεόν νὰ μὴ ὑπολαμβάνηται ἐν τῇ συνειδήσει τῶν πολιτῶν ὡς συναυτοερχὸς μετὰ τοῦ ὑπευθύνου ὑπουργοῦ ἐπιβλαβοῦς πράξεως. Ἐν τῇ κορυφῇ τῆς κοινωνικῆς πυραμίδος ἰστάμενος, ἀπὸ περιωπῆς ἄρα παρακολουθῶν τὰ ἐξελισσόμενα ἐν τῇ Πολιτείᾳ πράγματα, καθῆκον ἔχει, ὑπὸ τῶν κοινωνικῶν συμφερόντων ἐπιβαλλόμενον, νὰ μὴ καθίσταται ὄργανον τῶν κομματικῶν αὐτοῦ συμβούλων, ἐν τῇ διεξαγωγῇ τῆς πολιτικῆς αὐτῶν λειτουργίας ἐλαυνομένων πολλάκις ὑπὸ εὐτελεστάτων καὶ ποταπωτάτων προσωπικῶν ἐνστάσεων. Ἡ Βασιλεία, ἐν πάσῃ ἐκδηλώσει τῆς πολιτικῆς αὐτῆς ὑποστάσεως, δεόν νὰ λειτουργῇ ὡς συνθετικὴ μόνον καὶ οὐχὶ ὡς διασπαστικὴ καὶ διαλυτικὴ δύναμις. Πᾶσα αὐτῆς πράξις δεόν νὰ περιβάλληται διὰ τῆς ἀγαθοεργίας. Ἐν ἄρα τῶν ὑφίστων τοῦ βασιλέως καθηκόντων δεόν νὰ εἴνε καὶ ἡ ἀντίστασις κατὰ πάσης πράξεως τοῦ ὑπευθύνου ὑπουργοῦ, ἐλαυνομένου ἐκ πνεύματος κομματικῆς ἐκδικήσεως ἢ πολιτικοῦ συμφέροντος. Πράγματι φέρει ὁ βασιλεὺς τὴν εὐθύνην. Ὁ δὲ ὑπουργὸς εἴνε ἀπλῶς ὁ πονηρὸς δαίμων, ὁ καταστήσας τὸν ἀνεύθυνον τοῦτον ὄργανον ἐγκληματικῆς πράξεως, ἄνευ τῆς ὑπογραφῆς τοῦ ὁποίου τὸ ἐγκλημα δὲν ἦθελεν ἐκτελεσθῇ.

Τοιοῦτη εἶνε, ἀπὸ λογικῆς καὶ πραγματικῆς ἀπόψεως ἐρευνωμένη, ἡ δοῶσις τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας ἐν πάσῃ συνταγματικῇ πολιτείᾳ.

Ἐν τῇ συγχρόνῳ πολιτικῇ κοινωνίᾳ, τῇ ἐξελισσομένῃ καὶ σταδιοδρομούσῃ ὑπὸ τὴν ὥθησιν τῆς δημοκρατικῆς ιδέας, τὸ γόητρον καὶ ἡ αἴγλη τῆς βασιλείας περιορίζεται μόνον ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ μονάρχου. Οὗτος ἄρα καὶ μόνος δικαιούται ἐν τῇ πολιτείᾳ ἰδίων τινῶν ἀτελειῶν καὶ προνομιῶν, συμμεριζομένης αὐτὰς ἐν τῷ προσήκοντι μέτρῳ καὶ τῆς βασιλικῆς συζύγου. Ἐκ τῶν τέκνων αὐτοῦ μόνος ὁ διάδοχος μετὰ τὴν ἐνηλικιότητα καθίσταται ὁ κληρονόμος τῆς βασιλικῆς ἀρχῆς, ἀναγνωριζομένων αὐτῷ ἐν τοιαύτῃ περιστάσει ἰδιαιτέρων δικαιωμάτων καὶ προνομιῶν. Τὰ δὲ λοιπὰ μέλη τῆς οἰκογενείας ἀφομοιοῦνται ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν πρὸς τοὺς λοιποὺς πολίτας, ὑπὸ τοῦτο μόνον τὸ μειονέκτημα, ὅτι δὲν δύνανται ν' ἀναλάβωσι λειτουργίας τινὰς ἐκκλησιαστικὰς ἢ πολιτικὰς, ἐκτὸς τῆς στρατιωτικῆς, ἐξισούμενοι ἐν τούτῳ πρὸς τοὺς λοιποὺς πολίτας. Καὶ τοῦτο ἔνεκα λόγων εὐνοήτων, ὅπως μὴ διὰ τῆς προσωπικῆς ὑπεροχῆς αὐτῶν, ὥς τέκνων, ἀδελφῶν, ἢ στενῶν συγγενῶν τοῦ βασιλέως, ἐπιδράσωσιν, ἐπιβλαβῶς ἐνίοτε, ἐπὶ τῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας ἢ τῆς διοικήσεως.

Διὰ βραχέων, τοιαύτη δέον νὰ ἀναγνωρισθῇ καὶ νὰ καθορισθῇ ἐν τῷ συνταγματικῷ Χάρτῃ ἡ δοῶσις τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας. Εὐεργετικὴ καὶ δημιουργικὴ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, συντελεστικὴ πρὸς ἀποκατάστασιν καὶ μοιμότητα τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς τάξεως. Ἀρχαῖοί τινες ἑλληνικοὶ λαοί, καὶ δὴ οἱ Δωριεῖς, προσηγόρευον τὸν τοιοῦτον πολιτικὸν ἄρχοντα Κόσμον, πραγματοποιῶντα τὴν ἐνότητα ἐν τῇ ποικιλίᾳ, τὴν ἁρμονίαν ἐν τῇ συγκρούσει τῶν ἀντιθέσεων. Κέκτηται τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, ἀλλὰ τοῦτο οὐχὶ κατὰ πλάσμα· εἶνε ὁ πραγματικὸς ἰθύνων καὶ κυβερνήτης, συνεργαζόμενος ἐν τῇ λειτουργίᾳ αὐτοῦ μετὰ τοῦ λαοῦ διὰ τῶν ἀντιπροσώπων, μετὰ τούτων διὰ τῆς ἐπιτροπῆς, ἐξ ἧς ἀποτελοῦνται οἱ σύμβουλοι τοῦ βασιλέως. Ἐν πάσῃ λειτουργίᾳ τῆς πολιτείας, ἀφορῶση εἰς τὰ ὑπέρτατα τῆς κοινωνίας συμφέροντα, ὑπεύθυνοι πρὸ τοῦ λαοῦ τυγχάνουσιν ἅπαντες οὗτοι, δηλαδὴ ὁ βασιλεὺς, οἱ σύμβουλοι αὐτοῦ, ἡ λαϊκὴ ἀντιπροσωπεία. Ἰδίᾳ δὲ ἡ πολιτικὴ εὐθύνη καθίσταται μείζων διὰ τοῦ βασιλέως, προκειμένου περὶ κηρύξεως πολέμου καὶ συνομολογήσεως εἰρήνης ἐπιβλαβοῦς. Δύναται ὁ λαὸς νὰ παρασυρθῇ ὑπὸ δημαγωγίας ἀκολάστου καὶ ν' ἀναλάβῃ τὸν πόλεμον, ἐκ τῶν προτέρων ἐπιζή-

μιον διὰ πάντα συνετὸν καὶ νήφοντα ἄνθρωπον. Ἀλλ' εἰς βασιλέα, γινώσκοντα κρεῖττον τῶν λαϊκῶν ὁμάδων τὰ πράγματα, τὴν διεθνή πολιτικὴν, τοῦτο δὲν εἶνε ἐπιτετραμμένον. Ἐν ἣ περιπτώσει ἤθελεν ὑποχωρήσῃ εἰς τὰς λαϊκὰς ὁρμάς, εἶνε ἔτι μᾶλλον ὑπεύθυνος ἐπὶ τῇ θλιβερᾷ ἐκβάσει τοῦ πολέμου. Ἐγίνωσκεν αὐτὴν ἐκ τῶν προτέρων καὶ καθήκον εἶχε τὰ μὴ ὑποχωρήσῃ, ἀλλὰ ν' ἀντιστῇ μέχρις ἀπωλείας τοῦ στέμματος.

Ἐσκιαγράφησα διὰ βραχέων τὴν δρᾶσιν τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας. Δὲν ἀξιῶ δι τι ἡ σκιαγραφία αὕτη εἶνε ἡ προσήκουσα, οὐδ' ἡ περὶ τῆς βασιλείας ἄρα γνώμη μου ἀλάνθαστος. Τοῦτο μόνον συμπεραίνω, ἀποπερατῶν ἐνταῦθα τὴν εἰκόνα πραγματικῆς βασιλείας τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος, ὅτι δέον αὕτη νὰ λειτουργῇ φ υ σ ι ο λ ο γ ι κ ῶ ς, οὐχὶ δὲ κατὰ πλάσμα καὶ καθ' ὑπόκρισιν.

Ἰδίᾳ ἐν Ἑλλάδι, ἥς ἡ ἱστορικὴ ἐθνικὴ ἀποστολὴ δὲν ἀπεπερατώθη εἰσέτι, ἀλλ' ἤδη ἄρχεται ἐξελισσομένη, ἡ βασιλικὴ ἐξουσία δέον νὰ κανονισθῇ καὶ νὰ καθορισθῇ π ρ α γ μ α τ ι κ ῇ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, οὐχὶ μόνον κερκτημένη δικαιώματα, προνομίας, ἀλλ' ἐπίσης ἔχουσα καὶ καθήκοντα καὶ ὑποχρεώσεις. Καὶ ἡ ὑπεριότης, ἡ σπουδαιοτάτη ἅμα τῶν ὑποχρεώσεων καὶ τῶν λειτουργιῶν αὐτῆς, εἶνε ἡ ἀρχηγία τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν στρατιωτικῶν δυνάμεων. Τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην ὀφείλει νὰ κανονίσῃ καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ ἡ μέλλουσα Ἐθνοσυνέλευσις.

ΜΗ'.

2 Ἰουλίου 1909

Ἐν τοῖς ἀμέσως προηγουμένοις ἄρθροις καθωρίσθησαν διὰ γενικῶν γραμμῶν τὰ καθήκοντα καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ λαοῦ καὶ τῆς βασιλείας, ὥς τῶν κυριωτάτων παραγόντων τῆς κοινωνικῆς τάξεως καὶ εὐκοσμίας ἐν πολιτείᾳ, ἐπιδιωκούση τὸ κοινὸν συμφέρον, οὐχὶ δὲ τὸ συμφέρον ὥρισμένων ἀτόμων καὶ ὁμάδων. Πολιτεία, ἐξυπηρετοῦσα κατ' ἐξοχὴν καὶ ἀποκλειστικῶς τὰ δυναστικά ἢ ὀλιγαρχικά συμφέροντα, θέλει παρεκτραπῇ ἐν τῇ σταδιοδρομίᾳ αὐτῆς, θέλει καταστῇ κατ' ἀνάγκην ὄργανον ἐθνικῆς μᾶλλον ζημίας ἢ προόδου καὶ εὐημερίας. Εἰς τοῦτο δέον νὰ ἐπιστήσῃ ἅπασαν τὴν προσοχὴν αὐτῆς ἡ Ἐθνοσυνέλευσις, τίνι τρόπῳ νὰ κατα-

στήση τὸ πολιτικὸν καθεστὼς σύμφωνα πρὸς τὰς ἐθνικὰς ἀνάγκας, ἱκανὸν γὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἐπίτευξιν τῶν πόθων καὶ τῶν ἰδεωδῶν τοῦ λαοῦ.

Πρώτιστον ἄρα μέλημα συντακτικῆς Συνελεύσεως ἔσται ἡ λογικὴ καὶ ἐπὶ τῶν πραγμάτων ἐρειδομένη σύνταξις καὶ ὁργάνωσις τῆς πολιτείας.

Δὲν εἶνε εὐχερὲς τοῦτο, οὐδὲ κατορθοῦται μόνον διὰ τῶν θεσμῶν. Πρωτίστως ἀπαιτεῖται ἡ ἀγαθὴ προαίρεσις τῶν κυριωτάτων παραγόντων τῆς πολιτείας. Καὶ οὗτοι εἶνε, ὡς εἶπεν ἀνωτέρω, ὁ λαὸς καὶ ἡ βασιλεία. Ὁ λαὸς ἀμέσως διὰ τῆς ἀτομικῆς βουλήσεως καὶ διὰ τῆς ἀντιπροσωπείας αὐτοῦ ἐπιτηρεῖ τὰ συμβαίνοντα, πατίσσει τὸ κακὸν καὶ ἐνισχύει τὸ ἀγαθόν· καὶ ἡ βασιλεία διὰ τῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ πολιτείᾳ δυνάμεως αὐτῆς τοῦτ' αὐτὸ καθῆκον ἔχει γὰρ πράττειν.

Τὸ πρόγραμμα ἄρα τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνελεύσεως ἔσται ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τὸ ἐπόμενον :

1) Εἰλικρινὴς ἐφαρμογὴ τοῦ πολιτεύματος διὰ τῆς συμπράξεως τῶν καθεστηκυῶν Ἀρχῶν, τῆς Βασιλείας καὶ τῆς λαϊκῆς Ἀντιπροσωπείας, τοῦ Λαοῦ ἐξασκοῦντος διηνεκῶς τὴν ἐποπτικὴν αὐτοῦ ἀποστολήν.

2) Διάκρισις τῶν Ἐξουσιῶν, χωρισμὸς τῆς Νομοθετικῆς καὶ τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας.

3) Ὅργάνωσις τῆς Διοικήσεως.

4) Ἀνόρθωσις τῆς Δικαιοσύνης, τῆς Ἐκπαιδεύσεως, τῆς Δημοσίας Ἀσφαλείας.

5) Ἀξιοπρεπὴς μεταρρύθμισις τῶν κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν.

6) Οἰκονομικὴ ὁργάνωσις τοῦ Κράτους διὰ τῆς κυβερνητικῆς φειδοῦς, διὰ τῆς ἐνισχύσεως τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, διὰ τῆς δικαίας κατανομῆς τῶν φόρων, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ εἰσοδήματος ἐκάστου, μὴ ἐπιβαρυνομένων δὲ κατ' ἐξοχὴν τῶν ἀπόρων τάξεων διὰ τῆς εὐχεροῦς ἐπιβολῆς τῶν ἐμμέσων φόρων. Μέρимνα ὑπὲρ τῆς ἐργατικῆς τάξεως διὰ προσφυῶν νομοθετικῶν μέτρων, ἐξασφαλιστικῶν τοῦ ἐργάτου.

7) Ἀπελευθέρωσις τῆς οἰκονομικῆς Διοικήσεως ἀπὸ τοῦ ξενικοῦ Ἑλέγχου.

8) Ἀμεσος σύνταξις τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνάμεων τῆς χώρας.

9) Σοβαρὰ ἐνέργεια ἐν τῇ ἐξωτερικῇ πολιτικῇ πρὸς διεκδίκησιν τῶν ἐθνικῶν δικαίων.

10) Προσέγγισις στενωτέρᾳ τοῦ ἔσω καὶ τοῦ ἔξω Ἑλληνισμοῦ.

Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον ἄρθρον τοῦ προγράμματος παραιτηθῶ, ὅτι ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεως ἐν Ἑλλάδι τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος οὐδέποτε τοῦτο ἔτυχε τῆς προσηκούσης ἐφαρμογῆς. Τὰ αἷτια πολλὰ καὶ ποικίλα. Ἡ λαϊκὴ Ἀντιπροσωπεία μετετρίπη ἀπὸ δεκαετηρίδων εἰς μόνιμον ὀλιγαρχίαν, ἐξ ἐπαγγέλματος πρῆτινυσαν τὰ κοινά. Ἡ Βασιλεία, ἐπομένη τῷ ἐώλῳ δόγματι, «Ὁ βασιλεὺς βασιλεύει καὶ δὲν κυβερνᾷ», ἀπέστη πάσης ἐνεργοῦ ἀναμίξεως εἰς τὰ τῆς Πολιτείας· ὁ δὲ Λαὸς μόνον δικαίωμα ἔχει καὶ καθῆκον τὸ τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀντιπροσώπων του, καὶ τοῦτο οὐχὶ ἐξ ἐκτιμήσεως πρὸς τὰ πρόσωπα, ἀλλ' ἐκ τῆς φαύλης πίεσεως καὶ ἐπιβολῆς τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος πολιτευομένων, εἴτε διὰ τῆς κυβερνητικῆς δυνάμεως ἐπιβαλλομένων ἐπ' αὐτοῦ, εἴτε ἐπὶ τῇ προσδοκίᾳ ὅτι ἐν προσεχεῖ μέλλοντι θέλουνσι καταστῆ κύριοι τῆς Ἐξουσίας, χρησιμοποιοῦντες αὐτὴν πρὸς ἱκανοποίησιν συμφερόντων. Ἡ Ἐθνοσυνέλευσις καθῆκον ἔχει πρωτίστως νὰ καθορίσῃ τὰ δικαιώματα καὶ τὰ καθήκοντα τῆς Βασιλείας ἐν τῇ ἐφαρμογῇ καὶ τῇ λειτουργίᾳ τοῦ πολιτεύματος, ἀλλὰ ταῦτοχρόνως καὶ νὰ παράσχῃ τὰ μέσα εἰς τὸν ἑλληνικὸν Λαόν, ὅπως ἐξασκῇ ἐποπτικὴν δικαιοδοσίον ἐπὶ τῆς ἐν τῇ Βουλῇ καὶ τῇ διοικήσει πολιτείας τῶν ἀντιπροσώπων αὐτοῦ.

Τὸ δεύτερον ἄρθρον τοῦ προγράμματος δέον νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὑπὸ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, ἥτις καθῆκον ἔχει νὰ καθορίσῃ τοιοῦτω τῷ τρόπῳ τὰ κατὰ τὰς δύο ὑπάτας ἐξουσίας τοῦ κράτους, τὴν νομοθετικὴν καὶ τὴν ἐκτελεστικὴν, ὥστε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν εὐκόσμον λειτουργίαν τοῦ πολιτεύματος, ἥτις εἶνε ἡ πραγμάτωσις τῆς ἐλευθερίας. Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία πρέπει νὰ χειραφετηθῇ ἀπὸ τῆς νομοθετικῆς· καὶ αὕτη ἀπ' ἐκείνης. Μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης πλήρης ἐπικρατεὶ σύγχυσις ἐν ταῖς σχέσεσιν ἀμφοτέρων τῶν ἐξουσιῶν· δυσαρμονία, ἄγουσα εἰς σύρραξιν μᾶλλον ἐν τῇ πολιτείᾳ ἢ εἰς ἐνότητα καὶ τάξιν. Ἡ βουλευτικὴ ἀντιπροσωπεία διαχειρίζεται ἀπολύτως, αὐταρχικῶς τὰ κοινά, ἀδιαφοροῦσα πρὸ τῶν νόμων, πρὸ τῆς ἀξιοπρεπείας τῆς πολιτείας. Καὶ ἀλλαχοῦ τῶν συνταγματικῶν πολιτειῶν, μοναρχικῶν ἢ δημοκρατικῶν, ἡ λαϊκὴ ἀντιπροσωπεία, μετὰ τὴν ἐκλογικὴν αὐτῆς νίκην καὶ τὴν πολιτικὴν ἐπικράτησιν, διεκδικεῖ κυριαρχικὴν παμβασιλείαν. Ἐν Ἀμερικῇ ἐπὶ παραδείγματι, ἐν

ἢ μέχρι τῆς σήμερον κρατεῖ τὸ δόγμα, Spolia victoribus! ἀλλ' οὐδαμοῦ ἡ βουλευτικὴ δύναμις, ἡ τοῦ κρατήσαντος τουτέστιν ἐν ταῖς ἐκλογαῖς κόμματος, εἶνε τοσοῦτον ἀπόλυτος ὅσον ἐν Ἑλλάδι. Ἐν αὐτῇ τῇ Γαλλίᾳ, παρὰ τὸν εὐερέθιστον καὶ εὐέξαπτον χαρακτῆρα τοῦ λαοῦ αὐτῆς, τὸ φαινόμενον τοῦτο τῆς βουλευτικῆς παρβασιλείας ἐν τῇ διοικήσει τῶν κινῶν δὲν ἐκδηλοῦται τόσον ζοφροδὸν καὶ ἀπελπιστικόν· ὅπως δ' ἐν Ἀγγλίᾳ, ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία, ἡ δικίῃσις πορομένει ἀπρόσβλητος ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν καὶ τῆς ἐπιβουλῆς τοῦ ἐκάσποτε ἐπικρατήσαντος πολιτικοῦ κόμματος. Ἡ διοίκησις ἀνῆκει εἰς τὴν δικίῃσιν, εἰς τὰ συμφέροντα αὐτῆς, καὶ οὐχὶ εἰς τὰ συμφέροντα τῆς πλειονοψηφίας. Ἀλλ' ἐν Ἑλλάδι; Ἀρκεῖ τὸ γεγονὸς τοῦτο πρὸς πίστωσιν τοῦ ἰσχυρισμοῦ μου, ὅτι ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία, ἡ διοίκησις, εἶτε εὐτελεστατὴ θεραπείῃς τῆς βουλευτικῆς πλειονοψηφίας.

Πρὸ τινων ἐτῶν, πρὸς θρόμβον τῶν κοινοβουλευτικῶν θεσμῶν, ἰδρύνθη ἐν τῷ πρωθυπουργικῷ γραφείῳ τοῦ ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν πολιτικὸν γραφεῖον, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν διατελοῦν ἐμπίστου τοῦ κρατοῦντος κόμματος βουλευτοῦ, πρὸς διακατανοισμὸν καὶ ἐκτέλεσιν τῶν ἀξιώσεων τῶν βουλευτῶν ὡς πρὸς τοὺς διορισμοὺς καὶ τὰς ἀπολύσεις τῶν δημοσίων λειτουργῶν. Τὸ γραφεῖον τοῦτο ἐλειτούργησε θαυμασίως ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον, τὰ δὲ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν τοιαῦτα, ὥστε καὶ ἡ διάδοχος κυβέρνησις ἐνόμισε σκόπιμον καὶ ἐπωφελὲς πρὸς θεραπείαν τῶν ἀναγκῶν τοῦ κόμματος νὰ διατηρήσῃ αὐτό. Οὕτως ἐξελίσσεται ἐν Ἑλλάδι ἡ διοίκησις. Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία, οἱ ὑπεύθυνοι ὑπουργοὶ οὐδὲν ἔχουσι πραγματικὸν δικαίωμα ν' ἀμνηθῶσιν ὑπὲρ τῆς διοικήσεως κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν καὶ τῶν λεηλασιῶν τῆς λαϊκῆς ἀντιπροσωπείας.

Πρὸς ἀποσώβησιν τῆς φάουλῃς καὶ ἐκρύθμου ταύτης καταστάσεως, περιαγαγούσης τὴν ἑλληνικὴν πολιτείαν εἰς τὰ ἔσχατα, εἰς τὴν πλήρη παραλυσίαν καὶ ἀποσύνθεσιν τῆς κυβερνητικῆς μηχανῆς, ἀνάγκη νὰ μεριμνήσῃ, λαμβάνουσα τὰ προσήκοντα μέτρα, ἡ Ἐθνοσυνέλευσις. Δὲν ἀρκεῖ μόνον ἡ ἐμπιστοσύνη, ἡ ἐκτίμησις, ἥς ἀπολαύει οὗτος ἢ ἐκεῖνος ὁ ὑπουργὸς ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν διοικητικῶν αὐτοῦ καθηκόντων· δὲν ἀρκεῖ ἡ ἐλπίς ἀσκήσεως πρὸς ὑπογραφὴν τοῦ βασιλέως. Δύναται οὗτος, συνταγματικῶς δὲν πολυτενέμενος, βασιλεύων καὶ μὴ κυβερνῶν, νὰ μὴ ἀσκηθῇ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ ἐν Διατάγματι, προφανῶς ἀδίκῳ καὶ ἐπιβλαβεῖ. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, καθῆκον ἔχει ἡ

Ἐθνοσυνέλευσις γὰ καθορίσῃ ποινάς, οὐ μόνον πολιτικάς, ἀλλὰ καὶ χρηματικάς, κατὰ τῶν συμβούλων ἐκείνων τοῦ στέμματος, τῶν πρώτων λειτουργῶν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, τῶν ὑπουργῶν, οἵτινες ἤθελον ὑποβάλλῃ εἰς τὸν βασιλέα πρὸς ὑπογραφὴν Διάταγμα, ἐπιβλαβῇ δυνάμενον γὰ ἔχῃ ἀποτελέσματα. Ὁ ἀδικηθεὶς πολίτης ἐκ τῆς πράξεως ταύτης δέον γὰ ἔχῃ τὸ δικαίωμα τῆς μηνύσεως καὶ ἀγωγῆς κατὰ τοῦ ὑπευθύνου ὑπουργοῦ ἐν ὥρισμένῳ δικαστηρίῳ, ὅσον τὸ δυνατόν ἀνεξαρτήτως ἀπὸ πάσης ἐπιρροῆς τῆς νομοθετικῆς ἢ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Οὕτω τὸ δίκαιον τοῦ πολίτου, τοῦ ἐν τῇ διοικητικῇ λειτουργίᾳ ὑπηρετοῦντος, δὲν περιφρονεῖται, οὐδὲ παραβιάζεται ὑπὸ τοῦ ἐκάστοτε πολιτικοῦ ἰσχυροῦ, πολλάκις δι' ἀθεμίτων μέσων ἐπικρατήσαντος ἐν ταῖς πολιτικαῖς διαμάχαις. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς πραγματικῆς εὐθύνης τῶν διαχειριζομένων τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν, ὁργανομένης τῆς διοικήσεως, λαμβανομένων ὑπ' ὄψει τῶν λαϊκῶν συμφερόντων καὶ οὐχὶ τῶν συμφερόντων τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ὁμᾶδων, ἀφευκτον θέλει ἐπέλθῃ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀνορθώσεως τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἐκπαιδεύσεως, τῆς δημοσίας ἀσφαλείας.

Ὁργάνωσις τῆς πολιτείας οὐδὲν ἄλλο σημαίνει ἢ ὁργάνωσιν τῆς διοικήσεως.

Πρὸς τοῖς ἄλλοις ἡ Ἐθνοσυνέλευσις καθήκον ἔχει γὰ προνοήσῃ καὶ γὰ μεριμνήσῃ καὶ περὶ τῆς ὅσον τὸ δυνατόν ἀξιοπρεποῦς μεταρρυθμίσεως καὶ συντάξεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων.

Ἡ Ἐκκλησία ἐν Ἑλλάδι δὲν φέρει μόνον ἠθικὸν ἢ κοινωνικόν, ἀλλὰ καὶ ἐθνικὸν χαρακτῆρα. Τίνες αἱ ὑπηρεσίαι αὐτῆς πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν ἐν θυελλωδεσιταῖς καὶ ζοφερωτάταις ἱστορικαῖς περιόδοις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, τυγχάνει πασίγνωστον. Ἡ Ἐκκλησία ἐν Ἑλλάδι εἶνε ἐθνικὸς θεσμὸς καὶ ἔρεισμα. Δέον ἄρα ἡ θέσις αὐτῆς ἐν τῇ ἑλληνικῇ πολιτείᾳ γὰ καθορισθῇ κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε γὰ διατελῇ ἐλευθέρα καὶ ἀνεπηρέαστος ἀπὸ πάσης πολιτικῆς ἐπιβουλῆς. Ἐπιβάλλεται πρὸς τούτοις ἡ ἵδρυσις ἐκκλησιαστικοῦ ταμείου, οὗ οἱ πόροι ἀποτελεσθήσονται ἐκ τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων ἐκκλησιαστικῶν προσόδων, προσήκόντως καὶ κατὰ τὸ κοινὸν συμφέρον διατιθεμένων ὑπὲρ θρησκευτικῶν, ἠθικῶν καὶ κοινωνικῶν σκοπῶν. Ἐν Ἑλλάδι εὐτυχῶς ἐν καὶ μόνον κρατεῖ θρησκευτικὸν δόγμα—τὸ τῆς ὁρθοδοξίας· δὲν ὑπάρχουσι θρησκευτικαὶ διαιρέσεις καὶ διχογνωμίαι. Εἶνε εὐχερέστατον ἄρα γὰ

κανονισθῶσι τὰ κατ' αὐτήν, λαμβανούσης τὴν πρωτοβουλίαν τῆς Ἐθνο-
συνελεύσεως, κατὰ τρόπον συντελεστικὸν εἰς τὴν ἠθικὴν, πνευματικὴν,
κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν μόρφωσιν καὶ διύπλασιν τοῦ πολίτου, ὡς ἄν-
θρώπου καὶ ὡς Ἕλληνας.

Ἰδίᾳ ἢ μέλλουσα νὰ συγκληθῇ Ἐθνοσυνέλευσις ἐν τοῖς πρώτοις
πρέπει νὰ μεριμνήσῃ περὶ τῆς οἰκονομικῆς συντάξεως καὶ οργανώσεως
τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους καὶ τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας. Ἡ τε κοινωνικὴ
καὶ ἡ δημοσία οἰκονομία διατελοῦσιν ἐν παντελεῖ ἑξαρθρώσει. Καὶ αὐ-
τὸς ὁ μᾶλλον ἀπόλυτος ὀρθόδοξος ἐν τῇ οἰκονομικῇ ἐπιστήμῃ, ὁ πρε-
σβεύων ὡς ἀλάθητον δόγμα τὸ *laisser faire*, δὲν δύναται νὰ μὴ ἀνο-
μολογήσῃ, ὅτι ἡ οἰκονομικὴ εὐεξία καὶ δύναμις πολιτικῆς τινος κοινο-
νίας δὲν εἶνε ἀποτέλεσμα μόνον τῆς ἀτομικῆς πρωτοβουλίας καὶ ἐνερ-
γείας, ἀλλὰ πάντως ἑξασκεῖ ἐπ' αὐτῆς δημιουργικὴν ἐνέργειαν ἢ ἀγαθὴν
διοίκησιν καὶ ἡ οἰκονομικὴ ἐνέργεια τοῦ κράτους. Τὸ κράτος δὲν δύνα-
ται, οὐδὲ πρέπει ν' ἀδιαφορῇ ἐν τῇ οἰκονομικῇ τοῦ λαοῦ ἐξελίξει καὶ
λειτουργίᾳ. Ὑπὸ πάντα πολιτειακὸν ἢ κυβερνητικὸν τύπον τὸ κράτος
διατελεῖ σπουδαιότατος οἰκονομικὸς συντελεστής καὶ ρυθμιστής. Βεβαίως
ἐκ τῶν πρωτίστων αὐτῆς ὑποχρεώσεων ἡ πολιτεία ὀφείλει τὴν παροχὴν
ἀσφαλείας καὶ δικαιοσύνης. Ἐντεῦθεν ἡ αὔξησης τῶν κοινωνικῶν καὶ
κυβερνητικῶν προσόδων. Δότε μοι ἀγαθὴν κυβέρνησιν καὶ θὰ σᾶς
δώσω καλὰ οἰκονομικά, ἔλεγε Γάλλος ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν.
Ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖ τοῦτο μόνον ἐν τῇ συγχρόνῳ οἰκονομικῇ τῶν λαῶν
ἐξελίξει. Ἐνεκα διαφορῶν αἰτίων ἡ πολιτεία καθῆκον ἔχει ν' ἀναλάβῃ
ποιᾶν τινα πρωτοβουλίαν καὶ ἐνέργειαν ἐν τῇ οἰκονομικῇ λειτουργίᾳ τοῦ
ἑλληνικοῦ λαοῦ. Τοῦτο δὲ δύναται νὰ ἐπιτελεσθῇ διὰ τῆς προσηκούσης
ὑπ' αὐτῆς οἰκονομικῆς οργανώσεως, καθισταμένης *λαϊκῆς* μᾶλλον ἢ
κεφαλαιοκρατικῆς. Ἐπιτυγχάνεται δὲ ἡ *ριζικὴ* αὕτη οἰκο-
νομικὴ μεταρρύθμισις, ὡς καθωρίσθη ἄνωτέρω, διὰ τῆς ἀνστηροτάτης
κυβερνητικῆς φειδοῦς, ἀποκοπτομένων ἢ περιοριζομένων τῶν πολυτε-
λῶν δαπανῶν, ἐν μέτρῳ καὶ ἀναλόγως ἀμειβομένων πάντων τῶν δημο-
σίων λειτουργῶν, δι' ἐνισχύσεως τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς κοι-
νωνίας, διὰ τῆς δικαίας κατανομῆς τῶν φόρων, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν
τοῦ εἰσοδήματος ἐκάστον, μὴ ἐπιβαρυνομένων δὲ κατ' ἐξοχὴν τῶν ἀπό-
ρων τάξεων διὰ τῆς εὐχεροῦς ἐπιβολῆς τῶν ἐμμέσων φόρων. Καὶ ἐπὶ

πλέον διὰ τῆς μερίμνης τῶν ἐργατικῶν τάξεων, διὰ προσφυῶν νομοθετικῶν μέτρων, ἐξασφαλιστικῶν τοῦ ἐργάτου.

Κατὰ τοιοῦτον τρόπον οἰκονομικῶς διοργανουμένης καὶ ρυθμιζομένης τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας, ἐπιδιωκόμενου τοῦ περιορισμοῦ τοῦ ὑπερμέτρου πλούτου, ἐνισχυομένων διὰ νομοθετικῶν μέτρων τῶν ἐργατικῶν τάξεων πρὸς παραγωγήν, ἥτις εἶνε ἡ πηγὴ καὶ ἡ ἀφαιτηρία πάσης λαϊκῆς εὐημερίας, ὁ κοινωνικὸς πλοῦτος θέλει αὐξηθῇ ἐπ' ἀγαθῷ τῆς χώρας. Περιοριζόμενου τοῦ κεφαλαίου ἐφ' ᾧ δεῖ διὰ προσφόρων πολιτικῶν διατάξεων, ὁ λαὸς θέλει ἀφοσιωθῇ ὑπὲρ τῆς τάξεως καὶ τῆς εὐνομίας, χρησιμώτατος καθιστάμενος κοινωνικὸς καὶ πολιτικὸς παράγων μόνον διὰ τῆς τοιαύτης κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς τάξεως καὶ εὐκοσμίας. Ἄλλως ἡ ἀδιοικησία, ἡ ἀναρχία, ἡ ἀποσύνθεσις καὶ ἀποτέλεσμα τῶν δεινῶν τούτων ἡ μεταναστευσις, ἥτις ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος ἐπιτεινομένη, θὰ περιαγάγῃ τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος εἰς πλήρη ἀθλιότητα, ἀποστεροῦν αὐτὸ τῶν ἰσχυροτάτων καὶ σπουδαιοτάτων παραγόντων τῆς ἐθνικῆς δυνάμεως καὶ εὐημερίας.

Κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην ἱστορικὴν αὐτῆς περίοδον ἡ ἀνθρωπότης βαίνει πρὸς οἰκονομικὴν ἐπανάστασιν. Πρὶν ἢ ἀντιληφθῶμεν τοῦ γεγονότος, ἃς προπαρασκευάσωμεν αὐτὸ οὕτως, ὥστε νὰ ἐπέλθῃ ἄνευ κλονισμῶν καὶ συρράξεων. Ἐν τῇ ἐξελισσομένῃ κοινωνίᾳ οἱ διευθύνοντες αὐτὴν θεωρητικῶς ἢ πρακτικῶς καθήκον ἔχουσι νὰ παρακολουθῶσι καὶ νὰ ἐξετάζωσι τὸ κοινωνικὸν βαρόμετρον.

Ἡ οἰκονομικὴ ἀνάστασις τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας, καθιστᾷσα τὸν λαὸν αὐτάρκη, ἄρα ἀνεξάρτητον ἠθικῶς καὶ πνευματικῶς, ἔσται ἀποτέλεσμα τῆς ἐνεργείας τοῦ κράτους ἐν τῇ πρώτῃ μοίρᾳ καὶ μετὰ ταῦτα τῶν ἀτόμων. Καθισταμένης τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας ἰσχυρᾶς, τῆς δὲ πολιτείας ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν αὐτάρκους, θέλει γείνη κατ' ἀνάγκην σκέψις περὶ ἀπελευθερώσεως τῆς οἰκονομικῆς διοικήσεως ἀπὸ τοῦ ξενικοῦ ἐλέγχου. Μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης δὲν κατενοήθη ἐπαρκῶς ὑπὸ τῆς κρατούσης ἐν τῇ διευθύνσει τῶν κοινῶν πραγμάτων οἰκονομικῆς ὀλιγαρχίας τὸ ὄνειδος τοῦ ξενικοῦ ἐλέγχου, τῆς οἰκονομικῆς ἐξαριτήσεως τοῦ ἐλευθέρου ἐλληνικοῦ κράτους ἀπὸ τῶν ξένων. Παρῆλθε δωδεκαετία, καὶ ἡ ἐλληνικὴ πολιτικὴ οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἐσκέφθη περὶ τούτου, ὃ περ δὲν ἦτο καὶ λίαν δυσχερές. Διότι τὰ κομματικὰ συμφέροντα προτάσσονται ἐν τῇ δράσει αὐτῆς τῶν γενικῶν, τῶν κοινωνικῶν ἐρχομένων ἐν ἡτ-

τονι μοίρα. Τὴν οἰκονομικὴν καὶ πολιτικὴν ταύτην ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καθῆκον ἔχει πρωτίστως νὰ ἐπιδιώξῃ ἡ μέλλουσα συνέλευσις τοῦ ἑλληνικοῦ γένους.

Ἄλλ' ἐν τῇ προοίᾳ αὐτῆς πρὸς βελτίωσιν τῶν κοινῶν, ἐν τῇ μερίμνῃ περὶ ἀνορθώσεως τῆς δικαιοσύνης, ὁργανώσεως διοικήσεως, καθῆκον ἔχει ἡ Ἐθνοσυνέλευσις αὕτη, ἂν ὄντως ἐκπροσωπῇ τὴν συνείδησιν καὶ τὰ ἰδεώδη τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, νὰ κανονίσῃ διὰ θεμελιωδῶν διατάξεων τὴν ἄμεσον σύνταξιν τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνάμεων τῆς χώρας. Ἡ ἐγκληματικὴ πολιτικὴ τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων, πολιτικὴ τοῦ κράτους ὑπὸ τὴν μᾶλλον περιορισμένην αὐτοῦ ἔννοιαν καὶ ἀντίληψιν, καὶ οὐχὶ πολιτικὴ τοῦ ἔθνους, περιήγαγε τὸ κράτος τοῦτο εἰς τηλικαύτην μηδαμινότητα, ὥστε καθ' ἑκάστην ὑφίσταται προπηλακισμοὺς καὶ ἐξουθενώσεις, χωρὶς νὰ δύναται νὰ ἐκδηλώσῃ τὸ παράπαν οἰανδῆποτε φιλότιμον ἀντίδρασιν καὶ ἐνέργειαν ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἐστιῶν, ὁσημέραι ἐπὶ μεῖζον ἐπαπειλουμένων. Ἐξέλιπε τὸ στρατιωτικὸν φρόνημα, ὁ πολεμικὸς χαρακτὴρ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ ὑφισταμένη καὶ λειτουργοῦσα στρατιωτικὴ ὁργάνωσις εἰς οὐδὲν ἄλλο σκοπεῖ ἢ εἰς τὸ καταστῆσαι τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν ἄθροισμα βαθμοφόρων ἐπαγγελματιῶν. Τὸ στράτευμα ὑφίσταται χάριν τῶν ἀξιωματικῶν καὶ οὐχὶ χάριν ἐπιτεύξεως καὶ πραγματώσεως τῶν ἐθνικῶν πόθων, τῆς διεκδικήσεως τῶν ἐθνικῶν δικαίων. Ἐπανειλημμένως κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος τὸ ἑλληνικὸν κράτος καὶ μετ' αὐτοῦ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος κατέπεσε καὶ κατεσπιλώθη ἔνεκα τῆς στρατιωτικῆς αὐτοῦ ἀσυνταξίας καὶ ἀβελτηρίας. Ἡ διευθύνουσα ὀλιγαρχικὴ πολιτικὴ ἦκιστα ἐφιλοτιμήθη καὶ συνεκλονήθη ἐκ τῶν θλιβερῶν τούτων ἀτυχημάτων. Ἐξακολουθεῖ καὶ μετὰ τὴν μεγάλην, τὴν ἐπονείδιστον συμφορὰν τοῦ τελευταίου πολέμου ἡ αὐτὴ ἀδράνεια, ἡ αὐτὴ ἀντεθνικὴ ἀβελτηρία περὶ τὴν πραγματικὴν σύνταξιν καὶ λειτουργίαν τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν στρατιωτικῶν ἡμῶν δυνάμεων. Ἀπωλέσαμεν ἐθνικὰ ἐδάφη ἐν τῇ μεγάλῃ πατρίδι, ἐστερήθημεν καὶ στερούμεθα ὁσημέραι πολυτίμων ἀκροπόλεων. Οὐδεὶς ὁ στενοχωρούμενος ἐπὶ ταῖς ἀπωλείαις ταύταις, καὶ ἔτι μᾶλλον τὸ ἑλληνικὸν Κράτος, τὸ ὁσημέραι, ἔνεκα τῆς στρατιωτικῆς αὐτοῦ μηδαμινότητος, ἐκπίπτει ἐν τῇ συνειδήσει καὶ τῇ ἐκτιμῇ καὶ αὐτῶν τῶν ἰδίων τέκνων του.

Τῆς στρατιωτικῆς συντάξεως τοῦ Κράτους καθοριζομένης κατὰ

τοιούτον τρόπον ὑπὸ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, ὥστε νὰ καταστῇ αὕτη πραγματικὴ ὑπ' εὐθύνην τῶν διαχειριζομένων τὴν ἐθνικὴν ταύτην λειτουργίαν, παρέπεται κατ' ἀνάγκην ἡ σοβαρὰ ἐνέργεια ἐν τῇ ἑξωτερικῇ πολιτικῇ πρὸς διεκδίκησιν τῶν ἐθνικῶν δικαίων, καὶ μετ' αὐτῆς ἡ στενωτέρα προσέγγις τοῦ ἔσω καὶ τοῦ ἔξω Ἑλληνισμοῦ. Μόνον ἡ στρατιωτικὴ ἰσχὺς τοῦ Κράτους θέλει κρατύνῃ τὴν ἐθνικὴν αὐτοῦ συνείδησιν καὶ φιλοτιμίαν. Καθιστάμενον ἰσχυρὸν στρατιωτικῶς, θέλει καταστῇ σεβαστόν, καὶ μετ' αὐτοῦ τὸ ὅλον Ἕθνος, λογισθησόμενον καὶ παρὰ τῶν φίλων καὶ παρὰ τῶν ἐχθρῶν ὡς πολύτιμος σύμμαχος καὶ παράγων ἐν τῷ διακανονισμῷ τῶν ἐθνικῶν καὶ πολιτικῶν πραγμάτων τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου καὶ τῶν πέριξ χωρῶν.

Ἡ τοιαύτη ἐθνικὴ πολιτικὴ εἶνε, μὴ τὸ ἀγνοῶμεν, ὁ πρότιςτος τῶν λόγων τῆς ἐν Ἑλλάδι βασιλείας. Τοῦτο δὲ πρέπει καλῶς νὰ κατανοήσῃ καὶ νὰ κανονίσῃ ἡ μέλλουσα Ἐθνοσυνέλευσις.

Ἰσως παρατηρήσωσί τινες. Καὶ δὲν δύναται νὰ πράξῃ πάντα ταῦτα οἰαδήποτε Βουλὴ, ὥς ἐν Ἀγγλίᾳ συμβαίνει, χωρὶς νὰ ἐπιζητηθῇ ἡ σύγκλησις Ἐθνοσυνελεύσεως, ἐξ ἧς δύνανται νὰ προέλθωσιν ἴσως ἀντίθετα τῶν προσδοκωμένων καὶ ἐπιδιωκομένων ἀποτελέσματα ; Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πάντα ταῦτα τὰ ἀγαθὰ δύνανται νὰ ἐπιτελεσθῶσι καὶ διὰ τῆς συνήθους λαϊκῆς ἀντιπροσωπείας, τῆς Βουλῆς. Ἀλλ' ὅπως καταρτίζονται παρ' ἡμῖν αἱ βουλαὶ ὑπὸ τὴν κρατοῦσαν ὀλιγαρχικὴν τάξιν καὶ συμβασιλείαν, οἰαδήποτε Βουλὴ δὲν δύναται ν' ἄχθῃ εἰς τὴν προσήκουσαν, τὴν ἐπιλεβλημένην περιοπὴν, περὶ μικρὰ καὶ εὐτελῆ καταδαπανωμένα. Τοῦναντίον ἡ ἐθνικὴ Συνέλευσις θέλει ἐκλεγῇ ὑπὸ τὴν ἐπὶ κλήσιν καὶ τὸ κράτος νέων ἰδεῶν. Διὰ τῆς συγκλήσεως αὐτῆς ἐπαναστατικὴ πνοή, δηλ. πνοὴ ριζικῆς μεταβολῆς ἰδεῶν καὶ προσώπων, θέλει διεισδύσῃ ἐντὸς τῶν κυττάρων τοῦ λαϊκοῦ ἐγκεφάλου, ὁ δὲ λαός, συνειδὼς ἑαυτόν, ἐξεγειρόμενος ἀπὸ τῆς νάρκης καὶ τοῦ καμάτου, θέλει ἀναλάβῃ νὰ σώσῃ αὐτὸς ἑαυτόν, ἀποκηρύττων τοὺς τέως ὁδηγοὺς καὶ ἰθύντορας. Διὰ τῆς συγκλήσεως Ἐθνοσυνελεύσεως θέλει λάβῃ σάρκα καὶ ὅσιν ἡ ἐπανάστασις ἄνευ βιαίας ὀνατροπῆς, εἰς ἓν καὶ μόνον σκοποῦσα, εἰς τὴν λογικωτέραν καὶ σκοπιμωτέραν, δηλαδή τὴν λαϊκωτέραν σύνταξιν τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας, ἀπελευθερουμένης ἐκ τῆς μαστιζούσης αὐτὴν ὀλιγαρχικῆς τυραννίας.

ΜΘ'.

9 Ἰουλίου 1909

Ἐν τῷ προηγουμένῳ ἄρθρῳ ἐξέφρασα τὴν γνώμην μου περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν εἶνε ἀνάγκη νὰ ὁργανωθῇ ἐπὶ τὰ κρείττω καὶ σκοπιμώτερον ἢ ἑλληνικὴ Πολιτεία, κανονιζομένων τῶν κατ' αὐτὴν τοιουτοτρόπως, ὥστε νὰ ἐπιτελεσθῇ ὁ σκοπὸς τῆς ἐλευθέρας ἀντιπροσωπικῆς Πολιτείας. Διότι ἡ ἀντιπροσωπικὴ Πολιτεία, ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦλάχιστον, εἶνε ἀναγκαῖος καὶ θεμελιώδης θεσμὸς τῶν συγχρόνων πολιτικῶν Κοινωνιῶν, τῶν μὴ περιοριζομένων ἐντὸς τῶν τειχῶν καὶ τῆς περιφερείας μιᾶς πόλεως. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ἀντιπροσωπεύουσα τυγχάνει συμφυῆς τῇ νέᾳ ταύτῃ Πολιτείᾳ, δεόν τὰ κατ' αὐτὴν νὰ κανονισθῶσιν οὕτως, ὥστε νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ἐξύψωσις αὐτῆς καὶ ἡ κραταίωσις, χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ κίνδυνος νὰ παρασυρθῇ ἡ Πολιτεία καὶ ἐξωθηθῇ εἰς καταστροφὴν, ἐκπιπτούσης ἀπὸ τοῦ προορισμοῦ αὐτῆς τῆς λαϊκῆς Ἀντιπροσωπείας. Τοῦτο δεόν νὰ ἐφελκύσῃ τὴν προσοχὴν καὶ τὴν μέριμναν τοῦ πολιτικοῦ καὶ τοῦ νομοθέτου. Δὲν πρέπει δὲ νὰ διεκφύγῃ τὴν προσοχὴν μιᾶς Ἐθνοσυνελεύσεως ὁ κατὰ τοιοῦτον τρόπον διακαταρισμὸς τῆς λαϊκῆς Ἀντιπροσωπείας, τῆς λειτουργίας αὐτῆς, ὥστε οὕτως αὕτη νὰ παρῇ ἐν τῇ συστάσει καὶ τῇ λειτουργίᾳ τὴν ἐπιτομὴν τῆς Πολιτείας καὶ τοῦ Λαοῦ, οὗ τυγχάνει ἀντιπρόσωπος. Ὁ καταρτισμὸς τῆς ἀντιπροσωπείας, ἡ λειτουργία αὐτῆς, εἶνε τὰ κυριώτατα χαρακτηριστικὰ τῆς λειτουργίας ἐλευθέρου πολιτεύματος, ὡς ἐπίσης τῆς λαϊκῆς ὑποστάσεως καὶ ἰσχύος.

Ὁ θέλων νὰ πιστωθῇ περὶ τούτου ἐπισκεφθῇτω τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ Κοινοβούλιον, τὴν Βουλὴν τῶν ἀντιπροσώπων λαοῦ τινος, ἐλευθέρου τὰ κατ' αὐτὸν κανονίζοντος καὶ διαχειριζομένου· ἀναγνώτω τὴν ἱστορίαν τοῦ Κοινοβουλίου, τὴν σύγχρονον αὐτοῦ λειτουργίαν. Θέλει κατανοήσῃ παραχρῆμα τὴν ἐξέλιξιν, τὴν φύσιν, τὴν ἐνέργειαν καὶ τὰ ἀποτελέσματα τοῦ πολιτεύματος ἐπὶ τῆς διοικήσεως καὶ τῆς εὐημερίας τῆς χώρας. Ποσάκις δὲν κατελήφθη ἐκ θαυμασμοῦ πρὸ τῆς θέας καὶ μόνης τοῦ μεγάρου τοῦ ἀγγλικοῦ Κοινοβουλίου ! Ἐντὸς τοῦ περιβόλου αὐτοῦ συνοψίζεται ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξις, αἱ περιπέτειαι, αἱ δοκιμασίαι, οἱ ἀγῶνες, αἱ ἐλπίδες,

τὸ μεγαλεῖον λαοῦ, ὀφείλοντος κατ' ἐξοχὴν τὴν παγκόσμιον αὐτοῦ ὑπεροχὴν εἰς τὸ κοινοβούλιον τοῦτο. Ἡ ἱστορικὴ ἡχὴ ἀντιλαλεῖ τὰ μεγάλα ὀνόματα τῶν ιδρυτῶν καὶ προμάχων τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων τῆς ιδρύσεως αὐτοῦ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Περιηχοῦσιν ἐν τοῖς ποικίλοις αὐτοῦ διαμερίσμασιν αἱ παλαιαί, ἀλλὰ πρόσφατοι μονονουχὶ ἀναμνήσεις τοῦ Τοῤάταμ καὶ τοῦ Πίττ, τοῦ Μποῦρκε καὶ τοῦ Φόξ, τοῦ Κάνιγγος καὶ τοῦ Ροβέρτου Πήλ, τοῦ Κόβδεν καὶ τοῦ Βράϊτ, τοῦ Γλάδστωνος καὶ τοῦ Δισραέλη. Ἐξ οἵαςδὴποτε κοινωνικῆς ἐστίας καὶ ἂν προέρχονται οὗτοι, ὑπὲρ οἵαςδὴποτε καὶ ἂν ἀγωνίζονται ἰδέας, διατελοῦσι πάντοτε Ἀγγλοι, τῆς μεγάλης πατρίδος ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὰ συμφέροντα, ταύτης ἀντιπροσωπεύοντες τὴν ἰδέαν. Μέγα κοινοβούλιον δὲν δύναται ἢ νὰ συντελέσῃ εἰς τὸ μεγαλεῖον τῆς πολιτείας.

Πύρρος, ὁ βασιλεὺς τῶν Ἑπειρωτῶν, ἀπέστειλέ ποτε τὸν πρεσβευτὴν αὐτοῦ Κινέαν νὰ διαπραγματευθῇ πρὸς τὴν ρωμαϊκὴν Σύγκλητον. Παρέστη πρὸ αὐτῆς καὶ τοσοῦτον κατεπλάγῃ ἐκ τοῦ θεάματος τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ρωμαϊκοῦ δήμου, ὥστε ἐκάλεσε—πάννυ δικαίως—τὴν Σύγκλητον β α σ ι λ έ ω ν σ υ ν έ δ ρ ι ο ν. Τοιαύτη ἀληθῶς ὀνομασία προσήκει εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους λαοῦ τινος, παρευρισκομένους ἐν τῷ βουλευτηρίῳ, συνεδριάζοντας ἐν αὐτῷ καὶ συζητοῦντας περὶ μεγάλων καὶ οὐχὶ περὶ εὐτελῶν καὶ μηδαμινῶν συμφερόντων. Οἷα ἡ διαφορὰ μεταξὺ ρωμαϊκῆς Συγκλήτου, καθ' ὃν χρόνον συνεζήτει μετὰ τοῦ πρεσβευτοῦ τοῦ βασιλέως Πύρρου, καὶ τῆς Συγκλήτου, ὅτε αὕτη συνεζήτει καὶ συνεσκέπτετο ἐπὶ τὸ μαστίγιον τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἀπελευθέρου τοῦ Καίσαρος!

Ναπολέον ὁ Τρίτος, καταργήσας τὴν κοινοβουλευτικὴν ἐν Γαλλίᾳ Κυβέρνησιν, μίαν ἐπεκαλέσθη δικαιολογίαν, ὅτι ἀπεφάσισε ν' ἀπαλλάξῃ τὸν γαλλικὸν λαὸν ἀπὸ τῶν κατασκευαστῶν ρητορικῶν φράσεων.

Ἡ διὰ τῆς πανδήμου ψήφου ἐκδηλουμένη δημοκρατικὴ ἰδέα καταλήγει εἰς τὴν βουλὴν τῶν ἀντιπροσώπων, εἰς τὸ βουλευτήριον. Ὁ λαὸς ἐπετέλεσε τὸ καθήκον αὐτοῦ· προέβη εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀντιπροσώπων. Προσέρχονται οὗτοι εἰς τὸ βουλευτήριον. Καὶ μετὰ παρέλευσιν βραχυτάτου χρόνου ἄρχεται ἡ ἐργασία.

Κατὰ τὸ ἐλληνικὸν Σύνταγμα ἡ ἐκδίκασις τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν, ἂν τουτέστιν αὗται διεξήχθησαν συμφώνως πρὸς τὸν συνταγματι-

κὸν Χάρτην καὶ τοὺς καθεστηκότας νόμους, ἀνατίθεται εἰς αὐτὴν τὴν Βουλὴν, τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Πρόδηλον, ὅτι ἡ ἀναγραφὴ τῆς διατάξεως ταύτης ἐν τῷ ἑλληνικῷ Συντάγματι ὀφείλεται εἰς τὴν μεγάλην ἐκτίμησιν καὶ ὑπόληψιν, ἣν ἔτρεφεν ὁ πολιτικὸς νομοθέτης εἰς τοὺς μέλλοντας τοῦ λαοῦ ἀντιπροσώπους. Εἶδεν ἐν αὐτοῖς ἐκ τῶν π ρ ο τ έ ρ ω ν ὑπερφυσικὰ ὄντα, μεταφυσικοὺς ἀνθρώπους, ἑσπερημένους παθῶν, ὑπ' οὐδενὸς ἐλαυνομένους συμφέροντος.

Δὲν ἀντελήφθη ὁ πολιτικὸς νομοθέτης τοῦ πολιτικοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τὴν ἀληθινὴν, τὴν πραγματικὴν αὐτοῦ ἔννοιαν. Ἴσως δὲ ἐφρόνει, χρηστῇ βεβαίως τῇ συνειδήσει, ὅτι τὸ ὑπέρτατον τοῦτο πολιτικόν, μονορουχὶ κυριαρχικὸν σῶμα, ἤθελεν ἐξευτελισθῇ, ἀπολέσῃ τὴν ὄντοτητα αὐτοῦ, ἂν ὁ τρόπος τῆς ἐκδικάσεως τῶν ἐκλογῶν ἀνετίθετο εἰς ἄλλο σῶμα, εἰς ἄλλον ὄμιλον ἀνθρώπων, μὴ δυναμένων νὰ κατέχωσι τὰ προσόντα καὶ τὰς ιδιότητας τοῦ λαϊκοῦ ἀντιπροσώπου. Τούτου οὕτως ἔχοντος, δικαστῆς καὶ δικαζόμενοι συνανεμίγησαν, διεξάγεται δ' ἐν τῇ ἐκδικάσει τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν ἡ μᾶλλον ἐπαίσχυντος συναλλαγή. Ἡ βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων διαιρεῖται εἰς ἐπιτροπάς, εἰς ἐκάστην τῶν ὁποίων ἀνατίθεται ἡ ἔρευνα περὶ τοῦ νομίμου κύρους ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς ἐκλογῆς, ἢ ἐκδίκασις αὐτῆς. Οὕτως ἄρχειται ἡ λειτουργία τῆς βουλῆς τῶν ἀντιπροσώπων. Τὰ μετὰ ταῦτα εὐνόητα. Δύο καὶ μόνον παραδείγματα ἄρκοῦσι πρὸς ἐκτίμησιν τοῦ συστήματος τούτου καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτοῦ ἐπὶ τῆς λειτουργίας τῆς βουλῆς τῶν ἀντιπροσώπων καὶ τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας.

Πρὸ τινων ἐτῶν ἐξελέγετο βουλευτὴς νέος τις, μὴ συμπληρώσας εἰσέτι τὸ νόμιμον τριακοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας. Κατὰ ρητὴν διάταξιν τοῦ Συντάγματος, μηδέποτε τηρηθεῖσαν, ὁσάκις τὸ ἤθελεν ἡ πλειονοψηφία, διότι συνέφερεν αὐτῇ τοῦτο, ἡ ἐκλογὴ τοῦ νεοφύτου βουλευτοῦ δὲν ἔπρεπε νὰ ἐπικυρωθῇ ὑπὸ τῆς βουλῆς. Τί ποιητέον; Ἡ νεοελληνικὴ πολιτικὴ ρευστότης καὶ ἀσυνειδησία ἔλυσε πρὸ πολλοῦ τὸ ζήτημα ταῦτο κατὰ τὴν ο ἰ κ ο ν ο μ ί α ν τῶν περιστάσεων.

Ὁ νεαρὸς, ὁ εὖελπις βουλευτὴς ἀνῆκεν εἰς τὴν Ἀντιπολίτευσιν, οὐχὶ ἐκ πεποιοθήσεων πολιτικῶν, ἀλλὰ διότι ἀνῆκε καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ὃν διεδέχετο, κατὰ τὰ ἐν Ἑλλάδι καθεστῶτα ὥς γνωστόν, ἡ βουλευτικὴ ἀντιπροσωπεία εἶνε οἰκογενειακὸν τιμᾶριον. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, βεβαίως οὔσης τῆς ἀκυρώσεως τῆς ἐκλογῆς του, ἀπεφάσισε

τὸ salto mortale, τὸ πρῶτον αὐτοῦ πολιτικὸν πραξικόπημα καὶ κατόρθωμα. Παρουσιάσθη εἰς τὸν πρόεδρον τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, τὸν ἀρχηγὸν καὶ δικτάτορα τῆς βουλευτικῆς πλειονοψηφίας :

— Κύριε Πρόεδρε, δηλῶ ἑμὴν φιλίαν καὶ ἀπόλυτον ὑποταγήν.

— Τὸ ὑποθέτω ! ἀπῆντησε σαρωδικώτατα γελῶν ὁ πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου.

— Κύριε Πρόεδρε, ζητῶ τὴν συνδρομήν σας ἐν τῇ ἐπικυρώσει τῆς ἐκλογῆς μου.

— Θὰ τὴν ἔχητε, ὑπῆρξεν ἡ ἀπάντησις.

Ἄμφότεροι, πρωθυπουργὸς καὶ βουλευτὴς ἀπεχωρίσθησαν φίλοι καὶ ἡ ἐκλογὴ ἐπεκυρώθη. Ἐπὶ τῆς ἐνστάσεως τῶν ἀντιθέτων, ὅτι ὁ ἐκλεγείς βουλευτὴς στερεῖται τῆς νομίμου, τῆς συνταγματικῆς ἡλικίας, ἡ Βουλὴ ἐτήρησε σιωπὴν περιφρονητικωτάτην.

Ἔτερον παράδειγμα. Ἐν τιμῇ μεγάλῃ ἐπαρχία τῆς Πελοποννήσου ἐξελέγη βουλευτὴς σημαῖνον πολιτικὸν πρόσωπον, ἀλλ' οὐχὶ διὰ μεγάλῃς πλειονοψηφίας, ὥς ἐκ τῶν ἐπεμβάσεων τῆς Ἐξουσίας. Ἐνεκα τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἐπικρατήσαντος πολιτικοῦ κόμματος, πρὸς ἐξοικονόμησιν δηλαδὴ φιλικῶν ἀξιώσεων, ἐπεβάλλετο ἡ ἀνάγκη τοῦ ἀποκλεισμοῦ ἐκ τῆς Βουλῆς τοῦ ἐκλεγέντος βουλευτοῦ, εἰ καὶ ἡ ἐκλογὴ αὐτοῦ ἦτο νομιμωτάτη. Ἡ ἐκδίκασις τῆς ἐκλογῆς παρεπέμφθη εἰς ἐπιτροπείαν, ἧς πρόεδρος ἐτύγχανεν ἐπιφανέστατον δικαστικὸν πρόσωπον, διαπρέψαν καὶ τιμηθὲν ἐν τῇ δικαστικῇ ὑπηρεσίᾳ. Οὗτος μελετήσας τὰ τῆς ἐκλογῆς, ἀπεφάνθη ὅτι ἡ ἐκλογὴ εἶνε νόμιμος καὶ ἔγκυρος, καὶ ἔδωκε τὴν ψήφον αὐτοῦ. Πληροφορηθεὶς τοῦτο ὁ ἀρχηγὸς τῆς πλειοψηφίας, ἐκάλεσεν αὐτὸν κατ' οἶκον καὶ ἄνευ πολλοῦ κόπου κατώρθωσε νὰ τὸν καταπείσῃ νὰ μεταβάλῃ γνώμην. Καὶ ἐψήφισε μὲν ἐν τῇ ἐπιτροπῇ τοῦ τμήματος ὑπὲρ τοῦ κύρους, ἀλλ' ἐν τῇ γενικῇ συνεδρίᾳ τῆς Βουλῆς ἐψήφισε κατὰ. Δυστυχῶς, δὲν ἦτο τοῦτο καὶ μόνον τὸ πολιτικὸν ὁλίσθημα τοῦ ἐπιφανοῦς δικαστικοῦ προσώπου.

Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον διεξάγεται ἡ ἐκδίκασις τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν ἐν Ἑλλάδι, τῆς βουλῆς δισταζούσης ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς συναλλαγῆς. Οὐδείς ἐρυθριᾷ, οὐδ' ἀγανακτεῖ διὰ τὰ συμβαίνοντα. Ἀρκεῖ νὰ μὴ παραβλαβῇ τὸ συμφέρον τοῦ κόμματος, καὶ τὰ στυγερώτατα τῶν ἐγκλημάτων εἶνε ἐπιτετραμμένα. Ὁ σκοπὸς ἐξαγνίζει τὰ μέσα!

Καθῆκον ἄρα τῆς μελλούσης Ἐθνοσυνελεύσεως εἶνε ν' ἀφαιρέσῃ τὸ δικαίωμα τῆς ἐκδικάσεως τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν ἀπὸ τῆς Βουλῆς καὶ ν' ἀναθέσῃ αὐτὸ εἰς ἄλλην ἀρχήν, ἀποτελουμένην ἐξ ἐπιφανεστάτων τῆς πολιτείας προσώπων, λαμβανόντων εἰς αὐτὴν μέρος καὶ ἀντιπροσώπων τῆς Βουλῆς κατ' ἐκλογήν. Μόνον οὕτω θέλῃ ὑπάρξῃ πραγματικὸν τὸ ἐκλογικὸν δικαίωμα, σύμφωνον πρὸς τὰς διατάξεις τοῦ Συντάγματος καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς Ἠθικῆς.

Ὁφείλω ταῦτοχρόνως νὰ παρατηρήσω, ὅτι προκειμένου περὶ δωροδοκίας ἐν τῇ βουλευτικῇ ἐκλογῇ βαρύνεται δέον νὰ ἐπιβληθῶσι ποιναὶ καὶ τῷ δωροδότῃ καὶ τῷ δορολήπτῃ. Ἄν ὑπάρχῃ ἐπονείδιστον ἔγκλημα ἐν ἐλευθέρῳ πολιτεύματι, τοῦτο εἶνε ἡ δωροδοκία, χαρακτηρίζον λαοὺς ἀνελευθέρους καὶ ἀνηθικούς. Ὁ πωλὼν τὴν ψήφον του ἀντὶ πινακίου φακῆς πρέπει νὰ στερηθῇ αὐτῆς, ἐπὶ τινα τοῦλάχιστον χρόνον, ὁ δὲ δωροδόκτης ἐπὶ δεκαετίαν πρέπει νὰ στερηθῇ τοῦ δικαίου τοῦ ἐκλέγειν καὶ ἐκλέγεσθαι. Μόνον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δύναται νὰ ἐπέλθῃ ἡ ἀποκατάστασις τῆς πολιτικῆς ἠθικότητος καὶ τιμῆς ἐν τῇ ἑλληνικῇ πολιτείᾳ.

Ἡ ἐκδίκασις τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν κατὰ συνείδησιν καὶ κατὰ τὸν νόμον εἶνε πρόδηλον χαρακτηριστικὸν γνώρισμα ὑγιоῦς κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ. Τῆς Βουλῆς καταρτιζομένης συμφώνως πρὸς τὰ κοινά, οὐχὶ δὲ πρὸς τὰ ἀτομικὰ τῶν πολιτευομένων συμφέροντα, ἔπεται, ὅτι καὶ ἡ λειτουργία αὐτῶν θέλει διεξαχθῇ καθ' ὅλον τὸ χρονικὸν διάστημα τῆς βουλευτικῆς περιόδου ἐπαξίως τῆς ἀποστολῆς, ἣν κέκτηται, ἀπορρέουσα ἐκ τῆς εἰλικρινοῦς καὶ ἀνοθεύτου λαϊκῆς ἐμπιστοσύνης.

Ἡ διεξαγωγή τῶν βουλευτικῶν ἐργασιῶν δέον νὰ τελῇται μετὰ σεμνότητος καὶ ἀξιοπρεπείας, ὅπως διεξάγεται ἐν πάσαις ταῖς εὐκόσμως καὶ νηφαλίως λειτουργούσαις κοινοβουλευτικαῖς πολιτείαις. Ἰδίᾳ ἡ Ἐθνοσυνέλευσις καθῆκον ἔχει νὰ τροποποιήσῃ, αὐτὴ ψηφίζουσα καὶ κυροῦσα τὸν κανονισμὸν τῆς Βουλῆς, δυνάμενον νὰ μεταρρυθμισθῇ μόνον μετὰ παρέλευσιν ὥρισμένου χρονικοῦ διαστήματος, τῇ προηγουμένη ἀποφάσει ἀπολύτου τῆς Βουλῆς πλειονοψηφίας, καθορίζοντα τὸν τρόπον τῆς διεξαγωγῆς τῶν βουλευτικῶν ἐργασιῶν. Ἐπίσης καθῆκον ἔχει ἡ Ἐθνοσυνέλευσις διὰ τῆς ψηφίσεως τοῦ ἐκλογικοῦ νόμου νὰ περιορίσῃ τὸ ἀνάγωγον, τὰ ἀνελεύθερον σύστημα τῶν ἐπερωτήσεων καθ' ὥρισμένην τῆς ἐβδομάδος ἡμέραν, ὥς συμβαίνει ἐν τοῖς σοβαροῖς εὐρωπαϊκοῖς κοινοβουλίοις. Σήμερον ὁ χρόνος τῶν βουλευτικῶν ἐργασιῶν παρέρχεται

ἐν ταῖς καθημεριναῖς ἐπερωτήσεσι τῶν βουλευτῶν, πρὸς οὐδένα ἄλλον σκοπὸν ἢ πρὸς παρακώλυσιν πάσης σοβαρᾶς ἐργασίας, πρὸς ἀντιπερισπασμὸν κατὰ τοῦ κυβερνητικοῦ ἔργου, καὶ ἐπὶ τέλους πρὸς ἐπιδίωξιν διαφημίσεως τοῦ βουλευτοῦ ἐν τῇ οἰκείᾳ ἐπαρχίᾳ. Διὰ τοιούτων μικροπρεπῶν καὶ ἀνελευθέρων μεθόδων πρὸς τοσαύταις ἄλλαις δημιουργεῖται καὶ κρατύνεται ἡ πολιτικὴ ἐπιρροὴ ἐν Ἑλλάδι. Ἄρχονται τὰ βουλευτικὰ ἔργα ἐπὶ παραδείγματι τὴν πέμπτην μετὰ μεσημβρίαν ὥραν, καὶ ἀμέσως ἄρχονται αἱ ἐπερωτήσεις, κωμικώτατα, ἀηδέστατα, διαφημιστικώτατα ἀπευθυνόμενα πρὸς τοὺς οἰκείους ὑπουργούς, ὑποχρεομένους—ἐν ὀνόματι τῶν κοινοβουλευτικῶν θεσμῶν— ν' ἀπαντήσωσιν αὐθωρεῖ, ἢ ἐν τῇ προσεχεῖ συνεδρίᾳ. Ὁ μεγαλείτερος τίτλος βουλευτοῦ ἐν Ἑλλάδι εἶνε τὸ ποσόν, ὃ ἀριθμὸς τῶν ἐπερωτήσεών του, ἐφ' αἷς καὶ μόνον γαυριᾷ καὶ σεμνύνεται ἀγερώχως. Ὡς πρὸς τὴν ἐπεξεργασίαν καὶ τὴν μελέτην τῶν ὑποβαλλομένων νομοσχεδίων ὁ βουλευτὴς δὲν ὑποχρεοῦται νὰ ἔχῃ γνώμην. Συνετάχθησαν ὑπὸ εἰδημόνων, δηλαδὴ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τῶν γραφῶν τῶν ἀρμοδίων ὑπουργείων. Ὁ βουλευτὴς, ὅσάκις ἔχει ἰδίαν γνώμην, ὁρμᾶται συνήθως ἐκ προσωπικῶν, ἐπαρχιακῶν, ἢ κομματικῶν ἐλατηρίων.

Ἐν τῶν σοβαρωτάτων ἔργων τῆς τελευταίας Ἐθνοσυνελεύσεως ἦτο ὁ θεσμὸς τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας πρὸς ἐπεξεργασίαν καὶ σύνταξιν τῶν προσηκόντων νομοσχεδίων. Ὁ θεσμὸς οὗτος κατηγγέλθη ὡς ἀντιλαϊκὸς, ὡς μοναρχικὸς ὑπὸ τῆς παραπαιούσης δημαγωγίας. Καὶ ἐπετεύχθη ἡ κατάργησις αὐτοῦ ἐν τῇ πρώτῃ βουλευτικῇ περιόδῳ μετὰ τὴν λήξιν τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ἐκείνης. Ἡδὴ ἡ μέλλουσα καθῆκον ἔχει νὰ μεριμνήσῃ τὰ δέοντα περὶ ἀνασυστάσεως τοῦ πολιτικοῦ τούτου σώματος.

Μόνον διὰ τοιούτων διατάξεων, συμφυῶν πρὸς τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα, ἀπορρεουσῶν ἀπὸ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ τῆς ἱστορικῆς σταδιοδρομίας τοῦ ἑλληνικοῦ Λαοῦ, ἐπιτευχθήσεται πραγματικὴ ἐθνικὴ ἑλληνικὴ Πολιτεία, πράγματι ἐλευθέρα καὶ αὐτόνομος. Τὸ κοινοβουλευτικὸν καθεστὼς πρέπει ν' ἀνέλθῃ εἰς τὴν ἀληθινήν, τὴν προσήκουσαν αὐτῷ περιωπὴν. Σήμερον τὸ ἑλληνικὸν Κοινοβούλιον, ἐξαγόμενον τυγχάνον φανλοτάτων ὀλιγαρχικῶν σκοπῶν καὶ βλέψεων, ἀποτελεῖται ἐξ ἀθροίσματος ἀνθρώπων εἰς ἓν καὶ μόνον ἀποβλεπόντων, εἰς

τὴν προσωπικὴν καὶ οἰκογενειακὴν αὐτῶν ἐπικράτησιν καὶ κυριαρχίαν. Τὰ μεγάλα πνευματικά, κοινωνικά, πολιτικά καὶ ἐθνικὰ ἰδεώδη παρορῶνται καὶ καταφρονοῦνται. Ὁ εἰσερχόμενος εἰς τὴν Βουλὴν δὲν ἐνδιαφέρεται νὰ ἐπιρρώσῃ τὸν χαρακτήρα αὐτοῦ, νὰ καταστήσῃ εἰ δυνατόν χαλύβδινον καὶ ἀκράδαντον. Μέλημα αὐτοῦ ἔχει νὰ προσενέγκῃ ὑπηρεσίας — δηλαδή ὑπακοὴν καὶ πειθαρχίαν — εἰς τὸ κόμμα του, καὶ δὴ εἰς τὸν ἐκπροσωποῦντα αὐτό, εἰς τὸν ἀρχηγόν του. Πρὸ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν ὑλιστικῶν καὶ χρησιμοθηρικῶν τούτων ἀπόψεων οἱ μεγάλοι ὀρίζοντες τῆς πολιτικῆς ἀρετῆς καὶ χρησιμότητος, τῆς ἐθνικῆς ἰδέας περιεκαλύφθησαν ὑπὸ πυκνοτάτης νεφέλης.

Ἐν τῷ ἐλληνικῷ βουλευτηρίῳ, ἂν οὐ καθ' ἑκάστην ἀπηχοῦσιν ποταπώταται ἐπερωτήσεις, αἱ μᾶλλον ἀνελεύθεροι, σπανιώτατα ἀκούεται ἡ φωνὴ ἐμπνευσμένου ἐθνικοῦ ἀντιπροσώπου, οὐχὶ διαχειριστοῦ προσωπικῶν ἢ κομματικῶν συμφερόντων. Ἐν τῇ πρώτῃ περιόδῳ τῆς νέας συνταγματικῆς ἐξελίξεως, ὁ Ἰακωβάτος, ὁ Βαλαωρίτης, ὁ Δεληγεώργης ἐλάμβανον τὸν λόγον, οὐχὶ διὰ ν' ἀκουσθῶσι παρὰ τῶν ἀκροαμένων βουλευτῶν, ἀλλὰ παρὰ τοῦ ἔθνους ὁλοκλήρου. Ἡ κοινοβουλευτικὴ εὐγλωττία ἤρξατο καλλιεργουμένη καὶ παράγουσα ἀγλαοὺς καρποὺς ἐν τῷ κλασικῷ τῆς ἐλληνικῆς πατρίδος ἐδάφει. Ἀλλ' ὁ λῖψ τοῦ κομματισμοῦ, τοῦ ἐγωισμοῦ, τοῦ ὑλισμοῦ, τοῦ μικροσυμφέροντος ἀπεμάρανε καὶ ἀπεξήρανε πᾶσαν ἱκμάδα ζωῆς καὶ πάντα καρπόν. Ἀντὶ τοῦ ρήτορος ὁ λογοποιός, καὶ δὴ ὁ κατορθῶν ν' ἀγορεύσῃ, δηλαδή νὰ φλυαρήσῃ πλείονας ὥρας. Οὗτος εἶνε ὁ δρόπων τὴν τιμὴν καὶ τὴν δάφνην τῶν πολιτικῶν ἀγώνων, ὁ ἐξασφαλίζων ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν κτῆσιν τοῦ ὑπουργικοῦ χαρτοφυλακίου.

Ὑπὸ τὸ ἐνεστώδες, τὸ κρατοῦν κοινοβουλευτικὸν καθεστὼς ἡ πολιτικὴ εὐγλωττία, ἐκτὸς παλαιότερων τινῶν ἀντιπροσώπων αὐτῆς, οὐδὲν ἐπεδείξατο σημεῖον ζωῆς. Τὸ ποσόν, ὁ ἀριθμὸς, οὐχὶ τὸ ποιὸν δημιουργεῖ τὴν πολιτικὴν ἐπικράτησιν καὶ ἐπιρροὴν ἐν τῇ ἐλληνικῇ πολιτείᾳ. Οὕτως ἐνοήθη ἐν αὐτῇ τὸ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα—ἐστηρημένον παντὸς ἐθνικοῦ ἰδεώδους. Δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη ἀποδείξεων. Κεῖνται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ὅλου τοῦ κόσμου τὰ ἀποτελέσματά του...

Ἀλλ' εἶνε καιρὸς ἡ μεγάλῃ, ἡ γενναίᾳ, ἡ μηδέποτε ἀποθνήσκουσα ψυχῇ τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους ν' ἀκουσθῇ ἀπὸ τῶν σελίδων τούτων, ἀφοῦ δὲν δύναται ν' ἀκουσθῇ ἀπὸ τῶν θόλων τοῦ ἐλληνικοῦ βουλευτηρίου.

« Πάντες σεῖς, οἱ θύοντες εἰς τὸν χρυσοῦν μόσχον τοῦ ψευδοκοινοβουλευτισμοῦ, οἱ ἐξελθόντες ἐκ τῆς σκοτίας καὶ τῆς μηδαμινότητος εἰς τὴν ἡμέραν καὶ τὸ φῶς διὰ τῆς ὑποκρισίας καὶ τῆς ψευδοῦς λατρείας τῶν πολιτικῶν ξοάνων, καιρὸς νὰ καταλίπητε τὸ ἐλληνικὸν βουλευτήριον. Ἐποιήσατε τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου οἶκον ἐμπορίου. Ἀπομακρύνθητε ἐξ αὐτοῦ· καὶ αὕτῃ ἡ ἀναπνοή σας τὸν μολύνει. Ἀνεγεννήθην μὲ τὰ φανταστικώτερα, μὲ τὰ ἰδανικώτερα τῶν ὄνείρων, μὲ τὰς ἐλπίδας καὶ τὰς προσδοκίας ὑπερόχου ἱστορικῆς σταδιοδρομίας. Οἱ λαοί, καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ ἐχθροί, προσέβλεψαν μετὰ θαυμασμοῦ καὶ μετὰ φθόνου τὴν ἀναγέννησίν μου. Ἀφοῦ παρευρέθησαν εἰς τὰς νίκας καὶ τὰ τρόπαια τοῦ νέου Μιλτιάδου καὶ τοῦ νέου Θεμιστοκλέους, τοῦ νέου Εὐρυβιάδου καὶ τοῦ νέου Ἀγησιλάου, ἀνέμενον νὰ παρασιτῶσιν εἰς τὰς μεγάλας ἐορτὰς τῶν Πανελληνίων, ν' ἀκούσωσι τὸν νέον Ἡρόδοτον, νὰ ἀντιληφθῶσι τῆς ἐμβριθείας καὶ τοῦ κάλλους τῶν λόγων τοῦ Αἰσχύλου καὶ τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Περικλέους.

« Πάντα ταῦτα σκιὰ ἦν καὶ διελύθησαν, ἐξητμίσθησαν ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ ἐλληνικοῦ βουλευτηρίου, πάντων τῶν ἁρμοδίων σιγῶντων καὶ μὴ διαμαρτυρομένων κατὰ τὴν ὑπερτάτην ταύτην τελετὴν τῆς ἐλληνικῆς κηδείας, πολλῶν δὲ καὶ ἐνόχως καὶ ἀνάνδρως συμπραττόντων.

» Τίνος λόγου ἔνεκα, σᾶς ἐρωτῶ, ἀντιπρόσωποι τοῦ ἐλληνικοῦ Λαοῦ, κατέστην ἡ χλεύη τῶν λαῶν τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου : Ποῖος ὑπέχει τὴν εὐθύνην τῆς χλεύης ταύτης ; Καὶ ποῖος ἄλλος ἢ οἱ κυβερνῶντες τὸ ἐλληνικὸν Κράτος κατὰ τὰς τελευταίας ταύτας δεκαετηρίδας ;

» Ἐξυμνεῖται ἡ Βουλγαρία ὥς τὸ Κράτος τοῦ μέλλοντος ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου, θαυμάζεται ἡ Νέα Τουρκία διὰ τὰς προόδους αὐτῆς ἐπὶ ἐν μόλις συνταγματικὸν ἔτος. Καταφρονεῖται δὲ καὶ οἰκτεῖρεται ἡ Ἑλλὰς διὰ τὴν παντελῆ αὐτῆς πολιτικὴν, διοικητικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἀδράνειαν καὶ κατάπτωσιν. Καὶ προγράφεται ὁσημέραι ἐκ τῆς βίβλου τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἱστορίας.

» Εἰς ποίους ὀφείλεται ἡ κατὰστασις αὕτη ; Εἰς τοὺς κυβερνῶντας τὸ ἐλληνικὸν Κράτος, καὶ κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τὸ ἐλληνικὸν Κοινοβούλιον, τὸ ἐξερχόμενον ἐκ τῆς συνειδήσεως καὶ τῶν σπλάγγνων τοῦ ἐλληνικοῦ Λαοῦ, τοῦ ἐλληνικοῦ Ἔθνους.

» Ἐνῶ οἱ ἐχθροὶ προβαίνουν, οἱ Ἕλληνες ὑποχωροῦσιν, ἀμυνό-

μενοι διὰ τῶν λόγων καὶ οὐχὶ διὰ τῶν ἔργων. Ἡ σπάθη τοῦ Ἀγησιλάου, τὸ ξίφος τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἡ μάχαιρα τοῦ Βουλγαροκτόνου σκωριῶσιν ἐν ταῖς χερσὶν ἀνάνδρων ἀπογόνων. Καὶ τὸ ἑλληνικὸν Γένος ὁσημέραι ἐκτοπίζεται ἐκ τῶν πατρίων χωρῶν καὶ ἀποναρκοῦται. Οἱ νικηταὶ προχωροῦσιν. Οὐαὶ τοῖς νικηθεῖσιν...

» Καιάρᾳ εἰς τοὺς αἰτίους τῆς ἐθνικῆς ἥττης ! ».

N'.

16 Ἰουλίου 1909

Ἀγνοῶ ἂν ἔγραφα πολλά, ἢ ἂν ἔγραφα ὀλίγα, ἀναλαβὼν νὰ πραγματευθῶ ἀπὸ ἱστορικῆς, ψυχολογικῆς, κοινωνιολογικῆς ἐπισκοπῆσεως τὴν λειτουργίαν καὶ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος ἐν Ἑλλάδι. Θὰ ἠυχόμην ν' ἀνεγίνωσκον ἀντιρρήσεις ὥς πρὸς τὰ γραφέντα· δυστυχῶς ἐν τούτοις ὥς πρὸς τὴν ὑπόθεσιν, καὶ εὐτυχῶς ὥς πρὸς τὸν γράφοντα, καὶ οἱ ὑπεράγαν κοινοβουλευτικοὶ ἀποδέχονται τὴν θέσιν, ὅτι ἐν Ἑλλάδι ὁ κοινοβουλευτισμὸς ὑπέστη τελείαν ἐξάμβλωσιν, διατελεῖ ἐν πλήρει χρεωκοπίᾳ.

Ἐννοεῖται, ὅτι τὸ σύστημα μένει ἀνεκτόν, εἰ καὶ τὰ ἀποτελέσματα ἀνομολογοῦνται. Τελεία κατὰπτωσις τοῦ κράτους καὶ τοῦ ἔθνους. Διακύβευσις μεγάλων ἱστορικῶν ἐλπίδων τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Καὶ ἐν τούτοις... Τηρηθήτωσαν οἱ θεσμοί, αἱ ἀρχαί, καὶ ἅς ἀπολεσθῇ τὸ ἔθνος. Τοιαῦτα ἐπιφωνοῦσι πολλοί, παραπαίοντες ὑπὸ τὸ κράτος παραλυτικῆς τοῦ νευρικοῦ αὐτῶν συστήματος καταπτώσεως.

Κατὰ τῆς προβαιούσης ταύτης ὀργανικῆς παραλυσίας ἐπιβάλλεται ἡμῖν ν' ἀγωνισθῶμεν καὶ νὰ ἐργασθῶμεν πρὸς πρόληψιν μειζόνων δεινῶν. Ἐπιβάλλεται ἡ κατανόησις, ἡ διάγνωσις τοῦ χρονίου νοσήματος καὶ ἡ ἄμεσος αὐτοῦ θεραπεία, ἔστω καὶ διὰ τῶν δραστηριοτήτων, τῶν μᾶλλον ἐπωδύνων φαρμάκων, ἀλλὰ συντελεστικῶν εἰς θεραπείαν.

Κατὰ τὸ παρελθόν, λέγει ὁ Spencer, οἱ φιλελεύθεροι ἠγωνίζοντο πρὸς τὸν μονάρχην, ἀξιοῦντα τὴν ἀντιπροσωπείαν τοῦ θείου δικαίου, τῆς ἀπὸ Θεοῦ ἀμέσως ἢ ἐμμέσως καταγωγῆς αὐτοῦ καὶ προελεύσεως. Λόγω τῆς τοιαύτης ἀντιλήψεως τῆς μοναρχικῆς ἐξουσίας, ὁ μονάρχης ἠξίου νὰ ἐξασκῇ ἀπόλυτον κράτος ἐπὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων.

Σήμερον δὲ οἱ πραγματικοὶ φιλελεύθεροι καθῆκον ἔχουσι ν' ἀγωνισθῶσι πρὸς τὸ κοινοβούλιον, ὁσημέραι ρέπον τὰ ἐξασκήσῃ ἐν ὀνόματι τῆς ἐλευθερίας τοιαύτην ἀπόλυτον καὶ ἀνεξέλεγκτον ἐξουσίαν. Οὕτως ἐξελισσομένων τῶν πραγμάτων, οὐδεμία ὑφίσταται πραγματικὴ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ ἐνὸς καὶ τοῦ ἄλλου δικαίου. Ἐν τῇ πραγματικότητι ἀμφότεραι αἱ πολιτικαὶ αὗται δυνάμεις, καὶ ἡ μοναρχικὴ καὶ ἡ κοινοβουλευτικὴ, ἡ πρώτη ἐνιαία, ἡ δευτέρα περιληπτικὴ, πολιτεύονται ὁμοιοτρόπως, διεκδικοῦσαι ὑπὲρ ἑαυτῶν ἀπόλυτον ἐξουσίαν. Αὕτη ἐκπροσωπεῖ κατὰ πλῆγμα τὸ λαϊκόν, ὅπως ἐκείνη τὸ θεῖον δίκαιον.

Καὶ προβαίνων ἐν τῇ ἀναλύσει τοῦ δικαίου τοῦ κοινοβουλίου ὁ αὐτὸς φιλόσοφος, συμπεραίνει τὰ ἐπόμενα :

« Ἡ μεγάλη πολιτικὴ πρόληψις ἐν τῷ παρελθόντι ἦτο τὸ θεῖον δίκαιον τῶν βασιλέων. Ἡ μεγάλη πολιτικὴ πρόληψις ἐν τῷ ἐνεστώτι εἶνε τὸ θεῖον δίκαιον τῶν κοινοβουλίων ». Δεισιδαιμονία κατὰ τὴν πρώτην περίστασιν, δεισιδαιμονία καὶ κατὰ τὴν δευτέραν. Ἀλλὰ κοινωνία, ἐξελισσομένη ἐν δεισιδαιμονίᾳ, ἐστερημένη σκέψεως καὶ κρίσεως, δὲν δύναται ἢ νὰ ἐκτροχιασθῇ ἐν τῇ ἐπιδιώξει τοῦ προορισμοῦ αὐτῆς.

Πρότερον μία προᾶξις τοῦ μονάρχου ἠδύνατο τὰ πάντα· ἤδη μία προᾶξις τοῦ κοινοβουλίου. Πόθεν δικαιολογεῖται τὸ ἔκτροπον τοῦτο ;

Οἱ κοινοβουλευτικοὶ διακηρύττουσιν, ὅτι « τὸ ἀναμφισβήτητον δίκαιον τῆς πλειονοψηφίας δημιουργεῖ τὸ ἀναμφισβήτητον δίκαιον τοῦ κοινοβουλίου ». Κατὰ δὲ τὴν τοιαύτην λογικὴν « θεῖον δίκαιον τῶν κοινοβουλίων σημαίνει θεῖον δίκαιον τῆς πλειονοψηφίας ».

Ἐν ταῖς θεωρίαις ταύταις κεῖνται τὰ ἀπόλυτα δόγματα τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Τί ποιητέον πρὸς καταπολέμησιν αὐτῶν, ὁσημέραι καταδεικνυμένων ἐπιβλαβῶν καὶ λαοφθόρων ;

Τὰ πρόγραμμα τῶν φιλελευθέρων ἐν τῷ παρελθόντι ἦτο ὁ περιορισμὸς τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας. Τὸ πρόγραμμα τῶν φιλελευθέρων ἐν τῷ μέλλοντι ἔστω ὁ περιορισμὸς τῆς κοινοβουλευτικῆς ἐξουσίας.

Κατὰ τί διαφέρουσιν οὐσιαστικῶς αἱ δύο αὗται ἐξουσίαι ;

Ἡ βασιλικὴ ἐξουσία, καθ' οἷονδῆποτε τρόπον ἐξασκουμένη καὶ λειτουργοῦσα, εἶνε ἡ ἐξουσία ἐνὸς καὶ μόνου προσώπου, ἀνάγοντος εἰς τὴν θεῖαν βούλησιν καὶ δύναμιν τὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ πολιτείᾳ ὑπόστασιν αὐτοῦ. Ὑπὸ τὴν ιδιότητα αὐτοῦ ταύτην ὁ βασιλεὺς κέκτηται μὲν πραγματικὰ δικαιώματα, ἐν ἐκάστη στιγμῇ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ τυγχά-

νοντα ἐξωτερικεύσεως, μεταφυσικὰ δὲ καθήκοντα, ὧν ἡ ἐκτέλεσις εἰς αὐτὸν καὶ μόνον ἀπόκειται. Παραλλήλως πρὸς τὴν βασιλικὴν ταύτην ἐξουσίαν, τὴν ὅφ' ἐνὸς προσώπου ἐξασκουμένην, ἀντιτίθεται ἡ ἐξουσία τοῦ κοινοβουλίου, ἀθροίσματος τουτέστιν ἀνθρώπων, ἀναγόντων τὴν ἀρχὴν αὐτῶν εἰς τὴν βούλησιν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ λαοῦ, ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῆς πολιτείας ἐκπροσωπούμενου ὑπὸ τῆς ἐξουσίας ἐνὸς καὶ μόνου, ὅστις εἶνε ὁ πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου. Πᾶσα αὐτοῦ πρᾶξις φέρει τὸ κῦρος τῆς λαϊκῆς βουλήσεως, ἥτις κηρύσσεται ἐπίσης θεία βούλησις. Vox populi vox dei. Τίς δικαιούται καὶ δύναται ν' ἀντιταχθῇ κατὰ τῶν δύο τούτων δυνάμεων, αἵτινες κατ' οὐσίαν εἶνε μεταφυσικαί; Ὁ μονάρχης ἀμέσως νομοθετεῖ, δικάζει, ἐκτελεῖ διὰ τῶν ὀργάνων αὐτοῦ. Ὁ λαὸς ἐπίσης ἐμμέσως νομοθετεῖ, δικάζει, ἐκτελεῖ διὰ τοῦ κοινοβουλίου. Μονάρχης ἄρα καὶ κοινοβούλιον εἶνε δύο ὑποστάσεις, ὧν ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐνέργεια καταλήγουσιν εἰς τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα. Ἀλλὰ ποία ἐκ τῶν δύο τούτων δυνάμεων εἶνε ἡ φοβερωτέρα καὶ ἡ κινδυνωδεστέρα; Ἡ μὲν τοῦ μονάρχου εἶνε καταληπτὴ κατὰ πᾶσαν στιγμὴν τῆς ἐκδηλώσεως αὐτῆς, ὥς ἀπορρέουσα ἐξ ἐνὸς ὁρατοῦ καὶ συγκεκριμένου προσώπου, δυναμένου νὰ ἔχῃ εὐθύνην. Τοῦναντίον ἡ τοῦ κοινοβουλίου δὲν καθίσταται καταληπτὴ ἐν τῇ ἐκδηλώσει καὶ τῇ ἐξωτερικεύσει τῆς ἐνεργείας αὐτῆς ὅσον ἡ τοῦ μονάρχου. Καὶ ἐκτὸς τούτου τίς ὁ ὑπεύθυνος ἐπὶ τοῖς πεπραγμένοις; Ἄπαντες ἐν τῷ συνόλῳ καὶ οὐδεὶς. Οὕτως ἡ εὐθύνη τοῦ κοινοβουλίου ἐξατμίζεται ἐν τῇ πραγματικότητι, μηδενὸς τῶν ἀποτελούντων αὐτὸ δυναμένου νὰ κληθῇ εἰς ἀπολογία. Ὁ μέγας δικαστὴς ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ εἶνε ὁ λαός, καλούμενος νὰ δικάσῃ διὰ τῆς ψήφου του. Ἀλλ' ὑπὸ τὸν κοριοστὸν τῶν ἐκλογικῶν ἀγώνων ἐπὶ τοσοῦτον συσχετίζονται καὶ συγχέονται τὰ πράγματα, ὥστε δὲν εἶνε ἀδύνατον πολλάκις οἱ ὑπεύθυνοι ν' ἀπαλλάσσονται πάσης μομφῆς καὶ εὐθύνης, ἥτις ἀπαγγέλλεται ὑπὸ τοῦ κυριάρχου λαοῦ κατὰ τῶν οὐδαμῶς ἢ ἥκιστα ἐνεχομένων εἰς τὴν ἐπελθοῦσαν καταστροφὴν, ἔφ' ἣ εὐθύνεται μὲν ἐν συνόλῳ τὸ κοινοβούλιον, ἀλλ' εἶνε δυσχερὲς ἢ ἀδύνατον νὰ ἐξευρεθῇ ἐνὸς ἐκάστου τῶν μελῶν αὐτοῦ ἡ εὐθύνη.

Ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως ἐπισκοπούμενη ἡ κατὰ χρόνον καὶ τόπον λειτουργία τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος, οἷον κατανοεῖται καὶ ἐφαρμόζεται παρ' ἡμῖν, δὲν ἐτελεσφόρησε μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης, τούτου δ' ἔνεκα καὶ ἡ ἀμείλικτος κατ' αὐτοῦ κριτικὴ παρὰ τε τῶν θια-

σωτῶν τῆς μοναρχικῆς θεωρίας καὶ τῶν τῆς δημοκρατικῆς. Τὸ τοιοῦτο πολίτευμα, προϋποθέτον τὸ μὲν ἰσχυρὰν ἀντίληψιν τῆς ἐννοίας, τῶν καθηκόντων καὶ δικαιωμάτων τοῦ μοναρχικοῦ παράγοντος, μὴ δικάζοντος ἐν τῇ ἐξασκήσει τῆς νομίμου αὐτοῦ ἐξουσίας, τὸ δὲ αὐτόνομον λαϊκὴν συνείδησιν καὶ πραγματικὴν ἀντίληψιν τῶν συμβαινόντων, τουτέστι λαόν, ἀνεξάρτητον κατὰ συνείδησιν καὶ χαρακτῆρα, μὴ κύπτοντα εἰς τὴν ἐπιβολὴν ὠρισμένης, μονουχί. προνομιούχου τάξεως πολιτευομένων λόγῳ γένους, πλούτου ἢ κυβερνητικῶν παροχῶν, ἀρξάμενον τὰ λειτουργῇ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥτιον εἰλικρινῶς ἐν πολλαῖς εὐρωπαϊκαῖς χώραις κατὰ τὸν δέκατον ἔνατον αἰῶνα, δὲν παρήγαγε τὰ προσδοκώμενα ἀποτελέσματα. Ἐν τῇ πρώτῃ περιόδῳ τῆς λειτουργίας αὐτοῦ ἐκράτησεν ὁ μοναρχικὸς παράγων, ἥδη δ' ὁσημέραι ἐκπίπτει εἰς ὀλιγαρχίαν διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ ὀλιγαρχικοῦ παράγοντος, ἐκ περιτροπῆς καὶ διὰ τῶν οἰκείων αὐτῷ μεθόδων ἐπιβαλλομένου καὶ ἐπὶ τῆς μοναρχίας καὶ ἐπὶ τῆς δημοκρατίας, καθυποτάξαντος ἀμφοτέρας ταύτας τὰς πολιτικὰς δυνάμεις ἐξ ὁλοκλήρου ἐπὶ ἰδίῳ ὠφελει. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο κατέληξε τὸ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα, λόγῳ λαϊκόν, πράγματι ὀλιγαρχικὸν τοῦ χειρίστου εἶδους.

Ἐν ἡ χώρᾳ ὁ κοινοβουλευτισμὸς τυγχάνει ἀλήθεια καὶ πραγματικότης, ἡ δὲ βασιλεία ἀπλοῦς κόσμος, καθ' ἃ συμβαίνει ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Βελγικῇ, ἐν Ἰταλίᾳ, ψεύδονται οἱ νόμοι, ἐμφανιζόμενοι ὑπὸ τὴν μορφὴν ἐκδηλώσεως τῆς βουλήσεως τοῦ βασιλέως· πράγματι ἀπορρέουσιν ἐκ τῆς θελήσεως τοῦ νομοθετικοῦ σώματος, τοῦ κοινοβουλίου καὶ ἐκδίδονται θέλοντος ἢ μὴ θέλοντος τοῦ βασιλέως.

Ἀρκεῖ τὰ παρακολουθήσῃ τις καὶ κατ' ἐλάχιστον τὴν κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον καιρὸν ἐξέλιξιν τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος, ἵνα πεισθῇ ἐκ τῶν πραγμάτων, ὅτι ὁ κοινοβουλευτισμὸς εἶνε πλήρης ἄρνησις καὶ τῆς μοναρχικῆς καὶ τῆς δημοκρατικῆς ἰδέας. Ὁ βασιλεὺς οὐδὲν σημαίνει· βασιλεύει, ἀλλὰ δὲν κυβερνᾷ. Ὁ λαὸς ἐν ταῖς ἐκλογαῖς μόνον ἐμφανίζεται, ἀλλ' ὥς ἰδέα καὶ ὥς δύναμις ἀσύντακτος καὶ ἀνοργάνωτος· παρελθουσῶν αὐτῶν ἀπόλλυσι πᾶσαν τὴν ὑπόστασίν του. Ὑπὸ τὴν μορφὴν πολιτεύματος φιλελευθέρου ἐξασκεῖται ἡ φανλοτάτη τῶν τυραννιδῶν, ἡ μᾶλλον ἐγωϊστικὴ καὶ ἀνεύθυνος, ἡ ὀλιγαρχικὴ. Τοῦτο δ' ἔτι μᾶλλον ἐν αἷς χώραις δὲν ὑπάρχει, οὐδ' ἀνεπτύχθη τάξις ἀνθρώπων πνευματικῶς, ἠθικῶς καὶ οἰκονομικῶς ἀνεξαρτήτων, ἐμ-

πνεομένων ἐξ αἰσθημάτων φιλαλληλίας, νομιζόντων εὐγενὲς καὶ τίμιον τὸ δρᾶν καὶ ἀγωνίζεσθαι ὑπὲρ τῶν κοινῶν συμφερόντων, τίθεσθαι ἐν κρείττονι μοίρᾳ ταῦτα ὑπὲρ τὰ ἀτομικὰ συμφέροντα.

Ἀλήθεια ἐντεῦθεν τῶν Πυρηναίων ψεῦδος ἐκείθεν αὐτῶν, ἔλεγεν ὁ Pascal. Τὰ πολιτεύματα δὲν ἐγκεντρίζονται ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, ὅπως οἱ βλαστοὶ ἐπὶ τῶν δένδρων· ἔτι μᾶλλον δὲν μεταφυτεύονται ἐξ ἐδάφους εἰς ἔδαφος. Πρὸς βλάστησιν αὐτῶν καὶ καρποφορίαν δέον νὰ προηγήθῃ προσηκόντως ἡ ἐνέργεια τῆς φύσεως καὶ τοῦ χρόνου, ἡ προσήκουσα προπαρασκευὴ καὶ καλλιέργια τοῦ ἐδάφους. Ἐν ἡ περιπτώσει δὲν προηγήθησαν πάντα ταῦτα, τὸ φυτὸν ἐκφυλίσεται, τὸ δ' ἐξ αὐτοῦ ἐκφυόμενον ἄνθος, ἅμα τῇ πρώτῃ ἐπαφῇ αὐτοῦ πρὸς τὸν ἥλιον καὶ τὸν ἀέρα, μαραίνεται καὶ καταπίπτει. Τὸ πολίτευμα εἶνε δημιουργημα τοῦ χρόνου καὶ τῶν ἀνθρώπων, οὐδὲ παρασκευάζεται διὰ ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς θεωρίας, ἢ τῆς διδασκαλίας τοῦ σπουδαστηρίου, ἐν ἀγνοίᾳ τῶν πραγμάτων καὶ τῶν δεδομένων.

Τοῦτο ἔπρεπε νὰ κατανοηθῇ ἐν Ἑλλάδι. Ὁ ἐλληνικὸς λαὸς κατ' οὐσίαν εἶνε μᾶλλον φιλελεύθερος, ἀποκλίνων πρὸς τὴν δημοκρατίαν. Ἀλλ' ὥς εἶπον ἐν προηγουμένῳ ἄρθρῳ, ἡ βασιλεία ἐν τῷ ἐλληνικῷ κόσμῳ κέκτεται ἱστορικὴν ἔννοιαν καὶ ἀνάγκην· εἶνε τὸ ἐμπνευσμένον ξίφος πρὸς πραγμάτωσιν τῶν ἱστορικῶν τυγχῶν τοῦ ἐλληνικοῦ γένους. Ταῦτα ἐπεβάλλοντο εἰς τὴν μελέτην τοῦ πολιτικοῦ νομοθέτου τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Δυστυχῶς ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἐλληνικῆς ἀνεξαρτησίας ἐπίβουλος ἐνεφανίσθη ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς ἐχθρὸς—γέννημα καὶ θρόμμα τῆς τουρκικῆς δεσποτείας—ὁ κοτσαμπασισμός, ἡ πολιτικὴ ὀλιγαρχία, ἣτις διωργάνωσε τοσοῦτον μεθοδικῶς καὶ ἐπιδεξιῶς τὰς ἑαυτῆς δυνάμεις, ὥστε σὺν τῷ χρόνῳ κατέστη ἀπόλυτος δύναμις. Ἐπεβλήθη ἐπὶ τῆς βασιλείας, ἣτις ξένη οὖσα δὲν ἐκέκτητο ἀσφαλὲς ἔρεισμα ἐν τῷ τόπῳ ἢ ἀνταγωνισθῇ, ἐπὶ τοῦ λαοῦ, ὅστις ἀμαθὴς ὢν καὶ ἀμόρφωτος, ὑπέκλυεν εἰς τὴν δύναμιν αὐτῆς.

Κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἐλειτούργησεν ἀπὸ δεκαετηρίδων καὶ λειτουργεῖ ἐν Ἑλλάδι τὸ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα. Καταλαμβάνεται ἐκ θλίψεως καὶ ἐξ ἀνησυχίας περὶ τοῦ μέλλοντος ὁ παρακολουθῶν τὴν ἐξέλιξιν αὐτοῦ, τὰ ἀποτελέσματά του· πᾶν ἰδεῶδες ἐξέλιπεν ἐν τῇ ἀντιλήψει τῆς πολιτικῆς τοῦ ἐλευθέρου κράτους, οἷονεὶ προοριζομένου εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν καὶ τὴν θεραπείαν τῶν εὐτελεσιτάτων προσωπικῶν

καὶ κομματικῶν συμφερόντων. Ἀπὸ τεσσαράκοντα καὶ πέντε ἤδη ἐτῶν κοινοβουλευτικωτάτου πολιτικοῦ βίου, ὑπὸ τὴν ἔλλειψιν πραγματικοῦ ἐλέγχου, ἐξέλιπεν ὅτι μέγα καὶ γενναῖον χαρακτηρίζει καὶ δέον νὰ χαρακτηρίζη τὸν βίον ἐλευθέρου λαοῦ. Ὡς νομίζει τις, ὅτι ἀναγινώσκει ζοφεράν σελίδα τοῦ Νίτσε, παρακολουθῶν τὴν κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον καιρὸν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν, τὴν ψυχολογίαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. «Διέρχομαι ἀνὰ μέσον τοῦ λαοῦ τούτου καὶ κρατῶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνοικτούς. Οἱ ἄνθρωποι κατέστησαν σμικρότεροι καὶ διηνεκῶς σμικρύνονται. Εἶνε στρογγύλοι, νομοταγεῖς, εὐπροσήγοροι, ὥς κόκκοι ἄμμου πρὸς ἑτέρους κόκκους ἄμμου. Ἐναγκαλίζονται μετριοφρόνως καὶ ὀλιγαρκῶς εὐτελεστάτην εὐτυχίαν, ὑποβλέποντες ταῦτοχρόνως διὰ τοῦ κανθοῦ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἐτέραν». Τίς ὁ ἀπαλλάξων τὸν ἑλληνικὸν λαὸν ἀπὸ τῆς τοιαύτης ἀκόσμου καὶ ἐκρούθμου καταστάσεως, τῆς ὁδηγούσης αὐτὸν πρὸς τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν κοινωνικὴν αὐτοκτονίαν; Ἡθικὴ καὶ κοινωνικὴ χρεωκοπία, ἀποτέλεσμα τῆς πολιτικῆς, καὶ οἱ πολῖται, πρὸ τοῦ προβλήματος τοῦ κοινωνικοῦ, τοῦ ἐθνικοῦ ἐκμηδενισμοῦ, ἐγκαταλείπουσι τὰς ἐστίας αὐτῶν καὶ ὁρμῶσι πρὸς τὴν μετανάστευσιν, δι' αὐτῆς ἐπιζητοῦντες τὴν ἀτομικὴν εὐτυχίαν, ἣν δὲν δύναται νὰ παράσχη αὐτοῖς ἡ πολιτεία, ἔνθα ἡ βραδεῖα αὐτοκτονία καλεῖται ζωὴ, ἵνα ἐπαναλέβω φράσιν τοῦ αὐτοῦ Νίτσε.

Ὑπὸ τὴν ἐκνευριστικὴν, μονοῦνχλὶ δολοφόνον ἐπενέργειαν τοῦ πολιτικοῦ περιβάλλοντος ὁ ἑλληνικὸς λαὸς παρουσιάζει τὸ θλιβερὸν φαινόμενον ὀργανισμοῦ, ὁσημέραι ἐξαντλουμένου καὶ καταπίπτοντος. Αὕτη ἢ ἐκείνη ἡ ἐκδηλουμένη νόσος ἐν τῷ ὀργανισμῷ αὐτοῦ εἶνε οὐχὶ τυχαῖον γεγονός, ἀλλὰ μοιραῖον ἀποτέλεσμα τῆς μακροχρονίου παθήσεως, ἐξ ἧς ὑποφέρει. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἀντιλαμβάνεται τῆς καταστροφῆς, τῆς ἐπελθούσης, τῆς ἐπερχομένης, ἀλλὰ στερεῖται τῆς προσηκούσης ἰσχύος, στερεῖται τῆς ἀναγκαίας θελήσεως ν' ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τῆς νόσου, χρώμενος τοῖς ἀναγκαίοις φαρμάκοις, ἔστω καὶ τοῖς δραστηριωτάτοις, ἅτινα θέλουσι διαταράξῃ ἐπὶ τινὰ χρόνον τὸν νοσοῦντα ἄδρανῇ αὐτοῦ ὀργανισμόν, ἐξεγείρεται ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν, μετὰ φρίκης ἀντιλαμβάνόμενος τῆς ἀνιάτου καταστάσεώς του, ἀλλὰ μετὰ τινὰ διεγερτικὰ φάρμακα, ἅτινα ἐπιζητεῖ καὶ λαμβάνει πρὸς θεραπείαν ὁ νοσῶν ὀργανισμός, περιέρχεται εἰς μείζονα κατὰπτωσιν καὶ παραλυσίαν. Paralyse progressive, ἀποτέλεσμα βιαιῶν παθῶν καὶ καταχρήσεων. Καταστρεφόμενον λαὸν τινος, λέγει σύγχρονος ἠθικολόγος, ἡ ἐπιζήτησις ἰσχυρῶν

διεγερτικῶν, ποθουμένων ὑπὸ τῶν ἐξηντλημένων ὁργανισμῶν, εἶνε τὸ ἀναγκαῖον τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων ἀποτέλεσμα. Πρὸς θεραπείαν τοῦ αὐταπατωμένου ἀσθενοῦς δὲν καλεῖται ὁ ἰατρός, ὁ δυνάμενος νὰ θεραπεύσῃ αὐτόν, καὶ τοῦτο διότι τὰ προτεινόμενα φάρμακα ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῶν χρήσει δὲν τυγχάνουσιν εὐπρόσδεκτα εἰς τὸν ὁργανισμόν, διὰ τῆς σπληνῆς ἐν τούτοις χρήσεως, ἐξυγαινομένου ὁσημέραι αὐτοῦ, τὰ φάρμακα καθίστανται μᾶλλον εὐπρόσδεκτα, ἢ δὲ δραστικότης αὐτῶν σὺν τῷ χρόνῳ θέλει ἐξυγιάνῃ τὸν ὁργανισμόν καὶ ἐπιταχύνῃ τὴν θεραπείαν.

Ἐπέρχεται τι δεινὸν τῇ ἑλληνικῇ πολιτείᾳ; Ὁ ἑλληνικὸς λαός, νοσῶν καὶ ἐξηντλημένος ἐκ τῆς μακρᾶς αὐτοῦ πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς κραιπάλης, ἐξεγείρεται ἐπὶ τινας σιγμᾶς, παραπαίει, παραληρεῖ, ἔχων πρὸ αὐτοῦ τὴν καταστροφὴν τὴν τελεσθεῖσαν, τὴν πρσκευαζομένην. Φωτεινὰ διαλείμματα ἐχεφροσύνης ἀποκαλύπτουσιν εἰς αὐτὸν σιγμιαίως τὰ αἷτια καὶ τοὺς αἰτίους τῆς νόσου. Φαίνεται μετanoῶν, κλαίει, ὑπόσχεται εἰς ἑαυτὸν μεταβολὴν βίου καὶ διαίτης. Νομίζει τις, ὅτι ἐπῆλθεν ἡ λήξις τοῦ παραληρήματος καὶ ὅτι ἄρχεται ἡ συνείδησις καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς θεραπεία. Ματαίως, μετὰ πάροδον ἐλαχίστου χρονικοῦ διαστήματος ὁ πρῶτος ἐπιτήδειος μαγγανευτῆς, ὁ πρῶτος κερδοσκοπὸς ἐμπειρικός, ὅστις θέλει παρουσιασθῇ πρὸ αὐτοῦ ὡς σωτήρ, κατορθοῖ δι' ὀλιγίστων περιχρυσωμένων καταποτίων νὰ γείνῃ ἀποδεκτὸς ὑπὸ τοῦ νοσοῦντος ὡς ἰατρός, νὰ τὸν καθυποτάξῃ, καθιστῶν πελάτην. Ὑπὸ τὴν ἐκνευριστικὴν ἐπιρροὴν τοῦ γόητος, κατ' οὐσίαν χρωμένου φαρμάκοις καὶ μαγγανείαις ἐπιβλαβεστάτοις εἰς τὸν ὁργανισμόν, ἀλλὰ κατὰ τὸ πρόσχημα εὐεργετικοῖς, ἐπανέρχεται ἡ καταπράυνσις τοῦ ἐξεγερθέντος ὁργανισμοῦ, ἡ ἀδράνεια. ἡ ἀφασία, διὰ νὰ ἐπαναληφθῇ καὶ πάλιν μοιραίως τὸ παραλήρημα. Ὑπὸ τοιαύτην μορφὴν ἐξελίσσεται ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ὁ πολιτικὸς τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ βίος, ἂν δύναται νὰ θεωρηθῇ βίος φυσιολογικὸς τὸ διηνεκὲς παραλήρημα, ἐπιφαινομένων μόνον ἐκτάκτως ἐν τῇ μακρᾷ ταύτῃ ἡθικῇ, πνευματικῇ καὶ πολιτικῇ διαταράξει παροδικῶν τινων ἐκλάμψεων ὑγιoῦς ἀντιλήψεως τῶν πραγμάτων, ἐχεφροσύνης.

Ἐχων ὑπ' ὄψει τὴν ἑλληνικὴν πολιτείαν, οἷα ἐξειλίχθη καὶ ἐσταδιοδρομήσῃ κατὰ τὰς τελευταίας ταύτας δεκαετηρίδας, τὸν ἰσολογισμόν τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν κακῶν, ὧν κατέστη παραίτιος, τὰς καταστροφάς,

αἵτινες ἐπῆλθον εἰς τὸ ἐλληνικὸν γένος ἐκ τῆς ὀλεθρίας αὐτοῦ δράσεως, ἐνθυμοῦμαι τὴν εἰκόνα τὴν ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ποιηθεῖσαν περὶ τῆς διαφθοραίσης πολιτείας. Ὁ φιλόσοφος τῆς Ἀκαδημείας παραβάλλει αὐτὴν πρὸς τὸν παλαιὸν θαλάσσιον θεὸν Γλαῦκον, «ὃν οἱ ὄρῳντες οὐκ ἂν ἔτι ραδίως αὐτοῦ ἴδοιεν τὴν ἀρχαίαν φύσιν, ὑπὸ τοῦ τὰ τε παλαιὰ τοῦ σώματος μέρη τὰ μὲν ἐκκεκλάσθαι, τὰ δὲ συντετριφθῆναι καὶ πάντως λελωβῆσθαι ὑπὸ τῶν κυμάτων, ἀλλὰ δὲ προσπεφυκέναι, ὅστρεά τε καὶ φυνκία καὶ πέτρας, ὥστε παντὶ μᾶλλον θηρίῳ εἰκέναι ἢ οἷος ἦν φύσει»¹.

Τοιαύτη κατέστη ἡ εἰκὼν καὶ ἡ φύσις τῆς συγχρόνου πολιτικῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὴν κοινοβουλευτικὴν αὐτῆς ὑπόστασιν, κατὰ τὰ φαινόμενα φιλελεύθερον καὶ λαϊκὴν, ἐν τῇ πραγματικότητι ὀργανωμένην ὀλιγαρχικὴν, παρακωλύσασαν τὴν αὐτόνομον καὶ ἐλευθέραν ἐξέλιξιν τοῦ ἐλληνικοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ. Εἶνε πλέον ἢ θλιβερὰ ἡ παράστασις αὕτη, ἀλλ' εἶνε πραγματικὴ· ἐπιβάλλεται δὲ εἰς πάντας τοὺς πολίτας ἡ σύμπραξις καὶ ἡ συνεργασία πρὸς ἐξαγνισμόν, πρὸς ἀποκάθαρσιν τοῦ πολιτικοῦ σώματος ἀπὸ τῆς λώβης τῶν κυμάτων τῆς ἀναρχίας καὶ τῆς διαφθορᾶς, ἐξ ἧς προσεκολλήθησαν εἰς αὐτὸ ὅστρεα καὶ φυνκία, παραβλάπτοντα τοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ τὴν κανονικὴν λειτουργίαν.

Ἐπιβάλλεται δραστηριότης καὶ ἐνέργεια πρὸς ἄρσιν τῆς καταστάσεως, πρὸς ἀποσόβησιν τῶν ἐπαπειλουμένων ἐν τῷ μέλλοντι μαιζόνων καταστροφῶν, ἀφοῦ αἱ μέχρι τοῦδε ἐπελθοῦσαι δὲν ἔχουσι συνείδησιν τὸν ἐλληνικὸν λαὸν καὶ τοὺς ἀξιοῦντας ἐπαγγελματικῶς δικαίῳ τὴν διακυβέρνησιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀντιπροσωπείαν.

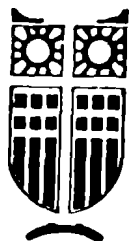
Ἐζήτησα ἐπανειλημμένως τὸν ὑπεράνθρωπον, τὸν ἱκανὸν καὶ δυνάμενον ἄνδρα ν' ἀποσεισῇ ἡρωϊκῶς καὶ μετ' αὐτοθυσίας τὴν πέδην τῶν κακῶν τοῦ παρελθόντος, τὸν ἔνοπλον προφήτην νέας ζωῆς καὶ δράσεως, τὸν ἐν αὐτῇ συγκεντροῦντα συνθετικώτατα καὶ ἁρμονικώτατα τὸ σύνολον τῶν ἀνθρωπίνων ἀρετῶν καὶ ἰδιοτήτων. Ἱστορικὸς μικρόκοσμος οὗτος θέλει καταστῇ δημιουργικὸς, θέλει τολμήσῃ νὰ συναθροίσῃ ἐκ τῶν ἐρειπίων πάντα τὰ λείψανα τῆς ὑφισταμένης ἀκόμῃ, τῆς λειτουργούσης ζωῆς, τῆς νέας δημιουργίας, καὶ δι' αὐτῶν θέλει προβῇ παραχρῆμά εἰς τὴν ἵδρυσιν καὶ στερεοποίησιν τοῦ νέου πολιτικοῦ οἰκοδομήματος τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ.

Ἄλλ' ἀφοῦ τοῦτο δὲν εἶνε δυνατόν ὥς ἐκ τῶν ὑφισταμένων ἐν Ἑλλάδι κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν συνθηκῶν, ἀπευθύνομαι εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαόν, ἔχοντα ὑπ' ὄψει τὰ μέχρι τοῦδε γενόμενα, νὰ σκεφθῇ ἐπ' αὐτῶν, νὰ ἐρευνήσῃ τὰ αἷτια, νὰ προνοήσῃ περὶ τῶν ἐπαπειλουμένων ἀποτελεσμάτων, νὰ προβῇ εἰς ἄμεσον καὶ τελεσφόρον ἐνέργειαν περὶ τοῦ πρακτέου. Οἱ καιροὶ οὐ μενετοί, τὸ δὲ δεινότερον χαλεποί. Μόνος ὁ ἑλληνικὸς λαός, τό γε νῦν ἔχον, δύναται καὶ δικαιοῦται νὰ προβῇ εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματός του. Ἄς σκεφθῇ, ἄς ἀποφασίσῃ καὶ ἄς πράξῃ. Ὑπέδειξα εἰς αὐτὸν ἐπανειλημμένως τὸν τρόπον τῆς ἐνεργείας, τὰ θεραπευτικὰ φάρμακα τῆς νόσου, ἐξ ἧς κατατρύχεται καὶ φθίνει. Μεταξὺ τῶν προτεινομένων φαρμάκων εἶνε καὶ ἡ σύγκλησις Ἑ θ ν ο σ ν ν ε λ ε ύ σ ε ω ς. Ἄλλ' ἵνα κατασιῇ ἡ ἐνέργεια αὐτῆς τελεσφόρος, πρωτίστως ἐπιβάλλεται νὰ κανονίσῃ τὰ κατ' αὐτὴν αὐτὸς οὗτος ὁ λαός.

Ἔστω τὸ κυριώτατον τῶν μελημάτων, τὸ πρῶτιστον ἄρθρον τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ προγράμματος ἡ παντὶ τρόπῳ ἐνέργεια πρὸς ἐκμηδενισμόν, πρὸς καταστροφὴν τῆς λυμαινομένης τὴν ἑλληνικὴν πολιτείαν κοινοβουλευτικῆς ὀλιγαρχίας.

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Τηλ. 92 25 549 - 92 19 718

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗΣ

30 MAR. 1998

64-98

ΠΑΝΤΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

002000036524

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

Φιλοσοφία τοῦ Δικαίου καὶ τῆς Πολιτείας (τόμ. τρεῖς).	Δρ.	21.—
Ἐγκυκλοπαιδεία καὶ Μεθοδολογία τοῦ Δικαίου.....	»	8.—
Γενικαὶ Ἀρχαὶ τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας.....	»	11.—
Ἐκ Ρώμης.....	»	5.—
Ἐκ Γερμανίας.....	»	7.—
Δέκα λόγοι πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Νεότητα.....	»	2.—
Μακιαβέλλη ὁ Ἡγεμὼν—Σκέψεις περὶ τοῦ Ἡγεμόνος.	»	1.—

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΤΟΥ «ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ»

Ἐθνικὴ Κατήχησις.....	Δρ.	0,20
Γουλιέλμος Γλάδστων (ἔκδοσις νέα).....	»	1.—
Ὁ Ἑλληνισμὸς ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου.....	»	2.—
Ἡ Μακεδονία καὶ τὰ Ἑλληνικὰ δίκαια.....	»	2.—
Τὸ Δηνάριον τῆς Ὁρθοδοξίας.....	»	0.20
Ἡ Πατρίς ἐν κινδύνῳ.....	»	0.10
Ἔθνος καὶ Στρατός.....	»	0.10
L'HELLÉNISME ET LA MACÉDOINE.....	»	1.—
HELLENISM AND MACEDONIA.....	»	1.—
LA MACÉDOINE ET LES ROUMAINS.....	»	1.—
Ἑλληνοαλβανικὴ Συνεννόησις.....	»	0.30
Τὸ Μακεδονικὸν Πρόβλημα.....	»	5.—
Ἕλληνες καὶ Βούλγαροι κατὰ τὸν ΙΘ' καὶ Κ' αἰῶνα (ἀγγλιστί, γαλλιστί, γερμανιστί καὶ ἑλληνιστί)....	»	1.—
Ἡ Φιλοπατρία.....	»	1.—
LES GRECS SOUS LE NOUVEAU RÉGIME OTTOMAN....	»	1.—

ΥΠΟ ΕΚΤΥΠΩΣΙΝ :

«Αόγοι καὶ Ἔργα».

«Ἑλληνισμὸς καὶ Νέα Τουρκία».

ΤΙΜΑΤΑΙ ΔΡΑΧΜΩΝ ΤΡΙΩΝ